

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

DE

ALEXANDRU PHILIPPIDE

PRINCIPII DE ISTORIA LIMBII

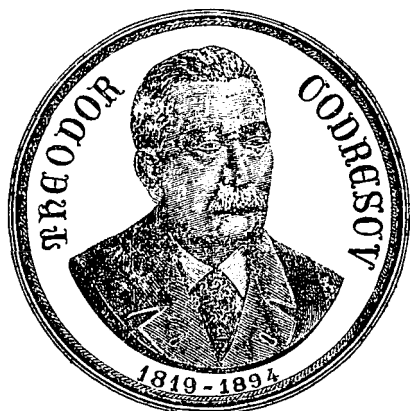
IAȘI
Librăria Frații Șaraga.

A apărut și se află de vânzare la librăria Frații Șaraga Iași, precum și la toate librăriile principale din țară,

THEODOR CODRESCU,
URICARUL

sau
*colecțiune de diferite acte și hrisoave, ce pot servi
la Istoria Românilor,*

în
25 volume
dimprenă cu o
MEDALIE DE BRONZ

de 50 mm. bătută cu ocaziunea jubileului sinirei volumului 25.

Prețul fie-cărui volum lei 8. Toate 25 volume dimpreună cu o medalie lei 175.

👉 Toți acei ce posed volume răslețe 👈
și vor a-și completa acest op important, cumpărind *negreșit și volumele 21, 22, 23, 24, 25*, nepuse pînă acum în vânzare vor capata gratis și medalia comemorativă.

ISTORIA LIMBII ROMINE.

ISTORIA LIMBIÎ ROMÎNE

DE

ALEXANDRU PHILIPPIDE

VOLUMUL ÎNTÎIU

PRINCIPIÎ DE ISTORIA LIMBIÎ.

IASÎ
TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ.

11 STRADA ALEXANDRI 11

1894.

AUTOR *Alexandru Filippide.*
VOL *istoria limbii române.*
N *2967*. ANUL *1894*.....

CĂTRĂ CETITOR.

—

Pentru cărți de soiul celei de față se găesc puțin lectori în țara noastră. Cîțiva prietini o cumpără—dacă n-o primesc cumva gratis—pentru aducere aminte. Cîțiva oameni de profesie o întrebunțează pentru consultat la indice ori o răsfoesc ca să-ș vadă numele și operele citate. Rari o citesc din scoarță în scoarță. Fiind astfel, dacă autorul se îngrijește de sine însuș, ține socoteală de acest cerc strîmt, și cînd nu-l tîmiiază chiar cu cite un »o perspectivă grandioasă, merită a lăsa în umbră toate încercările lexicale anterioare, s-a deschis filologia romîne în... cînd supt auspiciile lui X a luat Y asupra-ș a îmbrățoșa într-o vastă sinteză, etc. , ori »autorul operei cutare și al operei cutare, inițiatorul studiilor cutare, cel ce a lăsat pe toate terenurile vastei sale activități urmele unei puternice originalități unită cu o incomparabilă cunoștință a izvoarelor, era ca și chemat a întreprinde execuția operei cutare.....«, cînd, zic, nu-l tîmiiază cu asemenea lucruri, iș strînge macar capul supt țest, ca broasca, și pășește cu băgare de samă, căci în cărți și reviste și ziare abordabile masei celei mari a opiniei publice, acolo el poate fi strivit de vreunul din favoriții cirului. Acolo atleți iubiți și aplaudați vor striga despre el, cel cu mînele legate zvirlit pradă fiarelor, »idiotul cela are arțag de nebun și vrea să mă înghită întreg de viu și dintr-o singură înbucătură«, sau »prostul cela are trebuință de zeci de ani ca să poată pricepe lucrurile pe care tot cirul le știe pe de rost.«

Decît, ce folos să umbli prin această lume cu căluşul în gură de frica unor oameni tot așa de slabi ca și tine? Nu-1 de ajuns că ne temem la tot pasul de fulgerele cerului să nu ne trăsnească, de ape să nu ne înece, de focuri să nu ne ardă, de boli să nu ne omoare? Macar atîta mîngîiere să avem și noi, că un gînd care ne-a venit, avere de D-zău nouă dată și de noi nedespărțită, să-l arătăm curat și altora, nepătat de lingușire și de minciună.

Pentru aceia tinerilor neînglobați încă în partide și în secte, lor închin această lucrare. Ei vor vede, ca judecători fără părtinire, că probez tot ce spun și că niciun rest de putere nu mi-a rămas pe care să nu-l fi întrebuițat pentru a produce ceva lor profitabil.

Iași, August 1894.

Alexandru Philippide.

Cuprinsul volumului întâi

	pagina
Introducere la întreaga operă	I—V
Principii de istoria limbii	1—307
I. Limba într-un moment dat, uzul, limba comună	1— 10
Cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale	10—272
a) Principiul comodității	11—169
II. Privire generală asupra cauzelor. Alunecarea sunetului	10— 42
III. Alunecarea înțelesului	42— 52
IV. Analogia.	52— 81
V. Contaminația	81 84
VI. Crearea imediată	84 88
VII. Izolarea.	88—120
VIII. Discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției	120 135
IX. Ritmul.	135 139
X. Metateza.	139 141
XI. Amestecul vorbirilor.	141—169
b) Principiul clarificării	169—233
XII. Lămurirea psihică a cunoștințelor	169—209
XIII. Diferențierea cuvintelor	209—233
c) Principiul legiurii	233—272
XIV. Legiurirea în general	233—237
XV. Limba scrisă	237—272
Concluzie	272—307
Indice de materii	308 310
Indice de exemple	310—342
Explicarea scurtărilor	342—344
Greșeli	345—346.

INTRODUCERE.

1) Istoria unei limbi înșamnă, la ideal, cunoașterea exactă a tuturor faptelor limbistice (sunete, cuvinte, înțelesurile cuvintelor), cite aũ avut loc într-o scurgere oare-care de timp la toți indivizii, cîți au trăit în acel timp. Ni s-ar prezenta limba atunci ca o pînză, în care fiecare fir, fiecare celulă dintr-un fir ni-ar fi cunoscută. O asemenea istorie a limbii este imposibilă, tot așa după cum imposibilă este istorisirea prea fidelă a ori căru soiu de fenomene, mai întiũ din cauza imensității lucrului, care ar trebui să fie observat și stăpînit de mintea noastră, apoi din cauza necesității, în care se găsește această din urmă de a fugi neconținut dela individ la idee, dela special la general. Chiar cînd ar pute materialul să stea tot întins înaintea simțurilor, ar refuza mintea să-l cuprindă tot și în nemăsurata mulțime a aparițiilor individuale, din care el este compus, s-ar forma ideile contra voinții noastre și fără știrea noastră, ca rezumate ale unei experiențe prea bogate pentru a pute fi toată păstrată și pricepută de judecata omenească. Dar cu atit mai mult generalizarea și mulțămirea cu o aproximativă cunoștință istorică a faptelor trebuie să aibă loc, cu cit aceste din urmă nu staũ nemișcate, ci trec și se schimbă în forme, pe care observația nu le poate prinde, astfel că din trecut nu ni rămîn decit citeva urme scrise ori fixate într-o palidă imagină din memorie, iar din prezent cunoaștem numai ultimele reflexe ale acelei forțe, care face că lucrurile neconținut se transformă, ori, mai bine zis, că elementele lor se pun neconținut în alte raporturi unele față cu altele.

2) Vom fi nevoiți prin urmare să amestecăm știință în discuția noastră și această necesitate, în care ne găsim fără voe, ne hotărăște planul, pe care trebuie să-l urmăm în studiul nostru.

Dacă am pute—pentru ca să presupunem imposibilul—să urmărim în mod curat istoric viața limbii românești de atunci, de când pentru prima oară (și însuș acest moment cine ar îndrăzni să-l hotărască? Dar noi am presupus imposibilul) s-a desfăcut din trunchiul limbii latinești, am urmări, individ cu individ, manifestările ei și raporturile acestor manifestări între dinsele precum și cu celelalte lucruri, cu organele vocale adecă, cu psihicul, cu ceilalți oameni, cu celelalte corpuri naturale și cu calitățile lor de tot felul, și ni-am da socoteală de viața acestei limbi, astfel precum ea într-adevăr a avut loc: am vede, ca într-o oglindă fermecătoare, cel mai mic sunet, cea mai mică mișcare, cel mai mic înțales și cele mai mici raporturi de loc, de tip, de cauză, de scop, și cîte altele. Această defilare neîntre-ruptă de sunete, de cuvinte, de înțalesuri, de raporturi însă ne-ar rămîne neînțaleasă, ea s-ar scurge ca o enigmă, pe care o citește cineva fără de a-ı pute prinde înțalesul.

Înțalegereea, din punctul nostru de vedere ominesc vorbind, are loc numai cînd prin analogie raporturile se generalizează și ceia ce videm petrecînduse la individe presupunem că trebuie să se petreacă la idei. Înțalegerea nu poate ave loc fără așa numitele legi, cu care se încearcă slaba minte omenească să pună o stabilitate în nestabila fluctuație a universului. În realitate se vor fi petrecînd lucrurile altfel, dar omul nu și le poate înțelege decît regulat, adecă ideile lor și le închipuește ca avînd totdeauna acelaș efect unele asupra altora: oricum se va fi conducînd lumea într-adevăr, omul trebuie numai decît să-ș închipuiască că electricitatea descompune totdeauna apa în elementele sale, că oricare lucru greu cade, că oricare foc frige, că oricare e deschis latin se diftonghează în romînește, marcă nu va fi observat (după cum într-adevăr nici n-a observat) decît prea puțină apă descompusă, prea puține focuri arzătoare, etc.

3) Dacă sîntem nevoiți să admitem idei în istoria limbii, sîntem prin urmare nevoiți să înțelegem, macarcă ni-ar părea mai bine să putem lăsa la o parte această așa numită pricere, care în realitate este numai o grăbire a unei minți pripite și poate că o înșălăciune, sîntem prin urmare nevoiți să generalizăm și noi raporturi și să aflăm legi. Tot meșteșugul, în fața aceștei filosofii fără voia noastră, ar sta pe de o parte într'o neobosită tendință către individ, către exemplu, într-o neobosită rezervă față cu năzuințele către o pripită generalizare și legificare, iar pe de alta în alegerea printre raporturi a acelor care sînt cele mai importante din toate, care se stabilesc adecă în mai mare număr. Dar la niște lucruri, care se petrec între două puncte în timp oarecare, niciun alt raport n-are loc mai des decît acel de cauză și de efect. Se vor fi schimbînd într-adevăr lucrurile ori nu, nouă ele ne fac efectul unei schimbări fără sfîrșit. Cînd timpul în care le considerî este mai scurt, schimbarea nu este așa de bătătoare la ochi și alături cu raportul de cauză o mulțime altele, precum locul, timpul, scopul, etc. es la iveală. Cînd timpul este mai lung, efectul pe care-l face asupra noastră acea nesfîrșită transformare este atît de puternic, încît raportul de cauză înădușă pe toate celelalte: atunci toată înțălepciunea pare că ar sta numai acolo de a stabili legile acestui raport, atunci observatorul superficial îș face din acea cauză un fetiș, la care se închină, și în cercurile acestui soi de oameni numărî chiar proprii es la iveală ca prin farmec, și ni se vorbește de o istorie critică oarecare ori filosofică ori pragmatică ori științifică ori mai știu eă cum altfel, unde istoricul ar afla adevărul gol supt forma unei cauze și unde în realitate el trage de cele mai multe ori numai de păr faptele reale pentru a le pute face să încapă în îngustimea judecății sale. Abstracție făcînd însă de această încumetare, raportul de cauză este într-o istorie a unei îndelungate scurgeri de vreme atît de important, încît trebuie să țină cineva socoteală de dînsul, de îndată ce este nevoit a se supune macar cît-de-cît jugului unei discuții științifice.

4) Vom generaliza prin urmare fenomenele limbistice,

cu toată tendința noastră de a le observa individual pe fiecare, și vom lega de idei raporturile observate, vom căuta adecă legi în istoria limbii, dar ne vom mărgini această științifică năzuință la raportul de cauză, ca la cel mai important din toate.

5) În tot cursul istoriei limbii românești (și același lucru se petrece cu oricare istorie, orice fel de material va fi avînd ea) munca noastră se va îndrepta neconținut alternativ spre două puncte opuse, spre aflarea fenomenelor individuale într-o direcție și spre priceperea, adecă generalizarea lor, în altă direcție, și între acești doi poli se va sili ea să se apropie cu orice preț mai mult de cel dintîiu, căci altfel pretenția la numele de istorie ar fi neîndreptățită și ea s-ar preface într-o speculație științifică, ceia ce nu este de fel în scopul nostru.

6) Pentru-ca să nu alunecăm peste granițele permise unui studiu istoric, ar fi bine decî să le fixăm dela început, am ști atunci în mijlocul cărui cerc se poate avînta mintea noastră în priceperea lucrului. Aceste limite nu se pot fixa altfel decît hotărînd în idee cauzele care provoacă transformarea și față de care trebuie să stabilim noi raporturile și să aflăm legile. În afară de aceste cauze vom ști atunci că nu ni este permisă căutăm și vom tăia astfel gustul de zadarnică speculație, care a prefăcut — și preface încă, mai ales în țara noastră—istoria limbii, nu zic într-un studiu prea filosofic, ci într-un joc copilăresc și netrebnic. Aceste cauze Nemții le numesc **p r i n c i p i i** și vom pastra această numire.

7) Studiul nostru se împarte prin urmare dela sine în următoarele părți. Mai întîiu vom fixa cauzele care provoacă schimbarea limbii și apoi în mijlocul limitelor hotărîte de dînsese vom povesti cu generalizări, dar numai cu o modestă pretenție de a **i n ț ă l e g e** lucrul, fenomenele limbii românești, cîte yor pute fi observate, dela cea dintîiu aproximativă apariție a acestei limbi în istorie până în momentul de față.

Toate cuvintele românești scrise cu cursive servesc ca exemple și sînt scrise cu următoarele caractere: *a, â, b, c* (*ca, co, cu, che, chi*), *č* (*ce, ci*), *d, e, f, g*, (*ga, go, gu, ghe, ghi*), *h* (spiranta mută guturală și palatală), *i, î, j* (spiranta sonoră guturală și palatală), *l, m, n, o, p, r, s, ș, (ș) t, u, v, z, ž (j)*, ‘ (spiranta mută laringală). ‘ pus deasupra (*r'*) arată înmuierea sunetului, *˘* pus dedesupt (*e*) arată sunetul deschis, *˘* (*i*) arată scurtimea și consonantizarea, *- (a)* arată lungimea. Restul textului este scris cu ortografia obișnuită. Toate exemplele la care nu se arată dialectul de unde provin aparțin limbii comune (cel puțin l. c. din Moldova). Toate cuvintele românești nesublinate, puse ori în paranteză ori după o linioară și servind pentru explicare, aparțin limbii comune.

PRINCIPII DE ISTORIA LIMBII

I

LIMBA ÎNTR-UN MOMENT DAT. UZUL. LIMBA COMUNĂ.

1) Dupăcum celelalte lucruri din natură variază la infinit, astfel că nu se găsesc macar două, care să fie identice, și numai după asemănarea mai mare sau mai mică dintre ele se adună de mîntea omenească în grupuri, în idei, tot astfel la infinit variază graiul omului, de la un individ la altul și dela un moment la altul; acelaș sunet din acelaș cuvînt nu este pronunțat la un fel de doi oameni, oricît de mult ar sămăna aceștia în vorbă la prima vedere, și nu este pronunțat în acelaș fel nici macar de unul și acelaș om în două momente consecutive. În această variabilitate fără margini limba ni se prezintă, în timp ca un fluid trecător, în spațiu ca o mare nemărginită, unde fiecare strop are o existență aparte. Și comparația nu este justă numai întru atît că fluidul se duce și nu lasă urme, în vreme ce mîntea noastră păstrează aducerea aminte a tuturor fenomenelor de limbă, care aș trecut vreodată printr-însa; iar picăturile dintr-o mare stau în continuă legătură între ele, în vreme ce fenomenele limbistice sînt izolate dela un individ la altul. Numai în idee poate cineva prinde pentru mai multă vreme și pentru mai întins spațiu pe acest Proteu cu miu de fețe: noi adunăm la un loc caracterele comune vorbirilor aceluiaș individ și numim aceasta limba individului cutare, adunăm la un loc caracterele comune vorbirilor unui grup de individe și numim aceasta dialectul cutării oraș, cutării provincii, ori limba cutării popor.

2) Numai acolo, unde obstacule fizice împiedică contactul des între două popoare și unde la obstaculele fizice se adaugă și deosebiri mari de rasă, se deosebesc lămurit limbile una de alta, deosebirile între dinsele adecă aș loc în mod brusc, fără intermediare treptată, iar înțelegerea între regiunile cele mai vecine este imposibilă. Când contactul este mai mic și deosebirile de rasă mai mici, trecerea dela o vorbire la alta este atît de treptată, încît numai în mod arbitrar se pot despărți limbile una de alta, căci totdeauna se găsesc indivizi care aparțin cu acelaș drept unui grup, din care aș fost despărțiți, ca și acelui, căruia în mod caprițios aș fost anexați. Și cu toate acestea deosebirile pot crește astfel treptat, până la așa grad, încît limbile dela extremitățile unei regiuni cu dezvoltare continuă să se deosebească foarte mult una de alta. Dacă, pentru a scurta vorba, numim limbă acea vorbire a unei regiuni, care se deosebește brusc de vorbirea unei regiuni învecinate, iar dialecte felurile de vorbire dintr-o regiune cu dezvoltare continuă, apoi constatăm că dialectele se deosebesc cîteodată mai mult între dinsele decît limbile. În tot cazul comunitatea de rasă și contactul sînt factorii dela care atîrnă asămănările limbilor: doi oameni de complect aceeaș rasă și aflători într-un comerț continuu unul cu altul—două condiții imposibile—ar trebui să aibă exact aceeaș limbă. În realitate există tot atîtea dialecte, cîți oameni, și tot atîtea limbi, cite popoare.

3) Dacă astfel, fără silă, ar trăi limbile, ele ar fi o calitate inherentă omului alături cu calitățile fizice ale sale, așa că dela gradul de înrudire în limbă ai pute conchide la gradul de înrudire în rasă. Dar limba este o calitate omenească care se poate lua, despărți de corpul căruia aparține, și înlocui cu alta. Sila supt toate formele sale, mai ales supt acea a superiorității intelectuale, face pe om și pe un popor întreg să-ș piardă limba de baștină și să adoapte o alta. Aceasta este soarta tuturor productelor activității omenești; se schimbă și se pierd. Nu poți lua cuiua culoarea feței, nici statura, nici caracterul, nici judecata, dar îi poți răpi palatul, pe care și-l clădise, și a-l sili să

trăiască într-un bordei, poți să-l îmbraci în orice haine poțtești și să-l faci să vorbească orice limbă. Inșălător miraj este prin urmare vorbirea omenească, când vrei să conchizi dela ea la origini. Decît numai supt haina cea mai bogată urechile lui Midas se zăresc, tot așa după cum în zdrențe poți deosebi cîteodată pe omul vrednic. Limba adecă, odată împrumutată, se schimbă mai departe conform cu caracterul psihic al vorbitorului.

4. Reprezentările căpătate de mintea omului dela lucruri se grupează, după asămănările mai mari sau mai mici ale acestora, în grupuri mai strinse sau mai puțin strinse. În fiecare grup acele elemente sînt mai luminoase, care sînt comune, iar diferențele se așaza oarecum în umbră. Acei sîmburi luminoși se numesc idei și grație lor numai mintea este în stare să stăpînească nenumărata mulțime a cunoștințelor sale.

Lucrurile, și prin urmare reprezentările, se găsesc în raporturi unele față cu altele, se influențează adecă reciproc, și aceste influințe, aceste raporturi, devin treptat conștite, cutare lucru se constată ca atribut ori obiect ori subiect, etc. al cutărui altuia, și aceste raporturi sînt și ele, unele în stare de reprezentare, altele în stare de idee. În mintea celorlalte animale, afară de om, toate reprezentările și ideile, precum și raporturile dintre ele, există pentru fiecare individ aparte, fără posibilitate de a se face cunoscute dela un individ la altul. Omul singur înseamnă reprezentările, ideile și raporturile dintre ele prin semne, prin simboale, care consistă în sunete și grupuri de sunete. Fiecărei reprezentări îi corespunde un cuvînt, fiecărei idei un cuvînt, fiecărui raport un cuvînt. Cuvintele care reprezintă reprezentările și ideile se numesc cuvinte, acele care reprezintă raporturile se numesc forme gramaticale. Și acum un paralelism se stabilește între cunoștințele omului și între simboalele, prin care ele sînt reprezentate: după cum umbra însoțește corpurile fizice, astfel însoțește cuvîntul cunoștința. Atîtea reprezentări asupra stejarului am cîți stejari am văzut, atîtea cuvinte stejar am în cap, cîți stejari am văzut (căci, chiar dacă am văzut

stejari fără să-1 numesc, de cuvîntul stejar mi-am adus aminte odată cu reprezentarea și o nouă întipărire în minte a acestui cuvînt a trebuit să aibă loc); atîtea reprezentări asupra roșului am, cîte colorii roșii am văzut, și tot atîtea cuvinte roș am în cap; forma indicativului prezent pers. I laud o am de atîtea ori repetată, decîte ori idea de laudă în raportul de predicat la un subiect de persoana I s'a născut în mintea mea; prepoziția de am simțit-o de atîtea ori, de cîte ori un raport corespunzător (de atribut, ori de loc, etc.) a devenit conștiut în a mea judecată, etc. Dupăcum prin urmare reprezentările se adună în idei, tot asemenea și cuvintele se adună în cuvinte tip: dela o mie de stejari văzuți am căpătat o mie de reprezentări, aceea mie de reprezentări a constituit apoi un simbur comun, idea stejarului; pentru mia de reprezentări am o mie de cuvinte, aceea mie de cuvinte a constituit un simbur comun, cuvîntul tip stejar;— dela o mie de raporturi de atribut am căpătat o mie de reprezentări a acestui raport, aceea mie de reprezentări a constituit apoi un simbur comun, idea atributului; pentru aceea mie de raporturi am o mie de prepoziții de în cap și aceea mie de prepoziții au constituit forma tip de; etc. Și, trecînd la grupuri mai mari, la idei cu sferă mai întinsă, ideile de stejar, fag, frasin, se grupează la un loc, și tot așa la un loc se grupează cuvintele tip stejar, fag, frasin. Ideile roș, galbăn, albastru, etc. se grupează la un loc, și tot așa la un loc se grupează cuvintele tip roș, galbăn, albastru, etc. Astfel, pentru ca să trecem peste o expunere mai detaliată, ca fiind superfluă, verbul laud cu toate formele sale de indicativ, conjunctiv, optativ, formează o grupă, verbul fac alta, merg alta, etc. într-un cuvînt fiecare verb alta, și apoi verbele la un loc formează o grupă în deosebire de grupa substantivelor, adiectivelor, prepozițiilor, conjuncțiilor, care fiecare la rîndul lor se subdivid într-o nenumărată mulțime de grupuri mai mici. Apoi persoanele I singulare de la verbe (laud, tac, șăd, etc.) formează o grupă, persoanele II singulare alta, etc. indicativele o grupă, conjunctivele alta, genitivele se grupează la un loc, dativale la un loc; și tot așa mai departe.

Paralelismul între limbă și cunoștință se poate însă rupe și cuvintele, considerate în ele înseși, abstracție făcându-se de înțelesul lor, se pot grupa numai după asemănările și neasemănările sunetelor: *g r o a p ă* și *g r a p ă* pot forma un grup numai din punct de vedere al asemănării sunetului, macarcă ideile reprezentate prin aceste cuvinte sînt tare îndepărtate una de alta, și tot astfel *c r a p* și *c r ă p*, *ț a p* și *ț a p ă*, în lat. dativale și ablativale plurale -*is ori -būs*, genitivul singular decl. III -*is* cu dat. abl. plural decl. I și II -*is*, etc.

Aceste cuvinte tip, ca oricare idee, sînt nerealizabile, și oricît deori voim noi să vorbim, de ar fi vorba despre o reprezentare, ori despre cea mai abstractă idee, tot la cuvinte ocazionale sîntem nevoiți să recurgem, adică la un cuvînt-reprezentare croit după norma cuvîntului tip. Acest din urmă servește ca model oarecum, după care ne îndreptăm la fiecare moment vorbirea, el este *u z u l*, elementul conservator în vorbire, în jurul căruia gravitează această din urmă, pe care am pute-o numi *v o r b i r e o c a z i o n a l ă*, într'o continuă apropiare și iarăși îndepărtare de dînsul. Și pentru aceia *u z u l* schimbă limba. Supt ocrotirea acestuia cuvîntul ocazional poate varia la infinit, fără ca să poți zice că s-ar fi schimbat limba prin aceasta; decum te atingi însă de elementele ideale ale cuvîntului, schimbarea are loc. Pe cuvîntul *c a l* poți să-l variezi în pronunțare la infinit, cîtă vreme se va auzi un *c*, un *a*, un *l*, el va rămîne același cuvînt românesc. De te vei apuca cumva să-l pronunți *cal* cu un *c* palatal, strică uzul și schimbă limba. Negreșit contururile se cam pierd în acest tablou al uzului, deosebirea între un *c* gutural și unul palatal este cam caprițioasă, o lămurire a elementelor care supără uzul și o deosebire a lor de cele care nu-l supără este imposibilă, dar cînd este vorba de idei, pretențiile de a le pipăi cu degetul și de a le traduce în imagini reale și cuvinte tipărite sînt absurde, și trebuie să ne mulțămim cu aproximații și cu înțelegeri pedeeasupra.

5) Dar cu toată statornicia sa relativă, uzul este și el foarte variabil în spațiu și timp, fiecare individ are uzul

său, fiecare timp pe al său. Dorința de stabilitate în vorbire se satisface decâtă om mai cu succes altfel, prin adoptarea dela un cerc strimt a uzului acestuia și prin silința de a nu se îndepărta cu niciun preț de dinsul. Omul capătă atunci două limbi, una de toate zilele, pe care o lasă pradă schimbărilor de tot felul, și alta de paradă, pe al cărei uz îl învață cu dinadinsul și cu hotărîrea de a nu-l schimba cu niciun preț. Cercul strimt, al cărui vorbire uzuală devine o normă pentru un popor întreg, capătă aceeaș onoare din diferite cauze, mai ales prin scriitorii populari, care aș eșit din sinul lui, și prin mulțimea legăturilor comerciale ori de alt soi cu restul națiunii. Aceasta e așa numita limbă comună. Cu toate silințele diferiților membri ai unei societăți de a-ș întipări în minte cît se poate mai adînc uzul limbii comune și de a-l feri de fluctuațiile la care este expusă limba, de toate zilele, totuș limba comună capătă pe de o parte nuanțe diferite în gura diferitelor regiuni și diferiților indivizi, după graiul de toate zilele al acestora, iar pe de alta se schimbă și ea cu timpul, macarcă mai încet, supunîndu-se și ea la variabilitatea fără sfîrșit, care formează o lege a lumii aceeașia.

6) Limba comună prin urmare se schimbă din cauza uzului, iar uzul se schimbă din cauza vorbirii ocazionale. Cine vrea să-ș dea socoteală de cauzele care provoacă schimbarea limbilor, va trebui să cerceteze cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale. Această din urmă mișcă tot; dacă ar fi ea imobilă, ar sta și uzul și limba comună nemișcate.

7) Transformările unei limbi se fac de obicei înconscient. Dacă, de pildă, din *caballus* latinesc a eșit romînescul *cal*, Romînul nu ș-a dat socoteală de treptele prin care a trecut metamorfoza, s-a trezit de odată adecă vorbind *cal*, fără ca să știe el singur cum s-a întîmplat această minune. Această inconscientă operație că are loc, nu este de mirare, căci cele mai multe acte sufletești înconscient aș loc și vorbirea este și ea un asemenea act, cel puțin pe jumătate —, decît nu trebuie exagerată. Un fenomen limbistic, oricît ar fi el de mic, întrucît este act

sufletesc, poate ave cîteodată norocul de a trece și prin cercul conștiinții, iar nu de a rămîne numai ascuns în înfundăturile inconștientului. Apoi la transformări psihicul și fizicul contribuiesc de o potrivă. Felul organelor vocale, al buzelor, dinților, limbii, ceriului gurii, etc. este tot atît de important ca și felul sufletului și cauza pentru care un cîine nu rage ca un boi, de pildă, nu stă numai în constituția psihică deosebită, ci și în conformația botului. Noi vom renunța de a mai desface zadarnic firul în patru, de a desface lucruri atît de intim legate unele de altele și de a căuta cu microscopul la fiecare principiu de schimbare al vorbirii conștientul și inconștientul, psihicul și fizicul.

8) Unul și același principiu provoacă de obicei schimbări și în scheletul cuvîntului (sunetul poartă de obicei numele de forma cuvîntului, noi am adoptat termenul schelet, pentru ca să nu se facă vreo confuzie cu forma gramaticală) și în înțălesul acestuia. Pentru aceia nu vom face vreo clasificare a principiilor din acest punct de vedere, căci legătura între scheletul cuvîntului și înțăles este atît de strînsă, încît este nefiresc lucru să despartă cineva cele două părți în discuție, și de cîteori vom zice cuvînt, va trebui să se înțăleagă tot așa de bine înțălesul ca și scheletul cuvîntului.

2) Influența rasei asupra deosebiri limbilor între ele a fost scoasă la iveală mai ales de A. Schleicher, Compendium, cu ocazia limbilor indogermanice, pe care el (IV ed. 5) le deosebește în următoarele ramuri: 1) limba indogermanică primitivă, din care s-a desfăcut mai întîiu 2) ramura slavogermană, și apoi 3) ramura grecoitalică, rămînînd în tulpina veche încă numai 4) limbile arice. Influența contactului din contra de Johannes Schmidt (Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen, Weimar, 1872), pentru care limbile indogermanice formează tot o apă, dela India pînă în extremul Occident, deosebindu-se între ele numai ca valurile, care sîmănă cu atît mai mult cu cît sînt mai aproape unul de altul (de aici numele de Wellentheorie, față cu care teoria lui Schleicher se numește Stammbaumtheorie.) Cîte treceri abrupte se observă și le explică Schmidt numai prin încălecarea unei limbi asupra alteia: valurile intermediare adecă au fost înghițite de două valuri extreme, care s-au

găsit astfel, dela un moment, brusc față în față. Încă până astăzi cele două teorii ale maiștrilor împart pe învățați în două tabere, și Gröber (Grund. I, 416) polemizează, susținând teoria raselor, încontra lui H. Paul (Princ. 35 sqq.), care ar fi susținând—dar, după cît am înțeles și eu, parcă P. n-ar merita această acuzație—că numai teoria valurilor este cea dreaptă.

Cum că deosebiri dialectale se întrepășesc adeseori astfel, încît linia de despărțire nu se poate trage cu precizie, se poate prea ușor constata pentru a mai fi trebuință de insistare. La Botoșani altfel se vorbește decît la Iași, dar care-i satul despărțitor între cele două feluri de vorbă? Unde începe Botoșăneanul? Cine ar putea răspunde? Și cu atît mai greu se face, în asemenea împrejurări, țărnuirea dialectelor, cu cît deosebirile dialectele nu se acoper una pe alta, cu cît adecă, dacă o limbă se desface dintr-un punct de vedere în *a* și *b*, se poate desface din alt punct de vedere astfel că o parte din *a* se alipește la *b*, cu cît, într-un cuvînt, dialectele se pot reprezenta prin linii, care se întretae, iar nu prin regiuni bine țărnuite (să-ș arunce cineva ochii pe harta dialectelor franțuzești a lui Suchier în Grund.). Cum dialectele unei limbi, macarcă cu treptată trecere din unul în altul, ajung de se deosebesc foarte mult la două extremități a unei regiuni oarecare, o probează diferența cea mare dintre dialectele Elveției și acele ale nordului Germaniei (Plattddeutsch, care samînă mai mult cu limbile engleză ori olandeză decît cu limba nemțească din Elveția), ori cea dintre dialectele Italiei de nord și ale Italiei de sud, etc.

⁵⁾ Cît de slab argument se poate scoate din înrudirea limbilor pentru înrudirea popoarelor o probează limbile romanice și cele germanice în de ajuns: Iberi, Celți, Etrusci, Daci, Germani vorbesc astăzi o limbă latinească; mulțime de Slavi vorbesc o limbă germană. Acelaș lucru a trebuit să se petreacă totdeauna și faptul că popoarele indogermanice vorbesc limbi de aceeaș origină nu probează comunitatea de rasă a acestor popoare, și tot așa popoare semitice de limbă nu sînt numai decît semitice și de singe: astfel, dacă întilnești puște portugheze la Africanii din Congo, nu poți conchide că sînt de neam portughez canibali.

⁶⁾ Limba comună alături cu limba de toate zilele (pe care vom numi-o populară, pentru scurtare) se găsește la toate popoarele cu oarecare civilizație. Romanii au avut de limbă comună limba Lațiuului, Grecii în timpul elenizmului au avut pe cea a Aticei, Francezii au ca limbă comună pe cea din Ile de France, Germanii pe cea fixată

de Luther (pe baza dialectului saxon), etc. Limba comună românească a început să se fixeze cu cele dintîi tipărituri și mai ales cu cele din sec. XVII. Fiindcă tipăriturile cele dintîi și cele mai multe au fost din Transilvania și Muntenia, apoi dialectele transilvănian și muntean au tins dela început spre preponderanță. Influența transilvano-muntenă, bazată pe mulțimea și întietatea tipăriturilor s-a opus valoarea scriitorilor Moldoveni, cea ce a făcut că până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată romînia, căci în fiecare din provinciile Daciei era plină de provincialisme. Când la 1859 s-au unit principatele Moldova și Muntenia și București au devenit capitala Romîniei (1861), influința munteană a căutat să se lățească pe calea cancelariei și, mai ales, a căzărni, a fost însă iarăș cumpănită de valoarea scriitorilor moldoveni, și astfel a început tocmai în zilele noastre să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provincii romînești. Dar lucrul nu e sfîrșit și o limbă comună romînească, precum este cea franceză, ori italiană, ori germană, este de parte de a exista în Romînia. În schimb am căpătat citeva stiluri și este bine stabilit astăzi, de pildă, că un militar care se respectă, mai ales un sergent, trebuie să vorbească muntește, rămînînd ca apoi, cînd va deveni țivil, să o întoarcă pe cea mai pură moldovenească; elementul muntelesc apoi stăpînește tare în limba scenei, fapt motivat de aceea că mulți talentați artiști dramatici romîni au fost Munteni.

Cine a cetit cu bagare de samă macar cele spuse în acest capitol a trebuit să înțaleagă cît de independentă pe de o parte de voința omului este fixarea uzului și a limbii comune (macar că la fixarea acesteia din urmă întrebunțarea de voință este necontestată) și cît de treptat pe de altă parte are loc această fixare. Un gramatic nu poate hotări el, din deplina lui putere, care sînt sunetele și cuvintele și formele și înțalesurile ce trebuiesc reținute cu sfințenie, cît se poate mai neschimbate, ca un mijloc general de înțalere între toți membrii unui popor, și care sînt elementele ce trebuiesc lăsate pradă schimbărilor de fiecare moment și loc ale uzului. Toată simetria formulelor sale și toată erudiția întrebunțată pentru a le culege de prin scriitori vechi și noi se vor sfărma de rezistența masei celei mari, care nu înțalege să fie dusă de nas de gramatici. Gramaticul, ca ori care istoric, are datoria și puterea de a constata evenimentele, iar nu de a le provoca. Evenimentele le fac alții, în cazul de față le fac scriitorii populari și nevoia, cea provocată și satisfăcută prin mi și mi de cauze, unele mai ne-

prevăzute de cît altele. Cine poate înșira nenumăratele cauze pentru care Germanul s-a hotărît în sfîrșit pentru limba sa comună actuală? Pentru aceia curioază se vede încercarea lui Tiktin de a fixa limba comună romînească (Călăuza ortografică, în Arhiva societății științifice și literare din Iași, I, 16 sqq. 151 sqq.) așa de odată, de par le roi. »A-
vem o limbă literară« zice Dsa. Ei bine, aceasta nu-î adevărat, și toate formulele fixate de D-sa, ca și acele ale lui A. Lambrior, predecesorul său pe această cale (Indrep-tariu C, L. XV) sînt arbitrar și nimeni nu va asculta de dinsele, dacă nu va voi întîmplarea. O poezie a lui Emi-nescu este în stare să răstoarne cea mai puternic întemeiată dintre toate clădirile lambriorotiktiane. Cît de neîn-temeiată de altfel este pretenția de a croi pe de a întregul, cu argumente de gramatic, o limbă, o probează lectura u-nei singure pagini din scrierile legislatorilor. Lambrior și Tiktin ar trebui să fie în practică, ca legiuitori de limbă ce sînt, expresia cea mai pură a limbii comune romînești, așa ceva ca un Boileau ori ca un Luther. În realitate Lambrior a scris o limbă prea tare amestecată cu moldo-venizme, iar Tiktin scrie chiar o limbă de fantazie, al că-rei uz n-a existat de cît în mintea D-sale (Un exemplu dintr-o sută pag. 19: »De aici rezultă că, în substanță, scrie-rea ș-a îndeplinit misiunea în momentul unde (!) pune pe cetitor în stare etc.«).

Cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale

II

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA CAUZELOR.—ALŪNECAREA SUNETULUI.

9) Schimbarea vorbirii ocazionale este provocată de următoarele cauze :

a) *Comoditatea*. Un cuvînt se schimbă, pentru că este mai comod supt forma nouă decît supt cea veche. De ex., pentruca să anticipăm asupra studiului ulterior și să luăm așa un exemplu la întîmplare, Romînului i-a fost mai comod să aibă trei declinări în loc de cinci, căci sînt mai ușor de ținut minte.

b) *Clarificarea*. Un cuvînt se schimbă, pentru că supt forma nouă este mai clar decît supt cea veche.

Astfel *knabe* și *knappe* aveau în limba germană mijlocie același înțeles, adică însămnau, fiecare din ele, și băiat și paj. În limba germană modernă s-au diferențiat înțelesurile pentru clarificare.

c) Legiuirea (înțelegînduse prin acest cuvînt orice soi de legiuire, dela cea mai puternică până la cea mai slabă sancțiune). Dieu este ceva sfînt, deci, cînd Francezul înjură, se ferește de a pronunța cuvîntul întocmai, de frica legiuirii, și schimbă cuvîntul din dieu în bleu: *par bleu*, *mor bleu*.

a) Principiul comodității se subdivide în următoarele:

α) ALUNECAREA SUNETULUI

10) La producerea unui sunet în vorbirea ocazională aș loc următoarele operații. Supt influința uzului acelui sunet se produce o mișcare a organelor vocale, și mișcarea aceasta dă naștere unui sunet. Mișcarea și sunetul se întipăresc în minte și îmbogățesc domeniul mișcărilor și sunetelor ocazionale anterioare, pe baza cărora s-a format uzul sunetului în chestie. Voesc, de ex., să pronunț sunetul *a* din cuvîntul *ápá*: supt influința ideii pe care o am despre acest sunet din vorbirile mele anterioare mișc organele vocale corespunzătoare și îndată se produce o mișcare, pe care o prind cu mintea, și un sunet, pe care iarăș mi-l întipăresc în minte. Dacă am pronunțat cumva cuvîntul *ápá* de o mie de ori în viața mea, apoi uzul sunetului *a* din acest cuvînt, ideea acestui sunet, are în domeniul său o mie de mișcări—inervații numite—și o mie de sunete ocazionale. Pentruca sunetul *a* din cuvîntul *ápá* să rămînă neschimbat, ar trebui ca, macar dela un timp oarecare înainte, toate inervațiile să fie identice, căci dela identitatea lor atîrnă și identitatea sunetelor respective. Inșă, abstracție făcînd de legea variabilității aceștei lumi, care face că lucrurile se află într-o scurgere fără sfîrșit, așa că nu pot exista vreodată două lucruri identice, o privire asupra modului cum se produc mișcărilor în organele vocale ne convinge îndată că două mișcări consecutive identice sînt imposibile, chiar dacă

identitatea ar pute exista pe alte terenuri ale naturii. Coardele vocale, limba, buzele, vălul palatului, ale căror mișcări produc sunetul, sint atât de schimbătoare în constituția lor moale și elastică și au atâtea puncte de contact posibile între ele ori față de ceriul gurii și de dinți, încît producerea a două mișcări consecutive exact în acelaș fel ar fi mai minunat lucru decît fluctuația, în care mișcările lor se gădesc, chiar atunci cînd, cum am spus, pe alte terenuri naturale identitatea lucrurilor ar fi ceva obișnuit. Se întimplă prin urmare, la producerea repetată a unui sunet, o alunecare incontinuuă, macarcă infinit de mică, a inervației și a sunetului ocazional corespunzător. Dacă alunecarea aceasta s-ar face intermitent în direcții opuse ori diverse, îndepărtarea dela uz ar fi mai anevoioasă, dar ea se face de obicei în una și aceeaș direcție și atunci se produce dela o vreme numai decît o ruptură între sunetul ocazional și uzul de mai înainte și omul se trezește vorbind alt sunet, fără ca să știe el singur cum a ajuns la dinsul. Cînd schimbarea are loc în vorbirea unui singur individ, avem a face cu o particularitate a vorbirii acestui individ singur, cînd schimbarea are loc la mai mulți indivizi, avem a face cu o particularitate dialectală mai întinsă, care se poate lăți pe teritoriul unei națiuni întregi și poate pătrunde apoi în limba comună.

11) Ideea sunetului schimbat poate fi mai generală ori mai puțin generală: poate fi de pildă numai sunetul *a* din *ápá*, ori sunetul *a* din oricare cuvînt, unde este accentuat și urmat de *p* (*ápá*, *ápe*, *ápár*, *áperi*, *ápere*, *áprig*, etc.), ori sunetul *a* accentuat și neaccentuat urmat de *p* (*ápá*, *ápe*, *ápár*, *áperi*, *ápere*, *apá's*, *apészi*, *áprig*, *aprínd*, *aprinzi*, etc.) și tot așa mai departe. Cine poate nimeri raportul dintre sunetul nou și idea, dela care s-a abătut acest sunet nou, descoperi legea schimbării aceluși sunet, dar între mii de idei, de uzuri, cine va cuteza să se laude cu asemenea descoperiri? Deja aflarea de legi este lucru greu și pe terenul pur fizic, unde experiența e ușoară și schimbările au loc mai încet, așa de încet, că sint lucruri care îți dau aparența că nu s-ar schimba niciodată, cu atât mai mult pe acest te-

ren moral al limbii, unde și experiența-î grea (căci schimbarea e mai totdeauna inconștientă, iar experiența e totdeauna conștientă) și lucrurile se schimbă cu o răpeziune, care face că deosebirea între limba română de azi și cea de acum două mii de ani este neasămănat mai mare decît cea dintre apa Tibrului de azi și cea de atunci. Se întimplă apoi că acțiunea unui principiu este încrucișată prin acțiunea altor principii, astfel că în sfera de acțiune a unuia se nasc știrbături prin acțiunea celorlalte. De aici o sumă de excepții aparente, care fac desperarea celor care vor cu orice preț să descopere legile. De aici încă tendința de a deosebi fenomenele psihice de cele fizice și de a explica așa numitele excepții și greutatea de a descoperi legi pe terenul psihic printr-o libertate oarecare a voinții, care s-ar opune activității fatale a forțelor. În realitate excepții nu sînt, legile există în toată rigoarea lor neînfrînată și pe domeniul psihic în cazul nostru pe acel limbistic, vina este toată a neputinții noastre de a le descoperi și a grabei noastre de a face paradă cu dînsese. Observația, pe care o facem aici, se aplică la toate principiile, pe care le vom cerceta mai departe, și dacă ea este dreaptă, dupăcum sperăm, apoi vom trage concluzia următoare, valabilă pentru toate legile și în special pentru acele care se nasc supt înfluița principium aluncării șunetului: vrei să descoperi o lege, să cercetezi cu amăruntul elementele constitutive ale ideii-șunet, ale uzului, care se schimbă, dacă este șunetul lung ori scurt, accentuat ori neaccentuat, la începutul, la mijlocul, la sfîrșitul silabei, la începutul, la mijlocul, la sfîrșitul cuvîntului, dacă este cuvîntul, din care șunetul respectiv face parte, scurt ori lung, monosilab ori polisilab, accentuat, proclitic, enclitic, să se cerceteze șunetele încunjurătoare în numărul lor, în felul lor, apoi înțălesul cuvîntului, dacă este substantiv, ori adiectiv, ori verb, ori prepoziție, ori altceva, etc. Pe de altă parte deosebiri mici nu trebuie să te împiedice de a discuta la un loc cazuri, care altfel sînt foarte asămănătoare; astfel sfîrșitul unui cuvînt proclitic și începutul unui cuvînt enclitic sînt considerate de cele mai multe

ori de limbă ca mijlocul unui cuvînt. Cîte cercetări ai face de acest fel, oricît ar fi ele de supărătoare, te apropie de descoperirea elementelor constitutive ale uzului, care s-a schimbat, te apropie de descoperirea legii. Dacă ajungi altfel la această din urmă, te poți lăuda numai de noroc. Divinația geniului și altele de acest soi sînt vorbe goale, care astăzi nu mai sgarie pe nimeni. Cel mai cuminte este de a ne mulțami cu aproximația și de a nu tinde cu orice preț la o precizie, care nu este permisă minții ominești așa de odată. Decît de a încurca mintea oamenilor cu prejudiții, de care numai cu greu scapă, mai bine să te mulțamești cu o înșirare modestă a faptelor, de care dispui, lăsînd descoperirea legilor curiozității științifice a viitorului.

12) Direcția, în care alunecarea sunetului are loc, se schimbă cu timpul. Pentru aceia legile nu sînt valabile pentru totdeauna. Și această observație trebuie iarăș generalizată la toate principiile. Hotărîrea timpului, în care o schimbare a avut loc, este prin urmare o condiție indispensabilă pentru siguranța cercetărilor în istoria unei limbi.

13) Cînd uzul, care se schimbă prin alunecarea sunetului, este foarte general, cînd de pildă e accentuat se preface, oricare ar fi poziția în care se găsește, în *ie*, atunci gramaticii renunță de a mai pune cauza schimbării pe socoteala vreunuia din sunetele vecine și transformarea este considerată ca ceva spontană și studiată supt diferite numiri vage, care nu obligă la nimic, *Lautwandel*, *altération phonétique*, fenomen substanțial (Hasdeu, Principii, Bucur. 1875, 67), *an sich* și *für sich* (Hasdeu, ib. 73), *trecere organică* (Hasdeu, ib.), etc. Acelaș lucru se petrece și la uzuri mai speciale citeodată.

14) De obicei însă, cînd uzul este puțin general, gramaticii, din cauza acelei obișnuite înșălăciuni, care face pe om să considere două lucruri, ce se schimbă unul în vecinătatea celui alt, ca niște cauze de schimbare unul pentru altul, consideră sunetele din apropierea celui schimbat drept cauze și botează fenomenul cu diferite numiri precize, precum *asimilație progresivă*, *asimilație re-*

gresivă, asimilație reciprocă (numite toate la un loc sandhi de gramaticii indieni), disimilație: $\sigma\mu\pi\lambda\acute{\epsilon}\kappa\omega$ s-a prefăcut din * $\sigma\upsilon\pi\lambda\acute{\epsilon}\kappa\omega$ prin asimilație regresivă, labialul π adecă a prefăcut în labialul μ pe dentalul ν ; $\sigma\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ s-a prefăcut din * $\sigma\acute{\epsilon}\lambda\acute{j}\omega$ prin asimilație progresivă, j adecă s-a prefăcut în λ supt influința lui λ precedent; $\acute{\epsilon}\rho\acute{\epsilon}\sigma\omega$ s-a prefăcut din * $\acute{\epsilon}\rho\acute{\epsilon}t\acute{j}\omega$ prin asimilație reciprocă, τ adecă s-a prefăcut în spirantă supt influința lui j , iar acest din urmă s-a pierdut sonul vocalic supt influința lui τ ; $\acute{\epsilon}\tau\acute{\epsilon}\theta\eta\nu$ s-a schimbat din * $\acute{\epsilon}\theta\acute{\epsilon}\nu\theta\eta\nu$ prin disimilație, cel de al doilea θ adecă a influențat pe cel dintîiu în sensul de a-ș perde aspirația.— La asimilație (indiferent dacă progresivă, regresivă ori reciprocă) se deosebesc trei cazuri: ori cele două sunete se apropie unul de altul numai într-atît că, de unde formaș mai înainte două silabe deosebite, se contopesc într-o silabă, filiai = filiaî; ori asimilația se face fără ca cele două sunete să-ș piardă existența a parte, $\sigma\mu\pi\lambda\acute{\epsilon}\kappa\omega$ — * $\sigma\upsilon\pi\lambda\acute{\epsilon}\kappa\omega$; ori cele două sunete se pierd unul în altul, astfel că din două sunete de mai înainte rămîne numai unul, și acela lung, $\sigma\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ = * $\sigma\acute{\epsilon}\lambda\acute{j}\omega$. Cazurile întîiu și al treilea, cînd sunetele respective sînt vocale, poartă numele de contracție ($\sigma\upsilon\nu\alpha\acute{\rho}\epsilon\sigma\iota\varsigma$), dacă vocalele sînt din acelaș cuvînt, și de $\kappa\rho\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$, dacă vocalele sînt din două cuvinte deosebite: filiai, $\tau\mu\acute{\omega}$ = $\tau\mu\acute{\alpha}\omega$; $\tau\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\alpha}$ = $\tau\acute{\alpha}\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\alpha}$. Și dacă la $\kappa\rho\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$ lungimea vocalei dispore cu vremea, fenomenul se numește eliziune ($\acute{\epsilon}\nu\theta\lambda\upsilon\psi\iota\varsigma$), cînd contracția se face în vocala următoare, și $\acute{\alpha}\phi\alpha\acute{\rho}\epsilon\sigma\iota\varsigma$, cînd contracția se face în vocala precedentă: $\gamma\alpha\lambda\acute{\eta}\nu$ $\acute{\epsilon}\rho\acute{\omega}$ = * $\gamma\alpha\lambda\acute{\eta}\nu$ $\acute{\omega}\rho\acute{\omega}$ = $\gamma\alpha\lambda\eta\nu\acute{\alpha}$ $\acute{\delta}\rho\acute{\omega}$; $\phi\rho\acute{\alpha}\sigma\omega$ \prime $\pi\epsilon\iota\delta\acute{\eta}$.

15) Se întimplă cîteodată că schimbarea sunetului are loc în acel sens că durată în timp a sa devine din ce în ce mai mică pînă la complectă dispariție. Atunci fenomenul se numește $\acute{\alpha}\rho\kappa\omicron\sigma\eta$, dacă sunetul cade la începutul ori la sfîrșitul cuvîntului, și $\sigma\gamma\kappa\omicron\sigma\eta$, dacă sunetul cade la mijlocul cuvîntului: sum = * esum , laudas = * laudasi , gigno = * gigeno .

16) Altădată, din contra, un sunet, la început imperceptibil, capătă din ce în ce mai multă durată în timp, pînăcînd devine lămurit auzului. Acest fenomen poartă

numele de *πρόθεσις*, *ἐπένθεσις* și *ἐπιθεσις*, dupăcum sunetul se naște la începutul ori la mijlocul ori la sfârșitul unui cuvânt: span. espíritu = spiritus, *ἄνδρα* = **ἄνρα*, *πύρurēa* — *πύ-rure*. Când sunetul care se naște este o vocală și apariția lui are loc între două consonante, dintre care una este sonoră și alta mută, epenteza se numește — printr-un termen răspândit astăzi dela gramaticii indieni — *s v a r a b h a k t i*: franc. canif — germ. knif.

17) Când sunetul se schimbă așafel, încît se preface într-un diftong, ori cînd un diftong lasă elementele sale să se desfacă în două silabe deosebite, are loc fenomenul numit diftongare, *διπίρεσις*: *πειθω* = **πιθω*, *παῖς* = **παῖς*.

18) Oridecîteori — și iată o *lege* cu care se pot mîndri gramaticii, cu atît mai mult cu cît nu stăpînește într-o singură limbă, ci în toate limbile scade un sunet în timp, crește în timp altul din apropierea lui. Acest fenomen se numește lungire compensativă: *μελας* = **μελας*.

19) Toți acești termini tehnici, întroduși întîiaș dată de gramaticii greci ori indieni, se păstrează, și după aceste categorii se face de obicei înșîrarea materialului la expunerea istoriei unei limbi. Noi vom păstra clasificarea aceasta a fenomenelor produse prin alunecarea sunetului la exemplele pe care le vom da mai la vale.

¹⁸⁾ Un uz foarte general schimbat se observă la prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă* (*o* nerotunzit).

a neacc. anume dela mijlocul și sfîrșitul cuvintelor, de origină latină ori străină, s-a prefăcut în *ă*, și acțiunea schimbării durează până în momentul de față, căci cuvintele mai nou împrumutate, macarcă păstrează în parte pe *a* neprefăcut (*barométru*, *balăntșă*, *catapitēázma*, *capác*, *dăscal*, etc.), tind și ele spre această prefacere, deoarece lupta între *a* și *ă* se observă în vorbirea ocazională chiar la cele mai nouă dintre dinsele. Pe de altă parte fenomenul este foarte vechiu și cele mai vechi monumente romînești îl prezintă. În sfîrșit cele două dialecte mai importante (mr. și dr.) îl au. Știrbiturile în continuitatea sa se explică lesne prin încălcarea altor principii (mai ales a analogiei) și avem, prin urmare, după toată probabilitatea a face cu o lege. Pentru prima oară a fost expus supt această formă de Mussafia (Vok., 141), apoi de Miklosich (Beitr. Vocal. I, 11) și Lambrior (C. L. XV. 132), care însă nu i-a recunoscut toată întinderea.

Dr. *amârî't* — amar, *bârbdt* — barbă, *blâstâmăre* — blastăm, *bogâtsie*, *bogâtăş* — bogat, *cădere* — cad, *câmătă* — vsl. kamata, *fârmăcă* — farmec, *gâtnă* — gallina, *grădină* — vsl. gradina, *hrănesc* — vsl. hraniti, *împârtsire* — împart, *izbăvire* — vsl. izbaviti, *câesc*, *câintsă* — vsl. kaŭati, *căpătă* — capăt, *cărbune* — carbonem, *cărunt* — canutus, *clătî* — vsl. klatiti, *crăiasă* — craiŭ, *crăcun* — vsl. kracunŭ, *Lăzăr* — Lazarus, *cumpăr* — comparo, *lăcăt* — lacăt, *lărgesc* — larg, *lăudă'm* — laud, *lăuruscă* — labrusca, *mărgărităr* — ngr. μαργαριτάρι, *mlădiós*, *mlădiťsă* — vsl. mladŭ, *mătrăgună* — μαντζαγόρτζ, *nădeźde* — vsl. nadeźda, *nŭfăr* — mgr. νούφρα, *ocăreśc* — ocară, *pădure* — it. padule, *părăsesc* — *πάρησα aor. dela πάρημι, *pămî'nt* pavimentum, *părere* — par, *părte* — parietem, *păring* — panicum, *părțică* — parte, *păsăre* — passarem, Georg. Lex., *păšesc* — pas, *plătesc* — plată, *prăžesc* — vsl. pražiti, *răsărît* — răsar, *rătăčesc* — erratic, *răz* — (in *războiŭ*, *răzbesc*, *răscól*) — vsl. raz-, *săgătă* — sagitta, *sălbătăčesc* — sălbatec, *sătul* — satullus, *scăpăre* — scap, *scărpinăre* — scarpin, *stră* — in *strănut*, etc. — ex + trans, *tăiăre* — taiŭ, *tătăreśc* tatar, *tăčere* tac, *văpsesc* — εσπασα, *zăhăr* — zahăr, *zăbrăă* — vsl. zabralo, *zăpsesc* — vsrb. zabŭšiti, etc.; *lăudă* laudat laudant lauda, *zică* — dicat dicant, *afără* — foras, *căsă* — casa, *măsă* — mensa.

Mr. K. și D.: *amărtipsŭi* (greșiiŭ) ზიპროν, *bănemu* (trăim) — ban-, *bărbăști* (bărbați) — barbatus, *băsiărică* (biserică) — basilica, *bășă'* (sărută) — basiare, *blăstămătoru* (blăstămător) — blasphemus, *dimăndăcunĕa* (cererea) — demandare, *djovăsescu* (citesc) — διαβάζω (o din *ă*), *fără* — foras, *fărmăcu* (farmec) — φάρμακον, *gălnă* (găină) — gallina, *grăsidăze* — îngrășă, *hălitsă* (piatră) — ngr. χαλιτζι, *hărămisli* (haramini) — ngr. din turc. χαρμαήτ, *hărisescu* (bucur) — χαρίζω, *șe se jŭtripsiăasca* (să se îndrepte, *ji=jă*) — ιάτρεψα, *căcătu* — cacare, *călmăru* — ngr. καίμαρι, *căldură* — cald, *călcăi* — calc, *călcă'n'u* (călciiu) — calc, *călugări* — ngr. καλόγερος, *cămlăvce* — ngr. κλημάκι, *căpitin'u* (căpătiŭ) — cap, *căroăre* (căldură) — *calōria, *cătăști* (judecătorii) — turc. kadı, *cătuișa* (felis, in dr. o plantă, ballota foetida, Brinză, Col. Tr. 1882, și lanțuri) — catus, *cătsă'nu* (cazan) — catinus, *măimunu* (măimută) — turc. maïmun, *mărălu* (marar) — marathrum, *pălăcrăstmu* (ne rŭgăm) — παρρακλω, *părungili* — palumbes, *păsiăste* (pășește) — pas, *păsălărlĭ* — pašalele, *rădătsnă* — radicina, *sănătōsu* — *sanitosus, *săate*, plur. *sătsi* (cias) — turc. sahat, *săbŭrra* — saburra, *șărrăsescu* (sper) — εσπέρησα, *tăin'u* (tăun) — tabanus, *tsăhtisescu* (rămin uimit) — turc. şaştım aor. dela şaşmak, *zănătĭa* (meșteșug) — turc. sanat. Olîmp: *ascăpă'* (scăpă) — scap 25, *arădăcĭnă* — radicina 26, *băseărică* 30, *bătui*, *bătus* — batŭ, bats 32, *bărbăt* 51, *căpestrul* cap

26, *cărlădze* ← *carnelege 27, *cătsăiă* — catus 36, *căt* quantus 58, *călcăm, călcăi* — calc 58, *crăfătsă* — agrafe 48, *cătră* — contra, etc. Meglen: *vămpîru* — vampir, *bună, ună, oară* 59, *lăsq'* 61, *cămăšli* camisia 64, etc.

Știrbături în continuitatea legii aū loc ori prin acțiunea altor principii ori prin uzuri, mai speciale. Astfel alături cu *bărbăt* se aude și *barbăt* prin analogia lui *bărbă*, apoi totdeauna *statôrnic*, prin analogia lui *staii, stat*; dacă numai decît se zice *scăpă'm*, se poate zice *scăpăt* și *scupăt* prin asimilație cătră *a* următor, și tot așa *pară*, însă *părălătsă, gămandăn*, însă *gămandănăș, parădă*, însă *pără'zi*, etc. *-ora* sună *-ure* în limba veche și *-uri* în limba de azi prin analogia masculinelor și femininelor: *tîmpure* și *tîmpuri* (în loc de anteistoricul **tîmpură*) prin analogia terminațiilor plurale ale masculinelor și femininelor, oameni, cai, case, mese, etc.; și tot așa oricare terminație neutră *-a* s-a prefăcut în *e* prin aceeași analogie, *frîne, oăse*, etc. (pentru anteistoricul **frînă, *oasă*). *-e* dela gen. dat. decl. I (*căse, mēse*) este iarăș un product al analogiei, dupăcum se va proba lămurit la discuția acestui principiu, nu este nici provenit din *-a* al nominativului latin, cum vrea Lambrior (Carte de citire, XI), dar nici descendentul drept al lui *-e* dela gen. latinesc, cum susține Tiktin (Grund. I, 450 și Zeit. XII, 231). Articulul feminin singular *-a* se explică prin diferențierea înțelesului, cum se va vede la discuția acestui principiu: *căsă* nearticulat, *căsa* articulat, cu cele două înțelesuri diferențiate numai prin sunetul dela sfîrșit, acelaș articol însă, ca pronume fem. acuz. sing., neavînd nevoie de o diferențiere, care să-l țină în loc, s-a supus prefacerii generale, a devenit *ă* (**am făcūtu-ă*) și apoi *o* prin asimilație cătră *u* dela terminațiile verbale. *ca* — quam se explică în acelaș chip, prin diferențiere de *că* — quod. *la* — illac a păstrat pe *a* neschimbat prin analogia lui *a* → *ad*, care s-a întrebuițat în limba veche cu înțelesul lui *la* (de ex. Vor. 78, 147, 150, 152. cf. astăzi *de-a-drăapta, de-a-stînga, a-casă, a-mînte*). *păltin* nu-i platanus; *cînepă* nu-i cannabis; *fărneac* nu-i φάρμακον, ci o formație nouă din *fărnecare, pētec* nu-i πικράκιον, ci o formație nouă din *peticire*, care el însuș (ca și *fărnecare*) este făcut după analogia verbelor cu sufixul *-ic*.

Asupra vechimii fenomenului avem de făcut următoarele observații. Cele mai vechi urme de limbă rominească se găsesc în monumente literare de origină străină, grecești ori slavonești, unde nereprezentarea lui *ă* se poate pune probabil pe socoteala neexistenții caracterului trebuitor în alfabetele respective. Dacă, de pildă, în actul lui Ștefan Mitin dela 1318 (C. L. XXIV, 488) nu se găsește un singur

â, nu este o probă că *â* n-ar fi existat deja pe atunci, căci scriitorul serb al actului, chiar dacă ar fi știut românește — cea ce e foarte neprobabil — i-ar fi lipsit mijlocul de a reprezenta acest sunet. Există însă tocmai în acest act un semn cum că *â* ar fi existat deja pe atunci, ba încă de mult mai înainte: cuvîntul Шаръланъ anume, care este un derivat rominesc din servus, șerb, a trebuit să-ș capete pe *a* din prima silabă prin asimilarea unui *â* anterior către *a* din silaba a doua (cf. *pacât*—*pâcât*, *pascâr*—*pâscâr*, *pradâ*—*prâdâ*, *sacârâ*—*sâcârâ*, etc.); dacă însă cu mult înainte de 1318 *e* neaccentuat s-a prefăcut în *â* într-un uz mai puțin general (căci *e* se prefăce în *â* numai în vecinătatea unor anumite sunete), cu atât mai mult a trebuit să se fi schimbat *a* în *â* în sfera sa cea atât de întinsă. În monumentele slavone de origină romină el este firește reprezentat, încă în cele mai vechi dintr-insele, fiindcă Romînii aveau în alfabetul lor caracter pentru dînsul: act public 1424 (Arh. ist. I ¹ 20), царинж; 1435 (ib. I ² 19), лимек-аоваче; 1442 (ib. I ¹ 74), ѡаны; 1442 (ib. I ¹ 123), ѡефзнеа, лимекдѡваче, etc.

Odată intrat pe această cale, a alunecării în sus spre ceriul gurii, *a* neaccentuat nu s-a oprit la *â*, ci a continuat mai departe drumul spre *î* (*u* nerotunzit). După accent el a devenit în cel mai general uz *î* în Moldova. jud. Suceava: *frîndzi*, *î'ntri*, *pûci*, *pôali*, *adâpi*, *vîrgûtsi*, *cûmpîna*, *cîitri*, *lâsi*, etc. (Sez. I, 1, 87, 150; II, 4); jud. Botoșani: *frîndzi*, *Ilânî*, *crîșmî*, *lâsi*, etc. (Can.); jud. Neamț: *frîndzi*, *drâgûtsi*, *înimi*, *pâsi*, etc. (Can.); jud. Iași: *puçûtsi*, *pûci*, *dîș-tiâpti*, etc. (Can.); și tot așa probabil în toate districtele Moldovei. Pentru Muntenia și Transilvania n-avem în mărturiile scrise vreun semn pentru această alunecare, cu toate că și din aceste provincii avem publicate probe de limbă, care pretind a fi exacte. În nr. ea sigur nu există la Olimp și Meglen, pentru rest sîntem în îndoială. Particularitatea moldovinească în tot cazul este veche și pentru prima oară probată în scris la 1682, în Viața și petrecerea sfinților a mitropolitului Dosoteiu, și de atunci necontenit vădită în scrierile moldovinești până astăzi. Înainte de acc. *â* a devenit *î* în vecinătatea unui *r* ori *l* (antecedente ori consecvente), *n* (consecvent), *cîrnâts*—carne, *cîrtesc*—carte, *cîștig*—castigo, *cîșlég*—*cașlegi, *cîntâr*—turc. cantar, *hîrtic*—ngr. χαρτί, *minie*—mania, *minînc*—manduco, *ridic*—eradico? *ridice*—radicula? *risipi*—vsl. rasîpati, etc. Un uz mai special ori alt principiu (analogia) aû împedecat uneori prefăcerea: *râdâcinâ*, *hîrbât*, *mârgăritâr* prin asimilație către si-

laba următoare; *grăsime*, *mărcuță* prin analogia lui gras, marcă. Schimbarea aceasta este răspîdită pretutindeni în Moldova. Pentru celelalte provincii din Dacia sîntem mai puțin informați. Cf. *măni'ncă* jud. Prahova, Gast. Chr. II, 259; *răsăpîtsi* Hațeg Trans. ib. 263; *cărnat* Sălăgiu pe Someș Trans. Cont. VII¹, 67, *mini'nc* Cohalm Trans. ib. VII¹, 73; *miri'ncă* Moți Fr. Cand. 37. Pentru *mr.* avem de făcut aceiaș observație ca și mai sus. Alunecarea spre *z*, de care am vorbit acum în urmă, este mai nouă decît cea precedentă. În texturile moldovinești, cite deosebesc în scris pe *ă* de *z*, publicate în Crestomatia lui Gaster, am găsit numai următoarele exemple: *тзрск'е*, an. 1683, I, 264; *рси'пз*, an. 1713, II, 2, (cf. în acelaș text *льпгх, ромь'нилор, пемьндрз, пьслз*, etc., ceia ce probează că *к = z*). Celelalte texturi, precum letopisețele lui N. Costin, Mustea, Neculcea, Canta, Cogălniceanu, ciasornicul domnilor, etc. n-au ortografia regulată.

Un exemplu de alunecarea sunetului într-un uz mai puțin general, care ne va arăta totodată cum precipitarea în aflarea legilor este plină de primejdii, este următorul.

a accentuat din elemente latine urmat de *m* rotunzit (adecă modificat în articularea sa printr-un *u* din prototip, în acel sens că se articulează cu buzele scoase mai afară) s-a prefăcut în *ă*: *intra'm*—trama, *destra'm* trama, *defă'im*—diffamo, *lauda'm*—laudamus, vr. *lauda'm*—laudavimus. Din contra *mămă*—mamma, *aramă*—aeramen, *scamă*—squama, *flămură*—flammula, *cam*—quammagis (cf. mr. *cama* Olimp 73), *ram*—*ramă (cf. diminutivul *rămură*, ital. rama, fr. rame, care ne trimet la un popular rama pentru clasicul ramus), apoi *intra'mă*, *destra'mă*, pentru că în aceste cuvinte *m* rotunzit n-a existat niciodată.

Deja Mussafia (Vok. 142) observase schimbarea lui *a* accentuat în *ă* la persoana I plur. a verbelor de conjugarea I, însă atribuisese această schimbare tendinții de *a* deosebi prezentul de imperfect, dupăcum în general acest autor dă o mare importanță principiului diferențierii în fonetizmul romînesc. Miklosich (Beitr. Vocal. I, 16) constată faptul fără să-1 dea vreo explicare. Tot așa Tiktin (Zeit. X, 247). Lambrior însă (Romania, IX, 366), mulțămît cu puținele exemple pe care i le da I persoane prez. și perf. plur. și I persoană sing. prez. dela cîteva verbe, a crezut că poate formula o lege pentru o sferă cu mult mai întinsă, după care *a* accentuat urmat de *m* s-ar preface în *ă*, iar cuvintele unde nu se observă prefacerea ar fi unele (*mămă* ! *aramă*, *scamă*) împrumutate tîrziu de pe la străini, altele

(cam, ram) cu defectul monosilabizmului, iar celelalte (in-
tramă, destramă) formate după analogia verbelor ca *apá's*,
apásă (*appenso, *appensat). — Fenomenul e tot așa de răs-
pîndit și poate tot atît de vechi ca și cel precedent, în
tot cazul mai vechi decît sec. XVI.

Încă în vorbirea ocazională a vechilor Romani *e* și *i*,
accentuați ori nu, alunecău lesne unul în altul și, pentruca
să cităm numai cuvinte păstrate în rominește, parintes, bine,
quinqui, legat, vedit, complitus, plina, serinus, venina, nimo,
timporibus, vindere, vineri, judecare, vindecare, bebit, base-
leca, cântecum, domineca, -ecus pentru -icus, -eçare pen-
tru -icare, degitos, diregitur, teliae, -emus pentru -iuus
I p. pl. pr. perf. III conj., lacremis, semiliter, temere, lumen-
osus, nomene, homene, gemenum, continere, cenes, meseris,
-etis pentru -itis la verbe de III conjug., gemetu, tone-
trum, capete, setem, dede, dixe, fecè, vixse, pareclo, tem-
pure, negri, nemenen, face, cinge, remitte, possedatur, se
găsesc în nenumărate locuri în inscripții și în manuscripte
(vezi Schuch. Vocal. la locurile cuvenite, apoi Seelmann,
Ausspr. 175 sqq.). Această alunecare s-a fixat pentru *i* și *e*
accentuați, pentru cel neaccentuați însă continuă încă, du-
păcum se va vede din următoarele exemple, alese la întîm-
plare din diferite provincii și din diferite timpuri, compara-
te între ele și cu limba comună, astfel cum este această
din urmă fixată în Moldova.

Transilvania. Ps. șch. (sec. XVI), paginile de la in-
ceput, *báte*, *bese'reca* (biserica), *cáde*, *deminéatsa* (dimineata),
deré'ge (drege), *deščis* (dischis), *den* (din), *énimile* al. cu *i'n-*
rema (inimile, inima), *gúdeca* (judecă), *menčúnĭ* (minciuni),
neče al. cu *niče* (nici), *necurátsilor*, *oámenii* (oaminii), *rúpem*,
smentĭ (sminti), *štietórii*, *vietórii* (viitorii), *zise*. Moți, Fr.
Cand. *diráinte*, *irimá*, *minčurá*, *oámeri*. — Hațeg, Gast. Chr.
II. 262, *beš'isniš'ie* (becisnicie), *cáde* (cade), *de* (de), *intsálinĭt*,
(ințalenit), *pérde* (perde), *sú'pe*, *še* (ce), *vedá* (videa), *vúlpe*,
— Someșul mare, Cont. II, 656, *çeremónie*, *márgini*, *púreçe*
(purice), *répede* (răpide), *verinóasá* (veninoasă). — Ocna Si-
biului, Cont. VII', 250, *de*, *jáçe*, *gálbin*, *mĭ ndrele*, *pe*, *preçep-*
pút (priceput), *veninát*. — Rășinari, ib. VII', 252, *pricépe*.
Salagiu, ib. VII, 68, *bečznic* (becisnic), *ciotoáre* (cheotoare). —
Cohalm, ib. VII', 72, *fátátele*, *ščioápele*, *trá'snet*.

Muntenia. Biblia, 1688 (Gast. Chr. I, 279), *bese'reca*
(biserica), *cáre*, *çitéascá*, *de*, *den* (din), *dentru* (dintru),
dimenéatsá (dimineată), *é'ste* (este), *întuné'rec* (întuneric),
žúdecă, *nemerničiei* (nimerniciei), *pre* (pe), *preste* (peste),
pricé'petsĭ (pricepeți), *privégéatsi* (privigheti), *tsárenilor* (ța-

rinilor), *ve'de* (vede), *vede're* (videre), *vine*.—Văleni de munte, Gast. Chr. II, 258, *ăltili* (altele), *biserică*, *bune*, *buzăte*, *dobitocăcili* (dobitoacele), *dă'ndu-le*, *dobitocăcilor* (dobitoacelor), *fătătoarili* (fătătoarele), *gîtili* (vitele), *gălben*, *hără-neste* (hrănește), *hine* (fine), *hăurilor* (fiarelor), *întunicătu* (întunecatului), *însănătoșază-le*, *lăptili* (laptele), *le*, *netulburat* (neturburat) *nemăhnit* (nemăhnit) *oămini*, *oăceșe*, *prășeste* (sic, prășește), *plăgătse* (plăvițe), *pépene* (pepine), *stêrpili* (sterpele), *stricurătoără* (strecurătoarea), *te*, *turmilor* (turmelor), *văcili* (vacile), *viderăa*, *vorbili* (vorbele).—jud. Teleorman, Cont. VII', 249, *bete*, *inèle*, *incépe*, *nimic*, *vérde*.

Moldova. Dosotei, Viața sfinților, 1682, Gast. Chr. I, 251, *adevărătii*, *bese'riă* (biserici), *băte*, *cărte*, *četitorî*, *četitsi*, *četindu-le*, *capete* (capite), *ce* (ci), *depre* (depe), *de*, *deșcisă* (deschisă), *dezlegă*, *deminăatsi* (dimineată), *deșteptătii*, *inema* (inima), *muntele*, *niče* (nici), *nemincătii*, *smocinile* al. cu *smocinele* (smochinele), *te*, *trimite* (trimete), *vede're* (videre).—Botoșani, Can. *ardi* (arde), *cî ti* (cite), *ci* (ce), *colănilii* (ciolanelle), *capiti* (capete), *di* (de), *displetăști*, *duci* (duce), *discmierdăt*, *dimult* (demult), *dăpărtăt* (depărtat), *făci-veș* (face-vei), *gîni* (bine), *judicătii* (judecate), *iși* (eși), *întunicoasă* (întunecoasă), *limi* (lume), *magiran* (magheran), *ninumărătii* (nenumărate), *negrili* (negrele), *ocișă cî* (ocheșică), *ostinit* (ostenit), *pi* (pe), *piști* (peste), *pitreci* (petreci), *soărili* (soarele), *ti* (te), *verdi* (verde), *vini* (vine).—

Mr. K. D. *aproape*, *arbore*, *cale*, *cărne*, *cărte*, *căldare*, *că'ne* (cîne), *că'nepa* (cinepă), *că'ntecu* (cîntecu), *căle* (piele), *cerestee*, *ciăptine* (pieptene), *desfătsi* (disfăci), *desfătsi* (disfăci) al. cu *dislédzi* (dizlegi), *dispăole* (dispoaie), *dzise* (zise), *fătse* (făcu), *fitsoru* (ficiar), *gălbenu*, *igumenu* (egumen), *imeru* (plăcut, ἡμερος), *inema* (inima), *ișire* (eșiră) *mulăre* (măiere), *pă'ne* (pîne), *puritse* (purice), *șărpe* (șerpe), *tine*, *tsi* (ce), *viarde* (verde), *vulpe*.—Olimp, *cărte*, *capetele* (capitele), *cî'nile* (cînele), *ciăptine* (pieptine), *ciăle* (piele), *văle*, *văarde* (verde), *vulpe*.—Meglen, *cărni* (carne), *co'inili* (cînele), *dă'di* (dădu), *deșclidi* al. cu *dișclidim* (deschide, deschidem), *fičor*, *mulări* (măiere), *mini* (mine), *păsi* (puse), *po'ini* (pîne), *șărpi* (șerpe), *tsi* (ce), *vini* (veni), *vinlt* (venit), *vizû* (văzu), *zisi* (zise), *zisira* (ziseră).

Cine ar vre să afle legile după care se fac alunecările din *e* în *i* și vice-versa în silaba neaccentuată, ar trebui să-ș frămînte mult mintea, și totuș chiar aceste prea caprițioase schimbări sînt supuse sigur unor legi, la aflarea cărora de altfel noi renunțăm cu plăcere. Citeva fapte săritoare în ochi voim numai să scoatem la iveală.

Așa, între limba dela Meglen și cea din Moldova e-

xistă din acest punct de vedere o asemănare, iar limba comună samină mai mult cu vorbirea din Valahia și din Transilvania. În una și aceeași vorbire ocazională, și tot așa și în limba comună, se întrebunțează când *e*, când *i*, dela cele mai vechi monumente de limbă începînd până astăzi (Ps. șch. *neče*—*niče*; Dos. *smocnile*—*smocnele*; K. D. *desfătsi*, *desfăptsi*—*dislédzi*, *dispöale*; Meglen, *deščlidi*—*diščlidi*; etc.), ceia ce probează persistența fenomenului, mai ales cînd ne gîndim că el era în toată puterea deja pe timpul vechilor Romani.— Apoi schimbarea de multeori are loc în cerc, adică *i* se schimbă în *e*, *e* apoi în *i* și *i* din nou în *e*: babilica a dat întîiu naștere lui *vr*. Vör. *băséareca* (și diftongul *ea* nici n-ar fi putut avea ființă fără un *e* în silaba următoare, conform unei legi a fonetizmului românesc), de unde a rezultat *beséreca* din Ps. șch., dar deja Dosoteiu are *besérică*; *homines* a devenit *óamenii* din Ps. șch. (și diftongarea lui *o* în *oa* ne-ar fi probat chiar fără de aceea existența de altă dată a unui *e* în penultima), limba comună are însă *óáminii*, și tot astfel dialectal, de ex. Vălenii de munte, Moldova; probabil acelaș drum l-au parcurs discludo, *deščtd* Ps. șch. *discld* dial.; judicat, *gúdecă* Ps. șch., *zúdică* Mold.; dixit, K. D. *dzise*, Meglen *zisi*; rapidus, *répede* Someșul mare, *rápide* l. c. (*répede* însă e probabil o formație nouă dela *repezire*); capita, *cápete* Dos., *cápíte* l. c.; qui, *če* Dos., *ci* l. c.; anima, *ínema* Dos. *ínima* l. c.; ducit, *dúce* l. c., *dúci* Mold., venit, *vine* l. c., *vini* Mold.; pectinem, l. c. *piéptene*, mr. *ciáptine* (diftongarea lui *e* probează existența în silaba următoare a unui *e*), etc.

Vom da acum un exemplu de uz foarte special schimbat, cu ocazia căruia se va vede iarăș silința zadarnică a gramaticilor de a afla legi cu orice preț.

a accentuat dela a treia pers. sing. a perfectului s-a prefăcut în *á*, *láudd'*—laudavit, fără să putem preciza împrejurările în care s-a făcut această schimbare. Musafia, Formenlehre 365 și Vok. 142 a observat fenomenul și l-a explicat prin principiul diferențierii: *láudd'*—laudavit pentru a se deosebi de *láudá*—laudabat. Miklosich Beitr. Vocal. I, 16 și Tiktin Zeit. X, 248 s-au mărginit—după cum se cuvine—la simpla constatare. Laubrior Romania X, 346 însă, plecînd dela faptul că în toate celelalte limbi romanice tipul formei actuale de la III pers. sing. perf. ar fi *-avt*, a socotit firește că acelaș tip trebuie să fi existat și pentru perfectul românesc, însă și-a închipuit că acel *-avt* a trebuit să deie mai întîiu *-au*, apoi *-o* și în sfîrșit *-á'* și, odată acest lucru închipuit, a

formulat imediat legea că orice *o* accentuat final se prefăce în *â*. Iată cum se încearcă el a proba existența acesteia legi a priori stabilite. Uitînd deosebirea între cuvinte care poartă accentul emfatic și acele care nu-l poartă, deosebirea adecă între nume și pronumele conjunctive, el crede mai întîi că pronumele *nâ*, *vâ*, *lâ* (astăzi *ne ni*, *vă vi*, *le li*), care se găsesc în texturile vechi și la Macedoneni, împreună cu conjuncția *câ*, prezintă un *o* final accentuat latin prefăcut în *â*. Din cele patru exemple etimologia nu este sigură decît pentru *câ* = quod, căci, în ce privește pe *nâ* *vâ* *lâ*, ele aș putea proveni tot așa de bine și din **nes* (*nis* la Festus, cf. ital. *ne*), **ves* (*vis* Schuch. Vocal., cf. ital. *vi*), **les* (**lis*, *illis*), prin schimbarea în *â* a lui *e* neacc. după *v*, *n*, *l* (cf. *vădă* = **văádă* = **véádă*, *vărsă* = **văársă* = **věársă*, *ti nâr* = **teneru*, *sânătate* = **sanetate*, *lămî e* = ngr. λ-μ-εν). Dar chiar cu siguranță de am ști că *nâ*, *vâ*, *lâ* aș putea prototipe pe nos, vos, illos, cele patru exemple, reprezentînd cuvinte care nu poartă accentul, nu ne pot da dreptul să hotărîm asupra schimbării lui *o* final accentuat, cel mult pot înmulți numărul exemplurilor care probează un alt fapt cu totul deosebit, anume că *o*, latin și nelatin, neaccentuat se schimbă sașu în *u* (*durere*, *furnică*, *iepure*) sau în *â* (*năsălie*—vsl. *nosilo*, *lăcuî*, *rătînd*, *câ* și—poate—*nâ*, *vâ*, *lâ*). Este cu atît mai curioasă la Lambrior această confuzie între două feluri de cuvinte care cu necesitate trebuiesc separate, cu cît acelaș autor, oricîteori are trebuință, separă cu multă băgare de seamă vorbe mai puțin deosebite între dinsele, de pildă cuvintele monosilabe de cele polisilabe (vezi pag. 21). *o* final acc. prefăcut în *â* mai crede Lambrior apoi că găsește în cuvinte ungurești ca *hordó*, *üló*, devenite în rom. *hirdă'ü*, *ilă'ü*. Dar pentruca într-adevăr o transformare a lui *o* final în *â* să fi avut loc la aceste cuvinte, ar fi trebuit întîi să aibă loc două lucruri: prezența în limbă o bucată de vreme a nume terminate în *o* acc. și prezența în limbă o bucată de vreme a nume terminate în *â* acc., anumele imposibile, pentru că a avea cîtva timp nume în *o* acc. și *â* acc. terminate înseamnă a avea nouă terminări, o nouă declinare, iar declinări nu se împrumută niciodată, dacă nu doar cînd este o limbă în cele din urmă ciasuri ale vieții sale. Cuvintele ungurești Românul le-a îmbrăcat imediat cu forme românești, și n-a zis niciodată *hirdó*, pentruca să aibă ocazia de a-l transforma în *hirdă'* și apoi în *hirdă'ü*, ci a zis de a dreptul *hirdóu*, *ilóu*, astfel în cît cuvintele ungurești terminate în-*â* și citate de Lambrior probează iarăș un lucru cu totul deosebit de acela la care tînde autorul, anume că *o* acc. urmat de *u* se poate prefăce în *â*. Așa de

mult gustul de a găsi precipitat legi orbește, încît nu numai terminația *âu* nu l-a putut lumina de fel asupra adevăratei origini a posesivului *tău, său**), în prototipul cărorora - ūus, *-ŭs se vede forma cea dintîiu pe care aŭ primit-o cuvintele ungurești în limba romînă, dar chiar analogia, la care ținea așa de mult, pe care a întrebuintat-o pentru a explica pe *distrămă* prin *apăsă* (vezi pag. 21), i-a scăpat din vedere la formele *dă*—dat, da, *stă*—stat, sta, *lă*—lavit, lave, *vă*—vade; *fă*—fac, la aceste forme care, cînd judeci fără prevenire, sar în ochi ca formate după calupul lui *lăudă*—laudat, *lăudă*—lauda.—Era în adevăr cu putință ca toate acele verbe romînești care au un *a* ca terminație la a III pers. sing. prez. și la imperativ (verbe multe la număr) să aibă pe acest *a* schimbat în *â* și numai **da, *sta, *fa, *va* să-l aibă nechimbat?—Ei bine, în dorința de a găsi pretutindeni un *o* acc. prefăcut în *â* Lambrior schimbă pe *dat* în **dait* (s-ar fi conjugat adecă *dat* după a treia conjugare), apoi pe **dait* în **daut*, și din acest închipuit **daut* scoate un alt închipuit **do* ca formă anterioară a lui *dă*. Prin aceleas stagiuri trece pe *stă*—**stait, *staut, *stau, *sto*, pe *vă* (vr. și dialectal, du-te=vade), format după analogia persoanei III sing.: **vait, *vaut, *van, *vo*, și pe *fă*, pe care pentru a-l scoate din *fo* a trebuit să facă următoarele presupuneri: vechiul imperativ *fac* a dispărut, în locul pers. III sing. de astăzi *făce*, saŭ alături cu dînsa, s-a întrebuintat odată **faut* pentru **fait*, din care a eșit **fo*, și după analogia acestui **fo* s-a format imperativul de astăzi, care a înlocuit pe *fac*, iar persoana III singulară, care i-a dat naștere, a dispărut, firește, după ce s-a îndeplinit rolul! Este locul de a spune, ca regele Alfonso X despre sistemul lui Hipparchos, că, dacă aș fi fost eu D-zău, aș fi regulat ca limba să se schimbe o leacă mai simplu.

Intorcîndu-ne acum la *â* acc. dela III pers. sing. perf., observăm că, dacă unele inscripții arată ca terminație pe *-avt*,

*) Pentru explicarea formelor *tău, său* Lambrior contrăgea intiiu pe **too *soo* din *tuus . suus* în *to, so*, prefăcea în *â* pe *o* final acc și adăgea la sfîrșit prin analogie terminația *u*. Miklosich recurge la **tevus* pentru acelaș scop.—Fiindcă prefăcerea lui *o* acc și neacc. în *â* este probată prin multe exemple (*cătră*—contra. *fără*—foras, *gem* [din **g'am*]*—glomus. tăt*—totus. *că*—quod, *mănăstire*—monasterium. *după*—post, *lăcustă*—locusta. *năsă lie*—vsl. nosilo, *rătînd*—rotundus), între altele prin cuvintele ungurești, care se termină în momentul împrumutării lor tot astfel ca și pronumele posesive; *hîrdă'ū*: **hîrdóu*—*tău*: **tou* (*tă'us*; prefăcerea lui *ū* acc. în *o* nu este fără exemplu, cf. *moăre*—măria, *plăute*—plăvia, *cot*—cūbitus), este probabil că și la pronumele posesive prefăcerea lui *ou* în *âū* s-a făcut de odată, fără să mai treacă prin treptele presupuse de Lambrior.

alte izvoare arată pe *-ait* (Schuch. Vocal.) și altele pe *-at* (Lucretius, I, 70 ; VI, 587), iar comparația limbilor neolatine între ele ar împinge la adoptarea unui prototip *-ait* (Meyer-Lübke, Zeit, IX, 223 sqq.). Pe de altă parte exemplele pe care cu siguranță le putem aduce de o acc. final în limba română, *noi* (nos), *voi* (vos), *apoi* (post), nu arată pe *o* prefăcut în *ă*, ci neschimbat și însoțit de un *i*, ori analogic (*noi*, *voi* după analogia lui *iei*), ori provenit prin diftongare (*apoi*.) Prudent este prin urmare de a ne abține dela orice legificare.

¹⁴⁾ Asimilația progresivă. *ă*, *î*, precedați de *e*, *i* și consoană muiată se prefac în *e*, *i*, *cem*—**câm*, clamo; *čimbru*—**čimbru*, vsl. **čöbrü*; *gem*—**g'ám*, glomus; *inceiäre*—**incăiäre*, clavis; *ingetsäre*—**ing'átsäre*, ghiatsă, *žungind*—**žung'ind*. Munt. jud. Teleorman (Cont. VII', 248) *câmășe* (câmeșă). Trans. Ocna Sibiului (ib. 251) *uše* (ușă). Vestul Munt. (Tiktin, Stud. 106) *gríze* (grijă), *grizind* (grijind), *ingroășe* (ingroașă), *ingroșind* (ingroșind), *șetrăr* (șătrar, șatră), *bășică*—vm. *băš'că* (beșică), *čirěășe*—vm. *čirěášă* (cireșe), *nevoiaše*—vm. *nevoiašă* (nevoieșe). Mr. *clému* K. (chem), *klén'i* D. (chem), *glému* K. (ghem), *glětsu* K. D. (îngheț, subst.). La Meglen schimbarea n-are loc, *ursón'a* (ursoaică, 73), *gângărăș* (zurgalău, 74), *tălă* (taie, 75), *tălă'* (taie 76), *primăverelă* (primăverei, 77), *âmplă* (imple 77).

După *o*, *u* și *oa* (diftongat din *o*) se prefac *ă* și *î* în *o* și *u*: *hubalus* **búar*, **búor*, *bóur*; -ubi—vr. mr. *iúo*, *íó*, *iú*; *luă*—*luó*; *luăm*—*luóm*; *luind*—*luúnd*; *luătoriú*—*luotóriú*; *nubilum*—**niúar*, *niúor*, *nóur*, *nóor*; *nobis*—*nóúá*, *noáúá*, *noáúo*, *noáo*; *novem*—*nóúá*, *noáúá*, *noáúo*, *nóáo*; *ova*—*óúá*, *oáúá*, *oáúo*, *oáo*; *pluvit*—**plóúá*, *plóáúá*, *plóáúo*, *plóáo*; *uva*—**iúá*, **iúo*, *aiúo*, *aiúá*; *viduvae*—**vá'duúá*, *vá'duo*, *vá'duve*. Formele cu *o* sint vr. și dialectale (Çip. Princ. 360), cele cu *ă* aparțin limbii comune și celor mai multe dialecte astăzi.

blid—vsl. *blud*, *cutsút* K. Olimp 31—cuțit, *ibóvnic*—**ibovnic*, vsl. *hubovnicú*, *incíd*—**incúđ*, *includo*, *ingít*—**ing'út*, *inglutio*, le din fratele—*lu* din omul? *sugíts*—**sug'úts*, **sig'úts*, *singultio*, Olimp. 125 *adzúc t ascunděäre* (joc de a ascunsul), ib. *adzúc t acovinare* (joc de a alergatul), Meglen. 73 *turě'scá* (toarne)—**torněáscá*.

Asimilația regresivă. Labialele *b*, *p*, *v*, *f*, *m* se prefac dialectal în palatale înainte de *i* prin asimilație regresivă: *gíne* bine, *cin*—pin, *jin*—vin, *hin*—fin, *nic*—mic. La articularea lui *b*, *p*, *v*, *f*, *m* se amestecă adecă elemente din articulația lui *i*; în vremece, de pildă, buzele articulează pe *b*, limba se așază în poziția lui *g*. Și a-

tunci ori elementele lui *b* dispar încet încet dinaintea elementelor lui *g*, și rezultă astfel schimbarea complectă a lui *b* în *g* (*gine* pentru bine), ori elementele lui *g* se desfac în timp de acele ale lui *b* și rezultă două sunete în loc de unul de mai înainte (*bgine* pentru bine). Lucrul este, precum se vede, foarte simplu și recunoscut în principiu în fiziologia sunetelor (Sievers, Phon. III Aufl., 234), apoi aplicat deja în istoria limbilor (Seelmann, Ausspr., între alții, l-a aplicat mult în studiarea sunetelor limbii latine). Cu toate acestea prefacerea labialelor în palatale înainte de *i* a frământat mult mintea filologilor, care, considerînd fără dreptate fenomenul ca un fel de salt dela o articulație la alta, ceia ce negreșit ar fi în contradicție cu principiul transformării înfinit de mică, au închipuit tot felul de combinații care de care mai încurcate. Miklosich, Beitr., C. II, 15: între *p* și *i* din cuvîntul *pin* s-a intercalat un *j*, *pjin*, apoi s-a mai intercalat un *t*, *ptjin*, după aceia s-a prefăcut *t* în *c*, *pcin* și în sfîrșit a căzut *p*, *cin*. Weigand Olimp 40 intercalează numai un *j*, *pjin*, preface apoi de a dreptul pe *p* în *c* și crede că împacă toate dificultățile saltului prin aceia că-l numește asimilația organelor, încît, dacă intercalările lui Miklosich aveau un motiv în aceia că trebuia evitată săritura dela o articulare la alta, nu se înțelege de fel pentru ce mai intercalează W. pe *p*, deîndată ce este hotărît să treacă prapastia cu bagheta magică a asimilației organelor.

Palatalele care se nasc, variabile dela dialect la dialect, sînt următoarele: *b* se preface în *g*, *bg*, *bj*; *p* în *c*, *pc* *pĉ*; *v* în *j*, *g*, *ž*; *f* în *h*, *š*; *m* în *n*, *mn*.

Moldova. Botoșani (Can.): *copcîlu* (copilu); *cincî* (cîmp), *cică* (pică), *ciĉăari* (picioare), *ciătrî* (piatră), *dzăbăž'i* (zăbovi), *gînili* (binele), *ni* (mi), *nerám* (miram), *nici* (mică), *nižlocii*, (mijlocie), *nieu* (mieu), *š'iu* (fiu, sud M. *hiu*), *š'i* (fi, sud M. *hi*), *trandaš'ir* (trandafir, sud M. *trandahir*), *ž'inovati* (vinovată, sud M. *jinovati*). jud. Suciava, Șez. I, 87, 150, II, 4, Cont. V¹529: *bgini* (bine), *cerit* (pierit), *ciĉăari* (picioare). » Se poate auzi *ciĉor*, *pciĉor*, *tiĉor*, *ptiĉor*, *ciĉor*, *pciĉor*, *ctiĉor*, *teiĉor*, Gorovei, Șez. I, 88), *gini* (bine), *lăcrăniĉare* (lăcrămioare), *nni* (mie), *nni* (mi), *nnioréli* (mioare), *nnica* (mica), *otrăž'it* (otrăvit), *risici* (risipi), *š'ie* (fie, sud M. *hie*), *trîmbgițsi* (trîmbiță), *ž'itsi* (viță, sud M. *jițsi*), *ž'ioréli* (viorele, sud. M. *jioréle*). jud. Botoș. (?) Cont. VI¹ 165, VI¹ 285: *copcilu* (copilu), *iž'it* (ivit), *priž'it* (privit), *scîrgitâ* (scîrbită), *š'ilip* (Filip), *š'indru* (?? pentru), *vorgili* (vorbele).

Muntenia, jud. Brăila, R. N. v, 289: *ciĉor* (picior), *corgi* (corbiu), *cept* (piept), *gine*. jud. Dolj, ib. 290: *pciătră* (piatră), *pcept* (piept), *pceptene* (pieptene). Ialomița, ib., 289 :

ciçor (picior), *corgi* (corbi), *cept* (piept), *celăa* (pielea), *hierbe* (fierbe), *hergi* (fierbi), *gine* (bine), *luci* (lupi), *ni* (mi). jud. Muscel, Gast. Chr. II. 290: *bgine* (bine), *çerbgî* (cerbi), *corbgî* (corbi), *lupci* (lupi), *negiöbgî* (neghiobi), *orbgî* (orbi), *opciñc* (opinci), *pciçor* (picior), *pcimnitsă* (pivniță), *popci* (popi), *vulpci* (vulpi). jud. Prahova, ib. 258: *bine*, *bolnăgiște* (bolnăvește), *copii*, *gitili* (vitele), *gitselu* (vițelu), *giorica* (viorica), *hine* (fine), *hi* (fi), *hier* (fier), *hiară* (fiară), *inhiorăt* (infiorat), *mieü*, *mieî*, *plăgitsi* (plăviți), *piscuri*, *picoäre*, *ri'pi*. jud. Teleorman Cont. VII'247 lipsește fenomenul, afară de comuna Vișoara R. N. v, 290: *corgi* (corbi), *ciçor* (picior), *ceptenele* (pieptenele), *gine* (bine), *giolii* (bivolii), *licii* (lupi), *pciü* (popii), *sorgi* (sorbi). Mai există apoi în jud. Rîmnicul sărat, Dîmbovița și Vîlcea (în aceste două de pe urmă județe ca o particularitate a ciobanilor). R. N. ib.

Transilvania. Biharea (Bihar) C. L. XX 993: *lăcomnie* (lăcomie), *mn'eu* (mieü), *mn'azăzi* (miazăzi), *mn'ie* (mie), *mn'er* (mier), *Mn'ercuri* (Miercuri), *mn'aună* (miaună), *mn'ia* (mia), *mn'iile* (miile), *Mn'ihăii* (Mihaiü), *mn'iriste* (miriște). Făgăraș (Fogaras), Cont. VII'254, R. N. v, 291: *albgină* (albină), *bgine* (bine), *corbgî* (corbi), *çerbgî* (cerbi), *copci* (copil), *ciștioale* (pistoale), *cept* (piept), *girăü* (birău), *giriș* (biriș), *hiü* (fiu), *jiü* (viü), *mn'ie* (mie), *mnzeü* (mieü), *nimnic* (nimic), *palnile* (palmele), *pcept* (piept), *pciçor* (picior), *pcle* (nimic), *pcerd* (pierd), *popci* (popi). Maramureș (Măramos) R. N. ib.: *bgine* (bine), *pciçor* (picior). Năsăud (Naszód), R. N. ib. Ocna Sibiului (Szeben), Cont. VII'250: *ciçoare* (picioare), *gine* (bine), *niezi* (miezi), *ni* (mi). Rășinari (Szeben), ib. 252: *gine* (bine), *hi* (fi), *lici* (lipi), *nieü* (mieü), *ni* (mi), *tocit* (topit). Sălăgiu (Szilagy): *albgină* (albină), *corgi* (corbi), *ceptar* (pieptar), *circesc* (cîrpesc), *cédecă* (pedică), *çergi* (cerbi), *dezgină* (dezbină), *gitsă'l* (vițal), *gin* (vin), *gică* (dial. vică, slav. vika, Cih. Dict.), *gézure* (viezure), *germe* (vierme), *ginu* (vină), *gită* (vită), *pciătră* (piatră), *pciüă* (piuă), *pcer* (pier), *pcle* (piele), *pcic* (pic).

În nr. are loc schimbarea în K. D. Olimp, dar n-are loc la Meglen. Exemple nu mai înșirăm zadarnic și trecem la discuția altor fapte.

ă și *î* neaccentuați se prefac în *e*, *i* supt influința unui *e*, *i* din silaba următoare: munt. *blestemă* vr. blăstema, *bisérica*—vr. băsearecă, *cumpene* plur. dela cumpănă, *dimineătă* vr. demineată, munt. *fermecă* vr. fărmece, *inél*—vr. inel, *luptese*—se luptă Isp. 196, 253, 263, *mestecă*—*măsteca, munt. *peréte* părete, munt. *peréce*—păreche, *păsere* (deja din anii 1582, 1620, 1645, 1646, etc. Vezi Gast. Chr. indice)—pasăre, passare pentru passere, Georg. Lex.

Consunanta atonă devine tonică supt influința unei tonice următoare și, din contra, consunanta tonică devine atonă supt influința unei atone următoare: *dezmiérd*—des-+merda, *obzá'c*—optzăci, *suptsire*—subtilis, *zbor*—exvolo, *amágru* macru Olimp 63, *z va* (si) Olimp 39, *z dusi* (si) Meglen 67, *z vin* (si) ib. 65, *z dau* (ți) ib. 74, *stins fôcu* (stindz) ib. 74. Să se observe apoi: *dem pădure* (din) Ps. sch., *așea m pripî* (în) Gast. Chr. I, 256, *um pom* (un) ib.; *dumic* *dîmic, *după*—*depă, *grîndină* *grîndenă, *inimă*—înemă, *linbric*—lumbricus, *îmflu* *îmflu; *dzeádzet*—*deadzet (degit) Olimp. 63, D., *suturái*—săturai ib. 123, *tópur* al. cu *lépre* (ie-pure) ib. 61; *ăstetô'* Meglen 66—ășteptă, *lárá* luară ib. 70, *vrú' dá* Istr. 78—vrut da.

Asimilație reciprocă, *curécii*,—coliculus, caulculus, *soc* sabucus, *urée* oricula, auricula, *trec*—traicio; apoi contractiile în diftong: *băcâián* Bacău+an, *cuú* cuneus, *eú*—ego, *flăcâiándru*—flăcău+-andru, *îmmuáre*—*molliare, *leú* leo, *mieu*—meus, *râú*—reus, *sâú* suus, *știu* scio, *tâú*—tuus, *tăáre*—taliare; *videám* videbamus; contractiile între vocale identice: *acóper* coperio, cooperio, *cul* caballus, *cúrte* chorte, corte, cohorte, *súl'i*—subula; și contractiile în diftong la vocalele din cuvinte deosebite: *cú*—*a méa*, *dormă* acum, *doármé* aic, *élé* au făcút, *între* *ăcéstéa*, *lé* am făcút, *mă* am zis, *pentru* *ăcétia*, *pé* *amîn-dóúá*, *té* *ascútt*, etc. Scoatem la iveală aici câteva contractii din Meglen: *lia ntrebô'* 63 *li antrebô, *lia ancîsaiu* 67—*li ancîsaiu, *li a ancîsaiu cu auxiliarul repetat, *lia zút* 78 *li azút (din asemenea contractii au rezultat numele de acuz. *lia* și verbul *zútáre*), *pustani* 72 poi osteni. Unei asemenea contrageri își datorește existența dr. *pârá'ú*. **a apârá'ú*, **la apârá'ú*, au devenit *a pârá'ú*, *la pârá'ú*, de unde apoi s-a generalizat forma prin analogie.

Macarcă fenomenele cunoscute supt numele de elisio și aphaeresis sînt numai subdiviziuni ale asimilației, astfel că n-ar mai trebui să le discutăm de o parte, le vom pomeni aici separat în câteva cuvinte, pentru că de obicei gramaticii nu văd în ele asimilație, ci niște fapte limbice cu totul a parte. De obicei se zice: vocala cutare cade înainte ori în urma cutăreia, în $\gamma\lambda\acute{\eta}\nu$ $\epsilon\rho\omega$ cade α înainte de ϵ , în $\phi\rho\acute{\alpha}\sigma\omega$ $\pi\epsilon\iota\delta\eta$ cade ϵ în urma lui ω . În realitate schimbarea treptată și infinit de mică, căreia sînt supuse sunetele, se opune aceștei interpretări a unei căderi pure și simple, acel α și acel ϵ din exemplele de mai sus n-au putut căde așa de o dată, fără de o treptată trecere dela o stare la alta, și ești prin urmare nevoit să admiți ori o asimilație ori o dispariție treptată a unui sunet cu lungire

compensativă de partea celuilalt, adică să admiți ori că în $\gamma\lambda\eta\nu\acute{\alpha}$ $\acute{\epsilon}\rho\omega$ α s'a asimilat cu $\acute{\omicron}$ ori că α încet încet a dispărut dinaintea lui $\acute{\omicron}$, care în aceeași treptată mergere s-a lungit pe socoteala lui. Intre aceste două cazuri nu se poate trage o limită hotărîtă și între extremitățile unde asimilația pe de o parte, dispariția sunetului pe de alta, sînt bătătoare la ochi, se găsesc o mulțime de trepte intermediare, la care este citeodată foarte greu de spus dacă cu asimilația avem a face ori cu dispariția unui sunet. Decît între o asimilație evidentă, precum este cea din *coliculus-cauliculus*, între o contracție ca cea din *tē-am* și între o *elisio* ca cea din $\gamma\lambda\eta\nu\acute{\alpha}\epsilon\rho\omega$ este așa de mare asemănarea, încît nu este prudent să despartă cineva de asimilație fenomenele numite *elisio* și *aphaeresis*, macarcă multe din ele îș vor fi datorind existența lor dispariției sunetului, iar nu asimilației. Și acest din urmă lucru îl observăm pentru toate fenomenele de asimilație în general, căci este greu, de ex., de a hotări dacă în *lără* luară sau *lăară s-a asimilat *ă* cu *a* sau a dispărut înaintea acestuia (pag. 29), dacă în *vruda* vrut da s-a asimilat *t* cu *d* ori a dispărut, etc. În orice caz elisiunea, înțelegă ca un fel de ștergere a unui sunet care te incomodează, n-are niciun înțeles, și sigur este că la dînsa are loc în sunetul rămas o modificare oarecare, ca semn că sunetul dispărut n-a fost șters cu buretele fără să lese urme după dînsul. Un actor grec *Hegelocho*s a provocat rîsul, cînd a recitat versul lui *Euripide* (*Orestes*, 279) $\acute{\epsilon}\kappa\ \kappa\iota\mu\acute{\alpha}\tau\omega\iota\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \alpha\acute{\upsilon}\theta\iota\varsigma\ \alpha\acute{\upsilon}\ \gamma\lambda\eta\nu\acute{\alpha}\epsilon\rho\omega$ astfel că nu s-a cunoscut că este o elisiune ($\gamma\lambda\eta\nu\acute{\alpha}\epsilon\rho\omega$), ci numai cele două sunete ν și \omicron unul lingă altul, ceia ce provoca echivocul $\gamma\lambda\eta\nu\acute{\alpha}\epsilon\rho\omega$ (*Kühner*, *Gramm.* I, 182). Era deci în \omicron ceva care arăta că înainte de el fusese elidat—ca să ne servim și noi de acest termen impropriu un sunet și acel ceva n-ar fi existat, dacă, precum am spus mai sus, sunetul dispărut în elisiune ar fi oarecum șters cu buretele. Era—socotim noi—un rest de lungire a lui \omicron , care-l deosebea de obișuuitul \omicron scurt. În limba romînă nu sîntem în stare să prindem asemenea deosebiri și între *mă'npúșc* și *mămpúșc* nu găsim, de pildă, nicio deosebire, tot așa după cum nu constatăm vreo deosebire la curte, sulă, cal, (pag. 29), uude o asimilație și o lungire a silabei a avut de sigur loc. Vom da numai cîteva exemple de *aphaeresis* din acele dialecte romînești, unde este ea mai obișnuită. *Meglen*: *ca ștetó'* 66—*ca aștetó (din asemenea *aphaeresis* a rezultat apoi verbul *ștetáre*), *nu ra* 59—*nu era, *mámă ra* 59 *mumă era, *ali ra* 59—*ali era, *f'eta ra* 66 *f'eta era, și *ráu* 67—*și erau, *pínu ra* 74—*pinu era, *nu ve'* 59 *uu

ave, *năfără ve* 66—**năfără ave, tsi ve* 68—**ți ave, ši flo* 69—**și aflu, nu scultái* 71—**nu ascultai, la žungá* 73—**la ažungá* (din asemenea aphaeresis aŭ rezultat apoi formele *ram, rai, ra* etc. și formele *vem, vei, ve, vut*, etc. 44, apoi verbele *scultáre, žutáre*). Istr. *carle ši* (care ești), al. cu *carle iești* 2, *blažena ši* (binécuvintată ești) 2—**bl. ești, tu ši* 5—**tu ești, călele scu* (căile sînt) 4—**cal. escu, lemnele scu* (lemne sînt) 5—**l. escu, cadínele scu* (lanțurile sînt) 5—**cad. escu, mulétele scu* (cleștele sînt) 5—**mul. escu, cüatérnitsu scu* (cele trei zile de post dela începutul trimestrului) 6—**cüat. escu, noi scu* (noi sîntem) 6—**noi escu, nu scu* (nu sînt) 15—**nu escu, io m* (eu am) 5—**io am, cu rpa* (cu piatra) 9—**cu erpa, se rde* (ride) 10, 11—**se erde, lasa rdendo* 11—**l. erdendo, nu rde* 13—**nu erde* (din asemenea aphaeresis s-aŭ născut formele *ši, scu*, cf. *cînd ši* 11, și probabil multe din alte forme verbale istriane).

Asupra disimilației observă Paul Princ. 60: »cu totul clare aceste lucruri nu-mă sînt.« In realitate disimilația nu este nici mai obscură nici mai clară decît asimilația: dacă înțálegi cum în *dem pádúre* a prefăcut *p* pe *n* în *m*, trebuie să înțálegi și cum în *piept* a prefăcut *t* pe *c* în *p*, într-un caz mișcarea este de apropiere, în alt caz de îndepártare, dar aici este toată deosebirea și nu înțáleg pentru ce este mai lesne de priceput că un sunet atrage pe altul spre dînsul decît că-l îndepártează de dînsul, căci mișcarea e tot așa de grea de făcut într-un sens ca și în celalalt. Dacă trebuie numai decît să admitem că sunetele influințéază unele asupra altora (ceia ce nu-i numai decît trebuitor pentru a pricepe schimbările la care ele sînt supuse), apoi nu-i drept să admitem asimilația ca pe ceva înțáles și să respingem disimilația ca pe ceva neînțáles, căci ambele fapte sînt analoage, decît numai într-un caz îi vine vorbitorului mai comod să apropie unul de altul două sunete, iar în alt caz îi vine mai comod să le îndepárteze unul de altul. Fiind astfel, va trebui să admitem o disimilație la oricare diftongare: dacă, de pildá, *homines* s-a diftongat în *oámení*, aceasta s-a întîmplat numai pentrucă cele două sunete din *oa*, la început identice, s-au tot îndepártat unul de altul, fiindcă i-a fost mai comod vorbitorului să pronunțe *oa* decît *oo*. In loc de a considera disimilația ca un fenomen sporadic și curios, pus înainte numai la citeva cazuri, pentru explicarea cărora lipsesc pentru moment alte mijloace (*úrlu*—**ullu, ululo, însór*—**unsor?* [mai degrabá o etimologie populará], *cărúnt*—**cánunt, célalant*—celalalt etc.), am face prin urmare bine să videm într-însa un factor tot atît de important ca și asimilația,

și să-i punem pe socoteală alte fapte mai importante, precum, alături cu diftongarea, de care am vorbit mai sus, prefacerea lui *ct* în *pt* (explicația ca mai sus, pag. 26, *c* primește în sine din ce în ce mai multe elemente de ale lui *p*, până când se confundă cu acest din urmă): *copt*—coctus, *drept*—directus, *fapt*—factus, *fript*—frictus, *frupt*—fructus, *întălépt*—intellectus, *înfript*—infictus, *lăpte*—lacte, *luptă*—lucta, *lăptucă*—lactuca, *noapte*—nocte, *opt*—octo, *piept*—pectus, *pieptine*—pectine, *supt*—suctus, *vipt*—victus; acea a lui *cs* în *ps*: *coăpsa* coxa, *frîpse*—frixit, *sîpse*—suxit; a lui *tl* în *cl*: *veciū* *veclus, vetlus, *clăcă*—vsl. tlaka, *pușciū*—*pusclu, *pustlu (cf. Meglen *pústul* 63, blăstămat).

¹⁵⁾ Disparerea unui sunet constă în aceia că el perde din durată sa în timp din ce în ce mai mult, învremece un alt sunet din apropiere ciștigă în această durată: în *tătito* de ex. *i* scade tot mai mult până ce dispăre, iar *t* precedent (adică elementul ploziv din el. Vezi asupra înțelesului cuvântului Seelmann, Ausspr. 247) crește în proporție, până ce rezultă cuvântul *tătto*, unde *tt* are valoarea de *ttt*.

Însă, precum am spus mai sus, este greu de separat asimilația de dispariție. Un singur mijloc de separație—și acela aproximativ—există. Anume, are loc o dispariție atunci când cele două sunete contigue sînt prea deosebite fiziologicește unul de altul, și din contra o asimilație când sunetele respective sînt strîns înrudite. Dela o mare deosebire până la o strînsă înrudire sînt cu toate acestea atîtea trepte intermediare, încît de nulte ori mare îndoială există dacă avem a face cu unul ori cu altul din cele două fenomene. Mai trebuie observat apoi că un sunet, mai înainte de a dispăre, îș poate schimba în mai multe feluri natura: *magis*, pentru ca să dea naștere lui *mai*, a trecut mai întîi prin forma *maji*, iar *ll* din *stella* mai înainte de a dispăre a devenit *l* și apoi s-a vocalizat, cel puțin acestea sînt probabilele stări prin care el a trecut.

Renunțînd de a da exemple de dispariția sunetelor la începutul cuvintelor, căci nu putem cu niciun preț hotărî dacă într-adevăr o dispariție a avut loc și nu mai degrabă o asimilație (pag. 30), vom da exemple de *syncope* și de *apocope* la sfîrșitul cuvîntului.

Syncope. *b* între vocale cade, după ce mai întîi s-a prefăcut în *v* (bilabial) și apoi în *u*. Fenomenul este răspîndit la toate dialectele și de un uz foarte general în elementele latinești. Acolo unde împrejurările i-au fost favorabile (în apropiere de *o*) *u* s-a pastrat: *ai*—habes, *ai*—habet, *are*—habere, *am*—habemus, *atsi*—habetis, *ai*—habent, *-ái*—abas (*lăudái*), *-á*—abat (*lăudá*), *-ám*—abamus

(*lăudăm*), *-ătsi*—*abatis* (*lăudătsi*), *-ăi*—*abant* (*lăudăi*), *-ăi*—*ebas* (*tsinëăi*), etc., *bău*—*bibo*, *cal*—*caballus*, *cot*—*cutibus*, *datôr*—**debitorius*, *iărnă*—*hiberna*, *iert*—*liberto*, vr. *iūo*—*ubi*, *nour*—**nuâr*, *nubilum*, *nôuă*—*nobis*, *ruġină*—*rubigine*? *său*—*sebum*, *scrii*—*scribo*, *soc*—*sabucus*, *stăul*—*stabulum*, *suii*—*subeo*, *supsuoară*—*sub+sub+ala*, *sulă*—*subula*, *tăun*—*tabanus*, *trier*—*tribulo*, *vôuă*—*vobis*. Excepțiile aparente dela *habere*, *avem*, *avătsi*, *avere*, sînt provenite din cauza principiului diferențierii, dupăcum se va vede la locul cuvenit, *v* din ele nu este cu niciun preț un product al epentezei (cum ar vre Miklosich Beitr. C. II, 27), căci nu se poate de fel înțălege cum ar pute să se nască un *v* între *a* și *e*. Formele dela imperfect *avăm*, *avăi*, dela perf. *avii* etc., participiile *avut*, *av'nd*, apoi formele istr. *ări*, *arén*, *arétsi*, *ăru*, etc., sînt produse de analogie, cum iarăș se va vede lămurit—sper—la discuția acestu principiu. *ăbur* nu este, negreșit, nici vapore, dar nici alb. *avul* (Miklosich ib. 26), ci o formație nouă dela *aburesc*, care el însuș este un derivat dela *boare*, n-avem prin urmare a face cu un *b* vechiū intervocal. *sabură* este cuvînt noū. istr. *iive*—*ubi* este influențat de italianul *dove*.

v între vocale dispare, dupăce se preface întiū în *u*. Acolo unde condițiile aū fost favorabile (în apropiere de vocale labiale) *u* se păstrează ori chiar, prin disimilație, se preface iar în *v*. *avi*—*ăi* (*lăudăi*), *avisti*—*ăși* (*lăudăși*), etc. *alună*—*avellana*, *četate*—*civitate*, *căie*—*clavis*, *greū*—**grevis*, *iaū*—*levo*, *žunc*—*juvencus*, *laū*—*lavo*, *nouă*—*novem*, *nouă*—*novella*, *năiūă*—*nivis*, *ou*—*ovum*, *pămi'nt*—*pavimentum*, *plăie*—*pluvia*, *unciū*—*avunculus*, *vă'duvă*—vr. *văduă* (adecă *văduă*), **viduva* (cf. it. *vedova*, prov. *veva*, fr. *veuve*). În istr. mai ales este deasă consonantizarea lui *u*: *lva*, *vla*—*lua*; *lvat*, *vlat*—*luat*; *nove*—*nouă*; *nove*—*novae*; *grăvu*, *grăvi*—*greū*, *gri*.

l precedat de *e*, *i*, *u* și urmat de *ă* se preface în *u* și apoi cade. Unde împrejurările i-aū fost favorabile (în apropiere de vocală labială) *u* s-a păstrat, ori chiar s-a prefăcut în *v* prin disimilație: *argă*—*argilla*, *caia*—**clavella*? *cătsă*—*catella*, *cordă*—**cordella*, *iă*—*illa*, *mă*—*agnella*, *măsă*—*maxilla*, *nuiă*—*novella*, *piūă*—**pillă*, *stă*—*stella*, *șa*—*sella*, *vitsă*—*vitella*, și în general *-ă*—*-ella*, precum *purcă*, *porumbă*, *pietriă*, *vălă*, etc. În *mă'duvă*—vr. și *mr. măduă* (adecă *măduă*) s-a consonantizat *u*. Inșă *cal*—*caballus*, *căle*—*calle*, *el*—*illu*, *măle*—*molle*, *sătul*—*satullus* (*sătulă* prin analogia masculinului), *văle*—*valle*. Tiktin a supus (Zeit. XII, 442) la o minuțioasă cercetare fenomenul vocalizării lui *b*, *v* și *l* înainte de cădere, precum și ar-

gumentele aduse de alții în favoarea lui (Mussafia, Schuchardt, Miklosich)—argumente trase mai ales dela prezența lui *o* dialectal și vr. în formele nearticulate ale cuvintelor respective, *stéuo*, etc.—dar se declară contra vocalizării și pentru epenteza lui *o* (*stéaoa* articulat, de unde apoi s-a vîrit *o* și în forma nearticulată; și apoi tot așa *o* și *u* epentetic pretutindenea, *nóúâ*, *vóúâ*, etc.). Pentru ce, se întreabă T., cade silaba ultimă în *za*, *gréa*, *néa* (decît numai la acest cuvînt T. se înșală, căci se zice *néâúâ*, nu *néa!*), iar în *leşie*, *noáo* și *áuo* nu? Într-adevăr este curios. Dar noi am pute schimba întrebarea și astfel: pentru ce, dacă *o* este epentetic, dupăcum vrea T., se zice *gréa*, *za* și nu *gréáo*, *záo*, căci la formele articulate se zice *gréâúâ*, *záúâ*? Istriantul, continuă apoi T., zice *neú* (neauă), dar *ziu* (ziuă) niciodată. Faptul este iarăș curios, decît numai mai curios dacă admiți pe *o* epentetic, decît dacă-l admiți vocalizat din *v*! Pentru ce se zice *réle*, *zále* după analogia lui *stéle*, dar nu se zice **pile*, **noále* (plur. dela *piúâ*, *nóúâ*) prin aceeaș analogie? Este iarăș ceva curios, cu atît mai mult, cu cît, după cum T. însuș mărturisește, în mr. există într-adevăr *nále* ca plur. dela *nóúâ*. Decît numai aceeaș curiozitate persistă și la admiterea unui *o* epentetic: căci de va fi *o* în *pío*, *noáo* epentetic ori vocalizat din *ll*, *v*, este perfect indiferent din punct de vedere al curiozității că se zice *bále*, dar nu se zice *noále*!

Dificultatea cea mare pentru admiterea epentezei este că trebuie s-o admiți în împrejurări foarte nefavorabile. Acel *u*, care s-a născut acolo, u-a eșit așa din nimic, a trebuit să se nască încetul cu încetul din impulsul care i l-au dat dela început sunetele învecinate, însă ce impuls pentru producerea unui *o*, *u* pot da *e* a (*stéá-o-a*), *i*—*a* (*pi-o-a*)? Tiktin a cunoscut firește această dificultate și a căutat să dea exemple sigure de asemenea epenteze extraordinare citînd cazuri ca *dáoar*, *incapéoar*, *putéoar*, *incinâúâ*, *fiúâ* (la care eú pot adăogi [țara Oltului, Transilvania]: *tsi-óa ud í* C. L. XXVII, 343, *i-óa secá* ib., *s-óa uscá* ib., *m-óa gâti* ib. 356, *tsi-óa da* ib. 361),—decît *incinâúâ*, *fiúâ* = închinava, *fiva*, prezintă un *u* vocalizat din *v* (deja Miklosich a recunoscut faptul Beitr. C. II, 33), iar *dáoar*, *incapéoar*, *putéoar* aú iarăș un *u* vocalizat din *v*, intrucît formele condiționale *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *atsi*, *ar* íș aú probabil origina în forme ale verbului *voiú*, astfel încît aceste forme prețioase, cu multă osteneală adunate de T. pentru alt scop, ne păstrează numai stările mai vechi ale auxiliarului, dar nu posed vreo urmă de epenteză. Și ar fi într-adevăr prea curios să poseadă, căci—ca să revenim la idea de mai sus, ce sprijin

pentru o pot da e, i, a? Intre vocale ca e, i, a trebuie să te aștepti la epenteza unui i, ceia ce și are loc foarte des în românește; pentru ca să admiți epenteze de u între asemenea vocale trebuie să ajungi întâi la ultima extremitate. Dar ce ultimă extremitate poate fi în cazul de față, când ai pe u înaintea ochilor?

Dacă cercetezi lucrul cu deamăruntul, nu rămîne contra vocalizării lui b, v, ll decît o singură obiecție, aceea că în împrejurări aproape identice rezultatul nu este acelaș, novem—*nóuî*, însă ovem—*oáie*. Dar mai întâi cazurile citate de Tiktin nu sînt potrivite, căci za, grăa, năa (și încă nu năa, ci *năăă!*), stăa nu stău în contrazicere cu *lešie*, *noăiî* și *aiá*, deoarece împrejurările dela cele dintîi nu sînt asemenea cu împrejurările dela cele de al doilea, apoi *lešie* nici nu-i lixiva, ci lixia (cf. *leș*—lixium, propriu cadaver lixium) ori lixivia. Apoi puținele cuvinte care s-ar mai pute cita încetează la o cercetare mai de aproape de a ne face greutate: *vii*, *vîe* nu este vivus, viva, ci vius, via (Georg. Lex.); *oáie*—ovem (față cu novem—*nóuá*) este poate nou format dela pluralul *oi* (cf. it. pecora). *gîngie*, *cóie* vezi analogie.

Apocope. Toate consunantele prototipelor latine au căzut în românește. Căderea aceasta însă datează deja de pe timpul vechilor Romani, cel puțin în potențialitate, pentru că toate popoarele romanice n-au procedat la un fel din acest punct de vedere: dintre toate Romîni și Italianii au lăsat mai mult să cadă consunantele finale. La Romîni anume, atît în cuvintele monosilabe cît și în cele polisilabe, atît în proclitice (prepoziții, conjuncții) cît și în cuvinte cu accent emfatic, consunantele finale cad: a—ad, *ai*—aut, *cu*—cum, *cî* quod, *ce*—quid, *cîntsi* cantas, *dă*—dat, *du*—duc, e—et, e, *î*, *î*—est, *fă*—fac, *flori*—fiores, *îs*, *s* sum, *nu*—non, *poi*—post, *sîmte* sentit, *șerb* servus, *tîmp*—tempus, *tsîne*—tenet, *vînde*—vendit, *zi*—dic. Cu toate acestea: *în*—in, *éste*—est, *ése*—sex, *sînt* sunt.

În sînul însuș al limbii romine aș căzut u și i finali. În Yor. ei se păstrează încă, precum și în mr. K. și D. Dar deja în Ps. șch. lucrul este în aceiaș stare ca și astăzi în dr. (pentru *ú* are Ps. șch. *u*; dacă pentru *i* întrebunțează u, aceasta o face din cauză că ortografiei chirilice românești i-a lipsit multă vreme mijlocul de a exprima pe *i*: s-ar părea că tot mitropolitul Dosoteiș, care a făcut atîtea alte reforme în ortografia chirilică, a întrebunțat întîiaș dată—sau cel puțin întîiaș dată sistematic—pentru *i* semnul u). Astăzi lucrul variază mult dela un dialect la altul. Fără ca să pretindem a-l preciza, s-ar pute hotări pentru uzul actual următoarele. I. c. u se păstrează după un grup de consu-

nante, cînd acesta va fi compus dintr-o mută + sonoră, *ácru, áspru, áflu, lúcrú, mácrú, sócrú, síflu, úmblu*, după o vocală se contopește cu aceasta în diftong, *ai, bou, dau, eu*, după consunante dispăre lăsînd ca urmă a sa rotunzirea aceloră, *am, bat, cad, dat, fac, gard, lemn, mort*, etc. *i* se păstrează în aceleaș împrejurări ca și *u*, în împrejurările în care *u* cade el se preface într-un *i* aton scurt, *batsi, cazi, datsi, fac, mortsi*; acest *i* aton dispăre dialectal și în Moldova cuvintele aceste sună *bats, caz, dats, mortsi, fac*.—În Olimp *u* se păstrează după orice grup de consunante, *álu, gárdu, lúcrú, négru*, apoi după vocale, cu care nu se contopește prin urnare în diftong, *béáu, aráu* (râu), cade cu labializarea consunantei precedente după explozive, *fac, slab* (slab), cade fără urmă după lichide, *an, cal, her* (fier), *om*. *i* nu se mai găsește în paralelizmu cu *u*, ca în dr. El se păstrează după vocale, după *r*, cînd accentul este pe antepenultima, și după un grup de cons., *aldái* (adună), *árburí*, *úndzi* (ungí), *dórní* (dormí); se preface în *i* aton după *c*, *st*, *g* și *r* (în cazul din urmă cînd accentul este pe silaba imediat precedentă lui *i*) *arúci* (rupi), *áesti* (acești), *hergí* (fierbi), *morí* (mori), cade fără urmă după *l*, *s*, *n*, *acél* (acei), *bats* (bați), *an* (am). Meglen. *u* cade și se păstrează în aceleaș împrejurări ca și în dr., *negru, domn*. *i* se preface în *i* aton după *r*, *l*, *n*, *m*, *árburí*, *vitsoí* (viței), *anu*, *giermí* (viermí), *deș* (deși), *furnís* (furnici), *frats* (frați), *lup* (lupi) etc.—Istr. *u* se păstrează după un grup de consunante compus din mută + lichidă, după alte consunante poate și căde cu labializarea sunetului precedent, și rămîne, după vocale nu se contopește în diftong: *betér* (bătrîn), *crédu* (cred), *dómnú* (domn), *entru* (între), *fošt* (fost), *lor, lug* (vale), *mort, meu, nascút, nóstru, pemínt* și *pemíntu* (pămînt), *pecát* (păcat), *potíndu* (putînd) *pátru, port* și *portu, patít* (suferit), *s* (sunt), *som* (sum), *sculát, sed* și *sédu* (șed), *teu* (tău), *tot, tser* (cer), *tséstu* (acest), *ur* (un), *žos. i* (care se află într-un paralelizmu complet cu *u*) se păstrează după un grup de consunante compus din mută + lichidă, apoi după vocale, cu care nu se contopește în diftong, iar după alte consunante se poate și păstra și reduce la *i* aton și căde cu totul, *altsi, ástez* (astăzi), *doí, frats, iești, lépur* (iepurí), *mortsi, nói, nóstri, orb* (orbi), *trei, tsints* (cinci), *tsésti* (acești).

Mai dăm la întîmplare citeva exemple de syncope și apocope. mr. *acló*—acolo, Olimp *acém*—aducem, *acéts*—aduceți; istr. *ab*—alb, istr. *at*—alt, Sălăgiu Cont. VII' 68 *a*—adă, *ai*—auzi; istr. *cad*—cald, istr. *cadere*—caldare, *cald*—calidus, *cúscru*—*consocru, *domn*—dominus, Sălăgiu ib. *díngá*—de lîngă, Sălăgiu ib. *fu*—fugi, *fa*—fată, *má*—

măre, *miêrlă*—merula, *mușc*—morsico, *mă'ta*—mamă-ta, *mă'sa*—mamă-sa, *mată*—măria-ta sau domnia-ta?, munt. *nitsél*—munt. *nișcitsél*, *nuștiuțitel, Sălagiu, Cont. VII · 70 o—ori, *pîngă*—pe lingă, *pîncé*—pentru ce; *sălce*—salicem, *tătto*—tată-to, *iătso*—tată-so, *úrlu*—ululo, *vérde*—viridis, *cos*—consuo, *cuiú*—cuneus, *des*—densus, *eú*—ego, *fâină*—farina, *feréastă*—fenestra, *mas*—*mansum, *măsúră*—mensura, *maî*—magis, dial. *mére*—merge, *obzáč*—optzăci, *pe*—pre, *peste*—prespre, *pîrêusemi*—quadragesima, istr. *pîpe* pulpă, istr. *páme*—palmă, istr. *vóte*—it. volta (boltă). Bihar, Fr. Cand. *el a fo în vir dăálului*—a fost în virful dealului.

¹⁶⁾ La toate fenomenele de prothesis, epenthesis și epithesis se naște un sunet din niște fundamente la început imperceptibile. Aceste fundamente sînt două: 1) sunetul imperceptibil care se naște cînd organele vocale trec dela o articulație la alta, 2) sunetul care însoțește în mod infinit de mic articulația altor sunete. Aceste două izvoare, —am pute să le numim sămințe—de sunete nouă poartă numiri tehnice în fiziologia sunetelor. Noi—și cerem ertare pentru această originalitate forțată—vom numi pe cel dințiú sunet legător, iar pe cel de al doilea sunet implicit. Natura sunetului legător atîrnă dela natura sunetelor pe care el le leagă: între *a* și *e* de pildă el va fi pe linia cea mai dreaptă pe care limba o percurge dela unul din aceste sunete la celalalt. Natura sunetului implicit atîrnă și dela acea a sunetelor unde iel se intercalează, dar și—mai ales—dela poziția pe care o iaú organele vocale în starea de repaus, poziție care variază dela un popor la altul.

Proteză. Sunetului implicit îi datoresc pe î formele *îmî*, *îtsî*, *îș*, *î* (illi, illos, est), *î'*, *îs*, apoi *bgîne*, *pciôr* și altele (vezi pag. 26) tot astfel se explică. Foarte iubită este în mr. (K. D. Olimp; Meglen nu) proteza lui *a* înainte de *l*, *r*, *m*, *n*, *j*, *v*, *i*, *u*, *d*, *g*, *sp*, *șt*, *zb*, datorită sunetului implicit, ceia ce ar proba pentru mr. altă stare de repaus a organelor vocale de cît în dr, și ar scoate încă odată la iveală asămănarea între acest din urmă dialect și acel din Meglen (vezi pag. 22). K. D. *agûrșescu*—greșesc, *agunescu*—gonesc, *agudescu* (lovesc)—alb. godit, *aíta* (secol) alb. *jétâ*, *alávdu*—laud, *alícescu* lipesc, *alíptu*—lupt, *amátomă* (aur)—ngr. $\mu\acute{\alpha}\lambda\chi\mu\mu\alpha$, *amáre*—mare, *amvâlire*—*mvâlire, învâlire, *adáru* (pregătesc) durez, *aiú* (și vr.)—uva, *wimbră*—umbră, *arácru*—răpesc, *arádu*—rad, *arámă'nu*—rămîn, *ará'du*—rid, *arát-sime* (răceală)—recens, *aríclu* (rărunchiú)—*renunculus, *aróamigu*—rumeg, *arípu*—rup, *aspárgu*—sparg, *avínu*—

vinez, *avuzîmu* (plutim)—slav. voziti, *ajusêsti* (grăbești)—**έτιασ* aor. dela βιάζω, *anăltu*—**naltu*, înalt, *an'urzêaste* (și dr. *amîrosă*)—μυρίζω, *arâvdu*—râbd, *aréma*—*rîmă* (sapă), *arumigări*—rumegi, *arusêaste*—roșește. Olimp (numai exemple care nu sînt în K. D.) *arâmî'n*—romin, *angrupată*—**ngrupată*, *ingropată*, *ancúperi*—**ncuperi*, *cumperi*, *anglitsăt*—**nqlițat*, *inghetat*, *arâci*—răpi, *arâdâtsînă*—rădăcină, *arós*—roș, *arâ'u*—rău, *arsîne*, *arsúne*, *arâsîne*, *arusîne*—rușine, *arcoară*—**rcoară*, *răcoare*, *arâc*—răce, *aracie*—rachiú, *amágru*—macru, *amûre*—mure, *adzócuri*—jocuri, *alásare*—lăsare, *ajîná* (blană)—ngr. *αίμα*, *adú*—du, *ansâ-rîre*—**nsârire*, *sârire*, *andrég*—**ndreg*, *dreg*, *antréb*—**ntreb*, *întreb*.

Epenteză. *buruiană*—**bureană*, slav. **burjan*, *çirêadá*—vsl. *čređa*, *cúscuru* D—*cuscu*, *câpâră* D—*capre*, *gioce'l*—*g'océl*, **glaucellus*, *gunôiu*—vsl. *gnoi*, *gâvozdesc*—vsl. *gvozdi*, *honoată* D. (putoare)—ngr. *χρῶμα*, *hâméiu* vsl. *hmeli*, trans. *hârâbór* (vioiú)—vsl. *hrabûrû*, trans. *hiréán*—hrean, trans. *hirîbâ*—hrib, trans. *hirîșcâ*—hrișcă, trans. *hurîbâ*—hrubă, *lândurâ* K. (luntre)—alb. *lîndrâ*, *mîros*—μυρίζω (cf. *an'urzêaste* D., apoi *an'urzêscu*, *n'urzirle* mirosurile din alte izvoare la Miklosich D. Cuvîntul, vechiú în limbă, a sunat întiiú **muurs*, s-a dezvoltat apoi un *o* epentetic, **muuros* și prin asimilație s-a prefăcut prima silabă în *mi*: *mîros*), *nârâv*—vsl. *nravû*, *sicriú*—*scrin*, *șurúb*—germ. *schraube*, *sócuru* D.—*socru*, *zâvéâzdâ*—vsl. *zvezda*, *tîrîtsâ*—vsl. *tritsě*, *žirêadá*—vsl. *žrîdi*, *žrûdi*, *žerébie*—vsl. *žrēbia*, *žumâri*—germ. *schmarren*.

După cum se vede, cele mai multe cazuri de epenteză aú loc din cauza sunetului implicit celui hotărit de sunetele încunjurătoare. La trei exemple numai, *hâméiu*, *sicriú* și *zâvéâzdâ* am pute admite epenteză provenită dela sunetul legător. Epenteză prin sunetul implicit cel care atîrnă de starea de repaus a organelor vocale s-ar pute admite la cuvintele de origină slavonă care în prototip aú avut *r* și *l* sonante: *bîrlóg*—vsl. *brulogu*, *bîrnâ*—vsl. *brûvino*, *dîrstâ*

bulg. *driústü*, *dîrz*—vsl. *drüzü*, *gîrbov*—vsl. *grûbû*, *cîrcâ*—vsl. *crúcü*, *cîrmâ* vsl. *crûma*, *cîrn*—vsl. *crûnú*, *cîrpâ*—vsl. *crûpa*, *cîrtitsâ*—vsl. *crûtu*, *cîrcumâ*—vsl. *crúcima*, *sîrb*—sîrb. srb. *sci'rbâ*—vsl. *scrubi*, *sci'rnâ*—vsl. *sevrûna*, *smîrc*—vsl. *smrúcü*, *stîrc* vsl. *strúcü*, *stîrv*—sîrb. *strv*, *sfîrșîre*—vsl. *süvrüşiti*, *štîrb*—**štîrb*, vsl. *štrubû*, *tîrg*—vsl. *trügü*, *tîrcól* bulg. *trucolo*, *vîrf*—vsl. *vrühû?* *hîrtóp*—vsl. *vrütüpu*, *vrîstâ* și *vîrstâ*—vsl. *vrûsta*, *vrîrșâ*—vsl. *vrûșa*. Pentru a admite la aceste cuvinte epenteza, ar trebui ca Romîniî să le fi avut un timp în limbă cu *r* și *l* sonante, așa cum

erau ele ca prototipe, ceia ce nu este inadmisibil, deoarece limba rominească posedă dialectal asemenea sunete. Dar se poate și ca Romîni să le fi primit imediat cu forma actuală și atunci fenomenul se explică altfel, dupăcum se va vede la locul cuvenit mai departe.

Epiteză. *apoi*—post, *doi, trei*, dial. *ței—țe—ča*, eccilla Cont. VI ' 285 și Can., *măi*—mă, mare, *stăi*—sta, *noi*—nos, *voi*—vos; însă *fă*—fac, *dă*—da, *du*—duc, *nu*—non, pentru că altfel s-ar confunda cu *fă-1, dă-1, du-1, nu-1*.

¹⁷⁾ Cînd prin epenteză, proteză și epiteză se naște lîngă o vocală o alta, ori din sunetul implicit, ori din acel legător, și cînd prin disimilație cele două vocale se îndepărtează tot mai mult una de alta, are loc fenomenul numit diftongare. Diftongarea fiind prin urmare o specie a epentezei, aceleaș împrejurări trebuie să stăpînească la dînsa ca și la această din urmă, sunetul adecă dezvoltat trebuie să atîrne de sunetele de prin prejur și de poziția organelor vocale în starea de repaus: cele două fenomene se controlează unul pe altul, dela felurile de epenteză sigure putem conchide cam ce fel de diftongări pot să aibă loc, și dela felurile sigure de diftongări putem conchide acelaș lucru asupra epentezelor.

e deschis latin accentuat s-a diftongat în *ie* (în toate dialectele): *deșért* *desiertus, desertus, *fiérbe* fervet, *fier*—ferrum, *fiárá*—*fheară, fera, *întsálég*—*intelligo, *mîez*—medius, *miére* *mele, *mîercuri*—mercurii, *piéptene* pectine, *piept*—pectus, *piédicá*—pedica, *piéle*—pelle, *pierd*—perdo, *pier* pereo, *piérsic*—persicus, *piátrá*—*pieatră, petra, *șérpe*—*sierpens, serpens, *șépte*—*sieptem, septem, *tes*—*tiexo, texo, *tsin*—*tieneo, teneo, *tsárá*—*tierra, terra, *viérme*—vermis, *viéspe*—vespis, *zbier* *xbelo, *zeu*—dieu, deus, *zîče*—diecem, decem.

În poziția *e—â*, *e* se naște din sunetul întîi accentuat diftongul *ea*. Fenomenul există în dr. și mr. A existat în istr., unde este astăzi redus la slabe resturi. *ačásta*—ecc-ista, *ašázá*—assedet C., *apásá*—pensat, *arátá*—*arrectat, *běa*—*beauă, bibit, *čápá*—cepa, *creádí*—credat, *čárá*—cera și querat, *čirěšá*—cîreașă, *ceresia, *cámásá*—mr. cămeașă, camisia, *čátá*—vsl. četa, *drěáptá*—directa, -*ěásá* (*preotěásá*)—issa, *fiárá*—fera, *fátá*—mr. feată, feta, *gáná*—gena, *iápá*—equa, *iástá*—ista, *iárná*—hiberna, *iúrtá*—libertat, *iáscá*—esca, *invátsá*—*înveață, *invitiat, *másá*—mr. meașă, mensa, *mîázá*—media, *páná*—mr. peană, penna, *piárdá* perdat, *párá*—mr. peară, pîra, *piátrá*—petra, *prádá*—*preadă, preda, *ságátá*—sagitta, *sárá*—munt. seară, sera, *stěa*

—*steauă, stella, *ša*—*șeauă, sella, *téacá*—theca, *tsará*—mr. țeară, terra, *tsástă*—*tseastă, testa, *vádă*—mr. veadă, videat, *vársă*—mr. vearsă, versat, *várgă* mr. veargă, virga, *vără*—mr. veară, *vera, *várzá*—mr. vearză, *verdia, *zámă*—munt. zeamă, ζέμυξ. *bisérică*—vr. mr. băsearecă, basilica, *čere*—vr. čere, *čare, querit, *déget*—mr. dzeadzet, digitus, *durére*—mr. dureare, dolere, *dése*—mr. tease, densae, *fierbe*—mr. hiarbe, fervet, *frământ*—*treamet, fremitus, *fímee*—vr. fămpe, familia, *fámîn*—mr. diamenu (pentru feamenu), feminus, *fiere*—mr. hiare, *fele, *fête*—mr. feate, fetae, vr. *fě'ce*—mr. feațe, fecit, *gămân*—*geamen, geminus, *iéste*—mr. iaste, est-, *lučáfăr*—*luceifer, *luciferus, *lémne*—mr. leamne, ligna, *mère*—mr. meare, mela, *müiere*—mr. muțare, muliere, *mière*—mr. n'are, *mele, *mése*—mr. mease, mensae, *piéptene*—mr. chiaptine, pectine, *pièle*—mr. chiale, pelle, *sámîn*—mr. siamin, semino, *séte*—mr. siate, sitis, *sécere*—mr. siațere, sicilis, *șepte*—mr. șiapte, septem, *șése*—mr. șiase, sex-, *tréapád*—*treaped, trepido, *vérdé* mr. vearde, viridis, *véspe*—mr. jaspé vespis. Precum se vede din exemplele date diftongul *ea* în poziția—*e*, după ce a trecut prin stagiul *e* (Tiktin Stud.), a revenit la forma *e* în dr.

În poziția *o—á*, *o e* se naște din sunetul întiiu diftongul *oa* în toate dialectele rominești, afară de cel istrian, unde nu sint probe cum că ar fi existat vreodată, *bođlá*—vsl. boli, *cođđá* coda, *cođlá*—ngr. κόλλα, *cođmá*—coma, *coápsá* coxa, *coárdá*—chorda, *corođná*—corona, *coástá*—costa, *coásá*—vsl. cosa, *coázá*—vsl. coza, *móárá*—mola, *oáđá*—olla, *-oásá* (*pučóásá*) -osa, *oárá*—hora, *poáđá*—vsl. pola, *poártá* porta, *podóábá*—vsl. podoba, *proáspát*—πρόσπετος, *roátá*—rota, *scroářá*—scrofa, *sloátá*—vsl. slotá, *tóártá*—torta, *vioárá*—viola. *apróápe*—prope, *coáče*—coquit, *doáre*—dolet, *fóáme*—*fomes, fames, *foárřeč*—forfices, *foárte*—forte, *moále*—mollis, *móare*—mura, *moárte*—morte, *noápte*—nocte, *nođtin* annotinus, *oáspe* hospes, *oáste*—hoste, *șoáreče*—sorice.

Diftongul *oa* precedat de *f*, *v*, *d*, *l* se preface citeodată în *a* prin asimilația regresivă a celor două elemente constitutive ale sale: *afárá* *afoară, foras, *povárá* *povară, vsl. povora, *hirdáe*—*hirdoe, ung. hordó, *măngáđe*

*măngáloae, ung. manggaló, de unde prin analogie *-áe* ca plural al lui *-á'ú* în cuvinte ca *páráe*—*apárae, dela pirău (aquae rivus la Lucretius, Horatius în Georg. Wört.), *đudáe*, dela dudău, *șiroáe* al. cu *șiráe*, *șirlode* al. *șirláe*, dela șirău, *șirlău*, *řeresáe* dela řeresău. Altfel Tiktin, Zeit. XII, 234.

Se nasc apoi diftongi prin epenteza unui *i* între *e—e*,

creîez (adecă *creîéez*); *i—e*, *âriie criier*, *fîie*, *grâtsiie*, *grîier*, *invidiie*, *mîcstriie*, *prîier*, *scôrpîie* (și tot astfel regulat între *i—e*); între *a—e*, *âier*, *caiiâ*, *pîrâie* (regulat); între *oa—e*, *oâie*; între *u—e*, *grûie*; între *â—i*, *ca'ûile*; între *i—e*, *frîie*; între *i n*, *munt. cîine*, *mîine*, *pîine*. Este însfirșit probabil o epenteză a lui *u* în *douâ* (vr. *douââ*, *doao*)—**doaa*, **doe*, *duae*, apoi în *-oâiâ*, *-oao*, altă formă de plural a lui *-â'û*, din cuvinte ca *hirdouââ*, *hirdoao* (Pumn. Gram.)=**-oââ*, **-oâe*.

Dialectal *o* inițial din cuvinte de tot felul de origini se diftonghează în *uo*. Astfel în Moldova de sus (Botoșani? Cont. VI¹ 285) *o* inițial din cuvinte ca *on* (un), *o* (una) *o* (illam), *o* (a), *ociu*, *oprit*, *omôr*, *om*, *odâ'i*, cînd nu este precedat de nimic ori este precedat de o vocală, se diftonghează în *uô*. Diftongarea n-are loc după consonante și atunci cînd se face contopire cu vocală precedentă într-un diftong: *la uon timp*, *câlâtôrîi uo nsarat*, *ie uo vrut*, *uôci din cap*, *o uoprit cai*, *di uom*, *si ti uômôr*, *di uodâ i*, *într-o uodâi*; însă *s-o dat*, *i-o spus*, *luiâs on câtsâ'l*, *dîntr-on*. Deja Vor. *derepéc uo dzi* 167, *bârbâtsiloru uo mundrie* 137, *ca uo mie* 167, *nece uo pestéâlâ* 69, *nece uo fricâ* 152 (sau este aici *uo* = *u(n)am* ori *ullam*? cf. Crețu. Rev. Toc. VI, 71).

Tot la diftongare intră și cazurile de epiteză de mai sus (pag. 39).

¹⁸⁾ Oricare sunet dispăre prin alunecarea sunetului, lasă o urmă despre dînsul în lungirea sunetului învecinat. Această lungire însă poate ea singură dispăre cu timpul, astfel că la un moment dat urmă despre existența sunetului alăturat nu mai există. Sînt limbi unde lungirile compensative durează mai mult timp, altele la care ele durează mai puțin. Cele dintîiu sînt limbile acele în care cantitățile silabelor sînt alături cu sunetul un mijloc pentru exprimarea înțelesului (limbile greacă și latină, limba germană și altele), cele de al doilea sînt limbile la care accentul și sunetul sînt suficiente pentru acest serviciu (limbile neolatine între altele). La cele dintîiu alunecarea sunetului în sensul dispărerii lungirii silabelor este ținută în friu de principiul clarificării, la cele de al doilea nu. Astfel se întimplă că într-o limbă ca cea grecească avem în lungirile compensative un mijloc foarte comod pentru restabilirea formelor mai vechi ale cuvintelor și știm de ex. că $\pi\acute{o}\upsilon\varsigma$ * $\pi\alpha\theta\acute{\epsilon}\tau$, $\epsilon\iota\delta\upsilon\varsigma$ — * $\text{F}\epsilon\iota\delta\text{F}\alpha\tau\varsigma$, $\epsilon\iota\mu\acute{\iota}$ = * $\epsilon\sigma\mu\acute{\iota}$, $\phi\acute{\epsilon}\rho\upsilon\upsilon\tau\iota$ = * $\phi\acute{\epsilon}\rho\alpha\upsilon\sigma\iota$, $\sigma\pi\epsilon\acute{\iota}\sigma\omega$ — * $\sigma\pi\acute{\epsilon}\nu\delta\sigma\omega$, etc. În latinește avem de asemenea urme în *equos*, *pilum*, *scala*, *aenus*, *dimoveo*, *seni*, *subtemen*, *diluo*, *ala*, *nidus* despre **equons*, **pinslom*, **scantsla*, **aenos*, **dismoveo*, **sexni*, **subtexmen*, **disluo*, **axla*, **nizdos*, (Brugmann, Vergl. Gramm. I, 468). În limba romînă lungirile

compensative, chiar unde aŭ avut loc pe o scară mai întinsă, aŭ dispărut—pare că aŭ ținut numai dintr-o zi într-alta—și oricît ne-am frămînta mintea să le desco-perim, scapă observației noastre: în *fa* fată, în *mă*—măre în *măta*—mamăta nu băgăm de samă vreo deosebire de lungire față cu alte silabe accentuate, și probabil nici în 'el a fo în vir dealului' (pag. 37) al Moșilor nu există vre o urmă de lungire compensativă.

III

β) ALUNECAREA ÎNȚĂLESULUI.

20) Dupăcum sunetul alunecă în vorbirea ocazională încet încet, până cînd, dacă alunecarea nu se neutralizează făcînduse în direcții deosebite, se schimbă uzul însuș al unui individ, al mai multor indivizi, ba chiar al limbii comune, tot astfel alunecă și înțălesul cuvîntului. Și anume el alunecă în cugetarea istorică și poetică, în cea științifică în caz cînd cineva n-ar căuta să-ș improspăteze cunoștințele prin experiențe nouă înțălesul rămîne, firește, neschimbat și este amenințat numai de uitare. Dar în istorie și în poezie oridecîteori întrebuițez eu un cuvînt, îl întrebuițez cu un înțăles macar cît de puțin deosebit de acel pe care l-a avut în întrebuițările sale anterioare și cuvîntul *casă* de ex. n-are, istoric, niciodată înțălesul pe care l-a avut altădată, căci neconținut imi închipuesc prin el alte case ori, chiar dacă la una și aceeaș casă m-aș gîndi în repetate rînduri, mi-aș închipui-o neconținut altfel, deoarece fiecare nouă observație, făcută asupra unuia și aceluiaș lucru, adauge și scade dela acel lucru cîteva caractere. Cu atît mai puțin n-are cuvîntul *casă* poetic totdeauna acelaș înțăles. Dacă acum se întîmplă ca schimbarea adusă în vorbirea ocazională înțălesului unui cuvînt să se continue în aceeaș direcție mai multă vreme, înțălesul uzual însuș ajunge să se schimbe și ne trezim la un moment dat că exprimăm printr-un cuvînt altă idee decît mai înainte. Mi-am închipuit, de pildă, întîiu prin cuvîntul *casă* o colibă, încet încet însă în vorbirea ocazională am întrebuițat acest cuvînt pentru zidiri din ce în

ce mai deosebite de colibă și m-am trezit dela o vreme că *ideea* însăși s-a schimbat, că ea nu mai cuprinde din caracterele specifice ale colibii nimic și că vorba *căsa* are uzual alt înțeles decît înainte vreme.

21) Schimbarea înțelesului prin urmare are loc ori prin întrebuintarea istorică ori prin cea poetică a cuvîntului. În cazul întîiî variația la vorbirea ocazională este mai mică, în cazul al doilea mai bruscă, dar în ambele cazuri schimbarea uzului tot în mod infinit de mic se face. Oricum însă, există o deosebire remarcabilă între cele două moduri de alunecare a nzului și din acest punct de vedere s-ar pute face o clasificare a faptelor respective: a) a face cu o alunecare istorică atunci cînd uzul s-a schimbat printr-o treptată lărgire ori strîmțare a conținutului ideii (sferă mai mică ori mai mare a înțelesului), a) a face cu o alunecare poetică atunci cînd observi la baza schimbării înțelesului unul din acele mijloace ale poeziei de a falsifica adevărul cunoscute supt numele de figuri de retorică.

22) Înțelesul se schimbă și la cuvintele propriu zise și la formele gramaticale, și anume schimbarea se face ori în marginile uneia din aceste categorii, astfel că un cuvînt, cu toată schimbarea înțelesului, tot cuvînt rămîne și o formă tot formă, ori marginile sînt trecute și un cuvînt capătă înțelesul unei forme și forma înțelesul unui cuvînt. Iar în mijlocul categoriei cuvintelor schimbarea cîteodată trece, iar altă dată nu trece granițele subcategoriilor (nume concrete, nume abstracte, pronume) și tot așa se petrece lucrul cu subcategoriile formelor (prepoziții, conjuncții, prefixe, sufixe).

La înșirarea exemplelor vom lua în considerare întîiî cuvintele și apoi formele, întîiî schimbările istorice (I) și apoi pe cele poetice (II), întîiî schimbările care rămîn în marginile categoriilor (a), apoi pe acele care depășesc aceste margini (b). *l* înseamnă lărgirea, *s* strîmțarea conținutului.

Cuvînte I,a (Cele mai multe exemple din Șăineanu, Sem.) *acăts*—captiare (acelaș cuvînt cu franc. *chasser*, it. *cacciare*, etc. Diez, W. Nu este un derivat din *cătsă*, cum vrea Ș. după Hasdeu. Din contra. Înțelesul vechiu de *apîc* îl păstrează încă în Meglen: *cătsq' si ubide'scâ*—apncă să

caute 66, *câtsq' si sfiré'scâ*—apucă să cînte 67). *l.*—*afurisésc*—*ἄφουρῖσσι*. *l.*—*apriind*—*apprehendo*. *l.*—*apîn*—*appono*. *l.*—*arát*—*arrecto*. *l.*—*arúnc*—*averrunco*. *s.*—*astîp*—*stupa*. *s.*—*bâtrî'n*—*veteranus*. *s.*—*blástân*—*blasphemo*. *s.*—*dial. boeréasâ* și *boréasâ* cu înțâlesul de fimee. *s.*—*bolovân*, în vr. idol vsl. bolüvanü, statua, columna. *s.*—*búca*—*bucca*. *s.*—*cále*—*callis*. *s.*—*cásâ*—*casa*. *s.*—*cí'rzá*—vsl. *criži*, cruce. *l.*—*cat*—*capto*. *l.*—*ceršésc*, în vr. fără înțâles rău. *l.*—*čib*—*cibus*? (mai întiiü s-a strimtat conținutul și apoi s-a lăr-git). *s. l.*—*cóbe*—vsl. *cobi*, augurium. *s. l.*—*munt. coščüg*—vsl. *covučegü*, arca, marsupium. *l.*—*cucón*, *cucóaná*—ngr. *κουκώνα*. *s.* *cir* *κύριος*. *s. l.*—*copil* vsl. *copilu*, *nothus* (în vr. copil natural) *s.* *craiü*—vsl. *crali*, *rex*. *s. l.*—*cúmpât*—*computus*. *l.* *curg*—*curro*. *l.*—*cutrier*—*contribulo*. *s.*—*dihânie*—vsl. *dihanie*, *spiritus*. *l.*—*dreg*—*dirigo* (vr. îndrept). *l.* *fár-mec*—*φάρμακον*. *l.*—*fímée*—*familia*. *l.* *frupt*—*fructus*. *l.*—*gúdur* **gaudulo*. *l.*—*gréatsâ* (în vr. greutate). *l.*—*húmâ*—*humus*? *l.*—*incáp* *capio*. *l.* *incárc*—*carrus*. *s.* *incîn*—*in-clino*. *s.* *innéc* *neco*. *l.* *ingümfát* (în vr. umflat). *s. l.*—*ingî'n* (în vr. îmi bat joc). *l.* *invá'ts*—**invitiare*. *s.*—*izméne*—vsl. *izmena*, *commutatio*. *l.* *litfâ*—*lituan*. *s. l.*—*dial. la-tín* (eretic)—*latinus*. *s. l.* *min*—*maneo*. *l.*—*mî'ršav* vsl. *mrišavü*, *macer* (în vr. n-are înțâles răü). *l.*—*madámâ*—*madame*. *s. l.* *merg*—*mergo* (nu *emergo* ca Cihac. Mersul ideii a fost: *cufund* în apă—în aer, *îndepărtez* din vedere). *s. l.*—*merinde* *merenda*. *s.*—*mormî'nt*—*monimentum*. *l.*—*mústru*—*monstro*. *l.*—*mušciü*—*musculus* (în lat. șoricel și mușchiu). *l.*—*nemérnic* (în vr. străin) *l.*—*óará*—*hora*. *s.*—*oáste* *hostis*. *s.*—*ócnâ* vsl. *ocno*, *fenestra*. *s. l.*—*orátsie*—*oratio* (în vr. *felicitare*). *l.*—*uréz*—*oro*. *l.*—*orb* *orbis*. *l.* *pádüre*—*paludem*. *s.* *pâgî'n*—*paganus*. *s.*—*pâmî'nt*—*pa-vementum*. *s.*—*pîngârésc*—**păgînesc*. *s.*—*pásâre*—*passar*. *s.* *petsésc*—*peto*. *l.*—*pománâ* vsl. *pomenü*, *memoria* (în vr. *pomenire*, *amintire*). *l.*—*povéste*—vsl. *povești*, *narratio* (în vr. *națiie*). *l.*—*pricétp*—*percipio*. *l.*—*priminésc*—vsl. *primeniti*, *mutare* (în vr. *schimb*). *l.*—*reče*—*recens*. *l.*—*rugá-čúne* *rogatio*. *l.*—*romî'n*—*romanus*. *l.*—*sârüt*—*saluto*. *l.*—*dial. sélbâ*, *sehélbâ* (?), *silbâ*, *silhá*, *sihlâ* (*pádure* deasă de ne-pătruns) *silva*. *l.*—*serbéz* *servo*. *l.* *smulg*—**exmulgeo*. *s. l.* *sparg*—*spargo* (*împrăștiü* și *sparg*). *l.*—*scúticâ*—*scu-tica*. *s. l.* *tî'nâr* *tener*. *l.*—*tîrnáts*—*internatium*. *l.*—*tertip*—*turc. tertîb*, *ordin*, *dispoziție*. *l.*—*torc*—*torqueo*. *l.*—*trâésc* vsl. *traiați*, *durare* (în vr. avea înțâles de *a fi* pentru lucrurile neînsuflețite). *s. l.*—*tsárâ*—*terra*. *l.*—*várâ*—*ver*. *s. l.*—*vîndec* *vindico*. *l.*—*voinicü*—vsl. *voinicü*, *miles*. *s.*—*župî'n*—vsl. *županü* (în vr. *titlu* de *onoare* al *boierilor*).

s. I. Cu această ocazie observăm că la așa numita degenerare a cuvintelor are loc mai întâiu strîmtarea înțelesului și apoi lărgirea lui. Jupin se zicea mai întâiu numai boerilor, încet încet s-a zis și boerănașilor, apoi și negustorilor. Din acest moment sfera cuvîntului a început să se micșoreze și s-a tot micșorat pînă în gradul că astăzi nici Jidanii nu mai vor să-l primească. La această alunecare succesivă în două deosebite direcții poezia n-a fost poate străină (ironia), dar negreșit n-a fost străin principiul *legiuirii*, precum vom vede la locul cuvenit. Astfel, precum am spus altă dată (pag. 13) mai multe principii lucrează adeseori împreună la acelaș fenomen. De acest fel sînt și cuvintele *cir* și *madámá* (vezi mai sus). *Cucón* și *cucóaná* se găsesc în momentul cînd, după o mare strîmtare a conținutului, tind spre largirea acestuia. Insemnăm la sfîrșit cîteva cuvinte care prin lărgirea conținutului aũ ajuns din comune proprii (Frunz. Dict.): *álbie*, *alún*, *ápá năágrá*, *árbore*, *háí*, *bálarie*, *bálla*, *bolováni*, *cîmpú*, *cása álbá*, *cása véce*, *cáșcoáre*, *cátún*, *četáte*, *cilie*, *códrú*, *curnátúrá*, *déal*, *munte*, *rí'ú*, *vále*; și cîteva care prin strîmtarea conținutului aũ ajuns din proprii comune: *faraón*, *gáșpar* (Țigan), *iúdá* (Jidan).

Cuvînte I b. Articulus a provenit din pronumele determinativ prin alunecarea înțelesului, și anume prin strîmtarea conținutului. Pronumele determinativ reprezintă, ca oricare pronume, un lucru într-un anumit raport. Raportul reprezentat de acest pronume este acela că 'despre lucrul în chestie știm ceva de mai înainte'. Cînd acel *ceva* se reduce la minimum, se prefăce și pronumele determinativ în articol.—Infinitivele întregi, care în vr. aveau încă înțelesul lămurit de infinitive, aũ devenit substantive (adecă ș-aũ perdut caracterul de activitate) prin strîmtarea conținutului: *avére*, *adunáre*, *comîndáre*, *mîncáre*, *putére*, *răbdáre*, *scáđére*, *táćére*, *vidére*, etc., ori sînt pe calea aceasta: cf. *alergáre* al. cu *alergá*, *suíre* al. cu *suí*, *șídére* al. cu *șidé*, *turnáre* al. cu *turná*, etc.—Supinele aũ devenit substantive prin aceleaș procedări ca și infinitivele, și anume la unele substantivarea este complectă: *cosít*, *culés*, *práșít*, *șázút*, al. cu *dormít*, *fáciút*, *supt*, etc. Cu care ocazie observăm că este greú de hotărít dacá la aceste exemple și la altele analoage cu substantivarea supinelor avem a face ori cu aceea a participiilor. Mijloc de deosebire n-avem altul decît ca la unele idei construcția supinului este mai rară ori chiar imposibilă, cum ar fi de pildá un eo *conventum* sau *facilis conventu*, ceia ce face probabilá originea din participiu a lui *aluát*—*elevatum*, *cuví'nt*—*conventum*, *ficát*—*ficatum* (s. înț. hepar, propriu maiú îngrășat cu smochine), unt

—unctum,—precum și că alături cu masculinul apare câteodată o formă feminină, cea ce face probabilă derivarea din participiu a lui *dătă*, *fapt*, *făptă*, *tort*, *tóártă*.—Adiective devin substantive prin lărgirea conținutului. În loc de a reprezenta calitatea cutare (de pildă *alb*) dela toate lucrurile concrete, unde ea există, adiectivul reprezintă acea calitate numai dela un gen de lucruri și atunci a spune acel gen pe nume ori numai prin adiectivul său este tot una, deoarece acel adiectiv numai acelu gen aparține. Această schimbare are diferite trepte: câteodată privilegiul pe care-l are un lucru asupra unui adiectiv se manifestează numai prin aceea că acest din urmă, când nu se pominește anume vreun lucru oarecare, numai pe dinsul îl reprezintă: astfel *alba* însemnează auroră; altădată însă adiectivul devine cu desăvîrșire proprietatea oarecum a substantivului, pe care-l înlocuiește ca pe ceva de prisos: *amnár*—*ignarium, *albiná* *alvina? *barbát*—barbatus, *cumnát*—cognatus, *cumnátá* cognata, *deșár*—desertus, *fiárá*—fera, *fléac*—flaccus, *máscur* masculus, *miez*—medius, *nóur*—nubilum, *prunc* privignus, *sárá*—sera, *sots*—socius, *solz*—solidus, *várzá*—viridia.—Substantive devin adiective. Substantivul adecă își pierde din ce în ce mai mult caracterul de a fi subiect și compliment circumstanțial și devine din ce în ce mai apt numai pentru atribut. La un moment dat, în urma acestei lărgiri a conținutului, substantivul nu mai este considerat ca ceva concret, independent, ci ca o calitate inerentă altor lucruri, și devine adiectiv: *máre* marem, *mic*—mica. Participii devin adiective prin strimțarea conținutului, prin pierderea caracterului activității: *avút*, *cumplit*—completus, *curát*—curatus, *drept*—directus, *strimț*—strictus, *tonit*—tonitus.—Un pronume poate deveni adiectiv prin strimțarea conținutului, prin pierderea caracterului de raport, și apoi prin lărgirea conținutului, prin fixarea acestuia la un anumit grup de individe: *táre*—talis.—Nume devin forme gramaticale prin aceea că își strimțează conținutul până într-atît, încît nu mai rămîne în el decît raportul în care numele se găsește față cu anumite cuvinte de prin prejur: *óáre*, *oré*—volet, voles (cf. 'va voi să facă?' cu 'oare să facă?'—'va voi să facă, nu va voi să facă, eu tot îi voi spune' cu 'ori să facă ori să nu facă, eu tot îi voi spune'), *párte*, *în fátsa*, *în dósul*, *fá'rá*—foras.—Pronume devin forme gramaticale prin aceea că se pierd toate caracterele conținutului lor afară de acel al raportului: *însá*—ipsum (cf. 'îmi cei un lucru ușor, acum însă nu pot' cu 'îmi cei un lucru ușor, chiar acum nu pot'; apoi huic rei quod satis esse visum est militum reliquit, ipse cum legionibus expeditis în

fines Treverorum proficiscitur' Caes. b. g. 5, 2, 4 [Kühner Gramm. II, 460] cu traducerea românească 'pentru această afacere a lăsat oștire cît a crezut că este de ajuns, iar [însă] el a plecat cu legiun ușor înarmate în țara Trevirilor', *la*—illac, *și*—sic.

Cuvinte II a (Cele mai multe exemple din Șain. Sem.). *agezmuît, afumăt, tîmîuât*—bat. metaph.—*agonisesc*—ἀγωνίζω (cauza pentru efect). metonym.—*ažîn*—jejunium (postirea din zi pentru ziua întreagă). synecd.—*alerg* (propriu *mă duc în larg*). Circumstanța de conjuncție pentru lucru). synecd.—*alîng* (propriu *împing în lung*). Circumstanța de conjuncție pentru lucru). synecd.—*aleliia*—moarte (Circumstanța de conjuncție pentru lucru). synecd.—*andrăa, undrăa*—Decembrie (Ziua sfîntului pentru întreaga lună). synecd.—*âpîr*—apparo (Pregătirea pentru aparare). synecd.—*armînden*—pomul dela arminden (Ziua întreagă pentru un pom). synecd.—*asfintsêste*—moare. metaph.—*bahadîrcă*—pol. bohaterka, eroină. iron.—*buhăiiu* (dela St. Vasile). metaph.—*bataie*—battalia. litot.—*bazacónie*—vsl. bezacomenie, în vr. fără-de-lege, nedreptate, nelegiuire. hyperb.—*bulubășa*—turc. bölük-başy, în vr. șef de companie. iron.—*bézna*—vsl. bezdûnû. abyssus. hyperb.—*bot*—*botus, maț (circumstanța de conjuncție în locul lucrului). synecd.—*brașoává* (propriu marfă de Brașov). metaph.—*cámâtû* κάματος (cauza pentru efect). metonym.—*cărte*—charta, foae de papyrus (partea pentru tot). synecd.—*cîstîg*—castigo (cauza pentru efect). metonym.—*čerîul gîrii*. metaph.—*ćicală*—cicada. metaph.—*čoáră*—țigan. metaph.—*ćudă*—vsl. čudo, miraculum (cu acest înțăles în vr. Efectul pentru cauză). metonym.—*clópot*—vsl. clopotû, strepitus (efectul pentru cauză). metonym.—*códru*—alb. codră, munte (partea pentru tot). synecd.—*dar* cu înțălesul de defect. iron.—*drac* δράκων. metaph.—*fălcă*—falx. metaph.—*fă'ce* falx (cf. coasă cu înțălesul de cosit). Instrumental pentru lucru). synecd.—*flúerele pićoărelor*. metaph.—*foc*—focus (continentul pentru conținut). metonym.—*gúră*—gula (circumstanța de conjuncție pentru lucru). synecd.—vr. *hórbă*, vorbă (adunare. Partea pentru tot). synecd.—*iău*—levo (efectul pentru cauză). metonym.—*inimă*—anima. metaph.—*izbesc*—vsl. izbiti, occidere. hyperb.—*lăcrămîoăre*. metaph.—*lungoăre*—languor. litot.—*las*—laxo (cauza pentru efect). metonym.—*lovesc*—vsl. loviti, venari, capere (efectul pentru cauză). metonym.—*lúcru*—lucrum (cauza pentru efect). metonym.—*lúme* lumen (calitatea pentru lucru). metonym.—*lumina ócilor*. metaph.—*mí'ndru*—vsl. mōdrû, prudens (cu acest înțăles în vr. Cauza pentru efect?) metonym?—*mí'ngîiü*—μυγγαίου (cauza pen-

tru efect). metonym.—*mişc*—misceo (cauza pentru efect). metonym.—*născocésc*—vsl. *nascociti*, insilire. metaph. *pâs*—pensum (cauza pentru efect). metonym.—*pîpáză* pentru colac. metaph.—*rău*—reus (cauza pentru efect). metonym.—*rost*—rostrum (în vr. gură. cauza pentru efect).—metonym.—*sîpâr*—supero (cauza pentru efect). metonym.—*şugubáts*—vsl. duşgubitsa (în vr. criminal). hyperb.—*torn*—torno (cauza pentru efect). metonym.—*troián* (slavon)—Traian (făptuitorul pentru faptă). metonym.—*vátám*—victimo (cu acest înţăles în vr.). hyperb. *vârs*—verso (cauza pentru efect). metonym.—*vítă*—vita (calitatea pentru lucru). metonym.

Cuvinte II b. Alunecarea poetică contribuie alături cu cea istorică la trecerea cuvintelor dintr-o categorie în alta. Astfel la *curát*—curatus se pune cauza pentru efect, metonym., la *cuvînt*—conventum lucrul în locul instrumentului, synecd., la *deşá'rt* cauza pentru efect, metonym. etc.

Forme. La forme renunţăm de a mai deosebi alunecarea istorică de cea poetică şi transformările care rămîn în marginile unei categorii de acele care depăşesc acele margini. Schimbări din forme în cuvinte n-am aflat.

Perfectul indicativului s-a pierdut înţălesul de 'lucrare terminată în momentul vorbirii' şi a păstrat numai pe acel de trecut (aorist). Pentru întiul înţăles s-a simţit atunci nevoie de o nouă formă, care a rezultat din legătura (prin izolare, după cum se va vede la discuţia acestui principiu) participiului trecut cu prezentul indicativului dela verbul *am*. Această schimbare a perfectului a început se pare foarte de mult, deja din perioada anteclassică, dupăcum o probează întrebuiţarea formei compuse în următoarele ex. boves maxima diligentia curatos habeto Cato r. r. 5, 6; nostramque adulescentiam habent despiciatam Ter. eun. 384; Siculi ad meam fidem, quam habent spectatam jam et diu cognitam, confugiunt Caecil. 4, 11; quem ex omni provincia coactum habebat Caes. b. g. I, 15, 1; Fulvia tale periculum reipublicae haud occultum habuit Sall. c. 23, 4; neque ea res falsum me habuit Sall. jug. 10, 1; Atticus principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam, nou ad ostentationem uteretur Nep. 25, 17, 3; clausum lacu ac montibus et circumfusum suis copiis habuit hostem Liv. 22. 4, 4 (Kühner, Gramm. II, 571). Ţi-ar veni a crede că înţălesul de *actio perfecta* al perfectului latin s-a alipit acestui din urmă supt influinţa limbii greceşti.—Ablativul gerundiului s-a prefăcut în participiu prezent: laudînd—laudando, auzînd—audiendo, etc. Instrumentul adecă, prin strîmtarea conţinutului, a fost considerat ca o calitate. Schimbarea este veche, deja de pe timpul lui August, dacă

nu și de mai înainte. Cf. Bocchus, seu reputando, quae sibi duobus proeliis venerant, seu admonitus...quinque delegit Sall. jug. 103, 2; quis talia fando...temperet a lacrimis! Verg. A. II, 6; novi consules populando usque ad moenia pervererunt Liv. 8. 17, 1; qui modo Saguntum oppugnari indignando...deos ciebamus Liv. 22. 14, 7; Masinissa cedendo sensim impetus eorum accipiebat Liv. 39. 34, 13 (Kühner, Gramm. II, 564).—Pluscaperfectul conjunctivului s-a prefăcut în pluscaperfect de indicativ prin pierderea caracterului de nesiguranță, prin strîntarea adecă intuiii și apoi prin lărgirea conținutului: *laudāsem*—laudavissemus, *auzīsem*—audivissemus, etc. Transformarea aceasta este iarăș deja în timpurile clasicității pe cale de a se îndeplini și se pare că punctul de trecere dela conjunctiv la indicativ l-a format exprimarea frecvenții, care din punct de vedere al faptului este ceva sigur, din punct de vedere al numărului ceva nesigur. Grecii exprimaū frecvența regulat prin conjunctiv, oricare ar fi fost timpul propoziției principale. Latinii erau în nedumerire: dintre clasiți numai Tit Liviu prefera conjunctivul, cînd în propoz. principală este un imperfect; ceilalți, precum și Tit Liviu, cînd în propoziția principală nu este un imperfect, întrebunțează indicativul și foarte rar conjunctivul. Cf. următoarele exemple: sin Numidae propius accessissent, ibi vero Romani virtutem ostendere et eos maxima vi caedere Sall. jug. 58, 3; Socrates, qui...cum prudentia...tum vero eloquentia quam se cuoque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, iis, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, hoc commune nomen eripuit Cic. de or. 3. 16, 60; cum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant Liv. 2. 27, 8; acerbitas in dilectu, partim virgis caesis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisā erat, Liv. 7. 4, 2; id quod gerendis rebus superesset, quieti datum, Liv. 21. 4, 7; quemcumque lictor jussu consulis prendisset, tribunus mitti jubebat. Liv. 3. 11, 12 (Kühner, Gramm. II, 796).—Sufixele -ulus, -culus, -ullus, -ellus și-au pierdut înțălesul deminutival prin strîntarea conținutului: dial. *módru* (mod)—*modulus*, *mígur*—**muculus*?, *curéciū*—*cauliculus*, *jenúnciū*—**genuculus*, *pârece*—**paricula*, *rârúnciū*—*renunculus*, *uréce*—*auricula*, *pătúl*—*pat*, *míel*—*agnellus*, *râstél*—*rastellus*.—*si*=*sā* prin strîntarea conținutului a căpătat și înțălesul de obiect drept. În însăș limba latină sînt puse bazele pentru această transformare. După verbele care a rată o mirare (de obicei construite cu *quod*) se întrebunțează și propoziții condiționale: id nunc mirare, si patrisat filius Pl. pseud. 442; mirabar, hoc si sic abiret, Ter.

andr. 175; miror, illa superbia et importunitate si quemquam amicum habere potuit, Cic. lael. 15, 54; miremur, si fortuna variaverit? Liv. 9. 18, 10 (Kühner. Gramm. II, 946). Tot așa după *exspecto* (de obicei construit cu *dum, ut, acuzativ* cu infinitiv): *exspectabamque, si quid de eo ad me scriberes* Cic. ad Att. 16. 2, 4; *exspectabat responsa, si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset*, Caes. b. c. 1. 5, 5; *hanc vallem uterque, si adversariorum copiae transire conarentur, exspectabat* Caes. b. c. 2. 34, 1 (ibid). Și astfel mișcarea, de așa de mult începută, a continuat, și *si arată astăzi în rom.* obiectul drept nu numai după mirare și așteptare, ci după toate verbele de voință și dorință: vreau să, doresc să, te rog să, îți ordon să, bagă de samă să, vezi să, îngrijește-te să, etc. Apoi, priintr-o strîmtare încă și mai mare a conținutului, această conjuncție, după ce a asimilat condiția cu obiectul drept, a asimilat-o și cu scopul: *du-te să dormi, scoală-te să vezi, etc.* Decît dela al optu-sprezecelea secol încoace o lărgire a conținutului s-a arătat și conjuncția *să* ș-a pierdut astăzi înțelesul condiției, pe care-l avea în vr.—*quod=că* arăta în lat. subiect, obiect drept, atribut, cauză și în toate aceste înțelesuri s-a păstrat și în rom.: *accidit perincommode quod eum nusquam vidisti*, Cic. ad Att. 1. 17, 2=rău s-a nimerit că nu l-ai văzut niciodată; *praetereo quod eam sibi domum sedemque delegit* Cic. cluent. 66. 188=trec cu vederea că ș-a ales-o drept locuință; *neque in eo solum offenderat, quod patriae male consulnerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat*, Nep. 19. 2, 2=greșala nu-i sta numai într-aceia că făcuse patriei rău, dar și într-aceia că nu fusese credincios prietenului său; *molestissime fero quod te ubi visurus sim nescio* Cic. fam. 3. 6, 5=tare îmi pare rău că nu știu unde am să te văd. În rom. această conjuncție ș-a mai restrîns conținutul prin aceia că arată obiectul drept după verbele ce exprimă o știință oarecare: văd, aud, simt, știu, presupun, cred, sînt sigur etc. că vine. Dar pentru exprimarea prin *quod* a acestui raport (pentru care limba latină se servea obișnuit de acuzativul cu infinitiv) sînt urme deja la autorii clasici: *equidem scio iam filius quod amet meus istanc meretricem*, Pl. asin. 52; *legati renuntiarunt quod Pompeium in potestatem haberent*, bell. hisp. 36. 1; *nox et tua testis dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis*, Verg. 9, 289; *scio quod virtuti non sit credendum tuae*, Phaedr. 5. 2, 13; *vides quod aliis leporem excitavi*, Petr. 131 (Kühner, Gramm. II, 838), care urme dela al doilea secol în jos devin tot mai dese, precum la Apulejus, Justinus, scriptores hist. ang., Eutropius, părinții bisericii, gramatici

(ibid. 839).—*quam*=*ca* arăta comparația și timpul după. Prin lărgirea conținutului această conjuncție (există numai în dr. și în Meglen) a ajuns să arăte numai comparația între două lucruri egale: el e întocmai ca mine, X cîntă tot așa de frumos ca și Y, etc. Conjuncția din Meglen *ca* cu înțălesul cum, cînd, căci, că, acea din D. *ca* cu înțălesul că, fiind-că, în sfîrșit dr. *ca* din *ca sâ* nu este *quam*, ci *quod* și a căpătat această formă din *cî* prin asimilație ori disimilație cătră sunetele următoare.—*ci*, în vr. *ce*, conjuncție adversativă ('nu trebuia să stai, ci să mergi') își are origina prin alunecarea înțălesului și prin diterențierea formei în relativul *ce*—*qui*, *quae*, *care* în latinește (*ca* și în romînește, cf. »Acest Ștefan Vodă au avut doi feciori, carii, după moartea tătinesău, priciindu-se pentru domnie, au fugit Ștefan, fratele cel mai mare, la Cazimir.« Ureche, 134) avea citeodată înțălesul unei conjuncții copulative: *centuriones nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare coeperunt, quorum (=sed eorum) progredi ausus est nemo*, Caes. b. g. 5. 43; *magno studio Lucullus philosophiae deditus fuit in ipso bello, in quo (et in eo tamen) ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur* Cic. acad. 2. 2, 4 (Kühner, Gramm. II, 871).—*Qualis*, care servea pentru a forma propoziții atributive la *talis* și chiar în acest serviciu era concurat de *qui* (Kühner, Gramm. II, 841), avea prin urmare o sferă foarte restrînsă, ș-a lărgit-o așa de mult, încît a înlocuit pe acest din urmă, dar pe de altă parte ș-a pierdut vechiul înțăles, pentru care s-a simțit atunci nevoe de o nouă conjuncție, *precum* (Cu toate acestea încă rar *care*=*qualis*, de ex. Miron Costin, I, 449 »Acel fel de oaste este tot în her, temeinică oaste foarte, și neînfrîntă, ales de oștile care sînt ale noastre și muntenești.«). Inceputurile aceștei schimbări de înțăles se găsesc deja la clasici: *senem nardo peruncum, quale non perfectius meae laborarint manus*, Hor. epod. 5, 59; *animae, qualis neque candidiores terra tulit neque quis me sit devinctior alter*, Hor. s. 1. 5, 41 (ibid. 975).—Prepoziția de arăta în lat., însă rar, persoana și lucrul despre care se știe ceva: de *Africano vel jurare possum non illum iracundia tum inflammatum fuisse* Cic. tusc. 4. 22, 50; de quo *exploratum sit tibi eum rediturum* Cic. Att. 4. 15, 3; erat rumor de *Transpadanis eos jussos IV viros creare* Cic. Att. 5. 2, 3; de hoc *Verri dicitur habere eum perbona toreumata*, Cic. Verr. 4. 18, 38; de poena *possumus equidem dicere eam cuncta mortalium mala dissolvere*, Sall. c. 51, 20 (ibid. 526). Este înțălesul pe care-l exprimă în romînește de obicei 'despre', 'în ce privește', și mai rar *de*,

dupăcum se vede din traducerea unuia din ex. de mai sus : despre Africanus (în ce privește pe A., de A.) aş pute chiar jura că nu s-a înfuriat atunci. Acest înțeles al lui *de* s-a întins tot mai mult, până cînd a devenit mijlocul principal de exprimare al acestui raport nu numai pentru cuvinte, ci și pentru propoziții : de mine (în ce mă privește pe mine), de cutare lucru (în ce privește cutare lucru), de va veni (în ce privește faptul că va veni), de George este om de treabă (în ce privește faptul că George este om de treabă), etc. Și propoziția a primit la o asemenea construcție ori forma propoziției principale, ca în exemplele de mai sus, ori pe cea a propoziției subordonate subiective cu *că*, și deca se sfrășiră aceste. Vor. VII, 3 (primitiv : și în ce privește faptul că se sfrășiră acestea). Dela acest înțeles însă, exprimat prin 'în ce privește', până la acel expimat în lat. de conjuncția *si* este numai un pas (compară 'eu mă duc, iar în ce privește că va veni X după făgăduința dată, să-și spui să mă aștepte' cu 'eu mă duc, iar dacă va veni X. etc'). Cînd acest pas a fost făcut, o ruptură s-a produs în înțelesurile propoziției de : înțelesul de conjuncție s-a separat din ce în mai mult de acel de propoziție, vechea însemnare comună 'în ce privește' s-a pierdut și a rezultat din unul și același cuvînt două forme gramaticale deosebite : de o parte conjuncția *de* cu înțelesul de condiție, iar pe de altă parte propoziția *de* cu tot felul de înțelesuri altele și care a mai păstrat numai slabe rămășițe din vechea însemnare 'în ce privește', odată atît de răspîndită.

IV

γ. ANALOGIA.

23) Cuvintele, după cum am mai spus cu altă ocazie se așază în grupuri după asemănările ce au între dinsele. Aceste grupuri nu sînt toate tot una de puternic întipărite în minte. Cele mai slab întipărite din toate sînt cuvintele ocazionale, iar cuvintele tip sînt cu atît mai adînc înrădăcinate în minte, cu cît sînt pe baza mai multor cuvinte ocazionale formate. Cuvîntul *om*, de pildă, este mai adînc înfapt în memorie decît cuvîntul *drăpie* și conjuncția *daca* mai adînc decît conjuncția *de*. Cuvintele cu mai multe nrme, adecă pe baza a mai multor cuvinte ocazionale formate, sînt totdeauna mai gata, mai apte de a intra în cer-

cul conștiinții decît altele și de multeori se naște o luptă între dinsele, care ne vin în minte fără ca să fi fost poftite, și între acele cuvinte, de care avem într-adevăr la un moment dat trebuință. Cuvintele însă, de care avem trebuință, pozează numai înaintea noastră ca niște modeluri, ele din punct de vedere al exprimării cunoștințelor prin graiul sînt lucruri moarte și noi trebuie să creăm la fiecare întrebare ocazională, după aceste modeluri, cuvîntul de care avem trebuință. Limba ocazională nu este o reproducere a celei uzuale, așa ca cum ai trage perdeaua de pe un tablou, oridecîteori ai vre să-l arăți privitorilor, ea este o creație necutenit repetată, ori o reproducere neîncetată a tabloului în copii: atîtea copii trebuie să faci, cîți curioși se prezintă, tabloul tip, oricîte copii vei fi scos depe dînsul, rămîne cunoscut numai ție. Cînd cuvîntul însă, de care ai trebuință, nu este în de ajuns de luminos ca să lese să i se vadă toate caracterele, cînd tabloul—dacă ni este permis să continuăm, comparația de mai sus—nu este destul de luminat ca să-1 videm toate trăsăturile, se întîmplă că ceia ce nu videm clar în el se completează cu caractere dela alte cuvinte mai clare, ce ni s-au prezentat în acelaș timp în memorie, așa dupăcum la un tablou văzut în penumbră ai presupune caractere dela alte tablouri ce ar fi expuse alături într-o vie lumină. Voești să întrebunțezi p. II sing. perf. ind. a verbului *lăudă*, cuvîntul tip *lăudăș* ți se prezintă în minte nu tocmai limpede, cu mult mai clar din contra ți se prezintă alături cuvîntul tip al p. III sing. dela acelaș timp *lăudă'*, fiindcă întrebunțările ocazionale ale acestui din urmă au fost mai dese; în locul lui *ă* din *lăudăș* (cum se zicea în vr.), pe care nu-l vezi destul de lămurit, reproducî pe *â* din *lăudă'*, pe care-l simțești mai bine, și dai astfel naștere cuvîntului *lăudăș* (precum se zice azi), pe care mai înainte nu-l avuseși în minte. Și dacă fenomenul acesta se repetă mai des, uiți cu vremea cuvîntul mai vechi și te trezești în limbă, fără să vrei, cu un cuvînt nou, format prin analogie.

24) Cuvintele tip, care se influențează astfel unele pe altele, trebuiesc să se găsească în acelaș timp în conști-

ință. Oricît de adinc ar fi însă întipărit în minte un cuvînt, niciodată nu va putea el oricînd, nepoftit—cum ni-am permis să spunem mai sus—să se introducă în cercul luminos al aceleia. O asemănare între cuvinte este condiția indispensabilă pentru amintirea în acelaș timp a lor, căci asemănarea le apropie în gruparea ideală a cunoștințelor și o cunoștință trage totdeauna după sine în aducerea aminte cunoștințele cele mai apropiate de dînsa. Cu cît asemănarea între cuvinte este mai mare, cu atît mai lesne se reamintesc ele împreună și cu atît mai ușor se pot influența analogic unul pe altul: formele verbului *lăud* se influențează mai lesne. ele în de ele decît ar influența pe acele ale verbului *fac*, substantivele se influențează mai lesne între dînsese decît ar putea avea vreun efect asupra adiectivelor, și tot așa mai departe.

Exemplele le vom da după diferitele categorii de cuvinte: nume, pronume, forme, căutînd a păstra și ordinea subcategoriilor.

Substantivele feminine terminate în *ă* și *e* la singular și *î* la plural sînt astăzi *băltă*—*băltăsi*, *bucătă*—*bucă'tsi*, *lădă*—*lăzi*, *cărțe*—*cărtsi*, *părte*—*părtsi*, etc. (în vr. *baltsi*, *bucătsi*, *lazi*, *cartsi*, *partsi*, etc. În cuvintele acc. pe antepenultima există încă luptă între cele două sînete: *lături* și *lă turi*, *ăscii* și *ă'scii*, *lăcrămi* și *lă'crămi*) prin analogia lui *prădă*—*prăzi*, *sără*—*sări* și alte cuvinte de acest fel, unde *a* dela singular—*ea* (*preadă, seară), iar *ă* dela plural este provenit din *e* prin alunecarea sînetului (*prezi, seri). Singură analogia însă a puține cuvinte, ca *prădă*, *sără*, nu este de ajuns pentru a explica influența avută asupra unui grup mult mai numeros, ca *băltă*, *bucătă*, *lădă*, etc. Pentru aceia trebuie să se fi amestecat și vreun alt principiu de schimbare, anume acel al *clarificării*. Mișcarea s-a întins apoi și asupra unuia ori două substantive masculine, *vălăre*—*călă'ri*, *mădulăr*—*mădulă'ri* (ori la acest din urmă pentru că era și de genul feminin în vr.? Gast. Chr. index).—*fraj* nu este o excepție, pentru că e masculin, *var* probabil din cauză că *î* este relativ recent: *vač*—**văče*.

Blindétsă, *frumusétsă* sînt plurale (în vr. *blindé'tse*, *frumusé'tse*), care, după prefacerea lui *e* final în *ă* prin alunecarea sînetului, s-au schimbat numărul prin analogie.

Prin analogia unor cuvinte ca *argă* pl. *argêle*—argilla, *câtsă* pl. *câtsêle*—catella, *cordă* pl. *cordêle*—*cordella, *mă* pl. *mîle*—aguella, *măsă* pl. *măsêle*—maxilla, *nuiă* pl. *nuiêle*—novella, *stă* pl. *stêle*—stella, *șa* pl. *șêle*—sella, *vitsă* pl. *vitsêle*—vitella și în general a cuvintelor cu suf. -*êlla*, *purcă* pl. *purcêle*, *porumbă* pl. *porumbêle*, *pietrică* pl. *pietricêle*, *vâlcă* pl. *vâlclêle*, etc. au căpătat forme de plural în -*ê* substantivele terminate la singular în vocală accentuată: *andrea* pl. *andrelê*,—vg. nadala ? (Hasdeu Etymolog.), **ba* pl. *băle*—bava C., *bucă* pl. *bucclêle*—turc. bogça, *boia* pl. *boiêle*—turc. boja, *basmă* pl. *basmăle*—turc. basma, *cură* pl. *curêle*—corrigia, *cafă* pl. *cafêle*—ngr. (din turc.) *καφές*, *canapă* pl. *canapêle*—ngr. *καναπέζ*, *cucuvea* pl. *cucuvêle*—ngr. *κुकυβέαγα*, *nargilă* pl. *nargilêle*—turc. nârgile, munt. *ocă* pl. *ocăle*—turc. oka, *pară* pl. *parăle*—turc. pâra, *paftă* pl. *paftăle* turc. pafta, *perdă* pl. *perdlêle*—turc. perde, *tablă* pl. *tablăle*—turc. tâbla, *vîntră* pl. *vîntrêle*—vsl. vętrilo, *za* pl. *zăle*—mgr. *ζαβz*, *zăbră* pl. *zăbrêle*—vsl. ząbralo, *zi* pl. *zile*—dies, etc. Dar analogia a lucrat și la singularul acestor cuvinte: fiindcă articulat sună *argăă*, *câtsăă*, *cordăă*, etc. (unde *ă=ll*. vezi pag. 33), apoi sună și *andreaă*, *bucăă*, *basmăă*, etc. și fiindcă la singular aă sunat în vr. (și sună încă dialectal) *stăă* ori *stăăă*, *șăă* ori *șăăă*, etc., apoi s-a zis și *ziăă*, de ex., unde forma de analogie a continuat de a trăi, alături cu cea mai veche *zi*, chiar după ce forme ca *stăăă*, *șăăă* s-au pierdut ori s-au mai păstrat numai pe alocurea. Mișcarea s-a continuat apoi asupra adiectivelor, unde aă rezultat formele: *gră* pl. *grêle*—*grevis, *rea* pl. *rêle*—rea, mr. (Miklosich Vocal. II, 39 și Olimp 72) *nă* pl. *năle*—nova. Acelaș lucru s-a petrecut la pronume. Forme ca *ia* pl. *île*—illa, *acă* pl. *ăclêle*—ecc-illa aă dat naștere prin analogie la *mă* pl. *mêle*—mea, *ta* pl. *tăle*—tua, *sa* pl. *săle*—sua.—Tot analogia explică penține la substantive se înțiluește mai des și mai îndelungat timp forma cu -o ori cu -*ă* la singularul nearticulat, *stăă* și *stăăă*, *șăă* și *șăăă*, etc. iar la adiective mai rar și mai puțin timp (în vr. cu greu se vor întilni forme ca **răă* sau **răăă*, *grăă* sau *grăăă*; astăzi în dr. nu se pominesc, după cit știū; numai în mr. D. Olimp, Meglen *răă*, *răăă*, Meglen *grăă*. cf. Olimp 72); la substantive, în adevăr, formele articulate se întrebunțează mai des decit la adiective și aă putut prin urmare ave mai puternică influință asupra formelor nearticulate corespunzătoare unde -o, -*ă* avea tendința de a căde, deasa întrebunțare a lui *stăăă* adecă a făcut să se păstreze mai mult timp *stăă* și *stăăă*, rara întrebunțare a lui *grăăă* a făcut să cadă -o s-au -*ă* din **grăă*, **grăăă* mai degrabă.—In sfir-

șit astfel se explică pentru ce pronumele *ia*, *acă*, unde a trebuit să existe odată un -o ori -iă finali, **iao* ori **iăiă*, **acăo* ori **acăiă*, nu se găsesc nicăiri cu aceste din urmă forme: la dînsule neexistența unor forme articulate n-a putut împedeca prin analogie căderea acelor ipotetice terminații.

Din cele cinci declinări nominale latinești am moștenit Romîniî trei și din cele șase forme cazuale latine am moștenit numai citeuna pentru singular și una pentru plural. Lui casa corespunde în rom. *casă* sing., *case* plur. (la unele substantive din această clasă este la plural terminația -i ==-e), lui bona *bună* sing. *bune* plur.; lui dominus corespunde *domn* sing. *domni* plur., lui bonus *bun* sing. *buni* plur.; lui pars corespunde *parte* sing. *părți* plur., lui viridis *verde* sing. *verzi* plur.

Cărui caz anume latinesc corespunde forma romîneasă nu este ușor de spus decît în foarte rari împrejurări: lui *om* de pildă corespunde sigur homo, dar lui *oameni* îi corespunde oare nominativul latin ori mai de grabă acuzativul? Și aceiaș întrebare se naște la *casă*, *case*, *domn*, *parte*, etc. = casa ori casam? casae ori casas? dominus ori dominum? partem ori parte? casam pus într-un monument popular oarecare pentru casa nu probează nimic, deoarece *m* final nu se mai auzea deja de mult și cele două cazuri, nominativul și acuzativul, confundîndu-se unul cu altul, *casam* pentru *casa* era probabil o scriere la întîmplare din partea unui scriitor care se servea de forme vechi fără ca să le priceapă. În realitate în *casă*, *case*, *domn*, *parte*, etc. se ascund tot felul de forme latine. Prin căderea consunantelor finale și prin confuzia vocalelor neaccentuate s-au confundat în latinește cazurile unul cu altul, la decl. I. sing. s-au confundat nom. acuz. ablat., la plur. nom. dat. acuz. ablat.; la decl. II sing. nom. dat. acuz. ablat., la plur. nom. dat. ablat.; la decl. III sing. gen. dat. acuz. ablat., la plur. nom. acuz. Și rezultă astfel cam schema următoare:

sing. nom.	casa	domno	par
gen.	case	domne	parte
dat.	case	domno	parte
acuz.	casa	domno	parte
abl.	casa	domno	parte
plur.	case	domne	parte
	casaro	domnoro	partio
	case	domne	partebo
	casa	domno	parte
	case	domne	partebo

unde *e* final a putut tot așa de bine suna ca *i*, *o* final a putut suna ca *u*, deoarece aceste vocale s-au confundat în domeniul limbilor romanice și se confundă încă unele cu altele, când sint neaccentuate. De aici pe de o parte confuzia scriitorilor înclîți la întrebuițarea formelor clasice: a *latus*, ab *aedem*, ab *Isem*, af *balnearium lacum*, af *Capuam*, cum conjugem *suam*, ante *fronte*, ob *meritis*, per *quo*, in *vinculis missus*, etc. (Diez. Gr.^v 411), iar pe de alta tendința formelor mai rari de a dispărea înaintea celor mai întrebuițate: astfel au dispărut cu puține resturi genitivele și dativele singulare, genitivele plurale, dativele și ablativale plurale -bus.

În acest mod a rezultat pentru limbile neolatine o declinare cu o singură formă pentru singular și una pentru plural. Numai în vechea franceză și vechea provensală s-au pastrat la masculinele imparisilabe de declinarea III în -tor și -o (gen. -onis), la multe nume proprii de origine barbară, la comparative și la alte câteva nume, două cazuri, unul pentru subiect, rezultat din nominativul latinesc, și altul pentru toate celelalte raporturi, rezultat din cazurile oblice latine; aceasta e semn și se mai poate adăogi numai atît ca o coexistență a nominativului alături ca cazul oblic a avut poate loc în numitele limbi și la o parte din cuvintele declinării II, precum și la o parte din femininele declinării III, căci -s, ca semn distinctiv al subiectului la asemenea cuvinte nu poate fi negreșit o invenție a gramaticilor, deoarece se găsesc urme de dînsul chiar în cele mai vechi monumente ale literaturii provensale și franceze (sec. IX). Analogia a răspîndit apoi pe acest -s al nominativului în vechea franceză și vechea provensală la tot felul de cuvinte, care nu-l moștenise direct din latinește.

Limba romină, conform cu ceia ce s-a petrecut la celelalte limbi romanice, are și ea numai cîteo formă la singular și la plural: *cásă* plur. *cáse*, *domn* pl. *domni*, *párte* pl. *pártși*. Cu toate acestea la I decl. sing., atuncî cînd numele este însoțit de un pronume la gen. dat., apare alături cu -ă o a doua formă -e: *acestei căse*. A presupune că acest -e ar fi o terminație de caz latinească păstrată alături cu cealaltă, de pildă nominativul latin -a, ori genitivo-dativul -e (-ă ar fi atunci din acuzativ-ablativul latin eșit), atuncî cînd nici limbile franceză și provensală, cele atît de favorabile declinării cu două cazuri, nu prezintă nicio urmă de o asemenea declinare la temele în -a, este încru atît de greu, încît, numai după ce vei fi încercat zadarnic oricare alt mijloc de explicare, ai putea să-l pui înainte.

Lambrior, plin de cazul regim și subiect al limbii vechi

franceze, a presupus (Carte de cit. XI sqq.) în acest *-e* pe nominativul latin *-a* și a dat naștere aceluși joc de lanternă magică prin care s-au ivit tot felul de spectre ale cazului regim și subiect în fantazia gramaticilor noștri, astfel că a găsi cazuri regim și subiect trecea drept mare întâlepciune (cele mai multe a descoperit Ioan Nădejde în Gramatica limbii române, Iași 1884).

Pentru a-ș susține preconcepția părere L. a trecut cu vederea multe lucruri și a descoperit multe legi pripite. *-ă* neacc. final, de ex., ar proveni din căderea unui *-m* final și din lăsarea în urmă a unei 'răsufări' pe nas. Inșă aceasta e fals din două motive. *m*, de la terminațiile declinării și conjugărilor a căzut în secolul III în limba cărturarilor și încă din secolul I după Chr. nu se mai pronunța de popor, astfel încît răsufarea pe nas va trebui să o considerăm ca moștenire lăsată de limba latină tuturor limbilor romanice; și ne întrebăm în acest caz, cum se face că singură limba română, care este foarte puțin favorabilă nazalizării vocalelor, a păstrat cu sfințenie această moștenire și a modificat din pricina ei acuzativul altfel decît nominativul, iar limbile franceză și portugheză, care au atâtea vocale nazalizate, au pierdut-o fără urmă — pentru că nicio deosebire, cît de mică, nu se găsește între nominativ și acuzativ la temele *a*, din cele mai vechi timpuri de cînd se scrie în aceste limbi până astăzi, cutoatecă nu rămîne îndoială că și nominativul și acuzativul latinesc au contribuit la formarea declinării lor—? Apoi *a* final neaccentuat, pentru a se preface în *ă*, n'are de fel trebuință de nazalizare și regulat suferă această schimbare în următoarele cazuri: a) la 3 p. s. indic. *lăudă*, b) la 3 p. pl. indic. *lăudă*, c) la 3 p. s. conjunct. *zică*, d) la 3 p. pl. conjunct. *zică*, e) la imperat. *lăudă*, f) *afără*=*foras*, g) înșfîrșit la singularul declinării *I casa, masa, etc* = casa ori casam ori casă, mensa ori mensam ori mensa etc.—*a* neacc. latin ar da după L. naștere lui *-e* în romînește: *cuvinte*—*conventa, timpuri*—*tempora*. Inșă acești *-e, -i* de la terminațiile neutrelor sînt un simplu product de analogie, provocat de terminațiile plurale masculine și feminine!

Tiktin iș dă bine socoteală de greutatea lucrului. »Măcarcă știe multe dificultăți care se opun identificării romînescului *căse* cu genitivul-dativul latin *casae*, dar tot se hotărăște pentru această identificare din cauză că părerea lui Miklosich (Vocal. III, 15) cumcă *case* este provenit din forma articulată vr. *cásăei* prin schimbarea lui *ă* neacc., urmat de *e*, în *e*, i se pare neadmisibilă din cauza lui *păsăre, Dînăre*, a verbelor de tipul lui *hópăe* și mai ales din cauza

aceia că Miklosich a trecut cu vederea că »forma genitivo-dativului singular are loc și în legături ca *unei căse, aceștei mēse, pādūrū cēi dēse*, etc., unde niciun factor de asimilație nu există și totuș nu se zice *cāsă, masă, dēasă*.« Zeit. XII, 231. Mai întii însă nu este exact că »*păsăre* în toată literatura mai veche, de la Vor. începînd,« s-ar fi găsiînd exclusiv întrebuiîtat și că *păsere* ar fi »o formă etimologică la scriitorii mai noi.« În texturi vechi de tot forma *păsere* apare (Gast Chr. indice, cf. pag. 28). Apoi pe un cuvînt cu etimologie atît de obscură, ca *Dúnăre*, să te bazezi, este cam periculos. În verbele de tipul lui *hópăe* se păstrează *ă* prin analogia celorlalte forme unde *ă* apare (*hopăesc, hopăi, hopădam*, etc.), precum și mai ales prin principiul *clarificării*, care face că *-ăe* este simțit ca formă gramaticală cu un anumit înțeles și prin urmare ținut în loc în schimbările pentru care ar ave tendință prin alunecarea sunetului. În sfîrșit *unei căse, aceștei mēse, pādūrū cēi dēse* sînt produse ale analogiei.

Deja în Intr. 68 am dat explicarea următoare, care va reproduce numai în mai multe cuvinte aceia ce s-a spus prea pe scurt acolo. În vr. din sec. XVI se găsesc exemple de genit.-dat. articulat *-ă*: *Sărăei, strămōășăei, zioei* (*zio = ziuă*), Cip. Princip. 131; acelaș lucru se petrece mr. D. *cérălei* (carului) — alb. *ceră, Olimp ali doamnă, ali stēuă 70*, Meglen *stēulă* (stelei) = **stēulă 26* (însă *primavérelă* [primăverei] 77) și în istr. *alu căse* (*e = â*) 77. Fiîndcă însă *ă* neacc. se preface în *e*, cînd este urmat de un *e* neacc. (pag. 28), apoi **căsăei* s-a prefăcut în *căseei*, **besăărecăei* în **besăăreceei*, **gūrăei* în **gūreei*, etc. (Miklosich Vocal. III, 15). Apoi, ori că cei doi *e* s-au contopit (ceia ce nu-i imposibil), ori că *-ei* (sau *-iei*, *vr. și mr. *lei*) s-a prefăcut în *i* (asupra acestu punct Tiktin în Arhiva Iași I, 666 sqq.), aș rezultat formele *căsei*, **besăăreței*, **gūrei* și în sfîrșit, prin confuzia formelor *căse*, **besăărece*, **gūre* cu pluralul, *casei, besăărecii, gūrii*. Formele neinfluiîțate de plural s-au mai păstrat numai în puține cuvinte, precum *inimei* (an. 1691), *invătătîrii, munței* (an. 1751), dacă nu vor fi cumva numai niște neconsecvențe în scris (la Tiktin l. c.). Acest fenomen s-a petrecut pretutîndem în dr. de la începutul secolului al XVI încoace, precum și pe alocurea în mr. (Miklosich Vocal. III, 15). Iar din starea mai veche s-au mai păstrat până astăzi numai genitivo-dativele substantivelor terminate în *-ca, vácăi* al. cu *vácii, Anicăi*, etc. Articolul însă nu s-a întrebuiîtat totdeauna, cum se întrebuiîțează acum în dr., la sfîrșitul numelor comune și numelor proprii feminine. Pe de o parte în multe dialecte romînești chiar astăzi articolul se

întrebuințează de preferință la început, astfel în istr. *alu ômu* (omului), *alu ômiri* (oamenilor), *alu căse* (casei), *alu mulț'rele* (muierilor), 77, în Meglea *lu dômnû* (gen. domnului), *lu frâtelî* (gen. fratelui), *lu st'ăia* (stelei), *lu mulăr'ea* (muierii), 25, Olimp *al dômnû* (domnului), *al frâte* (fratelui), *ali doamnă* (doamnei), *ali st'ăiă* (stelei), *ali adunâre* (adunării), *al l'ëmnû* (lemnului), *al c'ôrpu* (corpului), iar pe de alta chiar în vr. se găsesc exemple, *ii Sâra* (Sarei), *ii Tamâr* (Tamarrei), *ei V'ëneri* (Vinerii), *ei credînt'să* (credinții), *a lor bâr-bătsi* (bărbaților), Intr. 67. Intr-un timp oarecare, nu cu mult înainte de sec. XVI, articolul era așa de mobil prin urmare, încît se putea pune tot atît de bine la începutul ca și la sfîrșitul cuvintelor, **ei căsă* și **căsăei* erau tot atît de întrebuițate pe atunci. Cînd s-a schimbat prin alu-necarea sunetului **căsăei* în *căseei*, aș existat o bucată de vreme **ei căsă* și *căseei* una lingă alta, pănăce forma din urmă a influințat prin analogie pe cea dintîi, astfel că a rezultat forma **ei case*. Acest **ei case* însă forma un membru dintr-o grupă, unde întrau toate pronumele de genitiv-dativ singulare: **ac'ëstei căsă*, **ac'ëlei căsă*, **că'rei căsă*, **orî-cărei căsă*, etc., și, fiind el cel mai întrebuițat din toate, a transformat prin analogie pe celelalte: dupăce aș existat o bucată de vreme una lingă alta formele **ei căse* și **ac'ëstei căsă*, s-a schimbat cu timpul forma a doua, prin analogia celei dintîi, în *ac'ëstei case*. Și însfirșit, dupăce s-a îndeplinit această operație la numele în *-ă*, s-a întins prin analogie și asupra celor în *-e*. Dupăce adecă s-a deprius urechea să audă la numele cele atît de numeroase ale declinării întîia, atunci cînd numele este însoțit de un pronume la genitiv-dativ, o formă identică cu acea a pluralului, a cerut numai decît o asemenea formă identică cu a pluralului și la numele declinării a treia: dupăce aș existat o bucată de vreme *ac'ëstei căse*, *m'ëse*, *inimî*, *lăzi* al. cu **ac'ëstei cărte*, *părte*, *plî'nğere*, *m'ăărte*, aș transformat prin analogie cele dintîi, ca mai întrebuițate, pe cele de al doilea în *ac'ëstei cărtsi*, *pârtsi*, *plî'nğeri*, *mortsî*.

Terminația plur. a neutrelor *-a* a dat sigur în romînește prin alunecarea sunetului *-ă*: **l'ëamnă*, **frîgură*, **pi'p-tură*, **tîmpură*, etc. Prin analogia însă a celorlalte terminații de plural, *-e* și *-i*, s-a prefăcut acest *-ă* în *-e* și *-i*: *l'ëmne*, *frîguri*, *pi'pturi*, *tîmpuri*, etc. (în vr. *frîgure*, *pi'pture*, *tîmpure*, astfel că se poate ca prin analogie să se fi prefăcut numai *-ă* în *-e*, iar *-i* de mai tîrziu să fie un product al alunecării sunetului).

Analogia este principalul mijloc al derivărilor: după modelul adecă al cuvintelor deja existente, care sînt derivate unele din altele, limba formează altele nouă.

După analogia lui *cúget* (vit. ceto, pr. cug), derivat din cugetare, *com'nd* (it. sp. comando, pr. coman) din commendare, *cîştig* (it. sp. castigo, pr. chastei) din cîştigare, *dor* (dolor, ori dolus C. ?) din durere, *fugá*, considerat ca derivat din fugire, *gust*, considerat ca derivat din gustare, *port* (portus, agendi ratio C.) din purtare, *scimb* (cambium C.) din schimbare, *şuer*—sibilus, considerat ca derivat din şuerare, *těamă* (it. tema) din temere, *tindă* (tenda C.) din tindere, *trémur* (it. tremolo) din tremurare, *vóie* (it. voglia, pr. vol) considerat ca derivat din voire, *zbor* (it. volo, sp. vuelo, port. voo, cat. pr. fr. vol) din zburare, s-aú derivat *ábur* din aburire, *aúz* din auzire, *botéz* din botezare, *blá stem* din blăstemare, vr. *buş* (pumn) din buşire, *buc* din îmbucare, *cutrémur* din cutremurare, *dúcá* din ducere, *dezvá'ts* din dezvăţare, *grábá* din grăbire, *há'tsurí* din inhăţare, *hí'rcá* din hircuire, *ínvá'ts* din ínvăţare, *nálucá* din nálucire, *moácá* şi **moc* (astăzi numai în augumentativul *mocán*—**moc*+—an) din mocnesc, *p'tic* din peticire, *p'rá* din pirire, *rástí'mp* din *răstîmpire vsl. rastopiti, scindi, *simts* din simţire, *toaná* din tunare, *váz* din videre, *zbućum* din zbuciumare.

Prin analogia lui *argintárie* (it. argenteria), derivat din argintar, *ferárie* (it. ferreria,) din ferar, *iconomie*, considerat ca derivat din iconom, *lešie*—**lixia* pentru *lixia*, considerat ca derivat din leş, *porcárie* (it. porcheria, sp. porqueria, pr. porcaria) din porcar, *páscárie* (it. pescheria) din páscar, etc. (*-ie*=lat.*-*ia* pentru-'*ia*) aú rezultat *bárbie* din barbă, *bárbátsie*—bárbat, *ćerşitorie*—ćerşitor, *cáćulie*—cáciulă, *cununie*—cunună, *doftorie*—doftor, *domnie*—domn, *dráćie*—drac, *fetie*—fată, *frátsie* trate, *gáinárie*—gáinar, *ímpárátsie*—ímpárat, *mişálie*—mişál, *omenie*—oameni, *pástorie*—pástor, *pietrárie*—pietrar, *preotsie* preot, *primárie*—primar, *sumetsie*—sumeţ, etc. Intrebuinţat la ínceput numai pentru deriváři din substantive, acest sufix-*ie* s-a întrebuinţat apoi şi pentru deriváři din adiective: *betsie*—beat, *curátsie*—curat, *datorie*—dator, *tárie*—tare, *trezie*—treaz, prin analogia cărora s-a strămutat accentul în cuvintele slavoneşti *lăcomie*—vsł. lakomie, *míndrie* vsł. mōdrie, *veselie*—vsł. veselie, pecínd din contra *podgóriie*—vsł. podgórinie, *drozdíie*—vsł. drozdíie ş-aú pástrat accentul slavonesc, cáci nu le corespundea un adiectiv care sá provoace analogia. Apoi din cauza multelor cuvinte terminate în *-árie* (derivate de la nume în *-arius*), precum *por-*

cârie, piscărie, etc., s-a considerat *-ărie* ca sufix derivativ și s-a dat naștere la cuvinte ca *fumărie*—fum, *getsărie*—ghiață, *zucărie*—joc, *lupărie*—lup, *lutărie*—lut, *mătăsărie*—mătasă, *pălărie* (**părărie*)—păr, *stuhărie*—stuh, etc. Și tot astfel cuvinte ca *mișălie* al. cu *mișă*, *misella*, *căcuție*, au făcut să se creadă că *-lie* ar fi un sufix derivativ și de aici derivate ca *cărtsulie*—carte, *măcuție*—măciucă. În sfârșit acest *-ie*, precum și terminațiile din cuvinte ca *albie*—alveus, *ărie*—area, *finie*—familia, *fôăze*—folia, *furie*—furia, *îie*—linea, *ilia*, *matărie*—materia, *minie*—μινιζ, *mătănie*—μετάνια, *ploăie*—pluvia, *sălbie*—salvia, *scorpie*—scorpio, *vie*—vinea, au făcut că cuvinte ca **ășcie*—astula, **fune*—funis, **frîng'e*—fimbria, **gîngiūz*—gingiva, **sălce*—salix, **ung'e*—ungula, **grăte*—crates (cf. it. grata, sp. grada, port. grade), și poate **căiūz* să se prefacă în *ășcie*, *funie*, *frîngie*, *gîngie*, *grătie*, *sălcie*, *ungie*, *céie*.

Din cuvinte ca *buric*—umbilicus, *furnică*—formica, *limbric*—lumbicus, *mic*—mica, *pic* (onomatop.), *spic*—spica, care arată ceva mic, și unele au putut fi considerate ca derivate, *formica*—forma, *umbilicus*—**umbulus* (ὀμβυλλός), s-a dezvoltat sufixul deminutival *-ic*, cu care s-au făcut derivate ca *Anica* (port. Anica), *hunic* (sp. bonico), *Petrică* (sp. Perico) la Spaniolii, Portughezi și Romîni. La cei dintâi acest sufix s-a diferențiat de cel vechi prin aceea că a rezistat la prefacerea în tonică a lui *c*: sp. bonico, llanico, menudico, morenico; animalico, asnico, perico, abejica, barbica, tixerica; Juanico, Perico, Sanchica; însă mendigo, amigo, ombligo, hormiga, lechiga, vexiga, postigo;—port. amoricos, bacinica; Anica; însă amigo, umbigo, formiga, etc. La Romîni s-au născut prin mijlocirea lui substantive, *cordică*—cordea, *covătsică*—covată, *Dominică*—doamnă, *fetică*—fată, *Florică*—floare, *floričićă*—florică, *frătsică*—frate, *purčićă*—purcea, *păsărică*—pasăre, *rînduniceă*—rîndunea, *scindurică*—scindură, *surčićă*—surcea, *turturiceă*—turturea, *ulčićă*—ulcea, *viorică*—vioară, *vitșică*—vitsea,—apoi adieective, *suptsirică*—suptire. Iar din derivatele *floričićă*, *purčićă* s-a considerat *č* ca aparținînd sufixului și a rezultat astfel un nou sufix *-čic*, cu care s-a derivat *vălčică* din vale. În sfârșit acest sufix *-ic* a provocat prin analogie strămutarea accentului în cuvinte ca *venčic*—**ventic*, *voinic*—**voinic*.

buratic—bură (?), *bezmetic*—vsl. bezumină, demens, *ernatic*—iarnă, *fluturatic*—fluture, *îndemîndatic*—îndămînă, *molatic*—moale, *muieric*—muiere, *roșatic*—roș, *spulberatic*—pulbere, *suptsiratic*—suptire, *tomnatic*—toamnă, *varatic*—vară, prin analogia lui *lunatic*—lunaticus, *sălbatic*—silvaticus.

bulbuc — onomatop. *bulb, *mâmbucă* — mamă, *Măriucă* Marie, *Ștefănică* — Ștefan, *tătucă* — tată, *uituc* — uit, prin analogia lui dial. *festucă* — festuca, dial. *lăptucă* — lactuca, *măcucă* — vport. massuca, fr. massue, picard machuque, din *matea, dela care deminutivul mateola la Cato r. r. (Diez W.^v 208).

albăețasă — alb, *bătrineățasă* — bătrîn, *dulcăețasă* — dulce, *dimineățasă* — *demine (fr. demain, it. domane), *frumusățasă* — frumos, *greățasă* — grei, *gîrneățasă* — *goruneăță — gorun (γρουνός?), *mătreățasă* — mătură, *negrățasă* — negru, *ostrățasă* — vsl. ostrû, acutus, *sîneățasă* — sîn (cf. Armbrust), *tinerățasă* — tinăr, *viățasă* — viu, *verdeățasă* — verde, prin analogia lui *blîndeățasă* — blanditia, dial. *moleățasă* — mollitia. Din cuvinte ca *bătrineățasă*, *dimineățasă*, etc. s-a născut un nou sufix *-neățasă*: *coteneățasă* — cot.

După analogia unor cuvinte ca *aliór* — *alliolum, *căpriór* — capreolus, *căprióará* — capreola, *fióór* — fetiolus, *fióóará* — fetiola, *pióór* — petiolus, *uóór* — *ostiolum, la care s-a strămutat accentul prin alunecarea sunetului, s-au născut derivatele *bătrióór* — bătrîn, *frătsióór* — frate, *huidióóará* — *huidițioară, *inimióóará* — inimă, *lăcrămióóará* — lacrimă, *linióóará* — linie, *mieóóará* — mia, agnella, *pălărióóará* — pălărie, *roșióór* — roș, *rotunğóór* — *rotunziór, *sotsióór* — soț, *surióóará* — soră, *ulióóará* — *ulițioară; apoi deminutive din deminutive, *călușóór* — căluț + -iór, *căsușóóará* — căsuță, *drăcușóór* — drăcuț, *epușóóará* — epuță, *fetișóóará* — fetiță, *foișóór* — foiță, *frunzișóóará* — frunzuță, *grosișóór* — grosuț, *gurișóóará* — guriță, *mesișóóará* — mesuță, *puișóór* — puiuț, *micușóór* — micuț, *surtișóór* — surtuț, *văcușóóará* — văcuță; dela aceste din urmă s-au extras sufixele *-șóór*, *-ușóór*, *-ișóór*, care au fost considerate ca simple și s-au produs cu ajutorul lor derivate ca: *acrișóór* — acru, *atsișóóará* — ață, *borșișóór* — borș, *bunișóór* — bun, *buzișóóará* — buză, *cărțișóóará* — carte, *domnișóór* — domn, *dulčișóór* — dulce, *fetișóóará* — față, *frigușóór* — frig, *frunțișóóará* — frunte, *griușóór* — griu, *ierbușóóará* — iarbă, *lămpușóóará* — lampă, *locușóór* — loc, *lucrușóór* — lucru, *lutișóór* — lût, *mărișóór* — mare, *merișóór* — măr, *negrișóór* — negru, *orzișóór* — orz, *osușóór* — os, *oușóór* — ou, *pinișóóará* — pine, *perișóór* — păr, *peștișóór* — pește, *peptișóór* — piept, *porcușóór* — porc, *prînzișóór* — prînz, *pulpișóóará* — pulpă, *scortsișóóará* — scoarță, *somnișóór* — somn, *spicușóór* — spic, *tufușóóará* — tufă, *tsărișóóará* — țară, *unghișóóará* — unghie, *ușóór* — levis + șor, *vermișóór* — vierme, *vîntișóór* — vînt, *vitișóóará* — vită, *vitsișóóará* — viță.

După analogia unor derivări imediate ca *adumbriș* — adumbrește, *albiș* — albește, *cosăș* — cosește, *plutăș* — plutește, *čomăgăș* — ciomăgește, *cručiș* — încrucește, *desiș* — îndesește,

lungiș — lungește, *frunziș* — înfrunzește, *codăș* — codește, *nuntăș* — nuntește, *ostăș* — ostește, *părtăș* — împărtește, *păunăș* — păunește, *pietriș* — împetrește, *răviș* — rărește, la care aŭ contribuit și cuvinte ca *fășă* — fascia al. cu înfășare, *sălăș* — ung. szállás al. cu sălășlueste, precum și alte cuvinte cu -ș în terminație, care aŭ deprins urechea cu acest sunet, *agriș* — *agrestius? (it. agresto, sp. agraz, port. agrazo, prov. agras, fr. aigret), *brindusă* — *brundusia? *câmêși* — camisia, *čirêșă* — cerasea, *caș* — casens, *alișverîș* — turc. alyš-werîș, *aldâmăș* — ung. áldomás, *hăităș* — ung. hajtás, *imăș* — ung. nyomás, dial. *rântăș* — ung. rântás, *văgăș* — ung. vágás, *păpistăș* — ung. pápistás, *uriăș* — ung. oriás, s-aŭ format cu sufixul -ș, alipit la diferite vocale, variabile după tema cuvintului, *acoperîș* — acoperi, mr. *auș* (avus) — *au, *astupûș* — astup, *alunîș* — alune, *arcûș* — arc, *arendăș* — arendă, *băiăș* — baia, *bastonăș* — baston, *buzîș* — buze, *căuș* — *cau (cavus), *čenîșă* — *cenu (cinis), *cărpenîș* — carpeni, *costișă* — coaste, *culcûș* — culc, *cutsităș* — cuțit, *curmeziș* — curmează, *dăivolăș* — diavol, *fățîș* — fețe, *frecûș* — frec, *furiș* — fur, *gidûș* — ghidi (turc. gidi), *ghetsûș* — ghiață, *iepurăș* — iepure, *impărătûș* — palat, *înaintăș* — înainte, *inelûș* — inel, *lunecûș* — lunec, *locăș* — loc, *mănușă* — vr. minu, *măritîș* — mărit, *măruntîș* — mărunți, *nourăș* — nour, *pungăș* — pungă, *pușcăș* — pușcă, *păpûșă* — pupa, *pârûș* — par, *picorûș* — picior, *picûș* — pic (subst.), *rîndăș* — rînd, *săcerîș* — săcere, *sutăș* — sută, *suiș* — suiu, *tăiûș* — taiu, *tufîș* — tufă.

După analogia lui *cătsél* — catellus, *giočél* — *glaucellus, *inél* — anellus, *mișél* — misellus, *muncél* — monticellus, *purčél* — porcellus, *răstél* — rastellus, *rîndunêu* — *hirundinella (it. rondinella), *sardêă* (it. sardella), *turturêă* — turturilla, *vitsél* — vitellus, *vălčă* (it. vallicella, vfr. vaucel) s-aŭ făcut cu suf. -él *brebenél* (*berbenél) — verbena, *brumărél* — brumar, *bunél* — bun, *cîntăčél* — cîntec, *căpetsél* — capăt, *čercél* — cerc, *cofăél* — *cofoiu — cofă, *cortél* — cort, *coltučél* — coltuc, *cumnătšél* — cumnat, *capotsél* — capot, *čînel* — vsl. činiti (componere), *čîrčél* — vsl. krjčiti (contorquere), *değetsél* — deget, *frumușél* — frumos, vr. *funičél* (ulcer) — fungus, *fustél* — vr. fuște, *îngerél* — înger, *măruntšél* — mărunt, munt. *nitsél* (vr. niščitel) — nu știu cît, munt. *năsturél* — nastur, *negél* — neg, *nepotsél* — nepot, *părîntšél* — părinte, *porumbél* — porumb, *pușciă* — *pușce (pustula), *retšéd* — *retella, *săpunél* — săpun, *scăunél* — scaun, *suptsirél* — supțire, *șoricél* — șoarece, *tinerél* — tinăr, *vergă* — vargă, *voiničél* — voinic; cu suf. -čél *mușčél* — *muschicel — mușchiu, *pădučél* — *păduchicel — păduche, *surčă* — *surchicia — surculus. Din cuvinte ca *brebenél*, *săpunél*, *scăunél* s-a luat sufixul -nél pentru *încetinél* — incet; din cuvinte ca *răstél*,

cortél s-a luat sufixul *-tél* pentru *putsintél* puțin, *mititél* = *michitel—mic. Apoi prin analogia cuvintelor terminate în *-él*, *-eá* s-au modificat terminațiile cuvintelor *pátrunzél* (ori *petrinzél*) — πειραστέλιον și *vintréá* — vsl. *vetriilo*.

Din cele cinci declinări latine întiile trei aveau cel mai bogat material. Pentru aceia declinările IV și V au dispărut prin analogie în sinul declinărilor I, II și III. Aceste din urmă, după perderea prin alunecarea sunetului a consunantelor finale și după confundarea prin alunecarea sunetului a vocalelor finale (*i=e*, *u=o*) s-au redus de timpuriu la puținele cazuri înșirate în schema dela pag. 56. Cazurile cele mai puțin întrebuițate s-au izolat apoi tot mai mult, până când au dispărut din memorie lăsând numai slabe rămășițe și declinarea românească s-a redus în sfârșit la forma :

	I	II	III
sing.	ă	u	e
plur.	e (i)	i (e)	i

Declinarea IV, dacă s-ar fi păstrat, ar fi avut forma sing. u (astfel un singur exemplu în vr. *mīnu*, prefăcut și plur. u el astăzi, după analogia decl. I, în *mīnă*).

Declinarea V, dacă s-ar fi păstrat, s-ar fi confundat, chiar fără influința analogiei, și numai prin alunecarea sunetului, cu a III-a.

IV declinare se schimbă în a doua și întia. Această prefacere începuse deja în epoca clasică: acus—*ac*, *áce*; arcus—*arc*, *árcuri*; cornu—*corn*, *cóárne*; fructus—*frupt*; fremitus—*fréámât*, *fréámete*; gemitus—*gémât*, *gémete*; gradus—*grad*, *gráde*; gustus—*gust*, *gústuri*; lacus—*lac*, *lácuri*; latratus—*lâtrát*; manus—*mīnă*; mugitus—*múget*, *múgete*; nurus—*nórá*; pinus—dial. *cin*; passus—*pas*, *pași*; risus—*ris*, *ri'suri*; sonitus—*súnet*, *súnete*, socrus—*sóácră*; sinus—*sîn*, *si'nuri*; tonitrus—*túnet*, *túnete*; autumnus—*tóámnă*; venatus—*vinát*; versus—*viers*; victus—dial. *vípt*, *vípturi*. Pentru trecerea deja la clasici a unor asemenea cuvinte în a II-a declinare vezi Kühner Gramm. I, 242.

V decl. se schimbă în I și II. dies—*ziúá*, facies *fátsá*, glacies—*giátsá*, scabies—*zgáibá?* series—*șir*. fames—*foáme* nu-l putem considera ca trecut prin analogie în a treia declinare; mai degrabă trecerea s-a făcut prin alunecarea sunetului. Tot așa *zi* este un reflex direct al lui dies. Despre confuzia decl. V cu I deja la clasici vezi Kühner Gramm. I, 250.

În sîmul celor trei declinări rămase treceri dela mna la alta încă aŭ avut loc. Aŭ trecut la declinarea I: aeramen—*arămă*, aerugo—*ruġină* (ori mai bine *rubigo*?), arma—*armă*, alveus—*ălbie*, balneum—*băie*, battalia—*bătăie*, cadus—*cadă*, cingulum—*cîngă*, damnum—*dăună*, falx—*fălcă*, filix—*ferăgă*, frons—*frunză*, glaus—*gîndă*, grando—*grîndină*, calathus—*gălătită*, humus—*hîmă*? ilia—*ie*, licium—*îtsi*, legumen—*legîmă*, marmor—*mărmură*, milia—*mîie*, morum—*mîră*, nux—*nucă*, nix—*năuă*, ostium—*ușă*, pomum—*păămă*, ros—*rouă*, radius—*răza*, splen—*splînă*, spodium—*spûză*, secale—*săcără*, scorpio—*scărpă*, soror—*soră*, toxicum—*tăpsică*, tussis—*tûsă*, viridia—*vărză*, vitis—*vîtsă*, verbum—*vărbă*. Și odată trecute la declinarea I, și-aŭ schimbat și genul după majoritatea genurilor acestei declinări; astfel au suferit schimbări de gen aeramen, arma, alveus, balneum, battalia, cadus, calathus, cingulum, damnum, frons, glaus, ilia, licium, legumen, milia, morum, ostium, pomum, ros, radius, splen, spodium, secale, scorpio, toxicum, viridia, verbum. Deja în lat. cingula, Ostia, Georg. Lex. — Au trecut la decl. II: aer—*ăer*, altare—*altăr*, arbor—*ărbor*, bos—*boŭ*, capŕ dial. *căpăn*, carpa—*crapă*, fur—*fur*, follis—*foiŭ*, imperator—*împărăt*, lenis—*lin*, martyr—*mărtur*, nepos—*nepôt*, palea—*paiŭ*, pavo—*păiŭ*, palumbes—*porumb*, pan-tex—dial. *pîntec*, pulex—dial. *părec*, spica—*spic*, sores—dial. *săărec*, tristis—*trist*, tilia—*teiŭ*, vervex—*berbăc*, vultur—*vultur*, și în general sufixul -ax, -acis, *cităcu*—chitesc, *fugăcŭ*—fugax, *trăgăcŭ*—trag, etc. Și aceste cuvinte și-aŭ schimbat genul după analogia celorlalte cuvinte de I declinare, astfel altare, arbor, paiŭ, spica, tilia, uber aŭ devenit masculine. Deja în lat. spicus, în inscr. tristus. Georg. Lex. — Aŭ trecut la decl. III: boletus—*burăte*, charta—*cărte*, gener—*ġinere*, limpidus—*lîmpede*, muria—*moăre*, peduculus—*păduce*, rapidus—*răpăde*, vespa—*văspe*. Deja în lat. gener, generis, Georg. Lex.

La unele din aceste treceri dela o declinare în alta se pot observa influințele de analogie mai lămurit, la altele nu. Astfel arma, battalia, ilia, licia, milia, viridia (poate și *damna* ori este *dăună* mai degrabă un derivat imediat din *dăuare*? *spodia*, *toxica*, *verba*) aŭ fost considerate ca singulare; *băie* s-a prefăcut după analogia pluralului *balneae*; *humus*, *soror* aŭ trecut la intîia declinare, fiindcă cu formele rezultate din alunecarea sunetului *hum* și *sor* (astfel în vr. și dial.) erau foarte izolate față cu restul substantivelor din a doua declinare (cele mai multe masculine), încît ori trebuia să-ș schimbe genul după formă,

ori să-ș schimbe forma după gen; asupra lui aeramen, le-
gumen a influențat poate cuvinte ca *mămă*, *scămă*; la falx
avem probabil a face cu o diferențiere; arbor, spina, ti-
lia a trecut la a II declinare din cauză că aici se gă-
sesc cele mai multe numiri de arbori; altare pl. altaria
a devenit rom. *altăr* plur. *altăre* numai prin alunecarea
sunetului, fără influența analogiei și tot așa *imperator* —
împărat; *boi*, *fur*, *foi* (în vr. și dial. *föale*), *căpîn*, *mărtur*,
păun, *porumb*, *pi'ntec*, *părec*, *șoărec*, *berbéc* (vr. și dial. *ber-
bécce*), *vultur*, *fugăci*, *trăgăci* sint formate după analogia
majorității cuvintelor masculine cu pluralul în -i, care sint
de a doua declinare; muria a ajuns în starea actuală nu-
mai prin alunecarea sunetului, fără amestecul analogiei:
=*moar'e, moare. Dar pentru ce *ălbie*, *cădă*, *frînză*, *grîn-
dină*, *spic*, *burte*, *cărte*, *limpede*, *răpede*, *vespe*, etc.? Macar
că și aici observăm urmele analogiei (căci este sigur de
pildă că *frînză* este influențat de plur. *frunzi*, *vespe* [pen-
tru *veaspă] de plur. *vespi*), ele nu sint îndestul de satis-
făcătoare, cel puțin așa ne par nouă.

În mijlocul uneia și aceleiaș declinări ș-au schimbat
genul *cărlen* — *carpinus*, dial. *cin* — *pinus*, *čirés* — *cerasus*,
fag — *fagus*, *frăsin* — *fraxinus*, *iniper* — *juniperus*, *măr* — *ma-
lus*, *mur* — *morus*, *prun* — *prunus*, *pălin* — *platanus*? *pom*
pomus, *plop* — *populus*, *păr* — *pirus*, *piersic* — *persicus*, *ulm* —
ornus? *soc* — *sabucus*, *spin* — *spinus*, din cauză că majori-
tatea cuvintelor de a doua declinare sint masculine, iar *căle*
— *callis* (deja în lat. Kühner Gramm. I, 236), *călme* — *cul-
men*, *fiere* — *fel*, *lume* — *lumen*, *lungoare* — *langnor*, *măre* —
mare, *mărgine* — *margo* (deja în lat. Kühner Gramm I, 233),
miere — *mel*, *oaste* — *hostis*, *pi'ne* — *panis*, *punte* — *pons*, *păsăre*
— *passer*, *păbere* — *pulvis* (deja în lat. Kühner Gramm. I,
235), *punte* — *pons*, *sudoare* — *sudor*, *săre* — *sal*, din cauză că
cele mai multe cuvinte de a treia declinare sint feminine.

Neutrelle ar fi trebuit să aibă la plural prin aluneca-
rea sunetului terminația -ă: *piept* pl. **pieptură* — *pectus*, *pec-
tora*. Fiindcă însă toate celelalte terminații plurale sint *i*
ori *e*, s-a prefăcut și acest -ă (ori *a*) dela pluralul neutre-
lor în *e*, care *e* apoi printr-o recentă alunecare a sunetului
(dela al XVII secol încoace) s-a prefăcut în *i* la terminația
-ora: *căpete* — *capita*, *călc'e* — *calcanea*, *fălgere* — *fulgura*,
friguri — *frigora*, *fr'e* — *frena*, *g'aturi* — *guttura*, *gémuri* —
glomera, *piepturi* — *pectora*, *timpuri* — *tempora*, *văse* — *vasa*.
Odată astfel schimbate, neutrelle a devenit, după analogia

terminațiilor, masculine la singular și feminine la plural, iar terminația *-uri* (*-ure*), ca cea mai întrebuițată, a început a înlocui terminația *-e?* *adevă'ruri*—vera, *čeruri*—caela, *cuiburi*—*cubia, *dósuri*—dorsa, *zócuri*—joca, *zúguri*—juga, *lúcruri*—lucra, *miezuri*—media, *negótsuri*—negotia, *pá'suri*—pensa, dial. *práturi*—prata, *pám'nturi*—pavimenta, *prétsuri*—pretia, *ráspínsuri*—responsa, *rósturi*—rostra, *váduri*—vada, *váluri*—valla, *venínuri*—venena, și s-a întins apoi și asupra multor masculine, care au devenit, după analogia noei lor terminații, feminine la plural: *c'ímpuri*—campi, *cúruři*—culi, *fócuri*—foci, *fúnduri*—fundi, *fúmurı*—funii, *násuri*—nasi, *pútsuri*—putei, *ri'uri*—rivi, *trónúri*—thróni, *vi'nturi*—venti, în sfârșit tot prin analogie *númere*—numeri, *ímere*—umeri.

După analogia lui *ap'ís*, *apéși*, *apásá*—*appenso, *distrá'm*, *distrá'mi* (=*[sau încă dial?] *distrámı*, care s-a prefăcut el însuș în *distrá'mi* prin analogia persoanei I), *distrámá*, *in-trá'm*, *in-trá'mi* (avem de făcut aceiaș observație ca la *distrá'mi*), *in-trámá*—trama, la care á din pers. I a provenit prin alunecarea sunetului, au căpătat un asemenea á *ad'ı'p*, *adá'pı*, *adápá*—adaquo; *dárm*, *dármı*, *dármá*=*darm*, *dármı*, *dármá*—dirimo; *defá'ın*, *defá'ımı*, *defá'ımá*—diffamo? (dacă direct din *diffamo* a provenit *defá'm*, și ı s-a introdus mai târziu, atunci exemplul nu trebuie să intre aici); *ing'ı'im*, *ingú'ımı*, *ingá'ımá*—inganno? (este oare vreo diferențiere față cu *ingı'n*?).

După analogia lui *súpár*, *súperı*, *súpere*, conj. dela *supero*, *súfár*, *súferı*, *súfere*—conj. dela *suffero*, au rezultat *ápár*, *áperı*, *ápere*—apparo (cf. apparare *auxilium* alicui), *imbárbát*, *imbárbetsı*, *imbárbete*—barbatus; decit numai alunecarea sunetului n-a fost străină de această schimbare, cf. pag. 28.

Direct din *dirimo* prin alunecarea sunetului a rezultat *darm*, *dármı*, *dármá*, *dármı'm*, *dármátsı*, *dármá*. După analogia pluralului s-a schimbat singularul în *dármı*, *dármı'mı*, *dármı'má*. Probabil aceiaș operație a avut loc la *sfarm*, *sfarmı*, *sfármá*, *sfármá'm*, *sfármátsı*, *sfármá*, de unde a rezultat singularul *sfármı'm*, *sfármı'mı*, *sfármı'má*—*exfarinare?

dé'dit ar fi dat prin alunecarea sunetului *dzéde* și *zéde*. Analogia formelor acestui verb, unde *d* se păstrează (daș, dam, dat, dare, etc.) a ținut în loc însă transformarea. Deci *déde*.

După analogia persoanelor III sing. indicat. prez. și pers. II sing. imperat. -ă (*aléărghă, lăudă, minincă*, etc.), unde -ă este provenit prin alunecarea sunetului, au rezultat formele *dă*—dat, da; *stă*—stat, sta; *fă*—fac; vr. și dial. *vă*—vade. Iar după analogia lui *dăi, dai, dă; stăi, stai, stă* a rezultat *iaü*—levo, *idî*—levas, *ie*=**id*—levat.

Prin alunecarea sunetului *habere* a dat în rom. **äre*, și scurtat **a*, alături cu care forme, prin diferențiere, s-au mănușit *avere* și *avé*: **a*, **äre* s-au fixat ca forme ale auxiliarului, iar *avé, avere* ca forme ale verbului. Pe de altă parte habemus, habes, habet dăduse naștere lui *am, ai, a*. Prin analogia infinitivului s-a introdus atunci forma *are* la III p. sing. prez. și s-a fixat această formă pentru verb, iar *a* pentru auxiliar. În istr. această influință s-a propagat mai mult: *am, äri, äre, ären, ärets, äru*; imperat. *ärëts*. După analogia lui *lăudare—lăudăm*, etc. s-a format apoi imperfectul *avëam*, perfect. *avüi*, partic. *avit, avind*.

O comparație cu limbile celelalte romanice ne dă bănuiala că auxiliarul *aș, ai, ar, am, atși, ar*, a căruia origină a dat atât de mult de lucru gramaticilor, fără ca să devină clară cu toate acestea (Diez, Gramm.^v 598: *aș*=ngrec. *ās*; Miklosich Beitr. Lautgr. 37: *aș*=habessim; Cih. Dict. se declară pentru întâia etimologie; Hasden, Etymolog., pentru a dona) trebuie să fi derivind din imperfectul verbului *voüi*. În adevăr în it. span. port. prov. franc. pentru futurul indic. servește ca auxiliar habeo, it. canterò, span. cantarè, port. cantarei, prov. chantarai, fr. chanterai cantare habeo, iar pentru prezentul condiț. habebam, it. canteria, span. cantaria, port. cantaria, prov. chantaria, fr. chanterais—cantare habebam;—în rom. pentru futur servește ca auxiliar volo, *voüi cîntă*, iar pentru conditional *aș, ai, ar, am, atși, ar*, care trebuie să fie =volebam. Cu atât mai mult această concluzie se impune, cu cît în vr. alături cu *aș cîntă* mai exista o formă *vrea cînta* (Introd. 106, tot așa Olimp, 95), ca și cum limba ar fi voit să repete vechea procedură. Cu toate acestea nu se poate pricepe cum prin alunecarea sunetului ar fi putut eși din volebam *aș, ai, ar...* O formă oarecare a lui *volo* se ascunde însă cu siguranță în enigmaticul auxiliar și fenomene ca *dăoar, încăpéoar* (pag. 34), comparate cu altele, ca *incinăiia, fiüa*, unde *ü* este sigur =*v*, ne arată lămurit că *aș, ai, ar...* au trecut prin stările **uaș, *üai, *üar...*, **vaș, *vai, *var...*, prin transformări de alunecarea sunetului suferite în starea de enclisis. Noi propunem următoarele.

aș, ai, ar, am, atși, ar este eșit din prezentul conjunctivului dela *volō*: *volam* (Plaut, Luciliu și inscript. la Georg. Lex.), **volas, *volat* (volit, inscript. ibid.), **volamus, *volatis, *volant*, care a trecut, pentru a ajunge la forma română, prin stările **vōaș, *vōai, *vōar, *vōam, *vōatsi, *vōar*,—**vaș, *vai, *var, *vam, *vatsi, *var*. Diftongarea a avut loc întâiu numai la persoanele accentuate pe radical, *volam, volas, volat, volant* și s-a întins asupra lui *volamus, volatis* prin analogie, iar pentru prefacerea diftongului *ōa* în *a* cf. *afărū*—**afoară, foras, corāslā*—**coroaslă, colostră, dāo* D. *doao, duo, nāo* K.—*noao, novem, nāo* K.—*noao, nova, rāo* K, D.—*roao, ros*. Cum că la baza lui *ar* nu este cumva *volit* o probează *vr. arā* (Vor., apoi Gast. Chr. CXXVIII. Formele *arē* de aici sînt influințate de *are*—habere), în vremece *volet* a sunat și în *vr.* și astăzi *ōāre. aș*—*vr. āși* îl presupun=**ārși*—*volam sic*. Adeseori înaintea verbelor sentiendi și declarandi se pune un demonstrativ, precum *hoc, id, illud, ita, sic*, pentru a atrage bagarea de samă asupra celor următoare, de ex. *sic sentio, non posse animum nostrum esse mortalem.* Kühner, Gramm. II, 531, la care se poate adăogi următorul exemplu: *sic veliu existimes, te nihil gratius facere posse* Cic. Georg. Wört. ad. voc. 'aș crede că sufletul este nemuritor' ar fi prin urmare = *volam sic existimare, animum esse immortalem*. Pentru ce nu s-a pus *sic* la toate persoanele, nu este ceva de mirare: numai cînd vorbim despre propria noastră voință, avem obiceiul să o lămurim. Iar pentru *ș=rș* cf. *mușc*—**mușc, morsico, mr. pēāscā*—**pearșcă, persica, mușāt*—**mușāt, morsus*? Miclosich Beitr. Cons. I, 38.

Acest auxiliar se poate pune și la începutul și la sfîrșitul infinitivului: *aș făce* și *făcerē-aș*. În istr. prin analogia lui *-rē-aș, -rē-ai*, etc., care au fost considerate ca formînd un singur cuvînt, s-a dat naștere formelor *reș, rei, re, ren, reș, re* (Hasdeu, Etymolog. 1947).

După analogia lui *acresc* (it. *inagrire*, fr. *aigrir*)—*acru* (*acer*), *albesc* (*albescō*)—*alb* (*albus*), *amîrsc* (*amaresco*)—*amar* (*amarus*), *mutesc* (*mutesco*)—*mut* (*mutus*), *apās* (**appenso*)—*pas* (*pensum*), *apropiū* (*appropriare*)—*aproape* (*prope*), *asāmān* (*assimilo*)—*asemene* (*assimilis*), *auresc* (*auresco*)—*aur* (*aurum*), *băiez* (*balneo*)—*baie* (*balneum*), *îmbuc* (*imbuccare* C.)—*bucă* (*bucca*), *būcūm* (*bucinare*)—*bucium* (*bucinus*), *căruntesc* (it. *incanutire*, sp. port. *encanecer*)—*cărunt* (*canutus*), *čerc* (*circo*)—*cerc* (*circus*), *incēiū* (it. *inchiavare*, sp. *euclavijar*, fr. *enclaver*)—*chere* (*clavis*), *incūiū* (*cunearē*)—*cuiū* (*cunens*), *incég*

(coagulare)—chiag (coagulum), *incing* (it. cinghiare, sp. cinchar, port. cilhar, prov. cinglar, cenglar, chinglar etc.)—chingă (cingulum), *incrunt* (cruentare)—cruut (cruentus), *cunin* (coronare)—cunună (corona), *dăunéz* (damnare)—daună (damnum), *îndés* (densare)—des (densus), *deșârt* (deserto C.)—deșărt (desertum), *domnésc* (dominari)—domn (dominus), *domesticésc* (domesticare C.)—domestic (domesticus), *îndulcésc* (indulcare)—dulce (dulcis), *înfăș* (fasciare)—fașă (fascia), *înfloreșc* (floresco)—floare (flos), *înfrînéz* (infrenare)—frîu (frenum), *înfrunt* (infrontare C.)—frunte (frons), *înfrunzézsc* (frondesco)—frunză (frons), *fulgeră* (fulgurat)—fulger (fulgur), *afum*—(affumare C.)—fum (fumus), *afund* (affundare C.)—fund (fundus), *furnic* (formicare)—furnică (formica), *îngets* (glaciare)—ghiață (glacies), *înfuriu* (furiare)—furie (furia), *îngrăș* (crassare)—gras (crassus), *îngrôș* (ingrossare C.)—gros (grossus), *gust* (gustare)—gust (gustus), *iernéz* (hibernare) iarnă (hiberna), *înnalts* (inaltare C.)—înalt (altus), *înçetéz* (quietare)—încet (quietus), *întregézsc* (integrare) întreg (integer), *înziug*, *dezziug* (jugare) jug (jugum), *lăcrâméz* (lacrimare) lacrămă (lacrima), *lărgézsc* (largiri)—larg (largus), *limpezézsc* (limpidare)—limpede (limpidus), *lupt* (luctor) luptă (lucta), *mutsésc* (mutesco)—mut (mutus), *negrézsc* (nigresco)—negru (niger), *netezézsc* (nitidare)—neted (nitidus), *înnód* (innodare)—nod (nodus), *înnóésc* (innovare)—noū (novus), *înnouréz* (inuubilo) nour (nubilum), *nimâr* (numerare)—număr (numerus), *orbézsc* (orbare)—orb (orbis), *ou* (sp. huevar, port. ovar, prov. ouva, ova)—oū (ovum), *împânéz* (pennor)—pană (penna), *pășézsc* (passare C.)—pas (passus), *piepten* (pectinare)—pieptene (pecten), *rărăézsc* (raresco) rar (rarus), *rotézsc* (rotare) roată (rota), *sîngeréz* (sanguinare)—sînge (sanguis), *săpunéz* (it. insapouare, sp. jabonar, port. ensaboar, fr. savonner) săpuu (sapo), *săréz* (salio)—sare (sal), *scînteieéz* (scintillare)—scînteie (scintilla), *scurtéz* (curtare)—scurt (curtus), *însemn* (insignire)—semn (signum), *asigur* (assecurare C.)—sigur (securus), *sălbătăcésc* (it. insalvaticare)—sălbatec (silvaticus), *sorézsc* (it. assolare, sp. asolear, vprov. solelhar, etc.)—soare (sol), *însotsézsc* (sociare)—sots (socius), *suptsiéz* (subtilio)—suptire (subtilis), *asud* (sudare)—súdoare (sudor), *suspîn* (suspirare)—suspîn (suspirium), *întîrziu* (intardare)—tîrziū (tardivus), *tușézsc* (tussio)—tușă (tussis), *umbrézsc* (umbrare)—umbră (umbra), *umézsc* (humido)—umed (humidus), *unézsc* (unio)—un (unus), *văduvésc* (viduare)—văduv (viduus), *învecézsc* (it. învecchiare, sp. envejecer, port. envelhecer, etc.)—vechiū (vetulus), *îveninéz* (venenare)—venin (venenum),—la care sufixele *-ézsc* și *-éz* sînt adeseaori prin analogie întroduse la prezentul indicativului, conjunctivului și imperati-

vului (după *albesc, mutesc, auresc, înfloresc, înfrunzesc, muțesc, negresc, răresc* aŭ căpătat -*esc amăresc, cărunțesc, domnesc, etc.*, și după verbe ca *botéz, baptizo, aŭ căpătat -éz băiez, dăunéz, înfrinėz, etc.*), și care aŭ fost considerate ca derivate unele din altele,—s-aŭ născut *adeveresc*—adevăr, *adințesc*—adînc, *aiuresc*—aiurea, *indoiu* și *indoiesc*—în două, *ani'n*—mine (*a mine), *asupresc*—asupra, *surzesc*—surd, *beșic*—beșică, *boțesc*—voace (ori=vocare ?), *botsesc*—bots, *brîncesc*—brîncă, *car*—car, *cărulesc*—căciulă, *cîrtesc*—carte, *cotesc*—cot, *codesc*—coadă, *coiesc*—coiŭ, *corăslesc*—coraslă, *crestéz*—creastă, *cruzesc*—crud, *cumpănesc*—cumpănă, *cūrăts*—curat, *datoresc*—dator, *dojesc*—doagă, *doresc*—dor, *îndosesc*—în dos, *deștept*—deștept (dispectus), *feresc* (*afăresc) afară, *fatesc*—fată, *foiesc*—foaie, *frăgezesc*—fraged, *împărătesc*—împărat, *innaintéz*—înainte, *innapoez*—înapoi, *însușesc*—însuș, *lințezesc*—lînced, *lătesc*—lăt, *înlăturéz*—în lături, *ușuréz*—ușor, *lungesc*—lung, *mî'niŭ*—mînie, *mărgînesc*—margine, *minunéz*—minune, *muréz*—moare, *multsămesc*—mulți ani, *nimițesc*—nimic, *numesc*—nume, *oștesc*—oști, *preotesc*—preot, *rățesc*—răce, *rostesc*—rost, *roșesc*—roș, *rușînez*—rușine, *sârbezesc*—sarbed, *însărçîn*—sarcină, *îndestuléz*—îndestul, *scortsoșez*—scortșos, *scutesc*—scut ?, *spuzesc*—spuză, *stingiresc*—stingheriŭ, *șciopéz*—șchiop, *țimpesc*—țîmp, *turtesc*—turtă, *întrețesc*—în trei, *împătresc* în patru, *țărîmuresc*—țărîmure, *uneltesc*—unealtă, *vărez*—vară, *vinetsesc*—vinăt, *vorbesc*—vorbă, *zăresc*—zare. Dela cuvinte ca *căculesc, corăslesc* s-a luat sufixul -*lesc* pentru *hăulesc*—onomatop. haŭ, iar dela altele ca *pășesc, tușesc*, s-a luat suf. -*șesc* pentru *cerșesc*—cer, *răgușesc*—ravus, *molășesc*—moale.

Prin derivarea imediată din cuvinte onomatopoeice ca *bălălă'ŭ*—*bălălălăesc, behéhé*—*behăesc, biz* (cu *z* sonant, două silabe)—*bizăesc, cir* (cu *r* sonant, două silabe)—*cîrăesc, covitsă*—*covitsăesc, *čiha*—*čihăesc, ciha*—*cihăesc, cleăfa*—*clefăesc, fos* (cu *s* sonant, două silabe)—*fosăesc, hor* (cu *r* son., două silab.)—*horăesc, gaga* sau *gigi*—*gigiăesc, gîlgil*—*gîlgîesc, gior* (cu *r* son. două silab.)—*giorăesc, hir* (cu *r* son. două silab.)—*hîriăesc, hu*—*huăesc, huiđiô*—*huiđuăesc, mîorlău*—*mîorlăesc, molfă*—*molfăesc, pâlălăe*—*pâlălălăesc, plîosca*—*plîoscăesc, pîlpîl*—*pîlpîăesc, pîr* (cu *r* son. două silab.)—*pîriăesc, rônțsa*—*rônțsăesc, scelălă'ŭ*—*scelălălăesc, sfor* (cu *r* son. două silab.)—*sforăesc, trôpa*—*tropăesc, tsîr* (cu *r* son. două silab.)—*tsîriăesc, tsîtsî*—*tsîtsîăesc, tsîŭ*—*tsîăesc, viž* (cu *ž* son. două silab.)—*vižiăesc, zbîrn* (cu *n* son. două silab.)—*zbîrnîăesc* s-aŭ

dezvoltat sufixele derivate *-ă* și *-i*, prin mijlocirea cărora s-añ derivat din onomatopoeice *blehăesc—bleah*, *bombăesc—bomb*, *boncăesc—bonc*, *cobîltsîesc—cobîlts*, *hâmăesc—ham*, *hîrcîesc—hîrc*, *măcăesc—mac*, *mormăesc—mor*, *scîrtsîesc—scîrts*, *zornăesc—zorn*, apoi *sicîesc—sic* (turcesc), și s-añ primit verbele străine *lehăesc—vsl. liho*, abundanter, superflue, dial. *nădăesc—vsl. nădătiati*, sperare, confidere, *pipăesc—vsl. pipati*, *horhăesc—ung. horholni*,—iar dela un verb ca *gîgîesc* s-a luat suf. *-gîesc* pentru *fozğăesc* din onomatop. *foș*.

După analogia lui *fîmeg* (fumigare), *fêrec* (it. inferricare, fr. enferger), *încărc* (it. caricare, fr. charger), *zudec* (judicare), considerate ca derivate prin *-ec* din *car*, *fum*, *fier*, *zude*, au rezultat *adîrmec—urmă*, *descălec*, *încălec—cal*, *descărc*, *încărc—cură*, *spîmeg—spumă*.

Un cuvînt ca *vîntur* (it. ventolare)—*vînt*, ajutat de cuvinte cu sufixul *-ulare*, precum *scîtur—*excutulare*, *spînzur* (it. spenzolare, port. pendurar), *tremur* (tremulare C.), *tîrbur* (derivat imediat dela turbula, care nu mai există în limbă ?), *ustur* (ustulo), a provocat formați analogice ca *desfășur*, *înfășur—fașă*, *picur—onomatop. pic*, a înlocuit forma mai veche în *desprêsur*, *împrêsur—sar* (salio) și a dat forma primitoare pentru un cuvînt străin ca *mătur—vsl. metô, verro*.

A doua conjugare latină (tema *-e*) îș mai păstrase pentru perfect și participiu numai la puține verbe sunetul caracteristic: *aboleo*, *deleo*, *fleo*, *inleo*, *neeo*, *pleo*. Formele proprii aceștei conjugări au fost înădușite la celelalte verbe, pentru aceleaș timpuri, de formele conjugării a treia: *augo*, *misceo*, *ardeo*, *ferveo*, *jaceo*, *placeo*, *respondeo*, *rideo*, *sorbeo*, *sedeo*, *tergeo*, *taceo*, *torqueo*, *tondeo*, *teneo*, *video*. Această a doua conjugare prin urmare a trebuit să fie mai slab întipărită în minte decît celelalte trei, pentrucă pe de o parte mai puține verbe îi aparțin, iar pe de alta pentru că la aceste verbe chiar formele celorlalte conjugări căutañ să pătrundă. Astfel se explică pentru ce multe verbe de a doua conjugare añ trecut în rom. la alte conjugări: *adăgăre* și *adăgîre—adaugere*, *ărdere—ardere*, *asăzăre* *assidere*, *fiêrbere—fervere* (arh. *fervo*, *fervit*. Georg. Lex.) *mîlgere—mulgere*, *mîscăre* (deja în lat. *miscunt*, *miscam*. etc. *ibid.*) *răspîndere—respondere* (deja în lat. *respondis*, *respondite*, *ibid.*), *rîdere—ridere* (deja în lat. *rido*, *ridunt*, *ridere*, *ibid.*), *sorbîre—sorbere* (deja în lat. *sorbo*, *sorbis*, *sorbit*,

sorbitis, sorbamus, sorbère, ibid.), *stérġere* — extergere (deja în lat. extergo, extergunt, extergatur, extergantur ibid.), *témere* — timere, *tóárċere* — torquere, *túndere* — tondere (deja în lat. tondo, tondunt, tundunt, tondent, ibid.).

Formele de prezent, unde se introdusese un *-i-*, au apropiat verbe ca morior, patior, rapio de a patra conjugare și au provocat trecerea complectă a lor în această din urmă: *murire*, *pátsire*, *rápire*. *petsire* — petere s-a schimbat supt influința perfectului și a participiilor.

bére — bibere, *láre* — lavere au ajuns la starea aceasta numai prin alunecarea sunetului.

Forme ca potes, potest, potestis, potui au apropiat acest verb de a doua conjugare, după care se conjugă azi în rom. (deja în lat. potesse, potesset, potebat).

Dar analogia nu poate explica indestulător niște schimbări ca *bočire* — vocare (deja în lat. vocitus, ibid.) *lučire* — lucere, *muáre* — mollire, *surpáre* — subripere, *scuipáre* — conspuere, *dármáre* — dirimere, *suférre* — sufferre.

La timpurile moștenite din latinește, prez. imperf. perf. indicativului, prez. pluscaperf. conjunctivului (acest din urmă prefăcut, prin alunecarea înțalesului, în timp de indicativ), prez. imperativului s-au făcut schimbări de analogie prin influința pe care conjugările ori numerele ori persoanele au avut-o unele asupra altora.

Prez. indic. <i>láud</i> — laudo	<i>tac</i> *taco
<i>láuzi</i> *laudis	<i>tač</i> — taces
<i>láudá</i> — laudat	<i>táče</i> — tacet
<i>láudá'm</i> — laudamus	<i>táčém</i> tacemus
<i>láudátsi</i> laudatis	<i>táčétsi</i> — tacetis
<i>láudá</i> — laudant	<i>tac</i> — *tacunt
<i>zic</i> dico	<i>aiđ</i> — *audio
<i>zič</i> — dicis	<i>aiži</i> — audis
<i>ziče</i> — dicit	<i>aiđe</i> — audit
<i>zičem</i> — dicimus	<i>auzim</i> — audimus
<i>zičetsi</i> dicitis	<i>aužiți</i> — auditis
<i>zic</i> — dicunt	<i>aiđ</i> — *audunt

Formele mai dese au schimbat prin analogie pe cele mai rari. P. 1. sing. I și III conjug. -o a schimbat pe -eo și -io dela II și IV conjug. (*acóper* — cooperio, *adáug* — adaugo, *ard* — ardeo, *aiđ* — audio, *dorm* — dormio, *fierb* — ferveo, *ies* — exeo, *ímplu* — impleo, *torc* — torqueo, *mân* — maneo, *mor* — morior, *mulg* — mulgeo, *pier* — pereo, *plac* — placeo, *râspúnd* — respondeo, *riđ* — rideo, *sar* — salio, *sínt* — sentio, *sorb* — sorbeo, *șáđ* — sedeo, *șterg* — extergo, *tac* — ta-

ceo, *tem*—timeo, *torc*—torqueo, *tund*—tondeo, *tsin*—teneo, *văd*—video, *vin*—venio, *zac*—jaceo. Însă dial. *uúz*, *mîiú*, *pieiú*, *saiú*, *sîmts*, *trîú*, *viú*,—apoi *mišc*—misceo [unde -šc= -sceo], *ašá z*—assideo, *moii*—mollio, *urzesc*—ordior, ba chiar *voii*—*volio). Apoi influința s-a întins și asupra lui -io dela III conj. (*fac*—facio, *incép*—incipio, *pričép*—percipio, *râpesc*—rapio, *scot*—excutio, *surp*—subripio, *tréc*—traicio, —însă *pâtsesc*—patior, ba chiar dial. *puú*—*ponio, *spuú*—*exponio). P. 2 sing. II, III, IV conj. -i a schimbat pe *-á dela I conj.—P. 3 plur. III, IV conj. -unt a schimbat p. 3 plur. II conj. -ent.—Aceiaș formă mai deasă -unt, ajutată de p. 1 sing., a provocat dispărerea lui -i- dela 3 p. plur. la verbe ca *quid*—audiunt, *fac*—faciunt, etc.

Imperf. <i>lăudám</i> —laudabamus	<i>tăcám</i> —tacebamus
<i>lăudái</i> —laudabas	<i>tăcái</i> —tacebas
<i>lăudá</i> —laudabat	<i>tăcă</i> —tacebat
<i>lăudám</i> —laudabamus	<i>tăcám</i> —tacebamus
<i>lăudátsi</i> —laudabatis	<i>tăcátsi</i> —tacebatis
<i>lăudáu</i> —laudabant	<i>tăcáu</i> —tacebant
<i>zicăm</i> —dicebamus	<i>auzécám</i> —audiebamus
<i>zicăi</i> —dicebas	<i>auzécái</i> —audiebas
<i>zică</i> —dicebat	<i>auzécá</i> —audiebat
<i>zicăm</i> —dicebamus	<i>auzécám</i> —audiebamus
<i>zicătsi</i> —dicebatis	<i>auzécátsi</i> —audiebatis
<i>zicăú</i> —dicebant	<i>auzécáu</i> —audiebant.

P. 2 sig. -i s-a născut prin analogia aceleiaș persoane dela celalalte timpuri, prez. auzi, perf. auziși,—de unde *auzécái* în loc de un **auzécáúá*, cum ar fi sunat probabil această formă prin alunecarea sunetului. Tot astfel prin analogia lui -u dela 3 p. plur. a prezentului, *auid*—audiunt, s-a născut -u la 3 p. plur. a imperfectului, *auzécáu*—audiebant.

Perf. Mai întiiú dintre formele perfectului latine (-vi [-ui], -si, -i) cele mai uzitate (-vi [-ui], -si) au înădușit cu totul pe cea mai puțin uzitată (-i): *aleséi*—elegi, *aprin-séi*—apprendi, *culeséi*—collegi, *prinséi*—prendi, *ascunséi*—abscondi, *atinséi*—attigi, *băú*—bibi, *cázú*—cecidu, *cusú*—consui, *crezú*—credidi, *curséi*—cucurri, *dădú*—dedi, *fă-cú*—feci, *incépú*—incepi, *frinséi*—fregi, *lăú*—lavi, *pă-trunséi*—pertudi, *perdú*—perdidi, *pričepú*—percepi, *râs-punséi*—respondi, *rupséi*—rupi, *tunséi*—totondi, *uciséi*—occi-di. Numai *fú*—fui; în vr. *ded*, *féci*, *vine (veni)*, *vezi* Intr. 105; apoi mr. *fétse* D., *dédu*, *vin*, *fétse* Olimp, *det* Meglen. Și tot așa a dispărut -evi: *implú*—implevi. Apoi la una și aceiaș conjugare terminațiile mai rari s-au schimbat după analogia celor mai dese. Exemplele sînt date după conju-

gările române. I: *crăpă'i*—crepui, *frecă'i*—fricui, *pisă'i*—
—pinsi și pinsui, *plecă'i*—plicui, *tună'i*—tomui. III: *apusēi*
—apposui, *čerūi*—quaesivi, *cernūi*—crevi, *crescūi*—crevi,
cunoscūi—cognovi, *țiersēi*—ferbui, *pusēi*—posui, *spusēi*—
exposui. IV: *acoperiū*—cooperui, *adăuğiū*—adauxi, *lu'riū*—
luxi, *răpăi*—rapui, *sărūi*—salui, *simsiū*—sensi, *sorbūi*—
sorbui, *urī'i*—horru. Cu toate acestea *știūi*—scivi.

-ăi (-avi)	-ui (-ui)
<i>lăudă'i</i> —laudavi	<i>tăcūi</i> —tacui
<i>lăudă'si</i> —laudavisti	<i>tăcūși</i> —tacuisti
<i>lăudă'</i> —laudavit	<i>tăcū</i> —tacuit
<i>lăudărām</i> —laudavimus	<i>tăcūrām</i> —tacuimus
<i>lăudărātsi</i> —laudavistis	<i>tăcūrātsi</i> —tacuistis
<i>lăudără</i> —laudaverunt	<i>tăcūrā</i> —tacuerunt
-sei (-si)	-it (-ivi)
<i>zisēi</i> —dixi	<i>auziū</i> —audivi
<i>zisēși</i> —dixisti	<i>auziși</i> —audivisti
<i>zise</i> dixit	<i>auzi</i> —audivit
<i>ziserām</i> —diximus	<i>auzīrām</i> —audivimus
<i>ziserātsi</i> —dixistis	<i>auzīrātsi</i> —audivistis
<i>ziseră</i> —dixerunt	<i>auzīră</i> —audiverunt

La p. 1. sing. s-a introdus dela p. 1 sing. ale altor timpuri un *-ă*, astfel că formele respective sună (nu numai dialectal) și *lăudă'ăi*, *tăcūăi*, *auziăi*, *zisēăi*. Aceiaș 1 p. sing. și 2 p. sing. I conj. sună în vr. *-ăi* (*-ăiă*), *-ăși*, astfel că *-ă* este produs prin analogia p. 3.—p. 1 și 2 pl. sună în vr. *lăudă'm*, *lăudăt*; *tăcūm*, *tăcūt*; *auzūm*, *auzūt*; *zisem*, *ziset*; care sînt reflexele directe prin alunecarea sunetului ale prototipelor latine. Terminațiile de astăzi sînt produse de analogie supt înflința p. 3 pl., iar formele vechi se mai păstrează încă dialectal, precum în mr. și pe alocurea în dr. —p. 1 sing. *-sei* avea în vr. (și azi în mr.) forma *-și* (*-șiă*), reflex direct prin alunecarea sunetului al formeii corespunzătoare latine. Forma de azi a rezultat din analogia lui *-ăi*, *-ăiă*, *-ăși*. In sfîrșit accentul în *tăcūi*, *tăcūși*, *tăcū*, *zisēi*, *zisēși*, este provenit prin analogia lui *lăudă'i*, *lăudă'si*, *lăudă'*, *auziū*, *auziși*, *auzi*.

Plperf. <i>lăudăsem</i> —laudavissemus	<i>tăcūsem</i> —tacuissemus
<i>lăudăseși</i> —laudavisses	<i>tăcūseși</i> —tacuisses
<i>lăudăse</i> —laudavisset	<i>tăcūse</i> —tacuisset
<i>lăudăsem</i> —laudavissemus	<i>tăcūsem</i> —tacuissemus
<i>lăudăsetsi</i> —laudavissetis	<i>tăcūsetsi</i> —tacuissetis
<i>lăudăse</i> —laudavissent	<i>tăcūse</i> —tacuisset
<i>auzise</i> —audivissemus	<i>zisēsem</i> —dixissemus
<i>auziseși</i> —audivisses	<i>zisēseși</i> —dixisses
<i>auzise</i> —audivisset	<i>zisēse</i> —dixisset

o)

<i>auzise</i> m — audivissemus	<i>zisese</i> m — dixissemus
<i>auziset</i> sî — audivissetis	<i>ziset</i> sî — dixissetis
<i>auzise</i> — audivissent	<i>zise</i> — dixissent

P. 2 sing. a căpătat pe al său -î prin analogia p. 2 sing. dela celelalte timpuri (*auzi*, *auzi*și, etc.). — p. 1 și 2 plur. sună dial. și *lăudăserăm*, *lăudăserătsî*, *tăcuserăm*, *tăcuserătsî*, *auziserăm*, *auziserătsî*, *zisăserăm*, *zisăserătsî*, prin analogia formelor corespunzătoare ale perfectului. — Accentul n-are trebuință să fie derivat din forme arhaice latine, unde el ar fi stat cu o silabă mai sus: **laudăvissemus*, **laudăvisses*, **laudăvisset*, **laudăvissetis*, *laudăvissent*, etc., el a putut foarte bine rezulta prin analogia celorlalte timpuri, unde accentul stă pe vocala radicalului, ori chiar prin analogia unora din persoanele acestui timp însuș (*lăudăse*și — *laudavisses*, *lăudăse* = *laudavisset*, *laudavissent*; *tăcuse*și = *tacuisses*, *tăcuse* = *tacuisset*, *tacuisissent*; *auzise*și — *audivisses*, *auzise* = *audivisset*, *audivissent*; *zisăse*și — *dixisses*, *zisăse* = *dixisset*, *dixissent*).

Prez. conjunct. <i>lăud</i> — laudo	<i>tac</i> — *taco
<i>lăuzi</i> — *laudis	<i>tač</i> — taces
<i>lăude</i> — laudet	<i>tacă</i> — *tacat
<i>lăudă</i> 'm laudamus	<i>tăcēm</i> — tacemus
<i>lăudătsi</i> — laudatis	<i>tăcēt</i> sî — tacetis
<i>lăude</i> — laudent	<i>tacă</i> — *tacant
<i>zic</i> — dico	<i>aid</i> — *audio
<i>zič</i> — dicis	<i>auzi</i> — audis
<i>zică</i> — dicat	<i>aidă</i> — *audat
<i>zicem</i> — dicimus	<i>auzim</i> — audimus
<i>zicēt</i> sî — dicitis	<i>auzi</i> tsî — auditis
<i>zică</i> — dicant	<i>aidă</i> — *audant

La p. 1 și 2 sing. și plur. s'aă introdus formele de indicativ. Forme proprii ale conjunctivului aă rămas prin urmare numai p. 3 sing. și plur. Pentru dispărerea lui -i- și -e- din forme ca *tacă*, *aidă* sint aceleaș lucruri de observat ca și la prez. indicat., și de aceia nu ne mai repetăm zadarnic.

Imper. <i>lăudă</i> — lauda	<i>tač</i> — tace
<i>lăudătsi</i> — laudatis	<i>tăcēt</i> sî — tacetis
<i>zi</i> — dic	<i>auzi</i> — audi
<i>zicēt</i> sî — dicitis	<i>auzi</i> tsî — auditis

La plur. s-aă introdus formele corespunzătoare ale indicativului.

Particip. prez. *lăudă*'nd — laudando, — *tăci*'nd — *tacando
zici'nd — *dicando, *auzi*'nd — audiendo

Forma conjugării 1 s-a introdus la 2 și 3 conjug.

Particip. trec. La conj. 1 (Exemplele după conj. romine) s-a introdus exclusiv forma *-ăt* (-atus), *așázăt* — assessus, *crápăt* — crepitus, *dârmăt* — diremptus, *muiăt* — mollitus, *mișcăt* — mixtus, *surpăt* — surreptus, *tunăt* — tonitus. La 2 conj. *-út* (-utus), *băút* — bibitus, *implút* — impletus, *plácút* — placitus, *sázút* — sessus, *tácút* — tacitus, *tsinút* — tentus, *vázút* — visus, *zácút* — *jacitus (cf. jaciturus); însă *mas* — mansus. La 4 conj. *-ít* (-itus), *adângít* — adauctus, *acoperít* — cooperatus, *bočít* — vocatus, *pâtsít* — passus, *murít* — mortuus, *urzít* — orsus, *rúpít* — raptus, *sárít* — saltus, *simtsít* — sensus, *venít* — ventus; cu toate acestea *știút* — scitus. La conj. 3 *-t* (-tus) a fost înlocuit (până la slabe resturi) prin *-s* (-sus) și *-út*, *azúns* — adjunctus, *alés* — electus, *culés* — collectus, *intsălés* — intellectus, *apús* — appositus, *dres* — directus, *atíns* — attactus, *crezút* — creditus, *cnoscút* — cognotus, *fácút* — factus, *începút* — inceptus, *dus* — ductus, *gemút* — gemitus, *impíns* — impactus, *impúns* — impunctus, *intíns* — intinctus, *lins* — linctus, *tors* — tortus, *perdút* — perditus, *nâscút* — natus, *pâscút* — pastus, *plins* — planctus, *zis* — dictus, *prîcepút* — perceptus, *pus* — positus, *spus* — expositus, *scris* — scriptus, *stríns* — strictus, *tras* — tractus, *trecút* — trajectus, *tsásút* — textus, *uns* — unctus; însă *copt* — coctus, *fiert*, *fript* — frictus, *frînt* — fractus, *rupt* — ruptus, *supt* — suctus, ba chiar *înfipt* — infixus, *spart* — sparsus, în vr. *fapt* (azi făcut), *tort* (azi tors). Aceste două forme *-ut* și *-s*, alături cu resturile lui *-t* au stăpinit apoi exclusiv la 3 conj.: *așternút* — stratus, *čerút* — quaesitus, *crescút* — cretus.

Pronume. *-ne* interogativ latinesc, care dintruniu pe lângă vorbe care ele înseș arată întrebarea nu se întrebunța, începuse a se întrebunța dela un timp și pe lângă acestea: Catull. 8, 15 quae ne manet vita? Hor. S. 2. 3, 295 quone malo mentem concussa? etc. Kühner, Gram. II, 1005. De aici a eșit *ține* = quisne. Prin analogie s-a lătit apoi, în sinul însuș al limbii latine populare, întrebunțarea acestui *-ne* la pronumele relative: Pl. Epid. 5. 2, 54 quemne hodie per urbem uterque sumus defessi quaerere = pe care l-am căutat azi amindoi, deam ostenit, prin tîrg? Pl. Mil. 13 quemne ego servavi in campis gorgonidoniis? etc. ibid. 1004; apoi în întrebările dezaprobătoare, Pl. Mil. 963 egone ut ad te ab libertina esse auderem internuntius, qui ingenius satis responsare nequeas, quae cupiunt tui? ibid 1008; în sfîrșit chiar acolo unde nu mai este întrebare, în exclamări, ten aumbolum venire, unctum atque lautum a balneis, otiosum ab animo! Ter. Phorm. 339; men obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi! Enn.; tene

potissimum tibi partes istas depoposcisse Cic. R. Am. 34, 95; mene incepto desistere victam nec posse Italia Teucrorum avertere regem! Verg. Aen. I, 37; mene iliacis occumbere campis non potuisse! Verg. Aen. I, 97. ibid. II, 532. Și în toate părțile, dacă este un pronume, -ne se lipește numai decît de dînsul. Aici trebuie căutată originea lui *mine*, *tine*, *sine* romînești, care se întîlnesc și în alte limbi romanice, precum în neapol. *mene*, *tene*, *sene* W. Meyer-Lübke, Ital. Gramm. 172, și formele care se mai găsesc citate în acest loc, precum *purcene*—*perchè*, *none*—*no*, *sini*—*sei*, *ene*—*e*, *dine*—*di*, *mone*—*mo*, *tune*—*tu* aș aceiaș origine (deja în lat. *tun*, *tutin* Georg. Lex.).—Prin analogia lui *hujus*, *huic*, *cujus*, *cui* (rom. *cui*) s-a dezvoltat deja în vorbirea populară latină formele **illujus*, *illui*, **istujus*, **istui*, de unde formele romînești—și în general romanice—*lui*, *istui*, după analogia cărora s-a dezvoltat mai departe *altui*, *cută'ruî*, *că'ruî*, *nimărui*, *unuî*, etc. Supt influința apoi a lui *illui*, **istui* popularul *illae*=*illi* și *istae*=*isti* (pentru toate Georg. Lex.) a devenit **illaei*, *istaei*, de unde romîneștile—și în general romanicele—*iei*, *istei*, după analogia cărora s-a dezvoltat apoi *altei*, *cută'rei*, *că'rei*, *unei*.—Prin analogia lui *illorum*, *istorum*=rom. *lor*, *istor* a rezultat *altor*, *cută'ror*, *că'ror*, *unor*, *multor*. Iar la strămutarea accentului în toate aceste forme, *istui*—**istui*, *altui*—**altui*, *cută'ruî*—**cutărui*, *că'ruî*—**cărui*, *unuî*—**unui*, *istor*—**istór*, *cută'ror*—**cutărór*, *că'ror*—**cărór*, *unor*—**unór*, *multor*—**multór* a contribuit formele mai întrebuintate (subiect și tot felul de complimente circumstanțiale) *ista*, *altul*, *cută're*, *că're*, *unuî*, *multsi*, etc. Însă *nimărui*, din cauză poate că asemănarea scheletului față cu *nimeni* este mai mică.

Forme. Conjunția *să*, care prin alunecarea înțelesului (pag. 49) a devenit forma tuturor propozițiilor subordonate unde se întrebuintează conjunctivul, s-a introdus prin analogie și la conjunctivul din propozițiile principale: *să vi—venias*.

Între sunete, în afară de scheletul cuvîntului, și între înțelesuri se stabilesc mai multe legături de asemănare, care fac că atunci, cînd ne vin unele în minte, ne vin și celelalte. a) Se întîmplă că anumite sunete servesc de obicei pentru exprimarea unor anumite înțelesuri. Dacă s-ar întîmpla de pildă că lucrurile moi și netede să fie exprimate prin sunetele *e*, *i*, *l*, *n*, n-am putea să ne gîndim la un lucru moale și neted (chiar cînd scheletul cuvîntului respectiv ar cuprinde alte sunete), fără ca *e*, *i*, *l*, *n* să ni se

prezinte în minte. Și dacă din contra lucrurile aspre și tari ar fi de obicei exprimate prin *o, u, g, r*, n-am pute să ne gândim la un lucru aspru și tare (chiar cînd scheletul cuvîntului ar cuprinde alte sunete) fără să ne aducem aminte în acelaș timp de *o, u, g, r*. Se naște de aici un fel de legătură necesară între cutare sunet și cutare înțăles, și, de pildă—fără ca să avem pretenția de a fi despoiat dicționarul român din acest punct de vedere—între sunetele din cuvîntul *lin* și între înțălesul acestui cuvînt avem iluzia unei legături necesare, astfel că sunetele *l, i, n* parecă prin ele înseș ar exprima idea respectivă, iar între sunetele din cuvîntul *áspru* și înțălesul acestui cuvînt se stabilește o așa de strînsă legătură, că nu ne-am pute parecă închipui prin *s, p, r* decît ceva aspru. b) Intre sunet și înțăles se poate stabili o asămănare din punctul acela de vedere că lucrul este în mod natural el însuș producător de acel sunet. Intre sunetele *viș* de ex. și între vîjiitul vîntului există asămănarea aceea că *vișitul* cuprinde el însuș—cel puțin așa sinte urechea Rominului—sunetele respective. c) Sunetele pot produce aceeaș simțiri ca și lucrurile. *i* de ex. poate produce aceeaș simțire ca și un lucru mic, *o* din contra aceeaș simțire ca și un lucru gros, *u* ca unul mare, etc. »Un băiat numea un scaun obișnuit *luceil*, un scaun mare *lucul*, un scăunaș de păpușă *licil*. Pe orice lucru rotund îl numea *m*: lunii îi zicea *mem*, unei farfurii mari rotunde *mom* sau *mum*, iar stelelor *mim*. Cînd videea pe tatiso cu o manta mare îmbracat, nu-i zicea *papa*, ci *pupu*.« Gabelentz, Sprachwiss. 65. Era o limbă a sa proprie, pe care ș-o croia copilul servinduse de sunete care produceau în el simțiri analoage cu acele produse de lucrurile înseș.

Rezultă de aici următoarele. Cînd pronunți un cuvînt, îți pot veni în minte totdeodată pe de o parte sunetele care stau în legătură cu înțălesul acelui cuvînt, iar pe de altă parte înțălesurile care stau în legătură cu scheletul acelui cuvînt. Și acum prin analogie ori se schimbă scheletul cuvîntului ori înțălesul. Vom căuta să dăm citeva exemple, macarcă nu sintem siguri de exactitatea lor.

Schelet. *búhá*—**búá* (bubo, cf. sp. buho, port. bufo); *bočésc*—**vočésc* (vocale), *bahadî'rcâ* (prin alunecarea sunetului n-a putut eși din diferite cuvinte slave ca bogatirka, bohatirka, pe cari vezi-le în detaliu la Cih. Dict.); *bașordiná*—**bașcadî'ná*, după Șăineanu, Sem.; *dehóc*—*dezgióc*; *flúșturátic*—*fluturátic*; *hots*—*got?* (-*ts* ar fi prin analogia pluralului produs); *hálandala*—*álandala* (ἄλλὰ ἀντὶ ἄλλα); *sfî'siú*—**exfasciare* al. cu *infá's*—*infasciare* C.; *síflec*—**suplec* (supplicio)?

Înțales. Sufixul *-ă'ii* (*mîncă'ii, prostălă'ii, etc.*), dezvoltat de Romîni din cuvinte ungurești ca *hordó, ũlo'*, primite imediat supt forma * *hordóii, * ilóii* (pag. 24) și-a căpătat înțalesul rău de astăzi din cauza sunetelor; sufixul *-óii* (*-oneus, broscóii, vulpóii, etc.*) și-a căpătat înțalesul de ceva mare și bărbătesc din aceiaș cauză; *bălărie*—vsl. *bili*, herba; *božóáče* = **božóáče*—*boș*; *dihánie*—vsl. *dihaniie*, spiritus; *duhóáre*—vsl. *duhú*, spiritus; *drob* (cuvintele slavone, care înseamnă ficat, bucățică, intestine, vezi-le la Cih. Dict.); *halésc*—vsl. *galiti*, exsilire; *hang*—ung. *hang*, sunet; *îndîržit* vsl. *drüzú*, *audax*; *mí'ršav*—vsl. *nirüşav*, macer. Compară apoi înțalesurile răle pe care tind să le capete cuvinte ca *brînză, cior, háitá, vésca* (vesica cu înțalesul cunnus însă deja în lat., de ex. *Juven. I. 1, 39*), *vîzdógá*, apoi nume proprii ca *Margióála, Tarsí'tsa, Tasi'ia, Vasí'ica*. Față cu acestea pune înțalesurile mărețe pe care le-a căpătat cuvinte ca *buzdugán*—turc. *bozdagan*, măciucă, *dalb, táinic, páli*—turc. *pala*, *sabie*, apoi nume proprii ca *Mirón*, de unde se explică pentru ce s-a făcut atîta vorbă de Miron Costin, macarcă acest cronicar n-are nimic deosebit față cu alți cronicari romîni, față cu ficioru-so Neculaiu Costin de ex., ori față cu Neculcea, cărora le-a stricat mult, se vede, că pe unul îl chema Neculaiu și pe celalalt Ion.

V

e) CONTAMINAȚIA.

25) Cuvintele care vin în acelaș timp în minte nu se influențează unele pe altele numai în sensul acela că vorbirea ocazională a unuia se modifică după uzul celui alt, dupăcum aceasta are loc la analogie. Se poate întimpla și aceia că cuvîntul ocazional se produce după ambele modele, astfel că o bucată oarecum ia din unul și o bucată din celalalt: rezultă atunci o formă mixtă, compusă din elemente rupte dela două deosebite cuvinte tip. Pecînd la analogie, pe baza unei slabe reminiscențe a cuvîntului tip *a*, îți formezi vorbirea ocazională după modelul mult mai clar al cuvîntului tip *b*, la contaminație cuvintele tip *a* și *b* sînt tot una de luminoase și pentru o bucată din vorbirea ocazională te servești numai de unul, iar pentru cealaltă bucată numai de celalalt. Fenomenul, de mult observat de gramaticii, dar explicat în diferite chipuri, a fost numit con-

taminație de Paul și noi păstrăm această numire. Hasden, cu ocazia discuției unui fenomen, pe care el și-l explică prin contaminație, dar care este provenit prin alunecarea sunetului (Cuv. II, 218, 239: *lupci* ar fi = *lupi* contaminat cu *lucă*. pag. 26); își închipuește că a descoperit el cel întâiu acest principiu, pe care-l numește syllexis. Cuv. II, 241: »Dacă noi insistăm atita asupra syllexei, cauza este că acest important fenomen a scăpat până aici cu desăvârșire din vederea linguiștilor (!)«, și tăgăduiește ibid. 219 nota că »despre acest interesant fenomen« are să vorbească pe larg în a sa Enciclopediă lingvistică, din nefericire până astăzi încă neapărută. Aceste descoperiri le făcea Hasden pela 1879 și deja la 1868 Schuchardt studia-se fenomenul supt numele de »Umprägung«, care cuprindea între altele și »o contopire a două cuvinte«, și explicase de pildă pe *aequo sinceræque animo* ca = *aequo sinceroque animo* + *aequo animo sincereque* (Vocal. III, 344, 351).

Cîteodată fenomenul are loc în mod conscient: vorbitorul știe bine că amestecă două vorbe deosebite și o face aceasta înadins pentru diferite motive, mai ales pentru a provoca risul: »bine ai venit *nepurcele* — (nepoate + purcele) Creangă an. 46; »dumnezeu să-l *iepure*« (ierțe + iepure) ibid. 94; *furluase* (furase + luase), ibid. 99. De cele mai multe ori însă este inconscient.

Dăm mai întâiu cîteva exemple, unde contaminația s-a mărginit la uzul unei singure persoane, ori cel puțin la uzul unui cerc foarte strîmt.

Miron Costin, 486: »Așa scrie hronograful leșesc că și din limbi, apoi și din iscoade ce avea Leșii la Turci, cum au avut sultau Osman 300,000 de călări, « = 'Așa că și din limbi la Turci, au avut ' + 'Așa scrie hron. leș. și din limbi cum au avut ... ' Xenopol, Istor. I, 27: »Se știe că pe timpul lui țarmurile pontului euxin erau pline de colonii grece, pe care fără îndoială că Herodot le-a vizitat. « = 'Se știe pe care fără îndoială Herodot le-a vizitat' + 'Se știe pe care nu este îndoială că Herodot le-a vizitat.' 30: »Precum, cînd turnăm apă pe o suprafață plană și lipsită de ridicături, lichidul se întinde în toate direcțiile și o acopere, astfel și toirile de popoare nomade, cînd le vedem arătate ca ocupînd o parte dintr-un șăș sau podiș, putem spune cu siguranță că întreaga regiune a acelu șăș sau

podiş este țara lor, în sensul adecă că este cunțierată de ele. «= 'Precum, cînd turnăm apă..... astfel cînd videm toiurile de popoare nomade arătate ca ocupînd o parte dintr-un șas sau podiş, putem spune cu siguranța, etc.' + 'Precum, cînd turnăm apă..... astfel și toiurile de popoare nomade... putem spune cu siguranță că ocupă întreaga regiune a aceluși șas sau podiş, în sensul adecă că o cunțieră'. II, 197: »Așa Ungaria, după stingerea dinastiei arpadiane în 1201 și șase ani de lupte civile, se alege de rege pe Carol Robert din Neapole, și apoi urmează mai departe cu elecțiunea până la căderea ei supt Turci. «= 'Așa Ungaria..... alege de rege.....' + 'Așa în Ungaria..... se alege rege Carol Robert..... și apoi se urmează mai departe, etc.' 412: »la moartea lui a fost multă jale și plîngere a tuturor locuitorilor țării, că plîngeau toți ca după un părinte al lor, cunoscînd toți că i-au scăpat de mult bir și apăsare. « = la moartea lui..... cunoscînd toți că s-au scăpat de mult bine și apărare' (cum sună într-adevăr textul lui Ureche, 178, pe care-l citează Xenopol) + 'Ștefan a scăpat țara de..... bir și apăsare'. 466: »hula, pe care lumea creștină nu-i dădea crezare, « = 'hula, pe care..... nu-o credea' + 'hula, căreia..... nu-i dădea crezare'. IV, 233: »întîncăteale ale dușmanilor neltiri. « = 'întîncăteale neltiri ale dușmanilor' + 'ale dușmanilor neltiri'. 304: »Constatăm cu mulțămire că din aceste două versiuni contrazicătoare trebuie mîntînită pe cea a cronicarului, « = '.....trebuie mîntînită cea a cronicarului' + 'trebuie să mîntînim pe cea a cronicarului.' V, 707: »după ce se vor nimici pe toți Ungurii, « =..... 'se vor nimici toți Ungurii' +..... 'vor nimici pe toți Ungurii'. VI, 605: »pe de alta însă ia (Turcia) videa în unire numai decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, de care aceștia nu vroiau cu niciun preț și cu toate stărnințele Franței, să desfacă chestia unirei și neatîrnarea, care în curînd imitată de Serbia (la Bulgaria nici se gîndea pe atunci) ar face pe poartă să piardă șese milioane de supuși împrennă cu vaza și poziția ei din Europa. « = 'pe de alta însă ia videa în unire numai decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, de care Turcii nu vroiau să audă cu niciun preț, și cu toate stărnințele Franței să desfacă chestia unirii și neatîrnarea Turcii se temeau de această din urmă, care în curînd imitată de Serbia ar face pe poartă să piardă etc.' + 'pe de altă parte însă ia videa în unire numai decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, pe care aceștia îl vroiau cu orice preț, și neatîrnarea, care în curînd imitată de Serbia era să facă pe poartă să piardă, etc.' Isp. 16: »îmi trebuie pe cineva « = 'îmi trebuie cineva'

+ 'vreaŭ pe cineva.'— Citeva exemple de uz general: *deridic* = *deretic* (*directico) + *ridic*, *scărmîn* = **scămîn* (squama) + *scărpîn*, Creangă, pov. 247 »la împăratul Roș, care zice cică era un om etc.« = '... zice că era...' + '... cică era...', *cași cùm* = quasi + quomodo (cf. quasi aurum igni, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspicui potest, Kühner, Gramm. II, 964, care idee, după discuția dela acest loc, se poate exprima identic prin quomodo aurum igni etc. Negreșit, nu este raportul exprimat prin *cași cùm* romînesc, decît s-a putut schimba înțălesul prin alunecare, cu atît mai mult că quasi avea și înțălesul lui *cași cùm*. *Cași* ar fi prin urmare = quasi. Prin alunecarea sunetului derivarea a putut ave loc, dar se poate și ca această conjuncție să fie = quam sic. Chiar în cazul din urmă însă *cași cùm* a putut proveni prin contaminație, deoarece în vr. *cași* a avut înțălesul de *cași cùm* [Vor. 160], iar *cum* chiar astăzi are acest înțăles: aceasta e cum ar fi un blăstăm dela D-zău = aceasta e cași cum ar fi un blăstăm etc.), *dupăce că* = *dupăcê* + vr. *dupăcâ* Cip. gram. I, 373. Apoi la întrebuițarea negației. Pe lîngă *fă'rá*: 'fără nicio socoteală' = 'fără vreo socoteală' + 'cu nicio socoteală', și tot astfel în mulțime de limbî altele (Vezi ex. la Paul Princ. 139). Mai departe: nu știe nimeni; pe dușmanî nu i-a atăcat, dar nici nu s-a retras; nu videam încă niciun dușman; nici nu atăca nimeni de nicăiri; o fire josnică nu înalță niciodată pe nimeni, nici pe vreun om, nici pe vreo țară; toate exemple traduse întocmai din limba greacă Müller-Lattmann, Synt. 197, cu care o mare, macarcă fortuită, asămănare are limba romînă din acest punct de vedere.—Următoarele sînt dialectale. Munții Sucevii, Sez. II, 45: *timpl'ndumăsă* = timplindu-mă + tîuplîndu-se. Meglen 77: fați și pimintu *oacum* uomu = 'fați ... ca uomu' + 'fatsi ... cum uomu'. Isp. 4 (muntenizmu): » il rugău să se lese de călătoria aceasta, *ca nu care cumvă* să meargă la peirea capului său.« = 'ca nu cumva' + 'care nu cumva'. În sfîrșit unei contaminații se datorește probabil origina formei muntenești dela 3 p. plur. perf. indic. *ai lăudătără* = aŭ laudat + lăudară.

VI

e) CREAREA IMEDIATĂ.

26) Cele dintîiŭ cuvinte prin care omul a însemnat lucrurile și raporturile dintre ele aŭ fost sunete provocate, în mod independent de voință, prin acțiunea lucrurilor asupra nervilor care comandează mișcările organelor vocale.

Nu numai nervii simțurilor primesc impresiile naturii, ei primesc numai aceste impresii imediat, mediat ele se comunică și asupra nervilor motori și aceștia provoacă în mușchi tot felul de mișcări, dintre care unele, acele ale coardelor vocale, limbii, dinților, vălului palatului, sînt producătoare de sunete. Cînd te cufunzi în apă, scoți sunete fără să vrei; cînd te scapi de o greutate fizică ori morală, scoți sunete iarăș; și astfel chiar astăzi, cînd omul are atîtea experienți acumulate de veacuri și atîta deprindere, care impune tăcere organelor sale blazate, organele vocale primesc încă multe mișcări involuntare dela lucrurile, cu care simțurile lui vin în contact; cu cît mai mult a trebuit să aibă aceasta loc atunci cînd pentru prima oară simțurile lui observă aceste lucruri. Un copil, care exclamă la tot felul de fenomene, care ne lasă răci pe noi iști bătrîn și care toate i se par lui o minune, ne poate da o slabă idee de aceea ce s-a petrecut pe atunci, pecînd omul pentru prima oară, devenit apt pentru vorbire, a primit impresiile naturii. Oricare alt animal de astăzi, oricît ar fi el de deștept, nu ne poate lumina în această privință, căci între inteligența lui și cea a omului primitiv este o neasămănată deosebire. Cumcă acest om primitiv nu s-a deosebit brusc de un alt animal oarecare anterior și cumcă începuturile de limbă aŭ durat o imensitate de timp nu interesează chestia noastră, cînd noi rezumăm într-o idee dezvoltarea dintr-un timp nesfîrșit. De vei vre să-ı zici om aceluı om primitiv ori să-l numești încă momiță, pe noi aceasta puțin ne interesează.

27) Mișcările și sunetele reflexe provocate prin acțiunea lucrurilor asupra nervilor motori sînt, și prin urmare cu atît mai mult au fost, de două feluri. Unele din aceste sunete n-aŭ nicio asămănare cu lucrurile care le provoacă (cuvinte reflexe), altele samîna cu dîsele, și asămănarea stă în aceea că lucrurile înseș sînt provocătoare de asemenea sunete (cuvinte onomatopoeice). Strigăm cînd ne cufundăm în apă, oftăm cînd scăpăm de o greutate, dar între strigăt și apă, între oftat și sarcină nu este nicio asămănare. Dar față de un clopot care sună ne vine și nouă — și nu nouă atît cît copiilor — de a imita acelaș sunet,

cînd auzim o muzică ne vine și nouă să fluerăm, apoi plîngem cu cei care plîng, rîdem cu cei care rîd, etc. Până la ce grad trebuie să fi fost dusă această tendința de imitare la acel om—ori momiță, dacă vrei—primitiv, în nervii cărui se reflectau foșnitul frunzelor, fiorosul șuerat al șerpelui, vîjiitul vîntului, murmurul apelor...., cînd noi iști de astăzi nu avem pentru exprimarea aceluiaș lucruri decît cuvinte ca foșnit, șuerat, vîjiit, murmur.... imitațiunile ale sunetelor produse de lucrurile înseși!

28) A trebuit un imens timp să treacă la mijloc, pînă cînd sunetele ocazionale produse în organele vocale cele neținute de niciun friu, în gura cea care atunci întîiaș dată începea să îngîne primele vorbe, aș dat naștere la cuvinte tip puternic împlîntate în minte, și a trebuit o constituție fizică foarte asemănătoare, precum are ea loc numai în cercuri strîmte ale unor comunități puțin numeroase, pentru ca la un timp să se trezească o sumă oarecare de oameni exclamînd în acelaș fel, imitînd sunetele lucrurilor în acelaș fel. Dar în acel moment, cînd pentru acea sumă de individe aș existat aceleaș sunete tip provocate de aceleaș lucruri, s-a născut limba: un sunet devenise un simbol înțăles de toți al unui lucru. Și care va fi fost acest lucru? Un lucru? Un raport? Ori poate deja două lucruri legate într-un raport? Cel dintîiu *ah* înțăles de toți a însemnat durerea? ori durerea ca atribut al persoanei? ori poate numai acest raport de atribut? Aceste sînt întrebări care cu cauzele care provoacă transformările limbilor n-aș a face întru nimic și ies prin urmare din cadrul cercetărilor noastre.

29) Indatăce s-aș fixat cele dintîiu cuvinte tip, principiile provocătoare de schimbări aș pus stăpînire pe dînesele, și alunecarea sunetului, alunecarea înțălesului, analogia, contaminația, ca să nu vorbim decît de cele studiate pînă acum, aș lucrat asupra materialului primitiv așa de puternic, încît pe de o parte materialul limbii s-a mărit prin mijlocirea lor nemăsurat de mult, iar pe de alta fondul primitiv s-a schimbat pînă în gradul de a nu-l mai pute recunoaște. Cu toate acestea vechea forța tot a continuat de a trăi, dar a devenit din ce era la început, u-

nica producătoare a limbii—un principiu numai alături cu celelalte. Incătușată de un material bogat, lăsat moștenire dela o generație la alta, și de multele cauze schimbătoare care lucrează asupra aceleia, tendința primitivă de a produce sunete reflexe prin contactul naturii și de a imita prin sunete această natură mai persistă numai slab, dar tot persistă, și pe dinaoară o numim noi creare imediată (Paul o numește Urschöpfung).

Asemenea cuvinte imediat create sînt interjecțiile, care se deosebesc dela un popor la altul, și cînd samîna nu trebesc puse numai decît pe socoteala vreunui împrumut ori a vreunei moșteniri dela o limbă comună. Ele sînt cuvinte, unele reflexe, altele onomatopoeice, aforine, care adică cu una și aceeași formă fac serviciul de tot felul de membre ale propoziției. Sînt niște cuvinte prin urmare în totul analoage celor dintîi creări imediate, depecînd omul îșî înjgheba vorbirea pentru întîia dată. Limba romînă are și ia interjecții în de ajuns și destul de cunoscute pentru a nu mai fi trebuință de a cita dintr-însele.

Asemenea cuvinte imediat create sînt însă și următoarele, onomatopoeice, pe care le cităm cît mai multe, pentru că sînt mai puțin prezente în memoria fiecăruia: *ah!*, *bâlălăesc*, *bănănișesc*, *behăesc*, *bîlbiesc*, *bîșbiesc*, *bizișesc*, *boz-băesc*, *blehăesc*, *bliotocăresc*, *bolborășesc*, *bombănesc*, *bondăr*, *bubușesc*, *boncălușesc*, *burtă*, *burduf*, *boscorodesc*, *brufușesc*, *bufnesc*, *buhnesc*, *buhăi?* *bûgușesc*, *bulbuc*, *cîrișesc*, *coară*, *croncănesc*, *cîrcișesc*, *citcăesc*, *cotcodocesc*, *cicotesc*, *ciușesc*, *clefăesc*, *covitsăesc*, *clămpă*, *clăntsă*, *clăntsănesc*, *cloșesc*, *cloncănesc*, *clôșcă*, *croncănesc*, *clonts*, *clôantsă*, *crișc*, *cihăesc*, *çoc*, *çocán*, *çocălă'ui*, *çocirlán*, *çocină*, *çocóiu*, *çocnesc*, *çorsăesc*, *çupesc*, *don-dănesc*, *dîrdișesc*, *dîrdălă*, *drângănesc*, *dudușesc*, *durușesc*, *durdășesc*, *dúrât*, *dúrdă*, *dîrișesc*, *dîră?*, *filfișesc*, *fîrtișesc*, *fîtsișesc*, *fîșișesc*, *fîșișesc*, *fozgdășesc*, *fosășesc*, *foșnesc*, *flăoancă*, *flăoncănesc*, *flăoartsă*, *flăorcășesc*, *flășcăesc*, *flăoșcăesc*, *forfotesc*, *fomf*, *fomfășesc*, *fiier*, *giorășesc*, *grohășesc*, *gîlgîșesc*, *hîrișesc*, *horășesc*, *horcăesc*, *hămășesc*, *hîrcișesc*, *hîrcă*, *hâts*, *hîtsișesc*, *hăulșesc*, *hóhot*, *hohotesc*, *hop*, *hopășesc*, *húet*, *hușesc*, *huidușesc*, *hurdúc*, *huhuréz*, *icnesc*, *îmbufnéz*, *înhâ'ts*, *îșfác*, *lincesc*, *molfășesc*, *măcăesc*, *mî'tsă*, *miorlășesc*, *molfășesc*, *mormășesc*, *niorcășesc*, *orăcăesc*, *oftéz*, *olîcăesc*, *plescășesc*, *pisică*, *pocnesc*, *pîlpișesc*, *pîrtság*, *rontsășesc*, *șfîrc*, *scrișnesc*, *scîrtsiú*, *scelăldășesc*, *șpîrcușesc*, *ștrop*, *ștropesc*, *șturlubátic*, *șforășesc*, *tátă*, *troncănesc*, *tropășesc*, *trópót*, *tuflesc*, *tsip*, *tsîpet*, *tsîrișesc*, *tsîră*, *tsurlúiu*, *tsúr'tsur*, *tsî'tsă*, *tsî'tsiú*, *vușesc*, *vúet*, *vî'jiú*, *zbr'núiu*, *zburd*, *zvicnesc*, *zornășesc*, *zvîrl*.

Toate aceste cuvinte au primit de odată, deja dela crearea lor, forma cuvintelor deja existente în limbă și sufixele *-esc*, *-lău*... terminațiile de mod, timp, număr, persoană, sînt tot produse nu ale creării imediate, ci căpătete prin analogie. Intr-un cuvînt ca *tropăesc* numai *tropa-* este creat imediat, *-esc* exista deja de mult. Un asemenea cuvînt prin urmare nu este în totul analog celor dintîi creării imediate, depeçind omul îș crea vorbirea pentru întîiaș dată. În el numai o parte, anume acea care exprimă lucrul, se datorește invenției noastre, restul, care exprimă raportul dintre lucruri, este împrumutat dela materialul deja existent în limbă.

VII

ζ) IZOLAREA.

30) Vorbirea ocazională este o neconțință reproducere a cuvintelor tip. Prin alunecarea sunetului, alunecarea înțălesului, analogie, contaminație, imediata creare, ea se îndepărtează însă tot mai mult de dinsele și neîncetat rădăcină pentru nouă cuvinte tip apar, nouă uzuri ies la iveală în locul celor vechi, iar aceste din urmă dispar treptat din memorie până în gradul de a fi cu desăvîrșire uitate. Fiindcă însă schimbarea are loc numai încetul cu încetul, apoi totdeauna, alături cu vorbirea cea în vigoare, o parte din cea trecută tot mai duce o viață slăbănoagă, așa dupăcum seva în o plantă pe jumătate uscată tot mai circulă încă. Aceste cuvinte tip vechi, amenințate de azi pe mine cu peirea, au rămas singure, *izolate*, fără legături cu altele. Cîteodată, mai rareori, diferite cauze le însuflă o nouă putere, astfel că pot lupta contra totalei ruini cu altele mult mai tinere; de cele mai multe ori însă sînt supuse prin izolarea lor la toată furia alunecării sunetului ori alunecării înțălesului. Cînd un cuvînt face parte dintr-un grup numeros, analogia—care de altfel prin ea însăș este producătoare de așa de mari schimbări—se opune la desfășurarea fără frîu a energiei celor două principii pomenite, cuvîntul nu vine niciodată izolat în minte, ci totdeauna însoțit de un bogat cortegi de neamuri (dacă ne este permis să vorbim astfel), care împiedică o prea mare

schimbare. Cînd însă cuvîntul este singur, nesprijinit de nimeni, alunecarea sunetului și înțălesului face din el ce vrea. Și astfel izolarea devine un principiu al transformării limbii. Toate infinitivele aū perdut în romînește, dela al XVII-le secul încoace, terminația *-ra*: lăudare, tăcere, zicere, auzire etc. aū făcut loc lui lăuda, tăce, zice, auzi; *cătăre* însă a continuat de a trăi supt forma raportului de scop **a cătăre*, dar izolat, cum era el, n-a putut rezista puterii de transformare a alunecării înțălesului, care l-a dus în așa de scurt timp foarte departe de punctul unde se afla altă dată, și cu greū numai găsește cineva strînsa înrudire de odinioară între dînsul și între infinitivul a căta. Schimbarea înțălesului l-a virit apoi în grupa substantivelor și analogic i-a schimbat forma: *a* s-a considerat ca un articol, *cătăre* a primit forma genitivului și a rezultat astfel *acătă'rii*.

31) Iar schimbarea din cauza izolării are loc și la cite un cuvînt, ca în exemplul de mai sus, și la mai multe cuvinte de odată, puse într-un raport oarecare unele față cu altele. *aputerefi* (↳ Mergea fără nicio tocmeală, fără străji aputerehi.↳ Miron Costin. I, 460), *dăputerăaifi* = a putere fi, unde a = ad și putere este infinitivul cu forma veche. Izolat față cu celelalte infinitive, putere ș-a perdut înțălesul de infinitiv și, transformat prin alunecarea sunetului în puterea, s-a considerat ca un substantiv articulat. În urmă, fiindcă nu se mai putea da de capătul acestui curios substantiv articulat și precedat de prepoziție, s-a dat friū liber alunecării sunetului de a-î provoca la sfîrșit un *-i* epitetiv.

32) Alt soiū de izolare are loc atunci cînd un cuvînt, ori din cauza schimbărilor pe care el le suferă, ori din cauza acelor suferițe de celelalte cuvinte din grupul său, iș pierde înrudirea cu aceste din urmă așa de mult, încit, după ce a stat o bucată de vreme în suspensie și izolare, se alipește la un grup, cu care samînă numai după schelet și cu care n-a avut altă dată nicio legătură. *Multsănesc* = **multsănesc*, *multsî anî* (adecă zic cuiva 'mulți ani să trăești' ori 'la mulți ani !'). De la o vreme ș-a izolat **multsănesc* de *multsî anî* și s-a alipit de grupul din care face cuvîntul

multsime parte, cu care la început n-avea nicio legătură. De aici schimbarea din *multsânésc* în *multsâmésc* prin analogie și în acelaș timp o strîntare a conținutului așa de mare, încît cu greú mai descopere cineva astăzi origina cuvîntului, macarcă nu este așa de veche. Ori se poate întimpla că cuvîntul se izolează din cauză că celelalte din grupul său au dispărut. *Hultuádlá* = *furtuádlá* care se aude încă dialectal. Din cauză că verbul *fulcio* și alte formații ale acestui verb au dispărut din rom., cuvîntul *fultuádlá* ori *furtuádlá* s-a alipit de grupul lui *hultuésc*, *hultóáná*, etc., cu care n-avea la început nicio legătură. De aici schimbarea formeii în *hultuádlá* și a înțelesului până în gradul de a dispăre din el idea de sprijin.

33) În sfîrșit izolarea mai are loc și în acel mod că se introduc în limbă cuvinte străine de acelea, care din punct de vedere al scheletului și al înțelesului nu sîmînă cu niciunul din cuvintele de baștină. Limba le primește atunci, cum se întimplă, într-o grupă oarecare și analogia le acomodează aceștei grupe, oricît de violente schimbări ar trebui să fie făcute pentru acest scop. Franc-maçon de ex. a stat în limba romînească, cînd înfiiăș dată a fost primit de dînsa, ca ceva cu totul străin, fără nicio legătură cu celelalte cuvinte, până cînd s-a alipit de grupul lui *fármec* și analogia l-a prefăcut apoi, pentru a-l apropia mai tare de accst grup, în *farmazón*.

Dupăcum se vede deja din exemplele citate, principiul care-ș exercită toată influința la cele două din urmă feluri de izolare este analogia.

34) Mersul transformărilor la izolările de supt § 30 și 31 este următorul. Cuvîntul își păstrează întîiu, cu toată violența schimbării, o bună parte din înțalesul său de mai înainte; după aceia însă mai păstrează numai înțalesul raportului în care se găsea—și acela încă modificat—și devine o formă gramaticală. De obiceiú o asemenea prefăcere din cuvînt în formă are loc la cazul însemnat supt § 31, cînd adecă mai multe cuvinte, care se află într-un raport oarecare unele față cu altele, se izolează. Asemenea

cuvinte la un loc izolate se numesc compuse cînd din diferitele înțelesuri ale lor rezultă unul singur: *voîlăudă* are astăzi un singur înțeles, simbolizează adecă un singur lucru din natură, *lăudăreă*. Cînd, cu toată schimbarea, cuvintele își păstrează fiecare înțelesul său, n-are loc un cuvînt compus, ci un idiotism, o zicatoare: *fătă-măre*. În sfîrșit la cuvîntul compus două lucruri se pot întîmpla: ori înțelesul unic este acel al unuia singur din membrele compusului, ca în *voîlăudă*, unde înțelesul unic final este acel de *lăudare*, și atunci celalalt, ori celelalte cuvinte devin forme gramaticale (ca în cazul de față, unde *voîu* arată numai un raport de timp), — ori înțelesul unic rezultă din contopirea diferitelor înțelesuri ale diferitelor membre ale compusului, făcută pînă la așa grad, încît nu se mai pot deosebi înțelesurile vechi unul de altul, dupăcum se poate observa acest lucru la un compus ca *nebîn*, unde nici din înțelesul vechi al lui *ne* — nici din acel al lui *-bun* n-a mai rămas nimic aparte, ci din cele două a rezultat unul singur și altul totodată.

Compusele, ca și formele gramaticale bazate pe dîsele, odată născute prin izolare, se înmulțesc prin analogie, și nu este prin urmare de trebuință ca la baza fiecărui compus să fie o izolare. În *φιλόκαλος* de ex. *φίλος* și *καλός* n-au ajuns poate în starea actuală prin izolarea treptată a celor două membre ale compusului: se poate ca deadreptul să se fi născut acest cuvînt prin analogia altora — prin izolare născute acelea — precum ar fi poate *φιλόθεος*, *φιλόσοφος*. Și *voîu-discută* este sigur un product al analogiei, căci forma *voîu* s-a născut prin izolare la fondul cel mai vechi de verbe romînești, iar toate celelalte verbe, cîte au intrat în limbă, ori prin derivare ori prin împrumut, de atunci, au primit forma futurului prin analogie.

^{30, 31)} Vom discuta la un loc aceste două feluri de izolare și vom împărți materia după categoriile gramaticale.

Complimente circumstanțiale izolate, unele nume, altele pronume, sînt așa numitele adverbe. Limba romînă a primit multe moștenire: *abiă* vix?, *așă* — sic, *atî't* — tantum, *bîne* — bene, *cum* — quomodo, *cóntra* — contra, *cît* — quantum,

cînd—quando, *iácá*—ecce (nu însă clasicul ecce, ci popula-rele eccum, eccam, eccos, eccas, ecca), *ierî*—heri, *mai*—magis, *mî'ne*—mane, *mult*—multum, *nu*—non, *unde*—unde, *șos*—deorsum, apoi sufixul adverbial *-e*, care a servit pen-tru formarea analogică a o mulțime de adverbe nouă dela adiective în *-esc*, *bărbătêște*, *copilărêște*, *domnêște*, *împărâtê-ște*, *îngerêște*, *întăleptșêște*, *muierêște*, *nebunêște*, etc., apoi *fôár-te*—forte. Pe socoteala moștenirii și analogiei trebuie pusă și formarea de adverbe prin întrebuițarea adiectivului fără prepoziție ca complement circumstanțial de mod, *curát*, *fru-mós*, *lésne*, *urít*, etc.

Cele mai multe adverbe însă le-a dezvoltat limba ro-mînă prin izolare.

Mai întiiu sînt de observat adverbele rezultate prin compunerea adverbilor latine (raportul care a existat la început între membrele compusului nu este totdeauna lesne de constatat și nici nu merită osteneala de a fi scos la i-veală): *aicî* ad+hic+ce, *acoló* și *acólo*—ecce (nu însă cla-sicul, ci popularele eccum, eccam, eccos, eccas, ecca)+illuc, *acoléu* și *acoléa*—ecce+illac, *afárá*—ad+foras, *aúuréa*—a-lío+re (luat prin analogie dela *púruréa*, *pretutînderéa*), *a-prôápe* ad+prope, *apóí*—ad+post, *atînc*—ad+tunc+ce, *acúm* (vr. și dial. *acmî*)—ecce+modo (ori mai bine ac+modo?), *acús*—acum+sic, *aláltáieri* = cealaltă ieri, *cámai* și *cam*—quammagis, *oricînd*—voles+quando, *cî'tmai*—quantum+ma-gis, *cî'tcoléa*—quantum+ecce+illac, *cî'tpecé*—quantum+per+quid, *cumcum* (Isp. 34)—quomodo+quomodo, *cîndvá*—quando+va (vult), vr. mr. *de'cîndéa*—de+hic+inde (de dincolo), *déa-súpra*—de+ad+supra, *dedesúpt*—de+de+subtus, *dcúnde*—de+unde, *deundevá*—de+unde+va (vult), *desús*—de+sur-sum, *deșós* de+deorsum, *dincóntra*—de+in+contra, *demúlt* de+multum, *ic*—hic+ce, *innúntro*—in+intro, *împreună*—in+per+una, *încotró* in+contra+ubi, *încotrová*—in+con-tra+ubi+va (vult), *încóáce*—in+ecce+hac+ce, *însús*—in+sursum, *înzós*—in+deorsum, *înnáinte*—in+ante, *nîcdecúm* neque+de+quomodo, *nîc'cî'nd*—neque+quando, *nîcáúuréa*—nec+alio+re, *nîccacúm*—neque+quam+quomodo, *númai*—non+magis, *oriúnde*—voles+unde, *oareúnde*—volet+un-de, *orideúnde*—voles+de+unde, *oricî'nd*—voles+cînd, *oare-cî'nd*—volet+cînd, *órișicum*—voles+sic+quomodo, *pâ'náct'nd*—paene+quando, *pâ'náunde*—paene+unde, *póimîni*—post+mane, *șimáishi*—sic+magis+sic, *totdăuna*—totum+de+u-na, *undevá*—unde+va (vult); la care se adaug compuse mai nouă ca (cu *de*): *díncolo* și *dincólo*, *dincîndîncî'nd*, *din-coáce* și *dincóáce*, *denáinte*, *dinnáinte*, *dăiú*, *dăcólo* și *dă-cólo*, *dăcóléa* și *dăacoléa*, *dăaprôápe*, *denicúúiri*, *dăaiúréa*, *de-*

demult; (cu *in*): *innapoi*, *incolo* și *incol*; (cu *mai*): *maiapoi*, *maincolo* și *maincol*; (cu *pa'na*): *pânacolo* și *pânacol*, *pânaic*, *pânatin*, *pânacim*, etc.

Apoi acele provenite prin izolarea unui cuvânt în sinul însuș al limbii române.

Astfel s-au izolat nume: *deaziins* și *dēaziins* — de + a + iuns; *inadevăr* — în + adevăr; *an* — annus; *antsarts* — annus + tertius; *peapucate* și *pēapucate* — pe + apucate; *cudēamăruntul* — cum + de + minutus; *binedebine* — bene + de + bene; *dēacurmezisul* — de + ad + curmezișul; *acătă'rei* — ad + cătare; *acăsă* — ad + casa; *curi nd* — currendo; *incuri'nd* — in + currendo; *incăi* — in + calles (acest adverb mai sună și *incălă*). Înțalesul primitiv, pecind izolarea nu avuse încă loc, era de în treacăt, cf. în itinere. În cele două adverbe avem izolate singularul calea numai după înțales, iar pluralul cai și după înțales și după tormă, căci astăzi sună — analogic — căi); *cucăle*; *fărăcăle*; *dēacivăra* — de + ad + chioara; *cu-ciuita* — cum + chiuita (participiu fem. dela chiuesc); *peçiri-pie* Isp. 135 — per + ciripie (subst. dela ciripes. Asta înseamnă 'ca și cum ți-ar ciripi [cînta, spune] cineva', adecă la sigur); *acăsă* — ad + casa; *cîar* — clarum; *cinecinește* — cine + cinește (el însuș un adverb); *dēancălărele* — de + ad + in + călare + le (articulul); *dincălăfără* — de + in + cale + afară; *dēadrăpta* — de + ad + directa; *dēadrēptul* — de + ad + directum; *indătă* — in + data; *odătă* — una + dată; *dēodătă* — de + una + data, *citēodătă* — quantae + una + data; *niēodătă* — neque + una + data (*dătă* este un participiu substantivat); *diminēatsă* (substantiv derivat prin -icius dela compusul **dem'ne* — de + mane); *ziua* — dies (articulat. Articulul, afară de cazurile care ne-aș parut mai curioaze, nu l-am mai însemnat zădarnic în părțile constitutive ale izolărilor); *ăstăzi* și *azi* — ista + dies; *dăunăzi* — de + una + dies; *dizdiminēatsă* — de + dies + de + dimineată; *dupamēază* — de + post + ad + media + dies; *dēamēază* — de + ad + media + dies; *ădică* — ad + dica (cuvîntul *dică* nu este direct dica, ci adverbul este mai vechiu și din adverb a rezultat apoi substantivul liber, de unde adverbul mai nou *ladică*); *ădēs* — ad + densum; *doară* — dolet (adverbe rezultate din verbe vom vide și mai la vale. În cazul de față mersul schimbării a fost următorul. Mai întiu dolet, întrebuițat impersonal [cf. dolet mihi quod stomacharis, dolebit mihi si, Georg. Wört.] a însemnat 'este părere de rău', apoi 'este lucru greu' și prin urmare 'mare lucru să fie să se întimple' = *doar*: 'doar să moară' = 'mare lucru să fie să moară'. Dar dacă e mare lucru să moară, apoi dacă va muri, numai atunci se va putea întimpla ce dorim, de unde a rezultat celalalt înțales al

lui *doar* = numai: 'doar să moară' = 'numai dacă va muri'); *fătsă* — facies; *înfătsă* — in + facies; *dinfătsă* — de + in + facies; *pefătsă* — per + facies; *astfel* — iste + fel; *ăltfel* — alter + fel; *fuga* — fuga; *împrežur* — in + per + gyrus; *î'ncă* — hanc (adecă hanc horam); *bunăoară* — bona + hora; *dinioadră* — de + una + hora; *adinioară* și *adinăeură* — ad + de + una + hora; *odinioară* — una + de + una + hora; *uneori* — unae + horae; dial. *ăori* — ad + horae; *alteori* și *ăltcori* — alterae + horae; *păruri* — per + horae (acest cuvint sună și *părură* și vr. *părurilă*. -le este articolul plural, iar -a din *părură* și *părurilă* este epitetiv, provenit prin alunecarea sunetului din -i [= -e] neacc. final. Astfel, prin alunecarea sunetului, iar nu prin compunerea cumva cu vreun -a = hac, trebuie explicată această terminație din cuvinte ca *ăiă*, *ătină*, *ănivă*, *ăsmenă*, *ășăderă*, *ălminteră*, *ăcușă*, *ăld'tură*, *ălăcură*, *ăcuma*, *ășă*, *ăbiă*; *ăoilă*, *ătreilă*, *ăpătrulă*, *ămiă*, *ătsiă*; *ăruiă*, *ăneia*, *ănimenă*; infinitivele vr. *ămunciră*, *ătăără*; chiar *ăceăta*, *ăcăla*, *ămiltora*. Toate aceste cuvinte sînt de acel fel că izolarea lor a permis alunecării sunetului toată comoditatea posibilă. *ăne* n-a putut deveni *ă'nă* din cauză că întreaga mulțime a numelor de a treia declinare și conștiința de -e ca de un semn al singularului acestor nume era piedecă, *ălocuri* n-a devenit *ălocură* din aceiaș cauză, izolatele *ăsmene* și *ălăcure* și celelalte însă ău lăsat liber curs alunecării sunetului și apoi dela un adverb ca *ăsmenă* a putut -a trece prin analogie la adiectivul corespunzător, care sună și el în adevăr *ăsmenă*. Pentru ce nu se zice *ălă* însă și pentru ce atitea aparente excepții există? A răspunde la asemenea întrebări înseamnă a cunoaște toate secretele limbii și noi n-avem această pretenție.—In ce privește cuvintul *păruri*, derivarea lui din *per horas* din punct de vedere al înțalesului nu prezintă nicio dificultate, iar din punct de vedere al formei ăvem de observat că *per*, accentuat ori neaccentuat, a putut da naștere lui *păr* sau *păr*, care apoi s-a putut preface prin asimilație cătră *u* din silaba următoare în *pur*, cf. *păr* — *pirus* și *pilus*, apoi pag. 29. Cu atit mai mult a putut ave loc schimbarea, cucit *per* în *per horas* eraizolat și nu era nicio stavilă ca să apuce iu dezvoltarea sa alt drum decit acel, pe care l-a apucat de altfel prepositia *per* = *pe*); *ăinădins* — in + ad + ipsum; *ăcudinădinsul* cum + de + in + ad + ipsum + illum; *ălă'turi* ad + latera; *ădelă'turi* — de + lateră; *ăinlă'turi* — in + latera; *ădeălătul* — de + ad + latus; *ădeălăngul* de + ad + longus; *ăpeălăcură* și *ăpeălăcureă* per + ad + loca; *ăloculă* — dativul articulat dela *lor*; *ăpăamă'nele* — per + ad + manus; *ădeămămine* — de + ad + minune; *ălămăntrelă* altera + mente (-le este articolul și -a

epitetic); *amînte*—ad+mens; *îndămî'nă*—in+de+manus; *penemîncăte*—per+ne+mîncate (particip. plur. dela mîncă); *demîncăte*—de+mîncate (particip. plur. dela mîncă); *astă-năpțeșiasnăpțe*—ista+nox; *anevóie*—ad+nevoie; *năpțea*—nox; *depărte*—de+pars; *dăopărte*—de+una+pars; *dedepărte*—de+de+pars; *dăaputerăiși* (vezi mai sus); *păote*—potest; *părcă*—paret+quod; *înpetsit*—in+peșit; *derămăs*—de+rămăs; *pretutîndenî* și *pretutîndenău*—per+tota+inde+res (*pretutîndenă*—**pretutînderea* [căci exemplele de acest fel din vr. se întîlnesc numai în texturi cu rotacismu], în care *r* s-a prefăcut în *n* supt influința lui *n* din inde. Dela acești *-ne* și *-re* = res, hora, din cuvînte ca *pîrure*, *pretutîndene* aũ rezultat acei *-ne* și *-re* care s-au lășit prin analogie la cuvînte ca *aiũră*, dial. *atîncînea*); *asîșderă*—et (sau ac)+sic+ce+de+re (acest adverb va fi însemnat prin urmare întîiũ, dacã etimologia noastră este justă, 'și așa cu lucrul'. Asupra lui *asîș* = et sicce cf. mr. *acsîtse*, *acsîtsine*, *acsă'tsă*, Olimp, Meglen); dial. *delarînd* Isp. 18 (în celalalt rînd)—de+la+rînd; *pesemne*—per+signa; *dăastînga*—de+ad+stînga; *săra*—sera; *asără*—ad+sera; *ăstăsară*—ista+sera; *desără*—de+sera; *ascăpă'rî*—ad+scăpare (infinitiv, fenomen analog cu *acătă'rî* și *dăaputerăiși*); *răra* (un adiectiv feminin), *decusără*—de+cum+sera; *cudăasila*—cum+de+ad+silă; *tuspătru*, *tuscînc*, *tussése*—toti+patru, cinci, șese; *teleleutandă*, în care s-aũ izolat *Tanășă* și onomatop. *teleleũ*, care nu se găsește întrebuintat altfel, ori, dacã se găsește rar, apoi numai ca compliment de mod; dial. *otăănă* Isp. 136 (o bucată de vreme)—una+toană; *înrăcăt*—în+treacăt (un substantiv, care astăzi numai în această stare de izolare se mai găsește), *peirmă*—pe+urmă; *întrîna*—inter+una; *oăre*—volet (volet este futurul indicativului. Înțalesul unor vorbe ca 'oare va veni' a fost dintruntîiũ 'voi va să vină?'); *vezibine*—vides+bene; *devrime*—de+vreme; *devóie*—de+voie. Insfirșit substantive în *-iș* izolate, ca *fătsîș*, *cručiș*, *pončiș*.

Idiotizme. dial. *întrun-buc* (Creangă an. 30 = îndată. *buc* este un substantiv derivat imediat din verbul *îmbuc*. Înțalesul vechiũ a fost: 'cît ai îmbuca ceva'); *ba-bine-că-nu*; *cu-ciũ-cu-vai*; *cum-se-căde*; *de-azi-înainte*; *în-zori-de-zîiũ*; *nu-mai-de-părte* (de ex. 'azi, nu-mai-departe'); *întro-bună-dimîneășă*; *întro-dăoră* (*dăoră* este adverbul însemnat mai sus = dolet); *de-cî'te-ori*, *dă-ati'tă-ori*, *de-multe-ori*, *de-putsine-ori*, *de-cî'teva-ori*, *órdécute-ori*, *adésă-ori*, *de-dăiũ-ori*, *de-tré-ori*, *de-pătru-ori*, etc. (*ori*=horae); *de-măma-fócului* (de pildă 'frumos...'); *lúcru-măre*; *nevóie-măre*; dial. *nevóie-de-cap* (Isp. 5 = *nevóie-măre*); *cu-nepusul-în-mășă*; *cu-o-fălcă-în-čer-si-cu-una*

-*în-pâmi'nt*; dial. *desilă-demilă* (Isp. 154); dial. *cu-șoséle-cu-moméle* (cu ademeniri) Isp. 174; *de-tóate-pá'rtsile*; *din-gárdul-Rázodii*; *în-tótului-tot*; *cu-tótului-tot*; *devóie-denevóie*; *cu-vai-nevóie*. Compară apoi pe următoarele, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele 'nu, de o mie de ori nu', 'ca un singur om', 'cu o oară mai înainte', 'cu națiunea, prin națiune, pentru națiune' Iacob Negruzzi, Scrieri, I, 359 sqq.

Adverbe pronominale. *báio* — ba + eü; *întrăcția* — inter + aceia; *întrăcștău* — inter + acestea; *căre-măi-de-care* — qualis + magis + de + qualis (acest cuvânt este izolat ca subiect și ca compliment de mod).

Multe din aceste adverbe au devenit, printr-o izolare și alunecare a înțelesului mai mare, forme gramaticale, prepoziții ori conjuncții: *contra* (deja în lat.), *cind* (deja în lat.), *unde* (deja în lat.), *afară*, *apropo*, *deasupra*, *dedesupt*, *deunde*, *înăuntru*, *încotro*, *împreună*, *însus*, *înșos*, *înainte*, *oriunde*, *oriunde*, *oricând* și *oricând*, *orișicum*, *pânăci'nd*, *pânăunde*, *dincolo* și *dincolo*, *dincăce* și *dincăce*, *denainte*, *deapropo*, *dădrăapta*, dar și *da* (= *doară*). Alături cu alunecarea înțelesului a avut loc la acest cuvânt și o diferențiere a scheletului); *fătsă*; *înfătsă*; *dinfătsă*; *împrezăr*; *alături*; *dăalungul*; *departe*; *dădeparte*; *dăstînga*; *oare*; *ori* (= voles); *devréme*; *iar*.

Nune. Substantive. *amăză* — **amăzăzi*, ad + media + dies (*amăză* a fost dintrunții un adverb, care ș-a schimbat prin izolare scheletul, precum se vede, iar înțelesul și l-a strîmțat până în gradul de a pute fi întrebuițat pentru toate membrele propoziției. Tot astfel *nămiezi* = *în + amiezi*, Isp. 223, 301); *adăpôt* — ad + depositum, *adevăr* — ad + de + verum; *barbacôt* — barba + cöt; *bortăncăr* — bortă + în + cer; *bunăvoinsă*; *cîrneleagă* — carne + leagă, ligat (acest cuvânt este un verb + un obiect drept. Izolarea, manifestată prin întrebuițarea obiectului drept înainte, a provocat o așa de violentă schimbare de înțeles, încît verbul a devenit substantiv); *cîslég* — caș + legi (acest cuvânt este pluralul unui **cîsléagă* — caș + leagă, ligat. Aceiaș observație de făcut ca și asupra lui *cîrneleagă*); *codobatică* — cauda + **batică* (un derivat dela bat, nu există astăzi în limbă decît în acest compus); *botgrós* — bot + gros; *demîncăre*; *dumneză'ü* — domine + deus (un vocativ vechiu lățit prin izolare la toate cazurile); *fă'tfrumos* — fă't + frumos, **foiofóü* (numit încă pervincă, merișor, borbanoc, lat. pervinca) — folium + folium; *întuneric* — în + tenebricum; *mîzloc* — medius + locus; *meziipărăsiș* Creangă an. 27, altfel *miezulpărăsiș* — medium + quadragesima (probabil medium quadragesimae, quadragesima există

în limbă supt forma *pârăsemî*); *nătîră'û*, derivat prin -ă'û din vr. netare—ne+tare; *neóm*—ne+om; *nimic*—ne+mica; *neputintsă*—ne+putință; *nesăts*—ne+saț; *nitsél*=vr. *nišci-tsel*, deminutiv dela 'nu știu cît' (deci o propoziție); *ocințele* (numită încă ginturea, ințură, fierea pămîntului; lat. gentiana)—ochi+în+piele? ori mai degrabă deminutiv dela opincă? *primăváră*—prima+vară (prima nu mai există astăzi în limbă. Exista încă în sec. XVI, Gast. Chr.); *rămasbún*—rămas+bun; *rozmarín*—ros+marinum (nici ros nici marinus nu mai există); *răáua* (nenorocirea Creangă pov. 215. Este femininul izolat dela rău—reus); *rotocól*—rota+ocol; *sintilie*—sanctus+ilie; *simpîetru* și *sincétu*—sanctus+petrus; *simmédru*—sanctus+demetrius; *sinzénû*—sanctus+johannes; *sinvăsîû*—sanctus+basilius (în aceste cuvinte trăește izolat vechiul sanctus, pentru care limba a adoptat mai tîrziu pe sînt—vsl. světi, contaminat cu sînt. Tot în aceste cuvinte mai trăesc izolate vechile numiri romînești pietru dial. chetru, medru, zenî, văsîû, în locul cărora a adoptat limba mai tîrziu pe neogr. petru, dimitrie ori dimitru, ioan ori ion, vasilie); *simiziána* Isp. 11, *simziána* Isp. 24—semis+divina, ἡμίθεος (trăește izolat în acest cuvînt lat. semis, care astăzi nu se mai găsește în limbă. divina, care altfel a dat naștere lui *zină*, sună în acest cuvînt *ziána* și *ziána* nu atît din cauza izolării, cît din cea a ritmului, cum vom vide la discuția acestui principiu); *saramúră*—sal+muria (probabil salis muria. Cuvîntul muria, care altfel a dat naștere lui *măare*, în starea izolată din saramură sună cu totul altfel); *supát*—ori *suppát*—sub+pat, *supsuóará*—sub+sub+ala (în aceste cuvinte trăește izolat sub, care s-a înlocuit în rom. prin supt—subtus); *temiričé*—te+miri+ce; *unéalte*—une+alte.

Idiotizme. *adám-babadám* Creangă, an. 65 (*babadám*=babă+adam); *brînză-búnă-in-burdúf-de-cîne*; *bába-hî'rca*; *bába-clóantsa*; *burtă-verde*; *bădea-ión*; *bărba-căprei* (tragopogon pratensis, salsifis des prés); *bešina-lîpului* (lycoperdon, vesseloup); *cóate-góale*; *cărbune-acoperit*; *čéia-lîme*; *čápă-dejerată*; *čapa-córiu*; *cóáiele-pópiu*; *cóada-soárecului*; *čele-čînč-degete*; *cóada-mî'nzului* (equisetum, queue de cheval); *calcă-cálului* (caltha palustralis, populage. În acest cuvînt s-a păstrat lat. calx, altfel perdut); *fătă-măre*; *flueră-vînt*; *fătă-mîtsei* (galeopsis); *gúră-cască*; *iărbî-măre*; *iărbî-dúlce* (glycyrrhiza glabra, réglisse); *iărba-erčei* (hieracium, épervière); *iărba-lui-tátin* (symplytum consolidum, consoude); *lămă-mámă*; *lîngă-vorbă*; *limba-cl'nelui* (cynoglossum officinale, langue de chien); *limba-čérbului*; *mîtsá-bl'ndă*; *mătse-frîpte*; *mac-róš* (papaver rhoeas, coquelicot); *óm-de-zahár*;

ociul-boului; *piele-reă*; *piatra-sacă*; *poale-lung-și-mînte-scîrtă*; *pierde-vară*; *plumînă-ălbă* (nymphaea alba, nenuphar blanc); *plîscul-cucoărei* (erodium cicutarium, bec de grue); *răbdă'ri-prăzite*; *ródul-pămîntului* (arum maculatum, gouet); *sfărâ-in-tsără*; *stan-pătșitul*; *sac-fără-fund*; *slîgă-vece*; *splînă-de-aur* (chrysosplenium alteruifolium, dorine); *stătul-pălmă*; *știrba-băba-cloantsa*; *tăler-cu-două-fetse*; *tercăa-bércăa-trei-lei-părecăa*; *trăista-čovănilui* (capsella bursa pastoris, capselle); *umbra-îepurelui* (asparagus, asperge); *urécăa-ursului* (primula auricula, oreille d'ours); *viătsă-cîrpîta-cu-ătsă*; *zgîrie-brînză*; Compară apoi următoarele, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele: 'dumnezeul părinților noștri', 'timpuri, zile, ciasuri, momente de grea cumpănă', 'poarta cea mare și cea mică', 'umilă rugare', 'umilă întrebare', 'cartea cea mare a țării', 'sacra datorie', 'sfinta datorie', 'fiul operelor sale', Iacob Negruzzi, Scrieri I, 359 sqq.

Adiective. *amîndoi*—ambo+duo; *bucălă'î*, *bucălăe*—bucă+lău, lae; *cumînte*—cum+mens; *cudălb*—cauda+albus (cauda este un complim. de loc); *deplin*—de+plin; *îmnălt*—în+altus; *mărinimos*—mare+inimos; *nehărnic*; *netôt*—ne+tot; *nebîn*—ne+bun.

Idiotizme. *bun-de-gură*; *cu-două-fetse*; *cu-un-piçór-în-groapă*; *dus-de-pe-lîme*; *ieftin-la-făină*; *gros-de-obraz*; *într-o-urée*; *într-o-dogă*; *în-doi-peri*; *lung-de-lîmbă*; *rău-de-lucru*; *scump-la-tărîtsă*; *să-l-lipéști-la-rănă*; *sărác-și-curăt*; *trecut-prin-çur-și-prin-dîrmóiu*; *verzi-și-uscate*. La care se pot adăugi numeralele: *în-spre-zéce*, *dói-spre-zéce*, *trei-spre-zéce*, *pătru-spre-zéce*, etc.; *al-dói-le*, *al-tréi-le*, *al-pătru-le*, etc.; *cî-te-únu-l*, *cî-te-dói*, *cî-te-tréi*, *cî-te-pătru*, etc.

Verb. În rom. sînt o mulțime de verbe compuse cu adverbele ad, cum, de, ex, ex+trans, in, per, re, sub și ne (Pentru acest din urmă n-am dat exemple). Alte soiuri de compuse verbale nu există și un *coacă-pălăe* Creangă an. 47 este poate unic.

Decît la toate aceste compuse izolarea este foarte înaintată, adecă adverbele de mai sus aű existat ca cuvinte numai în limba latină, și încă numai în cea mai veche limbă latină. Deja în timpul clasicității aceste adverbe aű căzut la rangul unor forme gramaticale, anume al unor prefixe, cu ajutorul cărora se derivă dintr-un cuvînt un altul.

ad. lat. *adăp*, *adorm*, *adumbrésc*, *adúc*. *adîn*, *afînd* (sau este un derivat imediat dela adv. *afînd* ad+fundus?), *apléc*, *aprînd*, *apîn*, *adă'st* (adsto?), *ușă'z*. Cu acest *a-*, devenit formă gramaticală, s-aű derivat în rom. dela verbe *acóper*—cooperio, *alîn*—lenio, *alî nec*.—lubrico, *amênînts*—minitor, *améstec*—mastico, *amutsésc*—mutesco, *abát*—

battuo, *apá's* — penso, *afúm* — fumo, *asurzesc* — surdesco; dela nume *amortsesc* — mortuus, *asigur* — securus, *astúp* — stupa. Toate exemplele nu sint sigure. Este *a* în *alín*, *alíneç*, *amenínts*, *améstec*, *amortsesc*, *amutsesc* în adevăr = ad sau mai degrabă protetic? Faptul că în mr. este foarte iubită proteza lui *a* înainte de *m* (pag. 37) ne-ar face să înclinăm pentru cea din urmă alternativă. Este posibil ca și *a* în *astúp* să fie datorit unei proteze.

cum. lat. *contenesc*, *cuçeresc*, *cuçurésç*, *cuçúnd*, *cuçprínd*, *culég*, *cutrier*, *cuvín*. Ex. rom. n-am putut găsi: *cutrémur* este probabil un derivat dela contremulus.

de. lat. *dépân* — depilo, *despic* — despico, *deprínd*, *depún*, *detún*. Acest *de-* a devenit o formă cu care s-au derivat dela verbe *descálts* — excalceo, *descínt* — excanto, *déger* — gelo, *descíd* — excludo, *despóü* — spolio; dela nume *devápîn* — rapina, *destúp* — stupa, *dešál* — șale, sellae. Iar din *descálts*, *descínt*, etc. s-a extras *des-*, cu care s-au făcut derivări dela verbe *dezbat* — battuo, *descúü* — cuneo, *descós* — consuo, *dezdâunéz* — damno, *descóper* — cooperio, *desúmflu* — inflo, *desfác* — facio, *desprésur* — per + salio, *dezgúst* — gusto, *dezvá'ts* — vitio, *dezlég* — ligo, *desprínd* — prehendo; dela nume *dezmortsesc* — mortuus, *dezbrác* — bracca, *descálic* — caballus, *descárc* — carrus, *descíng* — cingulum, *dessárcínéz* — sarcina, *dezbát* — bibitus, *deshám* — ham, *dešír* = **desšír* — series, *dezdóü* — duo, *dezmíerd* — merda, *desfá't* — foetor (înțalesul primitiv a fost 'alung mirosul cel rău al cuiva ori de pe lingă cineva'), *desfá'ts* — facies, *desfá'șur* — fascia, *desfiintséz* — ființă, *desfúnd* — fundus, *dezgóc* — gullioca, *destrím* — trama, *dezmíniü* — mania, *dezmormítéz* — monumentum, *deznód* — nodus, *despárecéz* — păreche, *despárt* — pars, *dezdádúcinéz* — rădăcină, *desprimáváréz* — primăvară, *despretsuéç* — pretium.

ex. lat. *asúd* — exsudo, *scald*, *scoc*, *scot* — excutio, *scurg* — excurro, *spun* — expono, *stí'npâr* — extempero, *stíng* — extinguo, *stríc* — extrico, *šterg* — extergero, *storc* — extorqueo. Acest *s-* a devenit o formă cu care s-au derivat dela verbe *zbat* — battuo, *zbúçum* — bucino, *scad* — cado, *scap* — capio, *scufúnd* — confundo, *spámínt* — pavimento, *spínzur* — pendeo, *çmulg* — mulgeo, *strápúng* — transpungo, *stráluçesc* — translucio, *strámít* — transmuto (deunde a rezultat *strá-* din *strábát* — battuo, *strá-* s-a întins apoi la substantive *strámóš* — moș, *strábún* — bun, *stránepót* — nepot, și adiective *strávécü* — vechiü, *stráveziü* — väd); dela nume *scornesc* — cornu, *šfarm* — farina, *šmintesc* — mens, *spúlber* — pulvis, *spíntec* — pantex, *šfíšiü* — fascia, *zvínt* — ventus.

in. lat. *inálbesc*, *ínçíng*, *índulçesc* — indulco, *índúr* — incalesco, *ínçép*, *ínflorésç*, *ínfríng*, *ínfrín*, *íngít* — inglutio, *ím-*

ping, *ingrăș*, *impung*, *inălbesc*, *incîn*, *infig*, *inzur*, *innót* — *nato* ? *intînd*, *intîng*, *intorc*, *innód*, *innour*, *impiedic*, *implu*, *insemn*, *influ* — *in*flo. Acest *in-* a devenit formă, cu care s-au derivat dela verbe *incălts* — *calceo*, *incăp* — *capio*, *ințerc* — *circo*, *incăiū* — *cuneo*, *incég* — *coagulo*, *incréd* — *credo*, *incruțesc* — *crucio*, *incrunt* — *cruento*, *indés* — *denso*, *incinzur* — *congyro*, *impresur* — *per + salio*, *impūt* — *puteo*, *induplec* de + *plico*, *innéc* — *neco*, *intorn* — *torno*, *intréc* — *traicio*, *invăts* *vitio*, *inving* — *vinco*, *inmăiū* *mollio*, *innegréc* — *nigresco*, *impác* — *pacco*, *insă't* — *sitio*, *insotséc* — *socio*; dela nume *imbărbățez* — *barbatus*, *imbunéz* *bonus*, *imblînzesc* — *blandus*, *imbrác* — *bracca*, *imbrincéc* — *branca*, *imbúc* — *bucca*, *insufletséc* — *suflet*, *imbătrînesc* — *bătrîn*, *intăréc* — *tare*, *incruțișéz* — *cruciș*, *indulțesc* *dulce*, *infăinéz* — *făină*, *infrățesc* *frate*, *infăts* — *facies*, *inflăcăréz* — *flacăără*, *infrupt* — *frupt*, *inavutséc* — *avut*, *infintzéz* — *fintză*, *inzoséc* *jos*, *inlemnéc* *lemn*, *impînzéc* *pînză*, *insănătoșéz* *sănătos*, *insîréz* *sară*, *incuscréc* — *cuscu*, *imbunătătséc* — *bonitas*, *incalic* — *caballus*, *incălzéc* *calidus*, *incărc* — *carrus*, *incăiū* — *clavis*, *incîng* — *cingulum*, *incordéz* — *chorda*, *incuibéz* *cuib*, *incunoștiintséz* *cunoștință*, *indatoréc* — *dator*, *indoiez* *și* *indóiū* *duo*, *indoséc* — *dorsum*, *indrépt* — *directus*, *indreptătséc* *dreptate*, *infă's* — *fascia*, *infătsiséz* — *fățiș*, *infierbînt* — *fervens*, *infiez* — *filius*, *infrumusetséz* — *frumusetsă*, *infricoșéz* — *fricos*, *infrunt* — *frons*, *infrunzéc* — *frons*, *infuriū* *furia*, *ingălbînesc* *galbinus*, *ingenunchiū* — *genunchiū*, *ingeboséz* — *ghebos*, *ingemuéc* — *glomus*, *ingéts* — *glacies*, *ingreuéz* — *greū*, *ingretsoșéz* — *grețos*, *ingurluéc* — *gură*, *imprumit* — *promutuus*, *inăspréc* — *asper*, *indestuléz* — *destul*, *indrăcéc* — *draco*, *induioséz* — *duios*, *inlăturéz* — *lături*, *inlocuéc* — *locus*, *intîrziū* — *tîrziū*, *intineréc* — *tener*, *inră'm* — *trama*, *inlăntsuéc* — *lanț*, *inmărmuréc* — *marmură*, *inmormîntéz* — *monimentum*, *inmultséc* — *multus*, *innoéc* — *novus*, *impîmîntenéc* — *pămîntean*, *impînez* — *pană*, *impîrecéz* — *păreche*, *indepărtéz* — *departe*, *impárt* — *pars*, *impîrtășéc* — *părtaș*, *impețréc* — *petra*, *indeplînesc* — *deplin*, *imputernicéc* — *puternic*, *imputsinéz* — *putsin*, *inrădăcinéz* — *rădăcină*, *inrăutatséc* — *răutate*, *inroșéc* — *roseus*, *insărcinéz* — *sarcina*, *insătoșéz* — *sătos*, *instrăinéz* — *străin*, *inșîr* — *series*, *inștiintséz* — *scientia*, *intîmplu* — *tempora*, *intristéz* — *tristis*, *imprimăvărăză* — *primăvară*, *invețéc* — *vechiū*, *invecinéz* — *vicinus*, *inveninéz* — *venenum*, *inverzéc* — *viridis*, *inveșmîntéz* — *vestimentum*, *incuviintséz* — *cuviință*, *invinetséc* — *venetus*, *invirtoșéz* — *virtuosus*.

per și prae (confundate într-una, *pre* și *pri*). Dacă per este în exemplele date totdeauna = *pri*, iar prae = *pre*, a-

ceasta se datorește probabil unui fenomen de alunecarea sunetului independent de înțales). lat. *pricēp*—percipio, *prīmblu*—perambulo, *privigēz*—pervigilo, *precūget*—praecogito, *prepūn*—praepono, *presimtsēsc*—praesentio, *prevā'd*—praevideo. Acest *pre-* a devenit o formă, cu care s-a derivat dela verbe *prelīng*—lingo, *prefāc*—facio, *presupūn*—suppono, *presār*—salio, *petrēc*—*pretrec—traicio; dela nume *prelungēsc*—longus.

re. lat. *rīmī'n*—remaneo, *rāpūn*—repono, *rāspīnd*—respondeo, *revā'rs*—reverso, *retrāg*—retraho, *rāsūn*—resono. Acest *re-* a devenit o formă, cu care s-a derivat dela verbe *rāzbāt*—zbat, *rāscōc*—scoc, *rāsār*—salio, *rāstōrn*—ex+torno. Și din verbe ca *rāzbāt*, *rāscōc* s-a extras *rās-* și *rāz-* cu care s-a derivat dela verbe *rāsfri'ng*—frango, dela nume *rāsfā'ts*—facies, *rāsfir*—filum, *rāsfōesc*—folium, *rāzbūn*—bonus, *rāzgīndēsc*—gīnd. *rās-* s-a întins apoi la substantive: *rāspā'r*—pilus, *rāscrūce*—cruz, *rāspūtēre*—putere. Cu totul străin de acest *rās-* este *rāz-* în cuvintele de origină slavonă *rāzboūi*—vsl. razboi, *rāzbēsc*—vsl. razbiti, *rāscōl* și *rāscōlēsc*—vsl. raskoliti.

sub. lat. *sūflu*, *surp*—surripio, *sūfār*, *suū*—subeo, *sumēt*—summitto, *supūn*. rom. s-a derivat *sūflec*—plico, ori poate=supplico?

Izolării și compunerii își datoresc origina următoarele forme verbale.

Futurul indicat. *voiūlāudā* și *lāudāvoūi*
veiūlāudā, etc.
valāudā,
vomlāudā
vetsilāudā
vorlāudā

voiūlāudā este un cuvânt compus, în care *voiū* a devenit formă gramaticală. Ca schelet numai considerat, acest din urmă cuvânt, care deja în vr. se întrebuința separat, cu înțalesul verbului volo, nu mai există astăzi în rom. decît în această stare de izolare, reprezentînd o veche treaptă de dezvoltare a cuvîntului, astăzi înlocuită prin forme de analogie. *voiū*—*volio; *vei*, vr. *veri*—*velis (vis=veis al lui Plaut, Georg. Lex., care el însuș este probabil=*velis, astfel că această din urmă formă, prototipul cuvîntului românesc, este cea mai veche din toate), *va*—*volit (*va* este rezultat prin diftongarea lui *o*, care n-a putut ave loc decît cînd în silaba următoare va fi fost un *e*: *va*=*vāre, *vōāre, *volet=*volit. Acest *volit este antemergătorul lui volt Plaut, Georg. Lex. în care s-a sincopat *i*), *vom*—volumus, *vetsi*—*velitis (formă corăspunzătoare celei dela 2 pers. sing.

*velis. Această alternare a formelor cu *o* și *î* la verbul *volo* n-are nimic extraordinar pentru acel care consideră chiar numai formele clasice: *volo*, *vult*, *volumus*, însă *velim*, *velis*, *velit*), *vor*—*volunt*. Astăzi pentru verb se întrebuițează *vreău*, *vrău*, *vraii*, *voésc*, *vroésc*, tot prin analogie provenite, prin analogia imperfectului *vrăam*, vr. *vrăa*—*volebam*, perfectului *vrui*—*volui* pe de o parte, iar pe de alta prin cea a verbelor în *-ésc*.

Pentru futurul indicativului s-a mai izolat prez. indic. dela *am*—*habeo*, compus cu prez. conjunct.: *amsăfăc*, *aisăfăc*, *aresăfăc* și *usăfăc*, *avemsăfăcem*, *avetsisăfăcetsi*, *aisăfăc*; apoi dial. pers. 1, 2, 3 sing. dela *voii* *volo*, dar fără *v*, *oii*, *ai*, *o* (=va prin **üä*, **üo*), compus cu prez. conjunct.: *oüsăfăc*, *aisăfăc*, *osăfăc* (*o* dela 3 pers. [mr. va] a devenit în urmă o formă comună pentru toate persoanele și numerele, *osăfăc*, *osăfăc*, *osăfăc*, *osăfăcem*, *osăfăcetsi*, *osăfăc*).

În futurul exact s-a izolat futurul verbului *sint*, compus cu participiul trecut: *voii* *lăudât*, *veii* *lăudât*, etc.

Perfectul indicat. La acest perfect există în stare de izolare vechea formă a prezentului indicat. dela verbul *habeo*, redusă la formă gramaticală: *amlăudât* sau *lăudâtam*

alăudât etc.
alăudât
amlăudât
atsilăudât
ailăudât

am—*habemus*, *ai*—*habes*, *a*—*habet*, *am*—*habemus*, *atsi*—*habetis*, *ai*—*habent*. În locul lor se întrebuițează pentru verb formele diferențiate și de analogie *am*, *ai*, *are*, *avem*, *avetsi*, *ai* (pag. 69).

Pentru pluscuperfect s-a izolat perfectul lui *sint*, compus cu participiul trecut: *am* *foști* *lăudât*—*lăudasem*.

Perfectul conjunct. Acest timp sună astăzi *săfilăudât* pentru toate persoanele și numerele. În el s-a izolat prez. conjunct. dela verbul *sint*, *săfiu*, *săfi*, *săfie*, *săfim*, *săfitsi*, *săfie*—*fiam*, *fias*, *fiat*, *fiamus*, *fiatis*, *fiant* (unde însă numai *fi* este exact—*fiat*, *fiant*, iar pers. 1 și 2 *sint* influințate de formela indicativului).

Condițional. În stare de izolare *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *atsi*, *ar*—*volam*, **volas*, **volat*, etc. (pag. 70).

În perfectul condiț. s-a izolat condiționalul verbului *sint*: *așfilăudât*, *ai* *filăudât*, etc.

În vr. și dial. s-a mai redus prin izolare la forme gramaticale imperfectul verbului *voii*, *vrăa*—*volebam*, *vrăai*—*volebas*, etc., care servește pentru a forma, compus cu in-

finitivul, prezentul condiționalului: *vrăalăudá* = aș lăuda; — perfectul lui *voîū*, *amvrút*, *ávvrút*, etc., care compus cu infinitivul formează perfectul condiționalului: *amvrútlăudá* = aș fi lădat; — imperfectul lui *sînt*, *erá* — eram, etc., care compus cu participiul formează pluscaperfectul indicativului dela verbe transitive și netransitive: *eralăudát* = lăudasem (Pentru detalii Intr. 106).

Futurul verbului *sînt*, compus cu participiul prezent, s-a izolat pentru a forma un mod corăspunzător conjunctivului potențial latinesc: *voîūfispuní'nd*, *vêfispuní'nd*, *vafispuní'nd*, *vomfispuní'nd*, *vetsifispuní'nd*, *vorfispuní'nd* = dicam, dicas, dicat, etc. ('poate că spun').

Pronume. Limba romină a dezvoltat prin compunere o mulțime de proune.

Demonstrative. *acést* — ecce + iste, *acél* — ecce + ille, *acéstalalt* — ecce + iste + ille + alter, *acélalalt* — ecce + ille + ille + alter, *acélaš* — ecce + ille + sibi, *atáre* — *actare, ecce (pag. 92 sus) + talis (cf. mr. *ahtare*), *ástfel* — iste + fel, *atít* — *actit, ecce (pag. 92 sus) + tantus (cf. mr. *ahtițu*).

Interogative și relative. *céfel* quid + fel, *óricine* — voles + quis + ne, *órice* — voles + quid, *verícine* — velis + quis + ne, *vêrice* — velis + quid, *órișicine* — voles + sic + quis + ne, *órișice* — voles + sic + quid, *órișicare* — voles + sic + qualis, *óricare* — voles + qualis, *vêricare* — velis + qualis.

Nedefinite. *álfel* — alter + fel, *cítvá* — quantum + vult, *cítsivá* — quanti + vult, *cutáre* — ecce (pag. 92 sus) + unus + talis, *ținevá* — quis + ne + vult, *čevá* — quid + vult, *carevá* — qualis + vult, *fieține* — fiat + quis + ne, *fiecé* — fiat + quid, *fiecare* — fiat + qualis, *ničún* — neque + unus, *neține* — nescio + quis + ne, *niscáre* — nescio + qualis, *niscarevá* și *niscaivá* — nescio + quales + vult, *niște* — nescio + quid, *óareține* — volet + quis + ne, *óarecé* — volet + quid, *óarecáre* — volet + qualis, *óricine* și *óricine* — voles + quis + ne, *óricé* și *órice* — voles + quid, *óricáre* și *óricare* — voles + qualis, *órișicine*, *órișice*, *órișicare* (— sic —), *vreún* — velis + unus, *vêricine* — velis + quis + ne, *vêrice* — velis + quid, *vêricare* — velis + qualis. — mr. *tšúštucare*, Meglen *tšúštucare* — quid + scio + qualis, mr. *nescá'nts*, Meglen — *nișticó'ts* — nescio + quanti, Olimp *ținevréi*, *čivréi* — quis + ne (quid) + vrei.

Un pronume determinativ izolat este articolul: *lu* și *le* = ille (din forma *illu* sau *illo* s-a dezvoltat *lu*, iar din acest din urmă, prin asimilație la vocala precedentă, s-a dezvoltat probabil *le*, Miklosich Beitr. Lautgr. 31: *omulu*, însă *cínele*). Pentru nșurința cu care *u* final aluneacă în alte sunete cf. *l-oî vidé-lá* = *l-oîū-vidé-lu*, *l-om-táie-lá* = *l-om-táie-lu*

Cont. VI¹ 285, *iácătălăi* = *iácătă-lu* Creangă pov. 121, *aizilăi* = *aizi-lu* Creangă pov. 252, mr. *-tă* = *-tu* la participiul trecut: *călcătă*, *vădzătă*, etc. Mai compară *-ră* = *-runt* la 3 p. pl. perf. *lăudără* — *laudaverunt*, și munt. [pag. 84] *ău lăudătără* — *ăi lăudătă + lăudără*), *a* = *illa*, *i* = *illi*, *le* = *illae*, *lui*, *iei* (forme de analogie, pag. 79), *lor* = *illorum*, care, ca schelet, ori a dispărut azi în dr., lăsînd numai la sfîrșitul numelui urme despre existența sa, ori ș-a redus această existență la mici sfărmaturi, iar ca înțales a căzut în toate dialectele la rangul unei forme gramaticale. Astăzi zicem *ómu* (mărcă scriem *ómul*) = *ómu + lu*; *ómului* = *omu + lui*; *ómenii*, dial. *óameni* = *óameni + i*; *óamenilor* = *óameni + lor*; — *cása* — *cásă + a*, *cásei* = *cáse + iei*; *cásele* — *cáse + le*; *cáselor* — *case + lor*; — *cínele* = *cíne + le*, *cínelui* = *cíne + lui*; *cíni* = *cíni + i*; *cínilor* = *cíni + lor*; — *pártă* — *parte + a*; *pártă* — *parte + ie*; *pártă* — *pártă + le*; *pártă* — *pártă + lor*. În vr. și mr. (pentru acest din urmă dial. vezi Olimp, Meglen) scheletul este mai bine păstrat. Aceiaș soartă a avut-o acelaș pronume determinativ compus cu pronumele posesive, cu genitivele articulate și cu genitivele pronumelor: *al*, *a*, *ai*, *ále* = *ille*, *illa*, *illi*, *illae*, *almău*, *amă*, *aimă*, *alemă*, *alómului*, *aómului*, *aómului*, *alacéstui*, *acéstui*, etc. (*al*, *a*, *ai*, *ále* aű rezultat din *ille*, *illa*, *illi*, *illae* proclitice, iar *lu*, *a*, *i*, *le* aű rezultat din *ille*, *illa*, *illi*, *illae* enclitice, mărcă înainte de sec. XVI — și chiar în sec. XVI rar — formele din urmă se puteau întrebuința și proclitic în dr., vezi Intr. 67, dupăcum proclitic se întrebuințează în parte la Meglen și în istr.). Anume, ca schelet, s-a redus, mai ales în Moldova, la *a*, *amău*, *amă*, *aimă*, *alemă*, *aómului*, iar ca înțales a devenit o formă gramaticală. Aceasta a făcut pe Gaster, Chr. I, CXV, să vorbească despre o prepoziție *a* care ar forma genitivul în romînește. Pe cale de a deveni o formă gramaticală este și pronumele determinativ *cel*, *ca*, *cei*, *cele* — *ecce + ille*, *illa*, *illi*, *illae*, care se întrebuințează numai în compunere cu adiective: *celbun*, *cabună*, *ceibuni*, *celebune* (altfel *cela*, *cea*, *celea*). În vr. rar și la Meglen acest pronume joacă exact rolul articolului dr. *lu*, *a*, *i*, *le*.

Forme gramaticale. Prepoziții. *dela* — *de + illac*, *dăpre* — *de + ex + per*, *din* — *de + in*, *dintre* — *de + inter*, *după* — *de + post*, *înspre* — *in + ex + per*. *peste* vr. *préspre* — *per + ex + per*, *péntru* — *per + intro*, *prin* — *per + in*, *prîntre* — *per + inter*. Apoi s-aű izolat *între*, *dintre*, *prîntre* în compuneri cu *un*, *însul*: *între-un*, *între-o*, *între-însul*, etc., mai departe *între-adevăr*. — Conjuncții. *căc* — *quod + quid*, *casă* — *quam + si*,

cașicum—quam + sic + quomodo (ori quasi + quomodo), *cașicînd*—quam + sic + quando (ori quasi + quando), *caciim*—quam + quomodo, *cutoatecâ'*—cum + tota + quod, *cucî't*—cum + quantum, *deôarecê* de + volet + quid, *devremecê*—de + vreme + quid, *deși*—de + sic, *decî'nd*—de + quando, *decî't*—de + quantum, *dupăcê*—de + post + quid, *dupăcim*—de + post + quomodo, *dăcâ*—de + quod, *fiindcâ'*—fiind + quod, *fiecâ*—fiat + quod, *fă'răcasă*—foras + quam + si, *inaintedecê*—in + ante + de + quid, *îndatâcê*—in + data + quid, *macarcâ'* macar + quod, *preçim*—per + quomodo, *pecî'nd*—per + quando, *pecî't* per + quantum, *pentrucâ'*—per + inter + quod, etc.

Propoziții. Limba română are o mulțime de idiozisme, unde mai multe cuvinte, legate într-un raport de subiect și de predicat unele față cu altele, au un înțeles specific, propriu acestei legături numai, și pe care cuvintele respective nu-l mai prezintă altfel. Din cauza alunecării violente a înțelesului se întâmplă de multe ori că asemenea propoziții au cu totul altă înșămnare decit aceia pe care ar da-o analiza cuvintelor componente. 'a-ș aprinde pae în cap'; 'a arăta coltucul' Isp. 164; 'a nu ajunge cu prăjina la nasul cuiva'; 'a nu ave de cine' Creangă pov. 231; 'a bate apa în piură'; 'a boipe cineva'; 'a o бага pe mîncă'; 'ce-i frumos poartă ponos' Pan pov. 3; 'a se culca pe o urece'; 'a fi pe cale'; 'a pune la cale'; 'a scoate, a eși la capăt'; 'a nu-ș cunoaște lungul nasului'; 'a o croi la fugă'; 'a o coace cuiva'; 'a căde tronc la inimă'; 'a da peste dracul'; 'a da dintr-insul'; 'după ploae chepeneag și după moarte cal de ginere' Pan pov. 100; 'departe griva de iepure'; 'a da izmene pe călător' Pan pov. 154; 'a da Turcîi ori Tatarîi'; 'a-l da cătsaua' Isp. 108; 'a da puii de giol' Isp. 109; 'a da în cap pe cineva' Isp. 125; 'a da pe foi cuiva' Isp. 152; 'a dormi mort'; 'a da din colț în colț' Isp. 152; 'a nu da meșii cuiva' Isp. 255; 'a da cu mîna în foc' Isp. 280; 'a da colb'; 'a da în gropi'; 'a da ceva cu mîncă largi' Creangă pov. 168; 'a da toate pe una'; 'a da bani pe miere'; 'a eși părul prin căciulă'; 'a feșteli bățul' Șez. I, 218; 'a frige cuiva șerpi pe burtă' Pan pov. 151; 'a freca rîdichea'; 'a-ș face samă'; 'a nu fi cuiva boii acasă'; 'a face pe dracul în patru'; 'a face ochii patru'; 'gluma injură muma' Pan pov. 7; 'a îndruga verzi și uscate'; 'a-ș lua inima în dinți'; 'a lua la ochi'; 'a lua lumea în cap'; 'a o lua la sănătoasa'; 'a lua ziua pe cineva de pe urmă', Isp. 316; 'a o lăsa moartă în popușoi'; 'a lua în nume de bine' (ori 'în nume de rău'); 'a-i mînca cîni din traistă'; 'naț-o

frîntă că ț-am dres-o'; 'a pune bine'; 'a pune de mămăligă'; 'a nu se pune nici în clin nici în mîneacă'; 'a-ș pune în plug'; 'a-ș pune boii în cîrd cu cineva'; 'se pune Enache pe gene'; 'a pute tăia lemne pe cineva'; 'pasărea pe limba ei piere'; 'a potcovi pe cineva'; 'a pica cuiva din coș' Șez. II, 47; 'a se pune în poară' Creangă pov. 49; 'a rămîne cuiva de cap'; 'a se sparge dracului opincile'; 'a nu ști nici lae nici balae'; 'scumpul mai mult păgubește'; 'a scoate din țîțini'; 'a scoate din sărite'; 'a sări cuiva țandăra'; 'a-ș trage spuză pe turtă'; 'a tăia cînilor frunză'; 'a trage pe dracul de coadă'; 'a trage cuiva butucul'; 'a se duce opt cu a brînzei'; 'a trece cuiva baba cu colacii' Pan. pov. 133; 'urma alege'; 'a umbla cu mița în sac'; 'să vorbească și badea Ion, că și el îi om'; 'a mai veni de acasă'; etc. Compară apoi și următoarele izolări, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele: 'a spune sus și tare', 'a se face forte', 'a se ascunde după deget', 'a da cărțile pe față', 'în momente grele totdeauna Romîni au știut să se unească', 'a atrage (ba și a trage) atenția', 'votați acum și apoi ne veți spinzura', 'am zis, zic și voiți zice', 'am susținut, susțin și voiți susține', 'nu noi vom fi aceia care...', 'pericolul bate la porțile cetății', 'nu este, nu poate fi niciun Romîn....', 'a denunța abuzurile, a biciui, a strivi răul, ori din care parte ar veni', 'un cuvînt încă și am terminat', 'mă rezum și zic', Iacob Negruzzi, Scrieri I, 359 sqq.

^{32. 3}). Numele de etimologie populară se aplică de obicei fenomenelor de supt aceste două numere, pe care le vom discuta la un loc. arum maculatum, gouet, se numește *arón* din cauza influinței numelui *Arón*.—Culbecului i se zice dial. *bourél* (adecă mic bour), dar și *boierél*; coarnelor lui li se zice dial. *boierești* (pentru **bourestî*); *boierél* și *boierești* au rezultat de acolo că termenii mai vechi de *bourél* și **bourestî* s-au lipit de grupa lui *boier*, cu care dintrunții n-aveau nimic a face (Col. Tr. 1883, 246).—'A-ș găsi bacăul' înseamnă la început probabil a-ș găsi calăul (ung. bakó). Astăzi, cînd cuvîntul bacău a dispărut din limbă, vorbele de mai sus s-au lipit de numele orașului Bacău și noi cînd le pronunțăm simțim într'adevăr orașul Bacău în ele: a-ș găsi Bacăul.—*Buric*—umbilicus, unde um- a fost considerat ca pronume nedefinit.—*coșcug*—vsl. kovučegŭ, alipit de grupa lui *coș*—vsl. koši (ibid. 244).—*controbout* > din ital. contrabbando, ce înseamnă contra legii, fr. contrebände,....ca și cum ar fi vorba de vre un bont, răscoală, și totodată de cotrobăesc.< ibid. 245.—Calendula

officinalis, souci, se numește *filimină*, *filimică*, *hilimică* și *calinică*—rus. calinnicū. Cele dintîiū trei numiri au rezultat probabil din alipirea cuvîntului de *fir* și *mică* (adecă 'mică în fir').—*firoscós*—philosophus, pe care poporul și l-a închipuit ca pe un om scos din fire. ibid. 242.—*farmazon* franc-maçon, legat de grupul lui farmec. ibid.—*đerăr*—januarius, alăturat la grupul lui *đer*. ibid. 224. *lăcă* s-a extras din *olăcă*—ngr. ελαγάκι (o s-a considerat ca pronume).—*miezulpârêtsii*—medium quadragesimae, alipit de grupul lui *pârête*. ibid. 245.—*morāv*—nărav, alipit la mos.—*marár*—marathrum, alipit de grupul lui rar.—*maldăc*—μαυδάκη; a fost considerat ca mald+ac și de aici *măldur*, derivat prin *-ur*—ulus dela presupusul radical mald. *onănie* Creangă pov. 242 (altfel *nănie*, derivat prin *-ie* din *νάνιος*) este rezultat din contopirea pronumelui nedefinit *o* cu *nănie* în urma închipuirii că *o* ar fi unul din sunetele cuvîntului.—*oftigă*—ngr. οφτιγία, prin alipire la grupul interjecției *of*.—*pedepsie* Creangă an. 84.—epilepsie, apropiat de grupul lui *pedăpsă*.—*pătrunzél*, *petrinzél*—πετροσελίον a fost probabil influențat de pătrund. *rezbél*—războiū, alipit la bellum.—*rouruscă*—labrusca, influențat de *rouă*. ibid. 245.—*rod-de-zahăr* ngr. ροδοζάχαρι. Pe *rodo-* și l-a închipuit Romînul ca *rod de*. ibid.—*sărăc*—vsl. siracū a fost considerat=săr+ac, de unde *sărman*=săr+man.—*tsolină* ung. cula, apropiat de grupul lui *tsol*, *tsôilă*.—*tirtăn* unterthan. *un-* a fost considerat ca pronume nedefinit. ibid. *uncrôp*—vsl. ucropū, aqua fervida, unde *u-* a fost considerat ca pronume nedefinit. De aici apoi *crop*=clocot: 'dă oala în *crop*'.—*velăăt*—vsl. vŭ lęte (vŭ=in, lęte—anno. vŭ s-a considerat ca aparținînd cuvîntului).—dial. *zăcŭtsie*—execuție, apropiat de zac. ibid.—Aici intră numirile caracterelor din alfabetul slavon: *nășu*—vsl. nași noster, influențat de *naș* (parrain); *fert*—vsl. frŭtŭ, influențat de *fierb*; *hĕr* vsl. hĕrŭ, infl. de *fier*.; *červu*—vsl. črŭvĭ, vermis, infl. de *čerb*; apoi *pîră'ŭ* (pag. 29, 40) și cuvintele datorite asimilației reciproce și aferesei dela pag. 29—31.—Adiectivul *dalb*, atît de întrebuițat de Alexandri și de Bolintineanu, îș datorește existența pe deoparte lui *cuđalb*, care a fost considerat ca=cu+dalb, iar pe de alta lui *alb*, supt influința căruia tot atît ca și supt influința frumuseței scheletului (pag. 81) acest *dalb* a capatat înfălesul de ceva frumos și luminos.—*ingin*, derivat din inguen, a fost considerat ca in+ghin, de unde apoi *dezgin*—des+ghin.—*răscól*—vsl. raskoliti a fost considerat ca=re+scol, deunde a rezultat apoi verbul *scol*. *imping*—impingo, a fost considerat ca=in+pingo, de unde a rezultat apoi *răsping* răs+pingo.—*des-*

pic—despico, a fost considerat ca=de+spico, de unde apoi a rezultat *răspic*.—*însór* uxoro C. a căpătat această formă din cauză că **unsór*, probabilul corespondent al lui uxoro, a fost considerat ca=în+*sor*. *sugīts* singultio a căpătat această formă supt influința lui sub, considerat ca constituind prima parte a acestui cuvînt.

În sfîrșit etimologia populară se amestecă la prôducerea tuturor sufixelor derivative și prefixelor derivative; căci, de pildă, suf. *-úrie*, cu care s-au derivat cuvinte ca *getsărie*, *fumărie*, etc. s-a născut de acolo că cuvintele *porcărie*, *păscărie* și altele analoage, derivate prin *-ie* dela *păscăr*, *porcăr* s-au considerat ca derivate deadreptul din *porc*, *péște* (pag. 61), *-ćic*, cu care s-au derivat cuvinte ca *vălcică* din vale, s-a născut de acolo că cuvîntul *florićică*, derivat dela *florićă*, și altele analoage, s-au considerat ca derivate deadreptul dela *floăre*, etc. (pag. 62),—*stră-*, cu care s-a derivat *străbăt* din *bat*, s-a născut de acolo că un cuvînt ca *strămút*=ex+transmuto s-a considerat ca=stră-+muto (pag. 99), și așa mai departe.

De multe ori însă cuvîntul izolat nu se alipește de niciun grup hotărît, ci plutește singur, expus la toate loviturile date prin alunecarea sunetului și a înțălesului. Mai ales cuvintele străine sînt expuse unei asemenea plutiri în vînt dacă putem zice așa. Cuvintele străine sînt negreșit primite în limbă cu materialul apercepător deja existent în ea, dupăcum vom videa aceasta cu altă ocazie. Cînd însă ori scheletul este prea deosebit de sunetele obișnuite, ori înțălesul este prea străin de experiența de până acum a unui popor oarecare, atunci cuvintele împrumutate, până-cînd îș găsesc și ele un loc, plutesc în toate părțile nesigure și sufer cele mai violente schimbări din punct de vedere al scheletului și al înțălesului.

Astfel *síflec* sub+plico prin înțălesul său cel atît de deosebit de al lui *plec*, *apléc* s-a izolat de grupul acestor din urmă, limba n-a mai simțit în el nimic din înțălesul lui *plec*, *síflec* a căpătat atunci o existență pentru sine și în această izolare o violentă schimbare a scheletului.—*tihăráe* este probabil un derivat din *dihánie* vsl. dihaniie, spiritus (*tihăráe* însmnă în adevăr un loc sălbatic pe unde trăesc tot felul de dihanii. Creangă pov. 30). Izolat din diferite cauze, ori din cauza înțălesului, ori din acela că acest cuvînt a fost înlocuit încet încet cu altele, precum *ponoáră*, *ripî*, *hîrtópî*, *coclăurî*, etc., a suferit violentele schimbări în schelet care se väd.—vsl. *konoplia-șturîți (konoplia, can-

nabis; şturitsı, animal quoddam; prin urmare 'animal de cînepă'), care a trebuit să sune în rom. întîiu **conopiéşturitsă*, a devenit, din cauza izolării în care l-a pus curiozitatea scheletului său, *conopiştiritsa*, *coropişnitsă*, *corocişnitsă*, *conocîftiritsă*, *cucoanacîftiritsa* şi *ciftiritsa*! — **brándeburgá* = cartofă (cel puţin aceasta e cea mai probabilă etimologie. Cartofa a venit se vede întîiut din Brandenburg) a devenit *bándraburá*, *bándraburcá* (formă la care *búrcl* a jucat un rol) şi pentru a exprima ceva zadarnic şi fără nicio socoteală *hándraburcá*. ung. *tarkabárka*, bariolă, pèle-mêle (Cihac) a dat naştere lui *tércéabércéa* şi *tréncéafléncéu*.

35) Dacă rezumăm cercetările de mai sus din punct de vedere al formelor gramaticale produse prin izolarea ajutată de celelalte principii discutate până acum, apoi constatăm naşterea în sinul însuş al limbii romîne a următoarelor forme.

Prepoziţii şi conjuncţii (din adverbe; pag. 96)

Prefixe pentru a deriva nume (din adverbe): *des-*, *s-*, *în-*, *pre-*, *strá-* *rás-* (pag. 99).

Forme temporale (din verbe): *voiú-*, *voiúfi-*, *am-*, *sáfi-*, *aş-*, *aşfi-*, *vréa-*, *amvrut-*, *eram-*, *amfost-*, (pag. 101).

Forme modale (din verbe): *voiúfi-* (pag. 103).

Sufixe cazuale (din pronume): *-lu*, *-le*, *-a*, *-i*, *-le*, *-luú*, *-iei*, *-lor* (pag. 103).

Prefixe cazuale (din pronume): *al-*, *a-*, *aí-*, *ale-*, *cel-*, *ca-*, *cei-*, *cele-* (pag. 104).

Sufixe pentru a deriva nume: *-árie*, *-číc*, *-şór* (pag. 61, 62, 63), *-lie* (pag. 62), *-néútsá* (pag. 63), *-ş* (pag. 64), *-nél* (pag. 64), *-tél* (pag. 65), *-á*, *-í* (pag. 73).

Tot felul de forme gramaticale adecă pentru tot felul de raporturi s-au născut, prin izolare, alunecarea sunetului, alunecarea înţălesului şi analogie, din cuvinte. Iar analogia este prin ea însăş în stare să înmulţească şi să creeze asemenea forme.

36) La toate limbile, a căror istorie se poate urmări până la epoce îndepărtate în trecut, se observă acelaş fapt, prefacerea cuvintelor în forme gramaticale prin acţiunea principiilor până acum discutate. Dar la toate limbile, fără excepţie, se observă începuturile acestui fenomen.

Astfel, ca să dăm exemple din grupul de limbi din care face limba noastră imediat parte, habeo a devenit un sufix pentru futurul indicat. în limbile italiană, spaniolă, portugheză, provensală, franceză: cantare+habeo=it. canterò, sp. cantaré, pg. cantarei, prov. chantarai, fr. chanterai, raetr. (de ex. Samaden) purterø'; habebam a devenit o formă de condițional în aceleaș limbi afară de raetr.: cantare+habebam=it. canteria, sp. cantaria, pg. cantaria, prov. chantaria, fr. chanterais; habui a devenit o formă de condițional în ital.: canterei. Apoi habeo servește ca forma de perfect și de pluscaperfect în diferite limbi romanice (it. sp. prov. fr. Inceputuri deja în lat., de ex. nostram adulescentiam habent despiciatam Ter. Eun. 384 Kühner, Gramm. II, 571), teneo face acelaș serviciu în sp. și port. (inceputuri deja în lat., eum locum nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat Kühner, ibid.). În lat. sum servește ca formă pentru perfect și pentru pasiv (și tot astfel în limbile romanice), apoi ca formă pentru predicat (și tot astfel în toate limbile indogermanice).

Oare să n-aibă aceiaș origină și celelalte forme gramaticale, pe al căror istoric nu-l putem urmări cu atita precizie ca pe al formelor de felul celor de mai sus?

Diferitele forme gramaticale, pe care le-au dezvoltat limbile indogermane, unele din cele mai bogate în forme din toate, sînt de următoarele soiuri. a) Unele deosebesc lucrurile dupăcum este vorba de cîteuul din ele (nume), ori de oricare într-un anumit raport—aceste anumite raporturi le vom înșira la lămurirea cunoștințelor—(pronume), apoi dupăcum sînt lucrurile concrete (substantiv), ori abstracte (adiectiv, numeral, verb). Astfel nu numai după înțales ci și după schelet se poate vede îndată dacă avem a face cu un substantiv ori cu un adiectiv, cu un nume ori cu un pronume în limba latină, de pildă: un istius, chiar de n-ai ști ce înseamnă, și se arată ca pronume prin forma de genitiv -ius, specifică declinației pronominale, un fallacium și se arată ca adiectiv prin genitivul plural -ium, un ducum ca substantiv prin genitivul plural -um. În rom. *ómul* se vede că-1 substantiv și *cel bun* se

vede că-1 adiectiv după articolul de care sînt însoțiți, iar *oricîi* îș arată lămurit prin terminație firea sa de pronume. b) Altele arată diferite categorii de substantive, adiective, numerale și verbe (Raporturile exprimate prin aceste categorii vor fi atinse pe scurt la lămurirea cunoștințelor). c) Altele deosebesc lucrurile dupăcum sînt subiect, atribut, compliment, predicat. Astfel *lăuda*, *lăudî'nd*, *prin lăudă*, *lăud* se cunosc că sînt subiect, atribut, compliment de instrument, predicat, prin terminațiile lor ori prin prepozițiile de care sînt însoțite. d) Iar un predicat primește diferite forme, dupăcum subiectul este de 1, 2 și 3 persoană, dupăcum el însuș se găsește în diferite raporturi de timp față cu vorbitorul ori cu vreun alt lucru oarecare și în diferite raporturi față cu intelectul sau sentimentele ori ale vorbitorului ori ale subiectului. *lăud*, *lăuzi*, *lăudă*, arată trei persoane deosebite; *lăud*, *lăudăm*, *voiî lăudă* arată trei deosebite raporturi de timp față cu vorbitorul; *lăudă*, *să lăude* arată două deosebite raporturi între predicat și vorbitor (siguranță, voință), *ar lăudă* arată un raport de dorință între predicat și subiectul său. e) Alte forme arată genul și numărul: *căsă*, *om*, *cal*, *caî*.

Aceste forme poartă cele mai multe deosebite numiri. b: sufixe, prefixe, ori sufixe derivative, prefixe derivative. c: caz, prepoziție, conjuncție, congruență. d: forma verbului (activă, medie, pasivă), mod, timp, sufixe personale. a și e n-aî numiri specifice, pentrucă tot cazurile, prepozițiile, conjuncțiile, etc., care servesc pentru b, c, d servesc și pentru a, e, iar a chiar n-a avut, probabil, niciodată forme specifice. De obicei formele gramaticale sînt neaccentuate, ori proclitice ori enclitice. În general formele de după cuvînt se numesc sufixe, cele dinaintea cuvîntului prefixe. Obișnuit însă prefixe numai acele proclitice se numesc, care aparțin lui b.

Și, ca să revenim la întrebarea noastră, să n-aibă cumva toate formele gramaticale aceiaș origină, adecă acea a izolării și a răspîndirii prin analogie? O mie și cîteva sute de ani aî fost de ajuns pentru ca din verbe să se nască

forme de timp și de mod în limbile romanice. Ce nu s-a putut întâmpla în nemărginitul timp cât s-a scurs dela cele dintîiu începuturi ale vorbirii până la împăratul Traian? Limba latină a născut probabil din cuvinte mai vechi formele sale gramaticale, și aproape toate prepozițiile și conjuncțiile și sufixele și prefixele sale au fost probabil odată cuvinte, fiecare cu înțelesul său deoparte. Și acelaș lucru s-a întîmplat firește cu celelalte limbi indogermanice și limba acea străveche, pe care o vorbeau străbunii Europeanilor pecînd ori că vor fi venit de aiurea de undeva, ori că vor fi fost dela început împrăștiați peste acest continent—dezbinarea dela popor la popor și dela limbă la limbă nu era așa mare ca astăzi, ci într-o sălbătăcie comună furnicaă a-celeaș fiiințe stăpînite de aceleaș puține gînduri și dorinți, acea limbă străveche trebuie să fi fost compusă din cuvinte numai și să nu fi avut nicio formă. Deja analogia celor ce se petrec în timpuri mai recente și compararea limbilor între ele aū probat origina din cuvinte a multor forme indogermanice și sufixele personale de pildă nu sînt altceva decît pronumele personale, sufixele cazuale sînt și ele niște pronume. Flexiunea cuvintelor n-a existat dela început, ci s-a dezvoltat treptat. Noi trebuie să presupunem pentru limbile din tulpina noastră o perioadă cînd vorbele n-aveaū încă elemente sufixale. Cuvintele din această perioadă se numesc rădăcini și timpul, care a precedat flexiunea, se numește timpul rădăcinilor. Această perioadă este cu mult anterioară stagiului de dezvoltare, ale cărui cuvinte putem să le deducem prin compararea diferilelor ramuri indogermane și care se numește limba fundamentală indogermană. Ceia ce numim noi derivare și flexiune a rezultat prin compunere, astfel că o grupă de cuvinte, care formaū un complex sintactic, s-a contopit într-o unitate, în care totul s-a izolat față cu elementele sale. Această contopire de cuvinte a avut loc dela început în acelaș chip, dupăcum în fiecare limbă aparte, într-o citva chiar în timpuri istorice, membre din urmă ale compuselor aū devenit sufixe, precum got. -k în mik (nhd. mich) din preistoric. me ge (cf. gr. ἐμῆς al. cu ἐμῆ), franc. -ment în fièrement din fera mente, mhd. nhd.

-heit în schönheit, primitiv 'frnmoasa însușire' (heit este în mhd. și ahd. încă un cuvânt aparte), nir. -mhar în buadh-mhar 'victoriosns' etc.=vir. mar, mor cymr. mawr, 'magnus', (Zimmer, Kelt. Studien II, 22 sqq.). Formarea sufixelor nu este opera unei anumite perioade preistorice, care ar fi încetat cu un anumit punct în timp, ci ia a avut loc din nou, dnpăce a început odată, în toate timpurile istoriei limbilor indogermane și se va repeta probabil în viitor, câtă vreme limbile noastre vor trăi.◀ Brugmann, Vergl. Gramm. I, 14. Dacă însă la unele forme, precum la sufixele personale și cazuale și la altele de soiul celor din citația de mai sus origina ese lămurit la iveală, la cele mai multe etimologia este obscură și fiindcă analogia joacă pe de o parte alături cu izolarea un rol important la nașterea formelor dupăcum ne-am convins cred în de ajuns din înseș exemplele pe care limba română ni le-a procurat și fiindcă pe de altă parte această analogie chiar dela început (de pe timpul acelei limbi presupuse, în care lipseau formele gramaticale) trebne să fi fost foarte activă, cel puțin tot așa de activă cași astăzi (cf. Osthoff und Brugmann, Morphologische Untersuchungen, I, XV), apoi afirmarea cum că în limba străveche indogermană n-ar fi existat forme gramaticale de loc, ci numai cuvinte, nu este poate justă decit numai pentru cel mai vechiu moment al acelei limbi, deoarece în momentele imediat următoare analogia — mai înainte de ce primitivele compuse și izolări să fi avut loc — a putut deja să-ș fi început opera de creare a formelor: citeva cuvinte sfirșite cu -c de ex. și avînd un înțales și un schelet înrudite cu al altor cuvinte fără -c a putnt provoca derivări cu ajutorul acestui sunet deja mai înainte de existența celor mai vechi compuse. Și cîți de acești -c nu se vor fi ascunzînd prin nenumărata mulțime a formelor indogermane? Sînt cel puțin niște forme gramaticale care dela început au trebuit numai prin analogie să se nască și care totdeauna numai prin analogie se nasc în timpurile mai istorice ale limbilor noastre, anume genul și congruența.

37) Genul. La început în mod întîmplător cuvintele de genul masculin sună la sfirșit într-un fel și cele femi-

nine într-un alt anumit fel. O consecvență din acest punct de vedere n-avea loc, dupăcum nici n-a avut vreodată loc, iar potrivirea în terminație a celor mai multe masculine de o parte și a celor mai multe feminine de altă parte este lesne de explicat. Deoarece între cele dintii cuvinte și lucrurile reprezentate prin ele a fost o strinsă legătură și cuvintele n-an fost fixate convențional și voluntar, ci involuntar și necesar (pag. 84), apoi că s-a întâmplat ca multe cuvinte masculine să sune la sfârșit cam tot într-un fel, și multe cuvinte feminine cam tot într-un fel, nu este de mirare. Aceste terminații au devenit prin analogie niște semne ale raportului lucrurilor cu genul (căci să se noteze bine că semnele genului arată numai raporturile lucrurilor cu acest din urmă, -a grecesc de exemplu nu însemnă genul feminin, ca lucru considerat, pentru care limba greacă are cuvinte ca γένος θηλυκόν, și tot așa mai departe). De aici obiceiul de a lipi cuvintelor masculine cutare terminație, celor feminine cutare alta și, fiindcă aceste două genuri au fost mai întâi constatate și prin analogie lățite, apoi de aici obiceiul de a nu da neutrelor niciun semn caracteristic. Și odatăce formele genului s-au fixat, ele care dela început nu după genul firesc, ci după cel fantastic, se fixase, analogia tot de fantazie, iar nu de observația istorică condusă nu le-a mai lasat să dispară, și le-a tot prefăcut și le prefăce încă până astăzi. Și noi Români între alții am schimbat mult prin analogie și genul după formă și forma după gen (pag. 66, 67) și pe de o parte am rămas din punct de vedere al adevărului istoric mai pe jos decât Latini, căci pentru noi toate lucrurile, oricât de nesimțitoare ar fi, sînt numai decît ori masculine ori feminine, iar pe de alta am devenit mai practici decît dînșii, căci cel puțin -ă sing. și -e plur. în românește (cu rari excepții) numai genul feminin însemnează, iar -u sing. numai genul masculin: de unde neutrele au devenit masculine la singular și feminine la plural, au devenit eterogene, dupăcum se zice.

Congruența. Dupăcum întimplător cuvintele de un anumit gen au avut dela început o anumită terminație, tot așa cuvinte legate în diferite raporturi unele de altele au

avut la început întâmplător o asemănare oarecare în schelet și în înțeles. Dacă două substantive se găseau față cu un verb în acelaș raport, dacă, de pildă, erau amîndouă ori subiecte ori obiecte ale verbului, se găseau totodată într-un raport unul față de altul. Faptul că se găseau în acelaș raport față cu verbul necesita acelaș caz la ambele substantive și această potrivire de caz se putea lesne considera de analogie ca o formă pentru a exprima raportul celor două substantive între dîneze. În 'Octavian, nepotul lui Caesar, a învins pe Antoniu la Actium' nepotul lui Caesar și Octavian stau într-un raport de atribut unul față de altul, dar potrivirea de caz dintre dîneze, pe care noi astăzi o simțim ca o formă de exprimare a acestui raport, a fost la început întâmplător provenită, de acolo anume că aceste două cuvinte, care sînt atribute unul altuia, sînt totodată subiecte ale predicatului a învins. Tot astfel cuvinte de acelaș gen și de acelaș număr au venit întâmplător în legătură unul cu altul, astfel că numai prin analogie s-a considerat această potrivire de gen și de număr ca o formă pentru a exprima raportul dintre cuvintele respective. În exemplul de mai sus Octavian și nepotul s-au potrivit numai întâmplător în număr și în gen; noi astăzi simțim însă această potrivire ca o formă pentru a exprima raportul dintre cele două cuvinte.

Alături cu această influință a analogiei, care a plecat dela întâmplătoare potriviri în gen, număr și caz, pentru a întinde apoi această potrivire, ca ceva formal, la toate cuvintele care s-ar găsi în acelaș raport unul față de altul, a mai contribuit la nașterea aceștei forme gramaticale și influința de asimilație avută (din punct de vedere al scheletului și al înțelesului) de un cuvînt (ori grup de cuvinte) asupra altui cuvînt (ori altui grup de cuvinte). În 'om frumos' om, ca partea mai importantă și mai luminoasă în conștiință, a influențat pe frumos în sensul de a-ș potrivi scheletul după al său: cuvintele strîns legate printr-un raport s-au considerat ca trebuind să sămene în schelet și înțeles unul cu altul.

Și astfel, pe de o parte din cauza întâmplătoarelor po-

triviri în gen, număr și caz, iar pe de alta din influința avută de cuvintele aflătoare într-un raport oarecare unele asupra altora, s-a născut prin analogie o formă gramaticală, congruență numită, care consistă în aceea că două cuvinte ori două propoziții, legate printr-un raport, să sămene cit se poate mai mult la schelet și la înțales. Raportul exprimat între cuvinte prin această formă gramaticală este la toate limbile indogermane acel de atribut și de predicat și asemănările provocate prin analogie în acest caz sînt asemănări de caz, număr și gen: atributul și predicatul trebuie să se acoarde în gen număr și caz (acordul de persoană nu aparține congruenței. Vezi totuș Paul Princ. 261). Raportul exprimat între propoziții prin mijlocirea congruenței este variabil dela o limbă la alta și asemănările provocate prin analogie în acest caz sînt asemănări de mod și de timp: există, după cum se zice, un fel de atracție și de asimilație între timpurile și modurile a două propoziții contigue.

Renunțînd de a da exemple de congruență între cuvinte, fiindcă sînt prea bine cunoscute și limba romînă nu prezintă nimic specific din acest punct de vedere, vom da cîteva exemple de congruență între propoziții.

În lat. are loc atracție de moduri în prop. relative: si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes (în loc de moriendum est, qui vivunt); temporale: ni te videre scirem, cum ad te haec scriberem, quautum officii sustinerem, plura scriberem (în loc de cum ad te haec scribo); utrum censes imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditorum fuisse, an meam, cum ego dicerem nihil eum fecisse sua causa omniaque reipublicae, tu contra nihil nisi sua? (în loc de cum dico);—cauzale: ego idem, qui multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem (în loc de quod amo);—și în alt soiū de propoziții (Kühner, Gramm. II, 791 sqq.). Are loc atracție de timpuri în întrebări indirecte: quamvis copiose haec diceremus, si res postularet, quam multa spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus (în loc de sit habiturus);—exponerem etiam quemadmodum hic viveremus (în loc de vivamus); apoi în general în împrejurările în care și atracția de moduri are loc (Kühner ibid.).

În grec. are loc atracție de moduri în propoziții finale, relative și temporale și învremece la exemplele latine vreo corespondență între limba noastră și cea latină nu se poate observa, la exemplele grecești, după cum se va vede din traducerea lor, corespondența are loc (numai la propozițiile temporale și relative), astfel că, până la mai de aproape cercetare a fenomenului, noi putem deocamdată hotărî că o atracție de moduri are loc în romînește în propoziții relative și temporale. αὐτὸ γὰρ μὴν θανάσιον εὐσηχέως ὄδῃς θύναμιμην νότῳ ἀποκρύψαι ὅτε μὴν μῶρος αἰνός ἰκάνοι (ἰκάνοι în loc de conjunctiv. ah de l-aș pute ascunde de moartea cea urită la auz cînd grozava soartă ar da peste dînsul: ar da — va da); ὁ ἐκὼν πεινῶν φαγοὶ ἄν ὅποτε ἐούλοιο (ἐούλοιο în l. d. conjunctiv. un om care postește de bună voie ar pute mînca cînd ar voi: 'cînd ar voi' = 'cînd va voi'. Cf. poate mînca cînd voește, va pute mînca cînd va voi, ca să poată mînca cînd ar voi. În toate părțile siguranța ori nesiguranța propoziției temporale se îndreaptă după aceea a propoziției principale. În sine însă această propoziție temporală arată ceva sigur); αὐτίκα γὰρ με κατακτείνεσιν Ἀχιλλεύς ἀγκῆς ἐλόντι· ἐλόν υἱόν, ἐπὶν γόου ἐξ ἔρον εἴην (ἐξείην în l. d. conjunctiv. ah de m-ar ucide Achilles, dupăce m-aș sătura de plîns ținîndu-mi copilul strîns în brațe: 'm-aș sătura' — 'mă voiu sătura', căci propoziția temporală n-are în sine nimic nesigur, ia-ș împrumută numai siguranța ori nesiguranța de la propoziția principală. Cf. 'l-a ucis dupăce s-a săturat de plîns', 'il va ucide dupăce se va fi săturat de plîns', 'ca să-l ucidă dupăce se va fi săturat de plîns' [însă și 'dupăce s-ar fi săturat de plîns']; ὡς ἀπόλοιο καὶ ἄλλοις. ἔτις τοιαῦτα γὰρ ῥέχοι (ῥέχοι în l. d. conjunctiv. Așa să moară și altul, care ar face asemenea lucruri: 'ar face' = 'va face'); πῶς οὖν ἄν εἰδείης περὶ τούτου τοῦ πράγματος, εἴτε τι ἀγαθὸν ἔχει ἐν αὐτῷ εἴτε φλυῶρον. οὐ ταντάπασιν ἄπειρος εἴης (εἴης în l. d. conjunctiv. Cum ai pute ști că are acest lucru ceva bun în el ori nu, cînd tu ai fi cu totul necunoscător într-însul? 'ai fi' = 'vei fi'); τίς μισεῖν θύνατι· ἄν. ἰφ' οὐ εἰδείη καλός τε καὶ ἀγαθός νομιζόμενος (εἰδείη în l. d. conjunctiv. Cine ar pute uri pe cineva, de care s-ar ști considerat ca om detreabă? 's-ar ști' = 'se va ști'); etc. Kühner Gramm. II, 219 sqq. Pentruca să se înțaleagă cum în adevăr în rom. o atracție de moduri are loc în exemplele de mai sus, să se gîndească cineva nu atît la aceia că propozițiile relative și temporale respective sînt sigure în sine, căci această siguranță este foarte alunecoasă și lesne se poate preface în nesiguranță, cît la faptul că așa numitul condițional romînesc este un optativ și un potențial, corăspunzînd la două din multele înțalesuri ale conjunctivului latin (voința și

concesia, celelalte înțelesuri ale acestui din urmă sînt în rom. exprimate ori prin conjunctiv ori prin indicativul verbelor care exprimă înseș voința și concesia: dicat = 'zică', 'ordon să zică', 'admit că zice'). Pe condiționalul românesc oriunde, fie în propoziții principale, fie în propoziții subordonate, îl simțim ca potențial și optativ, cînd atracție de moduri nu are loc (cf. 'mă duc la masă pentrucă aș minca'; 'staî încă, măcar că m-aș duce'; 'era așa de mare, încît ar fi sărit peste cutare lucru'; 'arată-mi un om care ar face acest lucru'; 'aș da, dacă aș ave'; etc.). În exemplele de mai sus însă nu este cu puțință de descoperit posibilitatea ori dorința ca motive ale întrebuintării condiționalului. Aici, în congruență, își are origina întrebuintarea imperativului în propoziții consecutive, cînd în propoziția principală este un imperativ: 'vezi de te poartă bine'; 'lucrează așa încît fă toate cum se cade' etc.; însă 'să lucrezi așa încît să faci toate cum se cade' (nu se poate zice, macarcă înțelesul este exact acelaș, 'să lucrezi așa încît fă toate cum se cade'); precum și articularea unui substantiv precedat de prepoziție, cînd este urmat de un substantiv articulat, de ex. »îmbărbătat de fata, slujnica babei Isp. 260.

38) Dacă este adevărat că formele gramaticale s-au născut prin izolare și prin analogie din cuvinte, apoi putem presupune că a existat un moment—oricît de scurt va fi fost acela în viața limbii primitive indogermane, cînd forme gramaticale nu existaî de fel, ci numai cuvinte. Aceste cuvinte se numesc rădăcini. Ele continuă încă de a trăi în cuvintele de astăzi, dar sînt așa de ascunse prin transformările ulterioare suferite din cauza diferitelor principii de schimbare, încît trebuie să ne perdem nădejdea de a le recunoaște. O reconstituire a limbii primitive este imposibilă. Și apoi, fiindcă cu toate deosebirile oamenii tot samînă mult între dînșii, acelaș lucru trebuie să se fi petrecut cu toate limbile. Unele numai iubesc mai mult prefixele, altele sufixele (înțelegînd aici prin prefix orice formă dinaintea cuvîntului și prin sufix orice formă de după cuvînt), iar altele lasă prefixul și sufixul să pătrundă în însuș corpul cuvîntului prin alunecarea sunetului și prin metateză, dupăcum probabil a avut acest fenomen loc în limbile semitice și întrucîtva în cele indogermanice (în fixe. Cf. jungo al. ζεβγγουμ, pango al. πήγγουμ, pando al. πήγγουμ, etc. Brugmann Vergl. Gramm.

I, 191, II, 969,971), Unele apoi sînt mai tenace în păstrarea formelor, altele mai puțin tenace, și din acest din urmă punct de vedere s-au împărțit chiar limbile în grupuri. Sînt limbi, în care formele gramaticale stau bine separate de corpul cuvintelor unde se alipesc, astfel că se vede lesne care e cuvîntul și care e forma lipită de dînsul, cuvintele și formele se despart unele de altele ca mărgelile într-un șirag. Asemenea limbi, ca cele uralaltaice, se numesc aglutinante. Sînt altele, precum limbile indo-germanice, la care formele se contopesc cu cuvintele, astfel că de cele mai multe ori nu le poți deosebi unele de altele. Ele se numesc limbi flexionare. Imprejurarea că la așa numitele limbi aglutinante formele se pot separa ușor de cuvinte își va fi avînd poate explicarea și în aceea că noi le cunoaștem numai din scurte perioade de timp, în tot cazul probează numai o mai puternică influință a principiului clarificării, nu însămnă de fel că asemenea limbi n-au să ajungă cu vremea (dupăcum au și ajuns întrucitva) flexionare. La aceste din urmă ese numai la iveală mai vădit cum forțele de transformare produc neconținut și neconținut iarăș distrug. Dupăce din cuvinte s-au născut forme, acestea s-au lipit din ce în ce mai strîns de cuvinte și alunecarea sunetului le-a ros apoi păuă cînd n-a mai rămas nimic dintr-insele. Dar pe cînd o formă dispăre o alta nouă tocmai se produce, destinată și ea dispărerii: un vechiu pronume *ta*, de pildă, a dat forma persoanei a treia a verbului *lauda-t* și această formă a dispărut apoi în *lăudă*, dar Francezul (căci Românul pentru moment stă pe loc din acest punct de vedere) este pe cale de a produce din *il* o nouă formă, el deja nu mai poate conjuga decît *je loue*, *tu loues*, *il loue*! Și cînd dispărerea formelor se face în masă, ajung momente în viața limbilor cînd cuvintele stau parcă singure, așa ca pe vremea cea străveche, puținele forme care mai es la iveală pe ici pe colea sînt prea puține pentru a împli golul și limba reviuie în aparență la starea primitivă, precum s-a întîmplat aceasta de pildă în limba veche chineză și dupăcum are să se întîmple probabil în cea ingleseză (limbi izolătoare).

Decît, după cum vechea forță de a crea dintr-o bucată cuvinte, macarcă încătușată de diferitele principii, continuă încă de a trăi și de a îmbogăți limba cu vorbe reflexe și onomatopoeice (pag. 86), tot așa vechea stare afirmă a vorbirii se ivește, chiar în mijlocul celei mai mari înfloriri formale, la interjecții, nume care sînt una și aceeași formă pot reprezenta toate membrele propoziției. Astfel interjecțiile reprezintă pentru limbă acele resturi atrofiate, care în mijlocul unei dezvoltări înaintate ale fizicului aduc aminte de înapoiata origine, precum rămășiți de coadă, de dinți canini, de degite la picioare, de păr la om, ori acele rămășiți din timpuri de sălbătăcire a psihicului, precum frica de întuneric, de singurătate, patima de vinat, care trăesc încă în sufletul aceleiași ființe.

Alături cu această teorie asupra nașterii formelor gramaticale, care se numește teoria aglutinației, merită să fie pomenite încă două păreri, una (Friedrich Müller, Grundriss I, 104), cum că dela început ar fi existat forme gramaticale alături cu cuvintele; alta mai curioasă a lui Westphal, numită teoria evoluției, Evolutionstheorie, după care formele gramaticale an existat dela început ca părți integrante ale cuvintelor și numai cu încetul s-au desfăcut din acestea s-au dezghiocat oarecum în măsura în care omul a ajuns la conștiința diferitelor raporturi (Gabelentz, Sprachwiss. 215).

VIII

7) DISCORDANȚA ÎNTRE MEMBRELE PSIHOLOGICE ȘI CELE GRAMATICALE ALE PROPOZIȚIEI.

39) Cutoatecă, precum am spus altădată (pag. 3), cuvîntul însoțește idea așa dupăcum umbra însoțește corpul, cuvîntul nu încetează de a avea o existență aparte, astfel că de multe ori grupări de cuvinte au loc numai din punct de vedere al scheletului, fără ca să se țină socoteală de înțăles (pag. 5). Fiindcă o corespondență complectă între schelet și înțăles nu există, se întîmplă de aici că adeseori o discordanță se naște între cele două elemente ale cuvîntului, că adică nimerești pentru cutare înțăles alt schelet

decît acel care-ți trebuiește. Lucrul merge citeodată atît de departe, încît cauți zadarnic cuvîntul, fără să-ți aduci a-minte de dinsul, și te mulțamești pentru a-ți exprima cugetarea de un gest la întîmplare ori de un cuvînt care-ți vine mai întîi în cap, oricît de nepotrivit ar fi. Dar așa ceva se întîmplă mai rar. Mai des se întîmplă altceva, a-nume că cuvîntul îl ai la dispoziție, dar forma trebuitoare n-o nimerești cum se cade, adică pentru lucruri ai scheletele trebuitoare, dar pentru raporturile dintre lucruri ele-ți lipsesc. Dacă vrei într-o asemenea împrejurare să întrebunțezi un predicat, nimerești forma subiectului, dacă ai trebuință de un atribut, nimerești forma obiectului drept, etc. Și de înțăles, te înțălege cel care ascultă ori cel care citește: la urma urmelor este vorba despre lucruri pe care și el, ca om ce este, le are în cap mai mult sau mai puțin ca și tine. Citeodată se întîmplă, nu e vorbă, să nu te înțăleagă de fel. De obicei, oricît de nepotrivit ai întrebunța scheletele înțălesurilor, o aproximativă înțălegere are loc din partea ascultătorului, și aceasta e de ajuns. De altfel numai rar se întîmplă (dacă se întîmplă) ca cel care ascultă să priceapă lucrurile întocmai așa cum le pricepe cel care vorbește.

40) Citeodată discordanța este numai aparentă. Min-tea noastră leagă lucrurile în raporturi neobișnuite, stabilește de pildă raportul de obiect drept între două lucruri, la care numai cu greutate putem observa posibilitatea unui asemenea raport. Dar un asemenea raport, oricît va fi el de greu la prima vedere, se constată la o cercetare mai amănunțită că este posibil.

Cugetarea capătă cu timpul un fel de obicei de a se învîrți neconținut pe aceleaș drumuri, de a se închea neconținut în aceleaș calupuri, și acest obicei este variabil dela om la om și dela un popor la altul, dar este foarte puternic, căci în el se ițrupează nu numai deprinderea noastră, ci toată deprinderea tuturor generațiilor care au trăit înaintea noastră. De aici părerea — greșită — că între cutare lucruri numai cutare raporturi se pot stabili: vei pune obiect drept, de pildă, numai lîngă un verb transitiv, pelîngă un substantiv n-are ce căuta un obiect nedrept, etc.

Acest obicei este sfârmat câteodată și trebuie să băgăm bine de samă atunci să nu punem pe socoteala unei discordanțe între schelet și înțales un fapt care este numai pura expresie a cugetării noastre.

De acest fel sînt așa numitele elipse. Cînd zic 'și apoi atunci' (de ex. Creangă pov. 140) cu înțalesul de 'și apoi atunci are să fie bine' nu se supțînțalege niciun verb, nu este nicio discordanță între schelet și înțales. Mîntea are numai gust să lege imediat cele două complimente circumstanțiale unul cu altul. Acesta e singurul raport care mi-a venit în cap și singurul pe care-l fac cunoscut. În mîntea mea iusă toate cunoștințele s-au legat prin raporturi de tot felul în tot felul de combinații. Două cunoștinți și două cuvinte oarecare prin care ele sînt exprimate, în afară de cazurile de izolare extremă, se găsesc totdeauna într-o numeroasă companie, ele împreună cu toate celelalte formează un tot, totalitatea cunoștinților și cuvintelor cite se găsesc în mîntea cuiva, și pentru aceia oridecîteori ar voi vorbitorul să rupă din această totalitate două cuvinte legate printr-un raport oarecare, ascultătorul va mai pute înțalege pe delături o mulțime altele pe de o parte, iar pe de altă parte înțalegerea ascultătorului va varia după modul cum i s-au închegat în cap legăturile dintre cunoștinți. De oricare Indogerman din Europa 'și apoi atunci' va fi înțales probabil tot la un fel. Un Chinez va înțalege poate prin aceste cuvinte altceva și așa mai departe. Cîtă vreme însă eă numai aceste cuvinte am voit să le spun, nepotrivre între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției nu există, și nu se poate zice că se supțînțalege ceva, pentru a admite așa numita elipsă. Din cauza legăturilor multiple în care se găsesc cunoștințele ascultătorul totdeauna va pute supțînțalege ceva, oricit de explicită ar fi vorbirea vorbitorului, și ar trebui atunci să admîți elipse peste elipse, ba ar fi chiar toată vorbirea o elipsă.

Cu toate acestea de vorbire eliptică se vorbește și are să se vorbească totdeauna, din cauză că în una și aceiaș limbă cuvintele care se suplînesc prin ascultător atîrnă dela împrejurările în care vorbirea are loc. Dacă unu cuvînt,

în mod anormal enunțat, totdeauna acelaș înțăles s-ar da, totdeauna adecă cu aceleaș cuvinte suptințălese s-ar complecta, nu s-ar vorbi de elipsă, ci s-ar zice, dupăcum se și zice, despre un verb că este impersonal, iar despre altă parte a propoziției cine știe ce altceva (deja cuvintele locuție, frază au început să însămneze prin gramatică tot felul de lucruri). Dar lucrurile se petrec de obicei altfel: una și aceiaș așa numită expresie eliptică are diferite înțălesuri după împrejurările în care o spunem, adecă după cunoștințele de care la un moment dat este încujurată. Când voi fi vorbit cumva despre aceia că deocamdată un pot cumpăra ceva și că aștept mai întâiu să am suma trebuitoare, 'și apoi atunci' de mai sus are să însemue 'și apoi atunci voi cumpăra'; când va fi fost vorba însă despre o nadejde de a scăpa dintr-un pericol, 'și apoi atunci' are să însemue 'și apoi atunci voi scăpa', etc. Din cauza aceasta se naște greșita părere că vorbitorul a trebuit să lege cuvintele numai decît după norma obișnuită și că, dacă a spus numai cuvintele pe care le-a spus, cauza este că le-a rupt de celelalte, suptințălegînd pe aceste din urmă.

Sînt însă și cuvinte anormal legate unul de altul, care ajung din cauza deseîntrebuițării să capete tot deauna unul și acelaș înțăles. Astfel în primul loc verbele impersonale. Obișnuit trebuie numai decît, în raporturile pe care le facem altora cunoscut, să fie un subiect și un predicat. La verbele impersonale lipsește subiectul. Acest subiect este însă totdeauna acelaș, astfel că la prima vedere s-ar părea că este implicat în însuș verbul impersonal: acesta ar fi oarecum o propoziție întreagă. În realitate verbul impersonal a fost și este un predicat, exprimat așa singur, contra normei, după care ar trebui să fie totdeauna și un subiect. Fiindcă împrejurările în care acest predicat a fost enunțat au fost totdeauna aceleaș, apoi totdeauna și acelaș subiect se suptințălege. La tună, fulgeră, trăsuește, plouă, ninge și altele de acest fel subiect este totdeauna fenomenul meteorologic corăspunzător. La început asemenea verbe au fost enunțate numai atunci când fenomenul însemnat prin ele, observat ocazional, servea ca subiect. Și tot astfel dela su-

biecte ocazionale a plecat întrebuințarea celorlalte verbe impersonale, precum în lat. *curritur*, *itur* și analoagele, al căror obicei s-a moștenit în românește prin întrebuințarea formei medii de 3 p. s. (=forma pasivă, astfel că 'se merge' = *itur*) în mod impersonal la verbe ca 'se merge', 'se mîncă', 'se bea', 'se prășeste', 'se cosește', 'se ară', etc. (de ex. 'pe acolo se merge mai lesne', 'în cutare loc se mîncă și se bea bine', 'după ploaie se prășeste mai lesne, se ară mai bine, se cosește mai greu'). În asemenea întrebuințări ale predicatului fără subiect limba poate procede și altfel, nu numai decît dela subiecte ocazionale. În rom., de pildă, se zice 'lui nu-ı ardea de mîncare' Isp. 262 (subiect inima), 'erau vreo zece prăjini de cînepă, de care nu s-a ales' Creangă an. 49 (subiect nimic), apoi *zice* (subiect lumea), *spun* (subiect oamenii). Altă dată netrebuința pe care o ai de un subiect se manifestează prin aceea că, deși îl exprimi, dar îl lași pradă alunecării sunetului și înțalesului, până cînd devine o formă gramaticală, am pute zice o formă a verbului impersonal, propoziția se izolează adică până în gradul că subiectul se preface în formă gramaticală: astfel on și l'on (homme și l'homme) a devenit o formă a verbului impersonal în franceza, l'on fait, on dit, etc. Din contra analogia provocată prin normă cauzează punerea pe lîngă verbele impersonale a unor subiecte numai de formă, precum a pronumelui il în franc., il pleut, a pronumelui es în nemțește, es wird gespielt, etc. Propoziții eliptice izolate, la care se suplinește predicatul (a fi), sînt *iăcămă* (ecce+me), *iăcătămă* (ecce+te+me), *iăcâte* (ecce+te), *iăcătâl* (ecce+te+illum), corăspunzătoarele lui ecce me, ecce te latinești. Aceleaș expresii sună și *iăcătămăs* (ecce+te+me+sum), *iăcătâlă* (ecce+te+illum+est), unde nu mai este elipsă.— Insemnăm alte cîteva propoziții eliptice, la care se suplinește predicatul: »nici tu drumet, nici tu copil, nici tu nimică.« Creangă pov. 174 (a fi); tot așa Isp. 162: »nici tu casă, nici tu masă.«; »fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale, ia după găteje, ia cu tăbuietul în spate la moară, ia în sfîrșit în toate părțile după treabă.« Creangă pov. 283 (a alerga); »și eă fuga și ia fuga, dăm cînepa palancă la pă-

mînt.« Creangă an. 49 (a da); și una două, la pupază.« Creangă an. 55 (a se duce); și la mine să mă rupă.« Creangă an. 67 (a se răpezi). Tot aici intră obișnuitele propoziții cu ba... ba, precum Isp. 162 »ba că o să facă cutare lucru, ba că cealaltă.« (zicea); 168 »ba să-1 dea pe cutare, ba pe cutare.« (cerea); 205 și din loc să se miște, ba. (voia); 250 »unii ba că una, alții ba că alta.« (zicea), etc. În sfîrșit interjecțiile care arată un sentiment, precum *ah, vai*, etc., se întrebunțează ca predicate totdeauna eliptic (subiectul este vorbitorul).

41) Adevărata discordanță între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției are loc atunci cînd în loc de o formă gramaticală nimeresc o alta, care-ți vine mai la îndămină (căci de aceea că se întîmplă ca chiar cuvinte să fie puse în loc de alte cuvinte, noi nu voim să ne ocupăm aici).

Un mijloc sigur pentru a constata această discordanță avem pe următorul. Orice raport s-ar stabili între lucruri, rar se întîmplă ca acestea să se găsească într-un raport de perfectă corelație unul față de altul, în sensul acela că toate să fie, în ele înseși, tot una de cunoscute ascultătorului (ori mai bine vorbitorului, căci acest din urmă vorbește totdeauna după simțul său, iar nu după acel al altora), precum, de pildă (macarcă nici aici totdeauna), atunci cînd mai multe lucruri, să zicem două, se găsesc în același raport față cu un al treilea, sau într-un raport contrariu ('eu și tu am lucrat', 'nici eu nici tu n-am lucrat'; 'său eu sau tu am lucrat', 'eu am lucrat tu însă ai dormit'). De cele mai multe ori din două lucruri legate printr-un raport unul este mai cunoscut și altul mai puțin cunoscut, unul este determinat—cum se zice—iar altul determinant, și norma a hotărît care sînt determinatele și care determinantele: subiectul este determinat, predicatul determinant; verbul este determinat, complimentele lui sînt determinante; apoi determinante sînt toate atributele și toate complimentele. Fiindcă sute de raporturi se stabilesc între lucruri, apoi sute de feluri de determinate și determinante sînt, care se întretae unele pe altele: un compliment este determinant față

cu un cuvânt oarecare, dar el însuși poate avea un alt compliment, care să-l determine, și acest din urmă poate avea la rândul său un altul, etc. Acum determinatele, ca mai cunoscute, sînt mai slab intonate și determinatele mai tare. Cînd vei observa una ori alta din aceste două intonații, vei ști că ai a face cu cutare ori cu cutare din cele două membre ale propoziției, și dacă vei intona mai tare după întăles pe un membru de propoziție care după formă nu determinat este, vei ști că ai a face cu o discordanță între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției.

Un alt mijloc mai puțin sigur pentru a constata discordanța este următorul. Determinatul, ca pe ceva mai cunoscut, despre care ai să vorbești ceva, cu care ai să legi într-un raport pe un alt lucru oarecare mai puțin cunoscut, îl spui întîi, îl anunți oarecum așa cum se întîmplă, și apoi cu tărie enunți determinatul. După poziția în timp pe care o are unul față de altul cele două membre ale propoziției vei ști care e determinatul și care determinatul psihologic și vei constata discordanța față de acele două membre gramaticale. Acest mijloc poate să înșăle.

Determinatului și determinantului li se dau de obicei numele de subiect și de predicat: subiect psihologic, predicat psihologic, subiect gramatical, predicat gramatical. Fiindcă însă prin subiect și predicat se înțelege de obicei un anumit raport din sutele care intră în discuția noastră, vom evita aceste numiri, ca să nu ne încurce, și vom păstra numirile cuprinzătoare, macar să mai greoaie, de determinat și determinant.

Exemplele ocazionale pentru discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției sînt nemărate. Vom alege la întîmplare vreo cîteva și vom accentua (cel puțin după simțul nostru) determinantele.

Neculcea. »și s-a răpezit cum mai degrabă și oștile carele le lăsase la Leva să meargă la vezirul să-și dea ajutor.« 193. Fiindcă atîta vorbă este mai înainte despre răpezitul oștilor, apoi 'și s-a răpezit', dupăcum chiar poziția arată, este subiectul psihologic, iar 'și oștile' este predicatul, care ne spune ceva nou și important despre acel răpezit. Cu toate acestea după schelet înțelesurile sînt in-

tervertite.—Iară Tatarii, după ce au bătut pre Hăncești, pre mulți oameni au robită dintru acele ținuturi, și pre mulți din căpitenii, căpitanii, hotnogi, prinzîndu-î i-au spînzurat, și pre unii i-au înțăpat Dúca vodă, după ce s-au întors de peste Dunăre.◀ 198. Dacă nu ni-ar fi spus îndată scriitorul că 'Dúca vodă' a înțăpat pe unii, noi am fi crezut că tot Tatarii i-au înțăpat. 'Dúca vodă' determină pe 'i-au înțăpat', este predicat psihologic la acest din urmă. »Și mai mult această a îndemnat pe împărăție de a venit la Cameniță.◀ 198. Mai sus este vorba despre hotărîrea împărăției Turcului »să vie asupra țării lesești să dobindească vestita cetate Camenița.◀ Și care lucru a îndemnat împărăția la pomenita hotărîre? Mai ales 'aceasta', că cetatea anume era tare prin însăși »starea locului, cu apă și cu stînci de piatră împrejur; minunat loc!◀ 'Aceasta' ne lămurește hotărîrea, iar nu din contra, 'aceasta' este predicatul psihologic. Și cu toate acestea, ceia ce explică restricția ce făcusem mai sus, că poziția determinatului și determinantului este un mijloc mai puțin sigur pentru a constata membrele psihologice ale raportului, predicatul psihologic ocupă locul întîiu, adevă pe acel destinat subiectului.— »și pódul încă s-a rupt de năvala Turcilor la mijlocul Nistrului, de s-au înecat mulțime de Turci; numai cîți au apucat cu pașa înainte de au trecut asupra Cameniței, atîția au hălăduit. Peritau ópt spre zece mii de Turci.◀ 203. Că s-a rupt ceva, că au hălăduit numai cîțiva și că au perit mulți, aceasta știm în de ajuns, formează subiectul vorbirii. Nou este că 'pódul' s-a rupt, că 'atîția au hălăduit' cîți au apucat de au trecut asupra Cameniței și că 'óptsprezece mii de Turci au perit'. Poziția coincide cu predicatul psihologic numai în unul din exemple.— Deci, pe Cupărești, fiind Greci, nu i-a putut lua dela mîna Ducăi vodă; iară pe boierii Muntenesți, cari erau dușmanii lui Șerban vodă, Stoica paharnicul și cu alții, dacă au prins de veste, au făcut cum au putut și au fugit și acei în Moldova.◀ 212. 'pe boierii muntenesți' este subiect psihologic și are cu toate acestea scheletul unui obiect drept. Fiindcă cu puțin mai înainte întrebuițase scriitorul un obiect drept, asemănător din multe puncte de vedere cu subiectul 'pe boierii muntenesți', apoi forma obiectului drept s-a îngrămădit în locul celei a subiectului, i-a fost mai comod scriitorului să o întrebuițeze pe dînsa.—»Fost-au și trei sémne mari în zilele Ducăi vodă, cînd au purces la oaste la Beciu; că s-au arătat o stea pe cer cu coadă, de s-au văzut multe zile. Mîncău și lúpii oameni. Fost-au și cutrémur prea mare; căzut-au átuncia și túrnul cel mare din cetatea Su-

cevei.◀ 223. Că a fost ceva, că s-a arătat ceva, că a mincat cineva, că a căzut ceva, nu sînt aici părțile cele importante și mai puțin cunoscute. Acestea sînt 'trei sémne mari', 'steáua cu coadă', 'lúpii', 'cutrémurul', 'túr-nul', care formează predicatelor psihologice, precum arată și poziția.—> Așijderea tîmplat-us-áú și ált Grec, la mazilia lui Antonie vodă Ruset, anume Palolaga, de l-áú luat cu pielea, gol, din feredeú și pe acela, de se pomenește până astázi.◀ 229. 'ált Grec' este predicatul psihologic. Și astfel de obicei verbele a se întîmpla și a fi se întrebunțează ca subiecte psihologice în expresii ca 'se întîmplă că', 'a fost odată un împárat' etc.—Eminescu. >Doar ciasórnicul urmează lunga timpuluicarare.◀ sat. I.—>Mii pustieri scînteiază supt lumina ta fecioară,◀ ibid.—>Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele, eú să fiú a ta stápină, tu stápin vieții mele.◀ sat. III.—>La un semn deschis-á-i calea și s-apropie de cort un bátri'n atît de simplu după vorbă, după port.◀ ibid.—>S-a-mbracat în zale lucii cavalérii dela Malta;◀ ibid.—>Tremura înspáimîntată márea de ale lor corábii!◀ ibid. În toate părțile subiectul psihologic are forma predicatului și vice-versa. Mai departe >Și apoi în sfatul țării se adun să se admire Bulgároi cu ceafa groasă, Grecotéi cu nas suptire. Toáte mutrele acestea sînt preținse de Roman, toátă grecobulgárima e nepoata lu Traian!.... Tót ce-n țările vecine e smintit și stîrpirură, tót ce-í însámnat cu pata putregiunii de natură, tót ce e perfid și lacom, tót Fanarul, tóți Iloții, tóți se scutură aicea și formează patrioții, încit fónfii și flecării, gágáúții și guşáții, bilbiiți cu gura strîmbă, sînt stápinii astei nații.◀ sat. III. Un șir lung de versuri cu neîncetată discordanță între subiectele și predicatelor psihologice și cele gramaticale, de cele mai multe ori fără potrivirea poziției. Și cu această ocazie observám că poziția subiectului în locul întiiú și a predicatului în locul al doilea este fixată numai pentru vorbirea istorică și științifică. Poezia, care amestecă atît de mult cunoștințele adevárate, pentruca să-ș clădească din ele fantazmele sale, le amestecă și din acest punct de vedere: în turburarea minții sale poetul íș pune predicatelor oriunde, cel mult frumuseța formei pune o stavilă dezordinei procedării sale. Tot astfel >Și lucéferii ce tremur așa ráci prin negri cetini, tot pámi'ntul, lácul, céru, toáte, toáte ni-s prietini.◀ ibid.—>Nu tráiți vói, ci un áltul vă inspiră, él tráește, él cu gura voastră ride, él se-ncîntă, él șoptește.◀ ibid.—>Ne-ați venit apoi drept mințe o sticluță de pomadă, cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă.◀ sat. III. 'o sticluță' = 'cu o sticluță',

'bețișor'='cu bețișor'; forma subiectului și a obiectului drept la un compliment de conjuncție. Este însă probabil un galicismu.

Asemenea discordanțe, precum cele de mai sus, sînt ocazionale. Altele au devenit uzuale și la aceste din urmă este bătătoare la ochi influința principiului, care ne preocupă, asupra transformărilor limbii.

În vr. relativul fără prepoziție se întrebuița pentru tot felul de complemente circumstanțiale. Ureche 158 î părea că un an ce n-au avut treabă de războaie are multă pagubă. < ce=în care. Neculcea 210 > zic să fie căzut în robie la Turci un fecior a lui Ramadanovski dintr-un podgheaz ce au fost mers Moscalii spre Crim. ce=cu care. 216 Pentru acea vrăjmășie și groază ce îi umpluse inima diavolul, de lăcomie ce avea, uritu-l-au toți pe Duca vodă. ce=cu care. > căzut-au atunci și turnul cel mare din cetatea Sucevii, ce-i ziceau oamenii turnul Nebuisei ce=căru. Astăzi *că'ruî, că'reî, că'ror* există numai în limba comună. Dialectal—cel puțin în Moldova—ele s-au înlocuit cu relativul fără prepoziție și 'un turn căruia îi ziceau,' 'o fimee căreia îi ziceau', 'niște turnuri căroră le ziceau' sună în dialect 'un turn care îi ziceau' 'o fimee care îi ziceau', 'niște turnuri care le ziceau'.

Un fenomen important provocat prin discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției este lipsa copulei, a formei predicatului. Ureche 138 și cei giudecați de moarte, dați în mîna lui să-1 omoare. Miron Costin 442 > Neștiutoare firea omenească de lucruri ce vor să fie pre urmă, că pentru un lucru său două ce i se prilejesc pre voie, bietul om purcede desfrînat etc. < 443 Iară Ardelenii și îndoiți unii și bine nestrînși încă la Bator Andreiaș șu toții, ce cu cită oaste au putut strînge au dat războiul lui Mihaiu vodă la Sibiu. < 443 > Neștiutoare firea omenească și de primejdiile sale, că apoi, peste nu îndelungată vreme, așa au pățit și Mihaiu vodă de Baștea George, < 450 Nedeprișă oastea lui Mihaiu cu acel fel de oaste ce s-au pomenit, Husarii. < 455 > Iară moartea lui, precum au rămas din om în om în țară poveste: au murit otrăvit de cumnată-sa, < 461 > Ce zilele lui cele stîrșite, cum se zice: văzînd că merge la perire, și nu-i spusese Armașul povestea, s-au apucat de sabia unu dărăban să moară cu răscumpărare, că era om din hirea lui inimos. 477 > Atita oaste de toată cită sosise descălecată socotea Jolcovski, neștiind că într-aceiaș noapte au fost sosit și oardele Hanului. 482 > amu fără nicio grijă țari și sămeți Leșii, 489 > August 23 zile de dimineață gătiți Turcii de război, Cazacii erau descălecați cu tabăra lor mai gios, etc. <

492 »August 29 și 30 Turcii au săzut pre odihnă, iară Hodkievici hetmanul măhnit pentru steagul său, care lucru la oștenii acestor părți și în loc de necinste și în loc de piezi răi se socotește.« 495 »și ei închiși de toată hrana, mai mult ce răzbeaū Cazacii pen păduri, pe la cetăți aproape, și aduceaū cite oarece hrană, ce iar nu de agiuns.« 501 »Pre cale mergînd atunce dela Hotin împărăția, mare scădere aū avut în oameni, hămisită oastea și caii, că lovise niște recele cu ploii și cu ninsori;«—Neculcea 224 »Bogat bine și folos au rămas țării și dela Petreceico vodă: pradă și foamete mare. —Eminescu sat. IV »Braț de braț pășesc alături, le stă bine la olaltă, ea frumoasă și el tinar, el înalt și ea înaltă. —Isp. 135 »și cant-o în sus, cant-o în jos, capra nicăiri. 256 »de zmei, zmei; de voinici, voinici.« 324 nici drumul ei, nici picioarele ei. Creangă an.64 striga Ioane și Ion pace. Apoi 'vorba multă sărăcie', 'mai bine ceva decît nimic', 'nici salcia pom, nici mojicul om', 'nici talpa casei cerc de bute, nici mojicul om de frunte', 'la unii mumă și la alții ciumă', 'în față miere și în dos fiere', 'slugă veche mascara bătrînă,' 'tu mare, eu mare, cine să tragă cizmele?' 'de departe trandafir și de aproape borș cu știr', 'lesne a ierta, dar anevoe a uita', 'prăvălie cu chirie, marfă în datorie', 'greū la deal, răula vale', 'departe griva de iepure', 'cite belele, cite bube rele, tot în capul babei mele', 'de ani mare și minte n-are'. Pan, pov.

Participiul prezent, a cărui origină din ablativul gerundiului am discutat-o mai sus (pag. 48), a ajuns mai întîiu în vr. să se întrebuințeze pentru timpurile trecute (imperfect, perfect) ale indicativului. Ureche 129 »și pre scurt scriind și însemnînd, dela început până la domnia lui Petru vodă Rareș, și s-au stîns.« (=a scris și însemnat); 130

Și de acolo luînd multe și lipindu-le cu ale noastre vremi potrivit, și am scris acest letopisetz,« (=am luat și am lipit); 131 îndemnîndu-se o samă de feciori de domni, den domniile ce aū fost pe acele vremi la Rîm, și cu oamenii lor din Maramurăș venind peste munții ungurești și peste munții țării Moldovei, vinînd hiare sălbatic, până aū eșit la apa ce-i zicem Moldova, gonînd un zimbru, carele l-au vînat, la locul unde se chiamă acmu satul Bourenii pre aceea apă a Moldovei. (=s-aū îndemnat, aū venit); 132 »După risipa țării dintîi de greul oștilor lui Flac, hatmanul rimlenesc, mai apoi după multă vreme, cînd feciorii cei de domni den munții ungurești pogorînd după vînat, și aū nemerit la apa Moldovei, vîzînd locuri desfătate, cu cîmpi deschise, cu păduri dese și cu ape curgătoare, îndrăgînd locul, aū tras pre ai săi dela Maramurăș și pre alții au în-

demnat de aŭ venit.« (=aŭ pogorît, aŭ îndrăgit); 145 ›iară neputînd să-ş ingăduiască cu vărul-său Petru vodă pentru domnie, că cerca Roman să omoare pe Petru, de i-aŭ căutat lui Petru vodă a fugi la Unguri fără zabavă.« (=nu putea). Miron Costin 441 ›din două părţi avînd oşti împărţia Turcului asupra crăiei Ungureşti, o samă de oşti despre Buda, iar altă oaste într-acelea asupra Ardealului avea; « (=avea); 444 ›Stînd Mihaï vodă după aşzarea Ardealului, iară de aice din ţară Ieremia vodă, indemnăt fiind de Turci, aŭ strîns oaste,« (=sta); 446 că craiul leşesc Jicmond fiind drept moşan acei crăii, ce încă viu fiind lătă-său Ioan craiŭ, l-aŭ ales Leşi pre Jicmond la crăia lor; « (=era); 485 ›de care lucru s-aŭ cutremurat Leşi, devremece văzîndu-ş şi risipa oştilor cu amîndoi hetmanii şi a vedere venirea puterei ca aceia asupra lor.« (—videaŭ. Textul l-am corectat după Cogălniceanu. V. A. Ureche rău a făcut că a găsît ›frază confuză şi a dat sensul mai mult decît textul!); Neculcea 210 ›şi acel paşă întrebîndu-l pre Antonie vodă Ruset unde este Buhuş hatmanul, iară Antonie vodă au dat samă că aŭ bolnăvit şi n-aŭ putut să vie în oaste,« (=l-a întreat); 214 ›şi trimeteînd cartea aceia cu Lupul sulgerul, ca cum ar fi fost dela singur Dumitraşco vodă, la căpitanii dela acele ţinuturi, iară un căpitan, anume Decusară, dacă aŭ înţales ce scrie întru acea carte, s-aŭ făcut a trimete porunca la alţi căpitanii.« (=aŭ trimes); 231 ›Velicico hatmanul era un om de fire şi de treabă la toate socotelile lui şi îndrăzneţ bun; numai, neavînd nici cu cine, aŭ doară nici noroc la războiŭ n-avea să-i slujască, că pe unde mergea, îl tot bătea.« (n-avea).

Din întrebuiţarea ἀπὸ κοινῶν (asupra căreia vezi la clarificare) a rezultat pentru participiul prezent întălesul unei propoziţii subordonate temporale şi cauzale. Ureche 141 ›iară după aceia aŭ intrat vrbă între fraţi, că, Iiaş vodă vrînd să omoare pe frate-său Ştefan Vodă, aŭ fugit Ştefan vodă la Munteni.« (=fiindcă voia); 161 ›şi așa aŭ purces cu mulţime de Turci, unde Ştefan vodă mult s-aŭ nevoit să nu-i lase să treacă Dunărea, ci n-aŭ putut, că, Tatarii deoparte, Turcii de altă parte năvălînd, i-au căutat numai a dare cale Turcilor.« (=fiindcă năvăleaŭ); 165 ›şi pedestrîndu-se oastea ca să nu nădăjduiască de fugă, ci numai la arme, ş-aŭ dat războiŭ Lunı, Iulie în 26, şi multă vreme trăînd războiul neales, de ambe părţile osteniţi; şi Turcii tot adăogîndu-se cu oaste proaspătă, iară Moldovenii obosiţi şi neviîndu-le agiutor nice deoparte, aŭ picat, nu fieştecum, ci până la moarte se apăraŭ,« (=dupăce s-a pedestrit, dupăce a trăit, fiindcă se adăo-

giau); 173 »aşa şi cinstea den zi în zi micşorîndu-i-se, de inimă rea puţin de n-au murit.◄ (= fiindcă i se micşora).— Miron Costin 458 »Apropiindu-se Ştefan vodă Tomşa de ţară, Constantin vodă...aşa purces la Leşi.◄ (cînd se apropia); 477 »ce toată ziua hărăţindu-se cu Turcii şi cu Tatarii, eşind şi de ai noştri Moldovenii la harţ.◄ (= în vremea eşaui); 478 »dacă s-au apropiat oştile, aş dat Leşii întîi şi cu Moldovenii război, şi în loc împingînd pre oardele lui Cantemir beiu, şi Turcii începuse a se da înapoi.◄ (= după ce au împins). Neculcea 197 »viind Duca vodă cu a doua domnie în ţară, arătase la fire mai aspru decît cum era cu domnia dintîi;◄ (= cînd venise); 197 »deci, viind Hîncul şi cu Durac Sardarul aice în Iaşi, cu toate oştile, strigaş să-1 prindă pre Greci să-1 omoare.◄ (= cînd aş venit); 198 »Duca vodă gătind conace şi poduri preste toate piraiele cu multă grijă, să nu-1 afle împărăţia vreo pricină, să-ş pue capul, venit-aş şi Grigorie vodă, domnul muntenesc, cu oastea sa,◄ (= după ce a gătit); 204 »sosind Grigorie vodă la Obluciţa, aş mers la vezirul,◄ (= după ce a sosit); 205 »şi apoi, murind Grigorie vodă, aş purces Duca vodă cu domnia în ţara muntenescă.◄ (= după ce a murit); 206 »şi neaflîndu-se nime atunci...l-aş pus pre dînsul vezirul domn.◄ (= fiindcă nu se afla); 208 »deci, viind primăvara, s-aş ridicat Tătarii din ţară.◄ (= cînd a venit); 209 »şi aş aşă-zîndu-se de ambe părţile, s-aş întors vezirul înapoi pre Nistru,◄ (= după ce s-aş aşăzat); 209 »scris-aş atunci vezirul la Dimitraşco vodă, eşind Nemţi din cetăţile ţării Moldovei, să trimită să le strice toate,◄ (= după ce vor eşi); 210 »aş adus şi apă pre oale până în zidul acestei biserici, care pre urmă cu vremea s-aş astupat, netocmindu-o nime.◄ (= fiindcă n-aş tocmit-o); 210 »mers-aş şi Duca vodă, domnul muntenesc, şi, bătînd cetatea Cehrinului cîteva săptămîni, şi viind şi oastea moschicească cu un cneaz, anume Ramadan, aş bătut pre Turcii,◄ (= după ce a bătut, după ce a venit); 211 »agiungînd Turcii şi cu banii la Ramadanovski, el aş făcut viclesug, scoţîndu-ş feciorul din robie; aş îmbătut cu holercă pre Cazacii cei din cetate şi, dormind beţi, aş dat ştire Turcilor,◄ (= după ce aş agiuns, pecînd dormeaş); 211 »întălegînd Moscalii de viclesugul lui Ramadanovski, l-aş prins împăratul moschicesc,◄ (= cînd aş întăles); 213 »apropiindu-se de casă-ş numai ce aş văzut că-1 arde şi casa.◄ (= cînd se apropia).

În limba de astăzi s-a păstrat numai întrebuintarea participiului prezent cu întălesul de propoziţie subordinată. Eminescu sat. I. »Deşi trepte osebite le-aş eşit din urna

sortii, deopotrivă-1 stăpânește raza ta și geniul morții, la acelaș sir de patini deopotrivă fiind robi, fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi.◀ (=fiindcă sint); sat. III »An cu an împărăția tot mai largă se sporește, iară flamura cea verde se înalță an cu an, neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan.◀ (=învremece în urma); cad săgețile în valuri, care șueră, se toarnă, și lovind în față, în spate, ca și crivățul și gerul, pe pămînt lor li se pare că se nărue tot cerul.◀ (=fiindcă loveau); sat. IV Apoi iar dispăre-n nuntru, auzi pasuri ce coboară, și eșind pe ușă iute, ei s-au prins de subsuoară.◀ (=dupăce a eșit).

Foarte obișnuite sint propozițiile relative, unde relativul este urmat de o conjuncție locală, temporală, modală: 'au fugit care încotro au putut', 'au mîncat care cînd au putut', 'au vorbit care cum au putut'. Ureche 172 iară Leși, cine încotro au putut, așa s-au risipit; Miron Costin 445 »după războiu oastea, care încotro i-au fost mai îndămină, s-au risipit; 472 »unde pre cari i-au apucat vremea, acolo i-au omorit. Neculcea 224 »cine de pe unde au fost.... toți au venit,◀. Precum se vede, în vr. se întrebuița și *cine* în asemenea locuri. La baza acestor expresii a fost un nedefinit urmat de relativ: 'iară Leși fiecare, încotro au putut, așa s-au risipit'. 'după războiu oastea, fiecare încotro i-a fost mai îndămină, s-au risipit.' 'unde pe fiecare i-a apucat vremea, acolo i-au omorit.' 'fiecare de peunde au fost toți au venit.' Fiindcă însă Românul pronunța asemenea cuvinte chiar atunci cînd în gîndul său vreun nedefinit nu exista, cînd adică el înțelegea numai Leși încotro au putut s-au risipit.' 'după războiu oastea încotro i-a fost mai îndămină s-a risipit.' 'unde i-a apucat vremea acolo i-au omorit.' 'de pe unde au fost toți au venit.' fiecare, fiecare au căutat să se acomodeze cu împrejurările și s-au alipit la conjuncțiile următoare, ca și cum ar face parte integrantă dintr-însele: deoarece în idei nu corăspundea lui fiecare, fiecare nimic, apoi au fost considerate ca conjuncții. Și atunci, odată devenite conjuncții, au trebuit și scheletul să și-l schimbe prin analogia celorlalte conjuncții, fiecare a devenit care, fiecare s-a schimbat cum a putut, în cine, care negreșit conjuncție de altfel nu e, dar tot samină mai mult cu formele gramaticale decît fiecare (cf. ce, care este și interogativ și conjuncție).

O procedare analoagă a avut loc la întrebările indirecte, unde interogativul este urmat de un alt interogativ: 'să spună cine ce a făcut', care cui a spus', 'care pe care a întrecut'. La baza unei asemenea întrebări a fost un interogativ, urmat de un nedefinit: 'să spună cine a făcut

ceva', 'care a spus cuiva', 'care a întrecut pe cineva'. Pe cînd Românul pronunța însă 'să spună cine ceva a făcut', el gîndea numai 'să spună cine a făcut'. ceva, cuiva, pe care, etc. necorespunzînd niciunui lucru gîndit, au căzut la rangul unor forme gramaticale și au devenit relative, apoi s-au acomodat cu scheletul prin analogie—la relative și ceva a devenit ce, cuiva cui. Aceste fenomene însă se pot explica și prin $\sigma\chi\eta\mu\alpha \acute{\alpha}\pi\omicron \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon\acute{\sigma}$.

Acelaș fenomen a avut loc acolo unde în propoziții relative, locale și temporale infinitivul este predicat. Astăzi zicem: 'am ce face', 'am de ce mă plînge', 'am cu ce trăi', 'am cu cine vorbi', etc., 'am unde merge', 'am cînd dormi' = 'am ce să fac', 'am de ce să mă plîng', 'am cu ce să trăiesc', 'am unde să merg', 'am cînd să dorm'. În vr. se construia astfel și voesc, Ureche 153 >vrînd de ce se lăudare.< Un nedefinit a fost la baza acestor ce, cine, unde, cînd. S-a zis 'am a face ceva', 'am a mă plînge de ceva', 'am a trăi cu ceva', 'am a vorbi cu cineva', 'am a merge undeva', 'am a dormi cîndva' (și să se noteze că însemnăm aceste presupuse propoziții după uzul de astăzi; în timpurile acele vechi, cînd transformarea a avut loc, ele au putut suna și mai apropiat de urmașele lor actuale, de ex. *'am de ceva mă plînge'), și s-a gîndit 'am a face', 'am a mă plînge', 'am a trăi', 'am a vorbi', 'am a merge', 'am a dormi': ceva, cineva, undeva, cîndva, necorăspunzînd niciunui lucru gîndit, au devenit forme gramaticale după înțales și analogic—după schelet.

Pronumele scurtate de dativ și acuzativ au ajuns la starea lor prezentă de slăbire a scheletului (îmi, mi; îți, ți; îș, ș; îi, i; mă; te; să; îl, l; ne; vă; le; îi; i, față cu mie, ție, lui, iei, mine, tine, sine, el, nouă, noi, vouă, voi, lor, iei) din cauza aceia că numai de formă s-au întrebuintat ca obiecte, pe cînd în realitate au fost niște subiecte: 'l-am văzut' are de subiect psihologic pe l, 'i-am spus' are de subiect psihologic pe i, etc. Și de mult ce a avut loc discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale, pronumele în chestie s-au acomodat înțalesului perzîndu-ș tot mai mult vigoarea scheletului. De unde, ca niște obiecte ce ar trebui să fie după schelet judecînd, ar trebui și accentuate mai tare decît verbul să fie, ele au ajuns să se piardă în acest din urmă, pînă în gradul de a-ș perde citeodată orice înțales. Pentru aceia, oridecîteori voim să dăm în adevăr un obiect verbului, nu ținem socoteală de pronumele scurtate și zicem de pildă (repetînd în aparență obiectul): 'pe mine m-ai văzut', 'mie mi-ai spus', 'lui i-ai vorbit', etc. Neculcea 195 >Iară pre Drăghici Cantacuzino și

pre frate-său Mihai și pre frate-său Constantin, cari il pîrise pre Grigorie vodă la Beciū, și pre frate-său Matei și pre Iordachi, i-au luat pre aceștia pre toți de grumaz de i-au dus în țara muntenească.◀ Eminescu sat. I ▶Soarele, ce azi e mîndru, el il vede trist și roș,◀ sat. II ▶Acea tainică simțire, care doarme-n a mea harfă, în cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă ?◀

Propoziții subordonate se întrebunțează ca propoziții principale. Astfel des propozițiile condiționale. Creangă pov. 115 ▶Dacă doar nu-s harabagiū de ieri de alaltăieri, jupine Ștrul.◀; an. 56 ▶Dacă l-aș ucide în bătae, cînd aș afla că el a prins pupăza.◀ Apoi propoziții locative cu *unde*. Creangă pov. 196 ▶și unde nu mai zboară și a treia oară până la soare.◀; an. 58 ▶și unde am croit-o la fugă uitîndu-mă înapoi să văd nu m-ajunge moșneagul.◀; Isp. 16 ▶La a zecea zi unde se scutură odată calul și se făcu frumos,◀; 17 și unde se răpezi asupra lupului cu paloșul în mînă; 17 ▶unde-1 eși leul înainte cu gura cascată; 18 ▶unde-1 eși înainte balaurul; 138 ▶unde smuci odată sabia din pămînt; 329 ▶fata unde se pune pe un plîns.

La toate aceste schimbări, dupăcum s-a putut deja observa, alături cu discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției joacă un rol important alunecarea sunetului, alunecarea înțalesului și analogia.

IX

9) RITMUL.

42) Simetria este un element important în activitatea psihică, tot așa dupăcum este un element important în natura fizică. Obiectul o prezintă în mare parte și părțile constitutive ale celor mai multe animale, plante și minerale sînt așazate simetric unele față cu altele, începînd de la cele mai bătătoare la ochi, precum sînt membrele corpurilor animale, frunzele plantelor, cristalele mineralelor, până la cele mai mici și mai cu greū observate, precum sînt celulele. Și dacă este adevărat că în ultimă analiză substanța cu toate manifestările sale se reduce la atomi infinit de mici și omogeni, apoi combinarea acestora pentru a da naștere lumii simțite trebuie să se fi făcînd în mare parte simetric. Este o tendință oarecum a elementelor constitutive ale lumii de a se așaza la egale distanțe în timp și în spațiu unele față cu altele. Pentru moment excep-

țiile sînt nenumărate și chiar cele mai simetrice lucruri lasă mult de dorit în privința simetriei, dar tendința—numai dacă nu va fi cumva o tendință contrarie, dela simetric la nesimetric—există și se observă lesne. Psihicul, care deja ca o reproducere neexactă a obiectului prezintă în mod necesar trăsătura caracteristică a acestuia, fiind el însuș un lucru, se supune la mișcarea simetrică a naturii, și pentru aceia simetria, satisfăcînd unei tendințe a subiectului, îl mulțamește contribuind a produce în el acel particular sentiment de plăcere, numit al frumosului; și însăș poezia, care în destrăbălarea procedării sale tinde să rupă lanțurile ce țin pe om legat de realitatea grea și tristă pentru a-l hrăni cu visuri, poate, operînd cu cunoștințele adevărate ca cu niște cărți de joc, zidi cele mai extravagante castele în Spania, dar peste simetrie nu poate trece, din contra ia sacrifică, în gustul său de a adormi pe om cu închipuirii, mai mult încă decît istoria și decît știința, acestui idol.

Alături cu simetria multe elemente altele contribuiesc la producerea frumosului, și toate elementele constituitive ale acestuia, la un loc luate, sînt variabile dela un popor la altul și dela un timp la altul: gusturile sînt multe și schimbătoare și idea pe care o extragem noi din ele (cum de pildă că elementele frumosului sînt simetria, obiceiul, noutatea și vreo citeva altele), nerealizabilă ca orice idee, nu trebuie confundată cu vreun frumos absolut: absolutul, dacă va fi existînd cumva, scapă observației noastre, care ne învîrtim într-o lume de relativități.

43) Acum, pentru un popor oarecare toate lucrurile se împart în frumoase și urite, și prin urmare și vorbele. Cutare vorbe, cutare șir de sunete, cutare simetrie de înțălesuri îi plac, cutare altele nu. Pentruca să ajungă la cele dintîi omul schimbă pe cele de al doilea: cele dintîi îi plac și prin urmare sînt mai ușoare, cele de al doilea nu-i plac și prin urmare sînt mai greoaie. Calitățile, pe care trebuie să le poseadă elementele unei limbi pentru a plăce poporului care o vorbește, noi le numim aici ritmu și nu înțălegem prin urmare supt acest cuvînt numai raportul de

timp și de spațiu ale acestor elemente între ele (ceia ce de altfel formează înțălesul obișnuit al acestui cuvânt).

44) Multe schimbări provoacă ritmul, dar sînt greu de descoperit. Astfel cuvintele cele multe în *-îră* și în *-cune* din limba veche (Intr. 109) nu s-au perdut oare din cauză că nu mai plăceaă auzului sunetele din aceste sufixe? Și dacă ar fi cumva presupunerea adevărată, apoi n-a fost curată nebulie încercarea puriștilor și etimologiștilor de a le readuce cu toptanul în vorbirea de astăzi și de a forța astfel gustul a milioane de oameni? Pentru ce zice Românul, de pildă, 'I-am văzut', iar nu 'am văzutu-l' și din contra 'am văzut-o', iar nu 'o am văzut'? Din punct de vedere al înțălesului cele două propoziții sînt identice: psihologic *l* și *o* sînt subiecte, gramatical sînt obiecte drepte, iar verbul este acelaș și colo și dincolo. Ritmul în 'o am văzut' n-a plăcut urechei, aceasta e se vede toată cauza. Și așăzarea la sfirșit a articolului rominesc să n-aibă oare acelaș punct de plecare? Vom da mai jos cîteva exemple care ni s-au părut mai sigure.

Dacă aceleaș raporturi vin unele după altele, cuvintele între care ele se stabilesc nu păstrează aceiaș ordine în timp și în spațiu și se zice, de pildă, mai bucuros 'pregătește-te și te du' Isp. 13, decît 'pregătește-te și du-te'. Acest fenomen, obișnuit în tot felul de limbi, se numește chiasmus, $\chi\alpha\sigma\mu\acute{o}\varsigma$, »propriu așăzarea crucișă ca într-un χ .« Kühner Gramm. II. 1079. Hasdeu, care-ș închipuește că »amănunte despre acest interesant fenomen, ba până și simpla lui mențiune, se găsesc numai doară în tractatură de stilistică latină, la Năgelsbach de ex., niciodată însă în acele de sintaxă, fie cit de dezvoltate,« dă în Col. Tr. 1883, 330 sqq. numeroase exemple din texturi vechi, din care vom cita cîteva: 'vătăma-se-va păstoriul și se vor răsipi oile.' 'dușu-mă de mă spalaiu.' 'foloseștene și ne slobozește.' 'seca-voiu riurele și voiu seca inarea.' 'ceia ce mă văd pre mine batgiocurescu-mă', etc.

Alt fenomen tot atît de important este repetarea unui cuvînt fără nicio trebuință a înțălesului, numai dingustul de a stabili o simetrie oarecare. Astfel se găsesc în rominește repetate pronume și verbe auxiliare. 'I-oi vide-lă', 'I-om tăie-lă' Cont. VI' 285, 'm-am dusu m-au' Creangă an. 23, 'I-a ancl'is-añ' Meglen 67. Intr-un exemplu ca 'I-oi vide-

lă' repetarea pronumelui n-adauge nimic la înțeles, este tot l subiect psihologic și tot 'oi vide' predicat, și în 'm-am dusu m-am' repetarea formei este iarăș zadarnică, dacă numai din punct de vedere al înțelesului o consideri.—Astfel se explică și acel *al de* care se găsește înaintea substantivelor articulate: 'al de gloatele' Isp. 48, 'al de măsa' 130, 'al de neica' 206. Și anume prin alunecarea poetică a înțelesului (periphrasis) între un substantiv și atributul său se intervertesc adeseaori rolurile în românește, astfel că atributul se întrebuițează în locul substantivului și viceversa, se întrebuițează abstractul pentru concret, cum se zice. Așa dupăcum Homer zice βῆρ Ηρακλ.ηείη, μένος Ἀτρείδαο, ἰς Τηλεμάχοιο în loc de puternicul Hercule, viteazul Atride, impetuosul Telemac, se zice în românește 'săracul de mine', 'păcătosul de el', 'amăritul de om', 'bahnița de țigancă' Isp. 63, 'gașperița de ciobară' 63, 'mîndrețe de meri' 64, în sfîrșit '*al de neică' în loc de 'neica', unde atributul, reprezentat prin articol, este întrebuițat ca substantiv și substantivul neică este întrebuițat ca atribut. Și atunci, dupăcum în 'l-oi vide-lă' se repetă pentru simetrie pronumele, tot așa și în '*al de neică' s-a repetat pentru simetrie articolul și a rezultat 'al de neica'. Acest *al de* s-a izolat cu vremea și analogia l-a răspîndit în toate părțile, pelîngă substantive plurale ca și pelîngă singulare, pelîngă feminine ca și pelîngă masculine: 'al de tata', 'al de mama', 'al de gloatele', etc.

Cuvîntul care sună în Moldova *Cosînzâna* se găsește la Isp. cu formele *Simiziâna* 11 și *Simziâna* 24. La bazele acestui cuvînt s-a găsit probabil semidivina, care, judecînd după *zînă* divină, ar fi trebuit să dea naștere în rom. lui **Simizînă*, **Simzînă*, ori dial. *Sinizînă* *Sinzînă*. Fiindcă însă cuvîntul acesta se întrebuițează numai ca atribut la Ileana, *Ilăna Simiziâna*, *Ilăna Simziâna*, *Ilăna Cosînzâna* (=Helena Semidivina, adică renumita Elenă, pentru care s-a'nt bătut atît Grecii cu Troianii, căci povestea romînească cu Ileana Simiziana cea răpită de zmei [Paris] și după care cutrieră lumea Făt-frumos [Menelaos] ca s-o găsească, este povestea războiului troian), s-a potrivit sfîrșitul atributului cu sfîrșitul substantivului prin ritmu.

Creangă pov. 205 'chima răului pe malul pîrăului' înseamnă că-î răcoare: Iei, da ce răcoare-ı aici, chima răului pe malul pîrăului, îmi vine să nu mai es afară. « Este vorba de fundul unei fîntîni. Aceste vorbe sînt izolate: *cîma* nici nu se mai aude altfel decît în raportul de mai sus. *cîma* este = *κύμα*, răului este = *ρίου*, adică 'valul rîului pe malul pîrăului', te răcorești în fundul fîntînei ca atunci cînd

ai sta pe malul unui pîrău și ar aburi vîntul despre valuri, *ră'ului* pentru *rî'uluă* a căpătat această formă din cauza ritmului, pentru a se potrivi cu *pîră'ului*.

Creangă an. 33 ›tunsul felegunsul, cîinii după dînsul.« Așa strigau fetele după Creangă, cînd se tunsese întîiu. Aceste vorbe sînt izolate: *felegunsul* nici nu se mai zice altfel decît în raportul de mai sus. Dar ce-î *felegunsul*? Probabil *felezuítul*, adecă netezit pe cap ca un vray de grîu cu felezăul, și dacă a căpătat cuvîntul forma *felegunsul*, o dato-rește aceasta numai ritmului.

›Cu șoptele, cu momele« Isp. 279. *șoptele* = *șoapte* și a căpătat această formă din cauza lui *moméle*. Apoi, din cauză că prin această transformare, datorită ritmului, s-a izolat cuvîntul de grupul din care făcuse mai înainte parte, a devenit prada analogiei, care a făcut din el *șoséle*, căci a-celeaș vorbe mai sună pe aiurea la Isp. ›cu șosele cu momele !

În 'hurduz burduz' (de pildă 'să mi-l aduceți hurduz burduz', adecă 'hurducăit ca un burduf') cel dintîiu cuvînt este onomatopoeic din *hurduc*, iar cel de al doilea este *burduf*, acodat cu întîiul pentru ritmu.

În sfîrșit ritmul este cauza pentru care se stabilesc o mulțime de raportori izolate între cuvinte care rimează, precum 'sfară în țară' Isp. 141, 'de silă de milă' 154, 'zi de vară pîn în țară' 196, 'sula și căciula' 288, 'să vă spui la moș pe groș' 332 (astfel sfîrșește povestitorul: ›incălecaiî pe un lemn, la bine să vă îndemn, încălecaiî pe un cucuș, să vă spui la moș pe groș.« *moș* este sărbătoarea moșilor, la care, ca la o sărbătoare mare ce este, se spun povești, fiindcă au oamenii vreme de perdut, iar *groș* este moneda *groschen*: adică 'incălecaiî pe un cucuș ca să vă mai spun la moși povești pentru groși', ar vrea povestitorul să fie plătit pentru osteneală. Perzîndu-se din cauza izolării înțalesul, cuvintele s-au prefăcut cu timpul în 'moș pe groș'), 'drele pe podele' Creangă an. 42, etc.

X

1) METATEZA.

45) Precum am spus la analogie, vorbirea ocazională este o neîncetată reproducere a cuvintelor tip, care pozează ca niște modele. Cuvintele tip sînt însă compuse din sunete tip, pe care mîntea le cuprinde cu o singură privire, cînd dă naștere unui cuvînt ocazional oarecare. Se în-

tîmplă că vine mai comod organelor vocale să intervertească ordinul de articulare al sunetelor și are loc atunci fenomenul numit metateză ($\mu\epsilon\tau\alpha\tau\epsilon\zeta\eta$). Sunetele care-ș schimbă poziția în timp și în spațiu pot să fie contigine ori la distanțe mai mari sau mai mici unul de altul.

46) Metateza este iarăș un fenomen, care, ca și disimilația, apare filologilor ca ceva extraordinar. Și despre ia zice Paul Princ. 60 »lucrul bine nu-lîntăleg. cf. pag. 31. Miklosich Beitr. Lautgr. 23 împarte metatezele după următoarele formule : »1 tert devine tret, formosus=frumos ; 2) tret devine tert, slav. grad=gard ; 3) ret devine ert, ripa, dr. rîpă=ir. ęrpę ; 4) tetr devine tret, populus, poplus=plop ; 5) tetr devine tert, medius locus, dr. mijloc=mr. n'oldznc ; 6) ter devine tte, per=pre ; 7) în devine nă, înrăire=nă-răire ; 8) ne devine în, slav. nevęsta=mr. nveastă ; 9) abi devine aib, habeat=aibă ; 10) st devine ts, stuppa=mr. tsupu.

Noi nu vom face vreo clasificare de acest fel la înșirarea exemplurilor, ci le vom înșira după alfabet, cuprinzînd între ele și pe cele date de Miklosich. *ăibă*—habeat ; *apuc* *acup, aucupo ; *ăștept*—exspecto ; *buhav*—bulg. hubav, (ubaf Meglen 78), *băltă* vsl. blato ; *breb*—heber pro fiber Georg. Lex., cf. it. bevero, sp. bebaro, befre, fr. bièvre, Diez W. (M.=vsl. bebru. Este probabil însă că Slavii au luat cuvîntul dela Romîni, nu din contra) ; *brăbenă*, *brebenel* berbena Georg. Lex. ; *ciag* *clagulum, coagulum ; *cingă* *clinga, cingula ; *coif* cofea C. ; *castravete*—slav. crastavitsı ; *cruts* alb. kurtsėi ; *cîră* vsl. criži ; *cub*—*cnbium ; *curcubetă* cucurbita ; *curcubă'ū*—concurvus ; *čupercă*—sîrb. pećurca ; *dăltă*—vsl. dlato ; *deștept* dispectus ; *dăbălăzate* Creangă pov. 239—probabil*dezăbălăte, adecă cu zăbală ; *firtat*—frate ; *flămînd* *tamulentus ; *frîngie* și *frîngie* fimbria ; *frămînt*—fermento ; *frumos*—formosus ; *gard* vsl. gradn ; *hatală'ū*—ung. hálótárs ; *între*—inter ; *întreg* integrum ; *lăcră* al. cu *raclă* bulg. raclu ; *mahâl*—hamal ; *otocól* rotocol ; *plop* populus ; *palăvră*—παλαβολή ; *pădure* → palude ; *pătrund*—pertundo ; *purcéd*—procedo ; *plămî'n* pulmone ; *pre* per ; *roib*—rubeus ; *sugits*, mr. *sunglits*—singultio ; *scovărdă*—vsl. scovrada ; *scuip* exspuo ; *stupesc* *sputesc, deriv. din sputum, spuo ; *sihlă* al. cu *sălhă* silva ; *strănut*—sternnto ; *șupuresc* Creangă an. 48

(strecor) *şurupesc, şurup; *targă* pol. tragi; *tîrnosesc* — $\delta\sigma\omega\acute{\alpha}\zeta\omega$; *zgăibă* scabies. — mr. *agârşescu* — greşesc; *bârtsātu* ($\epsilon\sigma\gamma\iota\alpha\zeta$) brachium; *bâtă'rmu* bătrîn; *cătregu* (luntre) $\nu\acute{\alpha}\tau\epsilon\sigma\gamma\epsilon\upsilon$; *cutrúburu* turbure; *flacă* *fac'l'ă, facula; *gărdină* — grădină; *hărnescu* hrănesc; *n'öldzuc* (şi dr. dial. *nîlzoc*) — mijloc; *ncisescu* (plec) $\epsilon\upsilon\iota\upsilon\gamma\alpha\zeta$; *n' su, nă'su, nésu* (vr. *nîsu*) — însu; *nica, ninga* — încă; *păltări, pîltări* (accentul?) al. cu plătări — $\pi\lambda\acute{\alpha}\tau\eta$; *scîlfurá* — sulfur; *virzării* (vrăjitorii) sl. vrazari; *vlécîu* al. cu *vécîu* vetulus; *vlégîu* al. cu *végîu*, vigilo; *tsúci* stupa. Olimp *ancúperi* 123 — cumperi. Meglen *nu-st-la dáu 74 nu-tsi-l dáu* (st=ts. tsi în legătură cu *la, li* se preface totdeauna în *st-la, st-li.* W.); *úbař* 78 buhav. Istr. *fruníge* — formica; *perzún* — it. prigione; *érpe* (stîncă, piatră) ripa; *érde* — ridet; *tarréřš* (pestelcă) — transversus; *trucin'e* (popuşoin) — slav. turkin'a.

XI

x) AMESTECUL VORBIRILOR

47) Limba nu este numai productul activităţii vorbitorului, ci în mare parte ceva impus din afară, pe care vorbitorul îl primeşte de a gata, adaptîndu-l numai cu materialul său apercceptor. Mai întîiu un individ oarecare X primeşte în copilărie dela părinţi şi dela alţi oameni, cu care a venit în contact, o bună parte din materialul limbic, pe care mintea sa are să-l frămînte şi are să-l îmbogăţească mai tîrziu. Acest material el îl primeşte fără să-ş fi dat la formarea lui nicio osteneală; aceia ce atîtea generaţii trecute în mii de ani au produs, primeşte el deodată. Şi dupăce a învăţat copilul astfel limba părintească fără mare bătae de cap, nu rămîne izolat de cealaltă societate, ci ca barbat în necontenite legături se află cu dînsa şi necontenit de a gata primeşte produsele ei de vorbire. Şi ceia ce a suferit X dela alţi răspîlăteşte şi el la rîndul său altora: şi el dă limba copiilor săi, şi el influinţează din acest punct de vedere pe alţii. Astfel dela individ la individ se stabileşte un curent neîntrerupt de influinţe, cu atît mai strîns cu cît cercul este mai întins, şi iată motivul pentru care numai 'unde obstaculele fizice împiedică contactul des, se deosebesc lămurit limbile una de alta' (pag. 2).

48) Individul izolat altă limbă ar avea prin urmare decît aceea căpătată în mijlocul societății, ori fiindcă într-o stare de complectă izolare, unde trebuința de a-ș comunica ideile altora n-ar exista, nici vorbire poate că n-ar exista— în raport drept cu contactul vorbitorilor între dinșii crește și o schimbare oarecare în vorbirile acestora, care ar provoca o complectă contopire a lor cînd celelalte principii de schimbare, despre care am vorbit pînă acum și despre care vom mai vorbi de acum înainte, deosebite în acțiunea lor dela om la om și identice numai în cazul unei identități psihice a vorbitorilor (ceia ce este imposibil) nu s-ar opune, și cînd nu s-ar opune nici însăș imposibilitatea unui contact atît de strîns, încît să nu se mai leze niciun drum libertății individului. Prin urmare amestecul vorbirilor este un principiu de schimbare al limbii.

49) Pecît însă acest principiu este de vădit, cînd îl constăți așa în trăsături generale, pe atît este de greu de urmărit în detalii.

Și mai întîiu influințele avute de un individ asupra altuia scapă observației noastre și numai pe ici pe colea, cînd este vorba de vreun fapt caracteristic, se observă cutare calitate a tatălui moștenită la fiu, ori cutare calitate a unui orator popular împrumutată de un imitator servil. De obicei, macarcă fiecare din noi are mii și mii de fenomene limbistice împrumutate dela tot felul de oameni pe care i-am auzit vorbind, asemenea lucruri nu se pot deosebi din masa cea mare a vorbirilor individuale.

Numai cînd dialecte mai bine țărnuite ai în vedere, poți constata influința unuia asupra altuia, căci toate fenomenele acelea care se găsesc în dialectul *a* de pildă, fără ca să poată fi explicate prin vreunul din principiile celelalte, și care-ș găsesc tocmai această explicare în dialectul contiguu *b*, se consideră cu drept cuvînt că împrumutate din acest din urmă. Dar pentruca să faci asemenea deosebiri, ai trebuință de un studiu amănunțit al diferitelor dialecte, ceea ce lipsește limbii romînești. Aceia ce noi cunoaștem din dialectele macedonene și istriane este aproape identic cu nimic. Din Dacia cunoaștem limba comună puțin,

și alături cu ia își știe fiecare din noi dialectul de a casă, apoi sînt cîteva notițe prin diferite reviste (exploatate de noi pînă acum), fiecare cu alt soi de ortografie scrise, de unde poți afla aproximativ cîteva sunete, cîteva forme, cîteva cuvinte și atîta tot. Cînd vom fi cercetat fiecare din cărțile vechi și cînd vom fi studiat fiecare din dialectele de astăzi, atunci vom pute pe de o parte constata elementele care au intrat în constituirea limbii comune, iar pe de alta împrumuturile făcute dela o vorbire dialectală la alta. Pînă atunci a întreprinde asemenea studii cu mijloacele existente înșamnă a încerca marea cu degetul.

Și aș fost cu toate acestea—firește— asemenea curajoși întreprinzători. Gaster, de pildă, în introducerea crestomatiei sale (CX), alături cu alte curiozități, precum că genitivul latin este reprezentat în rom. prin prepoziția *a*, dativul prin substantivul fără prepoziție și ablativul prin prepoziția *dela*, că genitivul lui *eū* este *meū*, că 'voiu să am' și 'am să am' sînt future de conjunctiv, iar 'de voiū ave' futur de condițional, că 'de a ave' este supin etc., a mai făcut descoperirea că acea prefacere a labialelor în palatale, pe care am văzut-o la alunecarea sunetului lățită peste toată Dacia și Macedonia (cu lipsuri însă multe atît în Dacia cît și în Macedonia) ș-ar datori origina sa unei colonii de Macedoromîni, care a cutrierat Dacia în sec. XVI și XVII, și Șăineanu, pentru care 'schița gramaticală' din introducerea crestomatiei lui Gaster se distinge prin exactitatea cea mai minuțioasă (Istoria filolog. rom. 388), ne spune (op. cit. 72): »aceste transformări tipice au luat de sigur naștere la sud de Balcani, unde le regăsim asemenea în unele dialecte grecești moderne și în special în cel țaconian. În Moldova însă ele sînt o importatiune recentă, probabil din sec. XVI, aduse fiind acolo de ciobani pribegi din Macedonia, așăzați în părțile muntoase ale Moldovei. Aceștia se contopiră răpede cu frații lor Moldoveni întipărind graiului local particularitățile dialectului importat. Cu această metodă procedînd, ai pute atribui toate fenomenele limbistice, comune mai multor dialecte, numai unuia dintre ele pentru gustul de a le face să fie apoi propagate printr-insul la celelalte, și trecînd apoi dela dialecte

la limbă ai pute să explici gramatica latină printr-o colonie de Greci, pe cea germană printr-o colonie de Slavi, etc., trebuind mai întâi să arunci niște sorți pentru a ști în care parte să pui punctul emigrațiilor!

Un amestec de altă natură vede Hasdeu în acelaș fenomen (R. N. v 287 sqq.) Prefacerea labialelor în guturale introdusă de mocani macedoneni nu e, decît un amestec mai curios are loc; fimeile dace anume, cînd aș învățat latinește, n-aș putut pronunța labialele latine cum se cade, ci le aș adaptat geniului limbii lor, le-aș pronunțat ca guturale și au rămas apoi cu obiceiul. Dela fimei s-au molipsit apoi barbații. H. se bazează pe vorbele lui Cantemir, *Descriptio Mold. ed. Papiu 151* »Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* în *gi*, ut bine (bene)=gine, vie (vinea)=gie; *pi* în *ki*, ut pizma (invidia)=kizma, piatra (petra)=kiatra; *mi* inițiale în *ng* literam, vix aliis pronuciabilem, ut mie (mihi)=ngie, etc. Qui semel e viris etiam ei pronuciationi assuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu sorex suo ore semper prodit se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemptum dicuntur.« și pe împrejurarea că și astăzi în unele locuri din Muntenia este lupta între cele două pronunțări, femeiască cu guturale de o parte, și bărbătească cu labiale de alta. În realitate la baza limbii romine trebuie să fi fost o curioasă amestecătură de vorbiri prin casele (cele mai multe probabil) unde mama era de un neam (dac) și tatăl de alt neam (roman), așa dupăcum un asemenea amestec a avut loc la bazele tuturor limbilor romanice și la acele ale tuturor limbilor vorbite de popoare cucefitoare. În realitate iarăș aptitudinile psihice se moștenesc ca și cele fizice și poporul romin de azi, product fizic și psihic al poporului roman amestecat cu elemente autohtone, trebuie să fi păstrînd în manifestările sufletesti, și prin urmare și cele limbistice, ceva din sufletul Dacului. Decît, să fi existat deja dela început în gura tuturor fimeilor romine prefacerea aceasta a labialelor în guturale și să nu fi început ia a influința pronunțarea

bărbătească decît de abia pe timpul lui Cantemir (finele sec. XVII), după 14 veacuri de stagnație, iar de atunci să fi făcut atît de răpezi progrese, încît după trecere de abia un secol toți barbații din Moldova și o mulțime din Muntenia și din Transilvania să se fi molipsit de dînsa, iată ce nu putem înțelegem. Însăș această persistentă a două limbi una lîngă alta în curs de atîta amar de vreme sună curios: la Caraibi, unde fimeile vorbesc altă limbă decît barbații, 'naționalitatea s-a născut, cum însuș Hasdeu spune, sînt acum cîțiva seculi prin cucerire', la Romîni însă s-a născut această naționalitate sînt acuș cîteva *mii* de ani, nu secole, și apoi la acești Romîni, moștenitori ai obiceiurilor de familie romane, aū existat între barbat și fimee altfel de raporturi prietenești decît chiar la dumezezești Greci, cu atît mai mult decît la Caraibi. Pentru ce am recurge la asemenea presupuneri, cînd explicarea o găsîm în însuș faptul istoric povestit de Cantemir și constatat și astăzi? Pe vremea lui Cantemir fimeile ziceaū *cîcôr* iar barbații *picôr* în Moldova, astăzi zic toți *cîcôr* în această provincie și discordanța între pronunțarea bărbătească și cea femeiască a apărut în celelalte provincii ale Daciei. Ei bine, aceasta însemnează că guturalizarea labialelor a apărut mai întîiu în gura fimeilor și apoi în cea a barbaților, și anume mai întîiu a apărut în gura fimeilor moldovene, pe urmă în cea a barbaților moldoveni, mai tîrziu apoi în gura fimeilor muntene și probabil în viitor va apăre în gura tuturor barbaților munteni! Astfel o epidemie se lățește, după ce mai întîiu la copii ori la fimeii apare, pînă ce cuprinde o țară întregă. În tot cazul la acest fenomen, apărut la fimeii întîiu, a trebuit să aibă loc o influință din partea acestora asupra barbaților în sensul unu amestec al vorbirilor.

50) Cu mult mai ușor se prezintă lucrul, cînd este vorba de împrumuturi dela o limbă la alta. Mai întîiu limbile sînt mai bine cunoscute decît dialectele, apoi țărnuirea între ele este mai clară, astfel că de multe ori împrumuturile sînt vădite. Cu toate acestea dificultăți mari se prezintă și aici din mai multe cauze.

Cuvintele împrumutate din limbi străine se supun, a-

lături cu cuvintele de baștină, la toate transformările, la care aceste din urmă sînt supuse, dela momentul împrumutării lor începînd. Cu cît acest moment se urcă mai sus în timp, cu atît și transformările suferite de cuvintele împrumutate sînt mai puternice și pot ajunge cîteodată pînă la acel grad că între cuvîntul împrumutat și prototipul său tare mică asemănări mai rămîn: stai atunci la indoială, oare cu acel prototip ai a face ori ba. Și chiar cînd cuvîntul este mai de curînd împrumutat, transformările ajung adeseori acest grad de putere. Astfel cuvîntul *dezînătsăt* să fie un derivat român cu *dez-* din *râmătsăt* — vsl. *razuetati*, disjicere Cihac? Și *bașordînă* să fie baș-cadină Șăineanu Sem.? *Conopiștiritsă* este **conopliașturitsă*, dar ce curioază formă și îndepărtată de prototip a mai căpătat! Cît de ușor se poate înșăla cineva se vede din aceia că un Hasdeu în *Magnum Etymologicum Romaniae*, operă care după mărturia lui Șăineanu *Istoria filolog. rom.* 258 »este premergătoarea importantelor reforme, ce mai curînd sau mai tîrziu își vor face drum în lexicografia europeană, fiindcă, cum zice la pag. 257 eminentul apologist, Hasdeu a întrunit calitățile superioare ale operelor monumentale de Henricus Stephanus și Ducange, a tras în sfera sa și elementul popular, acest copil vitrig al dicționarelor naționale, ce nu-l cunosc încă marile lucrări ale unui Grimm și Littré, un Hasdeu, zic. pe un cuvînt ca *ălandala*, care și după formă și după înțeles = grecul modern popular *ἀλ.λ.α ἀντ' ἀλ.λ.α* l-a putut deriva (*Etymolog. I*, 675) din albanezul *dală-ng'-dală*, à petits pas, peu à peu! Cînd un om care a pus în cofă pe Stephan, pe Ducang, pe Grimm și pe Littré, și a deschis lexicografiei o eră nouă în Europa, poate să facă asemenea greșeli de etimologie tocmai într-un dicționar etimologic, noi iștialalți avem negreșit dreptul la înșălare și la ertare.

Apoi cuvintele împrumutate samină cîteodată mult cu prototipe băștinașe, astfel încît, dacă n-ai băga bine de seamă, le-ai pute pune printre aceste din urmă. Astfel *colîndă* este = *calendae*, dar probabil în gura Slavilor transformat. Românul ar fi dat prin alunecarea sunetului alt schelet acestui cuvînt. *amîrg* și *murg* samină cu *mulg* și arată în

adevăr timpul cînd se mulg oile, dar să nu fie mai degrabă = ἀμολγός? *voinic* s-ar explica minunat ca un derivat român prin *-nic* din *vóie*, și cu toate acestea este = vsl. *voinică*, miles. Ori din contra cuvinte băștinașe samină cu altele străine, astfel că dacă n-ai băga bine de samă, le-ai pute pune printre aceste din urmă. Astfel *lăcuésc* este pus de obicei printre elementele ungurești ale limbii noastre: un derivat românesc din loc n-ar pute fi, pentru că nu s-ar pute explica *ă* din prima silabă, un asemenea *ă* ar pute fi provenit numai din *a* al ungurescului lakni! Ar fi curios în adevăr ca Românii cei atit de stabili și vlăstare din cei mai așezați și mai civilizați oameni ai vechimii să fi învățat mai întiiu dela nomazii Unguri ce însemnează 'a sta într-un loc'. Dar afară de aceasta *ă* neacc. din o neacc. sînt de ajuns în limba noastră, cf. *lăcústă* locusta, *rătînd* rotundus, *săldăt* fr. soldat, etc.

Din aceste cauze chiar împrumuturile dela o limbă la alta, mai ușoare de constatat decît acele dela un dialect la altul, sînt și ele destul de grele de descoperit adeseori, și dacă cineva, fără să țină socoteală de celelalte principii de schimbare, mai mult pe acesta, al amestecului vorbirilor, îl are în vedere, apoi ajunge, oricîtă muncă de collector ș-ar da, la greșeli copilărești. Astfel a pățit Cihac cu dicționarul său de etimologie daco-romană. Tot felul de cuvinte create liber el le pune pe socoteala împrumutului din limbă slavonești și cuvinte ca *bălălăésc*, *bănănăésc*, *behăésc*, *bîlbîésc*, *bižbiésc*, *biziésc*, *božbăésc*, *blehăésc*, *blîtocărésc*, *bolborosésc*, într-un cuvînt mai toate cele înșirate de noi la pag. 87 în îngroasă numai degiaba partea așa numită slavonă a dicționarului, apoi *beșésc* — visio, *čep* — cippus, *cotóc* — catus + -oc, *creștin* christianus, *fléac* — flaccus, *gălăată* — galatus, *incîmet* — in + committo, *mi'ngiū* — μίγγιου, *mîrlésc* *mellese dela miel, agnellus, *mișc* — misceo, *amîrg*, *murg* — ἀμολγός, *noitsă* — nou + -iță, *nebun* — ne + bun, *netót* — ne + tot, *păgî'n* — paganus, *pîrdălnic* (adică diavol) derivat din perdo prin -alnic, *plînésc* plin + -esc, *palatsándră* — pallacia + -andră, *pulpănă* — pulpă + -ană, *póftă* — πόψος, *pútină* — πούτινη (cu acc. latin, *i* este nou, din *e*), *rî'nă*, *rî'lă* ren (cu înșămnarea romină de

Hüfte, hanche deja la Nemesianus, Georg. Wört. Cihac, pentru gustul de a le deriva din slavonește, înțalege prin aceste cuvinte rigole, petit fossé, peau de mouton !), *sinzénuü* sancti johannis, *sím-* în *simmédru*, *símpétru* sanctus, *scú-tec* scutica, *síc*—turc. sik cu derivatele sale *sícíesc*, etc., *smintésc* derivat prin *ș-* din minte, *solz*—solidus (-*ș* este introdus la singular prin analogia pluralului ; astfel și *círnats* pentru *círnát*), *rástél*—rastellus, *surp* surpio (pentru surripio, Georg. Lex.), *șiruésc*, *șiróüü* și alte derivate dela *șir*—series, *tímplâ*—templum, *toánâ*—dela verbul a tuna, *tírtán* etimologie populară dela unterthan, *invírtésc*—verto cu tot felul de derivate ale sale, *unéáltá* une+alte Hasdeu, Cuv. I, 276, *vá'duvá*—vidua, *véscá*—vesica, *jíštésc* gestio, *voésc* voiu, volø etc., pentru că alegem numai din exemplele cele mai bătătoare la ochi, sint slavonești (Cihac avea ticul slavonizmului, căci toți cei care se duc orbește de principiul amestecului vorbirilor, fără să țină socoteală de celelalte principii, sint duși cu patimă într-o direcție ori în alta : unul vedé numai cuvinte slavonești, altul numai cuvinte albaneze și dace, etc.). Și tot așa le potrivește de bine Cihac și pe celelalte elemente ale dicționarului său, pune, de pildă, la elementele ungurești pe *ucáts* *captio, *alérg*, dela larg, *bénga*—țigăn. beng, drac, *dezmiérd*—des-+merda, *ferésc* *făresc, afară+—esc, *firídá*—*шоръ*, *žugástru*—jugum+—aster, *locuesc*, derivat dela loc, *lindíc*—landica, *módru*—modulus, *máșcát*—mușcat, *prunc*—privignus, *sálce*—salix, *tírnáts* internatium; la cele turcești pe *dezgín* (pag. 107), *fámîn*—feminus, *leș*—lixium (sc. cadaver); *óáceș*, dela ochiü, *tsol*—stola; la cele grecești pe *argá*—argilla, *bažocorésc*—bat+joc+—esc, *cátsá*, dela acat, *lésin*, dela leș, *splínâ*—splen, *stírpésc*—exstirpo, *zínátic*, dela zină; la cele albaneze pe *incáléz*, dela cal, *mâ*—măre (pag. 36), *pírá'ü* aquae rivus, *sat*—satum, *șciaü*, sclavus, *tóácá*—dela toc,

51) Tot felul de elemente se împrumută dela o limbă la alta, sunete, cuvinte și forme gramaticale, și a-nume atît ca schelete cît și ca înțalesuri.—Unele se împrumută însă mai ușor decît altele. Astfel mai ușor din toate se introduc cuvintele (afară de pronume), apoi sufixele

derivative, pe urmă sunetele și tocmai la sfârșit celelalte forme gramaticale și pronumele. Unele se constată apoi mai ușor decât altele. Scheletele anume se observă mai lesne, înțălesurile mai greu. De altfel nu se introduce niciodată scheletul gol, fără de înțăles, pecind înțălesul gol, fără de schelet, se poate împrumuta.

Schelet. Cuvinte a luat limba noastră o mulțime dela diferitele popoare cu care Romîni au venit în contact, și, din punct de vedere al numărului cel puțin dacă consideri lucrul, se pare că limba veche slovenică, pe care o vorbeau acei Slavi cu care Romîni în Dacia și în peninsula balcanică au avut cele mai vechi și mai îndelungate raporturi, ori—cu un termen mai general—dialectele slavice au dat cel mai mare contingent. Alături cu diferite dialecte slavice și în urma lor alte limbi, precum greacă, albaneză, turcească, ungurească și acum mai de curînd italiană, germană, mai ales franceză, etc. au inundat dicționarul românesc cu cuvinte. Cu toate acestea, dacă ții socoteală de valoarea vorbelor, hotărîită de mai deasa ori de mai rara lor întrebuințare, și faci o mai istorică cercetare a lucrului decît acea pe care au făcut-o până acum lexicografuli noștri, limba romînă apare mai puțin amestecată în dicționarul său decît alte limbi romanice, decît cea franceză, de pildă. Un tablou sumar despre cuvintele străine din limba romînă a dat Șăineanu Sem. 455 șq.

Sufixe derivative au împrumutat Romîni, prin mijlocirea analogiei, dela Slavi, Greci, Turci și Unguri.

Prin analogia unor cuvinte ca slavonești, *buác* vsl. buacu, *cosác*—bulg. cosac, *colác* bulg. colac, *gînsác*—nsl. gosak, *liliúac*—vsl. liliacú, *novác*—vsl. novacu, *sárác*—vsl. siracu, *sîsúac*—vsl. söseçü; turcești, *capác* kapak, *čardác* čardag, *caimác*—kaimak, *čolák*—čulac, *conác*—konak, *condác*—kondak, *dalác*—dalak, *darác*—tarak, *iatác* jatak, *olác*—ulak, *tabác*—tabbák; grecești, *diác*—ngr. δίακος, *hardc*—ngr. χαρξικι, *maldác* μανδίακος, *pitác* πιτιζακον, *spanác* ngr. σπανικι, *suwác* ngr. σουβλιζι;? considerate unele ca derivate (*cosác* coasă, *gînsác* gîscă, *capác*—cap, *maldác*—mald, pag. 107) a rezultat suf. -ác, care nu este nici latinescul -acus, care nu s-ar fi putut extrage din *ac*—acus, *drac*—draco, *sac*—saccus, *lac*—lacus, *pástîrnác*—pastinaca, dar nici curat slavonesc, și s-au derivat cu el cuvintele *čorsác*—cioarsă, *cotsác* onomatop. coț, *dupác*—onomatop. dup, *fundác* fund, *godác* vsl. godú, annus, *málác* moale, *porumbác*—porumb.

Prin analogia unor cuvinte ca slavone, *belčug* vsl. *belčngŭ*, *coŭiŭgâ*—vsl. *coŭiga*, *lantsŭg* rus. *lanțug*, *pirlog* vsl. *prelogŭ*, *prag* vsl. *pragŭ*, *priběag*—vsl. *pribegŭ*, *polog* vsl. *pologŭ*, *potlog*—vsl. *podulogŭ*, *posmag* vsl. *posmagŭ*, *râzlóg*—vsl. *razlogŭ*, *stog* vsl. *stogŭ*, *strug* vsl. *strugŭ*, *telěgâ*—vsl. *telega*, *toiag*—vsl. *toiagu*, *zalog* vsl. *zalogŭ*; *ungurești*, *bielšŭg* *böség*, *betěag*—*beteg*, *betešŭg*—*betegség*, *cepeněag* *köpenyeg*, *hartsag* *harcag*, *meštešŭg*—*mesterség*, *viclešŭg* *hitlenség*, considerate unele ca derivate (*betešŭg* *beteg*, *lantsŭg*—*lanț*, *hartsag*—*hart*, *meštešŭg*—*meșter*, *viclešŭg* *viclean*) aŭ rezultat sufixele *-ag*, *-šag*, *-ŭg*, cu care s-au derivat *bricag*—*briciu*, *clăpăŭg* onomatop. *clapa*, *dulcag* *dulce*, *furtișag* *furt*, *hučag* *huciu*, *molășag* *moale*, *pilŭg* *pila* (*piua*), *rimšag* *rămas*, *șirag*—*șir*, și cu care s-aŭ înlocuit *-ac*, *-uc* în cuvintele turcești *baltag* *bal-tak*, *čonag* *čomak*, *oğag* *oğak*, *točmag* *tokmak*, *tumurŭg* *tumuruk*.

Din *-ėmininŭ* și *-ianinu*—vsl. *-en + -inu*, *-ian + -inu* (la pl. *-inŭ* cade: sing. *rimhaninu* pl. *rimliane*. *Miclosich*, *Gramm.* III, 14), *rimlěan* *rimlianiu*, *mirean* *mireninŭ*, *izraitěan*—*izraiteninu*, a rezultat *-ěan*, *-iăn*, *-ăn* rom. în cuvinte care arată origina: *moldovăn*, *muntěan*, *ardelěan*, *birliđěan*, *tecučan*, *apusan* *apus*, *četatsan* *cetate*, *curtěan* *curte*, *oštěan* *oaste*, *boulěan*—**bouean*—*bour*, *tsutsuiăn* *țuțuiŭ*, *pămintěan* *pămint*, *tsărăn*—*țară*, etc.

Din cuvinte ca slavone, *bolovanŭ*—vsl. *bolŭvanu*, *burŭiănă* *malor.* *burianu*, *marcitán*—pol. *markitan*, *cočan*—vsl. *cočani*, *cožán* (astăzi numai nume propriu)—vsl. *cožanŭ*; turc., *buzdugán* *bozdogan*, *caftán* *kaftan*, *cazán*—*kazan*, *čobán*—*čubân*, *colán* *kolan*, *feliğán* *filğan*, *gaitán*—*gaitan*, *ğamandán* *ğam'adân*, *gerdán* *gerdân*, *gizdán* *g'üzđân*, *iatağán*—*jatagan*, *iorgován*—*erguwân*, *mârğán* *merğân*, *pehliván* *pehlewân*, *sahán*—*sahan*, considerate unele ca derivate (*cožán*—*coajă*, *čobán* *ciob*, *mârğán*—*mărgea*) s-a născut în primul rînd suf. *-ăn*, cu care s-aŭ derivat cuvintele *balán* vsl. *belu*, *bŭtlán*—**băltan*—*baltă*, *bádărán*—**budalan*—turc. *budala*, *cirlán*—**cirnan*, *carne*, *fetiščănă*

fetișcă* din *fată*, *golán*—*gol*, *goián* *joi*, *halcănă*—*halcă*, *lungán*—*lung*, *năzdráván*—nezdrav* (adecă *nebu*, *ne + vsl. sŭdravu*), *pliván*—vsl. *plavu*, *porcán* *porc*; apoi în al doilea rînd suf. *-văn*, cu care s-a derivat *roščován*—*roșcă*; suf. *-lân* din *grosolán*—*gros*, *giorlán* onomatop. *ghior* (adecă un om căruia îi ghorăesc mațele de foame), *tsărcălán*—*țarc*; *-irlán* din *tsopirlán* onomatop. *țop* (adecă un om care merge sărind dela pămînt. Un Neamț îmi spunea despre țaranii noștri: sie prallen vom Boden ab.); în sfîrșit suf. *-gán* din *guzgán*—ung. *gŭzii*.

Prin alipirea la suf. *-án*, care are citeodată înțales augmentativ și peiorativ (bădăran, golan, lungan, grosolan, ghiordan, țopîrlan) a suf. lat. *-ur*=*-ulus* (*gîndurá* glandula, *módru*—modulus, *méndre*—*mendulum, mendum [*méndre* este, din punct de vedere al lui *é*, de felul lui *gêne* și *pénel*], *sciéndurá*—scandula. Acest sulix, după *gîndurá*—ghindă judecînd, și astăzi ar pute trăi ca derivativ) s-a născut suf. **-ánuru*, **-ánru* (prin căderea lui *u*) și *-ándru* (prin epenteza lui *d*), cu care s-au derivat cuvintele *băetsándru*—băet, *copilándru*—copil, *câtsúlándru* căfel, *flăcâúándru*—flacău, munt. *micsándru* (micșunea) **mnicsándru*, turc. *menekşe*, *pîlátsándru*—pallacia, *şuléándru* şuler, și care s-a introdus în *măcáléándru*, probabil ngr. *καλκινέρος*, *policándru*—ngr. *πολικάντερον*. *ruzándru*—*ρωζάνη*, și, fiindcă *-ándru* alternează prin căderea lui *r* cu *-ándă* (se zice *ruzándru* al. cu *ruzándă*), în *buléándru* **bleándru*, *bleándă* (cu înțalesul de *buleándru* la Isp. 248,=vsl. *bledi*, *fraus*, *mendacium*, *figmentum*, *convicium*, *fornicatio*, *meretrix*. Pentru legătura stabilită de limbă între *meretrix* și *buleándru* cf. *teárfă* și *tîrfă*, care sînt unul și acelaș cuvînt, apoi *fléándurá*, probabil identic cu cehul *flandra*, *femme de mauvaise vie* Cihac), în *čoándru*—cioandă, un derivat imediat din ciondănesc.

Din cuvinte ca slav. *hátman* pol. *hetman*, *sumán*—bulg. *sučman*, *vátámán*—pol. *wataman*; turc. *dúşmán* *düşmân*, *linán*—*limân*, *peştímán* *peştimâl*, *sulimán* *sülümen*; gr. *dragomán*—ngr. (din turc.) *δραγομάνος*, considerate unele ca derivate (*vátámán*—*vatav*, *peştímán* *peşte*, *dragomán*—*drag*), s-a extras suf. *-mán*, cu care s-au derivat *gogomán*—onomatop. **gogu* (acelaș cu *găgă* din *găgăuță*), *hotsomán* *hoț*, *ortomán*—*ort?* *sármán*—*săr* din *sărac*, care a fost considerat = *săr* + *-ac*.

Suf. vsl. *-ucü*, *-icü*, care formează deminutive, atît substantive cît și adiective....apoi feminine din masculine, unde femininul ar pute fi considerat ca un deminutiv, Miklosich, Gramm. II, 254, din cuvinte ca *bulgárcă* vsl. *blugaruca*, *cîscă*—rus. *kişca*, *daradáică*—pol. *taradajka*, *dóică* bulg. *doicü*, *gálúscă*—rus. *galușca*, *lipcă* bulg. *lepcu*, *nevástúică*—vsl. *nevěstüca*, *opíncă*—vsl. *opinucü*, *púscă*—bulg. *puşcu*, *rimléancă*—vsl. *rimhanüca*, *scóiră*—vsl. *scolica*, *suvéică*—bulg. *sovalcü*, *tsigáncă* vsl. *țiganüca*, a dat naștere romînescului *-că*, care formează deminutive și feminine : *čerbóárcă*—**cerboae*, *fîscă*—*fiu*, *morişcă* **moriță*, *moară*, *púică* *puiu*, *róscă*—*roș*, *vintoáică* *vintoae*, *vînt*; apoi *frantsúscă*, *grecoáică*, *nemtsóáică*, *romîncă*, *turcoáică*, etc., cf. asemenea *bátcă* (instrument al cosașului Șez. II, 149) *bat*. Mai înainte de

introducerea acestui sufix femininele, la cuvinte de felul celor de mai sus, se formaŃu cu *-oăie*—*-onia* și se zicea **vîn-toae*, **grecoae*, **nemțoae*, etc. (cf. nume proprii ca *drosoae*, *moruzoae*, *costândăchioae*), care azi nu se mai întrebuintează. Dela asemenea feminine s-a luat suf. *-uică* (din *-oducă* supt influința lui *pucă* și în general a sufixului deminutival dela adiective *-uŃu*) din *cămeșuică*, *păsăruică* și *nevăstuiică* (din **nevăstică*, cum a sunat în momentul împrumutării), și fiindcă aceste vorbe și altele analoage, care se vor fi mai găsiind, au apărut ca = *cămeșue* + *-că*, *păsăruie* + *-că*, *nevăstue* + *-că*, apoi s-a născut suf. deminutival *-ie* din *četătsue* cetate, *ferestrue*—*fereastă*, *grămăziue* grămezi.

Din cuvinte slavone ca *bazacōnie*—vsl. *bezaconie*, *bežă'nie*—vsl. *bežanite*, *dēnie*—vsl. *būdēnie*, *cazanie*—vsl. *cazanie*, *dānie* vsl. *danie*, *dihānie*—vsl. *dihanie*, *žālānie* vsl. *želanie*, *potopēnie* vsl. *potoplenie*, *vidēnie* vsl. *vidēnie*, considerate unele ca derivate (*dānie*—*da*, *žālānie* *jale*, *potopēnie*—*potop*, *vidēnie*—*văd*) a rezultat suf. rom. *-enie* și *-ānie* din *bizdīgānie*—*bizdīg*, *grozāvēnie*—*grozav*, *curātsēnie*—*curat*, *hizēnie*—*hid*, *imputsičēnie* *impuțit*, *prāpādēnie* *prăpad*, *perzānie* *pierd*, *șiretēnie*—*șiret*, *tsipēnie* *țip*, *žigārānie* *jigărae*, și după norma acestui din urmă cuvint (și a altora analoage, de vor mai fi), considerat=*jig* + *-aranie*, *pātārānie*—*pat* (*pățesc*).

Prin analogia unor cuvinte slavone ca *braiște*—nsl. *zbrališče*, *comitia*, *căpiște*—vsl. *capiște*, *dvōriște* (astăzi numai nume de localitate)—nsl. *dvorišče*, *fundus*, *gunōiște*—vsl. *gnoiște*, *niriște* vsl. *niriște*, *pāziște*—vsl. *pașiște*, *pāzāriști* Meglen 67 (piață) vsl. *pozoriște*, *stāniște* vsl. *staniște*, vr. *zbōriște* (teatru)—vsl. *boriște*, *tirgōviște* (astăzi numai nume de localitate)—vsl. *trugoviște*, *forum*, *žēliște* vsl. *žiliște*, *domicilium*, considerate unele ca derivate (*gunōiște* *gunoiu*, *zbōriște*—*sobor*, *ceia* ce a și provocat pe z-, *tirgōviște*—*tirg*) s-a introdus suf. *-iște* și *-iște*=protoslav *-isco*, *-isce*, cu care s-au derivat *c'inepiște* (ori *cinepiște*?) *cinepă*, *fāuriște* (Isp. 225. acc. *nesigur*) *faur*, *iniște*—in, *liniște*—lin, *mēiște*—meiu, *māsōriște*—*măsură*, *porumbiște* *porumb*, *rā'riște*—rar; apoi *-riște* (cf. *dvoriște*, *zboriște*, *niriște*) din *codāriște* *coadă*; *-liște* (cf. *jeliște*) din *bātēliște* *bat*; *-ōviște* (cf. *tirgoviște*) din *lacōviște* (acc. *nesigur*, Isp. 214) *lac*.

Prin analogia unor cuvinte slavone ca *bivolitsă*—bulg. *bivolița*, *cadēlnitsă*—vsl. *cadilnița*, *crīsmārītsă*—vsl. *cručmarița*, *cosītsă* rus. *cosița*, *cožiță*—vsl. *cožița*, *crācatisă* *caracatița*, *cristēlnitsă* vsl. *crūstilnița*, *dōnitsă*—vsl. *domița*, *diaconītsă*—vsl. *diaconița*, *gāitsă*—vsl. *galița*,

gránitsá vsl. granița, *lávitsá* — vsl. lavața, *mláditsá* — vsl. mla-dița, *mučenitsá* — vsl. močenița, *múšitsi* vsl. mușița, *prépe-litsá* nsl. prepelița, *pólitsá* vsl. polița, *pívniťsá* vsl. pivnița, *rázmiritsá* vsl. razmirița, *sólnitsá* bulg. solnițu, *sú-litsá* vsl. sulița, *táblitsá* vsl. tablița, *témnitsá* vsl. tumi-nița, *trímbitsá* — vsl. tróbița, *tróitsa* — vsl. troița, *íliťsá* — vsl. ulița, *únditsá* — vsl. odița, *véveritsá* — vsl. veverița, *žít-nitsá* nsl. žitnița, considerate unele ca derivate (*bívolitsá* — bivol, *crísmárítsá* — crișmar, *diaconítsá* — diacon, *mláditsá* — mladă, *mučenitsá* — mucenic, *súliťsá* sulă, *táblitsá* — ta-blă, *únditsá* undă) s-a introdus suf. *-itsa* și *-ítsa* = protosl. *-itsa*, cu care s-au derivat *bucátárítsá* — bucătar, *cámárá-șítsá* cămăraș, *clópótnitsá* — clopot, *codítsá* coadă, *cusáto-rítsá* cusător, *dumnezáťsá* — dumnezău, *fintínitsá* fintină, *florárítsá* — florar, *hírbárítsá* hîrbar, *leít-su* leu, *leliťsá* — lele, *limbárítsá* *limbar, *mierliťsá* mierlă, *morárítsá* mor-ar, *penítsá* pană, *páunitsá* — păun, *pâscárítsá* pîscar, *ploítsá* ploae, *pórtitsá* — poartă, *pizmátárítsá* — *pizmătar, *porumbítsá* — porumb, *rotítsá* roată, *râmáșítsá* rămăș, *scar-ítsá* scară, *spálátorítsá* — spălător, *vorbárítsá* *vorbar; a-poi *-liťsá* (cf. bivolița, prepelița, polița, lelița, mierlița) din *cruľulitsá* — cruce, *furculitsá* — furcă, *musculitsá* — muscă, *pușculitsá* pușcă, *piulitsá* pină; *-niťsá* (cf. donița, gra-nița, pivnița, solnița, etc.) din *bótnitsá* — bot, *požárnitsá* — pojar, *pácórnitsá* păcură; *-árítsá* (cf. hîrbarița, limba-rița, etc.) din *limbricárítsá* limbric, *puricárítsá* — purec; *-lnitsá* (cf. cadelnița, cristelnița, etc.) din *urecél-nitsá* u-reche; *-șítsá* (cf. cămărășița, rămășița, etc.) din *minușitsá* mină. În slav. *-itsa* servește pentru a forma 1. deminutive, 2. feminine din masculine, 3. substantive din adiective, 4. cuvinte compuse, 5. alte derivate neprecize. c Miklosich, Gramm. II, 293. În rom. el face serviciile de supt 1. 2. 5 și o diferențiere a accentului a avut loc în acest sens: anume, pentru 1. 2. se școboară accentul pe penultima, pentru 5 se păstrează pe antepenultima (cu toate acestea *limbárítsá*, *hír-bárítsá*, la care a contribuit probabil analogia masculinelor), și această normă s-a întins și asupra cuvintelor împrumu-tate (cf. *crísmárítsá*, *cožítsá*, *mučenitsá*, etc.). *-ets* din *limbá-rets*, *pizmátárets*, *vorbárets*, nu este slav. *-itsi* (masculinul co-răspunzător lui *-itsa*), cum vrea Miklosich Beitr. Lautgr. 54, deoarece puținele cuvinte slavonești în *-itsi* împrumutate (*čétěts* vsl. čitiți, *gluměts* vsl. glumiți, *precupěts* — vsl. precupiți) au căpătat suf. latinesc *-ěts* — *icius* și nu înțălegem cam ce fel de influințe analogice ar fi trebuit să aibă loc pentruca după modelul lui *ceteț*, *glumet*, *precupeț* (chiar cu accentul slavon accentuate, de pildă *čétets, *glumets, *precupets) să

iasă un limbareț, un hîrbareț, un pizmătareț, un vorbareț. Aceste din urmă sînt derivate din femininele corăspunzătoare: dupăcum se zice păscar—păscăriță, morar morăriță, hîrbar hîrbariță, pizmătar—pizmătariță, s-a zis și *limbar—limbariță, *vorbar—vorbariță, s-a schimbat apoi prin analogia femininelor (și anume de pe timpul cînd se accentua pretutindenea *-itsa*) hîrbar și pizmătar, care continuă încă de a exista, în hîrbareț, pizmătareț, și *limbar, *vorbar, care nu mai există, în limbareț vorbareț.

Prin analogia unor cuvinte ca *ahótnic*—rus. ohotnicu, *bečisnic* vsl. bečestică, *destóinic*—vsl. dostoinicu, *harápnic*—rus. arapnic, *ibóvnic*—vsl. lubovnicu, *isprávnic*—vsl. ispravnicu, *práznic* vsl. prazdnicu, *pahárnic*—vsl. paharicnu, *postélnic* vsl. postelnică, *plátnic*—bulg. platnic, *sfěšnic*—vsl. sveștanică, *sfětnic* vsl. suvețnică, *silnic*—vsl. silnică, *slúžnica*—vsl. sluznicu, *stólnic*—vsl. stolnicu, *stráșnic* vsl. strașnicu, *strí'žnic*—vsl. striznicu, *učenic*—vsl. učenică, *vórnic*—vsl. dvornică, *voinic*—vsl. voinică, *vrí'stnic* nsl. vrstnic, considerate unele ca derivate (*ibóvnic*—vr. libov, *isprávnic*—ispravă, *pahárnic* pahar, *plátnic*—plată, *sfětnic*—sfat, *silnic* silă, *slúžnică* slugă, *vrí'stnic*—vrîstă) s-a nascut sufixul *-nic*, cu care au derivat Romîni pe *amárnic*—amar, *datórnic* dator, *dósnic* dos, *indoélnic* îndoială, *putérnic*—putere, *scutélnic* scuteală, *statórnic*—*stător; apoi *-rnic* (cf. paharnic, datornic, statornic): *fatsárnic* față, *ușá'rnic*—ușă; *-lnic* (cf. silnic, îndoelnic, etc.): *pirdálnic*—pierd.

Prin analogia unor cuvinte turcești ca *bostanđiü* bostanđy, *hajüü*—hăgđi, *suruđiü* sürüđi, considerate unele ca derivate (*bostanđiü*—bostan) a rezultat suf. *-điü*, cu care s-au derivat în rom. *mahalađiü*—mahala, *moftanđiü*—moft, *pastramađiü*—pastramă, *sacagiü*—saca, *zarzavađiü*—zarzavat, *zurbađiü*—zurba, etc.

Prin analogia unor cuvinte ungurești ca *čatlá'ü*—csatló, *čangá'ü*—csangó, *galá'ü*—gyalu, *haidá'ü*—hajdú, *hirdá'ü*—hordó, *ilá'ü* ülo", *mângálá'ü*—măngoló, *šalá'ü*—sülló, *šalgá'ü*—sóvagó, *táü*—tó, considerate unele ca derivate (*čatlá'ü*—cetluesc, *galá'ü*—geluesc, *mângálá'ü*—măngáluesc), s-a nascut în romînește suf. *-á'ü*, cu care s-au derivat mai întiiu dela verbe *bátálá'ü* (instrument al cosașului Șez. II, 149) —bat, *frecá'ü*—frec, *lingá'ü*—ling, *míncá'ü*—mînc, *zgáu*—zgiesc, apoi dela adiective *hírlá'ü*—vsl. hrulu citus, *lungá'ü*—lung, *molá'ü*—moale, *prostá'ü*—prost, și dela substantive *buzá'ü* buză, *čocdlá'ü*—ciocan, *codá'ü*—coadă, *rincá'ü* rîncă, *širá'ü*—șir, *tsingá'ü*—ținc, și s-a introdus în *curcubá'ü* concurvus, *flácá'ü*—vsl. hlačü, caelebs, *feresá'ü* ung. flírész, *hatalá'ü* ung. hálótárs, *háü*—*χάος* ?

Prin analogia unor cuvinte ca slavone, *crîcnesc*—vsl. *crîcnōti*, *gonesc*—vsl. *goniti*, *izmenesc*—vsl. *izmeniti*, *lihnesc*—vsl. *lihnōti*? *mocnesc*—vsl. *mocnōti*, *plesnesc*—vsl. *plesnōti*, *pominesc* vsl. *pomenōti*, *poticnesc*—vsl. *potucnōti*, *polignesc* vsl. *legnōti*, *povîrnesc*—vsl. *povrnōti*, *priminesc* vsl. *primeniti*, *rinesc* vsl. *rinōti*, *râcnesc*—vsl. *ricnōti*, *râstignesc*—vsl. *rastēgnōti*, *ticnesc*—vsl. *tihnōti*? *žignesc* rus. *žignuti*; ungurești, *bodogânesc* **dobogânesc*, *dobogni*, *întîlnesc* találni, *morocânesc*—*morogni*, considerate unele ca derivate (*crîcnesc*—cîrc, care este cu toate acestea el însuș un derivat dela *crîcnesc*, *mocnesc* **moc*, *moacă*, care sînt ele înseș derivate dela *mocnesc*, *poticnesc* *potică*, *bodogânesc* *bodo*, care este el însuș un derivat dela *bodogânesc*) s-a născut suf. *-nesc*, cu care s-au derivat *nimicnițesc* *nimic* (o contaminație din *nimicesc* și **nimicnesc*), *părtînesc* parte, și s-a introdus ca element constitutiv într-o mulțime de onomatopoeice, precum *bombânesc*, *bufnesc*, *buhnesc*, *croncânesc*, *clăntsânesc*, *cloncânesc*, *croncânesc*, *dondânesc*, *drângânesc*, *foșnesc*, *flăvcânesc*, *izbucnesc*, *icnesc*, *počnesc*, *scrișnesc*, *troncânesc*, *zvîcnesc*.—Cuvinte latinești ca *domnesc*, *unesc* (chiar de ai lua în considerare și pe cele în *-ez*, ca *dăunez*, *iernez*, *împănez*, *înveninez*, *săpunez*), ori romînești ca *bălăbănesc*—*balaban*, *boronesc* *boroană*, *împlinesc* *plin*, *îmbătrînesc*—*bătrîn*, *jugânesc*—*jugan*, *rîvnesc* *rîvnă*, nu dau niciun sprijin analogiei pentru introducerea lui *-n-* în sufix.

Prin verbe slavice ca *învînuesc*—vsl. *vinovati*, *năzuesc*—vsl. *nazivati*, *oblăduesc* vsl. *obladovati*, *tilcuesc*—vsl. *tlûcovati*, *tinguesc*—vsl. *tōgovati*, *trebuesc*—vsl. *trēhovati*, considerate unele ca derivate (*tilcuesc* *tilc*, *trebuesc*—*treabă*), s-a născut sufixul *-u*, cu care s-au derivat *arcuesc*—*arc*, *čuruesc*—*ciur*, *flecuesc* *fleac*, *gemuesc*—*ghem*, *gîtuesc*—*git*, *gintuesc*—*ghint*, *hârțuesc*—*harță*, *învăluesc*—*val*, *lecuesc* *leac*, *măsluesc* *maslu*, *păcătuesc* *păcat*, *păcuesc* *pace*, *pălmuesc* *palmă*, *păruesc* *păr*, *păscuesc* *pește*, *părăduesc*—*pradă*, *pietruesc*—*piatră*, *prețuesc* *preț*, *săcătuesc* *săcat*, *sfîntuesc*—*sfanț*, *străzuesc*—*strajă*, *sărpuesc* *șarpe*, *șuguesc* *șagă*, *tîrguesc*—*tîrg*, *vătuesc*—*vată*, *văruesc*—*var*, *zburătuesc*—*zburat*, *žuruesc* *jur*,—din onomatopoeice *brufțuesc*—**bruft*, *hîrbuesc*—*hîrb*, *zguduesc*—**zgd*,—și s-au primit verbe străine, slavice *pomăzuesc* vsl. *pomazati*, *păluesc* și, poate, *hîntuesc*, *picțuesc*, *rășluesc*, *spîrcuesc*, asupra cărora vezi Cihac Dict., și ungurești *alcătuesc*—*alkatni*, *altuesc* *oltani*, *bîntuesc* *bântani*, *bănuesc*—*banni*, *bizuesc*—*bizni*, *celțuesc* *költeni*, *făgăduesc*—*fogadni*, *felezuesc* *fölzni*, *fercezuesc* *felkendözni*, *fereduesc* *fürdeni*, *feresuesc*

și *herestuêsc* fîrêszelni, *hâlâduêsc* haladni, *mintuêsc* menteni, *mistuêsc* — emészteni, *tâmâduêsc* — tâmadni, *urluêsc* o'rlenî, *vâmuêsc* — vâmolni.

Prin analogia unor cuvinte unguerești ca dial. *biçuluêsc* becsûlni, dial. *beluêsc* — bëlteni, *çetluêsc* — esatolni, *çeluêsc* — csalni, *mângâluêsc* — mângolni, *sâlâșluêsc* szállásolni, *sâmâluêsc* számolni, *tâlpâluêsc* talpalni, *urluêsc* o'rlenî, considerate unele ca derivate (*sâlâșluêsc* — sălaș, *sâmâluêsc* samă, *tâlpâluêsc* talpă), s-au născut în rom. suf. - *luêsc* și - *âluêsc*, cu care s-au derivat *cefâluêsc* chef, *duhluêsc* — duh, *îngurluêsc* — în gură, *pretsâluêsc* — preț, *prubuluêsc* — prubă, *trebâluêsc* treabă și s-a introdus ca element constitutiv în onomatopoeicul *bonçâluêsc*.

Imprumuturi dela străini în sunete și în alte forme gramaticale afară de sufixe derivate se găsesc numai dialectal.

În localități supuse mult influinței unguerești, precum în Sălăgiu (Szilágy) Cont. VII¹ 66 sqq., Hațeg (Hátszeg) Gast. Chr. II, 262, Biharea (Bihar) C. L. XX 993, Banat Șez. I, 274, *t+i*, *e* și *d+i*, *e* se pronunță (după pronunțarea unguerească) ca *t'i*, *t'e*, *dî de* și chiar în Banat, printr-o schimbare ulterioară specifică limbii romine, ca *çi*, *çe*, *gi*, *ge*: S., *fét'e* (fete), *frînt'e* (frunte), *diminěâtsă* (dimineață), *de* (de), *cédecă* (piedică); H., *de* (de), *pérde* (pierde), *tot'e* (toate), *socot'ă* (socotea), *din* (din), *cî't'e* (cîte), *căde* (cade), *potîrni't'e* (potîrniche), *vedă* (vedea); Bih., *t'em* (tem), *t'e* (te), *t'indă* (tindă), *părét'e* (părete), *sânătăt'e* (sănătate), *sfînt'e* (sfînte), *t'odór* (Teodor), *ursěș't'i* (Urseștî), *vorběș't'* (vorbești), *din* (din), *prinde* (prinde), *deminěâtsă* (dimineață), *orăde* (orade, ?), *dirépt* (drept), *merinde* (merinde), *dinde* (ghinde); Ban., *cuminçe* (cuminte), *căge* (cade), *frăce* (frate), *împărăce* (împărate), *grăgînû* (grădină), *minča* (mintea), *îngemnă* (îndemnă). În aceleași localități *n+i*, *e*, — *c+i*, *e*, *g+i*, *e* se pronunță (tot după pronunțarea unguerească) ca *n'i*, *n'e*, *t'i*, *t'e*, *dî*, *de*: S., *n'ime* (nime), *n'amts* (Neamț), *n'am* (neam), *n'e* (ne); H., *bin'e* (bine), *buruén'ile* (buruenile), *n'își* (nici), *ot'î* (ochii), *n'ebunul* (nebunul); Bih., *ot'û* (ochiu), *t'ip* (chip), *unt'û* (unchiû), *âst'e* (așchie), *t'eltuêsc* (cheltuesc), *t'em* (chem), *dem* (ghem), *înde* (unghie), *deunöae* (gheunoae), *dâtsă* (ghiață), *d'órd'e* (Gheorghe), *d'ind'e* (ghinde), *înd'împă* (înghimpa), *min'e* (mine), *bin'e* (bine), *n'ime* (nime), *n'imerêsc* (nimeresc), *mi'n'e* (mine), *ban'* (bani), *dumn'ezêu* (dumnezeu); Ban., *gînrărî* (ghinărari), alte ex. lipsesc, probabil din cauza neexactității scrierii.

In mr. (afară de Meglen) sunetele γ, δ, θ din cuvintele neogrecești și albaneze își păstrează valoarea originară, macarcă aceste sunete lipsesc de altfel acelu dialect tot așa ca și istui din Dacia ori celui din Istria. D. *αγρίν'le* (bestiae)—*ἀγρίμι*, *đălă* (lac ebutyratum)—alb. *đală*, *meγléme* (unguentum) alb. *meγlem*, *paráđislu* (paradisul). K. *ἀγρυ* (ferus)—*ἀγριος*, *áđie* (vacatio)—*ἀδεια*, *đáscalu*—*δάσκαλος*, *đelfinu*—*δελφίν*, *điđáwéscu* (concionor)—*ἐδίδαξα*, *đáru* (confidentia)—*θάρρος*, *đemélu* (fundamentum)—*θμελίον*, etc. Olimp, *γištur* (șopirlă)—*γουστεριτζα* 34, *γumăr* (asin) *γομαρί* 34, *đliánă* (butonieră)—*θηλειά* 48, *đemélu*—*θμελίον* 48, etc. γ, δ, θ s-au introdus chiar în câteva cuvinte de altă origină: *điámenu* (famin) *feminus* K.; *iθcăt*—ficat, *đimt*—vînt Vlaho-Clisura, Weigand Meglen 6; poate D. *αγυnésti*—gonești; astfel se explică și *cade* K. D., *cade dzúđ* (fiecare zi), *cade únu* (cîte unul)=cîte, quantus, modificat supț influința lui κατὰ în καθ' ἡμέραν, καθ' ἑνας. In acest dialect, puternic influențat de limbile greacă modernă și albaneză (dar nici prea tare: din 904 cuvinte, cîte cuprinde aproximativ D. 736 sînt de origină latină ori obscură, 64 grecești, 45 slavone, 34 turcești și 25 albaneze), s-au introdus din aceste două limbi și alte forme gramaticale afară de sufixe derivative, astfel conjuncții, D. *i* (sau)—*ī*, *ma*—*μά*; Olimp *i*, *ma*, *molonoti* (cutoatecă) *μ' ἔλιν ἔτι*, *nda*, *anda* (cînd)—*ἔντας*; Meglen *ma*, *ama* (însă); apoi *-do*—alb do, vult, ca element constitutiv al compuselor D. *iútsidó* (ubi, ubique, ubicunque)—*iu* (ubi)+*ti* (tibi)+*do* și *caretsidó* (quicunque)—*care*+*ti*+*do*; poate sufixul participial *-mén*—*-μενος* în D. *mintimén* (prudens) *minte*+*-μένος* (suf. participial)?—Curioază este conjuncția *tépreca* D. (quam), după Miklosich =de+slav. *preca* (vsl. *prečo*, contra, per?).

Cel mai influențat de limbi străine (și anume de vechea slovenică și noua slovenică) din toate dialectele romîne este cel istrian. Din 1347 cuvinte, cîte se găsesc aproximativ în dicționarășul întocmit de Miklosich 17 52, sînt 810 latine, 350 slave, 130 italiene și 57 de alte origini, iar din cele 1300 de cuvinte însemnate de Gartner sînt peste 500 (după numărarea lui Miklosich însuș) slavonești. Pentru aceia și împrumuturile aș pătruns mai adînc. Astfel pe lîngă sufixe derivative, necunoscute de celelalte dialecte romîne, precum *-av* vsl. *-avŭ* (*zgovavi*, a plăti—*góbe*, it. *gobba*), *-ést*, *-ást*, *-ast*—vsl. *-astŭ* (*góbešt*, curb și *góbăšt*, gheb—it. *gobbo*; *brcašt*, încrețit—nsl. *brke*), sunete, anume *l* intercalat între labiale și *i* (după obiceiul slavon, *fier*, *mlăre*, *mle*, *plérde*, *term*—*fier*, *miere*, *miel*, *pierde*, **vlerme*, *vierme*), conjuncții, precum *neca* (că)—cr. *neka*, *ali* (sau)—nsl. *ali*,

dialectul istriian a împrumutat prefixe, *pri*—vsl. *pre* (*pri-rugá*, a căpăta priu rugămintă, —*pri*—*ruga*), *za*—vsl. *za*—(*zoclăde*, a închide—*za*—*cludere*), prepoziții *na*—vsl. *na*, *iu*, *versus*, *contra*, *ad* ('nu potu fi lupi satul și iezi ua broi [la număr]'), *za*—vsl. *za*, *post*, *traus*, *per*, *εἰς*, *ἀντί*, *ὑπέρ* ('grumbo lucra ei za niș' [e rău să lucreze cineva pentru nimic], 'nișur nu face ceva za niș' [nime nu face ceva pentru nimic], *za* *živi*, *durmi*, *muri*, *muuca* [pentru a trăi, a dormi, a muri, a mîuca]), *proume sac*, *sácá*, *fiecare*, 'sac om', 'saca iarba', 'saca vaca' vsl. *visacu*, *stesso*, tot una—*it*. *stesso*, nu sufix adverbial -*o* (s-a împrumutat mai întîiu adverbe adiectivale, ca *malo po malo* [încetul cu încetul, —vsl. *malo*, *μικρόν*, *βραχύ*, *ἐλίγην*]. *rauo* [de vreme, vsl. *rauo*, *maue*], la care -*o* este terminația acuzativului neutru singular, și apoi s-a întrebuițat acest -*o* ca mijloc de derivare pentru adverbe substantivale, ca *casno* [probabil *cazno*] —cazută+*-o*).

Orice element limbistic se împrumută, de va fi cuvînt, ori formă gramaticală ori sunet, niciodată nu rămîne exact în starea de origină, ci și-o modifică priu analogie după firea limbii împrumutătoare. Această diu urmă are un material apercceptor al său, cu care modifică materialul străin deja dela cele dintîiu momente ale introducerii lui. Cuvîntul străin găsește în materialul băștinaș cuvinte analoage, sunetul străin gasește sunete analoage, forma străină forme analoage și cele diu urmă modifică priu analogie pe cele dintîiu: astfel un lichid primește forma vasului în care se depune. Și adaptarea la elementul apercceptor se face la un cuvînt din punct de vedere al scheletului, al înțalesului și al formelor gramaticale, cu care va fi pus în contact, la o formă gramaticală diu punct de vedere al scheletului și al înțalesului, la un sunet din punct de vedere al scheletului. Cuvîntul *tînguesc* este vsl. *tōgovati*, dar de la momentul introducerii sale el s-a adaptat celorlalte verbe romînești diu punct de vedere al scheletului său, unde *ō*, cel fără analog în limba noastră, a trebuit să facă loc lui *in*, celui conform spiritului acesteia, din punct de vedere al formelor gramaticale, de care este numai decît încujurat (*tîngu-esc*, -ești,-iam, -iai..... etc) și diu acel al înțalesului, căci acest verb, care în vsl. înseamnă *anxium esse*, *ve-xari*, *turbare*, chiar abstracție făciud de schimbările pe care le-a suferit priu aluuecarea înțalesului, a trebuit dela început să capete acea uuanță de înțales care se potrivește cu felul de a se tîngui al Romînului. Și tot astfel inediat *ō* din cuvinte uugurești ca *ūlo*" a fost primit ca *o* ori chiar

deja ca *â* de materialul apercceptor al limbii noastre și imediat i s-a lipit unu *ü* la sfârșit și i s-a dat acel înțales peiorativ despre care am vorbit altădată (pag. 81), iar sunetul *l*, adoptat, după norma slavonă, între labiale și *i* de dialectul istrian, a căpătat dela început acea nuanță de pronunțare care este proprie celorlalți *l* din acest dialect și niciodată un *pl* și un *fl* nu s-au pronunțat de Romînul din Istria întocmai așa dupăcum Slavul le pronunță.

Miklosich Beitr. Vocal. III 16 sqq. dă un tablou de reflexele romîne ale vocalelor grecești *υ*, slavonești *z*, *h*, *z*₁, *h*, *h*, *h*, *r* sonant, *l* sonant, și ungurești *ó*, pe care-l rezumăm aici (pentru limba comună).

υ = *u* : *mărtur* — μαρτυρ, *păpură* — παπυρος, *tufă* — τύφη, la care noi adăugim pe *putină* — πυτίνη. *υ* = *iu* : *gur* — γυρος. *υ* = *i* : *mistrîe* — μυστρίον.

vsl. **z** (*u*) **h** (1) = *i*, *â*, *e*, *i* : *bítă* — bütü, *g'zâ* — *güzü, *înșel* — müşelü, *ovâ's* — ovisu, *p'clă* — piclu, *pă'străv* pistrü, *rî'vnă* — rivini, *stéclă* sticlu, *poticnesc* — potucnōti, *văzdüh* — vüzduhü. **z**₁ (i) = *i* : *rîgîesc* — rîgati, *hîrlêts* — rilîti, *rîs* (lynx) — risi, *dîhor* — *dîhorî, *mîtă* — mîto, *pir* — pîro, *rîsipesc* — rasîpati, *vîdră* — vîdra, *pelîn* — pelîni, la care adăugim pe *dihânie* — dihanie. **h** (e) = *ea*, *e*, *i* : *-éan* — -eninu, *bállan* (din *belan) — belü, *bréaz* — breza, *tsá'lină* (solum desertum. *tsá-* din *tse*) — țelina, *grešesc* — greșiti, *hréan* — hrenü, *lêac* — lecü, *lêasă* — leșa, *lêot* — leto, *izměánă* — izmenînu, *poměaná* — pomenu, *mréáză* — mreža, *mréaná* — *mreña, *nevástă* (din *neveastă) — nevesta, *něamts* — nemîti, *pag* (din *peag) — pegü, *plěavă* — pleva, *plěan* — plenü, *plěš* — pleși, *plivesc* — plevö, *prîběag* — prebegü, *protšáp* — proțepü, *rúmen* — rumenu, *sîsîiuc* — soșecü, *sfat* (din *sfeat) — suvetu, *směad* — smedu, *stěag* — stegü, *těasc* — țescü, *trěábă* — trêba, *trěaz* — trezvü, *čirědádă* — çredă, *tsěápân* — țepenü, *vádră* (din *veadră) — vedro, *věac* — vecü, *věste* (din vr. veaste) — vęsti, *vrěme* (din vr. vreame) — vřemě, *žgiab* — žlebü. **h** (ë) = *en* : *tsintă* (din *țentă) — țata, *grîndă* (din *grendă) — grada, *colîndă* — colada, *zmîntî'nă* (din *zmen-, *zmin-) — *sumatana, *opîncă* (din *opencă) — *opaca, *opîntesc* (din *opentesc) — *opatiti, *pînten* (din *penten) — pätino, *sprinten* (din *sprenten) — supratati, *rînd* (din *rend) — radu, *rînză* (din *renză) — rása, *rînzesc* (din *renjesc) — răzati, *sfînt* (din *sfent) — svatü, *râstignesc* — rastagnōti, *žînd* (din *jend) — žad-. **h** (ö) = *ân*, *în* (probabil din *on), *un* (din *on) : *dobîndesc* — dobădă, *dîmb* — dăbu, *g'ngav* — găgnivü, *g'îscă* (din gîncă) — găsi, *crî'nčen* — krăčîninü, *crîng* — krăgü, *crîmpéiü* — krăpü, *oblînc* — oblăcü, *mîndru* — mădrü, *paîng* (din *paîng) — păcü, *pîndesc* — päditi, *râspîntie* — raspătîie, *sî'mbătă* — săbota, *osîndesc* — săditi, *scîncesc* — scăcati,

tinguésce — τᾱγοῦατι, *timp* — τᾱρῦ, *tri'ndav*, *trinzi* — τᾱῖδῦ, *trintésce* — τᾱῖτιτι, *tri'ntor* — τᾱῖτῦ, *čimbru* — *čᾱbrῦ, *zi'mbru* — zᾱbrῖ, *zi'mbre*, *zimbésc* — *zᾱbrῦ; *únditsá* — ᾱdiῖᾱ, *dumbrává* — dᾱbrava, *lúncá* — lᾱca, *múncá* — mᾱca, *prund* — prᾱdu, *porunčésc* — porᾱčiti, *scump* — seᾱpu. rῦ (r sonant) = *ir*, *ri*: *ci'rtitsá* — crutῦ, *sfiršésc* — suvrῖῖiti, *vi'rstá* și *vi'rstá* — vrῖsta, *bírlóg* — brῖlogῦ, *bí'rná* — bruvino, *dírz* — druzu, *gí'rbov* — grῖbῦ, *ci'rcá* — crῖcῦ, *ci'rná* — cruma, *círn* — crῖnῦ, *cri'smá* — crῖcima, *pírčú* — *prῖc, *sírb* — sírb. srb, *sci'rbá* — scrῖbῖ, *sci'rná* — scvrῖna, *smírc* — smrῖcu, *stírc* — strucu, *stírv* — sírb. strv, *štírč* (din *štírč) — štrubῦ, *tírg* — trugu, *vírf* — vruhu, *virtóp* — vrῖtῖpῦ, *vi'rsá* — vrῖša. lῦ (l sonant) = *il*: *gílcává* — gluca, *číltsi* — clucῦ, *pílc* — plucu, *stílp* — stlupῦ, *tílc* — tlucu, *tálmácú* — tlῖmac, *vírcolác* — vlucodlacu, *múlcom* — mlῖcomi.

Ung. -ó, -ó' devin -á'ú (prin -óú saú deadreptul ?): *ba-cá'ú* bacó, *hírdá'ú* hordó, *táú* tó, etc.

La acestea s-ar pute adăugi câteva reflexe ale sunetului neogrec ϑ, care a fost primit în romînește ca *f*: *ífos* ῖῖος, *logofá't* — λογοφᾱέ-ητῖ, și ca *ft*: *acaftíst* — ἀκᾱφῖστος, *anáftimá* ἀνάφῖμα, *éftin* — εῖφῖνός, *moft* — μόφῖος ?

Dar tocmai din cauză că împrumaturile din limbi străine sînt primite cu un material apercceptor oarecare, nu este indiferent reflexul lor, ci după natura acestuia se poate hotări natura dialectului din care s-a făcut împrumutul. Astfel vsl. *z* a putut fi primit în rom. ba ca *z*, ba ca *i*, și vsl. *ᾱ* a putut fi primit ca *un* și ca *in* (poate din *on*); *ságá* însă, vsl. *šaga*, *vitéáz*, vsl. *vitazi* nu pot fi împrumutate din vsl., cînd în toate celelalte cuvinte de acest fel vsl. *ᾱ* = en, ci întîia vorbă din bulg. șegῦ și a doua din rus. *vitiaz*, și tot așa *tréstie* nu poate fi vsl. trῖstie, cînd oricare alt vsl. *ru* = *ir*, *ri*, ci luat din vreo altă limbă slavă oarecare, din vreun dialect rusesc poate (dial. *žértfá* = *žá'rtfá* nu este de aceiaș categorie, deoarece mai probabil *že* = *žá* — decît *v* — *v*.), apoi pentru acelaș motiv *bórtá* nu e vsl. *brῖti, ci rus. *borti*, *horn* nu e vsl. grun-, ci rus. *gornῦ*, *čínste* și *mínžésc* uu pot fi vsl. čisti și mazati, la baza acestor cuvinte trebuie să fi fost un *časti și un *mᾱzati oarecare din vreun dialect al vsl. (Miklosich loc. cit.). Pe de altă parte, cînd cuvintele sînt sigur împrumutate din una și aceeaș limbă, se poate hotări, relativ, timpul împrumutării după forma în care aú fost primite. *mártur*, *pápurá*, *tífá*, *pútiná* sînt mai vechi decît *gur* și acest din urmă mai vechi decît *místríe*, pentrucă valoarea sunetului grec υ a fost în timp întîiu *u*, apoi *y*¹ sau *y*² (Sievers) și tocmai la urmă *i* (cu toatecă ne putem înșela, căci *místríe* de pildă a putut suna întîiu *my¹stríe, cf. *míros* — *my¹ros pag. 38).

Odată primate în limbă cu forma convenită, dată de materialul apercceptor, cuvintele, formele gramaticale și sunetele împrumutate se supun la toate schimbările provocate de diferitele principii, cîte vor fi în vigoare dela momentul împrumutării înainte. Astfel *â* pentru *a* în *izbăvêsc* vsl. izbaviti, *i* pentru *a* în *spîn*—σπανός, *i* pentru *e* în *grîndâ*—vsl. grêda, etc. De aici urmează două lucruri: întîiu, cu cît o schimbare oarecare îmbrătoșează mai multe cuvinte împrumutate, cu atît este mai nouă, ori cel puțin este mai persistentă, și, firește, cu cît îmbrătoșează mai puține cuvinte împrumutate, cu atît este mai veche; apoi, cu cît un cuvînt este supus la mai multe schimbări și la cele mai vechi dintr-însele, cu atît este mai de mult împrumutat, și, din contra, cu cît este supus la mai puține schimbări și la cele mai nouă dintr-însele, cu atît este împrumutat mai de curînd. Astfel schimbarea lui *â* urmat de *n* în *î* este una din cele mai vechi, pentrucă numai puține cuvinte străine iaă parte la dînsa: *spîn* σπανός, *smintî'na*—vsl. *sumêtana, *stî'nâ* vsl. stanû, *stâpî'n*—vsl. stopanu, *župî'n*—vsl. županu, iar cuvintele acestea sînt dintre cele mai vechi împrumutate, fiindcă ele singure aă fost supuse aceșteii schimbări. Din contra prefacerea labialelor în palatele (pag. 26), care îmbrătoșează o mare parte din cuvintele străine (*cîr*—vsl. pîro, *cîrôn*—ngr. περισόλι, *cîrostîi*—ngr. περισοτιά, *cîvnîtsâ* vsl. pivnița, etc.) este mult mai nouă.

Judecata însă, numai după numărul cuvintelor împrumutate, asupra vechimii unui fenomen oarecare ne poate înșela, căci pot fi fenomene vechi și de lungă durată în acelaș timp, precum este acel al prefacerii lui *a* neacc. în *â* și încă mai mult—acel al confundării lui *e* și *i*, *o* și *u* neacc. (pag. 18, 21).

Adaptarea la materialul apercceptor poate ave diferite grade din punct de vedere al asemănării între elementul împrumutat și elementul apercceptor. Cînd cel care împrumută are oarecare deprindere de a înțelega și de a vorbi limba străină, elementele împrumutate se primesc cu acele elemente apercceptor, care sînt mai asemănătoare cu dînsesele. Cînd însă această deprindere lipsește, între materialul împrumutat și cel apercceptor există adeseori mare deosebire. Modul cum s-au împrumutat cuvintele din vechea slovenică probează o deprindere oarecare cu această limbă, ori pentrucă împrumuturile s-aă făcut întîiaș dată de oameni, care înțelegă și vorbeaă slavonește, ori pentrucă în nenumărate rînduri aă avut Romîni ocazia să audă cuvintele respective din gura Slavilor însiș, și pentru multe elemente grecești, turcești, ungurești, într-un cuvînt pen-

tru multe elemente împrumutate treptat dela popoare cu care Romîni secole întregi au fost în contact, acelaş lucru se constată. Nu tot astfel s-a întimplat cu cuvintele cele cu toptanul vîrite în limba noastră dela 1830 incoace dela tot felul de popoare, de care masa cea mare a poporului nostru numai ca din poveste auzise vorbindu-se, dela Latini, Italieni, Franceji, Ingleji. De aici cuvinte stropşite ca *taulētă*, *grandenópă*, *buligárd*, *traiván* (Moftulromin 5, s), *prîsecutat*, *stabelaméntu*, *procesturile*, *aucdt* (ib. 20, s).

Cînd între materialul aperseput şi cel apersepător deosebirea este prea mare, atunci cel dintîiu rămîne izolat, pînăcînd ori se alipeşte brusc de un grup, cu care n-are nicio legătură şi cu care se adaptează prin violente analogii, ori este expus în stare de izolare la puternice alunecări de sunet şi de înţales (pag. 108). Intre complecta apersepere şi complecta izolare nenumărate trepte se înşiră şi pentru aceia exemple ca *buligard* (influiţat de *gard*?) *grandenópă* şi altele nu putem fi siguri dacă aici trebue să le punem ori aiurea (§ 32, 33).

Înţales. Cîteodată nu se împrumută scheletul, ci numai înţalesul: unu cuvînt. Cutare cuvînt romînesc adică îş schimbă înţalesul după acel al cuvîntului străin corâspunzător. Dacă conjuncţia nemţească *dass* de pildă are între altele şi înţalesul X, conjucţia romînească corâspunzătoare *că* primeşte şi ea acest înţales X. Asemenea împrumuturi pot ave loc pentru cuvinte şi pentru forme gramaticale.

Înţalesurile se împrumută nici mai curioz, nici mai extraordinar decît scheletele, şi nici macar mai greu de constatat decît ele nu sînt, cînd cineva posede cum se cade cele două limbi pe care le compară. Fiindcă însă de obicei istoricul unei limbi cunoaşte bine limba aceasta numai, iar pe acele de unde se fac împrumuturile le frunzăreşte, scheletele împrumutate le vede mai lesne, iar înţalesurile le constată mai greu. Cît de uşor se constată împrumuturile de înţales, cînd şi limba care împrumută, cît şi cea dela care se face împrumul, sînt tot nna de bine cnuoscute, o probează sintaxa latinească, nnde oricare baccalaureat a învăţat pe de rost elenizmele. Pentru aceia anunţarea fenomenului acestuia ca a unui lucru extraordinar, descoperit de Max Müller şi combătut de Littré, ni se pare cam nu la locul iei în Şăineanu, Sem. 274: »Max Müller într-un articol de cîteva pagini, care a făcut mult zgomot şi care conţine, ce-î drept, oarecare exageraţi— cum almintrelea o recunoaşte el însuş— s-a încercat să ex-

plice un fenomen curios, care surprinde pe cunosătorul limbilor romanice, anume nuanțarea nelatină a unor cuvinte romanice de origină latină Littré a combătut această teorie etc. . . . «

Numai puține împrumuturi de înțeles făcute de limba romină dela alte limbi au fost cercetate până astăzi. Pentru cuvinte a dat Șăineanu o schiță loc. cit., unde a cercetat câteva »nuanțe slavice« 274 sqq., 'lúme cu idea de mundus', 'límă cu înțelesul de nație, popor,' 'léje cu înțelesul de religie', 'fără-de-léje', 'fátsă cu înțelesul de persoană', 'lemn cu înțelesul de arbor', 'măruntăe', 'mí'tsă cu înțelesul de ancoră', 'cátúșă', 'întuneric cu înțelesul de zeci de mi', 'tsinére cu înțelesul de a stăpini'; citeva »nuanțe albaneze« 292 sqq., 'bátăe în sens de pedeapsă', 'Cărindăr cu înțelesul de Ianuarie', 'drac cu sensul de diavol', 'gúră, gr'ne, lungoare, 'măestrie cu înțelesul de cursă', 'mușci cu înțelesul de plămî', 'uráre, pādúre, sots, sotsie, astúp, 'venín cu înțelesul de fiere', 'vára, virtúte; și o nuanță ebraică 277, 'a páște cu înțelesul de a pîndi'. Din împrumuturile slavice lemn cu înțelesul de arbor se găsește, după propria mărturisire a lui Ș., la Virgiliu, minutus cu înțelesul de măruntăe se află și în alte limbi romanice, tenere are în dicționarul latin și înțelesul de a stăpini, iar lúme, léje au putut ajunge la înțelesurile de azi fără de nicio influință străină. Elementul ebraic 'a páște cu înțelesul de a pîndi' nu se observă în exemplele date, căci páște din 'moartea-i paște', 'păcatul în paște', 'paște boboci', 'norocul il paște', 'vă pasc cu prăjîna', 'bobocii se pasc', 'pasc vîntul' = pasco, iar 'paște-veri iei cu toiag de fier' Coresi Ps. II, 9 = оѣпащеши din textul slav, de pe care a făcut Coresi traducerea (Coresi Ps. ed. Hasdeu, facsimile), și probabil celelalte exemple din Cor., citate de Ș. și pentru care lipsesc paginile corăspunzătoare în fac-simile, corăspund tot unu upasti din textul slavon (servare, pascere), sînt prin urmare traduceri exacte de pe slavonește, ca atîtea altele, care nu trebuiesc confundate cu împrumuturi făcute de limba romină, sînt în tot cazul imitați după slavonește, iar nu după evreește. Pentru a găsi evreizme ar fi trebuit Ș. să caute în texturi traduse după originale ebraice (căci sînt și de acestea). Elementele albaneze în sfîrșit aparțin, cum Ș. singur mărturisește, fondului comun romanic din peninsula balcanică și n-au avut trebuință Români să le împrumute dela Arnăuți, pentru că le aveau singuri în germine. Ce privește numai 'mîncarea de plămî', despre care a aflat în lexiconul budan că ar fi în-sămînd friptură de mușchiu (musculi a produs romînește mușchi, care mai are și sensul de 'bucate gătite de plămî'

Lex. Bud.; albanește mușcări, mușcăni însemnează de asemenea mușchi și plămî.◄), ia este tradusă de pe nemțescul Lungenbraten și este probabil un germanism, căci pe la noi își alături de o asemenea mîncare nu se pominește. Cu alte vorbe rezultatele date de Ș. în privința împrumuturilor de înțales la cuvinte se reduc la minimum.

Un material mai bogat, mai ales pentru împrumuturi de înțales la formele gramaticale, a dat Maiorescu, Critice, 1874, 5 sqq. Din ziare transilvănene și bucovinene, precum Gazeta Transilvaniei, Telegraful Român, Albina, Federațiunea, Transilvania, Familia, Concordia, Foaia societății din Bucovina, a cules germanizme ca: 'un general străpus' (versetzt); 'muzică de pisici' (Katzenmusik); 'organ corporal' (Leiborgan); 'dătător de măsură' (massgebend); 'aduse una și alta în contra' (brachte eins und das andere dagegen vor); 'introducerea unei taxe s-a propus a se pune în viață' (die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten); 'a băga în socotință' (in Rechnung bringen); 'în consunetul statutelor' (in Einklange mit den Statuten); 'după sunetul învoelei ratificate' (laut ratifizierten Abkommens); 'se sună că . . .' (es verlautet); 'a întona o chestie' (eine Frage betonen); 'N. mai vine odată asupra interpelării' (kommt nochmals auf); 'singularității' (die Einzelnen); 'nu suferă îndoială' (erleidet keinen Zweifel); 'constatător din' (bestehend aus); 'din fințină credibilă' (aus glaubwürdiger Quelle); 'N. fu incredințat cu prezentarea lor' (wurde betraut mit); 'urcare de plată' (Erhöhung des Gehalts); 'domestiții casei' (Hausdiener); 'stă aproape de minister' (steht dem Minister nahe); 'lupta va fi cu atît mai crîncenă, deoarece astăzi . . .' (der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem . . .); 'începem cu lucrările adunării generale, nu numai pentru că aceleaș trebue să se publice . . .' (dieselben); 'amăsurat paragrafului' (gemäss); 'păreau că nu mai vor să încete' (sie schienen nicht mehr enden zu wollen); 'N. se dechiară a primi redigerea foaei, dacă acea foae se va tipări în Brașov, ca în locul domiciliului său' (in Kronstadt, als in seinem Wohnorte); 'a veni înainte' (vorkommen); 'încortelat' (einquartiert); 'judecat la închisoare' (zur Kerkerstrafe verurtheilt); 'avută fără măsură' (unermesslich reich); 'a purta tonul' (Sprache führen); 'a păși în Bărbierul de Sevilla' (auf-treten); 'în puterea datorinții noastre purcezătoare din dregătoria arhipăstorală, îmbăerată cu responsabilitate' (hervorgegangen, verknüpft); 'dela dușmanul' (vom Feinde); 'la anul' (jedes Jahr); 'atac de răpire' (Raubanfall); 'spre norocire' (zum Glück); 'legător de atenție' (die Aufmerksamkeit fesselnd); 'a lua supt cuțit critic' (unter das kritische

Messer nehmen); 'N. se ridică din postul său de ambasador' (wurde seiner Stelle enthoben); 'ministrul promite că în privința aceasta se vor face pași în timpul cel mai de aproape' (der Minister verspricht Schritte zu thun); 'a introduce în câmpia științelor teologice' (in das Feld der theolog. Wissenschaften einführen); 'bătătoare într-o direcție' (eine Richtung einschlagend); 'misiunea lor zace în cultul științelor' (ihr Beruf liegt in der Pflege der Wissenschaften); 'a le trage pe toate pe un calapod' (über einen Leisten ziehen, schlagen); 'viață scoposită' (zweckbewusstes Leben); 'cultura specială de chemare' (spezielle Berufsbildung); 'neprecalculaveră' (unvorherberechenbar); etc.

Asemenea împrumuturi de înțăles, cum sint cele de mai sus au rămas mărginite la cîteva cercuri de cărturari din Transilvania și Ungaria. Altele, dela Franceji făcute, au pătruns mai adînc în limba literară din România liberă. Lucrul, ca atîtea altele privitoare la istoria limbii noastre, nu este încă cercetat cu deamăruntul. Dela 1830 încoace însă limba romină a fost atît de mult influințată de limbile romanice din apus, latină, italiană, franceză, chiar spaniolă, încît nu numai sutele schelete împrumutate în această perioadă, care, ca mai bătătoare la ochi lesne se observă, ci tot atîtea influințe de înțăles ar pute fi constatate la o amănunțită cercetare. Aceste împrumuturi de schelet și de înțăles, făcute în al 19 secul dela popoarele romanice apusene s-au mărginit unele la stilurile cutărui său cutăru autor, altele au pătruns în limba comună, altele s-au întins până la dialect și au urmat pentru a se introduce o altă cale decît cea urmată de împrumuturile mai vechi, dinainte de sec. acesta: acelea s-au introdus și ele citeodată pe calea literară, de sus în jos, și un Dosoteiu, un Coresi sint probabil vinovați pentru multe din slavonizmele limbii romine, dar cele mai multe din ele direct de poporul cel mare, în dialect, au fost introduse.

Iacob Negruzzi Scrieri, I, 233 sqq. 397 sqq, dă un tablou despre împrumuturile în schelet și înțăles, atît la cuvinte cît și la formele gramaticale, la Romini din România liberă: voiajez, coafer, mașăr, supeu, serată (ba încă sarată), bonjur, mersi, rasaziat, bonmouri, atenuant, travaliu, celeritate, de va fi (s'il y aura), savant, inchietudine, maloare, grandoare de animă, forjez, pursuivesc (ori pursuivarisesc?), sezisez, anlevez, moenuri (moyens), defensă, apiuiez, pașez, ajut (ajouter), curus (courroux), punibil, plătabil, pedepsibil, domajabil, mă rapelez la, anjambonez (enjamber), calendarul turcesc (calendes grecques), lovesc cu nulitate, izbesc cu nulitate, metreză (maîtresse), de unde apoi metrizoii, mori

(mores), ravaje, finesc, compt, creanțier, supliez (supplier), pantă, sacrosanctă incintă (enceinte), a se recreia, comitetul de salut public, invahisor, tururi (tours), depășesc, peză (poids), impietez, freuri de proces (frais), sol, cursă, și încă (et encore !), la ce bun ? (à quoi bon ?), a sări în ochi (sauter aux yeux), îți voesc pentru aceasta (je vous en veux), la bun auzitor salute (à bon entendeur salut), apoi adverbe în -mente, legalmente, specialmente, directamente, evidentamente, francamente, deces, maladie, deja, bel, belă, beleță, brav, speranță, etc. Decind scria N. aceste lucruri, au trecut vreo cîțiva ani. Astăzi unele din cuvintele citate au fost hotărîtor alungate din limba comună; altele s-au introdus parecă într-însa, precum serată, sar în ochi, deja, speranța; altele, macarcă alungate din limba comună, continuă în dese uzuri individuale și amenință a pătrunde în dialect, precum bonjur, mersi, cursă, sol; altele s-au mărginit la uzurile a puțin și probabil nu se vor mai auzi peste o bucată de vreme. Decît mișcarea de împrumut continuă și stratură nouă înlocuesc necontenit altele vechi. Astfel, pentru ca să cităm cîteva exemple, 'speculau pe etinăitatea lor' Xenopol Istor. VI, 67 este spéculer sur; 'Wittgenstein îndreptăți în totul așteptările suveranului său' 71 este justifier les attentes; 'asupra căruia Austria își punea politica la încercare' 78 este sur lequel elle mettait sa politique à l'épreuve; 'prin împreună învoire' 80 este d'un commun accord; 'neatîrnat de împrejurările războiului' 84 este indépendamment de; 'răle ascuțite' 85 este des maux aigus; 'ocărmuitorul trebuia să înceapă prin.....' 85 este commencer par; 'Kisseleff fu adus a se ocupa cu îmbunătățirea ramului medical' 86 este fut amené à.... Și Xenopol este tocmai un scriitor care tinde la o limbă curat romîneasă. În 20 de pagini am iutilnit cu toate acestea atîtea împrumuturi din franțuzește neadmise de limba comună. Aceasta însăamnă că opera lui foește de franțuzisme. Chiar Delavrancea, căruia atit de mult îi plac limba și obiceiurile țaranului, dă lui 'undează' (dar este oare 'undează' în dicționarul nostru ?) înțălesul lui ondoyant, 'd-na Moroi își piaptănă părul negru, azvirilit pe spate, care undează...' Sultănica 108, apoi vorbește de o 'fimee bine zidită'—bien bâtie 109. Deci n-are nimic extraordinar stilul ziarelor noastre cu 'consiliul nostru comunal nu lipsește de adversari' ne manque pas de, Era nouă No 225, cu 'consiliile comunale ce răspund la dorința Iașului'—répoudre à, etc. Limba romîneasă este în fierbere din punct de vedere al împrumuturilor pe care le face cu gramada dela limbi străine, tot așa dupăcum înstituțiile romînești și activitatea intelectuală romîneasă de

tot felul sînt în fierbere din cauza unor analoage împrumuturi. Nimeni nu se poate feri de influințe mari străine, dupăcum în restul vieții, tot așa și în limbă, cînd însuș acel care a scos la iveală cu atita bagare de samă germanizmele Transilvănenilor își sfîrșește articolul său 'În lături' din C. L. XX 193 cu vorbele: »Dacă ești convins, atunci fă bine, subscrie acest articol împreună cu mine, n-ar fi decît pentru strigătul 'în lături', cu care începe.«
wäre es nur um des Aufrufes willen.... Numai cu încetul elementele străine se statornicesc și din stilurile individuale pătrund în limba comună și în dialecte, precum *învrîrîre*—influențe, *impûs*—imposé, *precumpânîre*—prépondérance, *sfortsâre*—effort, sforzo, *încâpâtsîndt* entêtê (*întsestât* Isp. 138), *se servêste* (de pildă, cîiaul) on sert (le thê), etc.

52) Dar ori că este mai mult ori că este mai puțin adecvat materialului apercceptor, materialul împrumutat se contopește cu acest din urmă, devine o parte omogenă a limbii împrumutătoare, astfel că notele nouă de abia de gramatici se pot deosebi de cele vechi, iar de mulțimea vorbitorilor se consideră ca făcînd una și aceiaș masă cu restul limbii. Un alt fenomen, acel al poliglotizmului, are loc atunci cînd materialul împrumutat rămîne neasimilat, păstrînd caracterele limbii de origină. Într-un asemenea caz el nu face parte integrantă din limba împrumutătoare, ci există independent alături de dînsa.

Din punct de vedere al independenței de existență și din acel al numărului elementelor străine neasimilate există numeroase grade. Mai întiiu un material străin poate fi mai mult sau mai puțin influințat analogic de limba băștinașă, precum de exemplu cînd un cuvînt ca 'bon ton' este pronunțat de un Român mai mult sau mai puțin cu nazalizarea franceză, dela un grad minim de nazalizare începînd până la acel complect identic pronunțării unui Francez; apoi materialul străin neasimilat se poate întinde dela cîteva cuvinte pâuă la o întregă limbă ori mai multe limbi.

În orice caz, la poliglotizmu nu se poate vorbi atît de schimbarea limbii împrumutătoare, cît de aceea a limbii împrumutate: în gura unui Român care vorbește franțuzește nu atît limba romînă se schimbă după cea franceză, cît cea franceză după cea romînă. Dacă se întîmplă cumva con-

trariul, atunci rolul între cele două limbi s-a intervertit, nu mai mult limba română este limba băştinaşă a Romînilor nostru, ci franceza. Şi astfel tot felul de limbi străine vorbite de tot felul de oameni capătă nuanţe deosebite în schelet şi înţales după naţionalitatea vorbitorului, şi după modul cum vorbesc franţuzeşte mai mulţi oameni vei cunoaşte că unul este Francez de naştere, iar altul Romîn, altul Neamţ, altul Inglez.

Cazurile de poliglotie unde elementele străine sînt complet neasimilate şi complet posedate, unde în mintea unuia şi aceluiaş om două sau mai multe limbi există, fiecare cu caracterele sale a parte, fără a se influenţa una pe alta, cum ai zice, de pildă, că omul cutare vorbeşte romîneşte ca un Romîn, franţuzeşte ca un Francez, nemţeşte ca un Neamţ, sînt foarte rari ori, mai bine, nu există de loc. Mai jos însă de această treaptă neatinsă mulţi oameni sînt poligloţi. În afară de ţăraii (şi nu toţi), care-ş cunosc numai dialectul, oamenii cu oarecare cultură alături cu dialectul posedă limba comună şi alături cu limba comună diferite limbi străine.

Cînd un întreg popor este poliglot (şi întrebuiţăm aici cuvîntul popor în înţalesul cel mai larg al cuvîntului, dela cea mai mică comunitate până la cea mai numeroasă naţie), se întîmplă că limba mamă se izolează tot mai mult, până se uită, şi astfel tocmai poliglotia, unde limba băştinaşă este puţin influenţată de materialul străin, produce cel mai rău efect asupra vieţii aceleia, anume complecta stîngere. Şi trăeşte atunci mai departe foasta limbă străină, devenită la rîndul ei limbă mamă, supt forma pe care a primit-o prin influenţa limbii celei pierdute. Astfel ş-au uitat Celţii limba şi Iberii şi Etruscii şi Dacii, şi au continuat de a vorbi numai limba latinească, străina de altă dată, şi dacă limbile romanice se deosebesc atît de mult astăzi unele de altele, aceasta se datoreşte nu numai transformărilor deosebite după firea diferitelor popoare pe care le-a primit limba latină, ci şi influinţelor directe suferite de această limbă dela vechile limbi, astăzi dispărute, ale provinciilor romane.

53) Citeodată limbile, care în starea de poliglotizmu stau separate una de alta, se amestecă și produc o limbă mixtă compusă din elemente luate ba dintr-una ba din alta. Astfel mai până dăunăzi amestecau unii Romîni crîmpee de vorbire franțuzească cu altele de vorbire romînească. Supt acest punct extrem numeroase grade se înșiră până acolo unde rezultă, din amestecul limbilor și din acțiunea ulterioară a principiilor de schimbare, o normă constantă, o limbă unică, cum sînt în mare parte limbile creolice, rezultate din amestecul limbilor autohtone cu diferite limbi europene, precum portugheza, franceza, ingleza (Vezi Schuchardt, Beiträge zur Kenntniss des kreolischen Romänisch, in Zeit. XII, XIII).

b) Principiul clarificării se subdivide în următoarele

XII

a) LĂMURIREA PSIHICĂ A CUNOȘTINȚILOR.

54) Lămurirea psihică a cunoștinților, în ia însăș considerată, abstracție făcînd de mijloacele de care se servește limba pentru a se acomoda iei, ca una ce prepară materialul pe baza căruia se agită vorbirea, trebuie să fie considerată ca cel mai important principiu din toate pentru schimbarea acesteia. Dacă limba are într-un moment dat cutare fizionomie, aceasta se datorește negreșit în parte diferitelor principii până acum studiate și altora pe care le vom mai studia de acum înainte, dar mai cu samă se datorește activității psihice celei independente de vorbire, care în ia însăș concentrată și fără preocuparea încă de a face prin simboale altora cunoscute descoperirile sale, primește în oglinda inteligenței fenomenele naturii. Mai înainte de a vorbi omul a gîndit (se întîmplă negreșit și din contră, dar noi ne preocupăm de generalitatea cazurilor) și după acest gînd i s-a modulat limba, care altfel ar fi fost dacă și gîndirea i-ar fi fost altfel. Dar dupăcum scheletul este mai bătător la ochi decît înțălesul și mai ușor de constatat decît acesta, tot astfel celelalte principii deschimbare, care privesc limba ca lucru auzit și strigat dela un om la altul,

se constată mai lesne decît acea frămîntare psihică internă, care, cu mult mai bogată și mai profundă decît superficiala vorbire, o poartă pe aceasta așa cum marea cea adîncă poartă valurile mișcătoare. Cine ar vre să-ș dea bine socoteală de dînsa, ar trebui să-ș petreacă în minte toată activitatea intelectuală, istorică, științifică și poetică, a unui om ori a unui popor, și s-o urmărească în mersul iei cel încet dela un moment în timp pînă la altul: ar vede atunci cum supt cutare cuvînt, al căru sunet a alunecat în vorbirea ocazională, a răsărit întiiu cunoștința, care dacă nu s-ar fi ivit atunci, ci într-un alt moment oarecare, s-ar fi evitat poate alunecarea sunetului ori ar fi alunecat sunetul altfel, cum supt cutare cuvînt izolat și devenit formă gramaticală a fost întiiu cugetat cutare raport, care dacă nu s-ar fi ivit tocmai atunci în conștiință, ci într-un alt moment oarecare, nu s-ar fi izolat poate tocmai cuvîntul cutare, ci un altul, cum, dacă acest raport n-ar fi fost cugetat, nici forma gramaticală corăspunzătoare n-ar fi avut ființă, cum în sfîrșit, dacă limba X este așa și nu altfel, cauza este că poporul X a cugetat așa și nu altfel. Limba, am spus la pag. 3, însoțește cunoștințile, dupăcum umbra însoțește corpurile fizice. Dupăcum însă umbră n-ar fi, dacă n-ar fi corpul fizic, tot așa n-ar fi limbă, dacă n-ar fi cunoștință. Această din urmă precede pe cea dintiiu. Și dupăcum o precede, tot așa în mod independent de dînsa suferă schimbări. Iar aceste schimbări ale cunoștinții provoacă schimbări corespondente în vorbire.

55) Această deosebire psihică a cunoștinților este într-o transformare continuă. În timp omul n-are totdeauna aceleaș cunoștinți și în spațiu bogăția intelectuală variază dela un om la altul și dela un popor la altul. Natura întreagă a fost și va rămîne probabil un mister pentru inteligența ominească. Bucăți însă dintr-însa au devenit treptat cunoscute aceștei inteligenți și într-o gradare fără sfîrșit, dela timp la timp și dela loc la loc, sfărmaturile cunoscute se înmulțesc ori scad: în unele știm noi mai mult decît cei vechi, în altele știaū iei mai mult decît noi, și tot astfel alternativ ne întrecem oameni pe oameni

astăzi. Iar toată această fierbere a minții noastre pentru a stoarce secretele naturii are loc în două direcții, în aflarea lucrurilor și în aflarea raporturilor dintre ele, și pentru a face cunoscute lucrurile și raporturile descoperite limba are trebuință de cuvinte nouă și de forme gramaticale nouă, iar când lucrurile și raporturile se uită, limba nu mai are trebuință de cuvintele vechi și de formele gramaticale vechi, care se uită la rîndul lor.

56) Macar însă că în totalitatea sa lămurirea psihică a cunoștințelor nu poate fi cuprinsă, nu poate fi observată adică până în cele mai mici detalii munca psihică, din care a rezultat vorbirea unui individ ori a unui popor dela un moment oarecare, macarcă prin urmare substratul diferitelor principii de schimbare ne scapă, astfel că sîntem nevoiți să constatăm și să analizăm numai pe aceste din urmă, superficiale manifestări ale unei forțe intime imposibile de cercetat, totuși în idee noi putem prinde o parte din adevăr. Cunoștințele istorice sînt pentru noi cu desăvîrșire pierdute, ca și nenumăratele vorbiri ocazionale provocate de dînsese, dar din cunoștințele științifice se fixează o parte, în scris numai pentru trecut, în scris și în vorbă pentru prezent, și din compararea a două puncte în timp rezultă aproximativă convingere despre deosebirea între activitatea psihică a celor două puncte. Aici mai mult decît oricînd se vede trebuința de a ne apropia de polul ideilor cu toată tendința istorică a studiului nostru (pag. IV).

Decît numai, chiar așa, cu buna hotărîre de a îmbrățișa în general fenomenele, nu putem profita decît de o parte din material. Lucrurile anume sînt atît de numeroase și concepția omului asupra lor atît de schimbătoare, atît de mult variază vederile aceluiaș individ chiar, cu atît mai mult deosebirea de concepție dela un punct în timp la altul a trecut prin atîtea faze intermediare (cele mai multe pierdute), încît chiar toate ideile din cele două puncte, pe care vrei să le compari, de le-ai pute prinde, tot n-ai posede decît o minimă parte din lămurirea psihică a cunoștințelor, care nu ți-ar pute explica decît cîteva schimbări în limbă. Dacă ai ști, de pildă, tot ce posede literatura la-

tină din cele mai vechi timpuri ale latinității până la sfârșitul lumii romane, și dacă ai compara această imensă sumă de cunoștinți cu o tot atât de deplină cunoștință a literaturii românești, ai înțelege oare pentru ce limba latină n-a stat pe loc și a trebuit să se prefacă în cea românească? Nu ți-ai închipui că ai pute tu să vorbești tot așa de bine în latinește și că Romanul ar fi putut tot atât de bine să vorbească românește? Și în lături de ai face compararea, ți-ai pute explica pentru ce vorbește Chinezul altă limbă decît Neamțul, cînd numai ideile din literaturile celor două limbi le-ai compara? Și în sus, nu ți-ai închipui lesne pe cel dintîiu om vorbind o limbă europeană oarecare? N-a avut negreșit acest prim om atîtea lucruri cunoscute ca Francezul, dar pentru lucrurile și lui cunoscute nu s-ar fi putut adică servi de cuvinte franțuzești? N-ar fi putut și el zice cînelui *chien* și mîței *chat*. Cînd iai deci în considerare numai lucrurile, deosebirea limbilor între ele și schimbarea lor în timp îți sînt în mare parte neexplicabile: cel mult ai pute înțelege să fi fost mai multe ori mai puține cuvinte, mai lungi ori mai scurte (mai scurte de pildă la omul primitiv, care n-avea limba încă destul de flexibilă). Și cu toate aceste nu este așa, miș și miș de schimbări îș au origina în gîndurile ominești, care aū precedat vorbirea, dar noi numai cunoaștem prea puține din aceste gînduri.

Influița lămuririi cunoștinților asupra transformărilor limbii ese mai clar la iveală pe un alt teren, unde ideile sînt mai puține, unde variabilitatea lor este mai mică, și unde prin urmare, fiindcă le poate cuprinde pe cît mai multe de odată și fiindcă în relativ mica lor variație ele apar ca un chiag necesar al vorbirii, ca niște categorii înăscute și independente de limbă (dupăcum și sînt), mintea le recunoaște în adevăr ca existînd în afară de aceasta și mai înainte de dinsa și constată în ele influița cugetării asupra vorbirii ominești. Acest teren este acel al raporturilor, al formelor gramaticale. Aici înțelegem pentru ce omul cel dintîiu n-ar fi putut vorbi franțuzește. Cum să vorbească franțuzește cînd el n-avea încă lămurite diferitele raporturi, pentru care această limbă modernă are atîtea forme

gramaticale? Ce ar fi putut el face cu atâtea prepoziții, conjuncții, moduri, timpuri, când i se încurcau lui în minte toate raporturile, care formau o masă unică și nelămurită? Și de-ți vei închipui cumva că el raporturile le-a avut dela început destul de lămurite, vei înțalege cel puțin pentru ce limba, care n-a putut fi dela început complect adaptată acestor raporturi, a trebuit să se schimbe pentru a se pune la înălțimea lor. Și fiindcă, cu tot simburele comun, concepția raporturilor variază dela un popor la altul și dela un timp la altul, înțalegi pe acest teren lesne pentru ce Latinul n-ar fi putut vorbi românește, pentru ce Chinezul a trebuit să capete limba lui și Neamțul pe a lui, pentru ce nu s-a putut trage ca la sorți limbile celor două popoare: ar fi trebuit doar să fie trase la sorți sufletele acestor popoare, căci din firea fiecăruia din ele a rezultat în mod necesar limba, această imagină infidelă a psihicului. Și atunci, la lumina raporturilor, înțalegi cum lămurirea psihică a cunoștințelor este la baza tuturor principiilor de schimbare a limbilor și cum, dacă ai vre să le pricepi bine pe acestea, ar trebui să-ți petreci în minte toată activitatea intelectuală a popoarelor, atunci numai ți se lămurește că într-adevăr și din punct de vedere al lucrurilor fiecare individ și fiecare popor își au firea lor, căreia vorbirile au trebuit să se adapteze, și că, dupăcum la sorți nu poți trage cutare ori cutare forme gramaticale, tot așa nici cuvintele nu le poți împărți după popoare la întâmplare: Francezul a trebuit să numească mița chat, iar omul primitiv a trebuit să o numească altfel, cum va fi numit-o, căci n-a fost întâmplarea la mijloc, ci necesitatea. Nici sila, care, cum am spus cu altă ocazie (pag. 2), face pe un popor să-ș uite limba de baștină și să adoapte pe cea a unu popor mai puternic, nu sfarmă acest mers necesar al dezvoltării limbii dintr-un act psihic anterior, căci cea silă trebuie să atingă mai întiiu activitatea intelectuală a vorbitorului, să o facă mai întiiu pe ia aptă de a primi limba străină.

57) Și acum, fiindcă numai pe terenul raporturilor sîntem în stare a pricepe mersul liber al lămuririi cunoștințelor, vom căuta să cercetăm diferitele categorii de ra-

porturi, și, avînd în vedere, ca punct de comparare, limba latină, să observăm cîteva schimbări provocate de acest principiu în limba romîneasă.

Nume. Pronume.—Cuvintele nu reprezintă lucrurile izolate de raporturi, lucrurile în ele înseș, abstracție făcîndu-se de raporturile în care s-ar pute găsi, ci cuvîntul X îmi reprezintă lucrul X numai decît într-un raport oarecare față de alte lucruri. Și din acest punct de vedere două categorii de cuvinte există. Unele (pronumele) pot simboliza orice lucru, îndată ce acesta se găsește într-un anumit raport (de loc: pronume demonstrativ; de hotărîrea calităților: pron. determinativ; de nehotărîrea calităților: pron. nedefinit; de întrebare: pron. interogativ; de vorbire și ascultare: pron. personal); altele (numele) simbolizează cîteun anumit lucru și se împart în două grupuri, dupăcum lucrul este o substanță care posedă calități (nume concrete: substantive), ori este o calitate dependentă de substanța unui alt lucru oarecare (nume abstracte: adiective, numerale, verbe). *acésta* este un cuvînt, care simbolizează un lucru, dar orice lucru poate fi simbolizat de el îndată ce se va găsi într-un raport de loc față cu vorbito-
rul, anume la o distanță oarecare, dar nu prea mare, de dînsul; *cel* poate fi oricine, numai să mai fi știind noi ceva despre dînsul; *cinevá* poate fi orice persoană, pe care n-o cunoaștem mai de aproape; *cîne* poate fi orice persoană, despre care voim să aflăm ceva; *eú* poate fi oricine, numai să vorbească, *tu* oricine, numai să asculte. *ci'ne* este un anumit lucru, dar aflăm prin acest cuvînt nu numai lucrul în sine, izolat de celelalte, ci și un raport de atribut între dînsul și acestea, noi știm că este vorba de un lucru care posedă pe altele ca niște calități ale sale, este vorba de o substanță, la care stañ alipite o mulțime de colori, de sunete, de mirosuri, de gusturi; *roș* este un anumit lucru, dar aflăm iarăș prin acest cuvînt nu numai lucrul în sine, izolat de celelalte, ci și un raport de atribut între dînsul și acestea, noi știm că este vorba de un lucru fără existență izolată, ce aparține numai altora, de care stă lipit fără separare posibilă.

Numai la pronumele nedefinite există o rară posibilitate de a considera numele ca pronume și vice-versa: cînd lucrul abstract este puțin lămurit, cuvîntul care-l exprimă se consideră ca potrivit pentru a arăta orice lucru, despre care nu ești bine informat, și astfel în rom. *mult* a căpătat formă pronominală, *singur* (cf. solus) din contra a devenit

adiectiv, iar în celelalte limbi romanice aă devenit pronume certus și securus (fr. certain, it. certuno, port. sicrauo), apoi homo (fr. ou), causa (it. sp. pr. cosa, fr. chose=ceva, orice).

Nume concrete, nume abstracte. În privința deosebirii între concret și abstract limba latină era mai aproape de adevăr decit cea romină. Romanul avea posibilitatea de a păstra, prin așa numitele adiective și participii substantivate (bonum—binele, verum=adevărul, etc.) și priu infinitive, firea abstractă a adiectivelor și verbelor chiar atunci când le întrebuința pe aceste din urmă ca subiecte ori complimente circumstanțiale: communia sunt haec quinque quasi lumina: dilucidum, breve, probabile, illustre, suave; hominis mens discendo alitur et cogitando. Românul trebuie să le concretizeze, dindu-le forma substantivală, ori să întoarcă vorba așa ca să poată fi întrebuințate ca atribute, și exemplele de mai sus se pot traduce ori 'sînt ca niște lumini următoarele cinci: claritatea, scurtimea, probabilitatea, evidența, frumuseța'; 'mintea omului se hrănește prin învățare și cugetare'—ori 'sînt ca niște lumini următoarele cinci: să-ți fie vorba clară, scurtă, etc.'; 'mintea omului se hrănește învățînd și cugetînd.'

Din cauza acestei tendințe spre concretizare numai puține adiective mai pot fi substantivate și diu multele latinești, aequum, ambiguum, aridum, areuosum, asperum, bonum, beatum, breve, commune, celebre, certum, decorum, dilucidum, dictum, decretum, destinatum, diversum, enunciatum, extremum, egregium, falsum, factum, honestum, humile, humidum, indecorum, iustum, injustum, inutile, inane, insigne, illustre, incognitum, inventum, lubricum, malum, miserum, multum, medium, nimium, obscurum, pravum, probabile, pactum, primum, praeparatum, praeclarum, rectum, ridiculum, responsum, reliquum, simile, suave, summum, solemne, secretum, turpe, ultimum, verum, au mai rămas în rom. numai dreptul, frumosul, uritul, răul, și acestea sînt pe calea de a se concretiza complect ca zisa, faptul, fapta, răspunsul, tortul, toarta (pag. 46), în tot cazul altceva înțelegerea Romanul priu aequum, decorum, indecorum, injustum și altceva noi priu cele patru vorbe de mai sus. Iar infinitivul se mai păstrează în toată puterea numai în izolări, precum în futur, în condițional, și încă în citeva locuri (pag. 89), altfel în dialecte este înlocuit priu substantive, participii și mai ales prin propoziții subordonate, iar în limba comuă mai duce încă o slabă viață (se poate zice 'arta de a trăi'—ars viveudi, 'mă silesc a afla'—investigando operam do, 'doresc a face'—cupio facere, 'privirea zidurilor a oprit pe Cartagineji de a ataca'—ab oppugnando

Poenum absterruere conspecta moenia', etc., și în general se întrebuițează infinitivul mai pretutindenea unde și în latinește se întrebuița, însă pelingă un 'doresc a face' se zice chiar în l. c. de zece ori 'doresc să fac', și pe lângă un 'opresc de a ataca' se zice chiar în limba comună de o sută de ori 'opresc să atace', și tot așa mai departe). Limba latină se mișca mai liber decât cea română pe terenul ideilor abstracte. Această din urmă limbă este legată de închipuirea ca atribut a numelui abstract: adiectivul, verbul trebuiesc să fie atribute cu orice preț și gândul cum că și ele ar pute prin ele înseși prezenta vreun interes este ținut în frâu ca ceva greu. Pentru aceia și acele figuri poetice, iubite limbii latine, unde în loc de lucrul într-adevăr concret se întrebuița calitatea lui concretizată, precum adulescentia (adulescentes), armatura (armati), auxilia (auxiliares), advocatio (advocati), aestimatio (proprietatea prețăluită), amor (amatus), acroama (cîntăreț), auctoritas (împuțernicirea în scris), ambitus (quod circumeundo teritur), ambulatio (locul de primblare), apparitio (apparitores), accipium (pășerile prinse), advocatio (advocati), amicitia (amici), altitudo (înălțime), assatura (friptură), barbaria (barbari), conjuratio (conjurati), convivium (convivae), corruptela (corupător), clades (om aducător de nenorocire), caerimonia (obiectele cultului), caesura (lucrul tăiat), canities (părul alb), cena (oamenii care șed la masă), clientela (clientes), conjugium (uxor), consilium (cel care dă sfatul), cultus (lucrurile care împodobesc), custodia (custos), deliciae (dilectus), desiderium (desideratus), decus (om frumos), dedecus (om nerușinat), dominatio (domini), dolus (mijlocul întrebuițat de șirăclie), excubiae (omul care stă de pază), eminentia (locurile mai frumoase dintr-un discurs), exsilia (exsules), fiducia (hipoteca), festivitas (iubitul), flagitium (criminal), facinus (criminal), fuga (fugar), familiaritas (familiariares), fastidium (lucrul care produce greața), juvenus (juvenes), imperium (imperator), immanitas (immanis), incrementum (lucrul care crește), legatio (legati), latrocinium (latrones), magistratus (persoana care exercită magistratura), mancipium (sclav), machinatio (mașina), munitio (șanțurile și muri), macula (lucrul care pătează), matrimonium (fimeea măritată), memoria (scrierea care păstrează aducerea aminte), militia (milites), ministerium (ministri), nobilitas (nobiles), opera (lucrătorul), obscoenitas (lucrul rușinos), obsequium (persoana care se supune), obventiones (venituri), origo (străbun), partus (copilul), praesidium (praeses), piscatus (peștele prins), propudium (nerușinat), portentum (omul care provoacă mirarea), pestis (lucrul aducător de nenorocire),

propinquitas (propinqui), potestas (persoana care are puterea), ruina (lucrul ruinat, persoana producătoare de ruină), remigium (remiges), raritas (lucrul rar), reditus (venituri), societas (socius), statio (soldatul care păzește), scelus (nelegiuit), senectus (senex), servitium (servus), solitudo (pustietate), spes (omul în care-ți pui nădejdea), substructio (temelia), sacerdotium (sacerdos), ulceratio (ulcus), vigilia (soldatul de pază), venatio (animalele prinse la vînat), vastitas (omul care devastează), vicinitas (vicini), voluptas (iubitul), virginitas (virgo), vis (obiectul care are puterea), s-au redus la mici resturi în romînește : primblare(?), înălțime, friptură, însoțire (Pan, pov. 12), stăpînire, tinereță, domnie, ruină, raritate, pustietate, singurătată.

Pe de altă parte Romînul pentru lucrurile abstracte, pe care numai ca abstracte are aplecarea de a le considera, n-are gust de ajuns, și din cauza aceasta o mulțime de raporturi, unde Latinul vîdea un atribut, se prefac în romînește în raporturi de alt soi, în raporturi de concret la concret: hostilis fuga—fuga inamicului, popularis admiratio—mirarea poporului, rosciana imitatio imitarea lui Roscius, fraterna mors—moartea fratelui, odium paternum—nra tatălui (însă și 'ura părintească'), defectio campaua—tradarea Campaniei; urbs romana cetatea Romei ori cetatea Roma (cf. tîrgul Iașului sau t. Iași, tîrgul Bucureștilor sau t. București), mons hymettius—muntele Himet, nomen hectorum numele lui Hector, nomen regium numele regelui sau de rege, patrium nomen numele patriei; hortus regius grădina regelui (dar și 'grădina împărătească'), domus plutonia casa lui Pluton, superbia muliebris—mîndria femeilor (dar și mîndria femeiască), exercitus fabianus oștirea lui Fabius, herculea manus mîna lui Hercule, fraternus exitus moartea fratelui, militares animi—curajul militarilor, fortia corpora—corpurile vitejilor, tempora miloniana—timpurile lui Milo; venerius nepotulus—un nepoțel al Vinerii, agamemnonia puella fata lui Agamemnon, neptunius incola—locuitorul fiu al lui Neptun, custos junonius păzitor al Junonei, herilis filius ficiorul stăpînului, principale scortum—țitoarea împăratului; aetnaeus ignis—focul muntelui Etna, moenia nolana—zidurile cetății Nola, vis caelestis—puterea cerului (dar și puterea cerească), domesticus parietes părății casei, diurna stella crastina steaua dimineții de mîne, Venus praxitelia—Vinerea lui Praxiteles, carneadeum summum bonum cel mai mare bine după (proclamat de) Carneades, tumultus servilis răscoala sclavilor, muliebre bellum—războiul provocat de femeii, clades variana nenorocirea cauzată de Varus, consulare vul-

nus rana pe care ș-o face un consul, fides herilis cuvîntul dat de stăpîn, bona patria — averea rămasă dela părinte, metus parthicus frica de Parți, fraterna invidia ura contra fratelui, cura argentaria grijă din cauza unei case de schimb, provinciālis molestia supărarea din cauza unei provincii, pavor internus frica de afacerile interne, exspectatio corfiniensis așteptarea provocată de Corfinius, illud hesiodium vorba ceia a lui Hesiod, terentianus Chremes — Chremes descris de Terentius, ille terentianus — omul cel descris de Terentius; turba pastoralis mulțimea de păstori, servilis manus trupa de sclavi, suillus (ovillus, caprinus, bovillus) grex — turma de porci (oi, capre, boi), spatium menstruum timp de o lună, pulvereā nubes nor de pulbere, însă genus humanum — neamul ominesc, consularis numerus — numărul consularilor, sertorianus numerus militum numărul militarilor lui Sertorius, suus numerus numărul tovarășilor săi; muliebris amor iubirea pentru fimei, enumeratio oratoria înșirarea oratorilor (faptul de a înșira pe oratori), servilis percontatio cercetarea sclavilor (faptul de a cerceta pe sclavi), regia adulatio — lingușirea față cu regele, popularis concitatio — răzvrătirea poporului (faptul de a răzvrăti poporul), sororia ultio — răzbunarea surorii (faptul de a răzbuna pe soră), divina veneratio adorarea zeilor, postumiana caedes — uciderea lui Postumius, agraria curatio îngrijirea de pămînturi, frumentaria largitio daruri în materii alimentare, agrestis populatio devastarea ogoarelor, curatio regia îngrijirea de averea regelui, dispensatio regia administrarea averii regelui, bonum documentum proba că este cineva om de treabă, malum documentum proba că este cineva om rău, honestum exemplum probă de onestitate, sororius adulter om care trăește incestuos cu soră-sa, suus accusator — om care se acuză pe sine însuș, illecebrae argentariae — curse în care își pierde cineva banii; militaris largitio — daruri făcute militarilor, gratulatio mea felicitarea care mi s-a făcut, tua indulgentia indulgența altora față de tine, tua congressio — întîlnirea cu tine, tua legatio o deputație la tine, mea maledicta vorbele rele contra mea, serviles nuptiae căsătoria cu o sclavă (un sclav), amicitia muliebris prietenia cu fimei, tua inimicitia dușmănia cu tine, societās divina legătura cu zeii, insidiae meae cursele întinse contra mea, mea injuria insulta ce mi s-a făcut. diversae duae legiones proeliabantur — două legiuni se luptau, una de o parte și alta de o parte, vivus — în viață, praesens — de față, absens în lipsă, domesticus acasă (domesticus otior mă odihnesc acasă), vespertinus în timpul să-

rii (vespertinus pete tectum—du-te la casa aceea, cînd va însăra; si vespertinus subito te oppresserit hospes—dacă îți va veni fără veste un oaspete în timpul sării), nocturnus—în timpul nopții (vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna răsfoiți modelele grecești și zi și noapte), matutinus—în timpul dimineții, crastinus—a doua zi (crastinus advenit a venit a doua zi), serus (sera querelis haud justis adsurgis—te ridică tocmai într-un târziu cu plîngeră nedrepte), tot astfel postremus—la urmă, novissimus la urmă, frequens—în mare număr, adesea ori (venio in senatum frequens—vin în senat adeseori, senatus frequens convenit—s. s-a adunat în mare număr), multus cu toată inima, cu toate puterile (multus instabat—stăruia din toate puterile), rarus—în mic număr (ipsi ex silvis rari propugnabant—numai pe ici colea citea trupă mică eșă la luptă), assiduus—într-una (Caelius fuit assiduus mecum eram neconținut împreună), universus în general (de universa philosophia dictum est in Hortensio—în H. am vorbit despre filosofie în general), nullus de fel (is nullus venit—n-a venit de fel), totus—cu totul (philosophiae nos nunc penitus tososque tradimus ne dău cu totul filosofiei), sciens, prudens—cu știință, imprudens, ignorans, ignarus, insciens, inscius, nescius—fără știință, praeceps în grabă (praeceps provincia exturbatus est a fost alungat din p. în grabă, cu nepusul în masă), tacitus în tăcere (tam incredibilem sapientiam tacitus nullo modo praeterire possum—nu pot trece cu vederea etc.), asper—în greu, foedus—în rău (quae occulte tentaverat, aspera foedaque evaserant—cite cercase pe ascuns, în eșise tot în greu și în rău), laetus, libens cu bucurie, maestus cu întristare, cu părere de rău, voluntarius—de bună voe, invitus fără voe, trepidus—în grabă, cu graba. în prima fabula—la începutul fabulei, mediam mulierem complectitur—apucă pe fimee de mijloc, mento summam aquam attingens atingînd suprafața apei cu bărbia, prima luce—în răsăritul zorilor, sumuus mens vîrful muntelui, extrema hieme—la sfîrșitul iernii, ineunte vere—la începutul primăverii, media aestate—la mijlocul verii, in medio mundo la mijlocul lumii, intima Macedonia—interiorul Macedoniei, ex intima philosophia—din sinul filosofiei, reliqua Aegyptus—restul Egiptului, cetera planities celelalte părți ale cîmpiei, imae Esquiliae—părțile cele mai de jos ale muntelui Esquilinus, ea oratio acea parte a discursului. Și atît de mult iubea limba latină atributele, încît videau nu numai pe cele prezente într-un moment oarecare, ci-ș închipuia ca prezente și pe cele viitoare, de unde vorbirea

proleptică, față cu care limba noastră este cu desăvîrșire refractară: submersas obrue puppes—dă corăbiile pe apă, să se cufunde, tectos per herbam disponunt enses et scuta latentia condunt așază săbiile pe iarbă și le acoper, iar scuturile le pun așa ca să nu se vadă, excussos jubet laxare rudentes—ordoană să dea drumul frînghiilor, care au început apoi să se desfășure, permit placida aequora pontus—marea ține în friu valurile și le liniștește, sol ruit in-terea et montes umbrantur opaci—soarele apune și munții se ascund supt umbrele care-1 întunecă, placatam Eurydicen vitula venerabere caesa—vei sacrifica o juncă Euridicei, pentru ca să te pui bine cu dînsa, non bene junctarum discordia semina rerum sămințele nu samină una cu alta, pentru ca lucrurile să nu se potrivească bine între ele, parabant injicere captivo brachia caelo se pregăteau a pune mîna pe cer, ca să-l stăpînească.

Substantive. Limba romînă a moștenit din cea latină următoarele categorii de substantive:

-ali: *spinăre* spinalis, -ario: *argîntăr*—argentarius, *ușă'r* ostiarius; -aria: *căldăre*—caldaria; -aca: *păstîrnăc*—pastinaca; -astro: *fiăstru*—filiaster; -ano: *tăîn* tabanus; -bulo: *stăul*—stabulum; -bro: *făur*—faber, *čur*—cribrum?; -culo: *mușcîu*—musculus, *urêce*—auricula; -co: *loc*—locus, *žoc*—jocus; -din: *grîndină* grando; -eo: *ălbie*—alveus, *lats*—laqueus, *orz*—hordeum, *ie*—linea, *vie* vinea; -eto: *pomét*—pometum, *sălcăt*—salicetum; -ec: *berbêce*—vervex; -enda: *merînde*—merenda; -era: *iéderă*—hederă; -er: *păsăre*—passer, *muiere*—mulier; -et: *părête* paries; -es: *pălbere*—pulvis; -in: *pieptine*—pecten, *sî'nje*—sanguis, *om*—homo, *mărgine*—margo; -it: *cap* caput; -ina: *sărcină*—sarcina, *bucum* bucina; -ina: *ruină*—ruina, *rădîcină*—radicina, *găină*—gallina; -ilo: *șuer*—sibilus; -io: *fiu*—filius, *rază* radius, *sots* socius, *ospă'ts* hospitium, *prînz*—prandium, *foăie*—folium, *meiü*—milium; -ia: *matérie*—materia, *lešie*—lixia, *plodie*—pluvia, *furie* furia; -ion: *tăčune*—tutio, *minčúnă*—mentio; -iva: *gîngie*—gingiva; -ica: *mî'necă*—manica, *piedică*—pedica; -ico: *cî'ntec*—canticum, *tópsică*—toxicum; -ico: *limbric* lumbricus, *buric* umbilicus; -ica: *furnică*—formica, *leftică*—lectica, *urzică*—urtica, *beșică*—vesica; -illa: *măveă* maxilla; -ic: *șoăreče* sorex, *puriče*—pulex, *sălcie*—salix; -itia: *blîndetsă* blanditia; -ic: *čerbice*—cervix, *aricü* *erix; -ino: *ăsin*—asinus, *frăsin*—fraxinus; -igin: *pečîngină* petigo, *ruğină*—rubigo?; -la: *oălá* olla (aulula); -mento: *mornînt*—monimentum, *pămînt*—pavimentum, *incăltsîmînt* calceamentum; -mo: *fum*—fu-

mus, *ram* ramus, *pom*—pomus, *ârme*—arma; -mno: *toamnă* autumnus; -m: *foáme* fames; -mes: *gem* glomus; -mon: *plămî'n*—pulmo; -min: *lume*—lumen, *nîme*—nomen, *cúlme*—culmen; -ma: *pálmă*—palma, *ínimă*—anima; -nculo: *uncîu*—avunculus; -no: *somn*—somnus, *pumn*—pugnus, *sin* sinus, *vin*—vinum, *lemn*—lignum, *seinn*—signum; -n: *pî'ne*—panis; -na: *çînă*—cena, *lî'nă*—lana, *lúnă* luna, *spin* spina; -no: *pin*—pinus; -os: *coloáre*—color; -ôs: *ârbore*—arbor, *iépure*—lepus, *frig*—frigus; -on: *cârbúne* carbo, *leú*—leo; -olo: *câpriór* capreolus, *ulcór* urceolus; -or: *mármurá* marmor; -orio: *ázutór*—adjutorium, *câlcâtor* calcatorium; -ra: *cáprá* capra, *úmbrá* umbra; -ro: *mur* murus; -t: *oáste*—hostis, *séte* sitis; -ter: *fráte*—frater, *vîntre*—venter; -tor: *impárát*—imperator; -ta: *roátă* rota, *plîntă* planta, *tséástă*—testa, *lácústă* locusta; -tra: *feréástă*—fenestra; -tia: *tristétsă* tristitia; -to: *lut* lutum; -tro: *rost*—rostrum; -tio: *úşă* ostium; -tat: *bunátate* bonitas, *noutáte* novitas; -ura: *másurá*—mensura, *natúră*—natura, *coptúră* coctura, *statúră* statura, *scriptúră* scriptura; -una: *furtúnă* fortuna; -uco: *soc* sabucus; -uca: *lâptúcă*—lactuca; -ula: *cíngă* cingula, *súlă*—subula, *úngie*—ungula, *gîndurá* glandula, *sci'ndurá* scandula; -ulo: *ociu*—oculus, *ungîu*—angulus; -ullo: *sátíl*—satullus; -vo: *corb*—corvus, *şerb* servus, *neg*—naevus, *riu* rivus, dial. *auá* uva; -ur: *fúlger*—fulgur, *gît* guttur. La care se adaug următoarele romanice: -atico—*átec*, -cello *-çél*, *-că*; -entia—*întsă*; -ello *-él*, *éá*; -ía—*-ie*; -imen *íme*; -oneo—*-óiu*; precum și două latinești, dela care lipsesc prototipe: -issa *-éásă* și -icio—*-éts*.

Din toate aceste grupe de substantive limba romină a dezvoltat mai departe numai pe următoarele. -astro: *žugás-tru*—jug; -ario: *boár*—bou, *plugár*—plug, *vacár*—vacă, *portár*—poartă, *dejetár* deget, *pieptár* piept; -atico (pag. 62); -cello (pag. 64); -ello (pag. 64); -eto: *brădét*—brad, *făjét*—fag, *prunét* pruu; -entia: *birúintsă* biruesc, *fiñtsă* fire, *năzuíntsă*—năzuesc; -icio: *birnéts* *brin (brîu), *cotéts*—cot, *podéts*—pod, *druméts* drum; -Ico (pag. 62); -mo: *çárcin* cerc (deminutiv, cf. Diez Gramm.^v 650. -in a suuat întiiu -en, de unde se explică diftongarea lui *çerc* [*çércen]. -în din -in prin alunecarea sunetului și prin analogie); -ina: *dátină* dat, *tsárină* țară; -ina: *albínă* alvus?, *câpátsínă*—capăt; -imen: *acríme*—acru, *adîncíme*—adînc, *aspríme* aspru, *boeríme*—boer, *desíme* des, *grosíme* gros, *înáltíme* înalt, *întregíme* întreg, *lârgíme*—larg, *lungíme*—lung, *tineríme*—tînăr; -ía (pag. 61); -ion (acest sufix deriva în lat. mai ales substantive dela participiul

trecut și numai cu această putere a continuat de a trai în limbile romanice. -tion [rom. -*ține*] și -sion [rom. -*șine*, numai în *cășine* — *ocasio*] însă au fost considerate de aceste limbi ca forme derivative din infinitiv, și pentru aceea în bogata colecție de cuvinte românești în -*ține* nu putem fi siguri dacă avem a face cu o derivare prin -ion dela participiu ori cu o derivare prin -tion dela infinitiv : *iertăține*, *plecăține*, *uscăține*, *amărăține*, *slăbăține*; — vr. *adevericține*, *albiține*, *asupricține*, *cumenecăține*, *cumpliține*, *descumpărăține*, *fătăține*, *impățține*, *imputăține*, *întregăține*, *întunecăține*, *lăsăține*, *luminăține*, *mirăține*, *orbiține*, *pericține*, *plinăține*, *părăsicține*, *peregrinăține*, *răpicține*, *rușinăține*, *secerăține*, *seteține*, *unicține*, *vindecăține* [cf. Intr. 109]. În rom. vechiul -ion a continuat de a trăi, și lui, alipit la radicalul infinitivului, i se datorește probabil origina cuvintelor *putreține*—putrezire, *răpeține*—răpezire, *umegține* umezire, *sârbeține* sârbezire, *veșteține* vestezire, *rușine*=**rușține*—roșire [dacă nu va fi cumva mai degrabă adiectivul roș la bază]. În sfârșit, fiindcă cuvinte ca *plinăține* au fost considerate ca=plin+*-ăține*, s-a născut *mortăține* mort+*-ăține*; -itia (pag. 63); -issa: *bucătăreăsă*, *împărătăsă*, *preoteăsă*, *župineăsă*; -ic (în rom. -*ic*, cf. -ax=-*ăc*, pag. 66): *lipic*—lipesce, *gidilic*—gidil, *clătinic* clatin, *corbic* corb; -mento: *așăzămînt* așăzare, *legămînt*—legare, *simtsimînt* simțire, *žurămînt*—jura-re, de unde, fiindcă aceste cuvinte au fost considerate=așăz, leg, simț, jur+*-ămînt*, s-au născut derivări prin *-ămînt* din radicalul prezentului, *crezămînt*—dial. *crez*, *scăzămînt* scazi; -olo (pag. 63); -oneo: *vulpoiu*, *broscoiu*, *fătoiu*, *cămeșoiu*,—*čocoiu* cioc, *tărăboiu* tarabă; -onea: *căsoae*—casă, *flăcărăe*—flacăra (pentru a=oa cf. pag. 70),—*pălălăe*—pălălăesc, *fleșcărăe* fleșcăresc; -orio: *spălător* spălat (participiu), *privigitor*—privighiat, *cuptor*—copt, vr. *strigător* (diacon) strigat, de unde, fiindcă *spălător* etc. au fost considerate=spăl+*-ător*, s-a născut vr. *ștergător* (ștergar)—șterg+*-ător*; -oria: *vinătoare*—vînat (participiu), *sărbătoare* sărbat, *spînzurătoare* spînzurat, *scăldătoare*—scăldat, *incisoare*—închis, *scrisoare*—scris, de unde apoi, fiindcă *spînzurătoare* etc. au fost considerate=spînzur+*-ătoare*, derivatele prin *-ătoare* dela radicalul prezentului *șăzătoare* șăzi, *zicătoare* zic, *răzătoare*—razi; -uco (pag. 63); -ullo: *pătul* pat, **săc*—sac (cf. *săcultets* -**săc*+*-tets*); -ura: *învățătură*—învățat (participiu), *legătură* legat, *picătură*—picat, *friptură* fript, *trăsura*—tras, *făptură* fapt, *lovitură*—lovit, și, fiindcă *legătură* etc. au fost considerate ca

leg+*-ătură* s-au derivat prin *-ătură* dela radicalul prezentului *bătătură* bat +*-ătură, tsăsătură*—*șas, căzătură* cazii, apoi dela participii *întorsătură* întors, *ștersătură*—șters; -tat: *răutate*—rău, *dreptate*—drept, iar din *bunătate* (bonitas), *păgînatate* (paganitas), considerate ca = bun, *păgîn+ătate* s-a luat acest din urmă sufix pentru *strîmbătate*—strîmb, *singurătate* singur.

La acestea se adaug sufixele *-are* și *-et*, cel dintîi din infinitive substantivate provenit (pag. 45) și cel de al doilea din participiile substantivate latine *gémât*—gemitus, *múget* mugitus, *súnet*—sonitus: *crezäre, vînzäre* (care n-au fost niciodată infinitive); *áret* (preajmă Șez. II, 126) arăt saú ar? *dúrât*—dur, *tsipet*—țip, *úrlet*—urlu, *z'mbet* zîmbesc, *pócnet*—pocnesc, *trá'snet*—trăsnesc, *úmblet*—umblu, *súflet* suflu, *strígât*—strig, *tréácât* trec, apoi *cápât*—cap și un feminin *foámete*—foame, și prin influința aceluiaș sufix aú rezultat *túnet* din tonitrus și *cúmpât* din computus. Dacă ținem acum socoteală de sufixele moștenite, de cele dezvoltate în limba romînă însăș pe baza lor (din care noi am înșirat deja mai sus vreo cîteva, iar despre *-árie, -lie, -cíc, -néátsá, -șór, -ș* am vorbit cu altă ocazie pag. 61 sqq.), și de cele împrumutate dela străini ori dezvoltate de limba noastră însăș pe baza elementelor străine, apoi constatăm o bogată înflorire a substantivului, și anume din 42 de sufixe substantivale, cîte am înșirat noi aproximativ (cînd nu ținem socoteală de variațiile unuia și aceluiaș tip), 8 (-ello, -icio, -ico, -ino, -olo, -ullo, -ag, -ue) formează deminutive, 5 (-oneo, -onea, -an, -andru, -man) augmentative, 1 (-issa) feminine, 2 (-că, -ița) feminine și deminutive, 2 (-eto, -iște) colective, 4 (-astro, -ario, -atico, -orio), aptitudinea pentru primitiv, 5 (-ac, -giu, -ăú, -nic, -iciu) posesorul unei calități, 1 (-oria) posesorul și instrumentul, 12 (-entia, -imen, -ia, -ion, -itia, -mento, -ura, -tat, -are, -et; -anie și -ș) concretizează lucruri abstracte cu fine nuanțe dela unul la altul (iar -ura arată și efectul, și -ș instrumentul, colectivitatea și deminutivul), 1 (-ean) arată origina; lui -ma-, de altfel puțin întrebuințat, nu-1 putem preciza înțalesul.

Adiectiv (lucru abstract, neprodus prin vreo activitate oarecare). Am moștenit din lat. următoarele grupe de adiective. -ac: *fugáú*—fugax; -ano: *pág'n* paganus, *bátrín*—veteranus, *fíntí'ná*—fontana (sc. aqua); -ario: *láp'tár*—lactarius, *cárbunár*—carbonarius; -ato: *bárbát*—barbatus, *descált'sát*—discalceatus; -aneo: straiu—extraneus; -aceo: *gáináts* gallinaceus; -co: *žunc*—juvencus; -ico: *du-minicá*—dominicus, *íntunéric*—tenebricus; -d: *vérde*—viri-

dis; -do: *râ'pede*—rapidus, *néted*—nitidus, *solz*—solidus, *cald*—calidus, *crud*—crudus, *ud*—udus; -ent: *rêce*—recens; -ic: *feriçe* (din *feričesc*) felix; -il: *asémene* similis; ino: *gâmin*—geminus; -ivo: *tirziü*—tardivus; -ino: *zînâ*—divina, *veçin*—vicinus, vr. *cuçin* coquinus (Miron Costin I, 558 'casele cucini', unde V. A. Ureche ar vre să emendeze 'cu cinci grădini!'); -lo: *nôur*—nubilus, *mişél*—misellus, *sâtul*—satullus; -no: *plin*—plenus; -oso: *muntós*—montosus; -t: trist—tristis; -tic: *doméstic* domesticus, *sâlbátic*—silvaticus; -to: *îngúst*—angustus; -tino: *noátin*—annotinus; -undo: *rotúnd*—rotundus; -ulo: *veciü*—vetulus; -v: *u-* (din *uşór*) levis, *greü*—gravis; -vo: *râgu-* (din *râguşesc*)—ravus. La care se adaug următoarele romanice -ico, -atico, -ello, -cello, -isco, -on, -orio, -uto, și următoarele latine, de la care n-am putut afla prototipe, -uco, -icio, -olo.

Din toate aceste grupe de adiective limba romină a dezvoltat mai departe pe următoarele. -ac (în rom. *ácü*, pag. 66): *citácü* chitesc, *stîngácü* stînga, *trágácü*—trag; -ato: *bubát* bubă, *buzát*—buză, *roşcát*—roşcă; -atico (pag. 62); -cello (pag. 64); -ello (pag. 64); -ino: *tsâpin*—ţapă; -ino: *strâin*—*straiü (îdentific cu subst. strain—extraneus); -ivo: *auriü*—aur, *çenuşiü*—cenuşă, *trandafirü*—trandafir, *albâstriü*—albastru, *verziü* verde, *mižlociü* mijloc, *betsiü* al. *betsiv* (v epent.) beţie, *fumuriü*—fumuri, de unde -riü din *alburü*—alb, *guraliü* (disimil. din **gurariü*) al. *guraliv* (v epent.)—gură; -isco: *cînesc*—cîne, *domnesc*—domn, *muntenesc*—muntean, *grečesc*—grec, *bâbesc*—babă, *bârbátesc*—bărbat, *ceresc*—cer, *ominesc*—oameni, *pâginesc*—păgin, *pâmîntesc*—pămînt, *romînesc*—romîn, *turčesc*—turc, *unguresc*—ungur; -ico (pag. 62); -icio: *gluméts*—glumă, *luméts*—lume, *pâduréts*—pădure, *mâlâéts*—malai, *purtâréts*—purtare, de unde -âréts din *lungâréts*—lung, *drâguléts*—dragul (articulat); -olo (pag. 63); -oso: *voiós*—voe, *osós*—os, *pâcátós*—păcat, *lunecós*—lunec, *spâriós*—spariu, *mustâcós*—mustaţă, *cuviîncós*—cuiinţă, *priîncós*—priinţă, de unde -cós din *supârâcós*—supăr, *uriós*—uresc, *negričós*—negresc, -nodurós noduri, *gruntsurós*—grunţuri, de unde -rós din *somnorós*—somm, *lâudârós*—laudă; -on: *grâsün*—gras, *câscâün*—casc; -orio: *muncitór*—muncit (participiu), *mişcátór*—mişcat, *fâptuitór*—făptuit, *urmátór*—urmat, *orbítór*—orbit, *simtsítór*—simţit, *trebuitór*—trebuit, *dâunátór*—dăunat, de unde derivate prin -átór dela radicalul prezentului, *trecátór*—trec, *îvingátór*—îving, *arzátór*—arzi, *pierzátór*—pierzi; -uto: *limbút*—limbă; -uco (pag. 63).

La acestea se adaug suf. -iüü din *albâstriüü*—albastru, *verziüü*—verde, *gâlbüü*—galbîn, = -ul + -eo, propriu limbii

romine (în lat. nu există derivate prin -uleo și acele chiar prin -eo din -ulo sînt foarte rari, pecînd în rom. din contra *pîiû* *pulleus pentru pullus, *cucîiû*—*cuculleus pentru cucullus). Și dacă ținem socoteală și de sufixele derivative împrumutate, apoi constatăm pentru adiectiv o mai mică înflorire decît pentru substantiv (cf. pag. 177), iar din 22 de categorii de adiective, cite am înșirat noi aproximativ, 2 (-aciu, -icio) exprimă aptitudinea pentru primitiv, 5 (-ato, -oso, -uto, -uco, -nic) abundența, 5 (-atico, -ello, -ico, -uiû, -ag) sînt deminutive, 3 (-on, -an, -man) augmentative, 3 (-ino, -ivo, -ac) arată asămănarea, 1 (-isco) caracterul specific, 1 (-orio) productivitatea, 1 (-ean) origina; -ino n-are caracter hotărît.

Numerale. La numeral ese mai mult la iveală aceea ce am spus noi (pag. 174) că vorbele nu reprezintă lucrurile izolate de raporturi, lucrurile în ele înseș, abstracție făcîndu-se de raporturile în care s-ar pute găsi. Tocmai după felul de raporturi exprimate se împart și numerele în mai multe grupuri.

Mai întîiu numeralul cardinal exprimă numărul ca abstract numai, dar în mod neconsecvent, căci la dînsul forma substantivală se amestecă cu cea adiectivală și dovedește ba una ba alta din ele dupăcum este și firea limbii. Față cu limba latină, dupăcum era de așteptat, limba noastră este mai bogată în formele substantivale și dela douăzeci înainte viginti etc. homines se preface în rom. în 'douăzeci de oameni' (unde *zeč* este substantiv), iar dela o sută înainte (vsl. suto) substantivarea este mai vădită și ducenti homines se deosebește clar de 'două sute de oameni'.

Numeralul ordinal exprimă numărul ca abstract, dar totodată într-un raport de timp și de loc, și din acest punct de vedere n-avem de constatat vreo deosebire în limba noastră față de cea latină.

Numeralul distributiv arată în lat. numărul ca abstract și într-un raport de conjuncție (despre înțelesul acestui raport vezi la cazuri). În romînește are loc aceeași substantivare ca și la cardinal.

Numeralul adverbial este cardinalul întrebunțat ca compliment circumstanțial de timp izolat și nu prezintă vreo particularitate în limba noastră față cu cea latinească.

Numeralul multiplicativ, abstract și arătînd repetarea în timp și loc a unuia și aceluiaș lucru, n-are reprezentant în romînește.

Din contra numerele substantivale, care reprezintă numărul complet concretizat, pentru care limba greacă a-

vea suf. -*z*, sînt bogat reprezentate în romînește prin -ime (unime, doime, treime, etc., sutime, miime), dar n-au reprezentante latinești (unitas nu e= $\mu\upsilon\nu\acute{\alpha}\tau\acute{\iota}$, iar trinitas este cuvînt creștinesc).

Verb (lucru abstract, considerat ca rezultatul unei activități oarecare). Limba romînă a moștenit din lat. următoarele categorii de verbe. -it: *cúget* cogito, *dormitez* — dormito; -ic: *mușc* — morsico; -ig: *fúmeg* — fumigo; -ul: *ústur* — ustulo, *ímblu* — ambulo; -tr: *láttru* latro. La acestea se adaugă suf. romanic -i și lat. -iz, dela care lipsesc prototipe (*botéz* — baptizo este cuvînt grecesc). Din ele s-au dezvoltat mai departe în rom. -ic: *férec* — fier, *m' nec* — mine, *adúrmec* nrmă; -ig: *spúmeg* — spumă; -i: *ingrás* gras, *ingrós* — gros, *invirtoséz* — virtos: *insetoséz* — setos, *infricoséz* — fricos (ș = si); -iz: *ríncéz* roncho, *cutéz* — $\kappa\omicron\tau\acute{\epsilon}\omega$, și cu forma -iss (cf. patrisso, rhetorisso, graecisso) *márturiséc* — martur; -ul: *v'ntur* — vînt, *infá'sur* — față, *desfá'sur* față. Limba romînă a produs din sînul iei însuș suf. -i, -á (pag. 72), apoi pe -ár (*frunzáréc* — frunză, *slugáréc* slugă, născut din derivate imediate ca *copiláréc* — copilărie, *gustáréc* — gustare), -ș (cu diferite variații -iș, -âș, -iș, -uș, după vocala primitivului și prin alunecarea sunetului, *imbrátsiséz* brațe, *linguséc* ling, etc., născut din derivate imediate ca *infátsiséz* — fățiș, *incruciséz* — cruciș), și dacă mai ținem socoteală de suf. împrumutate ori produse pe baza elementelor străine, precum și de *prefixe* (pag. 99), apoi constatăm pentru verb, ca și pentru adiectiv, o măsurată desfășurare, iar din cele 18 categorii de verbe constatate în studiul nostru 7 (-ic, -ig, -i, -iz, -ul, a-, în-) fac primitivul să devină calitate, 1 (-ár) este deminutiv, 1 (-ș) face din primitiv un instrument, 1 (-u) provoacă a-sămănarea cu primitivul, 1 (-lu, -alu) arată ocupația cu primitivul, 2 (-i [-â], -n [acesta citeodată cu o înșănare greu de lămurit, cf. *pártinéc*]) servesc pentru onomatopoeice, și acelaș serviciu îl face adesea -lu (-álu), 2 (de-, re-) sînt augmentative, 1 (pre-) arată repetarea, 1 (des-) face primitivul să inceteze de a fi o calitate, 1 (s-) arată efectul primitivului, lipsirea de dînsul și aducerea la starea lu.

Gen. Numele concrete, abstracție făcînd de raporturile în care se găsesc față cu alte nume ori pronume, arată prin ele înșeș un raport de gen și limba latină deosebea trei genuri, masculin, feminin și neutru. Unele din genurile acestea se potriveau cu cele reale, altele nu, dar în general acea limbă era mai aproape de adevăr decît a

noastră, unde toate lucrurile trebuiesc numai decît închipuite ori ca masculine ori ca feminine.

Numărul. Numele concrete și pronumele, abstracție făcînd iarăș de raporturile în care s-ar găsi față de alte cuvinte, arată prin ele înseș un raport de număr și din acest punct de vedere nu este nicio deosebire între limba noastră și cea latină.

Oricare cuvînt, nume ori pronume, se poate afla față cu altul în tot felul de raporturi.

Mai întiîu de toate el poate fi subiect, adică să reprezinte lucrul cel important, a cărui clară cunoștință formează ținta vorbirii noastre, ori poate fi atribut, adică o calitate a unui alt lucru oarecare, și anume ori un atribut mai puțin important ori cel mai important din toate (negreșit numai din punct de vedere al vorbitorului, iar nu al realității însăș), numindu-se în cazul din urmă predicat, ori poate arăta circumstanța (oricare alt raport afară de cel de subiect și de atribut), în care un alt lucru se găsește. Subiectul cu predicatul formează așa numita propoziție ori propoziție principală. Iar atributul propriu zis, cînd este reprezentat printr-un substantiv, prezintă două nuanțe, dupăcum substantivul păstrează mai mică ori mai mare independență față cu determinatul său (vezi asupra înțelesului acestui cuvînt pag. 125), numindu-se în cazul din urmă apozitie.

Asupra subiectului și atributului nu vom observa nimic.

Predicat. În afară de raportul atributului important predicatul mai exprimă următoarele raporturi.

a) Dacă atributul este rezultatul activității proprii a subiectului, ori subiectul l-a căpătat din partea altuia cuiva (forma activă, forma pasivă). Limba romînă prezintă din punct de vedere a acestui raport, care firește numai la verbe are loc, importante deosebiri față de cea latină. La anume are mai puțin pasiv. Nenumărate construcții pasive latine trebuiesc traduse prin activ în romînește și nu mai trebuiesc date exemple zadarnic. Decît, nu numai limba noastră întrebunțează mai rar pasivul decît cea latină, dar nici n-are această formă decît pentru a treia persoană: forma reflexivă servește și pentru pasiv (în vr. un asemenea pasiv exista și pentru pers. I, II. cf. Tiktin, Gram. I), printr-o procedare care a existat la baza pasi-

vului grec, în parte a celui latin, în general la baza pasivului tuturor limbilor indogermane.

În unele limbi predicatul mai arată și dacă are ca obiect drept pe însuș subiectul său ori ba (forma reflexivă).

b) Dacă vorbitorul consideră legătura dintre subiect și predicat ca sigură ori ca nesigură, dacă dorește s-o afle, dacă se miră de dînsa, dacă voește ca ia să existe, dacă subiectul însuș dorește predicatul ori este indiferent față cu dînsul. Multe raporturi prin urmare dintre vorbitor și predicat pe de o parte, dintre subiect și predicat pe de alta, exprimă acest din urmă prin modurile sale și, cînd vorbim în general avînd în vedere limbile cele mai cunoscute, pentru siguranță servește modul indicativ, pentru nesiguranță și dorință modul conjunctiv (în unele limbi două moduri deosebite: conjunctiv pentru nesiguranță, optativ pentru dorință), pentru voință modul imperativ și conjunctiv, iar dorința vorbitorului de a afla raportul dintre subiect și predicat, și mirarea cu tot felul de nuanțe, se exprimă prin ritmul accentelor (întrebare și exclamare).

Limba romină, ca de altfel toate limbile moderne comparate cu cele mai vechi, întrebuițează mai mult modul siguranței decît cea latină, ori pentrucă știm într-adevăr lucrurile mai sigur, ori pentrucă sîntem mai îndrăzneți decît oamenii de altă dată. Pentru nesiguranță servea Latinului modul conjunctivului, care exprima posibilitatea și concessia. Totodată conjunctivul latinesc arăta voința (alături cu imperativul) și dorința. Românul a făcut pentru dorință un mod aparte, iar conjunctivului i-a lăsat în toată înflorirea exprimarea voinței, cit despre vechea posibilitate și vechea concessie, le-a redus la atît de slabe resturi, încît nu este greutate mai mare pentru un Român care învață latinește decît (dacă facem excepție pentru întrebuițarea aceluiaș conjunctiv latin în propozițiile subordonate) întrebuițarea conjunctivului în propozițiile principale. Să traduci posibilitatea și concessia latină prin conjunctivul rominesc numai foarte rar se potrivește, de cele mai multe ori sau trebuie să traduci cu iudicativul său să întrebuițezi cuvinte ca pot, admit și altele analoage la indicativ, adică să scoți nesiguranța la iveală prin propoziții sigure, ori în sfîrșit să dai nesiguranței o nuanță de dorință și să întrebuițezi optativul, care astfel, din cauza îndărătniciei Românului față cu o vorbire îngăimată, a ajuns să însemne și posibilitatea, alături cu dorința pe care și etimologia i-o pune la bază (pag. 69). Să dăm cîteva exemple. Posibilitate. fortuna pervellere te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere = te-a putut ia soarta lovi, dar nu te-a

putut înfrînge. tu vero Platonem nec nimis valde unquam nec nimis saepe laudaveris=tu n-ai putut lăuda pe Platon nici destul de mult nici destul de des. alii diutius imperium tenuerint, nemo tam fortiter reliquerit=aũ putut domni alții mai mult (se poate să fi domnit alții mai mult, vor fi domnit alții mai mult), dar nimeni nu va fi părăsit puterea cu mai multă vitejie. hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem esse omnium difficillimam=un lucru aș pute afirma cu toată siguranța, că elocvența este cea mai grea treabă din toate. magnitudo animi, remota a communitate conjunctioneque humana, feritas sit quaedam et immanitas=mărinimia, separată de contactul cu oamenii, ar fi un fel de sălbătăcie. ad mortuos illos me proficiscentem haud sane quis facile retraxerit nec tanquam Peliam, recoxerit=de aș pleca eu pe cea lume, ca Pelias, nu cu una cu două m-ar fierbe și m-ar readuce la viață. forsitan quispiam dixerit=poate că a zis cineva. vix ulla acies obstiterit=cu greu i-ar rezista vreo oștire (însă și 'cu greu să-1 reziste vreo oștire'). pecuniae an faniae minus parceret, haud facile discerneres=n-ai fi putut cu una cu două înțalege la ce ținea mai puțin, la bani ori la numele cel bun. confecto proelio, tum vero cerneres, quanta audacia quantaque vis animi fuisset in exercitu Catilinae=la sfîrșitul luptei, atunci ai fi putut vede cît curaj și cîtă tărie de inimă fusese în oștirea lui Catilina. injussu signa referunt maestique (credere victos) redeunt in castra=fără ordin părăsesc lupta și întristați (ai fi crezut că ei sînt cei învinși) se întorc în castră. Și tot astfel crederes, putares, scires, diceres, videres, cerneres, totdeauna=a1 fi crezut, văzut, zis, niciodată să fi crezut, etc. Mai ales în întrebări se poate și în rom. întrebuița conjunctivul. quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo?=care lucru omnesc să i se pară mare acelaia, căruia eternitatea toată și măreția întregii lumi îi este cunoscută? quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset?=ce să mai înșir mulțimea meșteșugurilor, fără care omul n-ar fi putut trăi? hanc altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quae tum populi universi fuit?=unde să întilnești astăzi la un singur om macar acest caracter, care a fost odată al poporului întreg? cur igitur Camillus doleret, și haec post trecentos et quinquaginta fere annos eventura putaret? et ego doleam, si ad decem millia annorum geutem aliquam urbem nostram potituram putem?=pentru ce să se fi plius Camillus, dacă ar fi crezut că aceste lucruri aũ să se împlin treis sute cincizeci de ani după diusul? și pentru ce să mă pling eu,

dacă aş socoti că vreun popor oarecare peste zece mii de ani de acum înainte are să cucerească Roma noastră? Pentru întrebuiţarea conjunctivului potenţial mai compară următoarele exemple: 'să se prăpădească fiul împăratului de părere de rău că o perduse'. Isp. 310. 'să se dea fiul împăratului de ciasul morţii, ciud auzi.' ib. 311. Concesie. Vendat aedes vir bonus propter aliqua vitia, quae ipse norit, ceteri ignorent; pestilentes sint et habeantur salubres; ignoretur in omnibus cubiculis apparere serpentes; male materiatae sint, ruinosae, sed hoc praeter dominum nemo sciat. Quaero, si haec emptoribus venditor non dixerit vendideritque pluris multo quam se venditurum putavit, num iniuste aut improbe fecerit?—Să presupunem că-ş vinde cineva casa pentru niscari defecte pe care numai el le ştie, să presupunem că e casa nesănătoasă şi că lumea crede că e sănătoasă; să presupunem că nimeni nu ştie că foaşte de şerpi, că e rău zidită, că e gata să se dărime. Intreb etc. (Se poate însă zice şi: ia să-ş vindă cineva casa să fie casa nesănătoasă şi lumea să creadă că e sănătoasă; să foiască de şerpi, să fie rău zidită şi gata să se dărime şi niu-ri să nu ştie. Intreb etc.). Roges me, qualem deorum naturam esse dicam; nihil fortasse respondeam—să admit că mă întreb ce natură socot eu că au zeii; s-ar pute întâmpla să nu-ţi răspund nimic (se poate zice şi: să mă întreb, de pildă, etc. Însă numai decît trebuie să pun pe 'de pildă'). haec sint falsa sane, invidiosa certe non sunt—să zic că nu sint adevărate, dar răutăcioase sigur că nu sint. age, sit ita factum—hai, fie şi așa (şi astfel fie cu așa des in rom. ca şi in lat.). sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps; at est bonus imperator—poate să fie hoş, poate să fie nelegiuit, poate să fie plin de toate ruşunile şi de toate viţiile; dar e bun comandant. ne sint vera, quae Atheniensis modo legatus disseruit, nihil ad nos pertineant, quae in deos sint admissa, nostrorum ipsi vulnerum obliviscamur, cetera oblivioni dentur...—nu fie adevărate cele ce a spus mai adincoarea deputatul Atenienilor, n-aibă nicio legătură cu noi ceia ce s-a comis contra zeilor, iar noi să zic că uităm ranele noastre şi că celelalte toate se uită naturam expellas furca, tamen usque recurret—poţi s-a-lungi firea omului cu prăjina, ia tot se întoarce înapoi. si vir bonus habeat hanc vim, ut, si digitis conreperit, possit in locupletium testamenta nomen ejus inreperere; hac vi non utatur, ne si exploratum quidem habeat id omnino neminem unquam suspicatum. At dares hanc vim M. Crasso, ut digitorum percussione haeres posset scriptus esse, qui revera non esset haeres, in foro, mihi crede, saltaret—de

ar ave un om detreabă puterea ca, dacă ar plesni din de-
gite, să i se strecoare numele în testamentele bogăților, el
nu s-ar servi de această putere, nici chiar dacă ar ști si-
gur că nimeni niciodată macar bănuială nu va ave despre
asemenea faptă. Dar să fi dat această putere lui M. Crassus,
ca să-ș strecoare numele prin testamentele plesnind din de-
gite, și ar fi jucat, să mă crezi, în for de bucurie. Și du-
păcum la conjunctivul potențial nu-i posibilă pentru trecut
altă traducere decît prin optativ, tot astfel la conjunctivul
concesiv din contra traducerea pentru trecut prin conjunc-
tivul romînesc este obișnuită: ac premeret sensus suos Ti-
berius, populus plus sibi in principem occultae vocis aut
suspiciacis silentii permisit—să-ș fi ascuns chiar T. gîndu-
rile, și poporul ș-ar fi permis mai multe bănueli tăcute și
mai grele șoapte ascunse încontra împăratului. dedisses huic
animo par corpus, fecisset quod optabat—să fi dat acestui
suflet un corp de aceeaș putere, și ar fi făcut ce dorea.

Din cauza aceștei lipse de aplecare a limbii noastre
spre o vorbire nesigură s-a născut pe de o parte înțălesul
potențial al optativului, iar pe de alta am căpătat citeva
verbe modale, până cînd au revenit lucrurile treptat mai a-
proape de punctul lor de origină: față cu limba latină noi
avem negreșit un caracter mult mai sigur în vorbire, dar
prin dezvoltarea înțălesului potențial al optativului și prin
întrebuintărea verbelor modale posedem încă ori mai bine
din nou destule mijloace și pentru vorbirea nesigură.

Pentru înțălesul potențial al optativului aș servit în
deajuns deja ex. mai sus citate, dar el devine mai ales va-
dit în propozițiile condiționale. Tot felul de expresii poten-
țiale latinești, dela cel mai mic până la cel mai mare grad
de nesigurauță, Romînul nu le poate exprima în propozițiile
condiționale decît prin optativ (dacă nu cumva priu iudica-
tiv ori prin verbe modale). haud rogem te, si sciam—nu
te-aș întreba, dacă aș ști. si scieris aspitem occulte latere
uspiam et velle aliquem imprudentem super eam assidere,
cujus mors tibi emolumentum futura sit; improbe feceris,
nisi monueris, ne assideat—dacă ai ști o viperă că stă as-
cunsă undeva și ai vide pe un om, dela a cărui moarte ai
trage tu vreun profit, că vrea din neștiință să șadă pe dîn-
sa, rău ai face, dacă nu i-ai spune să nu șadă. num igitur
Opimium, si tum esses, temerarium civem aut crudelem pu-
tares? Pe Opimius, dacă ai fi trăit pe vremea lui, l-ai fi
considerat tu de cetățean nesocotit și crud? si Alfenus tibi
tum satisfacere et iudicium accipere vellet, denique omnia,
quae postulares, facere voluisset, quid ageres?—dacă Alfe-
nus ți-ar fi iutrat în voe și ar fi vrut să admită părerea

ta, într-un cuvânt tot ce-ai fi cerut ar fi vrut să facă, ce ai fi făcut?—si intus esset, evocarem=dacă ar fi înuntru, l-aş chema. si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterent nostri poetae fabulas, male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem=dacă aş traduce pe Platon şi pe Aristotel astfel cum poeţii noştri au tradus poeziile greceşti, rău serviciu aş face, cred, compatrioţilor mei, dacă le-aş spune ce au cugetat acele dumnezeeşti spirite. aurum et argentum, aes, ferrum frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur=de giaba ar fi produs natura aurul şi argintul, fierul, arama, dacă nu ne-ar fi arătat tot ia chipul cum poate să ajungă cineva la vinele lor. — Pentru aceia şi toate acele verbe, care în propoziţiile condiţionale nesigure se întrebunţază la indicativ în lat., precum oportebat, debebat, decebat, necesse, par, rectum, justum, idoneum, optimum, consentaneum, satis, melius, aequius, rectius, erat, fuit, fuerat; tuum est, erat, fuit; poteram, licebat, etc.; participiile future active întrebunţate ca predicate, participiile future pasive întrebunţate ca subiecte; apoi vix, paene, prope cu perfectul indicativului; într-un cuvânt verbele care arată o necesitate, o putere, o voinţă, toate acele verbe se potrivesc întocmai cu spiritul limbii noastre (numai dacă nu vrei să întrebunţezi optativul). omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas=aş încărcat cu toate bajocurile pe acela, pe care trebuia, dacă ai fi ştiut macar cit de puţin ce este datoria, să-l respectezi ca pe un părinte. nisi felicitas in scordiam vertisset, exuere jugum potuerunt=puteau să scuture jugul, dacă nu s-ar fi schimbat norocul în trîndăvie (şi încă mai bine 'puteau să scuture jugul, dacă nu se schimba norocul în trîndăvie'). Dejotarus rex cum ex itinere quodam proposito revertisset, conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit=Odată, cînd s-a întrerupt regele D. un drum proiectat şi s-a întors înapoi, s-a întîmplat că odaea de culcare, unde era să mie, dacă mergea mai departe, s-a dărîmat în noaptea următoare. Si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit=numai o zi de mai întîrziată, şi trebuia să muriţi cu toţi. Eadem nave paene Aethiopia tenus Aegyptum penetravit, nisi exercitus sequi recusasset=Cît pe ce străbătea Egiptul cu aceeaş corabie până în Etiopia, dacă n-ar fi refuzat oştirea de a-l urma. Şi tot aşa mai departe, cu deosebirea numai că, pecînd în lat. numai propoziţia principală întrebunţază indicativul în asemenea cazuri, în rom. vine mai bine să se

întrebuințeze indicativul (ori optativul) în ambele propoziții, și în cea principală și în cea condițională.

Pentru verbele modale observăm mai întâiu că la acele verbe, care prin ele înseși arată posibilitatea și concesiia, precum pot, presupun, zic, se întrebuințează mai des conjunctivul potențial și concesiv decît la altele, și 'să pot', 'să presupun', 'să pun' (=să presupun), 'să zic', cu înțales potențial și concesiv sînt foarte dese, apoi că aceleaș verbe, la indicativ ori la conjunctiv ori la optativ, fac serviciul unor forme modale, analoage lui mögen și können nemțești (și tot astfel și în alte limbi romanice), după cum s-a putut deja constata din exemplele date, și, pentru ca să rezumăm, *ai putit* în 'n-ai putut lăuda pe Platon', *aū putit* în 'aū putut domni alții mai mult', *să zic* în 'să zic că nu sînt adevărate', *poate* în 'poate să fie hoț', *potsi* în 'poți s-alungi firea', n-au decît o exterioră asemănare cu verbele corăspunzătoare latinești, în realitate sînt forme modale.

Întrebuințarea conjunctivului potențial romînesc este mai deasă în vr. decît astăzi, și anume, pelîngă înțalesul actual, conjunctivul mai avea în vr. pe acel, străin conjunctivului latin,—am pute să-l numim al probabilității reprezentat în nemțește prin sollen, de pildă Miron Costin I, 473 »Ce acesta sfat n-aū primit Jolkovski hetmanul, ce să hie zis mai bine să vază veștile cum sînt decît să le auză dela alții...« = er soll gesagt haben; 523 iară Barnovski vodă să hie răspuns Leahului: dulce este domnia de Moldova; 585 »să hie zis Vasilie vodă: ce om fără cale-ı logofătul!«; 587 »să hie zis Vasilie vodă: în zadar această slujbă acum! să-mı fie spus acestea până era în Iași logofătul. Acestea sînt vorbiri indirecte, dela care lipsesc verbele anunțatoare zic, spun, etc., prezente în 511 Ce vrea să-ș astupe rușinea dînd vină Radului vodă, cum el să hie dat știre Leșilor să se găteze asupra lor.«; 556 Spune istoria să hie fost 30000 de ostași în Vavilon.«; 563 Înțales-am den boiari bătrini, cum să hie vrînd Vasilie Vodă în Suciava să-ș despartă fata de domnu-său Ragivil,«; 527 »și de acolo apoi Vasilie vodă spun să hie adus oasele în țară.«; 561 »spun să hie zis Petriceico.« Asta însemnează prin urmăre că limba noastră are, ca și cea latină, mijloace de a exprima vorbirea indirectă și acestea consistă la ia, ca și la limba mamă, în întrebuințarea modului nesiguranței. Elipșa a prefăcut apoi unele din vorbirile indirecte în propoziții principale. Cu alte vorbe acest conjunctiv romînesc=sollen, care astăzi numai dialectal se întilnește, nu probează nimic contra tezei puse de noi, cum că vorbirea nesigură a scăzut mult în propozițiile principale ro-

mîne, comparate cu cele latine. El ne probează numai că în vorbirea indirectă limba noastră a păstrat tradiția veche. Și ca să sfîrșim încalea cu această ocazie acele ce am ave de spus asupra vorbirii indirecte romine, apoi vom mai da vreo citeva exemple, de unde se poate constata că în rom., ca și în latinește, o deosebire se face între întrebări și ordine de o parte (în rom. optativul și conjunctivul, în lat. conjunctivul) și între celelalte moduri de altă parte (în rom. conjunctivul, în lat. acuzativul cu infinitiv). Miron Costin I, 532 Și se mira domni, cu ce mijloc ar spăria pre Abaza pașa dela Camenița. ; 522 »Și dacă s-au apropiat boiarii, le-aũ zis Alexandru vodă: mă rog pentru fiul meu, Radul vodă, să-l lăsați viũ. Aũ zis Buhuș visternicul să n-aibă nicio grijă, nice să se gîndească măria sa că au venit cu vreun rău; numai pofteste țara pe măria sa să meargă pre Birlad spre Galați, să nu aducă vreun rău asupra țării cu Tataři. Și s-au giurat să n-aibă nicio grijă« ; 522

Striga cu toții să hie domn Lupul Vasile vodă, însă i da și legături, ce va lua din țară. Ce s-ar lega pentru dări, atuncea la acel ales, mai mult să nu ia din țară. ; 523

Mai inte de purcesul lui Barnovski vodă, un Leah, megias de ai lui, totdeauna il sfatua să nu meargă..... Și ce i-ar lipsi, fiind ca și domn în țara lor, fără grijă, cu tîrguri și cu sate? ; 538 pre sol il trimisese craiul la împărăție, întrebînd de Turci, ce pricină ar hi stricăciunii de pace ce-i legată la Hotin cu sultan Osman? Astăzi ori se întrebuițează indicativul, ori optativul, iar la ordine, firește, conjunctivul; uzul limbii vechi trăește încă dialectal.

c. Alt raport exprimat prin predicat este acel al timpului. Și anume în două feluri se arată acest raport. Mai întiiu il exprimăm (status actionis, numai la verb) ca durată: acțiunea durează (actio continua), se repetă (actio iterativa), este finită (actio perfecta), este pe punctul de a începe (actio instans). Apoi il exprimăm (status temporis) ca moment în timp diu punct de videre al vorbitorului: acțiunea se petrece în prezent (praesens), în trecut (praeteritum), în viitor (futurum).

În general limbile clasice se caracterizau în întiiul loc prin aceia că numai unele timpuri dela indicativ și imperativ arătau ambele status deodată: prezentul indic. și imper. actio continua, actio instans (de conatu) și prezent; imperfectul iudic. actio continua, actio instans (de conatu) și preterit; futurul I—actio continua și futur. Toate timpurile celorlalte moduri, precum și unele dela indicativ și imperativ, arătau ori numai unul ori altul din cele două status, și de exemplu timpurile celorlalte moduri (afară de

aurist care însemna acțiunea scurtă, ce durează numai un moment) arătau *actio continua*, iar la indicativ și imperativ perfectul—*actio perfecta* (în latin. perfectul era și aurist totodată), auristul—*preterit* (la imperativ acțiunea momentană). Timpurile dela celelalte moduri afară de indicativ și imperativ împărțeau status temporis dela aceste din urmă (dependență): ele sint adică prezente, dacă se pun în legătură cu un prezent de indicativ, trecute ori future, dacă se pun în legătură cu un trecut ori cu un futur de indicativ. Numai excepțional puteau și ele prin ele înseși (independență) exprima alături cu status actionis un status temporis oarecare și, de pildă, în lat. imperfectul conjunctivului arată prin el însuși în propozițiile condiționale prezentul; la conjunctivul imperativ, potențial și concesiv prezentul și imperfectul exprimă cel diutiu prezentul și cel de al doilea trecutul. În limba latină cu toate acestea, macarcă întrebuițarea independentă a timpurilor conjunctivului este fluctuantă, întrebuițarea dependentă a lor este bine fixată și prezentul conjunctivului nu poate fi decât prezent și viitor, iar imperfectul conjunctivului numai trecut.

În al doilea loc limbile clasice se mai caracterizau prin aceea că diferitele timpuri dela diferitele moduri nu se puneau în legătură atît cu momentul vorbitorului, cît cu acel al predicatului, astfel încît lucrurile, despre care se vorbea, formau un laț în ele înseși, obiectiv considerate (întrebuițare relativă), nu se înșirau unul cîte unul aduse neîncetat la nivelul momentului vorbirii (întrebuițare absolută). Limba latină se deosebea încă mai mult decât cea grecească printr-o severă întrebuițare relativă a timpurilor (*consecutio temporum*). Și erau timpuri, care chiar numai relativ se puteau întrebuița, anume pluscaperfectul și futurul II indic., perfectul și pluscaperfectul conjunct., cu oarecare fluctuație (futurul exact se întrebuițează cîteodată absolut, cu înțelesul de futurul I; perfectul conjunctivului se întrebuițează absolut cu înțelesul actionis perfectae ca conjunctiv potențial și concesiv, de aurist ca conjunctiv al dorinței, de prezent pentru oprirea de a nu face ceva; pluscaperf. conjunct. se întrebuițează absolut cu înțelesul de aurist ca conjunctiv al dorinței și în propozițiile condiționale).

În rom. la indicativ timpurile păstrează înțelesurile timpurilor corăspunzătoare latine, și până și înțelesul de conatu al prezentului și imperfectului își găsește corespondența romînească: *reduces in patriam ad parentes, ad conjuges ac liberos facit*—vă aduce înapoi (adeacă vrea să vă aducă înapoi) în patrie, etc.; *utrum pluris aestimemus pe-*

cuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam repudiabat = să prețuim oare mai mult banii, pe care Pyrrhus îi da lui Fabricius (voia să-1 dea), ori tăria de caracter, cu care Fabricius îi refuza? Decît numai futurul II nu se poate întrebuița absolut. Pentru cele două înțelesuri ale perfectului latin, aorist și actio perfecta, limba romînă a diferentiat formele, întrebuițînd pentru aorist forma latină și pentru actio perfecta pe cea compusă cu habeo (ale cărei începuturi se găsesc în lat., dacă nu cumva în vorbirea populară romană stăpînea acelaș uz ca și în romînește, iar uzul clasic este un efect al imitației grecești, pag. 48). Compară pentru punctul din urmă următoarele exemple din C. Negruzzi. Lăpușneanu: »Bine ați venit, boieri, zise acesta silindu-se a zimbi.« (cearcă de zi »bine veni-răți, boieri, a zis acesta silindu-se a zimbi.« și fă aceiaș încercare și cu celelalte exemple, pe care le vom mai da). »Am auzit, urmă Alexandru, de bintuirile țării și am venit s-o mîntuie.« »Nu știu cine mă oprește să nu-ți sfărîm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna lui Bogdan. Ticălosul acelu de Tomșa v-au învățat?« »Boierii eșiră măhniți; Moțoc rămase. Ce ai rămas? întrebă Lăpușneanu.« Compară în special una cu alta bucăți ca »Iliăș, urmînd în tronul părintelui său, după o scurtă și desfrînată domnie, se duse la Constantinopol, unde îmbrătoșă mahometismul, și în locul lui se sui pe tron Ștefan. Acesta fu mai rău decît fratele său, începu a sili pe străini și pe catolici a-ș lepăda relegea și multe familii bogate... pribegiră.... Boierii se supărără... și hotărîră. Inșă »Boierii d-voastră, dela venirea mea cu a doua domnie și până astăzi am arătat asprime cătră mulți, m-am arătat cumplit.... Unul D-zău știe de nu mi-a părut rău... dar d-voastră știți că m-a silit numai dorința de a vide conținînd gilcevele..... Astăzi sint altfel trebile. Boierii ș-au venit în cunoștință; aș văzut că turma nu poate fi fără păstor.« Numai în limba comună se mai păstrează această deosebire între aorist și actio perfecta, macarcă și aici cu confuzii, precum în inșeș scrierile lui C. Negruzzi, care numai de nepriceperea a scri romînește nu poate fi acuzat: ib. »Vorbînd așa aș ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.« »Ieri, cînd voiam să intru, o jupăneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului meu și m-aș oprit arătîndu-mi un cap țintuit în poarta curții.« etc. Compară apoi, dacă vrei să-ți dai socoteală despre înțelesul de actio perfecta a perfectului compus romînesc, întrebuițarea în coincidență cu dînsul a prezentului ori a futurului: 'dacă sosește cumva inimizul, noi ne-am prăpădit', 'dacă

vom dovedi-o și pe asta, apoi le-am dns toate la bun sfârșit` (cu nepțință de zis 'ne prăpădirăm', 'le dnserăm'). Dialectal o formă tinde să înădnșe pe cealaltă: în Moldova se întrebnițează numai perfectul compus, iar în Muntenia mai numai cel simpl. În sfârșit prezentul indicativului se poate întrebnița dependent față cu nu futur și trecut, pe a căror sferă temporală o împărtășește, și aceasta numai în propoziții obiective, corăspnzătoare infinitivului latin: 'voin spune (am spus) că nu sint acasă.' O asemenea dependență a prezentului indicat. avea loc cîteodată și în lat., dar numai în propoziții condiționale: deserite eos, a quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deserimini= părăsiți pe aceia, de care, dacă nu veți băga de samă, veți fi voi părăsiți (imposibil 'dacă nu băgați de samă').

La celelalte moduri dependența întrebnițării timpurilor continuă și în rom. pentru prez. conjunct. și prez. optativ., care-ș împărtășesc sfera timpului lor (cu o variabilitate mai mare decît în lat., căci se întinde și asupra trecutului) dela acea a timpurilor indicativului, cu care sint puse în legătură. C. Negruzzi ib. »Care s-a întors dela nșă mea fără să cîștige dreptate și mîngiere? ('să cîștige`= trecut). te voin crîța, căci îmi ești trebnițor, ca să mă mai ușnrezi de blăstămurile norodului.« ('să mă ușnrezi`= prezent ori viitor). »cernă voe să rămie.« ('să rămie`= trecut). era tristă și tinjitoare ca floarea expusă arșii soarelui, ce nu are nimic s-o nmbrească. ('s-o nmbrească`= prezent). »și boierii se bucurău de o schimbare ce le da nădejde că vor pnte ocupa iarăș posturi ca să adne nonă avnții din sndoarea țăranelui.« ('să adne`= viitor). Pentru prez. optativ. compară: 'spun că aș dormi' (prezent), 'spuneam că aș dormi' (trecut), 'voi spune că aș dormi' (viitor). Și dnpăcăm în lat. imperfectul conjunctiv. era legat de sfera trecutului, tot așa în rom. perfectul conjunctiv. și optativ. Pe de altă parte timpurile conjunctivului și optativului au în rom., ca și în lat., o valoare independentă, decît numai fluctuația, la care era spnsă întrebnițarea independentă a lor în lat., a încetat în rom.: prez. conjunct. și optat. arată în limba noastră totdeanna timp prezent, iar perfect. conjunct. și optat. totdeanna timp trecut.

În privința relativității constatăm mai întiui că raporturi de congruență (donă acțiuni se petrec în acelaș timp), de coincidență (donă acțiuni se întilnesc nna cu alta într-un moment în timp), de antecedentă (nna din acțiuni se petrece înaintea celeilalte), de consecvență (nna din acțiuni se petrece în urma celeilalte), se stabilesc în rominește între diferitele timpuri ale diferitelor moduri. În scurtă schițare

se pot hotări în această privință următoarele. Prez. indic. a) congruență față de un alt prezent, 'omul învață cât trăește'; b) coincidență față de un alt prezent și de un futur: 'spun ce știu', 'voiu zice că nu știu'; c) antecedentă față cu un futur: 'dacă pleci îndată, ai să ne ajungi'.— Imperf. a) congruență față cu un imperfect: 'tu scriai, pecind eu ceteam'; b) coincidență față cu un timp trecut: 'spuneam ce știam', 'am spus ce știam', 'spusesem ce știam'.— Perfect. indic. a) congruență față de un alt perfect: 'eu am scris învremece tu ai cetit'; 'eu scrisai învremece tu cetiși'; b) antecedentă față cu un prezent: 'spun ce am auzit'; 'spun ce auzii'; c) (ca actio perfecta) coincidență față cu un prezent, un futur (vezi mai sus) și un trecut: 'cînd l-am văzut, i-am spus'. Pluscaperf. (totdeauna relativ) a) congruență față cu un alt pluscaperf: 'pecind tu cetiseși, eu scrisesem'; b) antecedentă față cu un trecut: 'am spus, spusai ce auzisem', 'spuneam ce auzisem', 'spusesem ce auzisem'.— Futur I a) congruență față cu un futur: 'cît vei ceti tu, eu voi scri'; b) coincidență față cu un futur: 'voiu spune ce voi ști'; c) consecvență față cu un prezent, un trecut, un futur: 'știu, știam, voiu ști că vei face'.— Futur II (totdeauna relativ) antecedentă față cu un futur: 'cînd vei ceti aceste rînduri, eu voi fi plecat'. Prez. conjunct. a) coincidență față cu un prezent, trecut, viitor: 'vreaș sa spun', 'am vrut să spun', 'voiu vre să spun'; b) consecvență față cu un prezent, perfect, viitor în propozițiile finale, consecutive, în întrebările indirecte și ca conjunctiv imperativ în vorbirea indirectă. — Perfect. conjunct. antecedentă față cu un prezent, un trecut și un futur: 'doresc să fi mai trăit', 'am dorit să fi mai trăit', 'voiu dori să fi mai trăit'. Prez. optat. Coincidență față cu un prezent, un trecut, un viitor: 'spun că aș face', 'am spus că aș face', 'voiu spune că aș face'. Perfect. optat. antecedentă față cu un prezent, un trecut, un viitor: 'spun că aș fi făcut', 'am spus că aș fi făcut', 'voiu spune că aș fi făcut'.

Dar strînsa înșirare relativă a faptelor, atît de caracteristică limbii latine, a făcut loc în rom. unei mult mai libere procedări, în care vorbitorul poate trece după poftă dela întrebuițarea relativă la cea absolută a timpurilor. Limba noastră samînă mai mult cu cea grecească în această privință. Noi putem scri și așa: »Nime nu îndrăznea a grăi împotriva lui, cu cît mai virtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefegii Albanezi, Serbi, Unguri, izgoniți pentru relele lor fapte, iș aflaseră scăpare lingă Alexandru, care plătindu-i bine, îi avea hărăziți; iar oștile moldovene supt căpitani creaturi a lui le ținea pe margini; slobozind

însă pre ostași pela casele lor, le mărginise în puțin număr. Intr-o zi el se primbla singur prin sala palatului domnesc. Avuse o lungă vorbă cu Moțoc, care intrase iar în favor și care eșă, după ce în infătoșase planul unei nouă contribuții. Se părea neastîmpărat, vorbea singur și se cunoștea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, cînd o ușă lăturalnică deschizîndu-se lăsă să între Doamna Ruc-sanda. « C. Negruzzi, Lăpușn. Ori: » Dimitrașco vodă se gătea pe taină să prinză pre Brîncovanul vodă, precum îi poroncise poarta, și trimisese și iscoade la Munteni, de văzuse toate lucrurile Brîncovanului vodă cum stau și s-au făcut Dimitrașco vodă vreo cinci șase steaguri de lefegii și două steaguri de Lipcani și cițiva feciori de boieri grijiți bine îi ținea în Iași, și făcuse cuvînt că va să meargă în sus cu podgheaz la Moscali, ca să nu se priceapă Munteni, și aștepta din cias în cias să-i vie om dela poartă cu ferman dela împărăție, și să se pornească la Brîncovanul vodă să-l prinză. Venit-au și dela hanul ferman numai să încalece să meargă să prinză pre Brîncovanul vodă; ce pre fermanul hanului nu cuteza Dimitrașco vodă, ce aș mai scris la poartă că el este gata, și hanul încă i-a scris (actio perfecta) să purceadă, ce să știe și dela împărăție, purcede-va la Brîncovanul vodă să-l prinză aș ba? « Neculcea 303. Inșă noi mai putem scri și: » Deci Cantemir vodă, după ce i-aș adus, i-aș pus la închisoare, și nu i-aș omorît, că aș poroncit poarta să nu-i omoare, și s-au adus aminte și de giurămîntul ce aș giurat Cantemir vodă lui Gavriliță vornicul celui bătrîn, să nu-ș atingă sabia lui de neamul feciorilor lui. « Neculcea 242. Ori » acești doi Romîni erau prea buni patrioți casă nu judece că războiul și venirea oștilor străine ar fi fost peirea patriei. « C. Negruzzi ib. » Amicul nostru, care cunoștea bine puterile Franței în materie de instrucțiune și încă și mai bine care sînt ale noastre, s-a grăbit a schimba vorba. « Odobescu, Scrieri, III, 346. » Bogdan fugînd în Polonia incredință paza cetății Hotinului, singura ce mai rămăsese în țară după destrugerea celorlalte de Lăpușneanu, unui Polon, cu condiție că, dacă până în trei luni nu-i va trimete ajutor, să poată da cetatea Turcilor. « Xenopol, Istor. Rom. III, 97. » Bauer ne spune că la înființarea pecetilor în Valahia se aflară 147,000 de contribuabili, din care în anul al doilea rămăsese numai 70,000, . . . De aceia cu drept cuvînt spune despre Mavrocordat medicul Zalonî că fiind tot atît de rău financiar pecît și neghibaciu politic, în loc de a așăza greutatea principală a impozitelor pe producțiunea și consumațiunea țării, el spori capitația . . . tot așa și Bauer spune că Constantin Mavrocordat era rău

politic și încă mai rău financiar, deoarece el spori capitația.◀ ib. V, 111. »Șferturile, care reprezentau o mare adăogire a birului, deoarece trebuia să se întîmpine cu productul lor ceia ce mai înainte se aduna din toate dările indirecte, fură mîntînite.◀ ib. 117.

d) Al patrulea raport în sfîrșit exprimat prin predicat este acel al persoanei: predicatul primește diferite forme, dupăcum subiectul este vorbitorul ori ascultătorul ori o a treia persoană oarecare.

Raporturile de mod și de timp se exprimă la verb nu numai prin predicat, ci și prin oricare alt membru al propoziției, pentru care servesc infinitivul și participiul. Astfel în lat. *actio* continua se exprima prin participiul și infinitivul prezente, *actio instans* prin participiul și infinitivul future, iar participiul futur pasiv mai exprima un mod, anume pe acel al legăturii necesare (ceva analog indicativului, o siguranță mare) între subiect și predicat. Iar sfera timpului o împrumută aceste forme verbale dela acea a timpurilor predicatului (dependență) și întrebuițarea era totdeauna relativă, arătînd formele prezente congruența, cele trecute antecedenta și cele future consecvența.

În rom. s-a micșurat mult această aptitudine a infinitivului și participiului de a exprima modul și timpul. *Actio instans* și necesitatea există numai în domeniul predicatului, exprimate prin izolări recente ('trebuie să...', 'sînt pe punctul de a...', 'era să...'), *actio instans* continuă de a fi exprimată prin participiul și infinitivul prezente, și *actio perfecta* prin participiul și infinitivul trecute, decît infinitivul trecut, și activ și pasiv, rar se întrebuițază în limba comună, iar în dialect nu s-aude. În privința dependenței de întrebuițare și acea a relativității întrebuițării stău lucrurile în rom. întocmai ca în lat.

Compliment. Celelalte raporturi afară de subiect, de atribut și de predicat sînt atît de numeroase, încît pe de o parte una și aceiaș formă gramaticală exprimă mai multe din ele, iar pe de alta lipsesc cuvintele trebuitoare pentru a le da fiecăruia citeun nume: obiect drept, obiect nedrept, scop, loc, timp, mod, cauză, conjuncție (cu), dizjuncție (fără), posesiune și alte cîteva sînt singurile numiri proprii pentru numeroasele raporturi.

Mari deosebiri există însă dela o limbă la alta din punct de vedere al modului cum omul își închipuește aceste raporturi.

Mai întîiu nu un efect orb al alunecării sunetului este

faptul că în unele limbi formele gramaticale se tocesc până în gradul de a dispărea mai toate și de a da limbii aparența unei constituții din rădăcini (pag. 119). Cu o asemenea reducere la limită a numărului formelor nu oricare limbă se mulțamește. Ia își are rădăcina mai adâncă în spiritul însuș al popoarelor, și dacă limbile engleză și chineză se mulțamesc cu sărăcia lor de forme, aceasta însemnează că spiritul însuș al Englezului și al Chinezului aș simțit plăcere și satisfacere în acea sărăcie, aceasta mai însemnează că oricât timp popoarele pomenite vor păstra un suflet analog celui actual, limba lor nu va pute ajunge niciodată la bogăția de forme a celei grecești.

Acum, macarcă limba latină prezintă din punct de vedere al formelor până aici discutate o mai mare bogăție decît cea romînească, și macarcă în privința formelor complimentului nu rămîne mai pe jos de limba noastră nici în ce privește numărul raporturilor deosebite de spirit, nici în ce privește numărul mijloacelor de exprimare a acestor raporturi, totuș o netăgăduită tendință are ia de a pune, la compliment, pe socoteala unuia și aceluiaș simbol numeroase înțalesuri. Pecînd la atribut și la predicat desfășură limba latină, alături cu o fină deosebire a raporturilor, o tot atît de bogată colecție a simboalelor, dincoace, la compliment, o lipsă de echilibru este vădită, căci unele forme (prepozițiile) sînt sărace în înțalesuri, iar pe socoteala altor citorva (cazuri) se îngrămădesc înțalesurile peste măsură. Pe Roman îl interesa lămurirea cît de mare a raporturilor de atribut și de predicat, adică a acelora care privesc lucrurile abstracte (căci atributele și predicatele sînt totdeauna lucruri abstracte ori considerate ca abstracte); mai puțin interes punea el pe lămurirea raporturilor de compliment, a acelora cu alte vorbe care privesc lucrurile concrete (căci complimentul este totdeauna un lucru concret ori concretizat). Și o legătură strînsă se stabilește între aceia ce constatăm aici cu aceia ce am constatat aiurea (pag. 175). Limba noastră a perdut multe forme latine, dar le-a înlocuit îndată prin altele nou create, și între acestea a împărțit apoi, pecî a putut, tot mai lămurit înțalesurile, desfăcînd în mici bucăți, clar separate unele de altele, aceia ce sta încheșat în bloc la cazurile latine. Ia nu dezmințește, procedînd astfel, predilecția pe care am constatat-o altă dată (loc. cit.) pentru buna distingere a concretului. Mai lămurit se vede această deosebire între limba noastră (ori mai bine limbile romanice, la care aceiaș tendință spre lămurirea concretului există) și limba latină la ablativul însoțit de participiu și de adiectiv (așa numitul ablativ ab-

solut), unde prin una și aceeași formă se găsesc atâtea raporturi exprimate (timp de mai mult feluri, cauză, condiție, concesie, mod), pentru care noi avem nevoie de tot atâtea forme deosebite.

Apoi, abstracție făcînd de numărul mai mic sau mai mare al formelor, în însăși perceperea raporturilor există deosebiri dela o limbă la alta. Unul și același raport poate fi priceput în deosebite feluri, acolo unde vezi tu cauză, eu văd scop, de pildă, și are loc aici o mai încurcată deosebire dela un spirit la altul decît atunci cînd considerăm numai simboalele prin care spiritul își manifestează concepțiile sale. Între limba noastră și cea latină, pe care noi în special le avem în vedere, deosebirea se constată mai ales pe terenul raporturilor de compliment, și pentru aceia și noi aici, cu ocazia discuției complimentului, pomenim mai mult de din-sa. Dela limbi la limbi însă deosebirea se întinde în toată puterea asupra tuturor raporturilor, și asupra celor de subiect și de atribut și de predicat, de gen, de număr, și cînd, plin de prejudițiile căpătate prin limbile civilizate europene, prejudiții care te fac să presupui că numai astfel poate gîndi omul cum Europeanul gîndește, vii întîiaș dată în contact cu feluri de a gîndi deosebite, capeți parecă simțirea că ai a face cu un alt crier decît cu acel omnesc, și exagerînd deosebirile te trezești uimit în fața unei prăpăstii fără fund, pe care natura a pus-o dela un om la altul, dîndu-ți a înțelega cit de mare trebuie să fie aceia care separă pe om de alte ființe ale universului și pe toate la un loc de D-zău, adică de adevăr. Nu numai filologii de profesie, dar și laicii au constatat acest lucru. Nu cred că un om de rasă europeană, dacă nu se va mărgini la superficialități și aparențe, va putea pricepe și descrie pe fimeea iaponeză întocmai cum este. Numai un Iaponez ar pute s-o facă, ori la nevoie un Chinez, căci există afinități de suflet incontestabile între aceste două popoare, altfel atît de deosebite. Și chiar atunci, dacă studiul ar fi destul de profund făcut, noi nu l-am putea înțelega, n-am putea prinde din el nimic, pentru că tocmai părțile cele importante ale lui ar eși din sfera priceperii noastre. Rasa galbănă și rasa noastră sînt cei doi poli ai speciei ominești; sînt între ele deosebiri extreme pînă în modul de a percepe obiectele exterioare, și cunoștințele noastre asupra lucrurilor esențiale sînt adeseori contrarii. Nu putem niciodată pătrunde cum se cade într-o inteligență iaponeză ori chineză; la un moment, cu o misterioasă spaimă, noi ne simțim opriți de stavile cerebrale, peste care nu se poate trece: oamenii ceia simțesc și gîndesc pe dos decît noi. ← Pierre Loti, *l'exilée*, 228.

Pentru priceperea schimbărilor pe care limba le suferă cu timpul din cauză că perceperea raporturilor de compliment variează, să se gîndească cineva la următoarele fapte, cunoscute dintr-o sursă altă. a) parco, nubo, persuadeo, invidio, medeor se construiesc cu obiect drept în rom. b) pe lingă esse, dare, accipere, mittere, venire, relinquere în locul complimentului de scop stau cu totul alte complimente în rom. (haec res vobis exemplo sit ... să vă servească drept ex., ca ex.; Atheniensibus auxilio fuit—le-a dat ajutor, le-a venit în ajutor; id quantae salutis fuerit universae Graeciae, bello cognitum est persico—în războiul cu Persia s-a văzut, de ce mare ajutor a fost acest lucru Greciei; cornu a fronte revulsum nymphae dono acceperunt—l-a primit în dar; auxilio venire—a veni în ajutor; Lacedaemoniis crimini dabant, quod arcem thebanam occupassent—făceau Lacedemonienilor o crimă din aceea că ...; și tot așa mai departe). c) nașterea o lega lat. cu locul 'de unde', noi o legăm cu cauza (ex nobis natos liberos appellamus numim copiii pe cei pe care noi îi naștem). d) Măsura lat. o lua 'dela' ceva, noi o luăm 'după' ceva și 'cu privire la' ceva (hac fabula ei vituperantur qui homines ex vestibulis et forma aestimant—acei care judecă pe oameni după haine; legati res ex foedere repetunt—cer înapoi lucrurile după tractat; lege—după lege, jure—după drept, merito—după merit; ex animi sententia—după plac; neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore pe acest om îl pun mai presus de toți în ce privește ținerea de cuvînt, etc.). e) Acolo unde vedea lat. o posesiune noi vedem tot felul de alte raporturi (injuria sociorum nedreptatea față de aliați; belli studium—tragerea de inimă spre războiu; Peloponnesi imperium domnia peste P.; controversia finium—cearta asupra granițelor; societas ejus demigrationis—participarea la acea emigrare; nimia opinio ingenii atque virtutis prea marea încredere în...; remedium doloris—leac încontra bolii; magna reverentia capituli canonici—respectul către părul alb; philosophorum vita commentatio mortis est—viața filosofilor este o pregătire pentru moarte; periculum alicujus facere a face o încercare cu cineva; belli victor—învingător în război).

Subiectul și predicatul, la un loc înalte, pot servi drept un simplu membru al propoziției, pot fi adică subiect, atribut, compliment. Asemenea propoziții întregi, care ele înseși servesc numai ca un membru dintr-o altă propoziție, se numesc subordonate.

Mulțimea propozițiilor subordonate atîrnă dela rapor-

tu de predicat și de subiect care se stabilește între două lucruri, ce la un loc luate formează un membru al unei alte propoziții. Într-o vorbire ca dico igitur providentia deorum mundum administrari nu este propoziție subordonată, fiindcă între mundum și administrari există un raport de atribut. În vorbirea corespondentă românească însă 'zic deci că lumea se conduce de providența dumnezească' este propoziție subordonată pentrucă între lume și conduce există un raport de predicat. A întrebuița predicatelor multe în-samună însă a rîdica lucrurile la un grad mai mare de importanță: aceia ce un altul consideră mai fără băgare de samă tu privești ca un lucru serios de tot, asupra căruia trebuie să-ș concentreze cineva toată atenția.

Limba romînă este tocmai mai bogată decît cea latină în propoziții subordonate, și acest fenomen, comparat cu acela că în ia diferitele complimente sînt mai bine separate unele de altele prin forme, ne reprezintă vorbirea romînească cu o tendință mai mare, decît avea vorbirea latină, de a lămuri lucrurile. Din nenorocire însă această tendință de a pune toate lucrurile la acelaș nivel și de a le exprima încă pe toate ca sigure (pag. 188) comună de altfel tuturor limbilor romanice probează tot atît de mult o lipsă de sînge răce, o prea mare încredere în sine și o năzuință de a nu mai deosebi nuanțele lucrurilor, ci de a le zvîrli pe toate într-o masă uniformă și monotonă: echilibrul antic, cel atît de caracteristic spiritului greco-latin, a făcut loc unei precumpăniri a unilateralității, și noi moderni sintem ori spiritiști, ori ateî, boalele noastre ori aũ toate microbi și trebuiesc hultuite, ori se vindecă toate cu apă răce, statele noastre ori sînt anarhice, ori suspină după despotizmul asiatic, oamenii noștri sînt ori toți niște genii ori toți niște gogomani, iar ocupațiile noastre (botezate cu numiri de strălucite specialități) se pierd în chițibușuri, și unia din noi își pierd vederile pe citeva rînduri asiriene, alții jură pe egiptologie, alții cercetează viața întregă stomahurile țințarilor ori gîngăniile dintr-o picătură de apă, și voluminoasele în folio se îngrămădesc, rafturile bibliotecelor se rup supt greutate, iar totul se pierde din ce în ce mai mult din vederea omului, căci detaliile se revarsă tot mai tare peste marginile inteligenței noastre și acei care se strădănuiesc cu privirea generală a lucrurilor șchiopătează prin banalități ori se pierd în superstiții, astfel că oamenii în toată firea ajung de învîrtesc mese și se tem de strigoi. S-ar părea că după atîtea zădarnice silinți de a căuta adevărul Europeanul nostru s-a buimăcit și că toată aparenta frumusețea a culturii sale, tot zgomotul mașinilor lui, toată splendoa-

rea electricității sale acopăr numai o decrepitudine a crierului și un povârniș spre sălbătăcia primitivă: astfel și soarele strălucește citeodată mai frumos cînd apune. Și este curios cum limba noastră reflectează și ia acest spirit europeanesc, macarcă atîta vreme am fost scutiți de strălucita cultură a apusului, dar nici codrii nu-s destul de deși nici munții destul de înalți, ca să apere mintea ominească de o molipsire.

Pentru priceperea lucrului să se observe următoarele exemple. a) În locul acuzativului cu infinitiv (mai întîiu numai ca obiect întrebuițat și apoi lățit prin analogie și la subiect) și nominativului cu infinitiv latine Romînul întrebuițează propoziții subordonate. b) În ablativul absolut limba latină avea un raport de atribut. Noi avem un raport de predicat și întrebuițăm propozițiile subordonate corăspunzătoare. c) În afară de ablativul absolut, participiul latin (și adiectivul și apoziția) corăspunde la propoziții subordonate romînești. *dubitabat nemo quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata hanc tantam efficerent vastitatem*—nu se îndoia nimeni că niște asemenea fapte, că s-au dezonorat oaspeții, că s-au ucis deputații, că s-a devastat prin războiul țara unor oameni pașnici și prietini, n-au să aducă după ele această calamitate. *auctorem senatus exstinctum laete atque insolenter tulit*—s-a bucurat fără rușine că acel care propusese această părere în senat murise. *injusti oneris impositi tua culpa est, mea recepti*—greșala ta este că ai propus o sarcină nedreaptă, a mea că am primit-o. *terra mutata mutavit mores*—cînd s-a schimbat pămîntul, a schimbat și obiceiurile cu dînsul. *barbarus eum quidam ob iram interfecit ab eo domini obruncavit*—un barbar l-a ucis supărat de aceia că și el îi ucisese pe stăpînu-so. *ab condita urbe*—de cînd s-a zidit Roma. *Sabini ab re priore anno bene gesta feroces*—S. mîndri de războiul fericit pe care-l purtase anul precedent. *ad haec visa auditaque clamor oritur*—un strigăt s-a ridicat cînd s-au văzut și s-au auzit acestea. *major ex civibus amissis dolor quam laetitia fuis hostibus fuit*—mai mare a fost durerea că perise atîția cetățeni decît bucuria că fusese alungat inimicul. *post punicum perfectum bellum*—dupăce războiul cu Cartagineji s-a sfîrșit. *id perniciosum reo et Caesar truci vultu defensionem accipiens*—acest lucru era sămăn rău pentru acuzat, precum și aceia că împăratul ascultă a-părarea cu posomorită față. *augebat metum invasurum hostis* grija că va năvăli inimicul marea spaima. *superbire milites, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa quae per modestiam non ob-*

tinuissent—se mîndreau militarii de aceia că faptul că fiul legatului servea de apărător al cauzei lor proba în deajuns cum prin silă reușise a căpăta aceia ce nu putuse avea prin modestie. minuit furorem vix una sospes navis ab ignibus— a mai slăbit furia faptul că de abia vreo corabie dacă scăpase de foc (În toate aceste cazuri se pot întrebuița și substantive în locul participiilor latine. cf. pag. 175).— omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, maligni sunt—toți ciți altfel se poartă decît se arată sint perfizi și răi. misericordia est aegritudo ex miseria alterius, injuria laborantis—mila este supărarea ce ne-o aduce nenorocirea unui om care suferă fără dreptate. Horatius Cocles ad suos tranavit rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei—H. C. a trecut înapoi în not la a1 să, dupăce îndrăznuise să facă un lucru care era să capete mai mult răsunset la posteritate decît crezare.—quid dicam de Socrate, cujus morti illacrimare soleo Platonem legens?—ce să zic de Socrat, a cărui moarte mă face să plîng cînd cetesc pe Platon? haec dicentis (Cliti) latus hasta transfixit (Alexander) pecînd Clitus spunea aceste cuvînte, A. l-a străpuis cu lancea. Alexander Persidis fines aditurus Susa urbem Archelao tradidit A., cînd era să plece spre granițele Persiei, a lăsat orașul Susa pe socoteala lui Archelao. Dionysius cultros metuens tonsorios candenti carbone sibi adurebat capillum—D., fiindcă se temea de briciul bărbierului, își ardea părul cu un cărbune aprins. illud tibi expertus promitto et spondeo, te socios Bithyniae, si iis commodaris, memores esse et gratos cogniturum—un lucru îți făgăduiesc, căci îl cunosc din experiență, că dacă te vei arăta binevoitor către aliații din Bitinia, n-aș să uite binefacerea și aș să-ți fie recunoscători. Cophes suadere coepit Arimazi petram tradere, gratiam regis inituro, si tantas res molientem in unius rupis obsidione haerere non coegisset—C. începu să sfătuiască pe A. să dea cetatea, fiindcă astfel ș-ar putea cîștiga favoarea regelui, ciud nu-l va sili, pe dînsul, care atitea mari planuri învîrtea, să stea în loc bătînd o stîncă de nimic. quis est qui totum diem jaculans non aliquando collineet? care-1 acela care, dacă va arunca cu lancea toată ziua, să nu nimerească și el odată în țintă? misericordia occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata—mila vine dela sine pentru cei nenorociți, fără ca să fie provocată de nicio rugămintă. hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant—credeau că dacă vor fi cîștigat victoria aceasta, apoi tot învingători aș să fie. ut oculus, sic animus, se non videns alia cernit—dupăcum ochiul, așa și su-

fletul, macarcă nu se vede pe sine, pe alte lucruri le vede. bestiis ipsa terra fundit ex sese pastus varios nihil laborantibus — animalelor însuș pământul le dă toată hrana trebuitoare, macarcă nu muncesc să ș-o agonisească. Senones Galli ad Clusium venerunt legionem romanam castraque oppugnaturi S. aū venit la C. să atace legiunea romană și castrele.

Dupăcum în propoziția principală limba română inbește mai mult întrebuințarea modului siguranței decât limba latină, tot așa și în propozițiile subordonate, și nu este trebuință de dat exemple zadarnic.

În lat. însă întrebuințarea conjunctivului nu atirună la aceste din urmă numai de raporturile modale dintre subiect ori vorbitor și predicat, ci ia constituia o formă a subordinației. Astfel o întrebuințare liberă a modului avea loc în propoziții condiționale, canzale, relative și temporale, la care întrebuințarea lui era hotărâtă numai de diferitele raporturi modale, întocmai ca în propoziția principală. În alte subordonate însă, precum în vorbirea indirectă, propozițiile finale și consecutive, întrebuințarea modului nu era liberă, ia era numai decât legată de modul conjunctivului, care constituia astfel nu numai o formă pentru raporturile de mod, ci și mai ales o formă pentru subordinație. În această privință limba latină este superioară limbii grecești, unde legătura dintre cele două feluri de propoziții este mai slabă, și nnierea între diferitele membre ale propoziției, deja strînsă prin întrebuințarea relativă a timpurilor, devine și mai mare prin întrebuințarea subordinată a modurilor, ducînd la culme tendința omului antic de a pătrunde cu răbdare înțelesul unui întreg și de lucruri în el însuș considerat, fără de a-l tot îmbucăți și a-l tot adnce fragmentar la punctul de vedere al observatorului. Aici ese la iveală acel spirit de disciplină, care punea lucrurile la locul lor, atît de caracteristic Romanului și care ar fi făcut pe acest popor poate mai apt încă decât pe cel grecesc de a pricepe adevărul, dacă întimplarea n-ar fi hotărît ca violul Grec el mai întîiu să devină maestrul de învățătură al Europei.—

Asupra punctului acestuia vom face cîteva observări cu limba noastră. Noi anume păstrăm subordinația modurilor numai la scop care nu se poate exprima altfel decât prin conjunctiv: Themis, ocles servum misit, ut nuntiaret T. a trimes un sclav să anunțe. Decît numai acest scop l-am redus la mai slabe proporții, și în vremece Latinul distingea pe cele mai mici nuanțe ale lui, noi îl considerăm mai în bloc, îl distingem numai în trăsăturile sale cele mai groase, și, de pildă, pelîngă verbele de temere noi nu mai distingem

scop, ci numai obiect drept și traducem pe Miltiades timens, ne classis regia adventaret, Athenas rediit prin M., temîndu-se să nu vie cumva flota regelui (însă și 'că va veni'), s-a întors la Atena; și pe omnes labores te excipere video, timeo ut sustineas priu 'vād că iei pe socoteala ta toate sarcinile, mă tem că nu le vei pute duce în spinare'. În colo legătura de subordonare s-a desfăcut cu totul și numai la vorbirea indirectă s-a păstrat resturi din ia și despre acest lucru vom spune citeva cuvinte. Titurius clamitabat: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem, ardere Galliam; postremo, quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse, se poate traduce în două feluri, ori 'T. striga: că moartea lui Ariovistus a cauzat mare durere Germanilor, că Galia fierbe și în sfîrșit că cine-l va pute convinge despre acela că Ambioriges s-a apucat de asemenea planuri fără să aibă de nicăiri uicio uădejde?' ori 'T. striga: că moartea lui Ariov. ar fi cauzat.... că Galia ar fierbe.... că cine l-ar pute convinge că Ambioriges s-ar fi apucat.....' Și astfel vorbirea indirectă se arată în rom. priu întrebuintărea optativului atît în propozițiile principale, oricare ar fi modul din vorbirea directă (exceptîndu-se conjunctivul imperativ, care tot conjunctiv rămîne), cit și în cele subordonate (afară de conjunctiv, care tot conjunctiv rămîne), astfel încît o vorbire ca următoarea, «Cînd auzi fata că tată-său îi dă voe să meargă, nu mai putea de bucurie. Punea la cale tot pentru drum, și se întorcea numai într-un călcîiu, cînd porunca și așaza lucrurile de călătorie. Iș alese calul cel mai de frunte din grajdurile împărătești, hainele cele mai mindre și mai bogate, și merinde ca să-î ajungă un an de zile, Isp. 13, devine indirect astfel: 'Spun că fata, cînd ar fi auzit că tată-so i-ar fi dat voe să meargă, n-ar fi mai putut de bucurie. Ar fi pus la cale tot pentru drum și s-ar fi întors numai într-un călcîiu, cînd ar fi poruncit și ar fi așăzat lucrurile de călătorie. Ș-ar fi ales calul cel mai de frunte din grajdurile împărătești, hainele cele mai mindre și mai bogate și merinde ca să-î ajungă un an de zile'. În vr. mai mult decît astăzi avea loc această subordonare a vorbirii indirecte și nu este prin urmare adevărat că acolo unde în limba actuală se întîlnește ar fi un efect al imitării limbii nemțești (Măiorescu, Critice, 1874, 7). Cf. Isp. 250: »Toată lumea rămase uimită cînd auzi semnele ce spusese ciobaunul și mărturisirea împăratului că așa este; de unde până aci se auziră zicîndu-se de unii alții: ba că fata ar fi cocoșată; ba că ar fi șchioapă; ba că ar avea vreun semn de măslină, cireasă, coarnă ori de alte poame, pe care îm-

părăteasa, fiind grea cu fata, ar fi poftit la vreuna dintr-insele, și că ar fi furat-o spre a-ș potoli pofta. Că, după ce ar fi muncat poama, în locul unde a pus mîna mai întîiu pe trupul iei, în acelaș loc s-a făcut semnul poamei pe trupul fetei. Că acest semn ar fi în cutare ori în cutare loc....« În vr. însă, alături cu optativul, se întrebuița și conjunctivul. Pentru conjunctiv vezi pag. 193 și mai compară exemplul următor, unde se găsește el întrebuițat și în propoziții subordonate: »iară lacrămile lui Laslău, carile aū fost vărsînd, atîta să fie fost de fierbinți și de iuți, cît stîlpul acela de marmoră din vîrv pînă în temelie să-l fie potricălit.... așea Laslău.. să fie văzut un cal.. și pre șea să fie avut un topor... el la cal uitîndu-se să fie auzit un glas.. să fie văzut un om bătrîn carile să-1 fie zis acestea dară sînt, carile de Laslău vrăjitoriul, apoi și sfîntul, povestează hronicul bulgăresc, și tocmai ca aceaste și mai pre urmă am aflat și la un hronic rusesc, carile să cunoaște că din cel bulgăresc această poveste din cuvînt în cuvînt să o fie luat; iară alalte cîte mai mult adaoge Simeon... de unde să le fie scornit nici cum mai mult a afla nu putem. D. Cantemir, *Gast. Chr.* 361, 362. Iar pentru optativ, Miron Costin: »Și se mira domnii, cu ce mijloc ar spăria pre Abaza pașă dela Camenița.« I. 532; »Striga cu toții să hie domn Lupul Vasile vodă, însă î da și legături, ce va lua din țară. Ce s-ar lega pentru dări, atuncia la acel ales, mai mult să nu ia din țară.« 522; »Mai inte de purcesul lui Barnovski vodă un Leah, megias de ai lui, totdeauna îl sfătua să nu meargă..... Și ce i-ar lipsi, fiind ca și domn în țara lor, fără grijă, cu tîrguri și cu sate?« 523; »pre sol îl trimisese craiul la împărăție, întrebînd de Turci, ce pricină ar hi stricăciunii de pace, ce-1 legată la Hotin cu sultan Osman?« 538.

XIII

β) DIFERENȚIAREA CUVINTELOR.

58) Pecînd mintea lămurește cunoștințele și treptat deosebește tot mai clar orî mai conform cu o stare psihică oarecare — lucrurile și raporturile dintre ele, un alt proces de distingere, care merge mîna în mîna cu acesta, are loc pe terenul simboalelor, prin mijlocirea cărora se manifestează cunoștințele. Supt influința principiului precedent, ajutat de toate celelalte principii, la baza cărora

el se găsește, limba se schimbă și neconținut scheleturi nouă și înțelesuri nouă se ivesc, dar în nămolul cuvintelor care se încrucișază în a sa judecată omul caută să pună o regulă și o socoteală, pentruca simboalele să fie cât se poate mai adaptate cu cunoștințele manifestate în ele. Gîndirea, în sine considerată, abstracție făcînd de cuvînt, este mai presus de acesta cu mult în bogăție. Ia îș are drumul său înainte, pe care limba numai șchiopătînd de departe îl urmează. Și sînt limbi mai bune și altele mai răle din acest punct de vedere. Sînt limbi mai apte adică de a îmbrăca cugetarea, altele mai puțin apte. Cele mai bune din toate însă, de ar fi minuie și de cei mai mari meșteri, rămîn departe în urma idealului unei complete potriviri cu cugetarea. Silințe însă pentru a face potrivirea cât mai mare mintea îș dă, și ele constituiesc acest principiu al diferențierii cuvintelor, care acum ne preocupă.

59) Trebuie să ne închipuim diferențierea ca pe un ochi, care pătrunde cele mai mici mișcări ale vorbirii, totdeauna gata de a se opune acolo unde maximum de adaptare între limbă și cugetare n-ar aște ființă. Această privire scrutătoare a trecut în revistă tot ce limba a posedat și tot ce limba posedă. Conștiința este prea strîmtă ca să poată prinde în ia atîta veghere, pentru aceia și mai mult inconștient ia a avut și are loc. Dar precum într-un roi de albine fiecare lucrătoare îș găsește singură munca cea mai priitoare întregului, tot așa dincoace lucrurile se potrivesc singure cât mai bine, și nu este trebuință decît rareori de amestecul direct al unui principiu anume destinat armonizării. Cînd însă amestecul direct are loc, el se manifestează în două feluri: a) se opresc schimbări care ar fi dăunătoare, b) se utilizează cele deja făcute, c) se produc altele nouă.

a. Am avut deja ocazia în mai multe locuri să arătăm cum o schimbare este ținută în loc, cînd este dăunătoare, cînd adică prin ia s-ar face vorbirea mai puțin clară, cînd ar oglindi mai puțin lămurit cugetarea, și am atribuit —sper cu drept cuvînt principiului de față neprefacerea în *ă* prin alunecarea smetului a articolului feminin *a* (pag.

18. Dacă s-ar fi lăsat frîu liber alunecării sunetului, între *căsă* nearticulat și *căsa* articulat n-ar fi fost nicio deosebire și înțălesul ar fi suferit, căci două raporturi deosebite, dintre care fiecare își avea până acum simbolul de exprimare, s-ar fi confundat numai în unul din acestea. De acelaș soiț este oprirea alunecării sunetului în *ca* quam, pentru a nu se face confuzie cu *că*—quod, tot acolo); apoi pe *avém, avétsi, avére*—habemus, habetis, habere (pag. 33. Cînd a intrat *b* intervocal, în alunecarea sa spre dispărere, în faza *v*, s-a lăsat drum liber alunecării sunetului numai la auxiliar, adică la formele izolate care începuse a constitui un simbol de exprimare al perfectului, dar s-a oprit alunecarea la verb, constituindu-se astfel două simboale deosebite în schelet, de unde mai înainte fusese numai unul, și făcîndu-se astfel un pas mai mult spre limpezirea vorbirii); și pe *fă* fac, *dă*—da, *du*—duc, *nu*—non (pag. 39. Care nu devin *fâi, dii, dur, nu*, dupăcum ar fi avut aplecarea să devină prin alunecarea sunetului, pentru a nu se confunda cu *fă-i, dă-i, du-i, nu-i* [fac, da, duc illi; non est], și a nu incurca înțălesul prin aceia că acelaș simbol ar fi exprimat lucruri atît de deosebite).

Aici vom pomeni despre un alt exemplu, anume despre rezistența mai mare pe care o prezintă față cu alunecarea sunetului formele gramaticale. Cuvintele în adevăr, oricît de violente schimbări ar suferi, mai cu greș se confundă unele cu altele decît formele, căci sînt mai mari, coprinzătoare de mai multe sunete: la formele gramaticale, cele de obicei compuse din cîteva sunete, din contra o mică alunecare într-o direcție ori în alta este de ajuns adeseaori pentru a provoca confuzia. Cuvîntul *căsă*, de pildă, mai cu greș se va confunda cu un altul decît forma pluralului *-e*, care foarte lesne, printr-o mică alunecare a sunetului, se poate confunda cu forma singularului *-ă*, dupăcum se și întîmplă dialectal (în Moldova: sing. *căsă*, plur. *căsă*). Din cauza aceasta formele sînt totdeauna mai conservatoare, cu un pas mai înapoi în privința transformării scheletului lor. Astfel *e* și *i* din forme sînt ferite de schimbările în *ă, î* pe care aceleaș vocale le sufer în cuvinte, cînd sînt precedate de *r* (*rămîi*—remaneo, *rărînci*—renunculus, *rășînă* resina; *rii*—rivus, *ri*pă—ripa, *lăc*rimă—lacrima, etc. Inșă *ăre, măre, tăre, căre, par* etc.), *p, b, f, v, m* (*ac*opăr cooperio, *suf*ăr suffero, *surb*ăd exalbidus, *sămîn*—semino, *văd*—video, etc. Inșă *alb*esc, *turb*ez, *porumb*el, *pom*et, *lum*ets, *av*em, *lîme, înc*ape, etc.). *a* acc., precedat și urmat de *e, i* ori sunet muiat, se schimbă în *e*: *c*ție—*cătie, *clavis, l*ege—vr. leage, *tr*ee—vr. treace, *ce*pe—vr. cîape,

etc. Însă l. c. *tăiátsi, tăiáte, vidéái, vidéátsi, tăcátsi* etc. Rezistența însă, pe care diferențierea o opune, se sfarmă de mersul cel lin, dar nerezistibil, al alunecării sunetului. Acest din urmă principiu lucrează cu forța neînvinșă a fatalității, care a hotărît că toate lucrurile în această lume trebuie să se schimbe. Diferențierea servește numai ca regulator al mișcării celei neînvinșe, oprind numai prea răpedele curs pe ici pe colo, fără să reușească niciodată de a pune valurilor o stavilă neînfrântă. Limba formează din acest punct de vedere, ca și din multe altele, analogul celorlalte manifestări ale naturii, unde față cu o mișcare centrifugă, cu o tendință de libertate nebună, care face lucrurile să alerge după țaluri visate într-un viitor fără sfârșit, o altă forță centripetă pune un friu nebuneștiilor lor dorinți, dar numai pentru scurtă vreme: nici sorii care se învîrtesc unii înprejurul altora nu vor păstra veșnic frumoasa lor ordine, ci se vor rupe din ia și se vor zvrli în neant, până când mina lui D-zău îi va prinde și așaza într-o nouă armonie. Și astfel acei *e, i* din forme, care sînt mai refractari față cu schimbarea în *i*, au căzut și ei pradă schimbării după *ș, ž, s, z*, până în așa grad că au devenit un fel de jucărie a consunantelor precedente, prefăcîndu-se ba în *â, î*, ba iarăși în *e, i*, (Tiktin, Stud.), și chiar după *r* au suferit schimbarea în cuvinte ca *fiárâ, giárâ, amárû, cárâ, hotárâ, covórá, ogórá, izvórá, pahárâ, popórá*, plur. dela fier, ghiară, amară, car, hotar, covor, ogor, izvor, pahar, popor, care au sunat odată și sună încă în parte dial. *fiáre, giáre, amáre*, etc., și în verbe ca *a amári', a omóri', a obóri', a hotári', a izvóri', a ocári', a pogóri', a piri', a uri'*, unde formele de infinitiv citate = *amári, etc.; p. 3 sing. prez. indic. *omóárû, pogoárû, oboárû* — *omoare, *pogoare, *oboare; p. 3 pl. prez. indic. *omoárû pogóárû, obóárû* sînt provocate prin analogia verbelor de conjug. I; p. 3 sing. și plur. conjunct. *omoáre, pogoáre, obóáre* au provenit din aceeași analogie; rezultînd astfel pentru unele din aceste verbe (precum pentru cele trei în urmă citate) o parțială trecere la I conjugare, iar pentru celelalte o fizionomie particulară, care le îndreptățește în conjugarea rominească o rubrică a parte.

b. În al doilea loc se manifestează activitatea principiului nostru prin aceea că schimbările provocate prin diferite alte principii sînt utilizate de dînsul pentru a căpăta schelete nouă.

Limba în tendințele iei spre îmbogățire, spre înmulțirea adică a simboalelor, urmează unei reguli care s-ar pute formula astfel: 'Mulțamește-te cu ce ai și caută numai

de nu izîdi nimic.' Un strict simț de economie o stăpînește, care nu permite niciun lux, dar și niciun mijloc lăsat fără întrebuințare.

Evitarea luxului se face prin aceia că două ori mai multe simboale cu acelaș înțăles îș împart rolurile, am pute zice îș divid munca, astfel că fiecare din ele îș ia din înțălesul vechiū citeo parte. Și în patru feluri se poate întîmpla ca acelaș înțăles să aibă pentru exprimarea sa mai multe simboale. Intîiu, prin alunecarea înțălesului: cuvinte odată deosebite se apropie tot mai mult unul de altul. Al doilea, prin analogie: acest principiu adică lucrînd în diferite direcții dă naștere la cuvinte identice în înțăles. Al treilea, prin amestecul vorbirilor: alături cu cuvinte băștinăse împrumutăm din limbi străine ori diu alte dialecte. Al patrulea, prin aceia că unul și acelaș cuvînt capătă cu vremea mai multe schelete. Luxul de intîiu, al doilea și al treilea fel este al sinouimelor. Luxul de al patrulea fel este al dubletelor.

Limba nu suferă sinonime. Cuvinte cu exact acelaș înțăles nu există, căci îndată se diferențiază prin ceva, astfel că cutare cuvînt arată cutare nuaufă, iar celalalt cuvînt altă nuanță a lucrului.

Cînd cuvinte odată deosebite se apropie tot mai mult unul de altul prin alunecarea înțălesului, niciodată nu se permite complecta contopire, ci dela un moment mișcarea convergentă se oprește, și *muiere*—*finée* n-au avut niciodată înțălesuri identice, și tot așa *cad*—*pic*, *acóper*—*invălesc*, *cuvînt*—*vórbă*, *cem*—*numesc*, *natúră*—*fire*.

Cînd prin analogie se nasc cuvinte cu înțălesuri identice, identitatea durează numai o clipeală, căci îndată diferențierea are loc, și *rugă*, *rugăminte*, *rugăcîune*; *cîntăre*—*cîntec*; *nebun*, *sărît*, *smîntit*; *asupréc*, *nedrepiătéséc* s-au despărțit îndată după nașterea lor (dacă nu chiar dela început pentru diferitele lor înțălesuri au fost create) în nuanțele lor deosebite. Diferențierii trebuie atribuită despărțirea sufixului -ș în grupuri cu înțălesuri separate, -ăș, -iș, *uș*. Origina sufixului derivativ -ș am discutat-o pag. 64. Din alipirea lui -ș la diferite radicale s-au născut însă mai multe forme ale sale, -ăș, -iș, -iș, care au existat amestecat, ca sinonime, unele liugă altele, păuăcînd diferențierea a pus o ordine, împărțind rolurile, astfel că -ăș, -iș formează profesii și deminutive: (*băiăș*, *călărăș*, *fruntăș*, *luntrăș*, *nuniăș*, *ostôș*, *pungăș*, *părtaş*,—*copilăș*, *cutsităș*, *iepurăș*, *fluerăș*, *inșerăș*, *unciăș*; *bătâniș*, *cărâniș*, *lăcâtiș*, *žucăuș*,—*cătsăliș*, *cărărîșă*, *cureliușă*, *găinnișă*, *ineluș*, *piçoruș*, *vitsăliș*); -iș alte

însămnări, precum *albiș*, *astupiș*, *colciș*, *gâlbăniș*; -iș colective, precum *aluniș*, *frunziș*, *măruntiș*, *petriș*, *tufiș*. -aș s-a introdus și la adiective, *boclucăș*, *drăgălăș*, *pătimaș*.

Cînd alături cu cuvintele băștinașe împrumutăm cuvinte străine ori din alte dialecte, diferențierea se face iarăș imediat (dacă nu chiar dela început pentru diferitele lor nuanțe au fost împrumutate), și trei fenomene au atunci loc. Ori constatăți vigoare în toate și înțelesuri diferențiate destul de bătător la ochi (*venin—otrăvă*, *milităr—soldat*, *fel—cip*, *ornament—podoabă*, *afăcere—treabă*, *argument—dovadă*, *rest—rămășiță*, *guvern—stăpînire*, *diferență—deosebire*, *médic—doctor*, *pildă—exemplu*, *blond—balan*, *secret—tăină*, *abundăntă—prisos*, *animă—dobitoc*—*vită*, *deșărt—pustiū*, *mal—farm*, *reșmintă—hăine*, *cîrd—stol*, *dăună—păgubă*, *ostenesc—obosesc*, *témnitsă—incisoare*, *băiat—copil*, *cărare—potecă*, *cărtă—sfadă*, *ridicul—caragióz*, *cugeț—gîndesc*, *seduc—amăgesc*, *repăr—dreg*, *respir—răsufiu*, *strig—zbier* *tșip*, *victimă—zértfă*, *zvírl—arunc*, *ursesc—menesc*, *găsesc—afiu*, *ingróp—înmormîntéz*). Ori cuvintele au înțelesuri aproape identice, dar unul din ele este amenințat cu dispărerea (subliniem pe aceste din urmă după uzul limbii comune: *virgînă—fîcoară*, *ofîcu—službă*, *oară—čas*, *nutrimént—hrănă*, *amic—prietin*, *pizmă—invidie*, *roză—trandafir*, *óstrov—insulă*, *vlădică—episcop*, *ereditate—moștenire*, *etate—vrîstă*, *fine—sfîrșit*, *pričină—cauză*, *sigil—pécete*, *rob—sclav*, *năpîrcă—viperă*, *vanitate—deșărtăciune*, *narătsie—povestire*, *hağıū—pelerin*, *ulitsă—stradă*, *priléz—ocăzie*, *avút—bogăt*, *subscriū—iscălesc*, *acceptéz—primesc*, *edific—clădesc*, *emanéz—purcéd*, *erump—izbucnesc*. *vietsuesc—trăesc*, *grăesc—vorbesc*), în caz cînd nu se va diferenția mai tare înțelesul, ceia ce chiar am vide poate că are deja loc, dacă am ave timp să cercetăm aceste cuvinte, cu băgarea de samă trebuitoare, în toate întrebunțările lor; la o cercetare superficială, precum este acea pe care timpul ne permite să o facem aici, deosebiriile ne scapă, dar putem fi siguri că identice nu sînt. Ori în sfîrșit cuvintele cu înțelesuri aproape identice sînt tot atît de des întrebunțate, precum *vréme—timp*, *vêac—secul*, *imağînătsie—fantazie*, *oăspe—musafir*, *mă uit—privesc*, *armătă—oaste*, *enigmă—gîciitoare*, *voăce—glas*, *brun—oăceș*; dar nu numai că și la ele identitatea de înțeles este numai aparentă, ci tot una de întrebunțate nu vor continua a fi decît cîtă vreme limba va simți nevoia unei nuanțări atît de fine a lucrurilor; cînd această nevoie va înceta, unele din ele vor căde pradă uitării, în caz cînd nu se vor adapta, printr-o diferențiere mai mare a înțelesului, nevoilor psihicului.

Limba comună, ca corăspunzînd sumii celei mai mari de inteligență a unui popor, face între lucruri deosebirile cele mai mari de care este poporul capabil și cuprinde pentru aceia materialul cel mai bogat de sinonime. Dialectul este mult mai modest în această privință și el nu cunoaște, de pildă, *ornamentul, argumentul, diferența, medicul, exemplul, blondul, abundența, ridiculul, seducerea, repararea, respirarea, victima, virgina, ofiul, oara, nutrimentul, amicul, invidia, roza, insula, ereditatea, etatea, finele, cauza, sigilul, sclavul, vanitatea, naralsia, pelerinul, strada, ocazia, subscrierea, acceptarea, edificarea, emanarea, erumperea, seculul, imaginatia și fantasia. enigma, brunul*, care sînt tot cuvinte de curînd împrumutate.

Ca unul și acelaș cuvînt să capete mai multe schelete se întîmplă din mai multe cauze. Intîi, se întîmplă ca acelaș cuvînt să se introducă în limbă în diferite timpuri. Al doilea, acelaș cuvînt primește felurite schimbări după felurile sale poziții în vorbire, dupăcum este, de pildă, accentuat ori neaccentuat, proclitic ori enclitic și așa mai departe; în asemenea caz deosebitele forme ale cuvîntului trăesc în stare de izolare unele față cu altele. Al treilea, prin acțiunea diferitelor principii se schimbă cuvîntul, dar uzul cel vechi continuă de a trăi alături cu cel nou și aici este locul să ne aducem aminte de ceia ce am spus cu altă ocazie, că »diferite cauze insufă cîteodată cuvintelor tip vechi o nouă putere, astfel că pot lupta contra totalei ruini cu altele mult mai tinere.« pag. 88.

În cazul intîi (dublete improprii) diferențierea n-are nimic de făcut, căci cuvintele au deja dela primirea lor înțelesuri deosebite. Astfel de dublete improprii sînt *sărît—salît*, ambele=saluto, decît numai cel intîi vechi de tot în limbă, iar cel de al doilea introdus acum de curînd; apoi *cășunéz* (Isp. 229, cu înțalesul de 'prind ciudă pe cineva') *ocazionéz*, unul vechi și altul franțuzesc; *păgî'n—pogan*, ambele=paganus, decît numai cel intîi băstinaș, iar celalalt împrumutat din vsl.; *încép—încáp*, ambele=in+capio, dar cel intîi latin, cel al doilea romîn.

În cazul al doilea și al treilea, pe care nu le putem deosebi totdeauna unul de altul și pe care nici nu vom căuta să le deosebim la exemplele pe care le vom da, diferențierea îș arată influința prin ținerea în viață a uzurilor vechi și prin împărțirea înțalesurilor între diferitele schelete. Astfel de dublete sînt în limba romîneasă următoarele. Pronumele scurtate de dativ și acuzativ, care se întrebunțează numai ca subiecte psihologice, alături cu pronumele întregi de aceleaș cazuri, care se întrebunțează ca

complimente (pag. 134). — Formele scurtate ale diferitelor verbe, devenite în mare parte forme gramaticale, alături cu formele întregi ale aceluiaș verbe, constituiesc iarăș dublete, precum *e*, *î*, *i*, care servește numai de copula, alături cu *ieste*, care este și verb tot odată, *am*, *aî*, *a*, etc., *voii*, *vei*, *va*, etc., alături cu formele întregi corăspunzătoare, și tot așa mai departe (pag. 101 sqq.). *scriu sicrii* = scriiniu. — *mărâ* (vr., vită) — *mărfă*, slav. — *rostesc* — *răstesc* (derivat românesc din *rost* = rostrum). *věscă* — *beșică* = vesica (să se păstreze oare în *věscă* accentuarea anteclastică *věsica* ?). — *mușcă* *măscă* = morsicatus. — *madămă* *madam* madame. — *măre* — *mă're* — *mă* = mare (mas. pag. 36, 46). — *fălcă* *fălce* = falx (pag. 74). — *inhăts* — *inhă'ts* (derivate prin *in-* din onomatop. *hats*). — *tórbă* — *tólbă*, slav. — *urzesc* — *ursesc* = ordior. — *dincolo* *dincólo*, *děacólo* *děacoló*, *děacólěa* — *děacolěa*, *incólo* *incóló* (pag. 92 sqq.). — *zăre* *zorî* = vsl. *zaria*, *zoria* (ambele ἀπὸ ζαρία, ἀρτία, ἀρτία). Diferențierea a avut loc în limba romină însăș). *uluesc* — *urluesc* = ung. o'rleni. — *dehóc* *dezgîoc* (derivate prin *des-* din *gióc*, probabil gullioca, care el însuș s-a duplicat în *gióc* — *gúoăce* [dial. *gioă-če*]). *fliiștur* *flitúr*. — *cămaș* — *cam* = quammagis (pentru *cămaș* cf. Creangă an. 59 se camai dusese în tîrg după mama, apoi 79, 128; pov. 170. În vr. cu înțălesul de *maș*, Gast. Chr.). *doar* *dar* *da* (pag. 94, 96). — *cóntra* *că'tră* = contra, *ci* *ce* (pag. 51). — *amürg* — *mürg* = ἀμολγής. — *des* *gies* (*îndesesc* = *ingesuțesc* [din *des* prin *in-*]). Dela *ingesuțesc* prin derivare imediată *gies*: *î* da ghies cu floricele. Isp. 18, apoi 175). *spurcatul* (diavolul) *spurcătul*. Cele două articule: *al*, *a*, *aî*, *ale* — *lu*, *a*, *i*, *le* (pag. 103, 104). *bucăte* — *bucă'tsi*. *urnesc* — *rînesc* = vsl. rinóti. — *strău* — **străi* (din *străin*) = extraneus. — genitivul articulat și cel nearticulat s-au diferențiat în sensul acela că întiul arată posesorul (subiectiv), iar al doilea posesiunea (obiectiv). Cf. iubirea lui D-zău — iubirea de D-zău, frica cînelui frica de cîne, dorul tată-lui dorul de tată.

Citeodată stău dubletele nediferențiate, precum *sfarm* — *sfări'm*, *darm* — *dări'm* (pag. 68); *voesc*, *vroesc*, *vrău*, *vraii*; diferitele nume pentru *conociftiritsă* (pag. 109) și altele. Asupra acestora limba este în fierbere încă, tot așa dupăcum se întimplă și la unele sinonime că nu le putem deosebi lesne unul de altul.

Bogat material de dublete dau numele proprii. Citeodată dubletele sînt improprii, precum *cétru* — *pétru*; *médru* — *dimitrie* (*dumitru*); *zénii* — *ioán* (*íón*, pag. 97); *gürga* *gěorge*; *nicoară* — *neculăii*; *văs'i'ii* — *vasile*; căci unele sînt mai de mult, altele mai de curînd intrate în limbă.

Altă dată avem a face cu adevărate dublete, precum vr. *elisáfta sáfta* (astăzi Elisabeta); *catínca tínca*; *neculáiu — culánu*; *geörgútsá — gútsá*; *tuduráci ráci*; *alexándru — sándru*; etc, toate diferențiate (cele mai scurte au căpătat înțales deminutival și alintător). Și dacă ținem socoteală și de deminutive, apoi numele proprii formează adeseori grupe de numeroase fizionomii ale unuia și aceluiaș tip, care trăesc frățește — cu mici deosebiri de înțales — unul lingă altul. Nu este dialect rominesc care să se poată compara în această privință cu cel macedonean, unde unul și acelaș cuvint este atit de sucit și de învirit în toate felurile, mai ales atit de inghițit și de stilit (ceia ce corăspunde de altfel întregului spirit al acelu dialect, unde aplicare vădită există de a face să cadă oricare sfirșit, fie de sunet, de silabă ori de cuvint), încit rămii uimit. Astfel (macarcă nu toate exemplele, pe care le dăm mai la vale, sînt sigure) *Búnul* sună: *bíru, bíra, bíron'ú, búru, búrá, búra, bíroni, bírona, bíroná, burílá, burílu, burácu,?: tulú, túla, tulicá, tulúšú, tulúšéa, lušú, lúšéa, toli, toli, tóléa, tólá*; *Harálámbu*: *lámbu, lámbétu, lámbétu, lámbéti, lámbéta, péti, péta, pétá, pétsi, pétsa, picác, picácá, píca, píšéa, picáli, pitsáli, píšca. pístáli*; *Íodn*: *íáni, gion, ioní, gioní, gin, gini, gina, ginéa, ginu, dzínu, zianí, zianá, íanúšú, nušú, íanúts, nuts, nunúts, nánúts, nánu, n'an'u, n'an'a, íanúli, núli, núlá, íanúts, íanútsi, íáncu, íancúli, íáncu, gimíšú, íanóti, íanótá, nóti, nóta, íanáci, náci, íanácu, nácu, náca, náca, nácu, náç*; *Dimíturie*: *míturi, mítru, mítreá, mitrúšú, mitrítsi, mitríts, truts, trits, trítsá, mítu, mítsu, mítsiu, mícu, míce, métu, méta, métsiu, méçu, méciu, métsia, méca, dímu, díma, zímu, zíma, zímar, zímára, zímán, zímána, dímar, dímarél, dímaréli, dímarél*; *Emanuél*: *mánu, máne, máni, máná, mána, mánéa, mánét, mánéti, mánéts, manéta, mánác, manácia, mánúz, manúzá, mánúts, mánúšú, mánásiu, mánásiu, mánicá, manicú, mánáia, mánála*; *Stéfan*: *stéfa, scéfu, faní, téfa, défa, séfu, séfu, séhu, šéafu, šéálu*; *Geórgie*: *giórgi, žiorži, žioži, žiógu, žiógá, gógu, góga. giórgu, žógu, zógu, zógá, zógéa, zóge, zógi, zógá, zóge, ziógu, zióga, ziógá* (Caragiani, Studii asupra Romínilor din peninsula balcanică, sub presă).

Dupăcum nu permite limba lux, tot așa nici nu lasă mijloacele fără întrebuintare. Ia se mulțamește cu oricît de puțin, dar îndată ce găsește ocazia, profită de dinsa pentru a-ș îmbogăți simboalele. Și această ocazie se întilnește la tot soiul de schimbări provocate prin diferitele principii, dar o acțiune directă a diferențierii nu are decît rareori loc, pentrucă în majoritatea cazurilor lucrurile se potrivesc

dela sine, macarcă supt privirea veghetoare a principiului de față (cf. pag. 210). Se întâmplă însă citeodată că un fenomen oarecare, cu toate profitele bune pe care le-am pute trage dintr-însul, în sensul de a căpăta în el un nou simbol, rămâne neîntrebuințat și atunci are loc directul amestec al diferentierii.

Cu toate acestea, simțul de economie al limbii este atit de mare, încit, chiar cînd cea mai bogată colecție de schelete i-ar sta la îndămină, ia tot recurge la vechiul mijloc. Și acest vechiu mijloc în aceia a consistat că 'să spu mult în puține cuvinte'. Niciodată n-a corăspuns bogăției cugetării o bogăție adecvată a simbolului. Acest din urmă totdeauna a rămas în urma celei dintîi și totdeauna omul a fost nevoit să îngrămădească pe socoteala unui singur cuvînt o mulțime de înțălesuri. Și obiceiul, odată format, s-a păstrat: chiar în mijlocul celui mai mare bielșug omul își aduce oarecum aminte de vechea sărăcie și din cînd în cînd, ca să nu uite obiceiul, se mulțămește cu o coajă de pine. Această avariție a limbii este cunoscută în retorică supt numele de $\sigma\lambda\eta\mu\alpha \acute{\alpha}\pi\omicron \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon$.

Nu există avariție acolo unde n-avem altfel cum face și unde sîntem siliți să dăm cuvintelor mai multe înțălesuri din cauză că n-avem destule simboale pentru nenumărata mulțime a cunoștințelor și ducem în spinare această nevoe lăsată dela părinți, pe care vom lăsa-o și noi moștenire copiilor noștri, pentru a se perpetua probabil până la capătul existenței ominești strimtoarea hainei care îmbracă cugetarea pămîntească. Nu există avariție în acea mulțime de înțălesuri îngrămădite pe socoteala unuia și aceluiaș cuvînt, în care gramaticii vor să pună o ordine împărțindu-le ba în primitive și derivate, ba în proprii și figurate, macarcă se pot face deosebiri dela o limbă la alta în această privință, deosebiri unde se oglindește firea unui popor, astfel că trebue să zici la urma urmelor că cutare popor ar fi putut ave mai multe simboale, dacă ar fi vrut (pag. 201).

Avariție și nu în înțălesul rău al cuvîntului, din contra este acolo, unde mijloațele existente sînt lăsate balată și limba se mulțămește numai cu cite unul din ele pentru a suplini pe celelalte.

De aici mulțămirea noastră cu acea vorbire eliptică, în care un singur simbol ne face serviciul de mai multe, și de care se găseesc nenumărate exemple în toate genurile literare, căci $\sigma\lambda\eta\mu\alpha \acute{\alpha}\pi\omicron \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon$ nu este un privilegiu al poeziei, se găsește numai mai des în aceasta, dupăcum este și firesc lucru: creațiile fantaziei, cu toată individualitatea lor și cu toată silința pe care ș-o dă poetul de a le reproduce

în imagini, trebuiesc să plutească în nebulos și în echivoc. Am spus cu altă ocazie (pag. 122) că ori toată vorbirea ominească este o elipsă ori nu există elipsă de fel, și ne-am hotărît, firește, pentru alternativa din urmă. Elipsă nu există, decît numai totdeauna și vorbitorul și ascultătorul înțeleg pe delătura celor spuse alte multe lucruri. Aceste multe lucruri altele, suptiuțălese și nu vorbite, plutesc în cercul conștiinții noastre ca cutare ori cutare cuvinte tip. Cuvintele tip însă acestea stau înfipte de multe ori astfel în minte, încît, macarcă pentru vorbirea următoare aș un schelet nepotrivit, ele servesc totuși și pentru dînsa: de jur împrejur toate cunoștințele vorbite își iau din unul și acelaș schelet, numai odată exprimat, suplinirile trebuitoare. Nu este o nepotrivire între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției, ci este o satisfacere cu puțin a minții noastre, este acel spirit sobru care o face să nu a-lerge după mult cînd poate înțelega și cu mai puțin. Dăm cîteva exemple mai neobișnuite. Ureche, 139: împăratul pristanise la toate capetele legii pre voia papii, numai să dea ajutor înpotriva vrăjmașului său, ce-1 și făgăduise. (*păpii* servește ca subiect propozițiilor următoare). Neculcea 211:

Iar Ramadanovski s-a făcut a fugire, și timpinîndu-se cu oastea moschicească, ce venea asupra Turcilor la Cehrin, dacă aș înțales că au luat Turcii Cehrinul, s-aș întors înapoi în deșărt. (cu *oastea* servește și ca subiect). Miron Costin I. 467: »trimes-au Skinder pașa.. un ceauș la craiul leșesc, să oprească Cazacii de pre mare, cari atunci și niște cetății ce făcuse Turcii pre Nipru... luase.... Și acestea toate apoi au făcut de aș venit sultan Osman la Hotin și să se părasească de a călca Moldova cu oștile lor. ('aș făcut' servește ca predicat la două propoziții, iar 'Cazacii' servește și ca obiect drept și ca subiect). 480: numai a-mu la Braniștea fiind (Gaspar vodă) cu puținii de ai săi, și din boiari Șeptelici hatmanul și Goia postelnicul, pelingă dînsul, l-aș omorit. (Șept. hatm., Goia post. sint și subiecte). Uzual a devenit acest mod de *σχημα από ερωτή* în întrebările duble, unde adică în una și aceiaș propoziție subiectul și complimentul sint interogative: care pe care a dovedit? cine cui a spus? cine cu cine ține? cui ce-1 placē? cine unde merge? cine ce are cu mine? cine ce vrea? care ce-1? (tot astfel într-o mulțime de limbi altele, cf. Schuchardt, Der mehrzielige Frage- und Relativsatz in Analecta graecensia, Graz, 1893). Acelaș verb servește la două propoziții, căci 'care pe care a dovedit?' este = 'care a dovedit și pe care a dovedit?' Aceasta e cel puțin norma vorbirii, după care nu pot fi mai multe interogative într-o

propoziție. De iconomie însă limba a suprimat un verb, căci a găsit că este de ajuns unul pentru ambele propoziții, și a suprimat și conjuncția.—Tot astfel se explică poate—iar nu prin discordanța între înțeles și schelet—fenomenul notat la pag. 133, al relativului urmat de conjuncție și al dublei întrebări indirecte: 'au fugit care încotro au putut' ar fi atunci='au fugit care au putut și încotro au putut', și 'cine de pe unde au fost, toți au venit'='cine au fost și de pe unde au fost, toți au venit', 'să spună cine ce a făcut'='să spună cine a făcut și ce a făcut.

Alt mod, în care se manifestează avariția cugetării, consistă în aceia că cugetarea, îmbrăcată odată într-o formă oarecare, continuă de a îmbrăca tot mai departe aceeași formă, astfel că raporturile, oricât ar fi ele de deosebite unele de altele, se continuă într-o monotonă simbolizare (parataxis). Dacă începe cineva să vorbească în atribute, apoi tot în atribute vorbește; ori dacă începe cu propoziții principale, apoi tot propoziții principale înșiră la nesfârșit. Este o renunțare cu alte vorbe la toate bogatele mijloace dezvoltate de limbă și o mulțămire numai cu cât mai puține din ele, este o întoarcere de bună voce la vechea stare de sărăcie, când numai decît o monotonă înșirare a unui și aceluiaș simbol trebuia să aibă loc, deoarece altele lipseau. Și limba își alege în această modestie, care o satisface, pe cele mai simple forme din toate: atributele sînt preferite înaintea predicatelor, propozițiile principale înaintea celor subordonate. În toate literaturile se găsește exprimată această tendință spre mulțămire cu puțin, și anume cu atît mai bătător la ochi cu cît sînt mai vechi scriitorii. Dispunerea de întregul material oferit de o limbă stă în raport drept cu obiceiul pe care-l capătă omul de a-și frămînta judecata. În infundăturile minții stau mai întîiu îngrămadite bogățiile limbii ca niște tezaure de care o mină iconoamă numai cu multă băgare de samă se servește. Trebuie să treacă mult timp la mijloc pînă cînd o generație risipitoare să imprăștiie cu mina pliuă. Se face apoi o legătură între timpuri vechi și vorbe socotite, și artistul, cu bună chibzuire și hotărîre, se servește conscient de sobrietatea cea inconscientă a străbunilor și a naivilor: aceasta dă vorbelor lui o fizionomie de antichitate, supt cuvintele cele uniforme pare că respiră viața strămoșilor. Homer este plin de parataxis. Dar artistul Eschil o întrebuițează inadins și trece margina citeodată: vorbirea lui este un lanț de adiective, de participii și de apoziții, pe care noi trebuie să-l desfacem în tot felul de raporturi. Acest lucru i se părea bătrîmului tragic potrivit în gura eroilor și avea dreptate

(Vezi la întimplare următoarele locuri. Eumen. 321 sqq. μάτερ ἄ μ' ἔτικτες, ὦ μάτερ νῦξ, ἀλαοῖσιν καί δεδουκόσιν ποιῶν, κλυθ', ὁ Ἀπτοῦς γάρ ἴνις μ' ἄτιμον τίθησιν τόνδ' ἀφαιρούμενος πτώκα, ματρῶν ἄγγισμα κυρῶν φόνου, ἐπί δὲ τῷ τεθυμένῳ τῷδε μέλος, παρκοπα, παραφορὰ φρενοδαλῆς, ὕμνος ἐξ Ἑριλῶν, δέσμιος φρενῶν, ἀφῶρμιγχοτς, ἀνονα ἐροτοῖς. Agam. 192 sqq. πνοαί: δ' ἀπὸ Στρουμόνος μολοῦσαι κακὸς χολοί, νήστιδες, δῦτορμοι, βροτῶν ἄλαι, νεῶν τε καὶ πεισμάτων ἀρειδεῖς, παλιμμήκη χρόνον τιθεῖσαι τρίβῳ κατεξαινον ἄνθος Ἀργείωι. ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ χεῖματος ἄλλο μῆχαρ βριθύτερον πρόμοισιν μαντις ἔκλαχξεν προσέρων Ἄρτεμιν, ὥστε χθόνα βᾶκτροις ἐπικρούσαντας Ἄτρείδας δάκρυ μὴ κατασχεῖν.). Inconscient se găsește ia apoi în cei mai vechi istorici greci, precum în Herodot, în Thukydides. La noi poezia populară se compune mai numai din propoziții principale. Iar pentru literatura noastră mai veche compară locuri ca Neculcea 209: »Iară Dimitrașco vodă, văzînd atita omor, aū eșit în deal la Galata cu boierii și acolo ședeau; și atunce s-aū tîmplat un pașă, anume Caplan, fiind la Tuțora cu oaste, petrecînd haznalele ce mergeau la Cameniță, i-au venit ferman dela poartă să mazi-lească pe Dimitrașco vodă.« Miron Costin 478: Dacă s-aū apropiat oștile, au dat Leșii întiiū și cu Moldovenii războiū, și în loc împingînd pre oardele lui Cantemir beiiū, și Turcii începuse a se da înapoi. . Eșii Leșii la cîmp mai mult decit le era porunca, cu șiragul cel de frunte, aū izbucnit și oardele lui Calga sultan și au dat cu toate oștile năvală la rîndul cel de frunte leșesc și l-aū înfrînt. Ureche 230: Decii Copinski, avînd mare cunoștințe între Cazaci, aū mers la dînșii; pre unii cu giuruință împlîndu-i, pre alții cu bani ungîndu-le ochii, de ce au avut și el den agonisita sa, i-aū plecat; și au mai lipit cătră sine pre un Moldovan, anume Cepla, ce se însurase între Cazaci; și aū pus hatman pre Șah pe 330 de Cazaci, carii s-aū strîns cu nevoița lor. Aū intrat în țară. Iară Petru vodă au strîns țara și s-aū gătit de dînșii; și luînd puștele aū eșit să meargă înaintea lor. Auzînd Cazacii de aceasta, au apucat ce aū putut dela margine și s-aū întors înapoi...« Astfel se explică cum participiul prezent a ajuns cu vremea să aibă înțalesul unei propoziții subordonate (pag. 131). Pentru ca să reluăm un exemplu din cele date în alt loc, așa și cîntea den zi în zi micșorîndu-i-se, de inimă rea puțin de n-aū murit = 'așa și cîntea den zi în zi i s-a micșorat, de inimă rea puțin de n-au murit', adică o parataxis de două propoziții, în aparență ambele principale, dintre care însă în realitate una este compliment de cauză. Și în vreme ce întrebuintărea participiului prezent în propoziția principală, cu înțalesul de trecut, a rămas ocazională (ori cel puțin a dispă-

rut din uzul actual), ia a devenit uzuală în propoziția subordonată temporală și cauzală paratactică.

În afară însă de această întoarcere spre vechea sărăcie, diferențierea profită de toate ocaziile pentru a îmbogăți numărul simboalelor. Psihicul are pentru satisfacerea lui nevoie de o sumă de acestea și pentru a îndeplini această nevoie principiul de față nu lasă nimic neexploatat. Acea sumă de simboale poate să fie mai mare ori mai mică după timp și după om (pag. 201), dar la niciun moment din viața limbii nu este atinsă, tot așa dupăcum nicio clipeală nu încetează diferențierea de a tinde la acest ideal.

Pe cele mai multe simboale însă le recunoaște numai, oarecum, fiindcă sînt date de a gata de alte principii, și astfel nenumăratele cuvinte, cite se ivesc cu vremea, îmbracă supt privigherea iei cugetarea noastră, fără ca noi să simțim că supt această multiplă acțiune a diferitelor principii se găsește un spirit de ordine care veghează.

Supt această veghere însă are loc nu numai utilizarea oricărui lucru bun, ci și zvirlirea oricărui netrebnic. Și aici este locul de a vorbi de un alt soi de evitare a luvului, deosebită de cea despre care am vorbit mai sus.

Limba anume părăsește fără milă toate mijloacele de care nu mai are trebuință. Și nu este vorba de o diferențiere a înțelesului, ca la sinonime și la dublete, unde principiul de față se amestecă direct, ci de o lăsare, pură și simplă, în părăsire a simboalelor netrebnice, lăsare în părăsire față cu care diferențierea se poartă pasiv.

Cuvintele uu numai se schimbă, ci și dispar. Disparerea lor nu este un efect al întâmplării, ci al trebuinței. Ele adică nu mai corăspund cu o stare psihică oarecare, nu mai pot îmbrăca cunoștințele așa de potrivit cum le îmbrăcau altă dată. În acest serviciu sînt întrecute de altele nouă, și ele trebuiesc să dispară: o zadarnică ostentare a minții ar aduce păstrarea lor numai.

Dupăcum este cu neputință observarea întregii lămuriri a cunoștințelor, care a fost la baza dezvoltării unei limbi (pag. 171), tot așa de cu neputință este observarea pas cu pas a totalității adaptărilor simboalelor la cunoștinți, astfel ca să putem înțelege pentru cel mai neînsemnat cuvînt motivul pentru care s-a păstrat și motivul pentru care a dispărut. Tot la formele gramaticale este cercetarea mai lesne și din acest punct de vedere, și de pe acest teren vom alege citeva exemple.

Formele nu s-au născut toate odată, ci pe rînd, și dupăcum unele după altele au eșit la iveală, tot așa unele după altele s-au lipit, ca enclitice ori ca proclitice (în caz cînd,

ca infixe, n-au pătruns în corpul cuvîntului, pag. 118) la cuvînt: după ordinea alipirii lor se poate chiar constata timpul relativ al apariției (macarcă nu totdeauna; căci este foarte probabil, de pildă, că sufixele personale s-au dezvoltat înainte de cele temporale și modale și cu toate acestea tot la sfîrșit le găsim aninate. Și această îngrămădire de unele peste altele a formelor necontenit se repetă în viața unei limbi, de pildă în rom. [ca de altfel în tot soiul de limbi altele] forma de atribut și forma de compliment circumstanțial stau alătura cu copula pentru a exprima predicatul ['X este bun', 'X este în casă'], forma atributului stă alături cu verbe auxiliare pentru a exprima timpuri [am mîncat], etc., și totdeauna îngrămădirea de forme are un scop, face un serviciu, exprimă adică un nou raport). Dar unele forme au făcut pe altele superflue, căci de ex. formele temporale și modale presupun pe cele verbale, adică, dacă la un cuvînt vezi aninată o formă temporală, știi bine că ai a face cu un verb, chiar dacă nicio formă anume pentru verb n-ar exista. Iar formele cazurilor presupun un substantiv, un adiectiv ori un pronume, și îndată ce simțești o formă cazuală oarecare, n-ai trebuință de un semn anuuit altul, pentru ca să știi că ai a face cu unul din cele trei feluri de cuvinte înșirate. Apoi variabilitatea terminațiilor la acord îți arată totodată pe adiectiv, fără ca să fie trebuință de un semn special pentru acest din urmă. Și din cauza aceasta producerea de forme pentru verb, substantiv, adiectiv a fost oprită chiar dela început. Este probabil anume că niciodată n-au fost forme speciale pentru a arăta părțile de cuvînt de mai sus. Și chiar dacă cumva asemenea forme au fost, ele au dispărut îndată, ca netrebnice. Ceia ce dela început a existat și există încă, au fost forme pentru subcategoriile de verbe, de substantive și de adiective. Cînd cumva subcategoriile se potrivesc, este indiferent pentru limbă de a se servi de unul și acelaș sufix derivativ pentru substantive, pentru adiective și pentru verbe. De aici posibilitatea, pe care dela început limba a avut-o, a derivării imediate: vrei adică să derivi un substantiv dintr-un verb, lași la o parte formele temporale și modale și anini restului formele de număr și de caz; ori, dacă vrei să derivi un verb dintr-un substantiv, lași formele de număr și caz la o parte și anini restului pe cele de timp și de mod; și tot așa și cu adiectivul. De asemenea derivări imediate au fost și sint limbile pline, și noi am avut ocazie de ajuns (pag. 61, 70, 72) să dăm din limba noastră numeroase exemple.

În timpurile vechi de tot, cînd limba era la originile

sale, lămurit se deosebeau bucățile formale, unele după altele, de cuvânt, adică de rădăcină (pag. 112). Această separare a formelor de rădăcină, în sensul că vorbitorul avea conștiință de rolul fiecăreia din ele precum și de acel al rădăcinei, a dispărut, și în limbile actuale numai slabe reflexe ale ei mai există, în unele (limbile aglutinante) mai clare, în altele (limbile flexionare) mai puțin clare (pag. 119), și de pildă în optativul grecesc *λίσσμι* se pot încă lesne deosebi rădăcina *λσ-*, forma aoristului *-σσ-*, forma optativului *-ι-* și forma persoanei I *-μι*, într-o ordine care ne ar proba că formele temporale s-au dezvoltat înainte de cele modale. Această separare a formelor de rădăcină a dispărut din cauză că multe sufixe au încetat de a mai face vreun serviciu, căci raportul exprimat prin ele a scăpat (cel puțin pentru un timp oricât de scurt) observării minții noastre, au devenit din acel moment niște corpuri moarte, fără de niciun înțeles și s-au alipit la rădăcină ca și cum ar face parte din ea. Astfel rădăcinile au început, îndată după nașterea lor deja, a se mări prin bucăți străine de dinsele, astfel după cum s-ar depune plante parazite pe o scoarță de copac, depozitele pe urmă au tot crescut, și astăzi, cu toate stăruințele noastre, nu putem ajunge de cele mai multe ori, în urma tuturor analizelor pe care le-am face, decât la un fel de coagulare de sunete, care alături cu vechile rădăcini numai D-zău știe ce mai cuprind. De aceea, în loc de a vorbi de rădăcini, noi am început să vorbim de radicale, adică de rădăcini, la care s-au alipit deja forme gramaticale, cu alte vorbe renunțăm de a mai descoperi cuvintele vechi (rădăcinele), care au fost înădănsite supt un nămol de forme, ci ne dăm socoteală numai de aceste din urmă cum se îngrămădesc unele peste altele și cum, împreună cu o rădăcină, la care nu putem ajunge decât rareori, servesc ca radicale unele pentru altele. Dacă radicalele acestea singure au servit odată vorbirii ori nu, aceasta nu interesează pe cel care le analizează. Mai totdeauna ele sînt însă produsul acestei analize numai: nici odată adică nu s-au servit omul de dinsele, fără de a le mai lipi alte forme. Și pentru aceea o enormă deosebire există între dinsele și între adevăratul cuvânt, rădăcina. Numai cînd se întîmplă ca formele gramaticale să dispară în masă, cum are aceasta loc la limbile izolatoare, numai atunci radicalul ajunge să facă serviciul vechii rădăcini, așa cum o bucată de fier ruginită poate înlocui strălucitorul metal de altă dată. Astfel, pentru ca să dăm un exemplu, în cuvîntul rom. *pițetene* vechinul sufix *-en* a devenit un parazit pe lîngă o rădăcină problematică *pect* (căci, abstracție făcînd

de schimbările pe care le-a făcut în această rădăcină alunecarea sunetului, nu este cumva *-t* restul unui sufix oarecare?). Astfel în *laudaveram*, *lauda-* este radicalul verbului, *laudave-* radicalul perfectului, *laudavera* (= **laudavesa*) radicalul pluscaperfectului, desfăcându-se cuvîntul în formele *-a-*, *-vi-*, *-sa-*, *-m*, care toate s-au îngrămădit peste rădăcina *laud*, rădăcină tot atît de problematică ca și *pect*. Trăit-au apoi vreodată, singure de capul lor, *lauda-* (imperativul *lauda* este poate însuș radicalul), *laudave-*, *laudavera-*? Și nu facem întrebarea pentru cuvintele latinești, căci răspunsul ar fi atunci lesne și sigur, anume negativ. O facem pentru formele corăspunzătoare primitive.

Și astfel diferențierea privește indiferent la dispărearea tuturor elementelor netrebnice. Însă ia știe în aceiaș vreme să tragă foloase din schimbări, care altfel fără ajutorul iei nu erau să fie utilizate.

Așa, de ex., analogia singulară n-ar fi fost în stare să prefacă pe *a* sing. în *ă* plur. la substantivele feminine (pag. 54). Acest *ă* însă este foarte potrivit pentru a deosebi pluralul de singular. Și încă, dacă numai acest serviciu l-ar face, am sta pe gînduri, căci pluralul este destul de clar exprimat prin forma *-i*. S-a amestecat însă și tendința de a deosebi pluralul femininelor de acel al masculinelor, care tot prin terminația *-i* este simbolizat.

Sufixul *-sc* din verbe ca *amărêsc*—amarasco, *indulcêsc*—dulcesco, *înnegrêsc*—nigresco, *umbrêsc*—umbresco, rămas fără înțales, ca element mort, a fost utilizat de limbă ca formă pentru prezent la verbele de conjug. IV. Și tot astfel suf. *-iz* din verbe ca *botêz* baptizo (*-iz* este un suf. grecesc, dar nu există în limba noastră ca împrumutat din grecește, ci moștenit din latinește, unde *-iz* fusese primit supt două forme, una mai veche *-iss*, și alta mai nouă *-iz*), redus la element mort, a fost utilizat de limbă ca formă pentru prez. verbelor de conjug. I. Foloasele pe care le-a tras vorbirea din întrebuițarea acestor două sufixe ca forme ale prezentului le explică destul de bine Tiktin (Gram. I, 156).

Aici intră așa numitele Ablaut și Umlaut. Ablaut (gradație vocalică, apophonia) consistă în schimbări de cantitate, de calitate și de accent ale unei vocale, provocate prin alunecarea sunetului, pe care diferențierea le întrebuițează ca mijloace formale (Nor dăm aici fenomenuul un înțales mai strîmt. De obicei prin ablaut se înțeleg toate schimbările de calitate, cantitate și accent ale vocalelor, exploatate ori nu de diferențiere, cîte nu se pot explica prin modul de acțiune al principiilor în sînul uneia și

aceleiaș limbi, ci își trag origina din timpuri mai vechi decât existența separată a limbilor. Brugmann, Vergl. Gramm. I, 246). Astfel gramatica greacă și latină este plină de asemenea diferențe în vocale dela un caz la altul (πατήρ, πατρός, πατρί, πατέρα, πάτερ, de la un timp la altul (γίγνομαι—γένεσθαι, τρέπω—ἔτραπον, τρέφω—τρέφωμαι; video—vidi, sedeo—sedi), dela un număr la altul (εἶμι—ἵμεν. οἶδα—ἴσμεν, τίθημι—τίθειμεν), dela un sufix derivativ la altul (πρόρος, străbătura πρόρος, străbătător, τριμός, tăetură τριμός, ascuțit). Ablaut își are rădăcinile în timpurile de primitivă existentă a limbilor indogermane, însă nu aparține exclusiv aceluși timp. Procedura aceasta, de a exploata schimbări provocate prin alunecarea sunetului în vocale pentru a căpăta nouă mijloace de simbolizare, s-a repetat și se repetă neconținut în istoria limbilor și acel *-ă* dela pluralul femininelor în rom. este un fenomen perfect analog.

Umlaut (inflexio), pe care l-am putea numi asimilație la distanță, este un fenomen în diferite chipuri explicat, care consistă în aceea că vocala unei silabe este influențată în alunecările sale de vocala silabei următoare ori precedente. got. nasjan de ex. dă naștere lui vg. nerian prin influința lui j din silaba jan asupra lui a din silaba nas. Brugmann, Vergl. Gramm. I, 479 clasează fenomenul la epenteză. Intrucît însă epenteza stă în nașterea unui sunet și aici avem a face numai cu schimbarea unui sunet, ar fi mai bine parcă să vorbim de asimilație. Numai dacă n-am voi cumva să considerăm elementul nou introdus în silaba precedentă ca ceva care a avut, macar cît de scurtă vreme, o existență a parte (de pildă nerian ar fi sunat o scurtă vreme *naisjan). Dar la o asemenea presupunere ar trebui toate asimilațiile să le considerăm ca epenteze, ceea ce n-ar fi poate rău, căci toți termenii aceștia tehnici, din care am înșirat și noi o sumă, dar am lăsat și afară pe vreo cîtiva (precum a-naptyxis, samprasaraņa, dvandvacomposita, etc., a căror explicare caut-o în Brugmann, op. cit.), încercă numai memoria degiaba, cea deja destul de încărcată și altfel.

Acest Umlaut prezintă diferite forme. Întîi, schimbările vocalei se fac în direcția lui *i* (de pildă *a* se preface în *e*, *o* în *ö*, *u* în *ü*, etc.) supt influința lui *e*, *i* ori a unui sunet muiat din silaba următoare: gast—gäste (= *gasti). Al doilea, schimbările se fac în direcția lui *a*, *o* supt influința unui *a*, *e*, *o* din silaba următoare (Brechung. De pildă vg. wessa got. wissa). Al treilea, schimbările se fac supt influința unui sunet din silaba precedentă. Acest fenomen, propriu limbilor aglutinante, precum limbilor uralice și altaice, poartă numele de armonia vocalelor. Vocalele

în limbile uralice se împart în trei clase : 1. aspre (a, o, u, i); 2. moi (ä, ö, ü); 3. neutre (i, e). Această împărțire își are motivul în armonia vocalelor, conform căreia vocalele afixelor trebuiesc să fie omogene cu vocalele rădăcinii. După o vocală aspră a rădăcinii urmează o vocală aspră a sufixului, după o vocală moale urmează una moale. Vocalele neutre se potrivesc în sufix cu oricare vocală din rădăcină. Unei vocale neutre din rădăcină îi urmează de regulă una moale în sufix.... Se zice în limba finică Suomalainen = Fin, Karjalainen = Karelian, însă Venäläinen = Rus, Lätti-läinen = Let. Și tot așa în limba ungurească se zice ház-ak = casele, gyermek-ek = copiii, ház-ban = în casă, szem-ben = în ochiu, ház-bol = din casă, szem-ből = din ochiu, vár-unk = așteptăm, vár-tok = așteptați, însă kér-ünk = rugăm, kér-ték = rugați; astfel încît aceleaș sufixe sună ba -ak, -ban, -bol, -unk, -tok, ba -ek, -ben, -böl, -ünk, -ték, după natura vocalei din rădăcină. < Fr. Müller, Grund. II, 190.

Umlaut se întrebuițează cîteodată ca mijloc formal. Astfel cel de întiul fel (pentru al doilea fel, că ar fi și el exploatat de diferențiere, lipsesc exemplele în limbile indo-germanice) a fost întrebuițat de limba germană modernă ca semn al pluralului. »La declinația masculină în -i din vechea germană se născuse din întîmplare raportul că întregul plural avea umlaut: gesti, etc. față cu sing. gast. Cazurile dela plural erau la început și altfel destul de lămurit deosebite de acele ale singularului. Mai tîrziu însă a căzut în germana de sus (Oberdeutsch), și în parte în germana de mijloc (Mitteldeutsch), -e, și atunci a devenit, dupăcum și este, umlaut în nominativ și acuzativ singurul semn de deosebire al celor două numere: sing. gast, pl. gest (gäst). Și după modelul unor asemenea cuvinte s-au format apoi tåg plural la tag, ärm plural la arm, etc. < Brugmann, Vergl. Gramm. II, 16. Exemple rominești n-am găsit.

c. În al treilea loc diferențierea creiază simboalele, de care are trebuință. La baza acestor simboale create de diferențierea se poate să fi fost întrebuițări ocazionale provocate de alte principii. Intrucît însă diferențierea este atât de activă cînd e vorba de a utiliza mijloace neproduse de dînsa, pentru ce n-ar fi în stare de a provoca ia prin ia însăș o schimbare?

Astfel, alături cu formele gramaticale prin analogie și izolare provenite, limba se servește pentru a exprima o parte din raporturi de două mijloace, foarte întrebuițate, dar pentru care nici analogia nici izolarea n-au prezentat niciun punct de sprijin, anume de accent (ori mai bine ritmul accentelor) și de poziția cuvintelor.

La accent nu este vorba nici de dublete ca *spircatul* — *spurcătul* (pag. 216), nici de gradații vocalice ca $\pi\acute{o}\rho\acute{o}\varsigma$ — $\pi\omicron\rho\acute{o}\varsigma$, ci de simbolizarea a atât de fine și de complicate raporturi, încît este cu neputință de admis că diferențierea n-ar fi procedat direct, astfel că ia prin ia însăș, fără să profite de schimbări deja existente, provocate de alte principii, să nu se fi amestecat. Este vorba anume de multele raporturi, pe care le-am numit pe scurt aiurea (pag. 188) 'dorința vorbitorului de a afla raportul dintre subiect și predicat' și 'mirarea', raporturi care poartă obișnuit și foarte coprinzător numele de întrebare, cel dintîiu, și exclamare, cel de al doilea. Gîndește-te la numeroasele ritmuri, toate cu alt înțales, pe care le poate primi o propoziție ca eu atunci să nu-mi caut de drum tot înainte! Creangă an. 52. Semnele? și! sînt prea insuficiente pentru a da macar o îndepărtată idee în scris despre multiplele înțalesuri ale acestor cuvinte, dupăcum ritmul este de cutare ori de cutare soi. Să fie adică numai întrebuițări ocazionale, fără consecvență din punct de vedere al înțalesului, pe care diferențierea le-a tot ales și lămurit? Să nu fie vreunul din aceste ritmuri directul product al directului amestec al principiului nostru? Orice excluzivitate este patată cu neadevăr, căci ia însemnează trecere peste terminul de mijloc și numai în terminul de mijloc este permisă omului întrevăderea realității. Pentru aceia, dacă ne ținem pe acest teren al probabilității și evităm (dupăcum sper că am evitat până acum totdeauna) orice intransigență în afirmările noastre, apoi recunoaștem mai întîiu că cele trei feluri de activitate a diferențierii nu le putem separa cu firul de păr, așa că să putem preciz clasa fenomenele la unul ori la altul din ele, dar videm apoi că aproximativ ele există și că, dupăcum cu atîta bagare de samă întrebuițează diferențierea mijloacele preparate de alte principii, tot astfel și prin ia însăș, independent de ele, pune mina la lucru. Astfel, pe acest teren ominesc punîndu-ne, alături cu ritmul întrebuițat ca simbol modal, de care am vorbit mai sus, am recunoaște ca ceva propriu diferențierii și deosebirea pe care multe limbi o fac, prin accent, între numele proprii și cele comune (macarcă această deosebire samînă cu apofonia, pag. 225), precum în grec. $\gamma\acute{\epsilon}\lambda\omega\nu$ — $\Gamma\acute{\epsilon}\lambda\omega\nu$. $\xi\iota\omicron\gamma\epsilon\nu\eta\varsigma$ — $\Delta\iota\omicron\gamma\acute{\epsilon}\nu\eta\varsigma$. $\acute{\epsilon}\lambda\pi\iota\varsigma$ — Ἐλπις . $\iota\chi\theta\acute{\upsilon}\varsigma$ — Ἰχθυς , $\pi\upsilon\acute{\rho}\rho\acute{o}\varsigma$ — Πύρρος . $\phi\alpha\iota\tau\acute{\rho}\acute{o}\varsigma$ — Φαῖδρος , $\phi\alpha\iota\delta\rho\acute{\alpha}$ — Φαιδρα , $\kappa\rho\chi\tau\epsilon\rho\acute{o}\varsigma$ — Κραττορος , $\gamma\lambda\alpha\upsilon\kappa\acute{o}\varsigma$ — Γλαυκος . $\gamma\lambda\alpha\upsilon\kappa\acute{\eta}$ — Γλαυκη . $\delta\epsilon\zeta\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ — Δεξαμενος . $\xi\alpha\nu\theta\acute{o}\varsigma$ — Ξανθος , $\xi\alpha\nu\theta\acute{\eta}$ — Ξανθη , $\sigma\omega\zeta\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ — Σωζομενος , $\sigma\kappa\alpha\iota\acute{o}\varsigma$ — Σκαιος , $\phi\rho\nu\tau\acute{\iota}\varsigma$ — Φροντις , $\chi\rho\eta\sigma\tau\omicron\varsigma$ — Χρηστος , $\pi\omega\lambda\epsilon\mu\omega\nu$ — Πολεμων , $\acute{\alpha}\nu\epsilon\sigma\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ — Ανεσαμενος , $\tau\iota\sigma\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ — Τισαμενος , $\phi\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ — Φαμενος , $\acute{\alpha}\xi\acute{\iota}\omicron\varsigma$ — Αξιος , etc.

Altă formă gramaticală, datorită diferențierii, este aceea a poziției cuvintelor. Diferite raporturi anume se exprimă numai prin poziția în spațiu și timp, pe care o iau unele față cu altele membrele unei propoziții.

Deja cu altă ocazie (pag. 126) am vorbit despre locul întiui, pe care-l primește în vorbire determinatul, ceia ce este comun nu numai citorva limbi: s-ar păre că este o particularitate proprie limbii ominești în general, de unde s-a și pornit obiceiul de a vorbi despre o poziție logică a cuvintelor, conform căreia subiectul trebuie să aibă locul întiui și predicatul pe al doilea. Cine ar cerceta lucrul cu deamăruntul, ar afla că poziția cuvintelor servește pentru exprimarea mai multor raporturi decit s-ar păre la prima vedere, și că chiar limbile cele mai refractare față cu acest mijloc de simbolizare, cum sînt limbile romanice, apoi limbile clasice, tot se servesc în de ajuns de dînsul. Presupune versurile lui Eminescu »Arald, ce însemnează pe tine negrul port și fața ta cea albă ca ceara, neschimbată? Ce ai, de cînd pe sinu-ți tu porți o neagră pată, de-ți plac făclii de moarte, cîntare-ntunecată? Arald, de nu mă-nșală privirea, tu ești mort scrise astfel 'Arald, însemnează tine pe negrul ce port și ta fața albă cea ceara ca, neschimbată? Ai ce? Cînd de pe-ți sin tu o porți neagră pată, de-ți făclii moarte de plac, cîntare întunecată? Arald, nu de înșală mă privirea, tu ești mort'. Vorbirea-ți pare îndată neromînească, ba și ridiculă. Și nu este ritmul doar, care să fi hotărit astfel că în limba noastră chiar, cea atît de independentă în aparență de poziția cuvintelor, aceste din urmă să se așeze în cutare raport de spațiu și timp unele față cu altele; căci din punct de vedere al ritmului se pot stabili două vorbiri identice, dintre care însă numai una să nu-ți pară neromînească și ridiculă. Este altceva la mijloc, care te împiedică de a zvîrli vorbele după placul întîmplării, anume simbolismul poziției: obiectul drept (și vorbim din punct de vedere al limbii romîne), mai ales cînd faci o întrebare, trebuie să-l pui lîngă verb; adiectivul trebuie să-l pui lîngă substantivul său; pronumele posesiv după articolul substantivului (faț-a ta ori a ta față, dar nu ta faț-a); etc. Și sute de asemenea așazări simbolice se stabilesc într-o limbă. Și nu-ı vorba iar nici de ceva comun limbii ominești, precum s-ar putea aceasta spune despre poziția relativă a determinatului și determinantului, căci cele mai imposibile poziții în limba cutare apar ca normale într-o altă limbă oarecare (de pildă în lat. obiectul drept, mai ales cînd faci o întrebare, se poate ține la distanțe

foarte mari dela verb. Apoi tradn, păstrînd poziția exactă, o bucată nemțească în romînește!).

Sînt cu toate acestea limbi, unde poziția cuvintelor este mai riguroasă decît în altele. Astfel limbile noastre clasice, greaca și latina, apoi limbile romanice sînt mai libere din acest punct de vedere decît limba germană. Și chiar dacă mai libere n-ar fi, cel puțin lanțurile în care este încătușată poziția cuvintelor nu sînt atît de simetrice ca în limba din urmă. În aceasta vorbelé se așază ca după șfoară, în așázarea lor o construcție armonică este urmărită, care în desen ar reprezenta o srmă de sfere ce întră unele în altele: de aici numele de Einschachtelung și Zwiebelförmigkeit, cu care Nemții botează particularitatea limbii lor. În propoziția nemțească principală verbul ocupă totdeauna locul al doilea, oricare ar fi membrul de propoziție din locul întiú: gestern sprach A mit B. A sprach gestern mit B. A sprach mit B gestern. mit B sprach gestern A. mit B sprach A gestern.—Dacă se află înaintea substantivului artícul definit sau indefinit, nu pronume demonstrativ ori posesiv, toate celelalte determinări adiectivale ori participiale se așază între acele vorbe și substantiv: ein Hans. ein Gartenhans. ein nenerbantes noch nicht beziehbares Gartenhans. Aici lucrurile care stau în mai strînsă legătură unul cu altul sînt separate unul de altul prin alte lucruri, care se găsesc strînse la mijloc ca într-un clește, aș pute zice ca pătrurile din trunchiul unui copac, și tocmai prin aceasta ni se prezintă toate ca un mănunchiú unic.—Acelaș lucru are loc cînd verbul propoziției principale este un auxiliar: gestern hat A in B mit C über D anstührlicher als nöthig war gesprochen. A hat gestern.... gesprochen. Înclăștarea este aceeaș și acelaș este rezultatul: complexe de cuvinte ein.... Hans, hat... gesprochen, formează unități—ca și cum ar fi unul și acelaș cuvînt—în modul cel mai vădit posibil.—Propoziția subordinată este numai un membru al propoziției. Dacă și în ia ar stăpîni legea ca verbul să aibă al doilea loc, ar căpăta o fizionomie, care numai propoziției principale aparține. Ia trebne apoi formată așa ca să poată intra în mănunchiú. Aceasta are loc tot pe calea încleștării; se desparte anume conjuncția de verb și se vîră la mijloc tot restul: weil schon gestern in B A mit C anstührlich über D gesprochen hat, branche ich heute nicht noch beim E Erkundigungen einzuziehen. Și tot așa în propoziții relative: wer dir das gesagt hat, wird dir auch noch mehr zu sagen wissen. Severa regularitate a acestei așázării a cuvintelor constituie o bună calitate a propoziției nemțești, care poate da însă loc unui abuz, căci cele mai

extravagante și mai fără măsură intercalări sint posibile. Oricît ar condamna stilistul monstruoasele aglomerări de propoziții în formă de ceapă ale lui Hegel, gramaticul trebuie să țină socoteală de ele. « Gabelentz, Sprachwiss. 448 sqq.

Cîteodată stricta așazare a cuvintelor este însoțită și de o izolare a lor și atunci are loc fenomenul numit polysynthetismu, care se întîlnește în limbi din America de nord, precum a Algonkinilor și a Mexicanilor (Nahuatl). Subiectul anume și obiectul se izolează totdeauna lângă verb și primesc în compunere forme deosebite de acele pe care le au în stare independentă. Obiectul astfel izolat (drept și nedrept) poate fi un nume ori un pronume. De ex. (Nahuatl): ni-naka-ka, eă carne mîncîc (independent eă=ne, și carne=nakatl); ni-kak-tșiwa, eu ciubote fac (independent ciubote=kaktli); ni-șotși-tekwi, eă flori culeg (independent flori=șotșitl); ni-mits-matștia, eă te învăț (indep. te=tewatl, tewa, te); n-ametș-matștia, eă vă învăț (indep. vă=amewantin, amewan); etc. Fără obiect izolat pe lângă dînsul verbul nici nu poate exista, și pentru aceea, cînd cumva vrei să exprimi obiectul independent, îl înlocuiești în compunere prin pronumele de a treia persoană: 'eă iubesc pe Petru' în două feluri se poate zice, ori ni-petlotlasotla, eă pe Petru iubesc, ori ni-k-tlasotla in-Petlo, eă îl iubesc pe Petru (prin urmare exactă corespondență în romînește. Decît numai în limba noastră nu este obligătoare această construcție); iar 'eă mînuic' sună numai decît ni-tlaqua, eă ceva mîncîc, și 'eu daă' sună numai decît ui-tetla-maka, eu cuiva daă,—căci fără ceva, cineva, cuiva pelîngă el nu-ș poate închipui verbul un Mexican. Fr. Müller, Grund. II', 267.

În afară de ritmul accentelor și de poziția cuvintelor, care sint formele gramaticale proprii diferențierii, aceasta chiar scheletele formelor le-a modificat cîteodată pentru a-ș înmulți simboalele.

Astfel suf. -*óc* din *bučóc*—buci ori buce+ -oc, *božóc*—boș, *cožóc* coajă, *cotóc*—vsl. cotîca cu suf. romînesc, *holbóca*—holbez, *lăptóc*—lapte, *mînzóc*—mînz, *mitsóc* miță, este diferențiat din -*ác* (dupăcum de altfel și în celelalte limbi romanice -*óc* este un product al diferențierii). Cuvinte latinești ca *flóc*—flocus, *sóc*—sabucus, ori slavonești ca *busušóc*, *oboróc*, *potróc*, *soróc* nu sint îndestulătoare pentru a explica prin analogie nașterea acestui sufix.

Apoi -*úts* din deminutive, *bănúts*, *broscútsă*, *băsmălútsă*, *călúts*, *cutiútsă*, *delúts*, *mântălútsă*, *păhărúts*, *stelútsă*; *drăgúts*, *micúts*, *noúts*, *prostúts*, *sărácúts*, este diferențiat din -*éts*.

Limba noastră posedă cîteva cuvinte străine terminate în -*aș*, -*ăș*, -*oș*, -*eș*, -*iș*, precum *bălmoș* ung. balmos,

cóntăs slav., *cóstruș* slav., *filles* turc. *fildiși*, *hăităs* ung. *hajtăs* (față cu care *hăităs* este un derivat rom. din *hăită* — ung. *hajta*), dial. *húsăs* — ung. *húszas*, *vágăs*, *hăugăs* ung. *vágăs* (diferențiat în numele propriu *Hóguș*), dial. *nemes* — ung. *nemes*, *páloș* slav., *rátis* slav., *tovărıs* vsl. *tovariși*, dintre care numai două (și este îndoială încă și asupra acestora) s-au putut considera ca derivate, *hăităs* — *haită*, *páloș* — *pală*, căci *nemes* este dialectal, și chiar dialectal cu greu l-ar fi putut Rominul pune în legătură cu neam. Slabe baze a avut analogia prin urmare, dacă numai prin ia vreî să explice prezența în rom. a lui *-aș*, *-ăș*, *-oș*, *-eș*, *-iș*, cu care s-au derivat adiective (arată posesiunea primitivului) ca *cípeș* — *chip*, *céleș* — *chel*, *dúhliș* — *duh*, *gáliș* (radicalul este probabil grecesc, cf. ngr. *γαλιπιά*, *γαλιπιζω*, *γαλιπιμαζ*, *γαλιπιζοζ*; *lingușire*, *lingușesc*, *lingușitor*), *oaceș* *ochi*, *trúpeș* — *trup*, *túes* = **tehúes* — *tehuin*, *zácăs* — *zac*, apoi *bóntăs* *bont* (astăzi numai nume propriu); substantive (rar), ca *plátóșă* **plată*, *πλάτη* (dacă nu va fi cumva *plátóșă* împrumutat de undeva); și s-au primit cuvinte străine ca *gâmbaș* turc. *ğambaz*, *ğingăș* ung. *gyenge* (probabil introdus în limba comună din vreun dialect unde *gi*, pronunțat ca *di*, a dat naștere lui *ğ*, precum se întâmplă în Banat, pag. 156), *iádes* — turc. *jâdest*, *stóroș* — rus. *storožu*. Eū consider pentru aceia sufixele înșirate ca diferențiate din *-ăș*, *-iș*, *-úș* (pag. 213)

Din *-éá*, *iá* pl. *-éle*, provenit parte din *-ella*, parte prin analogie (pag. 33, 55) s-a diferențiat *-éálă*, *-iálă*, cu care s-au derivat din verbe substantivele *ametséálă* *amețesc*, *boiálă* — *boesc*, *buciséálă* *buchisesc*, *ćicáléálă* *ćicălesc*, *fetsu-ială* *fețnesc*, *ferbintéálă* — *inferbiut*, *gálbinéálă* — *ingálbinesc*, *hírúálă* — *hírui*, *iútséálă* — *iuțesc*, *lustruiálă* — *lustruesc*, *míntuiálă* — *míntuii*, *mućezéálă* — *mućezesc*, *pospăiálă* — *pospăesc*, *poliálă* *poliesc*, *răgușálă* — *răgușesc*, *rinćezéálă* — *rinćezesc*, *răćálă* — *răćesc*, *răćoréálă* — *răćoresc*, *roșéálă* — *roșesc*, *săpunéálă* — *săpunez*, *sărbezéálă* *sărbezesc*, *surzéálă* *surzesc*, *udéálă* — *ud*, *urzéálă* — *urzesc*, *vedéálă* *văd*, *vinetséálă* *vinețesc*. Pentru ca să se înțeleagă raportul dintre sufixele *-éd* și *-éálă*, să se compare *boiá* — *boiálă*, *gálbinéle* — *gálbinéálă*, *roșéle* — *roșéálă*. *-éálă* nu concretizează atât idea verbală din care derivă, cât arată efectul ei.

Din *-éálă* s-a diferențiat apoi *-ilă* pentru a arăta persoana, căreia îi aparține o calitate în gradul cel mai puternic posibil: *bușilă* — *bușesc*, *ćiorilă* *ćiorăsc*, *ćitilă* — *ćitesc*, *desilă* *îndes*, *frățilă* — *înfrățesc*, *miezilă* — *miez*, *murğilă* — *amurgesc*, *noptilă* *înoptez*, *nimerilă* — *nimeresc*, *orbilă* — *orbesc*, *ocilă* — *ochesc*, *pîndilă* — *pîndesc*, *sărilă* *însărez*, *sućilă* *suceșc*, *surzilă* — *surzesc*, *zorilă* — *zori*, *zărilă*

—zăresc (Unele sint astăzi numai nume proprii. Despre întrebuintarea lor cf. Isp. 201; Şez. II, 49; Creangă pov. 244).

Inlocuirea p. 1 sing. prin p. 1 plur. la verbe, precum la imperf. indic. *lăudăm* în loc de vr. *lăudă*, etc., la pluscaperf. *lăudăsem*—laudavissemus, etc., apoi *am*—habemus, îş datoreşte origina tot diferenţierii. Prin aceasta s-a evitat confuzia cu p. 3 sing. (*lăudă*—laudabam şi laudabat, *lăudăse*—laudavissem şi laudavisset, *a* [ori mai bine *ău*]—habeo şi habet), şi dacă s-a dat naştere unei nouă confuzii (p. 1 sing. cu p. 1 plur.), această din urmă n'a fost atât de primejdioasă, cu atât mai mult cu cât de obiceiă Românul întrebuintează p. 1 plur. în locul p. 1 singulare.

În sfârşit prin diferenţiere ne-am explica noi forma mr. -ă' pl. -ătsi' dela numele patronimice: *Apostolă'* (ficiorul lui Apostol), pl. *Apostolătsi'*, *Martă'* (ficiorul lui Martu) pl. *Martătsi'*; care apoi s-a întins prin analogie şi asupra numelor masculine de alt fel, care fusese mai înainte terminate în -ă, precum *amiră'* pl. *amirătsi'* (rege)—ngr. ἀμῆρας, *odă'* pl. *odătsi'* (odae)—turc. oda, *tăvă'* pl. *tăvătsi'* (tava)—turc. tawa, ori care chiar nu fusese terminate în -ă, precum *armatulă'* pl. *armatulătsi'*—ngr. ἀρματωλός. Acest -ă, -ătsi' îş are probabil origina în -ăs dela gentilia latine, precum Arpinas, Ravennas, Fidenas, Capenas, Frusinas: un Arpinas pl. Arpinates trebuia să sune prin alunecarea sunetului *Arpină* pl. *Arpinătsi'*. S-a schimbat însă, prin diferenţiere, -ă în â pentru a se deosebi patronimicele, ori (după lăţirea prin analogie a acestei terminaţii şi asupra altor masculine) masculinele, de feminine: *Apostolă'*, -ătsi'; *odă'*, -ătsi'; însă *curăo* (curea), *cucuvăo* (cucuvae), *harăvă*—χαρά.

c) Legiuirea

XIV

α) LEGUIREA ÎN GENERAL

60) Toate principiile, a căror activitate am cercetat-o noi până acum, lucrează câteodată conscient, câteodată inconscient (am renunţat dela început, pag. 7, de a face deosebire între conscientă şi inconscientă fenomenelor limbistice), dar în tot cazul nu voluntar. Voinţa însă, dupăcum se amestecă în celelalte activităţi omineşti, tot astfel trebuie să se amestice şi în limbă.

Omul, cu toată parada pe care o face despre puterea

de hotărîre a voinții sale, lucrează mai mult orbește, împins pe de o parte de obiceiuri moștenite, iar pe de alta de acțiunea mediului încunjurător, și manifestările vieții sale sînt în mare parte productul fatal al unor tendințe oarbe, despre care el nu-ș dă socoteală. Citeodată însă aceste tendințe se opresc mai mult în evoluția lor către realizare, nu trec fără să dea minții vreme de a se gîndi asupra lor, se expun oarecum privirii judecătii omului și așteaptă parca delă aceasta hotărîrea realizării ori nerealizării lor. Dar este numai o înșălare, un joc făcut de natura cea nesfîrșită și neînduplecată în scopurile sale cu slăbăciunea ființii noastre. În realitate se cumpănesc ele în de ele tendințele, pînăcînd cea mai puternică dovedește, în aparență noi credem că am ales și numim acest miraj voință. Omului îi este dat să întrevadă o parte din natură, dar cît despre puterea lui de a contribui la mersul acesteia prin liberă hotărîre, ia este numai închipuirea unei ființe prea încrezătoare în ia însăș. Increderea prea mare în noi ne-a făcut să scornim multe neadevăruri, noi am făcut pe D-zău după chipul și asemănarea noastră, apoi prin citeva silogisme l-am zvîrlit în neexistență ca pe ceva netrebnic — nu ne sîntem oare noi oamenii de ajuns pentru noi înșine? — am făcut din frumoasa zidire a crierului nostru centrul universului și am pus stelele să ne lumineze și soarele să ne încălzească ca pe un odor fără preț, apoi cînd granițele s-au întins nu atît prin judecata, cît prin modestia cîtorva oameni, și pămîntul cu omul său cu tot a căzut ca un grăunte de năsip pe țărnul cel nemărginit al lumii, noi oamenii am împins centrul numai delă crier la pîntece și o nouă inchiziție s-a născut, care să condamne orice abatere delă închinarea acestui idol. Lumea imensă va trebui să fie numai un cadru la lupta pe care vom da-o pe pămînt pentru poftele stomahului. Orice avînt peste marginile acestui concurs de mîncare și de băutură va fi o prostie și o nelegiuire. Dar asemenea închipuirii aș fost și sînt trecătoare. Numai de un prejudițiu nu vrea omul să se dezberă cu orice preț, de acel anume al libertății voinții sale.

61) Așa însă, precum noi o înțălegem, voința se a-

mestecă în vorbire. Decît, fiindcă ia însemnează o nesiguranță în alegerea tendințelor, prezența iei probează o pată în mersul cel regulat și bun al forțelor. Lucrurile se scurg după o normă oarecare, nepricepută de om, dar armonizarea complectă cu această normă lipsește. Dupăcum valurile într-un riu curg rostogolindu-se peste pietre și sînt nevoite din cauza acestor obstacule să-ș intrerupă și să-ș schimbe mersul cel lin, pe care l-ar ave cînd fundul și țărmurile ar fi acoperite de uu moale năsip, astfel se scurg, pe semne, în totalitatea lor lucrurile. Lumea merge în sacadări și în zigzaguri. Pe terenul psihicului sacadările și zigzagurile sînt reprezentate prin fenomenele voinții. Natura nu este sigură, ia pipăe încă : calea, pe care ș-o croește nu-ı plauă și ușoară, este oarecum o intrerupere în siguranța dumnezească a drumului. Pentru aceia omul, căruia dacă nu-ı e dată puterea de a hotări, î este acordată aceia de a înțălege ceva, poate însuș, cu slaba sa judecată, să descopere lipsurile voinții. Ciue se poate lăuda că a găsit greșeli în lumea din afară de voința noastră ? In însuș mersul cel liniștit al activității ominești, cît îl îmbrățoșăm cu o privire generală dela cele mai vechi timpuri până astăzi, cine poate descoperi rupturi și pete, cînd totalitatea vieții umane o are în vedere, cînd adică trece peste obstaculele pietrelor, de departe observînd, și numai scurgerea întregului o privește ? Cu cît te apropii mai mult de faptele voinții însă, cu cît în mijlocul realizării fatale a tendințelor cauți să-ți dai socoteală de amestecul direct al iei, cu atît descoperi petele și greșelele. Frumos a fost că Enropa dela 1789 încoace a mers așa precum a mers, dar ce mai greșală a făcut Napoleon la 1812, și ce rușine a pățit alt Napoleon la 1870 ! Frumoasă a fost Grecia cu munca cea nobilă a sufletului, cu dezvoltarea cea treptată a tuturor genurilor literare și cu răspîndirea în lumea întregă a frumosului. Dar despre cîte greșeli nu ne vorbesc istoricii—și cu drept cuvînt—ale celor mai vrednici Greci, ale lui Pericles, ale lui Alexandru, ale lui Platon !

62) In voința sa și acum știm ce trebuie să înțălegem supt acest cuvînt—omul tinde, ca și natura întregă,

spre bine și frumos. Manifestările binelui și ale frumosului sînt nenumărate și atît de variabile în timp și în spațiu, încît nădejdea de a găsi vreun bine și vreun frumos absolute, care să păstreze valoarea lor pentru toate timpurile și pentru toți oamenii, este absurdă. În idee însă, fi-rește, binele și frumosul au elemente constante și, de pildă, la frumos aparțin numai decît deprinderea și simetria, iar la bine ordinea. Omului îi pare frumos cu ce s-a deprins, îi pare frumoasă apoi simetria. Omului îi pare bun ce este regulat, adică ce merge în armonie cătră un scop: lipsa de anarhie, ascultarea de cineva, urmărirea persistentă, supt o privighere de sus, a unui țâl, conștiința că sînt mai mulți cu aceleaș tendințe,—aceasta-i regula. Dacă concluzia prin analogie dela cele ominești la cele supraominești va fi cuprinzînd vreun simbur de adevăr, apoi deprinderea, simetria și tinderea supt o privighere de sus spre un scop trebuie să fi formînd bazele de mișcare ale lumii întregi.

63). Și acum, în vorbire, ca și în restul activității sale, voința omului își arată efectele. Ia este un principiu de schimbare cu cele mai bune intenții, cu tendințe spre simetrie și spre ordine, dar cu mici și ridicule rezultate adeseaori, cînd le compară cu acele izvorite din curentul larg și măreț al celorlalte principii. Iar fiindcă trăsătura cea mai caracteristică a voinții este pretenția unei hotărîri, a unui verdict oarecare, pretenția de a se înălța ca legi-lătoare în mijlocul fenomenelor, noi am numit-o aici, unde o considerăm ca principiu de schimbare, legiuire. Am fi putut să-i lăsăm tot atît de bine numele iei obișnuit, de voință.

Astfel s-au născut cuvintele *dimon*—*δαίμων* și *giăvol* (Creangă, an. 40) din frica vorbitorului de a pronunța cum se cade. Demonul, diavolul nu sînt lucruri care pot fi spuse cu una cu două, Românul își face cruce cînd le pronunță. Cu atît mai rău este să le dai unui copil (de obicei copiiiilor se dau): pentru aceia mai stilcește-le puțin, mai schimbă-le.

Prefacerea labialelor în palatale a început probabil de la fimei și numai cu încetul s'au molipsit de ia și barbații (pag. 145). Acești din urmă, mai înainte de a ceda impulsului, au considerat guturalizarea ca ceva josnic, care

trebuiește evitat cu băgare de samă. De aici o tendință voluntară de a păstra labialele. Însă această tendință a trecut câteodată marginile și barbații au ajuns să prefacă în labiale palatalele. În comuna Stăncuța, distr. Brăila *gi* pentru *bi* se rostește mai cu samă de fimele, când ocăresc copiii: să-l minince corgii! Apoi *ci* se amestecă cu *pi*, zicându-se nu numai *cept* pentru *pept*, dar și *înpide* pentru *încide*, *pin* pentru *cin*, *pirie* pentru *cirie*.⁶ R. N. v, 289. În unele comune, Socariciu, Tândărei, etc. din distr. Ialomița »circulează de o potrivă la plural *lupi* și *luci*, *popi* și *poci*, dar totodată reacțiunea bărbătească a înlocuit pe *ci* prin *pi* în *rapiu* (rachiu), *pirie* (chirie).⁶ ib. Aceiaș palatalizare a labialelor este un fenomen față cu care limba comună se arată mai refractară. O tendință voluntară se naște din partea vorbitorului de a evita palatalizarea și această tendință trece iarăș marginile și iarăș labializează palatalele. Astfel se explică *îmbin* pentru *îngin* (pag. 107), *movilă* pentru *mogilă*—vsl. *mogila*, *vicleán* pentru *hicléán*—ung. *hitlen*, *miriște* pentru *niriște*—vsl. *niriște*, *catastif* pentru *catastih*—ngr. *κατάστιχον*, chiar *arfiva* pentru *arhiva* (Caragiali, o scrisoare perdută), și ocazional și alte multe prostii de acest fel au loc, după cum lesne va fi observat oricine.—Și astfel prin voință, nu numai prin alunecarea înțelesului, se explică degenerarea cuvintelor. (pag. 45). Când *cucoánă* însemna ceva distins, bogat, măreț, fiecare mahalagioaică căuta să-ș însușască acest nume, și cu bună hotărîre și-l lua pentru sine și-l da și altora, până cînd s-a tăvălit numele și s-a spălăcit înțelesul, astfel că de sus în jos a început o tendință contrarie, de a nu-ș mai da acest nume și de a-l lăsa în prada mahalalei.

Asemenea schimbări aduse prin principiul legiurii, precum sint cele de mai sus, au loc sporadic. Voința se manifestează însă în toată vigoarea iei în limba scrisă. Dar fiindcă limba scrisă prin ia însăș lucrează ca un principiu de schimbare al vorbirii, vom face pentru ia un nou capitol.

XV

β) LIMBA SCRISĂ.

64) Limba scrisă simbolizează uzurile, nu vorbirile ocazionale. Dupăcum cuvîntul tip pozează numai, fără ca să poată fi niciodată el însuș reprodus în vorbire, și aceasta scoate numai după dînsul copii la diferite ocazii

(pag. 53), tot astfel pe noul și același cuvânt scris fiecare îl reproduce în vorbire altfel, după noul său, și s-ar pute stabili un paralelism între vorbirea ocazională și uzul de o parte, între vorbirea ocazională și scrisoarea de altă, cu deosebirea că această din urmă este mai generală încă, deoarece ea simbolizează nu uzurile individului, ci uzurile tuturor indivizilor căți vorbesc un dialect oarecare.

Cu toate acestea se stabilesc, precum lesne se înțelege, grade în privința maximumului de adecvare între scris și vorbă. Poate scri cineva așa ca între scrierea sa și vorbire să fie cea mai strânsă legătură posibilă: mai bine decât scrierea lui adică să nu-ți poată o alta oglindi cuvintele. Și poate scri cineva din contra astfel că între scrierea lui și vorbire să fie cea mai slabă legătură posibilă: de abia să poți adică bănuți cam cum a pronunțat cuvintele scrise. Și acest maximum de adecvare între scriere și vorbă nu stă în numărul caracterelor întrebnuite atât, cât în conștiința pe care o are scriitorul de cuvântul ce vrea să simbolizeze. Cu puține caractere poți scri mai lămurit decât cu multe, dacă-ți dai bine socoteală de cuvântul pe care vrei să-l scrii. Astfel și claritatea vorbirii nu atârână dela bogăția cuvintelor: cu mai puține forme gramaticale înțelegem Englezul tot așa de mult ca și Grecul.

65) Pentru aceea, după ce ți-ai stabilit odată o normă de scriere după scriitorii cei cu băgare de samă, care știu ce scriu, să te încrezi orbește în tot ce vei vede scris și să consideri orice însemnare a oricui ca un reflex fidel al pronunțării, este lucru copilăresc.

Un exemplu strălucit de greșelile pe care le poate face istoricul unei limbi, când se încrede prea mult scrisorii, ne-a dat Hasden în Cuv., unde face chipurile, în notele dela diferitele texturi publicate, istoricul dialectelor din sec. XVI și XVII. Pentru ca să explice încrederea sa în tot ce-i scris, schimbă mai întin înțelesul vorbelor unui mare învățat. »A crede, zice el, vorbind de duplicarea vocalelor și consonantelor în dialectul dela Muscel, că această duplicare nu are nicio rațiune, că adică logofătul Tudor duplica printr-o pură fantazie, fără niciun D-zân, sans rime ni raison, cum zice Francezul, este a necunoaște principiile paleografice și epigrafice. Paleografia și epigrafia ne învață că oamenii in-

culți scriu așa cum se pronunță. « Și pentru întărirea celor spuse citează vorbele lui Lepsius (Paläographie als Mittel für die Sprachforschung): »cu cit un popor este mai puțin literat, cu atît vorbirea este mai conformă cu scrierea.« (Cuv. I, 34.

Pecit are Lepsius dreptate, pe atît de rău a făcut Hasdeu că i-a citat cuvintele.

Cu cit un popor, în adevăr, este mai puțin literat, adică are mai puține tradiții literare și este mai aproape de timpul cînd s-a fixat modul de scriere, cu atît mai mult trebuie să ne așteptăm ca pentru fiecare sunet să aibă un anumit caracter; căci cu atît mai puțin trebuie să ne așteptăm ca să existe în acel timp dorința și puțința de a-ș pune dialectul în legătură cu alte dialecte mai vechi, și de a scri în locul sunetului prezent un prototip trecut din care primul derivă. Cînd s-au fixat Slovenii scrierea, nu s-au gîndit de fel că limba lor deriva din alta mai veche, din așa numita primitivă-slavă, și au căutat numai să-ș scrie limba astfel cum o vorbeau, fixînd pentru fiecare sunet un anumit caracter. Și cînd au adoptat Grecii alfabetul Fenicienilor, s-au gîndit tot așa de puțin la vreo limbă mai veche, și au fixat caracterul χ pentru guturala tenue aspirată *kh*, fără să le treacă prin minte că guturala lor tenue aspirată deriva dintr-o medie aspirată primitivă, dintr-un *gh*. Și tot astfel au procedat și Latinii, și Etruscii, și Fenicieii, etc. etc. La scrieri etimologice nu ne putem aștepta decît atunci, cînd sau un popor își scrie de multă vreme limba, așa încît, pronunțarea schimbîndu-se și modul de scriere rămînînd tot acela, ajunge un timp cînd se scrie un cuvînt într-un fel și se citește altfel; sau atunci cînd, chiar fără tradiții literare, pedantismul, suficient prin el însuși, se încearcă a readuce o limbă la o stare oarecare trecută.

În ce privește pe Romîni din sec. XVI, XVII, fiindcă n'aveau nici tradiții literare (ceia ce este încă de probat), nici, cu siguranță, pedantismul, putem admite prea bine că nu căutați să exprime prin scriere prototipele, ci înșeș sunetele prezente. Dar trebuie să distingem, altceva e un popor fără tradiții literare, și altceva e un om incult. Ceia ce este adevărat pentru unul, nu e de fel adevărat pentru celalalt. La un popor chiar fără tradiții literare, chiar incult cu desăvîrșire, acei ce fixează alfabetul sînt încă oameni cei mai pricepuți. O scriere care emană dela acești din urmă, adică dela barbații cei cu pricepere, o putem ceti astfel cum este scrisă, și ne putem permite să hotărîm că oridecîteori videm cutare literă, acea literă reprezintă pe cutare sunet numai și nu pe un altul. Putem ceti, cum videm scris, de pildă, *Vedele*, pentrucă sînt scrise în timpuri fără pedantismul și fără tradiții literare de Brahmani, de

oamenii cei mai cu pricepere dintre toți Indieni; putem ceti de asemenea cum videm scris o poemă provensală din prima jumătate a veacului de mijloc, evanghelia v. slovească, psaltirea lui Coresi, pentru că toate sînt scrise în timpuri fără tradiții literare, fără pedantism, și de bărbați pricepuți, care se gîndeau bine la literele puse pe hirtie. Dar să cerem să scrie cum vorbește dela un copil, ori dela un biet popă de țară, care de abia știe să se iscălească! Chiar în timpuri așa numite culte, ca astăzi de pildă, unele femei, copiii, notarii de pe la țară și toți cei cu o cultură mai jos de mijlocie, scriu așa că ori minîncă unele sunete, ori pun altele de prisos, ori le schimbă unele cu altele, dar mai ales le duplică. Cu cît mai mult n-a trebuit să se întîmple acest lucru în timpuri de acelea, cînd lipsa de cultură fiind generală, clasele de oameni, care chiar astăzi se pricep puțin a scri, trebuiau să se priceapă și mai puțin încă?

Și din lăsarea în nebăgare de samă a unui lucru de nimic ca acesta a rezultat atunci fixarea unei dialectologii de fantazie, în care n-are nimeni nicio încredere, și neajungerea la scop din cauza prea marelui zel. Nicăiri mai mult decît în publicarea plină de trudă a texturilor din Cuv. nu se poate deplînge lipsa de metod a celui care a făcut-o. Atîta osteneală în reproducerea fidelă a caracterelor din ms., atîta cheltuială de erudiție în explicarea originii legendelor religioase, atîta trudă chiar în căutarea caracterelor specifice ale limbii vechi romînești, și cu toate acestea așa de puțin rezultat tocmai în cunoașterea aceștei limbi vechi, scopul principal al unor voluminoase publicații! Ni se vorbește acolo, de pildă, de un dialect al districtului Muscel de pe la anii 1581, 1600, 1625, cu totul deosebit de al districtelor de prin prejur, caracterizat mai ales prin aceia că oricare vocală accentuată și neaccentuată se lungea saŭ se aspira, consunantele se duplică, *u* final exista, *e* accentuat după labiale se prefăcea în *u*... fără ca să mai pomenim nimic de acea regulată punere în locul unui sunet din cărțile bisericesti contemporane a unui alt sunet, în loc de *oa o*, în loc de *i—e*, etc: așa de mult se deosebea dialectul muscelian de restul limbii romînești, pe cît se deosebește limba unui Ungur, care se încearcă întîiaș dată a vorbi romînește, de adevărata limbă romînească. Se va pute judeca din exemplele următoare: noii (noi), Oanceii (oancei), Opreeii (Oprei), Codreeii (Codrei), Marinnăa (Mărina), moortea (moartea), apooii (apoi), sufeatea (suflete), mareh (mare), gatah (gata), preanumeh (anume), meh (mea), valeh (vale), ștereh (știre), ah fraților meih (a fraților mei), omenie (oameni), piahtră (piatră), logofut (logofăt).... (Cuv.

I, 28, 97, 229). În una și aceeași localitate apoi, și în același timp, se constată din actele publicate de Hasdeu că un locuitor (Birlad 1588) zicea den, iar celalalt (Birlad 1603) zicea di; unul pronunța participiile trecute dela IV. conjugare et, plătet, fuget, iar celalalt le pronunța it, iscălit; unul (Berilești, Ilfov, 1608) pronunța pe *a* final, acc. ori nu, ca și astăzi, iar altul (Berilești, 1609) îl lungea totdeauna, dumnitaa, polaa (poala), blăstimaat; cel dintîiu pronunța articolul de genitiv-dativ plural ca și astăzi, iar cel de al doilea totdeauna lur, cucunilur, nipoșilur, strinipoșilur; unul (popa Tiful din Mircești, Vlașca, 1606) prefăcea aproape regutat pe *i* neaccentuat și accentuat în *e* și pe *u* neaccentuat și accentuat în *o*, branește, martorie, Minescol, Robol (Robul), mătoșă (mătușă), Frățelă (Frățilă), dato (dat), Șerbo, loco, peintro (pentru), amo (am), scriso, fusto (fost), molți, omene, boni, morte, șe (și), rămaso, băintoiască (după lectura lui H; mai probabil băntoiască, pentrucă \uparrow avea și valoarea de simplu *n* în paleografia populară, în text stă scris БЗПТОМСКЪ), poșu (puș), lucu (loc), tute (toate), u (pron. o), vot (avut), iar altul (Mircești, Vlașca, 1604) pronunța ca și astăzi din acest punct de vedere, postelnic, mărturisim, săliște, satulu, și, etc. Mai mult încă, varia tare chîiar vorba unuia și aceluiaș om dela un minut la altul, încît în vreme ce scria zece rînduri își schimba în mai multe feluri pronunțarea: jupan—jipan, jupăneasa jipăneasa, dumnitalea—dumnitale, dumnitaa—domnitatea, cunpărat—cânpărat, pămănt—pămănt, uchiș—uchesh; uin—u (un), Frățelă—Frățilă, etc.

Cînd auzi o limbă vorbindu-se, se cere să ai numai o bună ureche. Cînd ai înaintea ochilor un text vechiu, va trebui mai înainte de toate să știi ce sunete s-au încredințat caracterelor de scriitor. Numai atunci îți vei permite să analizezi sunetul însuș, cînd vei ști cu siguranță că cutare sunet e reprezentat printr-o literă oarecare. Cu atît mai greu vei pute hotărî un asemenea lucru, și în aceeași vreme cu atît mai mult îți se va impune sarcina de a o face numai decît, cu cît în două epoce nu prea îndepărtate una de alta vei observa mai mari deosebiri de limbă, și cu cît mai ales în una și aceeași epocă, în unul și acelaș loc, vei observa divergențe mai mari în scrierea aceluiaș cuvinte. Căci toate merg treptat, și în limbă ca și în oricare alt ordin de fapte naturale, și nu ne putem aștepta niciodată ca atît de răpede să meargă schimbarea, încît acolo unde erau prea mari deosebiri cu două secole mai înainte să nu mai fie astăzi niciuna. Pe de altă parte, raporturile între faptele naturale sînt astfel—

cel puțin mintea ominească așa le poate pricepe—încît aceeaș raporturi există oridecîteori faptele care le-au produs vin față în față; și nu este cu puțință, de exemplu, ca să descompună electricitatea apa astăzi și cu două secole mai înainte să n-o fi descompus, ori ca oamenii din o aceeaș comunitate și acelaș timp să se îndepărteze unul de altul din punct de vedere al graiului în raportul 1, și cu două secole mai înainte să se fi îndepărtat în raportul 100. Inșă tocmai, texturile publicate de H. prezintă din punct de vedere al limbii caracterele următoare: unele (cronograful lui Moxa, o parte din texturile măhăcene, o parte din texturile bogomilice) se deosebesc mult în sintaxă și în forme de limba de astăzi, iar între ele nu se deosebesc de fel; altele, din contra (actele publice și private: zapise, hrisoave, memorande, catastihuri, scrisori) prezintă și între ele și față cu limba de astăzi deosebiri de fonetizmu extreme, pelingă o asămănare complectă formală. Cele dintiū aū limba tuturor cărților tipărite în Transilvania, Muntenia și Moldova în veac. XVI, XVII; cele de al doilea aū inșă (dacă le vom ceti așa cum sint scrise) o limbă atît de deosebită în fonetizmu dela nn document la altul, încît ar trebui să admitem că în România erau în cele două veacnri pomenite deosebiri foarte mari dialectale dela district la district, și că erau deosebiri de limbă chiar dela om la om atît de mari, cît nu este cu puțință să se observe la vreo limbă existentă. Ar rezulta deci că, pecînd deosebiri mari dialectale existau dela un județ la altul în țara romînească cu două sute de ani mai înainte, în ziua de astăzi cu relativ mare uniformitate se întinde limba de la un capăt la altul al Moldovei și al Munteniei; și că, pecînd în timpul de față într-nn sat oricare, de pe orice parte a pămîntului, doi oameni de acelaș neam nu pot vorbi aceeaș limbă așa de deosebit nnul de altul precum vorbeaū romînește cei doi locuitori din Mircești văznți mai sns, din aceeaș acte reznlță că numai cu două sute de ani mai înainte erau atîtea dialecte bine deosebite în țara romînească cîți oameni. Inșă, cum am spus, pe de o parte toate merg treptat în natură, așa că la complecte contopiri de dialecte, ca între dialectnl de la Muscel și cele de prin prejur, nu ne putem aștepta într-un timp atît de scurt; iar pe de alta, aceia ce se petrece azi între două fenomene oarecare, între limba nnui locuitor dintr-un sat și între aglomerația cea de mult timp existentă în acel sat, trebne să se fi petrecut și în seculul XVII: dacă azi, adică, oamenii dintr-un sat nu vorbesc așa de deosebit unul de altul încît să întrebuițeze regulat în aceeaș împrejurări sunete deosebite, n-a fost cu puțință nici în veac.

XVII să fi existat în satul Mircești oameni, care alături cu pronunțările compatrioților de puț, loc, rămas, fost să fi zis poț, luc, rămaso, fusto.....

Este dar foarte greu de a admite că scrisoarea din zapise, memorande, hrisoave ar fi o depozitară fidelă a sunetelor, și că în realitate astfel era vorbită limba rominească precum o videm scrisă în ele.

66) Dacă ar fi de ajuns numai să citești și să pui totdeauna—oricare va fi fost scriitorul—supt acelaș caracter acelaș suuet, ar fi lucrul lesne de tot. Din nenorocire și la cetirea scrisului, ca la aflarea oricărui ade-văr, omul trebuie să procedă cu frământare de cap și să se mulțamească cu aproximațiile. Punctul cel dintîiu de sprijin ți-l dă pronunțarea ta ori pronunțarea altuia, făcută ție cunoscută printr-o descriere fiziologică a sunetului. Dela dînsa porcezînd să ai apoi în vedere valoarea convențională a diferitelor caractere, astfel cum ia de majoritatea scriitorilor a fost hotărîită. Și atunci, în lături cătră scrierile contemporanilor—ori în sus cătră acele ale predecesorilor—adresîndu-te, să ții socoteală de mulțimea scrierilor la care un fenomen apare, de deasa apariție a fenomenului la unul și acelaș scriitor, de couștiința pe care scriitorul a avut-o despre sunete, de starea culturală a lui, care l-a pus în mai strins ori mai slab contact cu ceilalți scriitori ai timpului și l-a făcut să aibă mai mult ori mai puțin aceiaș ortografie ca și dinșii, să ai mai presus de toate în vedere că schimbările sînt treptate, că în timpuri relativ puțin îndepărtate unul de altul stările limbii nu pot fi prea deosebite, că în spațieri apropiate dialectele unei limbi cu dezvoltare continuă (pag. 2) trebuiesc să fie tot atît de apropiate unele de altele, să lepezi în sfîrșit pretenția de a pricepe tot și pentru fenomenele de scrisoare care nu corăspund condițiilor de mai sus să te mulțamești a le înregistra exact negreșit—, căci se poate întîmpla să servească și ele la ceva (cine știe? poate să cuprîndă și ele ceva ade-vărat), dar să nu te grăbești de a le traduce în limbă vorbită, căci este foarte probabil că scriitorul a vorbit într-un fel și a scris altfel, ori pentrucă nu avea conștiința sune-

tului, ori pentrucă-ș croia o ortografie proprie, pe care de unde am pute s-o cunoaștem ?

Procedîndu-se astfel, s-aŭ aflat cîteva fenomene sigure proprii vechii limbii romînești, pe care le-am înșirat în Intr. Astfel de pildă pe cuvintele, care aŭ un *e* accentuat urmat în silaba următoare de un *e*, noi știm cum le pronunțăm astăzi, anume limba comună și multe dialecte dr. le pronunță cu *é* (*léje*), unele dialecte dr. le pronunță cu *ɛ* (*le'je*), mr. le pronunță cu *éá* (*léáje*). În ortografia chirilică romină **ѣ** reprezintă pe *ea* (deja în ortografia chirilică vsl. **ѣ** avea aceiaș valoare, apoi un cuvînt ca *léágá* este totdeauna scris *лѣгá*). În toate scrierile vechi romînești dinainte de 1673 cuvîntul se găsește scris *лѣje*. Dosoteiŭ, cel mai cu băgare de samă la scris (cel mai conscient adică și de sunetele scrise și de caracterele cu care ele se simbolizează) dintre toți scriitorii sec. XVII, scrie pe *léágá* *лѣgá*, pe *léje* însă *лаje*. Deci—și la acestea se mai adaug și alte considerații cu multă atenție expuse de Tiktin, Stud. 79 sqq.—cuvintele în chestie s-aŭ pronunțat odată și în dr. ca în mr. cu diftong, și în special în al XVII secol s-aŭ pronunțat cu *ɛ* (Intr. 97).—*á* din radicalul cuvintelor feminine cu plur. *-i* noi știm cum se pronunță azi : în toate părțile se zice *pártsi*, *cártsi*, *lázi* . . . Pe de altă parte pe a chirilic noi îl cunoaștem ce valoare avea. De nenumărate ori la toți scriitorii din sec. XVI și XVII cuvintele pomenite sînt scrise *partsi*, *cartsi*, *lazı*. Deci așa se pronunțăŭ (Intr. 102).—Cînd însă văd eŭ că popa Tiful din Mircești (Cuv. I, 151) scrie uchișul și ucheșul, frățelă și frățilă, schimbîndu-ș pronunțarea dela un moment la altul, mă gîndesc îndată că asemenea alunecări de sunet în gura unuia și aceluiaș om, judecînd după limba romînească de azi, de al cărei spirit romîneasca din al XVII secol nu putea fi mult deosebită, sînt imposibile. Mă port atunci cu mintea la fonetismul limbii romînești vechi, cunoscut din scriitorii cu pricepere ca Dosoteiŭ, Varlaam și atîția alții, și mă minunez cum la cuvinte, la forme gramaticale, la sintaxă monumentul lui popa Tiful nu prezintă nimic caracteristic și cum numai la sunete mă uimește cu pronunțări neașteptate ca

mătoșă, dato, șerbo, fusto, molți, omene, etc. (dar ar trebui toată bucata citată). Imi aduc aminte în sfârșit că asemenea fenomene scrise variază dela un scriitor la altul, la unul și acelaș scriitor, sînt sporadice, provin dela oameii nepricepuți, care nici ortografia contemporană n-o știau, nici de sunete socoteală bine n-îș dădeaî, și zic: pot însemna, ca o curiozitate, mîzgilitura lui popa cutare—cine știe la ce va sluji vreodată? , dar mă voiu feri de a o lua la serioz.

De altfel importanța prea mare care se dă celui de pe urmă cuvînt scris, ori de la cine va fi proveniud, și tendința de a considera scrisoarea ca o depozitară credincioasă a prouuțării, este un păcat general, de care suferă toată lumea. Se bazează atîtea concluzii pe cîteva fenomene scrise din cutare manuscript ori din cutare inscripție! Se aduă cu atîta sfiușenie toate zgîrieturile de pe toate zidurile, parecă cine știe ce piatră filosofală are să se afle ascunsă într-îusele! Omul este atît de încrezător în strălucita lui ființă și cu atîta drag adună de prin toate colțurile produsele mînelor sale, depozitarele divinei sale întelligenți! Și tocmai aceasta a înșălat pe Hasdeu: ciud Schuchardt a împlut trei volume de greșelile scribilor, cînd în foliantele din corpus iuscriptionum zac frumos impriuate și cu sfiușenie comentate inscripțiile Romanilor, pentru ce nu s-ar încadra cu acelaș aparat filologic și zapisele romînești din al XVII secul? Decît și aici ar fi trebuit făcută o deosebire. Un lucru este cu atît mai prețios, cu cît este mai rar și-ți face mai multe servicii. Cînd monumentele dialectului spartan sînt atît de puține, te arunci cu lăcomie asupra oricărui rînd scris în acest dialect de pe oricare piatră. Cînd limba latină populară o cunoști atît de puțin, nu te mai saturi de a strînge iuscripțiile. Dar cînd limba literară din al XVII secul o știi atît de lămurit și ciud dialectele de azi, cele nu prea deosebite de dialectele de pe atunci, le poți auzi cu urechea, ce haz are să analizezi literă cu literă zapisele? Ce haz are să pui astfel la acelaș nivel de importanță o inscripție asiriană și o notiță romînească de acum două veacuri? Nu este acelaș lucru ca atunci ciud, fiindcă Parizienii au Cluuy și Atenienii Parte-

noul, noi Românii voim să ținem în picioare turnul Treisfetitelor? Ceilalți s-au gîndit să păstreze monumentele cînd se învechise, noi, mai cu cap, voim să le păstrăm de nouă. Pentru aceia descoperirile lui Hasden asupra dialectologiei vr. nici n-au entuziasmat pe nimeni. Numai un ageamin le-a lnat drept bune (vezi Arh. II, 244).

67) Dacă acum avem în vedere limba scrisă a unui om conscient de cuvintele pe care vrea să le scrie, constatăm mai înainte de toate că pentru a simboliza uzul poate apuca diferite căi. El poate anume simboliza cuvintele, hotărînd cîteun caracter pentru fiecare cuvînt: astfel este scrierea chineză. El poate apoi simboliza silabele: astfel este scrierea iaponeză. El poate în sfîrșit simboliza sunetele: astfel este scrierea popoarelor noastre europene. Dar culmea adaptării între scris și limbă stă în aceia că pentru fiecare element simbolizat să ai cîteun simbol: dacă simbolizezi cuvintele, va trebui să ai cîteun caracter pentru fiecare cuvînt; dacă simbolizezi silabele, trebuie să ai un caracter pentru fiecare silabă; și tot astfel cu sunetele. A ave însă caractere cîte cuvinte, înșamnă a-ți încărcă memoria cu un nămol de semne, înșamnă a-ți pierde timpul cu învățarea mijloacelor cum să-ți faci cunoscută cugetarea și a lăsa tocmai pe această din urmă în părăsire. Mai tot atîta greutate prezintă învățarea pe de rost a simboalelor pentru silabe. A ave însă atîtea caractere cîte sunete, înșamnă a-ți reduce munca la minimum. Apoi simbolizarea sunetelor implică în sine pe acea a silabelor și a cuvintelor: cînd poți una, poți pe celelalte două. Lucrul se pare tare lesne de înțales. Și cu toate acestea oamenii au perdut multă vreme pentru a ajunge ca să-l înțaleagă. Astfel cele mai simple lucruri îș fac numai cu încetul drum în mîntea ominească. Și curiosul este că omul incepe tot dela mai greș pentru a sfîrși mai cu ușorul. Se pare în adevăr că cu simbolizarea cuvintelor s-a început și că s-a sfîrșit cu acea a sunetelor. Și sînt scrieri, cum este cea a vechilor Egipteni (hieroglifică), care țin mijlocia, prezentînd un amestec de scrierea cuvintelor, a silabelor și a sunetelor.

68) Dar oprindu-ne la scrierea sunetelor, idealul adaptării din punctul lor de vedere—că ar trebui adică să posedem citeun caracter pentru fiecare sunet tip—sufere oarecare restricții. Cînd scrierea anume este destinată pentru străini, pentru oameni care nu posed uzurile reprezentate printr-însa, ia nu se poate dispensa, dacă tinde la maximum de claritate, de a reprezenta toate sunețele. Cînd însă este destinată scrierea pentru vorbitorii unei limbi, ia se poate dispensa de o parte din greutate, din cauză că multe sunete se înțeleg dela sine. De aici necesitatea a două soiuri de alfabete. De voi scri eu *viătsă* și va ceti un Neamț, el va ceti întocmai cum vede scris și se va înșala: în 'viață' într-adevăr mai există între *i* și *a* un *i* consunant (*i*), astfel că cuvîntul se pronunță *viătsă*. De va ceti însă un Român cuvîntul, îl va pronunța cum se cade, căci regulat în romînește între *i* și *a* în asemenea împrejurări se află un *i*; lucrul se înțelege dela sine, nu mai are trebuință de notare. Simbolizarea prin scris, cu cît e mai scurtă, cu atît e mai bună; cînd sunețele se înțeleg dela sine fără de a mai fi scrise, ar fi iarăși timp perdut să le scrii.

Tot meșteșugul prin urmare ar sta în aceia ca pentru străini să te servești de un alfabet unde toate sunețele tip să fie simbolizate, iar cînd este vorba de a scri pentru ai tăi să-ți dai bine socoteală de sunețele tip care dela sine se înțeleg și să le lași nescrise. Decît lucrul este mai greu decît îș închipuește cineva la întiaș dată. Nici de toate sunețele tip ale limbii nu devii cu una cu două conștient, nici care sînt sunețele dela sine înțelese nu poți afla lesne. Aceste chestii pentru romînește, de pildă, așteaptă încă rezolvarea. La o amănunțită cercetare nu poți deosebi lămurit sunețele tip unul de altul: spiranta atonă palatală, de exemplu, formează aceiaș idee cu spiranta atonă guturală (χ cu x Sievers)? ori consunantele rotunzite formează acelaș sunet tip cu cele nerotunzite (*l* din *cal* cu *l* din *cald*)? Dacă cumva nu (ceiace e foarte probabil, căci aceste sunete se deosebesc destul de clar unul de altul în limba noastră), atunci scrierile *heleștău* și *ham*, *lung* și *gard* sînt destul de clare pentru un

străin ori nu? Și dacă hotărești că aceste sunete trebuiesc separate unul de altul, pentru ce să nu întinzi această separare și asupra altora, de pildă asupra tuturor palatalelor față de guturale ($c-k, \xi-g, n'-z$ Sievers; *cior-cap, gem-gádzâ, nēamts-l'ngá*)? Și apoi, dacă cumva și această separare te-ai hotărî să o faci, pentru ce n-ai întinde distingerea și mai departe? Cu alte vorbe, care e limita cea preciză între sunetele tip? Pe de asupra cînd vorbești, este lesne de hotărît existența acestora; cu de amăruntul însă dacă vrei să-ți dai socoteală de ele, te încurci, dupăcum este și firesc lucru, căci astfel se întrețese ideile în mintea noastră, încît treptat unele cuprind pe altele și unele trec în altele, fără ca să le poți lămurit deosebi. Cînd hotărești prin urmare că pentru cutare sunete tip trebuiesc caractere, iar pentru altele nu, hotărîrea este totdeauna pătată de arbitrar. Și astfel, dacă Tiktin a hotărît că o transcriere științifică, adică cu însămnare fără excepție a tonului și a semisoniei precum și a sunetelor lăsate neîn-sămna în scrierea practică, cum zice el (Călăuza ortografică, în Arh. I, 204), a unei bucăți ar aveau forma: 'Bârâgânul ieste un pustiū lât și lung ce să întinde în județul Ialomița.', noi am pute hotărî că ar mai trebui adăugită o distingere pentru consunantele rotunzite și că ar trebui scris 'Bârâgânul^a ieste un^a pustiū lat^a și lung^a ce să întinde în județul^a Ialomița', ori că ar mai trebui adăugită o distingere pentru consunantele palatale față cu cele guturale și că ar trebui scris, de pildă, 'Bârâg^aânul^a ieste un^a pustiū lung^{aa} și lat^a etc, adnișînd că aș adopta aceste caractere; și tot astfel aș pute continua mai departe. Și pentru ce ar fi mai bună scrierea lui Tiktin decît a mea, cînd este vorba de a însămna sunetele tip?—Iar pe de altă parte, care sînt sunetele ce dela sine se înțeleg, este tot așa de greu de hotărît. După Tiktin s-ar păre că înaintea oricărui *e* dela începutul cuvintelor și al silabelor romînești există un *i* (ib. 173): eū, epure, ert, este, pae, cue, băetsi, voesc, încuem ar suna ieū, iepure, iert, ieste, paie, cuie, băietsi, voiesc, încuem. Ei bine între *i* din 'ieste' și acel din 'aie-

rul' ori 'trebuie' este așa de mare deosebirea, încît, dacă stră-inul i-ar ceti tot la un fel, ar ceti pe unul ori pe celelalte două din cele trei cuvinte foarte greșit. De existat în 'aer' și 'trebuie' un sunet oarecare de legămînt, sigur că există, dar este așa de slab, încît, dacă vrei să-l însemni, pentru ce n-ai însemna încalea toate sunetele legătoare, care sînt mi și sute? Deci dela sine nu se înțalege dacă trebuie să zic 'aer' ori 'aier' și hotărîrea lui Tiktin din acest punct de vedere este arbitrară.

Atît de greu este a deosebi sunetele tip și acele care dela sine se înțaleg, încît sigur nici o ortografie, de-cînd scriu oamenii cu simboale de sunete, n-a procedat just, ci la întîmplare. S-a cîrpit, cum s-a nimerit, un alfabet și s-au înțales oamenii printr-însul cum au putut. Astfel încît chiar din acest punct de vedere, al potrivirii cu care se fixează sunetele tip și sunetele dela sine înțalese, chiar abstracție făcînd de conștiința pe care o are cineva de cele ce vrea să scrie, se fac o mulțime de grade dela un alfabet la altul, și dupăcum sunetele, care trebuiesc simbolizate, știm că sînt, dar nu putem hotări care sînt, tot astfel între alfabetele de care diferite limbi se servesc știm că siut unele mai bune, dar nu putem ști care.

Prin urmare acest ideal, de a fixa scrierea după sunetele tip, trebuie părăsit ca nerealizabil. Și ne întrebăm atunci dacă nu ne rămîne cumva vreo altă călăuză. Aceasta nu poate fi decît fixarea fiziologică a articulațiilor. Este adevărat că articulații deosebite dau naștere la sunete foarte asămănătoare, care se grupează strîns în una și aceeaș idee, pecînd alte articulații tot atît de îndepărtate dau naștere la sunete mult mai deosebite, care se grupează în două idei separate (*c* palatal și *c* gutural sună mult mai apropiat unul de altul, de pildă, decît cei doi *h* corespondenți; *i* rotunzit sună mult mai deosebit de *i* decît un *l* rotunzit de un *l*); dar în totalitate considerînd lucrul, la articulații deosebite corespund sunete tip deosebite. Prin acest mijloc îți vei fixa sunetele care trebuiesc notate. Acele care dela sine se înțaleg le vei cerceta apoi cu băgare de samă și le vei afla pe cele mai multe: astfel în-

inte de vocale palatale consunantele sună ele înseș palatal și înainte de vocalele guturale gutural. *cel—cap, gem—gard* se vor ceti dela sine just, fără să ai trebuință de a deosebi în scris pe cei doi *c* și pe cei doi *g*; în general articulațiile deosebite ale sunetelor după sunetele cu care vin în contact se înțeleg dela sine, și nu este trebuință de a deosebi în scris pe *c* din *crets* de *c* din *Alecsândru*, pentruca să pricepem cele două articulații. Și sînt sunete—precum cele din exemplele date—care nu numai pentru vorbitorii unei limbi, ci și pentru străini sînt dela sine înțelese. Altele trebuiesc însămnate pentru acești din urmă, precum sunetele accentuate, macarcă nu toate, căci monosilabele, de pildă, cînd nu sînt enclitice ori proclitice și care sînt aceste din urmă știe îndată oricine—se înțelege că poartă accentul pe unica lor sonantă, și pentru aceia hotărîrea lui Tiktin de a tot pune accentul pe monosilabele *lăt, lûng, șî, nû*, etc. ni se pare zădarnică. Alte sunete dela sine înțelese vor fi mai greu de aflat, și în această categorie ni se pare că intră sunetele legătoare.

În sfîrșit pe baza articulațiilor și a unui studiu stăruitor al sunetelor dela sine înțelese poți face o ortografie care să se apropie de maxîmul potrivirii cu vorbirea simbolizată în ia. Dar și asemenea cercetări s-au făcut numai superficial pînă astăzi asupra ortografiei noastre. Și chiar la limbile unde ele s-au făcut cu profunditatea trebuitoare, nu interesează decît scrierea care se adresează străinilor în chestii anume gramaticale. Pentru rest servesc pretutindenea ortografiile de mult și superficial fixate, pe care le tot dreg numai din cînd în cînd gramaticii, ori și alții.

69) Decît mare nenorocire de acolo, că n-avem ortografiile perfecte, nu rezultă, din cauză că, oricît de rău ar fi scrisul—sau pentru că scriitorul n-are conștiința sunetelor, sau pentrucă ortografia este defectuoasă—noi pricepem cuvîntul: dacă-mi va scri cineva *fusto*, de ex. și va pronunța 'fost' (cum s-a întîmplat probabil la popa Tiful, pag. 241), eă tot voiă înțelege eă despre participiul trecut al lui 'sînt' este vorba, și de va scri cineva 'aier' (cum scrie Tiktin) și va pronunța 'aer' cu un *î* de legămint imperceptibil, străi-

nul tot va înțelega despre ce e vorba. Toată paguba va fi numai din partea istoricului, care anume cu istoria sunețelor dintr-o scriere oarecare se va fi ocupînd, și care-ș va inchipui citeodată, ca Hasdeu, cum că oamenii aveau cîndva prin țara romîneasă o curioază pronunțare. Însă dacă scriitorul de filologi ar trebui să țină socoteală, n-ar mai reuși vreodată să spună ceva cum se cade, de mult ce ar fi preocupat să știe cum trebuie să scrie.

Deci o directă legătură se stabilește între scris și înțeles fără intermedierea sunetului și cuvintele scrise devin cu vremea niște caractere chinezești, pe care cînd le videm, ne aducem aminte de cunoștința corăspunzătoare, fără să ne preocupăm de pronunțare. Deosebirea este numai că, pecînd Chinezul începe de odată cu învățarea simboalelor pentru idei, noi sfîrșim cu dinsele, și că, pecînd cel dintîiu își frămîntă mintea mult cu învățarea caracterelor, noi ajungem la cunoașterea lor pe nesimțite.

70). În vreme ce însă omul își fixează atenția asupra punctului acestuia, de a exprima prin scris vorbirea în modul cel mai potrivit posibil, voința sa se arată cu toată puterea în cele trei direcții, în care ia lucrează asupra limbii, în deprindere, în simetrie și în ordine. În variabilitatea cea fără sfîrșit a vorbirii ia se amestecă tinzînd la restringerea exuberanței de schimbări și de forme. Dezgustată oarecum de silințele zadarnice de a prinde în puținele simboale ale scrierii toate manifestările limbii, voința caută să restrîngă cu sila cadrul dezvoltării acesteia și să impună stăvilare acțiunii de distrugere și de nouă creare a forțelor. Dupăcum, pentru a adapta pămîntul mijloacelor sale de exploatare, nivelează omul văile și dealurile, și sapă tuneluri și stăvilează malurile rîurilor și zidește pe bolta unei prăpăstii, care se va prăbuși poate de azi pe mîine, palaturi de cărămizi așăzate în simetrie; astfel vrea el să oprească limba în marginile unor strîmte—dar cu ordine și simetrie așăzate—schematizmurii. Și dupăcum natura, cea irezistibilă în tendințele ei către scopuri nouă necunoscute, sfarmă obstaculele ominești și-ș bate joc de pretențiile la soliditate ale unui furnicar, tot astfel și limba

îș merge mersul iei mai departe trecînd peste strădănuințele ortografilor. Și necentenit lupta se încinge și necentenit se termină cu spulberarea regulelor și simetriilor voinții, căci așa a hotărît soarta ca lucrurile în sacadări și zigzaguri să meargă înainte, iar sacadările și zigzagurile, pe terenul activității ominești, și prin nrmare și pe acel al limbii, de voință sînt provocate.

71) Astfel, fiindcă omului îi place cu ce s-a deprins, în limba scrisă stăpînește totdeauna tendința de a readuce la viață trepte mai vechi și de a considera tot ce este vechi, tot ce îș are rădăcinile departe în trecut, ca mai bun. De aici regula ortoepică a lui Tiktin (ib. 26): »Tradițiunea literară se va conserva cu stricteță. O abatere dela dînsa nu va fi permisă decît atunci, cînd nzul general al limbii vorbite se va fi depărtat dela nzul limbii scrise pînă acolo, încît o reformă a scrierii se va arăta necesară în interesul înțălegerii. Așa, de ex., în ortografia romînă *u* scurt din cuvintele main, teiș, soiș, etc., dispărînt din pronunțare, se mănține totuș din canză că nzul literar l-a păstrat pînă în zina de astăzi și, fiindcă nu îngreniază cetirea, nu s-a simțit încă necesitatea de a-l da concediul meritat În cazurile nude nu există nu uz literar recnoscut și nici marea majoritate a celor culti nu s-a hotărît încă pentru o pronunțare anumită, se va alege dintre rostirile în uz pe aceia care a domnit în perioada literară precedentă diferențierii lor Vroind a ști, de exemplu, dacă e mai bine a se zice vedea, făceam, tăiat, ca Mnuteniș, sau vede, făcem, tăet, dupăcum se pronunță de Moldoveni, ne vom pune mai întii înțrebarea: oare n-a fost odată nu timp nude numai nmul din aceste două feluri de rostire să fi fost în uz? și căntînd răspunsul în documentele noastre literare vom afla că, cu cit ne urcăm mai sus în trecut, cu atîta scrierile vede, făcem, tăet devin mai rari chiar la scriitorii moldoveni, pînă ce dispăre orice nrmă de ele, de unde vom conchide, în virtutea regulei date, că trebuie să pronunțăm și să scriem vedea, făceam, tăiat Unde dezbinarea pronunțării este tot atît de veche cit și literatură țării, se va ține samă de modul de a rosti al acelor pro-

vincii, orașe și cercuri, în care limba literară se vorbește mai corect. Aplicînd această regulă la ortoepia romînă, vom da de regulă preferința pronunțării deobște uzitate la Munteni, al căror dialect este mult mai apropiat de tradițiunea literară decît orice alt dialect romîn vorbit astăzi, însă numai în acele cazuri uude dialectul muntenesc nu stă în contradicere cu tradițiunea, adică unde alegerea nu este prescrisă de una din regulele de mai sus.◀

Apoi, fiindcă voința nu se împacă cu nesfirșita variabilitate a fenomenelor, fiindcă nemăsurata țăsătură de reguli și de excepții aparente ale faptelor limbistice, i se par iei ceva anarhic și nesimetric (cu toate că în realitate anarhie și nesimetrie nu este), se naște pentru cel care scrie tendința de a lăsa la o parte multe din manifestările limbii, de a reduce adică pe acestea, prin analogie, la mai puține tipuri. De unde altă regulă ortoepică a lui Tiktin (ib. 29): »El (gramaticul) se va opune din răspătări novațiunilor arbitrare întroduse de cătră un singur om sau o mică minoritate cu deplină conștiință și intențiune și care tind a face din limba literară muzeul tuturor ideilor necoapte privitoare la chestiunea ortoepică. Grammatici custodes latini sermonis, zice Seneca. ori (pag. 26): »Intrucît uzul este stabilit, scriitorul de regulă va trebui să i se supue fără doar și poate◀—decît numai de regulă și fără doar și poate se cam bat cap în cap—»căci numai niște considerațiuni de o deosebită greutate ar pute să justifice nimicirea unei unități ciștigate poate abia în urma unei lupte de multe secole dintre diferitele feluri de pronunțare.◀ Și pe acestea le completează el prin preceptul dela pag. 30: »Este în principiu neadmisibil ca să se aplice la neologizme alte legi fonetice decît acele care se află încă în vigoare în momentul cînd se întroduse noul cuvînt... Este de datorია gramaticului de a tinde națiunii mîna sa călăuzitoare acolo unde vede că ia se abate din calea dreaptă odată apucată.◀ După cum se vede, vorbește T. de novațiuni arbitrare, idei necoapte, de abateri dela calea dreaptă,—mai bine ar fi vorbit de abateri dela schematismul arid al limbii scrise, schematismul arbitrar, ca

unul ce izvorește din voința unui om, iar nu din acțiunea lentă a forțelor psihice ale unui popor întreg.

Și dînd frîu liber acestor tendinți de organizare și disciplinare, T. alege, *tae*, scurtează, *cerne* și hotărăște (pag. 177 sq.): Să se scrie cu *a* și nu cu *α*: *acaț*, *defaim*, *las*, *sap*, *scap*, *declar*, *reclam*...—să se scrie mai bine cu *α*: *amăraște*, *hotăraște*, *uraște*, *piraște*, *tiraște*..—vom scrie cu *α*: *bălan*, *bălaur*, *bărbat*, *măgar*, *mălaiu*, *nărav*, *păcat*, *păhar*, *țaran*, *văcar*,..... iar nu *balan*, etc.—*e* a rămas în *mî-nec*, *împiedec*, *lunec*, *judec*, *întunec*.... s-a înlocuit prin *i* în *biserică*, *duminică*, *carpin*, *frasin*.... — Propunem a se scrie *două*, *nouă*, *vouă*,.... vom scrie însă cu *o* *șeoas*, a *înșea*, a *înfrăoa*, *pioar*, *flăcăoandru*...—Verbele compuse latine de conjug. II și III se tratează după analogia verbelor romîne de aceeași tulpină,... de ex. a *conferi*, *referi*, *preferi*, *transferi* (!), după a *suferi*. Rău a *refera*, *transfera*.....
 Și tot așa continuă T. în regularea cu bagare de samă a uzului limbii scrise, avînd de călăuză dialectul muntenesc, ca cel mai arhaic din Dacia. Dacă limba comună ar fi mai fixată decît cum este (ct. pag. 9), poliiala pe care vrea să i-o dea T. ar contribui fără îndoială la formarea iei definitivă. În starea însă de fluctuație în care ia se găsește, harnicul gramatic, cu toate silințele sale de a croi o limbă unică, nu numai că nimerește de multe ori forme cu prea puțini sorți de izbîndă, precum de pildă cînd cu toată seriozitatea propune să se scrie *corabii*, *sabii*, *vrabii*; *epîngea*; *seamă* (o etimologie populară: fiindcă există față în față *seară* *sară*, *zeamă*—*zamă*, s-a găsit de cuviință să se facă și lui *samă*, ung. *szam*, un corespondent *seamă*! Acest *săamă* este vechiul de ajuns în limbă, dar totdeauna a fost—după cum și va rămîne probabil—dialectal); *mătase*, *tuse* (cel mai pur dialect muntenesc: *mătăsă*, *túsă* nu sînt doar eșite dintr-un mai vechiul *mătase*, *túse*, ci din contra. Aceste două cuvinte au avut de baștină *-ă* = *-a* ca terminație, fiindcă *mătăsă*—*metaxa*, *mataxa*, iar *túsă* este *tussis* trecut la întîia declinare. Munteanul însă, fiindcă pronunță pe *s* [ca și pe *ș*, *z*] muiat, a prefăcut pe *-ă* în *-e* supt influința consunantei precedente și a zis *mătase* în loc de *mătăsă* și *túse* în loc de *túsă*, după

cum a zis și *mătúșe, úșe, gríže* în loc de mai vechile *mátúșă, úșă, gríză*. T. respinge muntenizmele din urmă, dar admite pe cele dintîi. După ce socoteală ?) ; îndemînă, piep-fena, repez ; ciine, piine, mîini (iar un sacrificiu prea mare adus pe altarul muntenizmului ! Trei cazuri de o rară epenteză, întrebuițate totdeauna numai dialectal, ridicate așa de o dată la onoarea limbii comune : >ciine pl. ciini, piine pl. piini, mîini des mains, mîne saŭ mîini demain, sînt scrieri mai bune decît cîne cîni, pîne pîni, etc. Dar săptămîni, Romîni, păgîni, rămîne.◀ Așa zice T. scurt, dar poruncitor) ; pociu, etc. ;—dar uitînd indignarea cu care aruncă epitețe ca 'falsificări linguistice', 'strică-limbă descreerați', cu ocazia unor nevinovate și umilite schimbări ale altor gramatici (și încă nu e sigur dacă numai dela gramatici proviu), precum bazar, cănat, în loc de bazar, canat, ori părței, cărței în loc de părții, cărții, se aruncă el însuș, din nerăbdarea de a pune odată o regulă și o simetrie în haosul limbii noastre, în schimbări de tot felul, din propria sa mințe izvorîte, ori împărțășite de uzul cîtorva indivizi numai, precum : lingual, linguist, linguistică, dignitate, pugnal, signal, semnificare, semnificativ, consignație (limbist, limbistică, demnitate, pumnal, semnal, etc. sînt o >aberație a gustului , pentrucă se >dă un veșmînt jumătate latin jumătate romîn acelor formațiuni latine, a căror temă s-a conservat în limba romînă, pecînd sufixul lor a dispărut din ia.◀ In realitate sînt niște cuvinte împrumutate, primite cu un material apersepător foarte potrivit de niște oameni care erau deprinși cu limbile străine de unde s-a făcut împrumutul. Dacă ar fi împrumutat poporul pe *pugnal*, nu ș-ar fi dat socoteală că pe radicalul acestui cuvînt îl are deja în limbă și ar fi ținut pe pugnal izolat de pumn. Dar cuvîntul a fost împrumutat de păturile culte și pentru aceia a fost virit—cu drept cuvînt în grupul lui *pumn* și modificat prin analogia acestui din urmă grup. De unde a scor-nit-o T. și cu această nouă lege, că atunci cînd se >dă un veșmînt etc.◀ ar fi o aberație limbistică ? Cît de puțină aberație este, o probează întroducerea în limba comună a cuvintelor de mai sus, și întroducerea atît de adîncă, încît

nici T. nu va fi în stare să le scoată. »Una din desfigurările cele mai monstruoase—strigă autorul într-un avînt de indignare 30—ne-o arată cuvîntul triunghiular, format oarecum dintr-un prototip latin triangularis în loc de triangularis [căci ghiu din unghiu reflectează pe gulu din lat. angulus]. Încă un pas mai departe și vom zice gîtal pentru gutural, viețal pentru vital, crimal pentru criminal și vom fi numai consecenți înlocuind și cordial prin inimal, palatal prin cerulgurial, majoritate prin maimaritate, optimist prin celmaibunist, spectacol prin privicol, origine prin răsărigine. « Dar mai întîiu cine te silește să fi așa de consecvent? Și apoi, chiar de s-ar naște în romînește asemenea cuvinte, ce nenorocire mare ar eși de acolo?); cvalitate, cvantitate, ecvilibru (pentru că zicem ecvator, elocvent, consecvent, T. vrea ca pe toate cuvintele cu *qu* latinesc să le audă pronunțate tot la un fel!), eunuh, majestate, object, a objecta, proiect, subject, jezuit (T. nu vrea să sufere ca *j* latinesc să se pronunțe în mai multe feluri în rom. !); a protecta, a neglecta; ba introduce și pe *h* latin, pe care de atîta vreme l-am pierdut, în cuvinte ca vehement, nihilist, Polihimnia, cohortă (»recomandăm a se mărgini păstrarea lui *h* latin [=spiritul aspru în cuvinte grece] la cazurile unde el se află între două vocale egale, ca în«. Pe acest *h* noi îl pronunțăm, adaptîndu-l cu materialul nostru apercceptor, ca o spirantă. După T. ar trebui să-l pronunțăm ca spiritul aspru grecesc. Atunci chiar cu un sunet noi vrea el să neîmbogățească limba?).

Și cu toate acestea, fiindcă Tiktin ține socoteală—dacă trecem cu vederea cîteva exagerări—de uzul actual și recunoaște 26 că Acolo unde pronunțarea șovăește și deci unitatea lipsește încă, este de datoria gramaticului a lucra în sensul înlăturării deosebirilor care îngreuiază înțelegerea mutuală. Dar și aici activitatea sa va fi mai puțin aceea a unui legislator decît aceea a unui consultător competent: ultima deciziune va trebui rezervată națiunii, căreia limba îi este binele comun cel mai prețios. «, ar fi de dorit ca limba scrisă, astfel cum el o fixează, să se introducă odată și să ne scape de năzuințele voinții, care nu ne lasă în pace. Mai bine ar fi negreșit să lăsăm să meargă

lucrurile mai cu încetul, până cînd limba comună se va fixa dela un capăt la altul al țării prin influințele încete ale scriitorilor populari, pentru ca să rămînă atunci gramaticului chiar numai sarcina unui consultător competent, iar nu a unui croitor pe de a întregul, cum am văzut că este Tiktin însuș. Dar o asemenea răbdare este contra spiritului nostru, cel puțin contra spiritului locuitorilor de prin tîrgurile romînești, și după cum noi tindem cu orice preț, chiar cu acel al unor forme goale, să avem de odată civilizația apusului răsădită în țara noastră, tot așa cu orice preț tindem și la căpătarea unei limbi scrise. Apoi atunci mai bine încalea să adoptăm limba lui T., căci este cel puțin limba unui competent consultător.

72). Cele trei direcții, în care lucrează voința la fixarea limbii scrise, deprinderea, simetria și ordinea, pot fi însă exagerate în așa fel că gramaticul să treacă peste marginile uzului actual. Și anume, tot urmînd tradiției în sus, gramaticul ajunge să depășască în timp granițele limbii și să se lege de stări moarte ale acesteia, pe care el vrea atunci să le readucă la viață. Astfel Cipariu s-a ridicat până la al XVI secol (și s-ar fi ridicat și mai sus, de ar fi fost o literatură romînă mai veche), și în uzul actual a căutat cu amănunțime toate acele fenomene care i s-au părut lui mai arhaice și pe toate le-a introdus în limba scrisă. Alții, mai ales Laurian și Maxim (vezi bibliografia acestei chestii în Intr. 55 și Șăineanu, Istoria filolog. rom. 162, 235) s-au avîntat încă și mai sus, adică fiindcă la mijloc, de la al XVI secol în sus, n-au găsit nimic—până la limba latină, pe care, cu puține schimbări în formele gramaticale și în sunete (schimbări de altfel pe nimic bazate, ci cu desăvîrșire caprițioase) au vrut să o introducă drept limbă scrisă romînească. Și s-a întîmplat atunci faptul următor. Cîtă vreme anume stările moarte, readuse la viață, nu erau prea îndepărtate de starea actuală, cu silințe mari reușea omul să-ș potrivească după scris pronunțarea și păstra între scris și vorbă strictul paralelismu astfel sigur trebuie să-ș fi cetit Cipariu scrierile în zile de paradă—.Cînd însă stările tre-

cute ale limbii, readuse la viață, erau prea vechi (și chiar la stări mai nouă, dacă îți lăsa vorba puțin mai liberă), o ruptură se producea între scris și pronunțare, așa încît ajungeai de scria într-un fel și cetea altfel, ca cum ai fi cetit, de pildă, latinește și ai fi tradus deodată în romînește. Noi căpătaseam cu alte vorbe scrierea etimologică, o nebunie care nu știu dacă a mai intrat în capul vreunui om, decînd aș scris oamenii pe pămînt, afară de capul patrioților noștri. Sînt popoare, care duc sarcina etimologizmului în spinare de nevoe, fiindcă nu ș-au modificat scrisul după vorbă la vreme, astfel că între cele două fapte s-a produs la un moment o prăpastie, care nu se mai poate umple cu una cu două (ce ar face Francezii cu literatura lor de până astăzi, în caz cînd ar voi să părăsească ortografia lor actuală? Această literatură, cetită cum e scrisă, ar căde la nivelul celei din sec. XII și n-ar mai înțelegem-o nimeni. Ar fi nevoiți atunci ca ori să reediteze toate bibliotecile în ortografia cea nouă, ori să învețe alături cu noua ortografie pe cea veche!). Noi însă, tot mai meșteri, am vrut să scriem etimologic dela început.

Pe de altă parte, tot căutînd să pună ordine și simetrie în fenomenele limbii, gramaticul ajunge de lasă prea mare friu analogiei și în loc de a se mulțami cu cîteun echilibru și proiect pe ici pe colea, ca Tiktin, ajunge să dea limbii atît de violente schimbări, încît nu se mai ține de uz nicio socoteală; pe altă cale ajunge legiuitorul atunci la tot așa de absurde rezultate ca și cel cu scrierea etimologică. Cel mai curajos, din acest punct de vedere, dintre toți gramaticii romîni a fost Aron Pumnul (asupra bibliografiei vezi Intr. 56). Astfel, pentru ca să dăm cîteva exemple, el face mai întîi limbii romînești un participiu prezent, alături cu cel existent (pe care îl numește gerundiu, înțelegînd printr-însul cine știe ce), arînte, ernînte, omorînte, vezînte, vinzînte, venînte, rîpînte, urînte, luînte, etc.; apoi un participiu futur în -oriu, pe care îl petrece iarăș de colo până colo la toate verbele, arătoriau, ernătoriau, omorătoriau, văzătoriau, vinzătoriau, venitoriu, rîpitoriu, uritoriu, luătoriau, prădătoriau, atăcătoriau, lățitoriu, măritoriau,

însemnătoriu, etc.; dă participiului prezent (celui numit gerundiu de dînsul) o formă feminină alături cu una masculină, arînd, arîndă, ernînd, ernîndă, și tot astfel omorîndă, vîzîndă, vînzîndă, venîndă, rîpîndă, urîndă, luîndă, etc.; nu suferă *a* neaccentuat neprefăcut în *ă* și deci Trăian, Văsiliiu, bîrbar, Mănole, Lăscar, căpichiae, măzilire, Mohămet, nestătornicie, Hărcov, Astrăhan, literătură, lătină, ităliană, slăvoană, mătematică, literătoriū, măterie, datorie, năinte, imitativ, Sclăvoni, făimos, Săsonii (Saxonii), Tărtarie, sarmatec, Măcedonia, Dălmația, genealogie, Grățian, Pănoניה, zăvistie, cătăstivul (catastihul), familie, Păleologi, Măria, hătman, pălătin, căstelan, păticular; preface pe oricare *a* urmat de *n* în *î*, frințuzesc, Frințuz, Vîndali, înglic (anglic, inglizesc), Germîn, Germînia, Cîntăcuzini, Cîntemirești; pe oricare *o* urmat de *n* în *u*, cuntra, Cice-rune, Arune, încuntra, Plătune, Cunrad; pe oricare *i* urmat de *ns* în *î*, învîns, însulă; pe oricare *é* urmat de *ă* în *ea*, etearnă, deamnă; pe oricare *-culu* în *-ciū*, perichiū (pericul); propagă derivatele în *-cîne*, *-ură*, *-întă*, *-tăte*, *-iv*, cunster-năciune (supunere), mîntuiciune, împilăciune, jăcuiciune, o-pusăciune, năciune (nație), trătăciune, zidiciune, ambiciune, împliniciune, apărăciune, desperăciune, piericiune, răsbnăciune, vărsăciune, întîmpinăciune, edăciune (ediție), huliciune, măriciune, dejudecăciune, alăturăciune (comparare), cumpu-tăciune (socoteală), respiciune, legăciune, aminticiune,—începătură, închegătură, stîmpărătură, sughițitură, descăle-cătură, turbătură,—vorbînță, folosînță, scutință, rătăcință, downință, mărturință, venință, adevărînță (adevăr), oste-nință, mîntuință,—vechietate, nerușinatate, adevărătate, linătate, fructuosetate, numărosătate,—hulitiv, descoperitiv, scriitiv (pană scriitivă), vînturătiv (lopata vînturătivă), o-țărițiv (de care te oțărești); introduce suf. *-bilis* supt forma *-văr*, neimitavăr, neaparavăr (inevitabil), neîmpăcavăr, ne-deslegavăr, nenumăravăr; numește Constantinopolul Con-stantiniana și St. Petersburgul Sînpetrina; schimbă cite-odată pe *m* între vocale în *n* fără ca să înțălegem pentru ce, arănă (aramă), Mesopotannia; mai introduce și alte multe schimbări, unele prin analogii vădite, altele mai ca-

prîiioase, precum de al de evenemintele, întorcîndu-se (întorcîndu-se), şerbiţiu, şerbesc, ocăjune, cunjuţai (conjuţai), esîmplariu, isteţie, sînte (simte), peană, libăr (liber), demustru, Ruma (Roma), citeală (citaţie), păriete, începutele (începuturile), timp (timp), script (scris), Crest (Crist), regiă (regească), rumînean (romînesc), meşceşug şi tot astfel mai pretutîndena şc pentru şt, pină (păună), matoară (matură); în sfîrşit duplică pe un cap consunantele *l* şi *n*, zillele, Egiptennilor, acellea, ranna, salle, Albannii, alle, Vienna, pomennim, tirănnie, all, hannilor, valluri, Ştefann, etc., duplicare căreia caută să dea un motiv în Gramm. 24. Pumnul într-un cuvînt de stările mai vechi ale limbii nu voia să ţină socoteală, macarcă se bucura cînd pentru creaţiile sale găsea sprijin în limba din sec. XVI şi XVII (precum aceasta şi are loc cu unele din exemplele de mai sus. cf. Intr. 109). Cînd era vorba însă de a regula limba după şforile gramaticii tăind şi îndreptînd şi adăogînd, apoi îş îndeplinea sarcina cu un curaj care merită într-adevăr admiraţia noastră.

Mai puţin consecvent a fost Hasdeu în numeroasele proiecte de limbă scrisă pe care le-a dat la lumină dela 1859 îcoace. Mai întîiîu chiar în anul 1859 în două reviste, care aî apărut răpede una după alta, pentru a dispăre tot atît de răpede, în 'Romania, revista ebdomadară, sub redapciunea a D-lui Bogdan Petriceico Hîjdau, anul I, Carindarul (adică Ianuarie), Iaşi' şi în 'Foaia de storiă română sub redapciunea lui Bogdan Petriceicu Hîjdau, I, Jassi, Anul unirei 1' (H. număra anii pe vremea aceia dela o eră nouă, acea a unirii principatelor), inspi-rat pe de o parte de studiile lui Pumnul (care şi le făcuse în rezumat cunoscute în Gramatica limbei romîneşti compusă de Vasiliu Ioanovici, Viena 1851 p. 212 sqq.), pe de alta de propriile sale chibzuinţi, iubea mult suf. *-cîune* şi lepăda pe *i* înainte de *s* urmat de consunantă: năciune, legislăciune, convănciune (convenţie), storie, scălit; apoi nărăveală (tractat), înumbrire (ramificaţie), etc. Dar deja în 'Foiţa de istoriă şi literatură sub redacţiunea lui Bogdan Petriceicu Hîjdau, Iaşi, 1860', H. pe lingă era unirii

mai leapădă și gustul de a scri fără *i* și de a întrebuița atîta *-cîine*, dar se hotărește pentru altă reformă, schimbă anume pe *ct* în *pt*, caracterizare, apte (acte), etc., introduce pe ici pe colea cîteun cuvînt arhaic, ca lătinie, și mai cu samă iubește întrebuițarea la urmă a auxiliarului, astfel că nu zice decît 'vrereaș îndemna', de pildă, în loc de 'aș vre să îndemn' cel obișnuit al nostru. În Columna lui Traian eminentul filolog rupe cu tradițiile dela Iași și ia alte hotărîri. În anul I al Columnei anume duplică consonantele (dar nu numai pe *l* și *n*, ca Pumnul, ci pe toate), condus de etimologia cuvintelor, unde o pntea ști, iar unde nu, așa cum se întîmpla, descăllecarea, teritoriul, baladă, rolln, cellu, elle, mallnlu, corespunde, illu, cunnoscūtū, classificămu, attențiune, șesse, allege, affla, glossă, assupra, éccē, correctū, presuppne, passū, ammestecul, ecclesiastică, officială, acollo, affară, éttă, gruppū; apoi n-admite decît *ss* pentru *cs*, *essistă*, *ortodossi*, *lessicograful*, și *sč* pentru *št*, *nascerii*, *scimū*, *mlasciună*, *preface pe e nrmat de n în i* (o aducere aminte dela Pumnul), *evidinte*, *affluinte*, *inconveninte*, *elocinte*, *exceptînd numai pe suf. adverbial -mente*, pentru care are o adevărată predilecție, *perfectamente*, *literalmente*, *evidamente*, *radicalmente*, *probabilmente*, *esecționalmamente*, *documentalmamente*, *perfectamente*, *absolntamente...* și mai zvîrle în sfîrșit, pentru mai multă variație, din cînd în cînd, cîteo noutate încă, *precnm degia*, *mesnră*, *versare*, *rîndu*, *dérö*, *mênunte*, *limuritū*, *giust*, etc. În Columna din 1874 dispar dnplicările, dar se mănțin celelalte reforme, care continuă de a exista în tot cursul aceștei publicații pînă la încetarea ie (1883). Pînă la 1886 Hasdeu ș-a recules puterile, cînd a începnt publicarea dicționarului etimologic și, curînd după aceia (1887), a Revistei nouă: de astă dată limba lui apare fără nicio pretenție de inovație, ci adăpîndn-se dela izvorul general al limbii comune romînești, care în vremea aceasta, dela etimologiști începînd, continuase drumul său lent și sigur, supt influința scriitorilor populari, nu fără ca să fi fost însă influințată și de pretențiile gramaticilor. Pecînd etimologiști și Pumnul urmăreaū dela un capăt la altul al vieții și activității lor literare, fără aba-

tere și cu o tărie de hotărîre mai bună pentru alte scopuri, aducerea la îndeplinire a visului de reformare a vorbirii după regulile arbitrarie ale voinții, Hasdeu se clatină delanță la altul, adoptîndu-le cu aceeași ușurință cu care le leapădă, simbolizînd în activitatea sa ortoepică întreaga desfășurare a vieții romînești. Cine vrea să privească lucrurile istoric, judecîndu-le în mersul fatal al desfășurării lor, fără cîndă nici pîrtinire, va admira chipul cum în unul și acelaș fenomen se oglindește o viață întreagă. Noi am avut oameni care au visat separarea noastră, a Romanilor din Dacia, de restul Europei și desfășurarea unui traiu independent de lumea cealaltă: ce ne interesăm noi de drumurile croite de civilizația altor popoare, cînd purtăm în singele nostru germenul stăpînitorilor lumii, în sufletul nostru forțele morale ale celor mai vrednici oameni? Culmea fericirii este în trecut, în întoarcerea la acesta și la calitățile specifice ale neamului romînesc stă tot secretul fericirii. Astăzi încă mai bate în inima unora această coardă, din nefericire tocită, și se mai citesc încă prin reviste asemenea rînduri: »Nu o dată, reamintindu-ne trecutul, o adîncă înduioșare ne cuprinde, cînd ne dăm samă cit de mult ne-am depărtat noi de părinții noștri, cum ne-am lepădat de obiceiurile lor, dintre care multe erau atît de bune și de frumoase. S-a rupt oarecum firul vieții noastre naționale și noi nu mai sîntem parcă urmașii părinților noștri, nu continuatorii lucrării lor. Și lepădîndu-ne de obiceiurile vechi, n-am luat altele, ci am rămas o societate în mare parte dezbrăcată de obiceiuri bine stabilite, adică demoralizată. Nu trebuie oare să ne înspăimîntăm, cînd videm că demoralizarea aceasta se propagă în cercuri din ce în ce mai largi și ajunge pînă la romînimea cea adevărată, care tot mai păstrează firea iei din batrîni? Dacă astfel vom merge înainte, va trebui să ne diferențiem în viața noastră culturală pînă într-atît, că nici părinții noștri, nici frații noștri din alte țări n-ar mai pute să ne recunoască. Trebuie să ne întoarcem, pecit întoarcerea mai e cu puțință, la vatra strămoșască, la obirșia culturală a noastră. Așa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al popo-

rului am putut să ajungem la stabilitate și la unitate, și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și la unitate numai dacă vom ține în toate lucrările noastre samă de gustul poporului, de felul lui de a vede și de a simți, de firea lui, care e pretutindenea aceeaș. « Vatra, I, 1. Și am avut, alături cu această năzuință spre întoarcere la tradițiile naționale și spre păstrarea individualității neamului nostru, ca o manifestare a iei pe terenul limbii, proiectele etimologiștilor și ale lui Pumnul. Pecind însă cîțiva patrioți visau lucruri cu neputință, Romîni, răpiți fără pregătire în curentul civilizației apusene, aspirați lacom prin toți porii emanațiile, mai mult pe cele rele de cît pe cele bune, ale aceștei civilizații, și copleșiți de gusturi, pentru realizarea cărora le lipsea mijloacele, de idei, pe care n-avuse vremea să le priceapă cum se cade, se zbuțiamă în sacadări violente dela străluciri europene la barbarii orientale, dela palaturi cu mode franțuzești la bordee supt pămînt și la sărăcia cu picioarele goale, dela patrioți sinceri și luminați la o adunătură de iustincte sălbatice, botezată cu numele de partide politice, dela activități intelectuale geniale ale unor oameni care într-adevăr au ajuns până la culmele realei civilizații, probînd în nobile avînturi că și mințea romînească poate cuprinde într-însa înțălepciunea actuală, la o mișină de producții calpe, de cîrpituri furate, de fraze sforăitoare și neîntălese, de compilații nerăbdătoare de prin dicționare enciclopedice, de banalități zvîrlite cu pompă de cavalerii de industrie ai inteligenții, perduți în propria lor admirație și tăvălind cu balele lor tot ce nu samînă cu dinșii. Și am avut, alături cu această buimăceală a vieții noastre întregi, ca o manifestare a iei pe terenul limbii, proiectele gramaticale ale lui Hasdeu, care cu atîta entuziazmu și cu atît de răpede schimbare ne-au primblat dela redapciune la redacțiune, dela storiă la istoriă, dela acte la apte, dela duplicarea consunantelor la adverbele în -mente cele lungi de un cot. Hasdeu în limba sa, ca și în întreaga sa activitate, a fost icoana societății în care a trăit, el a avut toate calitățile și toate defectele majorității, dela care pentru aceia a avut și toate răsplățile, dar

și multe neajunsuri, căci cu aceiaș ușurință a fost înălțat lingă Pott și mai presus de Littré, cu care a fost scoborît în pulberea patimii și mușcat, ca cel mai de pe urmă, de gura netrebnicilor.

Cînd gramaticii se conving că toate silințele lor de a îndrepta limba rămîn zadarnice, fiindcă aceasta își urmează drumul iei mai departe, fără să țină socoteală de dinșii, recurg, pentru a satisface macar întru citva voința cea geoloasă de drepturile sale, la expedientul că proiectele lor de simetrie și de ordine le îndreaptă numai asupra scrisului, lăsînd pronunțarea să se miște cum pofteste, liberă și fără de nicio piedică. De pildă, *cunosc* sună la diferite forme în diferite feluri, *cunosc*, *cunóști*, *cunóáște*. De pronunțat, vei pronunța într-adevăr așa, însă puțină ordine în această destrăbălare de forme ale unuia și aceluiaș cuvînt pune macar din punct de vedere al scrisului. Dacă pronunți multiplu, scrie macar unic, de pildă *cunosc*, *cunosci*, *cunosce* (ori *cunósce*, dar în tot cazul nu cunoaște, că se strică simetria și ordinea!). Ori pronunți *vád*, *vezi*, *véde*, *vidéám*, scrii însă *ved*, *veđi*, *vede*, *vedeam*, păstrînd unul și acelaș caracter de colo colo (cel mult poți pune la *ved* un semn lui *e*, ca să se cunoască că nu-î curat, de pildă *é* ori *ê*, dar nu-ți vei permite în tot cazul să scrii *vad*, căci se strică simetria și ordinea!). Ca oricărui lucru născut dintr-un caprițiu al voinții noastre, oamenii caută și acestui soiú de scriere să-î găsească bunuri de tot felul. În realitate scriere bună este numai cea care corespunde pronunțării; iar pentru soiul din urmă de ortografie, care se întilnește de alt fel în toate limbile (vezi exemple din limbă străine la Paul Princ. 320 sqq.), în afară de explicarea originii sale dacă mai vrea cineva să-î găsească și vreun folos, apoi acesta nu poate fi altul decît doar că află voința în el o satisfacere. La noi Junimea a inaugurat acest fel de scriere (Intr. 56), care trebuia să aibă apoi așa de mare succes la Academia romînă. »In sesiunile generale din 1880 și 1881 Academia romînă, în lungi dezbateri, a așăzat regulele ortografiei romine, părăsînd ortografia etimologică adoptată de societatea academică la 1869, ortografie care

o izolase de mișcarea literară a aproape întregii națiuni, din cauză că acea sistemă de scriere n-a fost primită și întrebuințată mai de niciun scriitor de merit. Academia, reconstituită la 1879 ca institut național, a crezut de bine a reveni asupra acestei importante chestiuni și a întocmi pentru publicațiunile sale o ortografie mai ușoară și mai rațională, lăsînd vechiul etimologizmu riguros, dar nepri-mind nici principiul scrierii fonetice, dupăcum l-au înțales unii, fără nicio regulă, scrii cum vorbești; ia a mărginit regulele scrierii romîne numai în marginile unui etimolo-gizmu romîn, nu latin, și astfel a crezut că a rezolvat de o cam dată chestiunea scrierii limbii romîne, cel puțin în punctele sale principale, prin regulele discutate și votate în ultimele sale două sesiuni generale.◀ (Ortografia limbei romane, București, 1881).

La această regulare a scrierii iudependente de pro-nunțare considerarea etimologiei, luarea adică în vedere a deprinderii, care așa de însemnat rol joacă în schimbările prin scris a vorbirii însăș, este lăsată la o parte. Reforma scrierii, introdusă de adunarea noastră generală în anul 1881 pentru publicările Academiei, se întemeiază pe urmă-toarele două reguli principale. 1. Acolo, unde o vocală sau o consunantă auzită în cuvintele romînești de azi are litera sa corăspunzătoare în alfabetul latin, se va scri totdeauna cu această literă. Vocalele și consunantele, fi-xate astfel în scrierea lor, sînt în număr de 17 (a, b, d, e, f, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v). Iar pentru ж s-a ad-mis j. Cu stabilirea acestui principiu Academia romînă a primit sistema fonetică și a părăsit pe cea etimologică. Căci la scrierea acestor litere nu ne mai întrebăm de proveni-ența originară, ci numai de pronunțarea actuală. Cînd de ex. astăzi pronunțăm cuvîntul bine, îl și scrim bine cu i, deși în forma lui originară ne arată în silaba dintîiū vocala e, adică bene. Tot așa scrim masa, iar nu mesa saū mēsa; fata, iar nu feta saū fēta; nici-unulū, iar nu nece unulū; o, iar nu uă, etc.◀ An. Ac. rom. ser. II, t. VI, sec. I, 70. Numai simetria și ordinea sînt luate în considerare, pentru realizarea cărora servesc două mijloace,

reducerea tipurilor la un mai mic număr. după analogia unuia din ele și acest mijloc l-am constatat deja la toate soiurile de limbă scrisă cercetate — și deosebirea prin scris a omonimelor. Mijlocul întiiu noi analogie l-am numit și pe al doilea l-am pute numi diferențiere, decît o facem aceasta, fiindcă nu mai voim să îmbogățim lista de termeni tehnici. Să se bage însă bine de samă că este mare deosebirea între această analogie și această diferențiere, voluntar întrebuințate la fixarea limbii scrise, și analogia și diferențierea involuntare, a căror discuție am făcut-o altă dată. Ca exemple să ne servească următoarele precepte din ortografia Academiei romîne. Se admite duplicarea lui *s* în puținele cuvinte, în care poate servi pentru evitarea confuziunii între două înțelesuri diferite, *massă* (la *masse*) și *masă* (la *table*), *rassă* (la *race*) și *rasă* (*rasée*), *cassă* (la *caisse*) și *casă* (la *maison*). « Neexistînd nicio cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămîne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba romînă, cît pentru accentuare, se mărginește la conjugății. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar neapărat exprimat prin accent, și anume prin accentul ˘ primit și cunoscut pentru asemenea cazuri. Vom scri dar vede, însă a vedè, laudă, însă lăudà, fac, însă făcù. » Acest articol a rămas numai în proiect, nu s-a admis de Academie. » Pentru sonul *z* se admit două scrieri. Acolo unde flecțiunea romînă îl arată ca provenind dintr-un *d*, se va scrie *z*; asemenea acolo unde se arată *d*, fie și din cuvintele primite în limba romînă ca neologizme; în celelalte cazuri se va scri cu *z*. De ex. creșți (credù), verșți (verde), țeșți (divinù), țiești (diurnă), însă zimbescù, zălogù, lucrezù, botezatù. « » *z* și *z* se vor însămna cu semnul ˘ pus de asupra vocalei, din care în lăuntrul formelor flecționare ale limbii romîne și chiar ale neologizmelor introduse se vede că aù provenit. Numai în persoana 3 singulară a perf. simplu de conș. I se va însămna *z* (cu circumflex). Acolo unde nu se constată provenința lui *z* și *z* în lăuntrul limbii romîne, se vor însămna cu *z*, afară de *z* la începutul cuvintelor în *in*, care se va însămna cu *i*. Vom

scri dar păscuțu, păstoru (pasce), vĕdũ, vĕdĕndũ (vedere), laudãndũ, culegĕndũ, mãna (manualu), lãudã, umblã, pãnã, cãnd, fãntãnã, in, indatã, inceputu, etc.◀ Acest articol, propriu ortografiei Convorbirilor literare, n-a fost admis de Academie, care n-a luat încă pãnã astãzi vreo hotãrire. »*u* se scrie cu *sc* unde vreo formã flexionarã rominã aratã un *sc*, din care a provenit, cunoscu (cunosc), pesce (pescuit), romãnesci (romãnescũ); asemenea și în cuvintul a sci cu derivatele lui, sciințã, consciințã, etc. Se scrie însã Ștefanũ, stergaru, așteptũ.◀ În special *ũ* a dat mare batae de cap nemuritorilor noștri. »*ũ* scurt final se va elimina în toate cazurile unde nu se aude. Vom scri dar om, bun, vedeam, lucrãm, etc. Aceasta este pãrerea majoritãții comisiunii. D-nii Bariț și Quintescu stãruesc însã a mãnține pe *u* scurt pentru rațium gramaticale. Dupã D-lor fãrã *u* scurt se pierde regula pentru deosebirea genului masculin de feminin, se pierde regula unor forme de declinare, regula articolului și deosebirea între singular și plural la conjugare. În afarã de munca intelectualã a comisiunii, aũ trebuit mai multe ședințe de dezbaterre plenarã pentru rezolvirea acestui important punct. »Dupã o discuție, în care D-nii Alexandri și Maiorescu cer suprimarea finalului *u*, deoarece nu se aude, iar D-nii Quintescu, Bariț, Laurian și Ionescu cer mãnținerea lui din considerații istorice și gramaticale, închizindu-se discuția, se pune la vot și se primește urmãtorul amendament propus de D-nii Laurian, Fontanin și Quintescu : în vorbele flexibile sã se conserve *u* final, omu, bunũ, socru, acru, macru, cultulũ, lucrulũ, plecũ, dregũ, facũ.◀ An. Ac. rom. ser. II, t. II, sec. 1, 403—435. Ședințele dintr-un an n-aũ fost îndestulãtoare, ci s-a continuat discuția asupra ortografiei și în al doilea an, cĩnd s-a luat între altele o hotãrire asupra ortografiei diftongilor *ĕa* și *oa*. »Diftongii *ea* și *oa* se vor însãmna cu *e* și *o* cu accent acut, omũ, ómeni, vĕcũ, afarã de *ea* dela imperfect, de ex. mergea, ținea, și afarã de *ea* din stea etc., unde *a* dela fine are o valoare proprie gramaticalã.◀ ser. II, t. III¹ 142—230. Și nici în doi ani nu s-a sfirșit lucrul, ci s-a revenit asupra lui în ser. II, t. VI¹ 65—121, VII¹ 87 135, VIII¹ 143,

IX¹ 154, X¹ 74—75 și s-a revenit probabil și de atunci încoace—căci dela al X-lea tom am renunțat de a mai răsfoi voluminoasele publicații; la ce treabă?—Multe chestii au adus încurcătură, dar mai ales *z*: să-l scrie ori să nu-l scrie? În anul 1888 încă, X¹ 74 »d-l președinte întrebă ce crede Academia că este a se face cu chestia ortografică relativă la *u* mut final.« Și în adevăr oare ce-i de făcut?! Curat vorba veche, parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Ne-am ales din toată această asudare a savanților țării cu o broșurică de trei file, cu 17 articulașe pe dinsele (dintre care două, 10 și 11, relative la *a* și *i*, puse din mila editorului: »asupra acestor două puncte deciziunile academiei au rămas de o cam dată necomplete, după cum se vede din discuțiile urmate în ședințele dela 3 și 6 Aprilie anul curent, căci nu s-a hotărît cum sînt a se scri sunetele *z* și mai cu samă *z* în atîtea multe cazuri în cite vocala originală din care au provenit nu se găsește în etimologia romînă. Astfel fiind, regula pusă mai sus pentru acest caz nu este a Academiei și s-a pus numai provizor spre a umple această lacună.« Broșurica este din tipografia academiei eșită, n-are nume de editor, este ceva oficial, din sînul însuș al maturului corp izvorită. Dar eu aș crede că vreun băiat dela tipografie, fără revizuire de sus, a scris-o, judecînd după curioaza explicație dela No. 15 »Terminația imperfectului verbelor în *é* și *e*, fiind formată dela infinitiv prin adaugerea unui *a*, se va scri *ea* și nu *é*.« Este adevărat că și savanții noștri aveaŭ asemenea curioaze păreri asupra originii imperfectului romînesc, dupăcum se poate vede din Traian, ziar politic, literar, științific și industrial, sub direcția lui B. P. Hasden, București 1869, No. 1 din 16 Aprilie. Dar de atunci au trecut mulți ani la mijloc și Hasden era, cum singur spune într-un loc, la începutul carierei sale linguistice). Ne-am mai ales apoi cu cercetări fragmentare, care de care mai stranii, asupra fonologiei romînești, precum: »D-l Hasden susține că nu există două vocale obscure, ci numai *z*, *z* neexistînd prin sine însuș, ci numai prin influința sunetelor învecinate. Aceste două semne aveaŭ până la 1750 numai o valoare caligrafică: *z* se

punea mai ales la fine, pecînd la mijloc se înlocuia prin *z*. Deosebirea între ele este că *z*, aflîndu-se înaintea lui *r* sau *n* și accentuîndu-se, se pronunță mai dur.◀ An. Ac. rom. ser. II, t. II¹ 407; »D-l Hasdeu declară că a scris până acum și scrie încă cu *é* și *ó*, nu însă pentru vreo rațiune lingvistică, care nu există, ci curat numai ca o facilitare așa zicînd stenografică, în loc de două litere *ea* și *oa*. D-sa recunoaște însă că scrierea *oa* și *ea* este singură justificată prin istoria limbii, căci *a* în *oa* și *ea* nu e o excrescență a lui *o* și *e* și nu are a face cu diftongarea vocalelor latine scurte accentuate la Neolatini din occident, ca în uomo, buono sau bueno, etc., ci este un adaus din afară, analog cu intercalarea vocalei în limbile celtice, adică ceia ce gramatica celtică ne dă ca regula armonizării a două silabe cu vocale eterogene. La Romîni *a* se intercalează între silaba cu *o* tonic și silaba următoare cu *a* sau *e*, între silaba cu *e* tonic și silaba următoare cu *a*. Cazul cînd se naște *ea* înainte de o silabă cu *e* nu e general și se datorește unei pure analogii.◀ ib. III¹ 193 (H. admite diftongarea prin desfacerea în două a unei silabe cu două vîrfuri, Sievers Phon. 230. Decît numai acest fenomen este un mijloc al epentezei, cu deosebirea că, pecînd de obicei sunetul epentetic face dela început parte din aceiaș silabă cu sunetele, în apropierea cărora se naște, atunci cînd el se naște prin gîtuirea unei silabe, se desface mai întîiu de aceasta în silabă deosebită și are nevoie de o contracție ulterioară. În caz cînd, prin urmare, diftongii din uomo, buono, bueno sînt prin excrescență născuți, ca să ne servim și noi de vorba lui H., iar *ea* și *oa* rominești nu, apoi tocmai pe ei, mai mult încă decît pe diftongii romîni, ar trebui să-i însemnî cu două vocale, și nu cu semne diacritice. Apoi de unde a luat că *ea* dinainte de *e* este un product al analogiei?). Și mai departe alte curiozități. D-l Roman face următorul amendament: tonul trebuie neapărat exprimat prin accent și anume prin semnul accentului greu ◌ sunetul accentuat al lui *a* obscur, iar prin semnul ascuțit ◌ sunetele accentuate ale tuturor vocalelor clare, unde accentul tonic nu cade după regula generală. D-sa dezvoaltă acest amendament arătînd

că în limba romină accentul e un punct fundamental după care trebuie să se reguleze toată ortografia. În aceasta rolul accentului este deciziv, căci în adevăr sunetele α și β nu sînt altceva decît accenutații ale celorlalte vocale clare, care, după poziția lor, trec prin patru grade diferite de accentuație. Diferințele între unele din aceste grade trebuiesc neapărat marcate prin accente și în regulă generală se poate zice că accentul \cdot trebuie pus acolo unde vocala este obscură, iar cel surt $\acute{}$ acolo unde vocala este clară, neapărat, în unul și celalalt caz, cînd tonul bate pe acele vocale. « ib. III¹ 183. Mai sus decît această din normă—cum să-1 zic? să-1 zic afirmație—a eminentului academician și filolog stă în importanță doar numai curajul cu care un coleg al său tăgăduiește existența în rominește a diftongilor *ea* și *oa*. D-l Ureche n-a putut lua parte la dezbaterile de anul trecut, fiind absent, dar D-lui este alătura cu fonetiștii care nu fac războiul derivărilor din propria limbă. În cazul de față însă, cu părere de rău, nu va fi pentru concluzia raportului comisiunii relativă la *ó* și *é*. Acest raport zice, spre a combate pe susținătorii scrierii lui *ó* și *é* cu accentul acut, că se cuvine a înșămna alătura cu *o* și cu *e* litera *a*, fiindcă din cauza intonării ș-au însoțit acest son, pentru care există literă latină corăspunzătoare. Este eroare, *e* și *o* în cazurile ca în *cércă*, *tórnă* (citește *cárcă*, *toárnă*) nu ș-au însoțit sunetul lui *a*, ci s-au transformat însele în niște sunete speciale nouă. Nu este exact că *é* și *ó* se pronunță *ea* și *oa*, fie chiar diftongate, ci la rostire urechea mea simte o neîndoioasă deosebire între *é* și *ó* și *ea* și *oa*... « ib. III¹ 189.

73) În rezumat prin urmare fixarea în scris a limbii are loc, din punct de vedere al corespundeții între scris și vorbire, în patru feluri. 1) Scrierea corăspunde cuvintelor tip, astfel încît deosebirea între cuvîntul vorbit și cel scris este aceeaș ca între cuvîntul ocazional și uz. Acest soîu este cel fonetic. 2) De mult ce sacrifici elementului tradițional și tot vrea să te urci în sus, spre stări anterioare ale limbii, rupi legătura între scriere și pronunțare și se uaste atunci scrierea etimologică. 3) De mult ce sacri-

fiei ordinei și simetriei, ajungî de nu mai ții socoteală de uz și îți croești tu unul a parte: scrierea pseudofonetică.

4) Renunți la pretenția de a regula limba și de a stabili concordanță între ia și scrisoare, ci numai pe această din urmă, pentru ochi, o încâtușezi prin analogii și diferențieri: rezultă atunci acel soi de scrisoare, pe care Academia romînă l-a numit etimologizmu național și pe care noi îl vom numi scriere pseudoetimologică.

În cazul întiiu și al treilea nu poate fi vorba de vreo influență a limbii scrise asupra celei vorbite, căci este identitate între amîndouă. În cazurile al doilea și al patrulea însă scrisul influențează vorbitul în sensul acela că omul își potrivește pronunțarea după scrisoare. Și astfel limba scrisă, ia însăș un product al schimbării pe care voința o aduce limbii, servește ca un nou principiu de schimbare pentru această din urmă.

Limba noastră comună a suferit multe schimbări din cauza etimologizmului și a pseudoetimologizmului, și fiindcă felul al doilea de scriere este inherent oricărei ortografii, oricît de demult va fi început un popor a scri și oricît de mult s-ar sili scriitorul de a reproduce exact pronunțarea, apoi influențele limbii scrise asupra celei vorbite vor trebui căutate la Romîni încă de prin secolul al XVI-le. Cine ar vre să facă o asemenea cercetare, ar trebui să studieze mai întiiu cu amănunțime ortografia scriitorilor celor mai cu băgare de samă, și care tocmai pentru aceasta aș putut fi mai mult expuși dorinții de a regula scrierea, precum mai ales a mitropolitului Dosotei, și să o compare apoi cu scrierea altora, oameni conșienți și aceea de cele ce vor să scrie, însă fără pretenții de sistematizare, precum de pildă a mitropolitului Varlaam. Modificările rezultate, dacă am ave poezi de pe atunci, s-ar pute constata în rimele poezilor; fiindcă poezi vechi lipsesc, le-am pute întrevede în pronunțarea actuală. În tot cazul noi putem constata în această pronunțare influențele etimologizmului și pseudoetimologizmului moderne. De pildă *mau*, care se aude alături cu *mău*, este un product al etimologizmului; -*u* dela a treia p. pl. a imperfectului, *lăudău*, *tăcău*, *zicău*, *auzău*, în loc de vechile romîne *lăudă*, *tăcă*, *zică*, *auză*, este un product al pseudoetimologizmului: s-a diferențiat adică în scris întiiu, și apoi și în pronunțare, p. 3

s. de p. 3 pl.; a dela 3. p. s. a auxiliului *am*, pentru vechiul român și dialectal *au*, este un produs al pseudoetimologizmului: s-a diferențiat adică p. 3 s. de p. 3 pl.; vr. *se*, pronunțele acuz. 3. p., care s-a introdus în loc de modernul *să*, este un produs al etimologizmului. Am auzit oameni care pronunță articolul masculin singular, *ómul*, *bóul*: acesta e un produs al etimologizmului și pseudoetimologizmului, care pe întrecute au apărat articolul de peire și-l vor apăra încă probabil multă vreme. Și asemenea fenomene, precum sînt cele înșirate aparțin limbii comune a noastre a tuturor. Individual însă influențele limbii scrise asupra celei vorbite sînt mai numeroase și foarte multe trepte se găsesc dela om la om în această privință, dela omul, care vorbește gramatical și se silește a copia cu pronunțarea exact cele scrise, până la cel care nu vrea să țină socoteală de scris de fel. Și cînd te gîndești pe de o parte că sistemele ortografice la noi încă se bat cap în cap, iar pe de alta că copilul, dela timpul cînd încă n-a avut vremea să-și împlînteze în minte limba comună vorbită învățată pe de rost pe cea scrisă sînt privigherea unui mastru adeseori pedant, vei înțelegi cum mare încercătură de influențe scrise de tot felul trebuie să fi existînd în limba romînească, cum aceste influențe foarte numeroase trebuiesc să fie, dar nu cu una cu două li se poate face o exactă cercetare.

Concluzie.

Dacă la sfîrșitul discuției noastre vom să ne dăm socoteală de raportul în care principiile de schimbare înseș se găsesc unele față cu altele, constatăm că o limită bine hotărîită între ele nu se poate trage, astfel că la cîntare fenomen să poți constata numai acțiunea unuia din ele și la cîntare fenomen altul numai acțiunea altuia: mai multe principii lucrează împreună și pentru a înțelegi o schimbare oarecare trebuie să le ai pe toate în vedere. Alunecarea sunetului, alunecarea înțelesului și toate celelalte principii de noi studiate nu-și împart domeniul limbii așa că să-l poți deosebi în regiuni, în intrul cărora să observi stăpînirea lor exclusivă: ele pleacă dintr-un trunchi comun și se întrepese ca ramurile încalcite ale unei plante. O individualitate nu le poți tăgădui, dar o individualitate

pe deasupra înțeleasă, care dispare la o mai de aproape cercetare: astfel nu poți tăgădui individualitatea ramurilor, dar până la ce adâncime în trunchiul va trebui să tai pentru a le avea în adevăr separate unele de altele? Inșă nu numai din acest punct de vedere se încurcă principiile între dinsele, că nu se pot adică separa domeniile lor de activitate, ci și din acel al caracterelor lor specifice, căci așa de mult samină unele cu altele, cînd bağı bine de samă, încît îți pare separarea lor arbitrară: astfel legiuirea, limba scrisă sînt evident acelaș lucru, apoi diferențierea și lămurirea psihică a cunoștinților aparțin strîns una alteia, dar chiar la comoditate analogia și contaminația pot merge la un loc și tot așa metateza și alunecarea sunetului, iar ceelealte principii sînt la urma urmelor toate schimbări de schelet și de înțales pe care le primește limba, pentru că îi este mai comod cu ele. Această comoditate însă cu toate subdiviziile sale este numai o manifestare a clarificării, cum am văzut, și legiuirea este o părțică din activitatea psihică totală. Cu alte vorbe principiile studiate ue apar, acum cînd le-am sfîrșit de cercetat și le putem îmbrățoșa pe toate deodată, ca o unitate nedespărțită, ca un tot, care numai în întregimea sa considerat poate fi priceput, și anume ele ne apar ca manifestările uneia și aceleiaș tendinți, ca fețele unuia și aceluiaș cristal, ca și colorile din lumina albă, pe care ochiul le poate deosebi cîteodată, dar care de cele mai multe ori se amestecă într-o masă unică. Acest tot nu este numai psihic, nici numai fizic, el este limba însăș care merge pe drumul fatal al mișcării universale, cu toate elementele iei atît de varii la prima vedere, dar atît de greū de deosebit unele de altele, cu mușchii, cu nervii, cu sunetele, cu înțalesurile sale. Principiile de schimbare ale limbii sînt limba însăș, ele nu există în afară de dînsa. Vorbirea nu stă pe loc, ci se schimbă și fazele aceștei schimbări apar ca niște motive ale schimbării. Dacă vei privi vibrațiile unei coarde, ai să te duci cu mintea la arcușul care a mișcat-o, apoi la mîna care a mișcat arcușul, dar de aici vei considera mișcările anterioare pe care le-a făcut cîntărețul pînăcînd să apuce arcușul, și gîndul care a provocat acele

mişcări și stările care au provocat acel gând și vei trece dela fiu la părinte, urmărind astfel șirul mișcărilor, și vei percurge toată seria ascendenților umani și dela om vei ajunge la momiță și la alt animal în sus până la primitiva protoplasmă. Și nici acolo nu te vei opri, ci vei cuprinde firea întreagă vegetală și minerală și vei pricepe în sfârșit acel haos de ondulații și vei zice că lumea este rîu mișcător, din care fiecare val, cînd îți mărginești cercul cercetării, apare ca o cauză de schimbare a valului următor. În starea de imobilitate n-ar fi principii de schimbare în limbă, dar nici limbă n-ar fi. În starea de imobilitate n-ar fi schimbări în lume, dar nici lume n-ar fi, adică s-ar reduce la acel prototip omogen, unde nicio deosebire n-ar exista, nici materie și nici spirit care să o contemple. Mișcarea dă substanței acele nenumărate fețe, supt care ia ne apare, ia deosebește lucrurile unele de altele, ia deosebește și raporturile între ele; și lucrurile și raporturile însă sînt numai formele trecătoare ale unui substrat unic și neperitor, în care se cuprinde tot, materie, spirit, concret, abstract, lucru, raport. Și astfel lumea, contemplată de ia însăș, apare compusă din bucăți, deosebite și în acelaș timp asemănătoare, fiecare cu individualitatea sa și în acelaș timp atît de strîns unite, încît nu se pot despărți unele de altele și nu pot trăi unele fără de altele, calități fără substanță, spirit fără materie, raporturi fără lucruri. Și astfel în scurgerea fără sfârșit lumea, contemplată de ia însăș, apare plină de variabilitate și unică totodată, încît observatorii superficiali aș putut să hotărască că unul ori altul din aceste două caractere ale ieii este real, ori că numai individe sînt și totul este un vis al închipuirii, ori numai totul există iar individele sînt o înșălăciune.

În acest tremur general, care face să onduleze natura, nenumărate forme apar și dispar în masa totulului. Deosebite unele de altele, aceste forme, aceste valuri ale rîului universal aș mai ales o asemănare mare, anume aceia că în mic ele posed toată complexitatea de organizație a totulului: o picătură de apă cuprinde în mic toate calitățile oceanului, o piatră, un grăunte de năsip, o culoare, un su-

net, un spirit posed organizația totul, cu acele deosebiri care constituiesc individualitatea lor proprie. Ia dintr-o pînă o bucată și vei observa că ia cuprinde toate caracterele pînăturii întregi, dar inul a fost poate la dînsa mai puțred, ori mai alb, ori firele sînt mai dese, ori mai simetrice. Ia din natură oricare formă a ie, o bucată de fier, de pildă, și vei observa în ia caracterele lumii întregi, dar cu deosebirile pe care frămîntarea aceștei lumii le-a imprimat: după judecata noastră ominească acest fier este un element din cele cîteva zeci de elemente nedescompuse încă și care ele înseș se compun poate din aceleaș elemente ultime omogene! Este chestia prin urmare de o densitate mai mare și mai mică, de combinarea ori necombinarea cu cutare ori cutare alte minerale și metale. Atîta numai deosebește această bucată de fier de cea mai inteligentă ființă și de lumea întregă. Oricare lucru este deci un microcozmu, care închipuește prin el singur universul întreg. Decît, dupăcum nu este drept să separi prea strict lucrurile unele de altele, tot așa nu trebuie să le identifiți: deosebiri există de la o formă la alta și cu atît mai mult dela o formă la tot, microcozmul este în tot felul de privinți atît de deosebit de macrocozmu ca o celulă de corpul întreg.

Și pentru aceia, ca să venim la subiectul ce pe noi ne preocupă, nu degiaba sistemele ortografice romînești sînt o imagine a întregii vieți romînești (pag. 262). Apoi lipsa de țăr murire hotărîtă a principiilor de noi studiate nu trebuie pusă pe socoteala vreunei nedescoperiri a adevărului, care ar sta în ceva precis și lustruit ca un diamant: toate preciziile și lustrurile sînt semnele slăbăciunii minții de a pricepe adevărul, care este nebulos și incurcat, și cînd vei auzi pe cineva hotărînd cu o dumnezească seninătate da ici, nu dincolo, să știi că ai a face cu o întunecată inteligență, cu un fel de val al riului universal care bate mai mult spre goril decît spre om. Limba trebuie să fie unică pe de o parte, diversă pe de altă parte, clară cîteodată în principiile sale de schimbare, incurcată de cele mai multe ori, pentru că așa e natura întregă și în ia, micul grăunte de năsip, se oglindește imensitatea spațiilor și a timpurilor.

Dar mai cu samă în ia se oglindește vorbitorul cu toate caracterele care-l asamîna cu ceilalți vorbitori și-l deosebesc de dînșii. Fiindcă astfel staū lucrurile și natura se desparte în bucăți deosebite, care se oglesc unele pe altele ca părți omogene ale unui întreg omogen, limba trebuie în adevăr să fie o imagine înainte de toate a celui care o vorbește și, dacă vrei să-ți dai socoteală de un popor, cercetează limba lui ori — căci e tot una — principiile de schimbare ale limbii sale. Aceste principii îți vor descoperi părțile pe care le are comune acest popor cu toți oamenii și cu natura întreagă, dar îți vor arăta și părțile deosebitoare ale sale. De obiceiū caracterele specifice ale activității intelectuale se numesc stil. Dar limba nu numai caracterele intelectului le reflectează, ci și ale fizicului, și deci nu putem vorbi, în înțălesul larg în care discutăm noi lucrul aici, de stiluri. Cu toate acestea, pentru că avem trebuință de un termen scurt, ne vom servi de acest termen și vom zice: în principiile de schimbare ale unei limbi se oglindește totul din care poporul respectiv face parte și tot odată stilul poporului aceluia.

Astfel înșirarea preciză a cuvintelor în propoziția nemțească, cea regulată ca după sfoară în poziția diferitelor membre ale sale (pag. 230) nu este o imagină a întregii firî nemțești cu eticheta cea aspră, cu saluturile ceremonioase chinezești, cu ierarhia sfint observată a gradelor și a titlurilor, care începe cu Herr wirklicher Regierungsrath și merge prin tot felul de ober- și unter- până ajunge la Herr Secretar? nu este o imagine a acelei oștiri disciplinate, care pășește ca un zid mișcător, fără nebun entuziazmu la cîștig și fără destrăbălare la pagubă? Iar accentele lin deosebite dela o silabă la alta și fraza scurtă, tonul cîntător, frumuseța sunetelor limbii franțuzești nu reflectează oare poporul cel plin de gust, Atenianul timpurilor moderne, și plin de practicizmu, care nu se încurcă în ceremonii zadarnice, ci tinde la efectul răpede atins fără multe încurcături și chibzuire? Nu mai reflectează ele însă și spiritul de mahala, cel care se îmbată de aparențe și sacrifică solidul luxului, spiritul de sclifoseală, care dela Paris a inun-

dat Europa? Răstirea vorbirii ungurești, începerea totdeauna cu un accent mult mai puternic decât cel dela sfârșitul cuvîntului ori dela sfârșitul perioadei, răstire care caracterizează și muzica ungurească, nu este închipuirea fidelă a aceluia popor aspru, gata pentru acțiuni extreme la orice ocazie, dar tot atît de gata de a slăbi în proporție egală, atunci cînd coarda cea prea întinsă amenință a se rupe? Nu se vede în ia întreaga istorie ungurească, cu invaziile demonice ale lui Atila sfârșite într-o împrăștiare de pulbere, cu loviturile eroicilor oștiri ale lui Ioan și Mateiu Corvin terminate prin îngenunchierea de secole supt picioarele pașilor dela Buda, cu strania tendință de a repeta în mijlocul Europei robiri asiatice ale popoarelor, tendință ce se va sfîrși probabil printr-o neputință egală? Răstirea vorbirii ungurești în sfârșit, de care s-au molipsit toate națiunile din Transilvania, și Romîni și Sași, nu oglindește acele obiceiuri din topor, acea lipsă de civilitate, acea bătărbănie, care încuujură pe călător dela Pressburg începînd până la poalele Carpaților? Cine a auzit pe un Leah ori pe un Rus vorbind, cu sunetele cele multe tot din vîrfurile limbii articulate și cu gura plină de stupit, și nu s-a gîndit la supt ori la băutură?—Dar pe cîteva particularități prinse din zbor nu poate cineva clădi caracteristica popoarelor, pe cîteva particularități anume ale limbii ori ale restului vieții. Mare noroc trebuie să fi avut Zola pentru a se putea lăuda că cele mai multe (căci de toate nici vorbă nu poate să fie) case burghezești din Paris sînt ca cea din Pot-bouille, că cei mai mulți lucrători sînt niște Coupeau, cei mai mulți țărani niște Fouan. Apoi toate oștirile nemțești vor fi oare ca cele dela Sedan? Pe de altă parte o așăzare de cuvinte, o muzică, o răstire a vorbirii, adică un caracter dintr-o mie altele lăsate în neabăgare de samă, îți pot da dreptul de a stabili egalități cu alte caracteristici tot atît de superficial constatate? Și este adevărat cu toate acestea că atunci cînd vei fi scos în evidență cît mai multe din caracterele specifice ale limbii unui popor, vei putea cu toată siguranța trage concluzii asupra stilului poporului aceluia și stabili egalități între ele și între toate caracteristicile de

pe tot felul de tereunri, fizice tot așa de mult ca și psihice. O asemenea lucrare, dacă vei vrea să ai a face cu aceia ce este atât de caracteristic unei limbi, încît la nicio altă limbă nu se mai găsește, este imposibilă, pentru că ar trebui să tragi în cercul comparațiilor tale prea multe limbi, toate limbile de pe pămînt, și vechi și nouă. Într-un cadru mai strîmt însă, de pildă în sîmul limbilor neolatine, ori germaue, s-ar pute ajunge după multă muncă acolo ca să însire cineva într-un tablou toate caracterele, ori macar pe cele mai multe. Un asemenea tablou s-ar pute numi o istorie a stilului poporului în chestie și am ave în el cuprins tot aceia ce în desfășurarea universului aparține, ca ceva propriu, poporului-microcozmu cutare. Și în mijlocul aceleiaș limbi s-ar pute face acest studiu pentru dialecte, și în mijlocul aceluiaș dialect pentru subdivizii ale lui tot mai mici, pînă la individe. Și cu atât mai mult s-ar pute face studiul acesta al stilurilor popoarelor și individelor, cu cît începători s-au făcut, și nu de ieri de alaltăieri, ci de atunci decînd au început în Europa și studiile gramaticale, anume dela retoricii și gramaticii greci. Decît numai, pecînd la studiarea limbilor oamenilor au procedat dela mare la mic și mai întîiu au studiat limbile comunităților mai mari și pe urmă pe ale celor mai mici, astfel că dialectologia este o ocupație modernă, în studiarea stilurilor s-a procedat din contra, Grecii adică au început cu cercetarea stilurilor indivizilor (precum de pildă Dionysius Halicarnassensis *περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος, περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος*,—pentru ca să cităm un exemplu dintr-o sută), ori ale genurilor literare, mai ales ale discursului oratoric, pentru care probează retorica, studiu grecesc prin excelență, ale cărui subtilități, cu toată deșteptăciunea noastră modernă, de abia le putem pricepe, și noi, își de astăzi, am sfîrșit cu cercetarea stilurilor popoarelor. Dar mult va mai trece încă pînă cînd—macar că lucrul nu este mai greu cu mult—filosofii noștri vor pute produce o stilistică a unui popor, care să fie la înălțimea gramaticii lui Herodianus! N-ar fi trebuință deci de unmiri nouă—precum poate de filosofia limbii, Gabelentz,

Sprachwiss. 372—pentru a înșămna un lucru atât de vechi, care este stilistică curată, și parada de pregătire la o muncă grea, de încurcătură în termeni tehnici, de răscolire a tot felul de banalități filosofice, și mai ales de înecare a unei biete idei într-un nămol de cuvinte, ar trebui să dispară, macar de rușine înaintea bătrînilor Greci, care fără atitea făgăduinți și opintele au arat cei dintîi acest ogor cu bună reușită.

Munca, atunci cînd este vorba de a caracteriza popoarele prin limba lor, este grea din altă cauză, nu din aceea că am ave a face cu vreo strașnică filosofie. Anume istoricul este totdeauna prevenit, și pe domeniul limbii sale proprii și pe acel al limbilor străine. Mai profund cunoscător ar trebui să fie cineva negreșit în stilul poporului din care face parte. Dar care European ar îndrăzni să denunțe defectele nației sale, cînd este hotărît că noi toți, Romîni, Unguri, Ruși, Franceji, Nemți, etc. sîntem cei mai deștepți, cei mai viteji, cei mai nobili, cei mai etc. oameni de pe fața pămîntului? Este permis oare ca să aibă Francezul vreun defect, el care, după mărturia lui Victor Hugo, este singur în stare să gicească secretele seculului (le retour de l'empereur IV: oh! t'abaisser n'est pas facile, France, sommet des nations, și celelalte). Ori este permis să aibă Neamțul vreunul, cel solid și sobru? Ar îndrăzni cineva fără pedeapsă macar beția să i-o pună în spinare? Și Romînul apoi, nepotul lui Traian, nu este știut de toată lumea că poate cucerii cît ai bate în palme toată cultura apusană? că el n-are trebuință de prea multă frămîntare de minte, ci numai așa prin puterea geniului său poate ști toate celea? Ai pute să le spui Romînilor că cultura lor este în mare parte o formă goală, că genialitatea lor este de multe ori numai o nesocotință, că nimeni poate nu se ametește atât de mult cu minciuna ca dinșii, fără să-ți aprinzi pae în cap?—Iar cînd este vorba de limbi străine, noi sîntem totdeauna dispuși să găsim mai multe defecte decît sînt într-adevăr. Omului îi place cu ce s-a deprins și, orice s-ar zice, îi place mai mult clopotnița din satul lui și limba de pe lingă clo-

potniță decît un sat străin și o limbă străină. Și ți se pare, de pildă, că se răstește Ungurul la vorbă, pecînd din contra el vorbește mai armonios decît Italianul. Acestea sînt granițe ale puterii ominești, peste care nimeni nu poate trece. Acestea sînt iarăș probe ale încurcături în care ne găsim, cînd voim să aflăm adevărul, acestea sînt iarăș reflexe ale naturii celei nebuloase în ia însăș. Vom da un exemplu. Gabelentz (răposat anul trecut) era fiul unui poliglot și poliglot el însuș, cu o bogată cultură filologică de tot felul, profesor la universitatea din Lipsca, om așăzat, cuminte, la locul lui, cu toate garanțiile de a fi un judecător integru. Eî bine, punerea predicatului înaintea subiectului în limbile semitice o interpretează în următorul chip — de altfel foarte ingenios op. cit. 392: »Așăzarea verbului înaintea subiectului este semn de o vie sensualitate. Primesc impresia unui fenomen și o fac cunoscută, — acesta-l verbul. Tocmai după aceia vorbesc de lucrul, care mi-a produs impresia, — acesta-l subiectul. Impresia căpătată este în mine, o parte a eului meu însuș, care eî ese astfel împreună cu dînsa la iveală. Pentru aceia numesc acest fel de a gîndi și de a se exprima, un fel egoistic. 'Cade o piatră' se poate traduce astfel: 'Văd saî aud ceva căzînd și acel ceva este o piatră.' Această sensualitate este simțitoare și sentimentală și face din impresiile căpătate subiectul vorbirii, subiectul psihologic al propoziției. Cu această sensibilitate și cu acest sentimentalismu însă stă în legătură și o puternică lăcomie, care pune ușor și bucuros mîna pe lucrul străin. Dorința după noutăți, de a vide străinătatea, tragerea de iniuă la nouă și la știință împinge oamenii din patrie spre țări și spirite îndepărtate. Iubirea de căștig face din ei, cînd e vorba de binele material, niște negustori harnici, citeodată însă și niște hoți și niște potlogari răutăcioși, — ciud e vorba de bunuri spirituale, niște discipuli lacomi de învățatură. Iar punerea atributului înaintea substantivului în limbile indogermanice (fenomen analog celui de mai sus, căci atributul și predicatul sînt mai acelaș lucru, pag. 187) provoacă lui Gabelentz următoarele reflexi 381: »Mai mult preț, decît pe mult lăudata tendință de a da naștere la

forme nouă, pun eū pe altă aplecare a limbilor noastre, pentru care trebuie să întrebuiŃez iarăş termeni în aparenŃă dojenitori, anume pe acei de precipitare, grabă, anticipare. Această particularitate stăpîneşte în caracterul raşei şi al limbilor ieī : un mers grăbit înainte, hotărit mai mult de dorul de a ajunge în viitor decît de aducerea aminte de trecut. Legile care hotăresc sandhi în limbile noastre se bazează în cea mai mare parte pe această notă caracteristică : sunetul următor hotăreşte pe cel precedent, nu din contra. Şi umlaut în germana şi în vechea nordică, epenteza în vechea bactică sînt numai manifestări mai puternice ale aceleiaş tendinŃi. Adiectivul atributiv se aşază de obiceiū înaintea substantivului, căruia aparŃine şi pe a căru formă de gen, de caz şi de număr o împrumută. Iată ce se poate numi prevedere şi îngrijire de mai înainte ! Cînd însă Slavul şi Lituanul în graba numărării prefac noimile după modelul zecimilor : devēti : desēnti, devyni : deszintis, aceasta e curată dare de a tumba ; şi o oarecare grabă după următoarele zecimi arată şi sanscrita ūnaviçati, şi latina duodeviginti, undeviginti.◀ Unul şi acelaş fenomen probează deci la SemiŃi lăcomie după averea altuia, hoŃie şi potlogărie, iar la Indogermani prevedere, îngrijire de mai înainte, grabă, progres ! Şi nici nu putea judeca altfel un Indogerman.

Pe de altă parte, părŃile omogene, în care se desface în mersul său natura, nu se oglindesc unele pe altele şi nu lasă a se oglindi în fiecare din ele totul numai în spaŃiu, ci şi în timp. Adică lumea a fost totdeauna cam aşa şi totdeauna cam aşa are să rămînă : între stările ieī dela un timp la altul se înşiră aceleaş deosebiri, care se găsesc între stările ieī dela un spaŃiu la altul, şi dupăcum în spaŃiu valul oglindeşte mai direct pe cele din apropiere şi pe urmă pe cele mai îndepărtate, tot astfel în timp stările imediat contigue sînt şi cele mai asămănătoare. Fiind astfel, principiile de schimbare ale limbii aū fost dela început cam aceleaş cu cele de astăzi. Cine ar vre să admită identitatea între cele două stări s-ar înşala ca şi acel care ar vre

să admită complecta deosebire. Oamenii, care pentru contiguitatea în spațiu n-au admis totdeauna analogul manifestărilor naturii și ș-au închipuit — dupăcum își și închipuesc încă mulți — că acele manifestări care trec peste marginile observației ominești, precum spațiurile de dincolo de stele și universul, sînt niscaî lucruri despre care ființa pămîntescă nicio cunoștință nu poate să aibă, au admis analogul manifestărilor naturii în timp și ș-au explicat între altele istoria planetei noastre fără ajutorul cataclizmelor, numai prin acțiunea forțelor care și astăzi sînt în vigoare. A-șeia ce au făcut de mult geologii trebuie să facă istoricul limbii, cînd ar ave gust să meargă cu mintea până la cele dintîiu articulări ale celei dintîiu vorbiri ominești. Origina limbii stă înaintea noastră, n-ai trebuință s-o cauți prin alte sfere. Niciun cataclizmu n-a avut loc aici, tot așa după cum n-au avut loc catastrofe în istoria pămîntului. Sunete reflexe și onomatopoeice, ca acele care și astăzi se produc, au servit ca bază pentru alunecările de sunet, alunecările de înțales, analogiile, izolările, etc. următoare, și atîta tot. Decît preciz să afii lucrul, nu te încerca, căci ți-ai perde munca degiaba. Intre cele dintîiu începuturi ale limbii și limba de astăzi se află o enormă distanță în timp, o distanță comparabilă cu cea în spațiu dintre pămînt și ultimele stele zărite cu telescopul. Nicio observație proprie nu este posibilă (căci ca să lași astăzi un copil să crească fără de a fi învățat limba părinților, astfel încît să fie nevoit să-ș croiască el singur una, este cu neputință, și apoi un asemenea copil nu este tot una cu omul primitiv, macarcă asămănare mare între amîndoi există) și sîntem nevoiți să recurgem la inducție, cel de al doilea și ultim mijloc de convingere. Inducția însă se învîrtește pe un teren fals, pe acel al absolutului, și constituie tocmai partea caracteristică a spiritului nostru, care face ca acest spirit să nu fie tocmai imagina exactă a restului naturii. Inducția este bazată pe greșita închipuire că dacă un raport există între două individe, trebuie să existe numai decît și între ideile corăspunzătoare. Aceste idei însă, macarcă un reflex ele înseș al asămănărilor dintre lucruri, sînt cu toate acestea o

plăzmuire a minții și a opera cu ele înseamnă a opera cu lucruri nereale obiectiv, cu lucruri existente numai în subiect, asemănătoare negreșit cu realitățile obiective, dar și foarte deosebite de ele. Apoi aceste idei se întretes în minte astfel, încît ești expus la fiecare moment să lărgesci și să strimtezi cercul inducției în tot felul, fără să mai vorbim de deosebirile mari care pe acest teren există dela o minte la alta, ceia ce îngreuiază comunicarea cunoștințelor. Cu propria observație cunoști individele, te găsești perdut în obiect, și cu toate că acest obiect se resfringe în diferite simțuri în diferite feluri, noi putem pătrunde o bună parte din el. Cu inducția însă te strămuți în mijlocul subiectului, unde lucrezi cu idei, slabe imagini ale asemăuărilor ce există între diferitele forme ale naturii și mai înainte de toate caracterele specifice ale acestui subiect însuș. Dacă ne-am permite încă o imagină—și lectorul va fi priceput că imaginile și comparațiile se potrivesc cu modul nostru de a vede—și pentru aceea ne-am servit așa de mult de dînele. Cînd nu pricepi un lucru, uită-te la altul și poate îl vei pricepe pe acela mai bine. Atunci, cum ți se pare cel de al doilea, cam tot așa e și cel dintiū. Vorba comparaison n'est pas raison este o proastă traducere a preceptului exempla non probant, sed illustrant—am zice că un om, care se gîndește asupra lumii este ca un glob lustruit așăzat pe o înălțime, în care tot felul de obiecte de prin prejur, până la distanțe foarte mari, se reflectează. Acest glob este un lucru analog tuturor celorlalte lucruri și universului întreg, însă și cu caractere deosebitoare, între altele cu acela de a reflecta neexact natura încunjurătoare. Dar oricît de neexactă este oglindirea, cîtă vreme ajung razele de lumină dela obiecte până la dînsul, îți dai socoteală de acestea și vezi colo cutare turn, dincolo cutare casă, etc. Cînd însă razele se stîng, se zăresc, din cauza transformărilor pe care le-a suferit lustrul metalului prin lumină, niște contururi șterse și vezi colo ceva care samină cu orice turn, dincolo alteva care poate fi orice casă. Și acum, dacă te vei încrede tare în acel glob poleit dar săc, vei zice că în lume nu sînt decît case și turnuri de soiul celor de pe dîn-

sul care nici acelea nu se văd cum se cade—. Ori dacă vei fi prea fricos, vei zice că în afară de cele pe glob de, senate alte lucruri asemănătoare în lume nu sint, și că dincolo de orizon (de pildă la doi kilometri distanță) se găsesc cine știe ce minunății și prăpăstii. Din cauza aceasta despre toate lucrurile care nu cad niciodată supt propria noastră observație n-avem decît cunoștinți incurcate și contrazicătoare, astfel că despre acelaș fenomen doi oameni pot susține cu tot atita dreptate păreri contrarii. Toată știința noastră, de a cărei rezultate gem bibliotecile, oricît de strălucită este, se bazează pe propria observație. Ia a crescut în raportul în care a crescut și această din urmă. Toate calculele analogiei n-ar fi în stare să înlocuiască cel mai mic fapt văzut cu ochii. Cît de slabă bază dă judecătii inducția o probează încercările de a vorbi despre regiunile naturii care scapă observării simțurilor, căci atunci plutește mintea în gol și trece dela o contrazicere la alta, fără ca să se poată zice cu toate aceste că n-ar întrevide nimic din adevărul de dincolo de simțuri.

Astfel, de pildă, pentru originile limbii se poate ști atît cît am însămnat noi mai sus în două rînduri. Și cum că într-adevăr mai mult este greu de știut, vom da un exemplu, din care se va vede că acel care vrea să lungească vorba asupra unui asemenea subiect este nevoit să recurgă la curioaze expediente, precum să rezume întiiu ce a spus asupra altor chestii (care nu stau nici într-o legătură cu chestia de față), să afirme cu multă paradă de argumentare că nu-î greu să afli adevărul, să atingă cîteva subiecte controversate, asupra cărora dela un cias la altul îți poți schimba părerea cu exact aceleaș probe, să rezume ce a spus alții totul cu mare pompă și cu seriozitatea unui om care într-adevăr a pătruns până în fundul verității (cu care ocazie se mai zvîrle pe ici colea cîteo citație, cîteo anecdotă, cîteun cuvînt sanscrit ori hotentot ori din altă limbă mai puțin abordabilă)—și la sfîrșit, cît se poate cu mai multe impluturi, pentru ca să se împle macar patru pagini, să-ș zvîrle și el nișcurile sale. Whitney în a XII

lecție vorbește în 48 de pagini (în traducerea lui Jolly, Die Sprachwissenschaft, München 1874) despre origina limbii. Decît numai iată cum procedează. În 4 pagini rezumază lecțiile din urmă (4). Spune apoi într-o pagină că este foarte interesantă chestia și că ia »nu aparține atît istoriei limbii cît filosofiei limbii, care ia însăș este un ram al antropologiei.« (5). Chestia nu-î grea, o nu ! (o pagină, 6). Limba nu-î făcută gata de D-zău (7 pagini. 13). »Oare ce a împins pe om să vorbească ? Spun unia că omul nu poate gîndi fără vorbă. Aceasta nu-î adevărat. Gîndirea există în mod independent de limbă și înainte de dînsa. Omul a vorbit, nu pentru că n-ar fi putut gîndi altfel, ci pentru ca să comunice cugetarea sa altora (20 pagini. 33). Și acum i se pare lui W. că a început să se zărească origina limbii : »de nu mă înșăl, o luminoasă rază de lumină a străbătut în origina limbii prin asemenea considerații. Ar mai trebui numai rezumate diferitele păreri asupra chestiei. Dar tot mai sînt încă de pus vreo cîteva întrebări. De pildă, oare de ce a ales omul glasul ca mijloc de vorbire ? Pentru că limba (cea de carne) se mișcă mai răpede. Oare pe care lucruri le-a exprimat omul întîiî prin vorbe ? întîiî pe cele materiale ori pe cele morale, pe cele concrete ori pe cele abstracte ? Pe cele abstracte-materiale întîiî (și iată una din acele chestii de detaliu asupra originii limbii, care n-ar mai trebui discutată zadarnic, pentru că nu ne vom pute înțălege asupra ieî niciodată. 5 pagini. 38). Vin apoi rezumatele diferitelor păreri date de alții. Trei păreri. Una : cele dintîiî cuvinte aũ fost onomatopoeice. Alta : cele dintîiî cuvinte aũ fost sunete reflexe, provocate prin contactul simțurilor cu obiectul. A treia, împrumutată din System der Sprachwissenschaft al lui Heyse de Max Müller, care-ș bate joc de cele două dintîiî și le numește pe una bow-wow-theory și pe alta pooh-pooh-theory : cele dintîiî cuvinte aũ fost sunete reflexe, dar nu provocate de obiect, ci de cunoștința, care, cînd se prezentaũ în mintea omului primitiv, îl mișcaũ parcă l-ar fi înțăpat,—de unde numele de ding-dong-theory (2 pagini. 40). Teoria lui Max Müller n-are nicio socoteală (1 pagină. 41).

În sfârșit, cînd mai că frică ne era că W. chiar nimic n-are să spună, găsește autorul mijlocul pe ultimele 7 pagini dintr-un capitol de 48 să ne lămurească cu lungi propoziții că negreșit cuvinte onomatopoeice și reflexe au format baza celei dintîi vorbiri, că n-avem încotro, trebuie să admitem acest simplu lucru, și că în afară de el mare minune să fie să mai putem afla ceva!—Cînd ai sfârșit de cetit frumoasa lecție, încă un diamant din coroana de mare filolog a autorului, nu știi, firește, nimic mai mult asupra interesantului subiect decît înainte de a o fi cetit, dar mărturisești că mare meșteșug trebuie să aibă cineva pentru ca așa de puțin să ne spună în așa de multe cuvinte.

În al doilea loc, dacă manifestările naturii sînt omogene, astfel că în una întrevezi pe toate și totul, ele se și deosebesc unele de altele, și dupăcum omogeneitatea lor îți face serviciul de a te pune în stare să pricepi prin comparare pe acele lucruri, pe care nu le poți răpede supune observației ori chiar nu le poți observa de fel, tot astfel constatarea caracterelor proprii ale fenomenelor îți dă mijlocul să pui un frîu destrăbălării inducției, să scapi de sub stăpînirea neînfrînatei tendinți ominești de a vede în toate părțile identități și absoluturi, să pătrunzi mai de aproape în cunoașterea obiectului. Cînd ajungi anume a cunoaște cît mai multe caractere proprii ale unui fenomen și constăți printre ele semnul deosebitor pe care i l-a dat natura pentru a-l separa de celelalte fenomene, ai privirea ațintită asupra lor și, condus ca de un steag de recunoaștere, tăgăduiești prezența fenomenului acolo unde nu le observi pe dinsele. A samină într-adevăr cu B: după cum e unul, cam tot așa e și celalalt. Dar și se deosebesc unul de altul, și nu tot ce se întîmplă la unul, se întîmplă și la celalalt. Și cînd A, B fac parte din acele valori care se deosebesc mult unul de altul, primejdia de a te lăsa înșălat de inducție este mai mică. Cu cît samină mai mult însă, cu atît primejdia crește de a adopta cu ghiotura și fără niciun control la unul cele ce ai observat la celalalt. Nebunie este de a-ți închipui că ai priceput ceva așa de bine,

încît pelingă cutare caractere să nu mai admiți și altele: atunci iar rob al inducției te faci și iar te expui să reduci toate la un calup. Dar tot așa nebunie este ca orice vezi la un lucru să admiți la altul, și anume cu atît mai mare nebunie, cu cît cele două lucruri se deosebesc mai tare unul de altul. Un fenomen, oricît de greu se deosebește de cele de prin prejur și oricît de mult formează cu acestea un tot nedespărțit, are o independență oarecare, și în această independență trebuie să ne încercăm a-l pricepe, dacă voim să-l pricepem cum se cade. Lucrurile trebuie pricepute și explicate în ele înseși și prin ele înseși. Compararea trebuie să servească numai pentru a descoperi, prin mijlocirea celor mai ușoare de priceput, firea însăși a celor mai grele. Compararea îți scoate la iveală fondul comun al formelor naturii, dar pelingă acest comun trebuie să pătrunzi numai decît părțile deosebitoare ale acelor forme, dacă nu vrei să plutești în buimăceală. Cu cît mai mult pătrunzi în aceste deosebiri și cu cît te ferești mai mult de a nu strămuta caracterele dela un lucru la altul, cu atît ești mai sigur de a te apropia de adevărata priveliște a obiectului. Omul nu poate fi destul de prevenit încontra acelei tendinți de precipitare, de tindere la absolut și la identitate, care amenință să șteargă deosebirile formelor: este un fel de dor după neant, după haosul unic și uniform, dela care a plecat natura și spre care poate se întoarce, acea inducție, ce s-ar pute considera, ia și nu poezia, ca o aducere aminte din timpul de pecînd omul se perdea în uniformitatea totulului. Și cînd ai a face cu fenomene grele de observat și grele de înțales în ele înseși, cum sînt cele psihice (căci orice s-ar zice asupra siguranței simțului intim—iar o vorbă goală această siguranță tot mai greu este de observat psihicul decît fizicul), mai este încă permis să abuzezi de acea tendință. Cînd ai însă a face cu lucruri mult mai ușoare, pe care le-ai pute stăpîni relativ destul de bine, dacă ți-ai da osteneală, și recurgi cu toate acestea la extravagante analogii, trase din tot felul de alte fenomene, care de care mai îndepărtate de al tău, apoi atunci ești vinovat de a fi procedat fără pricepere.

În special limba, ori principiile sale de schimbare— căci nu există independent unele de cealaltă—, îș are viața sa proprie, de care numai decît trebuie să-ș dea istoricul socoteală. În această viață proprie unele fenomene sînt caracteristice și constituesc stilul, altele sînt comune cu ale altor limbi. Toate la un loc, caracteristice ori nu, sînt proprii limbii, aparțin firii acesteia și din firea acesteia însăș trebuie scoase la iveală și pricepute. Vreaș să zic că, fără să fugi cu mintea prin regiuni străine, trebuie să ai băgarea de samă ațintită înainte de toate asupra limbii însăș pe care o cercetezi. Priviri de tot felul în tot felul de direcții poți face și trebuie să faci, căci limba, pe care o studiezi, nu este doar complect izolată de restul lumii, ci face parte intimă din aceasta, dar să nu perzi țalul din ochi și toate comparațiile să-ți servească numai pentru a scoate în relief individualitatea lui. Cu cît mai mult ți se arată individualitatea aceasta, cu atît mai răpede gicești oarecum restul, dupăcum două laturi ale unei arhitecturi oarecare îți dau bănuiala cam cum trebuie să fie palatul întreg : orice analogii de pe afară scoase nu te pot servi atît cît acele scoase din însăș limba studiată, tot așa după cum oricîte colțuri din zidiri străine nu te pot lumina asupra cutării zidiri atît, cît te luminează un colț zărit din aceasta însăș. Deci, să ai în vedere la explicarea unui fenomen limbistic toate principiile de schimbare după modul cum lucrează ele în cazuri sigure. Legile, negreșit, nu le vei pute afla pe toate, și vor rămîne totdeauna lucruri, pentru explicarea cărora trebuie să-ți declini competența. Însă a explica un fenomen oarecare contra normei unui principiu, cînd el se explică lesne după norma altui principiu, este greșală de neertat. Și pentru a pricepe bine acest precept vom da un exemplu. Va trebui să luăm lucrurile cam de departe, dar, judecînd bine importanța lor, găsim că a lungi puțin vorba nu este de prisos.

La 1829 trăia la Viena învățatul Kopitar, slavist care se ocupase întru citva și cu limbile albaneză și romină (o scurtă notiță biografică și bibliografică asupra lui dă Bogdan în C. L. XXVII, 1062). Cu ocazia unei recenzi asupra

dictionarului lui Bob și a celui de Buda (Intr. 156), făcută de dînsul în Wiener-Jahrbücher din April-Maiu-Iunie 1829 (citată în treacăt de Hasdeu în Cuv. II, 647), acest învățat s-a întins mai mult decît oricare alt străin înaintea sa asupra legăturilor ce există între limbile albaneză, romină și bulgară din punct de vedere al sintaxei, precum și asupra originii limbii romînești, și aceasta pentruca »pe de o parte să îndemne pe Germani la studiarea mai profundă a unui popor vechiu, care era odată, cum spune Herodot, cel mai numeros după Indiani, care a produs pe Orfeu și a ospătat pe Cadmus, din al cărui sin a eșit Alexandru Machedon.... iar pe de alta ca să apere, cît se va pute, începuturile literaturii naționale a Romînilor de un mers greșit provocat de prejudații.

Iată care sînt în rezumat părerile lui Kopitar. După ce arată prin exemplul limbilor occidentale, care au cuvinte nelatinești și ortografi fonetice, fără ca pentru aceasta să le conteste cineva caracterul de limbă romanice, că este greșită dorința Romînilor de a alunga toate elementele străine din limbă, de a le înlocui cu elemente latine clasice și de a scri etimologic; autorul probează foloasele alfabetului chirilic asupra celui latinesc prin aceia că el diptiui are de ajuns caractere pentru sunetele limbii noastre, pecînd cel de al doilea are mai puține, și propune, pentru cazul cînd ar voi cineva să alunge numai decît scrierea slavonească, să se facă un amestec din cele două alfabete. Luînd apoi în cercetare origina limbii noastre, Kopitar, inspirat de Thunmann (*Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Halle, 1774) și de Raynouard (*Grammaire comparée des langues de l'Europe latine*, Paris, 1821.— Citatele din acești autori vezi-le în Kopitar), găsește cauza deosebirii limbilor romanice între ele în aceea că s-a amestecat un element comun, limba latină, cu un element diferit la diversele popoare, limbile autohtone; consideră limba tracă drept elementul autohton care amestecat cu limba latină populară a dat naștere limbii romînești; spune că limba albaneză este limba veche ilirică păstrată neatinsă de influința romană în munții Haemus, și că limba romină, cea mai veche din limbile romanice, nu-ș are origina dela Traian, ci cu mult de mai înainte, de atunci adică decînd Romanii au pus întiaș dată piciorul în Iliric (a. Chr. 219).

Că Albaneji sînt vechii Iliri crede K. că probează priu faptul acela că în limba lor sînt mulțime de cuvinte latinești, în care pronunțarea lui *c*, *g* înaintea vocalelor palatale s-a păstrat guturală; iar că Romîni sînt Albaneji el

crede evident pentru două motive, întâi pentru că sînt multe cuvinte albaneze în limba romînă, și al doilea pentru că articolul se pune în urma substantivului atît în limba albaneză cît și în cea romînească. Acest fapt, întrebunțarea articolului la sfîrșit, pe care-l probează că există tot prin influința tracă și în limba bulgărească, și pe care nu-l găsește în altă parte în Europa decît la Basci și la Scandinaui, K. îl consideră ca o asemănare completă formală.

Scurta notiță a învățatului vienez dela 1829 a avut, în ce privește mișcarea științifică din Romînia, un mare efect: ia a provocat întreaga activitate a lui Hasdeu pe cîmpul filologiei; căci dorința mai ales de a proba convingerea, a priori făcută prin K., că Romînii sînt același neam cu Albanezii, l-a împins să întreprindă acea serie de cercetări filologice care s-a continuat cam de pe la 1873 pînă la 1883 în Col. Tr., și aceiași dorință nu l-a părăsit nici dela 1883 încoace, cînd fapte de ordine mai înaltă, metafizice și spiritiste, l-au atras în cercul lor, astfel că tot ia formează călăuza eminentului barbat în ale sale miscellanea, pe care le publică supt numele de Magnum Etymologicum, și în articulele răzlețe din R. N. (precum v, 5 'Strat și substrat': toate popoarele balcanice, Romînii, Grecii, Albanezii, Serbii și Bulgarii, ne apar acum ca o singură familie strîns înrudită, ca un συμπεσσιον de frați, de veri și de cumnați. v, 287 'Un element femeesc în limba romînă': pag. 144. vi, 85 'Basarabii': Basarab=ban+sarab (sarabi este numele castei nobiliare la Daci). vi, 301 'Statu-palmă-barba-cot': »la Daci cot însămnă ceva foarte mic, un rien, presque rien. c). Iar credința ce avea K. că prin cuvinte albaneze găsite în limba romînească și prin asemănări sintactice din punct de vedere al întrebunțării articolului se poate proba comuna origină a limbilor albaneză și romînă, a insuflat lui H. planul cercetărilor sale. A căuta cuvinte albaneze și a proba asemănări între cele două limbi din punct de vedere al întrebunțării articolului i s-a părut mijlocul cel sigur de a proba aceiași origină etnică pentru Romîni și Arnăuți.

Sarcina lui H., dacă ș-ar fi propus numai să afe cuvinte albaneze în limba romînă, n-ar fi fost tocmai grea; pentru că, ori de am admite un împrumut recent între cele două limbi, ori de am admite o moștenire comună, înrudirea de înțales și de schelet între multe cuvinte albaneze și romîne este așa de mare, încît este evidentă una și aceiași origină. Ar fi trebuit în acel caz să probeze numai imposibilitatea unui împrumut recent. H. însă, care admitea dela început fără alte probe că Romînii și Albanezii au avut a-

ceias limbă cu o mie și cîteva sute de ani în urmă, s-a găsit îndreptățit de a nu insista de fel asupra elementului albanez, ci asupra celui dac, și de a se ridica la prototipele dace pe baza cuvintelor albaneze. Odată pornit pe acest drum, a crezut că poate să se încerce a dezgropa și celelalte cuvinte dace, pentru care nu sînt analoage la Albaneji și care 'trebuie să se fi găsit cu grămada în limba romînă.'

Vom iușira mai întîiu cuvintele considerate de H. ca dace și vom arăta apoi de ce metod s-a servit ca să ajungă la diusele. În iușirarea cuvintelor am observat ordinea cronologică, fără ca să avem pretenția de a le fi înregistrat pe toate, căci ne-am mărginit analiza la cercul Col. Tr. (1873-1883) și chiar, fiindcă n-avem la îndămină colecția completă a acestei reviste, dăm citațiile nu numai dintr-însa, ci și din diferitele extracte pe care le-a făcut H. din ia supt felurite titluri (asupra bibliografiei cf. Intr. 20).

zărână (Col. Tr. 1873, 80=dac dierna ori tierna); ortoman (ib. 85); suf. -man și -andru (ib.); jiiu (ib.=dac sil); jilț, nume generic al pîrăului în Oltenia (ib.); argia (ib. 222=dac argilla); codru (ib. 110, 244 Noembre=alb. kodre); brad (ib.=alb. bred); mire (ib. 110=alb. mire); gîdil (ib.=alb. gudulis); ciocirlie (ib.=alb. zoc); ciomag (ib.=alb. ciomafe); pat (ib. 112=alb. pat); simcia (ib. 239=dac *σχυψήρα*); barză (ib. 110 [Cuv. I, 269]=alb. bard); stejar (ib. 244 Noembre=dac. sthagara); țundră (ib. 218=dac tundra); rimf (ib. 221=dac *ρομφάρα*); malaiu (Col. Tr. 1874, 52); gordin (ib. 90); dulău, dolcă (ib. 173); mosoc (ib. 174); țurcă (ib. 175); cioară (ib. 176); iele (ib.); cioban (ib. 103); baci (ib. 104); urdă (ib. 105 [Cuv. I, 307]); brinză (ib. [Cuv. I, 190]); traistă (ib. 116 [Cuv. I, 304]=dac staristra, alb. trastă, trase, draștă, ștreiță); ademenesc (ib. 102); stîină (ib. 105=dac stana); doină (Principii I, 20 [Col. Tr. 1882, 397, 529]=dac daina); melc, culbec (ib. 88 lecția IV [Col. Tr. 1883, 193]=dac miliku, kadmiliku, alb. krămili, kă9mili, kărmili, kremi, kărmi); ghinț (Col. Tr. 1876,1 alb. ghiuș, dac. ghiuga); hojma (ib.=dac. ghiugama); moț, azugă, cujbă, vatră (ib. 32); ghiob (ib. 97=dac ghiuba); vij (ib. 123); pronumele o, personal și nedefinit (Col. Tr. 1877, 461=dac va); mazîre (ib. 522=alb. možulă); mînz (ib.); bunget (ib. 577=alb. bungh); viezure (ib. 579=alb. viežulă, dac viedula); interjecția deh (Cuv. I, 275=alb. deh); dezgauc (ib.=alb. cauca, dac. cauca); măgură (ib. 288=alb. magulă); mal (ib.=alb. malli, dac malva); moștean (ib. 294=alb. moșim); mugur (ib.=alb. mugul); noian (ib. 295=alb. uana); vr. sămărit, vesel (ib.

299); po din posomorît (ib. = alb. pa); sufixul -tî din sãmu-esc, cãpãtuiesc, etc. (ib. 301 = alb. u din plumbue, peškue, etc.); stãvar (ib. 303 = alb. stavã, mulțime); vr. uture, buhnã (ib. 309 = alb. ut); coteiũ (ib. 274 = alb. kut); crieri (ib. = alb. krie); dracilã (ib. 276 = dac drocila); vr. lostun, guzgan (ib. 287 = alb. loș); susaiũ (ib. 303 = alb. șușalyã); simbure (ib. 309 = alb. sumbulã); genune (Cuv. II, 201); rațã (ib. 16 = dac anatia).

Alãturi cu cãutarea prototipelor la acele cuvinte, pe care le considerã ca rãmãșițã dela Daci, H. a cercetat etimologiile și la alte multe elemente din limba rominã (Cuv. I, II, passim). Avînd a caracteriza aici priceperea cu care a procedat la cercetarea originilor limbii noastre din punct de vedere al dicționarului, vom lua în considerare mai jos întreaga sa activitate pe acest teren.

H. stabilește urmãtoarele reguli, care trebuie sã conducã pe filolog în cercetarea etimologiilor (Principii I, 72 sqq.; Fragmente pentru istoria limbii romine, I, 17, Bucur. 1876; Col. Tr. 1876, 179). 1) A aduna despre fiecare termen pus în dezbateri tot ce s-a scris asupra-1, analizînd opiniunile altora mai înainte de a propune pe a sa proprie. 2) A oferi despre accepiunea sau forma fiecãrei vorbe romine texturi de prin monumentele noastre literare din diverse timpuri. 3) A nu recurge la sanscrita mai înainte de a fi restabilit, prin comparația variantelor dialectice sau din limbi congeuere aspectul cel mai vechiu fonetic și logic al terminului romin. 4) A pãzi legea de corespondența sonorilor din limbã în limbã, silindu-ne a nu scãpa din vedere în vorba supusã cercetãrii niciunul din elementele sale constitutive, fie el cît de mic în aparențã. 5) A sprijini orice schimbare sporadicã sau puțin evidentã, fie în forma unui termen, fie în semnificația lui, prin alte cazuri perfect analoge, luate din aceiaș limbã în privința fonetizmului, iar în privința tranziției logice din orice alt graiũ. 6) Cînd vorba rominã existã de odatã în una sau mai multe limbi eterogene, a nu decide a priori cine de la cine o va fi împrumutat, ci a cumpãni mai întiiu, prin lingvistica ajutatã de istorie drepturile fiecui asupra cuvîntului în chestiune. 7) O tranziție foneticã legitimã într-o limbã oarecare nu urmeazã încã a fi legitimã în toate limbile, ci pentru orice graiũ trebuie sã se deie o demonstrație separatã. 8) Treccerea unui cuvînt dintr-o limbã în alta prin împrumut este supusã unor reguli de altã naturã decît acea priu moștenire, dar aproape tot atît de precize, excepiunile în ambele cazuri trebuind a fi justificate. 9) O analogie care se aduce pentru a face probabilã schimbarea foneticã a unui

cuvînt prin trecerea lui dintr-o limbă în alta, trebuie să fie exactă, adică să aibă în vedere aceleaş sonuri din aceleaş limbi. 10) Vorbînd despre mai multe semnificaţii ale unui cuvînt, să căutăm cu stăruinţă a stabili mai întîiî genealogia lor, ferindu-ne a lua o semnificaţie derivată drept semnificaţie fundamentală. 11) De a face deosebiri dacă un cuvînt oarecare face parte din sfera mesologică, genealogică ori antropologică, adică dacă este împrumutat din altă limbă, dacă este moştenit dela limba mamă, ori dacă-ş are origina în natura ominească, astfel ca apariţia să-1 fie posibilă pretutindeni şi totdeauna.◀

În cercetarea etimologiilor sale cu toate acestea H. nu ţine socoteală de aceste precepte, pe care de altfel le stabileşte aşa la întimplare, fără să-ş dea socoteală de principiul din care izvoresc; căci, afară de regulile de supt 1, 2, 3, pe care le observă totdeauna, făcînd vădite în acest chip bogatele sale cunoştinţi bibliografice, nu ia în considerare pe celelalte. Ba aceia ce-l caracterizează chiar este tendinţa de a afla originile cuvintelor fără o cunoştinţă prealabilă a modului cum se schimbă sunetele în cuvintele romîneşti împrumutate ori moştenite, adică nesocotinţa regulii de supt 4. Şi pentru a face vădit acest lucru, vom înşira cîteva din etimologiile sale şi vom arăta abaterile lui H. dela înşăş regula sa.

Din anteromanele *giuga* şi *giuba* derivă pe romîneştile *giuž* şi *giob*, fără să ţină socoteală de faptul acela că orice *g* roman înainte de *i* se preface în *ġ*. Că rău a făcut că n-a ţinut această socoteală este lesne de înţales; căci dacă un *g* roman s-a prefăcut în *ġ* în anumite împrejurări, cu atît mai mult a trebuit să se pretacă în *ġ* guturala din *giuga*, *giuba*, adică din acele cuvinte care erau în limbă cu mult înainte de primirea elementelor romane. Regula de supt 8, că 1 trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta prin împrumut este supusă unor reguli de altă natură decît aceea prin moştenire, dar aproape tot atît de precize, excepţiile în ambele cazuri trebuînd a fi justificate, nu se poate înţalege decît despre cuvintele intrate în limbă în urma unui fenomen oarecare: cuvinte slavoneşti, de pildă, cu *g* înainte de *i* se înţaleg, pentrucă sint mai nouă în limbă decît cuvintele romane şi au putut intra atunci cînd prefacerea lui *g* în *g* era un fapt împlinit; dar să găsim guturala neschimbată înainte de *i* la cuvinte anteromane e peste putinţă. Rezultatul acestei lipse de metod este că întreaga muncă a rămas zădarnică, că toate apropierea cele trudelnice pe care le-a făcut pentru a lega radicalile *giuga* şi *giuba* cu tot felul de radicale indogerma-

nice ne-ar proba poate numai ridicarea la limba primitivă a albanezului ghinș și a bulgarului hnb, și că a făcut istoria limbilor albaneze și bulgărești, iar un a limbii românești.

Sufixele *-mán* și *-ándru* le pune pe sama Dacilor, fără să ia în considerare prefacerea regulată în *i* a lui *a* acc. urmat de *n* din cuvintele romane și fără să citeze vreun exemplu sigur de *a* acc. urmat de *n*, din cuvinte romane și din aceleaș împrejurări, neprefăcând în *i*.

Pe *dómá* îl derivă din anteromanul *dáina*, cu toate că *a* acc. nu se găsește prefăcând în *o* în asemenea împrejurări la niciun alt cuvânt, iar *o* acc. (H. ar pute spune că prefacerea în *o* a lui *a* este ceva anteroman) în elementele romane, și cu atât mai mult în cele anteromane, se preface totdeauna în *oa*, când în silaba următoare este un *a*.

Și tot asemenea admite prefacerea în *viézure* a traciului *viedula*, cu toate că *l* nu se schimbă în șnerătoare decât înaintea lui *i*; identifică pe *ma'gurá* cu alb. magna, cu toate că nu se mai poate da vreun exemplu românesc unde *a* acc. în aceleaș condiții ca în magna să se fi prefăcând în *a*.

Despre *cátsél*, *cátséá* (Cuv. I, 274) spune că ar pute proveni din catulns, și despre *cátséá* spune că ar pute proveni și din nngnr. *kntya*, pecind în adevăr din catulns nu ne putem explica nici pe *l* din *cátsél* (căci orice *l* între vocale se preface în *r* la elementele romane), nici pe *e*, nici pe *ts* din *t* (căci *t* se preface în *ts* numai înainte de *i*), nici accentul de pe penultima; iar din *kntya* nu ne putem explica accentul și pe *ts*, căci nu *t* înainte de *i* se preface în *ts* numai la elementele romane și prefacerea lui *t* în *ts* nici nu este ceva românesc, ci ceva propriu limbii latine populare, pe vremea existenței căreia nici nrme de cuvinte nngurești nu se pomeneau în limba românească.

Despre *gurgúú* (Cuv. I, 274) spune că nu poate eși din *gurgulio*, ci din *gurgullns*, pecind tocmai din contra, dacă ne ținem de legile de corespondență a sunnilor din limbă în limbă, tocmai din *gurgulio* trebuia să iasă *gurgúú* (regulă: orice *l* din elemente romane se moaie înainte de *i*+vocală și apoi cade, *bátáie* *battalia*, *fiú* *filins*, *íie*—*ilia*, *íepure*—*lepure*, *meiú*—*milinm*, *mírunotáie*—*minntalia*, etc.), iar din *gurgullns* numai *gurgúl* (regulă: orice *ll* între vocale rămâne neschimbat, dacă cea dintúú vocală nu este *e*, *i*, *u* și cea de a doua *á*, *i*, *cále* *callis*, *vále*—*vallis*, *cal* *caballns*, *moále*—*mollis*, *šálár*—*sellarius*, *stéle* *stellae*, *íéle*—*illae*, etc.).

Despre vr. *pestíre*, întirziare, afirmă că nu e altceva decât postire (Cuv. I, 296), cu toate că prettindem aiurea grupul *sti* din elementele romane a dat naștere lui *ști* în rom. (cf.

cîştig—castigo, *creştin* christianus, *oşti* hostes, *acéşti*—*ecce*+*isti*, *veşmî'nt*, *veştmi'nt*—*vestmentum*).

Tot așa de puțin observă H. și celelalte reguli.

Astfel în contra regulii 9 păcătuiește cînd zice că din *cadmilicu* dac a eșit *cadamelc* romînesc întocmai așa după-cum din *adverum* a eșit *adevâ'r*, pecînd în *adevâ'r* din *ad*+*verum* se intercalează un *e*, nu *a*, dacă nu cumva a rezultat ceia ce este mai probabil—din *ad*+*de*+*verum*; și cînd spune că în *codomelc*=*cadamelc* s-a prefăcut *a+m* în *o+m*, dupăcum a avut loc prefacerea în *foáme*—**fomes*, pecînd la această din urmă vorbă a acc. s-a prefăcut în *o*, iar nu *a* neacc. Apoi nu ține socoteală de numita regulă atunci cînd admite prefacerea lui *codomelc* în *culbéc*, fără să probeze prin exemple posibilitatea căderii lui *d* și a metatezei *bl* *lb*; și cînd tăgăduiește fără motiv posibilitatea provenirii lui *melc* din *milax*. În adevăr greul este de a admite metateza *milax*—*limax*; odată însă aceasta făcut, exemple sigure sînt pentru a întări derivația lui *melc* din *milax*, care ar fi putut avea calea următoare: *milace*—*melace* mealăce—mearăce pl. mearăci—mearce pl. mearci (cf. pentru căderea lui *d* neacc. *destul* de+sătul, *tăt-so*, *sór-ta*, etc.)—mearc pl. mearci (mearc supt influința pluralului, cf. *berbéc*, *șoárec*)—mealc pl. mealci (cf. *adúlmec*—**adurmec*, *túlbur* turbur) mealc pl. melci—melc pl. melci (melc supt influința pluralului).

Incontra regulii 11 greșește cînd dă o origină genealogică sufixului verbal *-u* din *căpātuésc*, *genuésc* și sufixului verbal *-u* din limba albaneză, *peškue*, *plumbue*, pentrucă și una și alta din aceste limbi an dezvoltat în mod independent, antropologic (ca să ne servim și noi de terminologia lui H.) această formă (pag. 155).

Incontra regulii 5 greșește cînd zice că germanul *framea*=tracul *բրաբա* prin metateza lui *f* (care *f*?) și prin trecerea lui *o* în *a*, dupăcum la Celți a eșit *lang* din *λσγγη* și dupăcum la Slavi a eșit *mrvav* din skr. *vamra*. Ce are a face slavicul *mrvav* cu celticul *lang* și cu germanul *framea*?

Este cu atît mai curioasă la acest barbat uitarea veșnică a unor reguli de procedare puse numai de formă, cu cit, cînd este vorba de etimologiile altuia, e foarte dificil. Astfel imputa lui Cihac (Col. Tr. 1876, 183) că, pentru a proba prefacerea în *ie* a grupului inițial *le* din cuvinte străine, aduce ca exemplu prefacerea în *iu* a grupului *liu* din vsl. *liubiti* *iubire*; că pentru a proba posibilitatea căderii lui *b* în *lnbrico* *línec*, adică într-un grup de consunante, aduce ca exemplu căderea lui *b* în *caballus*, adică între două vocale...

În strînsă legătură cu această lipsă de metod în cer-

cetarea etimologiilor stau două fapte importante, întiul stabilirea de norme ad hoc, și al doilea, consecință a celui diutiin, legi fonetice pripite.

Norme ad hoc înțeleg eu că se stabilesc atunci, când cineva hotărește mai denainte prototipul la care vrea să ridice nu cuvint, și apoi cantă cu orice preț analogii, de cele mai multe ori foarte puțin probabile. Ex. *criere* trebuind să vie numai decît din albanezul *krie+re*, H. găsește suf. *re* la *spinăre* = *spina+re*, pecind în realitate nu sufix nominal *re* nu există și în *spinăre* sufixul este *-alis*, nu sufix impetrit. *crets* trebuind să fie numai decît *crispus* și *tricolîcū* trebuind să fie *pricolîcū* (Cuv. I, 111), găsește o analogie pentru schimbarea lui *p* în *t* în zaconicele βρωτή—βρωτή, Ἰ-τῆ φ-ῶν, cu toate că în realitate s-a schimbat la Zaconi nu sunetul închis *p* în sunetul închis *t*, ci spiranta labială *f* (cum sună în ngr. φ) în spiranta dentală (cum sună în ngr. ῥ). *ziiu* trebuind să fie numai decît *sil*, cantă cu orice preț exemple de schimbarea lui *s* în *z* și găsește pe următoarele: *zâle* (salbie, sange)—*salvia*, *zold*—*solidum*, *zâts* *sessus*, *zac*—*sac*, *zâvră* *сурца*, *zémłá* germ. *Semmel*, *zélitsá*—ung. *szellő*, *zémługá*—*salmo*, *zīgá*—*Sigismundus*, *zīgárit* ung. *szigorú*. În realitate însă tocmai *s*—*z* provine regulat dintr-un *z* dela sfișitul radicalelor străine și romane, când vine în contact cu *i* dela terminații ori dela sufixe: *boz boži*; *obráz*—*obrázi*; *vitéáz* *vitézi*, *vitezie*; *núcáz*—*nícăzire*; *putrežúne* și *putreğúne*—*putrez*+*-iune* (pag. 182. Forma *putreğúne* provine din cauza africateri *dz*—*di*, care devine *dž*. De aceea și pronunțarea *ğ* se aude în Moldova, unde chiar astăzi pe alocnrea lat. *di* se pronunță ca *dzi*; pecind pronunțarea *z* se aude în Muntenia, unde se știe că încă din al XVI secul *z*—*di* a încetat de a mai fi un sunet dublu. Intr. 71); *rotunzór* și *rotunğór* *rotunz*+*-ior* (aceiaș observație de făcut ca la *putrežúne*); *mizloc*—**miziloc*, **mizuloc* (În cuvintele romane *putrežúne*, *rotunzór* și analoagele nu trebuie să căntăm niște formații vechi prea tare, din acel timp adică decind *d* nu se prefăcuse în *z* supt influința lui *i*, nu trebuie să egalizăm pe *râpežúne* cu *râpediúne*, pe *putrežúne* cu *putredúne*, pe *rotunzór* cu *rotundiór*, etc., căci din *râpediúne*, *putredúne*, *rotundiór* ar fi trebuit să avem *râpezúne*, *putrezúne*, *rotunzór*, dupăcum avem *orz*—*hordenm*, *frúnzâ*—**frondia*, *miez* *medium*, *zâu* *dens*, *rázâ*—*radius*. În *putrežúne*, de pildă, s-a alipit suf. *-iune* de radicalul *pútređ-* atunci când *d* din acest radical se prefăcuse deja în *z* (ori *dz*) supt influința lui *i* dela pluralul *pútrezi* ori din altă parte, și prin urmare

prototipul acestui cuvînt este **putrezîine*. Tot astfel se petrec lucrurile cu *rotunzói*, *râpezóbr* și cu toate acele formații romane unde se găsește în aparență un *d* urmat de *i*+vocală prefăcut în *ž* sau *ġ*. *z* s-a păstrat neschimbat înaintea de *i* la cuvintele romane numai atunci, cînd contactul între cele două sunete exista deja pe vremea asibilării lui *d*: *pútrezi* se zice, nu *pútreži*, pentrucă înainte de *pútrezi* era deja **putredi*; se zice însă *mízloc* din **mizloc*, pentru că *i* din acest cuvînt a provenit din *u*, **miziloc*—**mizuloc*, *medius*+*locus* [probabil așa trebuie explicat și -*ćúne*=**tsíone*, nu -*tione* pag. 182]). Apoi *ž* al. cu *ġ* este reprezentantul unui *j* latin: *žug*—*jugum*, *žúne*—*juvenis*, *žúdec*—*judico*, *žur* *juro*, etc., și a unui *ž* slav, *vrúžá*, *vinžós*, etc. Dar nu se poate găsi un exemplu macar de *s*—*ž*. Și cu atît mai puțin exemplele date de H. pentru a proba trecerea lui *s* în *ž* sînt valabile, cu cît în mod vădit apar alte vorbe ca prototipe ale lor: *žále* nu este și nu poate fi *salvia*, cuvînt căruia de altfel corăspunde rom. *sálbie*, ci ung. *zsálya*; *žold* nu este *solidum*, din care H. v.á deriva foarte bine mai tîrziu pe *solz* (Cuv. I, 302), ci pol. *žořd*; *žáts* nu este *sessus*, din care a eșit regulat *šás*, ci altă vorbă oare care; *žac* nu este imediat mediolatinul *saccus*, ci mediat ung. *zsákol*; *žávra* nu este grec. *σαύρα* (adică *σαύρα?*), ci un derivat imediat din *žávrěsc* **žárvěsc*, vsl. *žirovati*, *žiroviti*, *vivere* (*žávra* este prin urmare de o formație analogă cu cea a lui *živíná*—vsl. *živovati*, *vivere*, pe al cărui înțeles îl și are, căci înșămnațiile de 'clabaud, clabauder, grognárd, bavard', care se citesc în Cihac Dict., sînt scornite de acest autor, întocmai ca și înșămnația de *rigole* a lui *rí'la* [pag. 147!]); *žémlá* nu este germ. *Semmel*, ci ung. *zsemlye*; *žigárit*, adiectiv care înșamnă după dicționarul de Buda *confectus, enervatus, miser*, dar care se atributează mai ales cînilor bolnavi de túsă, de *žig*, nu poate fi deosebit de substantivul *žigáráe*, care exprimă această boală a cînilor, de substantivul *žig* și de vsl. *žigati*, *urere*; *žlitsa*, care înșamnă după dicționarul de Buda *aura, aurulá*, *adică vînt ușor, boare, dacă-l vom pune în legătură cu idiotizmele 'trage jelița'*—*aurula spirat* (dict. Buda), 'trage un vînt ca ibrișinul', se va putea lesne deriva din vsl. *žilița*, *vena*, el însuș derivat din vsl. *žila*, care după Miklosich are înșămnațiile de *viná, tendon, nerv* și deja în vsl. înșămna după același autor și 'curentul, firul apei' > *usurpatur etiam de aquis.* (Miklosich, *Lexicon, ad voc.*): *žélitsa* din *žilitsa* tot așa ca *žlište* din vsl. *žilište* (pag. 152); *žigá*—*Sigismundus* e ungueresc; în sfîrșit lui *žemlúgá* îi trebuie căutată altă etimologie, el nu poate fi ung. *szemling* (Cihac), și *salmo* nici atîta.

Ca o consecință neapărată a stabilirii normelor ad hoc este corespondența de sunuri greșită, sint legile fonetice pripite pe care le pune înainte H. dela un capăt la altul al operei sale. Astfel, ca să nu citez decit citeva exemple, *vo* la mijlocul cuvintelor ar da naștere lui *oa*: *pluvies* — *plodăie* (Cuv. I, 268), pecind în realitate *v* cade și *i*, prefăcut prealabil în *o*, se diftonghează; — *s + a*, *s + o*, *s + e = ž*: *žále* salvia, *žold* — solidum, *žémlá* — Semmel; — *s + i = č*: *símčá* σαμψίρα (în realitate — *senticella, cf. vr. *símčelós* — *senticellosus cu gasconul *senticous* — *senticosus*); — *r = ll*: σαμψίρα — *sampsilla*; — *á* neacc. urmat de *a* dă naștere lui *e*: *stežár* *stážár* — *stažár*, pecind tocmai din contra din *stežár* a eșit *stážár* și niciun exemplu nu se poate da altul de schimbarea lui *á* neacc., urmat de *a*, în *e*; *t + u = ts*: *tsúndrá* — tundra; — *a* acc. se pretace în *e* (Col. Tr. 1873, 219): *sagulum* — *zége* (pentru acest cuvint a propus mai tirziu, Cuv. I, 311, altă etimologie, setula — *zége*); *ph = f*: romphaia *rîmf*; — și așa mai departe.

De altfel o asemenea ușurință în aflarea legilor fonologiei romine nu trebuie să surprindă și pentru aceia că H. are cunoștinți puțin îndestulătoare în fisiologia sunețelor și confundă din cauza aceasta unele cu altele sunețele cele mai deosebite. Așa, de pildă, la începutul carierei sale, cu vreo 20 de ani în urmă, confunda sunetul exploziv aspirat *ph* cu sunetul spirant *f*, căci spunea (Col. Tr. 1873, 220) că germanul *framea* a eșit din tracicul *rompha* (ρομφαία) numai prin metateză; și confunda sunetul exploziv aspirat *ch* cu spiranta *h*, cînd zicea tot acolo că tracicul *romphaia* a eșit din fenicianul *romcha* întocmai așa dupăcum rominul *rufă* a eșit din *ruhă* și *praf* din *prah*: *romfa*, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea* a provenit la Traci din fenicianul *romcha* prin trecerea lui *h* în *f* întocmai ca în vorbele romine *rufă* din *ruhă*, *puf* din *puh*, *marfă* din *marhă*, *praf* din *prah*. Apoi mai încoace, la 1878, el face o confuzie de acelaș fel cînd spune (Cuv. I, 298) că rom. *rășchira* al. cu *răshira* probează strămutarea aspirației de pe *s* pe *c* și vice versa, ca în grec. *χύτρα* al. cu *κύτρα*, *θελπεύσα* al. cu *τελπεύσα*, considerînd astfel pe *š* ca un *s* aspirat și pe *h* ca un *c* aspirat, pecind în realitate *š* are tot așa de puțină aspirație ca și *s*, iar *h* este complect deosebit de *c* aspirat, dupăcum adică poate fi o spirantă de o explozivă. Și tirziu după aceia (Col. Tr. 1882, 379) H. probează o tot așa de superficială cunoștință a caracterelor fiziologice ale sunețelor, căci explică trecerea lui *sglăvoc* în *sclăvoc* »prin acomodare fiziologică: consoanele nevibratoare *s*, *v*, *c* din *sglăvoc* prefac în nevibrătorul *c* pe vibrătorul *g*, « și consideră dar pe *v*

ca un sunet la a cărui producție curentul expirator nu trece prin coardele vocale în vibrație, pecind în realitate *v* este tocmai unul din sunetele vibratoare. Tot acolo numește pe *l* 'ambiguu' într-un astfel de mod, încît dă a înțelege că numai *l* din toate sunetele vibratoare are proprietatea de a pute fi produs și cu tonul vocal și fără dînsul, adică de a pute deveni un sunet redus : grație acestui proces acomodativ în sclăvoc toate consoanele și consonovocalele (și apoi care consonovocale ?) sînt nevibratoare, toate fără excepție, până și ambiguul *l*, la rostirea căruia coardele vocale pot să vibreze sau să nu vibreze. Ei bine, toate sunetele vibratoare sînt tot așa de ambigue ca și *l*, adică toate, chiar vocalele, pot fi produse și cu tonul vocal și fără dînsul. Acesta este adevărul.

Greșeli atît de des repețite nu pot fi dar considerate ca scăpări din vedere și trebuie să rămînă vădit pentru oricine că H. avea la 1873 și a avut încă la 1882 cunoștinți neîndestulătoare în acea fiziologie a sunetelor, pe care de altfel însuș o numește o temelie, o piatră fundamentală a filologiei comparative. Principii, I, 68. Că la 1873 era puțin cunoscător al aceștei pietre fundamentale, cu toată convingerea ce avea de importanța iei, se mai explică încă ; dar ceia ce rămîne curios este că cu puțin mai înainte de locul acela unde face confuzii între spirante și aspirate, între spirante și explozive, între tonice și atone, a făcut un întreg studiu în trei numere consecutive ale Columnei (1882, Februar, Martie, April Maiu) asupra 'laleticei', adică a fiziologiei sunetelor, în care probează ca totdeauna întinse, cunoștinți bibliografice și citează între alții pe Brücke, Sievers, Merkel, Donders..... Acest fapt stă în strînsă legătură cu cel observat mai sus, unde am văzut că H. își pune niște reguli de procedare în cercetarea etimologiilor și este cel dintîi care nu se ține de dinsele. Amîndouă împrejurările acestea sînt foarte caracteristice nu numai pentru autorul de care vorbim, ci și pentru întreaga stare psihologică a țării noastre (pag. 263).

Din cauza aceștei procedări nemetodice, bazate pe o insuficientă cunoștință a fenomenelor sigure, de care să te conduci apoi noi am zis ca de un steag de recunoaștere (pag. 286) la cercetarea fenomenelor mai puțin sigure, din cauza aceștei plutiri prin tot felul de plăzmuiri neexacte ale inducției, unde te ametești printr-o zvînturată primblare dela o limbă la alta, dela sanscrita la zendica, dela zendica la feniciană, dela feniciană la traca, etc., din cauza aceștei procedări am fi îndreptățiți să credem că H. întîlnește numai din întîmplare adevărul acolo unde îl întîlnește. Cel

puțin sînt anumite locuri, unde chiar se poate proba întîmplarea. De pildă numele *zii* (ori *ziiu*) al unui rîu din Oltenia s-ar putea trage, în ce privește pe *l*, dintr-un prototip dac *sil-*—dar numai în ce privește pe *l*, căci pentru *s-ž* nu găsim nicio explicație—cu două condiții însă: 1) dacă *l* a fost final, apoi să fi căzut odată cu consunantele finale latine și să nu întîlnim nicio urmă despre el, oricît de mult ne-am urca în sus cu cercetările noastre; 2) dacă *l* a fost medial, apoi să se fi aflat în împrejurări de acelea în care un *l* medial cade în romînește, anume să fi fost în împrejurări de înmuiere, ori să fi avut valoarea unui *ll* (și atunci mai trebuia pe de asupra ca în silaba următoare să fie un *d*, pag. 33, astfel că genul masculin al acestui rîu ar fi ceva noi), căci *l* simplu și nemuiat nu se sincopează la mijlocul cuvîntului cu una cu două. Dar în două acte citate de H., unul din 1429 și altul din 1480, tocmai se găsește acest cuvînt scris *zsuli* și *zsilie* (cu ortografia ungurească, adică *žuli* și *žilie*), unde *li*, *lie* ar putea proba înmuierea lui *l* (pentru păstrarea lui *l* muiat chiar în al XVI secol vezi Intr. 71). H. cu toate acestea, care ar vre cu orice preț să dea de prototip Jiului pe un Sil dac, începe prin a lepăda armele cele folositoare, căci afirmă că în cele două acte citate numele rîului sună *Zsilu* și dă astfel bănuiala celui mai binevoitor om că despre alt rîu trebuie să fie vorba, iar nu despre Jiul de astăzi, deoarece acest din urmă din *zsilu*, adică dintr-un cuvînt cu *l* nemuiat nu putea să iasă. Și ca să nu mai fie îndoială că nu cunoaște importanța celor două texturi citate în notă (unde ne-a păstrat din fericire pe *zsuli*, *zsilie*), spune de mai multe ori că prototipul lui *žilū* din al XV secol și al *žiului* de astăzi este dacul *sil* pur și simplu, adică un cuvînt unde *l* era final, un cuvînt în care nici urmă de *l* nu s-ar fi putut păstra până în sec. XV, pentru că consunantele finale din cuvintele latine și cu atît mai mult din cele anteromane—au căzut în limba noastră cu cea mai mare regularitate. Prin urmare ca Jiul să fie un cuvînt dac, ca să se ridice la un prototip Sil, se poate din punct de vedere al lui *l*, dar calea apucată de H. este cea din urmă prin care ne-am convinge de acest lucru.

Întorcîndu-ne acum la cuvintele dace atribuite limbii romîne, vom observa că toate regulele puse sînt în adevăr bune—cu condiție ca să ne ținem de ele atunci cînd voim să stabilim legături genetice între două elemente cunoscute, de pildă între un cuvînt romînesc și unul slav, latin, grec, turc, etc., sau chiar trac, ori atunci cînd, în lipsa termenului de comparație, îl presupunem cam cum ar fi sunat; dar că sînt insuficiente cînd ne propunem să aflăm etymon trac.

al unui cuvînt fără ca să fi avînd dela Traci vreun element cu care să comparăm cuvîntul românesc. Regulele pu-se de H. sînt bune cînd vrea să stabilesc legături între rom. *muiere* și lat. *mulierem*, între trac. *romphaia* și rom. *rîmf*, între vsl. *stanŭ* și rom. *stî'nă*, dar nu sînt suficiente cînd vreau să stabilesc legături între rom. *stî'nă* și un prototip trac închipuit *stana*. Dacă *stana* ne-ar fi rănas ca u rest din limba tracă, aș cumpăni atunci valoarea relativă între *stana* trac și *stanŭ* slav și aș pute da, de exemplu, preferința celui dintiŭ. Dar cînd un *stana* trac este necunoscut, cine-mi permite? iu puterea cărui principiu voi pute eŭ să trec cu vederea pe *stanŭ* al Slavilor, dela care am mai împrumutat sute de cuvinte? Cine-mi permite? in puterea cărui principiu voiŭ pute eŭ să mă ridic pentru cuvîntul *stežár* la un etymon trac închipuit *sthağara*, cutoate-că am pe vsl. *stežerŭ* (cardo), dela care și din punct de vedere al înțelesului și din acel al scheletului poate prea bine deriva cuvîntul românesc?

Aceia ce trebuia H. să hotărască mai înainte de orice, cînd iș propunea dezmozmintarea elementului dac în limba romînească, era aceasta : cînd anume imi pot permite să consider uu cuvînt oarecare ca dac (orŭ ca trac, căci pentru H. este tot aceea). Odată acest lucru hotărît, regulele enunțate mai sus cu condiție iarăș ca să ne ținem de ele — ne-ar face bune servicii. Dar asupra unui punct atit de important, care trebuia dezlegat el mai întiŭ, H. nu s-a pronunțat niciodată. Atita spune numai că »particularitățile comune limbilor romînă și albaneză, intrucit nu se explică priu elemente latine, slavice saŭ altele, aparțin sorgintei trace, din care Albanejii s-au adăpat prin dialectul traco-epirotic, iar Romîniŭ prin dialectul traco-dacic.« Col. Tr. 1876, 4 (după Miklosich și Kopitar, citați de H. la acest loc). Și acest principiu este pe de o parte unilateral, căci nu are în vedere decit elementele comune limbilor albaneză și romînă, iar pe de alta este neîndestulător din cauză că trebuie să se probeze întiŭ că un împrumut recent dela popor la popor n-a putut să aibă loc. Și cînd este vorba de acel fel de elemente care mai greu se împrumută (pag. 148. Deja la 1862 Miklosich înșirase citeva asămănări de acest soiŭ între limbile peninsulei balcanice, Die slavischen Elemente im Rumunischen, 6), mai treci cu vederea ; dar cînd este vorba de cuvinte, terenul supt acela care, bazat pe asămănarea romîno-albaneză, ar procede la constatarea prototipelor dace este foarte șovăitor. Cu atit mai șovăitor este, cu cit atit coloniile de Albaneji stabilite în mijlocul popoarelor celor mai diverse dela Nistru până

în Morea (Miklosich, Albanische Forschungen, I, 3), cit și contactul îndelungat pe care l-au avut o bună parte din Dacoromani cu Arnăuții pe însuș teritoriul peninsulei balcanice, apoi întrebuințarea dialectică și dificultăți fonetice ne conving adesea că un împrumut direct a avut loc, și voiu cita pentru convingere de cele spuse pe *giuș*, cuvînt întrebuințat numai în Moldova și care n-ar ave guturală înaintea lui *i*, dacă n-ar fi un împrumut recent din limba albaneză = *g'üş*, bunic (G. Meyer, Wörterbuch der alb. Sprache). Dar oricum, pentru cercetarea a o parte din așa numitele cuvinte dace tot dă un punct de sprijin, macarcă greșit, în aceia că cuvintele rominești sînt asemănătoare cu elemente albaneze. De cele mai multe ori însă nici nu lasă macar să întrevădem motivul pentru care consideră ca dacutare sau cutare cuvînt romînesc. Dacă în ce privește pe *códru*, *brad*, *mire*, *g'idil*, *čocirlie*, *čomăg*, *pat*, *bărză*, *trăistă*, *melc*, *culbéc*, *giuș*, *măzire*, *bunget*, *viézure* găsește H., în tendința sa spre prototipuri anteromane, un punct de sprijin în aceia că stabilește identități genealogice cu alb. *kodr*, *brə*, *mir*, *gudulis*, *zok*, *tšomage*, *pat*, *barš*, *trast*, *kšmi*, *g'üş*, *móžul*, *bunk*, *vjéžu* (ortografia lui G. Meyer); nu ne putem de loc explica pentru ce consideră ca originare dela Traci pe *ortomân*, *tsündră*, *urdă*, *dóină*, *negiób*, pronumele *o*, *sămăr'it*, *mînz*, *jenune*, *rătsă*, *stežăr*, *ademenésc*, *st'îná*.....

Și astfel urmărind pas cu pas pe Kopitar, H., după ce caută vorbe albaneze și apoi pe baza lor, ori chiar și fără baza lor, se avîntă până la vorbe traco-dace închipuite, cercetează cu amănunțime poziția articolului în cele două limbi surori. Dar această parte a activității sale o trecem aici cu vederea, ca mai puțin instructivă pentru noi.

H. însă a fost și original, el a descoperit alfabetul Dacilor, pentru care vezi Tocilescu, Dacia înainte de Romani, 919, apoi a cercetat dialectele din sec. XVI și XVII (pag. 238), și a stabilit în 'Strat și substrat', R. N. 7, 5 o nouă filiație a limbilor slave, despre care foarte nefavorabil conchide recensentul în Archiv für slavische Philologie 1894, 310, etc.—în sfîrșit a studiat constituția morfologică a articolului în limbile romînă și albaneză și a căutat să scoată la iveală o nouă asemănare între acestea. Ne vom opri un moment asupra acestei chestii (Cuv. II, 611—687).

H. anume studiază la articol formarea genitivo-dativului și caută să probeze că articolul masculin și feminin la genitiv-dativ se formează în acelaș mod în cele două limbi, prin alipirea a cîteun sufix la nominativ: rom.

masc. *lui*—*lu + i*, fem. *iei*—*a + i*, nominativele fiind *lu, a*; alb. masc. *it, ut*—*i + t, u + t*, fem. *et*—*e + t*, nominativele fiind *i, u, e*.

Trecînd chiar peste împrejurarea aceea că formele romînești sînt vădit provenite prin analogie și că H. crede că fem. *iei* a provenit prin alunecarea sunetului din *â + a + i*, adică din terminația *â* a substantivului nearticulat alipită la articolul fem. nominativ *a* și la sufixul *i*, fără ca să se încerce macar de a cerceta dacă în adevăr se mai găsesc în rom. exemple sigure de *â + a + i — ei*; pentru ca paralela de mai sus între articulele de genitiv-dativ român și albanez să poată fi stabilită, a afirmat fără probă următoarele două fapte.

1. Că terminația *-et*, care se găsește în loc de *e* la cîteva exemple dintr-o traducere albaneză a noului testament, este un articol feminin de genitiv-dativ, iar nu o terminație a genitivului nearticulat. Ca să fac vădit cît de greșit a fost H. cînd a presupus asemenea lucru, va trebui să spun că articolul feminin postpozitiv (substantival) are în alb. patru cazuri la singular: nom. *-a*, genit. dat. ablat. *-se* (ortografia lui G. Meyer, din a cărui *Kurzgefasste alb. Grammatik* dau exemple), acuz. *-ne*, locativ *-t*; trei cazuri la plural: nom. acuz. *-te*, genit. dat. ablat. *-t*, locativ *-t*. Substantivele feminine au două cazuri la sing.: nom. acuz. locat. vocat. sînt reprezentate prin tema însăși (*-e, -e, -i*), genit. dat. ablat. *-e* sau *-je*; trei cazuri la plur.: nom. acuz. locat. vocat. (foarte variate forme, *-a, -e, -era, -ere*, umlaut, după teme), genit. dat. *-ve*, o formă specială pentru ablativ *-š* (*-ši, -šit*). Așa de ex. formele de genitiv singular, articulate și nearticulate, care pe noi ne interesează, sună dela diferite tipuri de substantive; *pun* (lucru), genit. neart. *pune*, genit. art. *punes*; *nuse* (logodnică), genit. neart. *nuseje*, genit. artic. *nuses*; *șepi* (casă), genit. neart. *șepije*, genit. art. *șepise*. În tot noul testament, tradus nu prea de mult din limba greacă, Georg von Hahn, profund cunoscător al limbii albaneze, a găsit trei exemple de substantive feminine terminate la genit.-dativ sing. în *-et* în loc de *-e* (*Albanesische Studien*, II, 29. H. citează pe unul din ele astfel: »desinența arhaică a genitivo-dativului feminin este *-e-t* pentru *-e-e-t* din primitivul *-a-a-t*. Așa dela *dita*, zi, articulat dit'a = dită-a, în traducerea bibliei figurează genitivul *dittet* pentru *diteet* (Matth. XI, 23) = dită-a-t. Nemulțămît dar cu indicările lui Hahn H. s-a apucat de a mai cetiți biblia arnăuțescă din capăt în capăt numai pentru gustul de a afla el singur locurile în dezbateri ! în privința aces-

tui punct compară întâlnirile lui H. cu Pictet asupra unor date din Pliniu. Col. Tr. 1873, 84: »Pliniu (hist. nat. VI, 7) ne spune etc....«, și mai la vale: »Nemerind înainte de noi prețioasa indicațiune a lui Pliniu, d-l Adolf Pictet etc.«. Este acest *et* un articol? Este el o terminație de genitiv nearticulat? Nimeni altul mai bine decât Hahn n-ar pute s-o spună. Acest barbat, care a trăit 19 ani în peninsula balcanică și a făcut asupra limbii albaneze cele dintiî serioase cercetări, spune că după un pronume demonstrativ substantivul este totdeauna nearticulat (II, 54), iar exemplele citate de el din noul testament au toate un substantiv la genitiv terminat în *et* după un pronume demonstrativ. Iată-le citate întocmai: »κόντρε κεσαίγ φυλίετ, gegen dieses Geschlecht Luc. XI, 32; υἱερ κεσαίγ δίττετ, bis auf diesen Tag, Matth. XI, 23; οἱ αὐτῆ περὶ δίετ, Gottes Wort Luc. III, 2.« Ei bine, suum cuique, între Hahn și H., care a învățat albaneza dela Hahn, prefer pe cel dintiî cînd e vorba să știi dacă un substantiv se articulează ori nu după un pronume demonstrativ în limba albaneză. Rămîne dar constatat că în cuvîntul *dittet*, desfăcut de H. în *diteet*, *dită-a-t*, n-avem a face cu un genitiv articulat, ci cu unul nearticulat; că terminația *-et* nu este un articol, un *a+t*, ci o terminație de genitiv, *-et* = *-e*; și că din paralela stabilită între articolul romînesc de genitiv-dativ și articolul albanez de genitiv-dativ va trebui să eliminăm articolul feminin.

2. Presupune că articulele masculine de genitiv-dativ *ii*, *ut* nu sînt resturile unor cazuri pronominale primitive, ci formații albaneze, și că articulele de genit.-dat. *lui*, *iei* sînt formații romînești; pentrucă numai atunci formele articolului s-ar pute pune înainte ca un semn de înrudirea genetică între cele două limbi, cînd și Romînul și Albanezul le va fi venit în minte să alipească cite-un sufix la nominativ pentru a da naștere genitivo-dativului.

Însă Romînul n-a făcut el de capul lui această operație pentru motivul că a moștenit-o dintr-o limbă mai veche. Formațiile *-ui*, *-ei* ale cazurilor oblice dela pronume (care de altfel sînt provenite prin analogie, iar nu prin alipirea vreunui sufix *-i*, pag. 79) sînt comune mai tuturor limbilor romanice (ital. lui, lei; colui, colei; costui, costei etc.—prov. lui, lei; celui, celei; etc.—vfr. lui, lei; cestui, cestei; etc.—fr. lui, celui, etc.—rom. lui, iei; aceluî. acelei; acestui, acestei; etc.) și își are origina în limba latină; astfel încît ca ceva propriu Romînului rămîne nu formația genitivo-dativului *lui*, *iei* dela nominativul *lu*, *a* (!) prin mijlocirea sufixului *-i* (!), ci întrebuițarea formelor comune romanice numai pentru

gen.-dativ, pecind celelalte limbi neolatine le întrebuițează ori pentru toate cazurile, ori pentru toate cazurile afară de nominativ.

Apoi o analiză chiar superficială a formelor articolului din limba albaneză probează că nu poate fi vorba în această limbă de adăugirea sufixului *t* la nominativele *i, u* pentru a da naștere genitivo-dativelor singulare *it, ut*. În adevăr, într-o limbă unde la declinația nearticulată există cazuri va trebui să ne așteptăm ca aceste cazuri să se păstreze și la declinația articulată în împrejurarea când articolul a devenit un sufix: va trebui să ne așteptăm la asemenea lucru chiar atunci când numele însoțit de un alt pronume afară de articol este nedeclinabil; pentru că, dacă pronumele este separat de substantivul lingă care se pune, acest din urmă poate dela o vreme să-ș piardă terminațiile cazuale, ca unele ce siut destul de reprezentate deja prin terminațiile cazuale ale pronumelui; când însă pronumele, adică articolul, a devenit un sufix, terminațiile cazuale ale substantivului fiind prinse la mijloc nu pot dispăre așa de lesne. În limba albaneză numele își păstrează terminațiile chiar când este precedat de articol, cu atit mai mult le va păstra când este urmat de dînsul. Stînd astfel lucrul, articolul nu trebuie separat, cum l-a separat Hahn și cum după Hahn l-a separat H., ci va trebui să dezlipim dela începutul lui acele sunete, care aparțin terminațiilor cazuale ale substantivului. Pentru mai bună priceperea lucrului vom face cunoscute terminațiile cazuale alături cu articolul astfel precum au fost hotărîte de Hahn (ortografia noastră).

Terminațiile substantivului Articolul postpozitiv masc.

	masc.	(substantival).
sing. nom.	radicalul	<i>i, u</i>
gen. dat.	<i>i, u</i>	<i>it, ut</i>
acuz.	radicalul	<i>nâ</i>
voc.	radicalul	
plur. nom. acuz.	radicalul	<i>tâ</i>
gen. dat.	<i>ve, e</i>	<i>vet, et</i>
ablat.	<i>ș</i>	ca genitivul
voc.	radicalul	

Dacă separăm de articolul genitivo-dativului singular *it, ut* pe *i, u*, terminații ale genitivo-dativului singular nearticulat, și dacă despărțim de *vet, et*, adică de articolul stabilit de Hahn pentru genitivo-dativul plural pe *ve* și *e*, terminații ale genitivo-dativului plural nearticulat, vom căpăta următoarele forme pentru articolul masculin.

singular nom.	<i>i, u</i>	plural nom. acuz.	<i>tâ</i>
gen. dat.	<i>t</i>	gen. dat. ablat.	<i>t</i>
acuz.	<i>nâ</i>		

Nici atunci chiar, cînd între forma articolului substantival stabilită de Hahn și între articolul adiectival ar fi o mare asemănare, cînd terminația *t* s-ar constata și la alte pronume la genitiv-dativ și cînd radicalul *va* ar fi unul din radicalele pronominale în limba albaneză, nici atunci n-ar fi prea greșită părerea de a separa articolul de terminațiile cazuale. Cu atît mai mult așa trebuie procedat cînd a) între articolul substantival separat de terminații și între articolul adiectival—care aș format probabil la început unul și acelaș lucru—asămănarea e foarte mare, dupăcum se poate judeca din tabloul următor.

	Articolul adiectival, prepozitiv	Articolul substantival
sing. nom.	<i>i</i>	<i>i, u</i>
gen. dat. abl.	<i>tî, sâ</i>	<i>t (= *tâ)</i>
acuz.	<i>e, tâ</i>	<i>nâ</i>
plur. nom. acuz.	<i>e, tâ</i>	<i>tâ</i>
gen. dat. abl.	<i>tâ</i>	<i>t (= *tâ)</i>

și din contra asemănarea e foarte mică, dacă nu separăm articolul substantival de terminațiile declinării nearticulate, dupăcum se poate vede iarăș diu tabloul următor.

	Articolul adiectival, prepozitiv	Articolul substantival supt forma stabilită de Hahn și adoptată de Hasden
sing. nom.	<i>i</i>	<i>i, u</i>
gen. dat. abl.	<i>tâ, sâ</i>	<i>it, ut</i>
acuz.	<i>e, tâ</i>	<i>nâ</i>
plur. nom. acuz.	<i>e, tâ</i>	<i>tâ</i>
gen. dat. abl.	<i>tâ</i>	<i>vet, et.</i>

Așa trebuie procedat și pentru aceia că b) nicăiri la declinarea pronominală albaneză nu se observă terminația *t* pentru genitiv-dativ singular, nici chiar atunci cînd radicalul este terminat în *i* (cf. *ai*, el, gen.-dat. *ati', ti, ati'j*, ortografia lui G. Meyer. *tsili*, gen.-dat. *tsilit*, care, căruia, nu poate fi pus înainte, pentrucă acest pronume se declină după declinația nominală articulată), și c) la pronumele albaneze se întrebuițează ca radicale *sa, ca, ta, na*, însă niciodată *va*, pe care ar trebui numai decît să-l admitem ca radical pronominal pentru a explica genitivo-dativul plural *vet.**)

*) Această separare de articolul substantival a unor bucăți străine de dînsul a fost făcută și de G. Meyer (op. cit.), însă pe dos nu știu cum. El spune anume că *t* al genitivo-dativului se alipește la forma articulată a nominativului, ca *guri* de ex. (pietrei) = nom. articulată *guri* (piatra) articolul gen.-dat. *t* (ca cum ar veni în rom. *piátravei*, în nemțește *des der stein*, în franțuzește *de la la pierre*, etc.), și tot astfel și pe celelalte forme ale articolului: le tot anină ba la nominativul nearticulat, ba la nominativul articulat, fără de nicio nevoie, după cit am putut judeca dintr-o su-

Dar în sfârșit, ca să încheem, de am admite chiar contra tuturor probabilităților că genitivo-dativul singular al articolului albanez este *it, ut*, de am admite chiar că și *et* dela cele trei exemple din noul testament nu este terminație, ci articol femeesc, ce voește H. să probeze printr-o asemănare curat fortuită între o formă albaneză și o formă romanică? Dacă Romîni sînt Albaneji pentru aceasta, atunci sînt Albaneji toți Romani.

perficială ochire în tabloul declinărilor întocmit de dînsul. Toate formele declinării articulate se par destul de lămurite dacă admii lipirea articolului la formele nearticulate corăspunzătoare, și nu este trebuință de aglutinări așa de curioaze și de fără exemplu ca acele admise de renumitul cunoscător al limbii Arnauților, iar acolo unde întilnești forme articulate care nu par exact compuse din formele corăspunzătoare nearticulate și din articol, precum acuz. *gúrinez* (nearticulat *gur*), *míkune* (nearticulat *mík*), ai pute admite, mai bine decît o lipire a articolului la nominativul articulat, o lipire a lui la genitivo-dativul nearticulat, ori înca, și mai bine, o influință a analogiei: *gúrinez*, de ex., a eșit din **gurne* supt influința celorlalte forme articulate *guri, gurit*.

Indice de materii

- ablaut 225.
adiectiv 110, 183.
adverb 91.
alunecarea sunetului 11 sqq. 65,
67, 68, 69, 74, 75, 76, 80,
86, 88, 94, 109, 118, 119,
124, 135, 143, 170, 211,
212, 225, 272, 273.
alunecarea înțelesului 42 sqq.
79, 86, 88, 96, 105, 109,
124, 135, 213, 272.
altération phonétique 14.
amestecul vorbirilor 141 sqq.
213.
analogia 16, 20, 21, 25, 26,
29, 33, 34, 35, 52 sqq., 81,
86, 88, 90, 92, 93, 102,
104, 109, 113, 114, 115,
116, 118, 124, 134, 135,
149, 158, 167, 212, 213,
225, 232, 253, 258, 366,
273.
analogia (inducția) II, 236,
282 sqq.
anaptyxis 226.
aphairesis 15, 29 sqq. 107.
apocope 15, 32, 35 sqq.
apozitie 187.
armonia vocalelor 226.
asimilația 14, 15, 19, 26 sqq.,
40, 51, 103, 107, 115, 226.
atracția modurilor 116.
atracția timpurilor 116.
atribut 187.
brechung 226.
caz 111.
chiasmus 137.
circumstanță 187.
clarificarea 10, 41, 54, 59,
119, 131, 169 sqq. 273.
comoditatea 10, 11 sqq., 273.
compliment 200.
congruența 111, 114.
conjunție 111.
contaminația 81 sqq. 86, 88,
97, 273.
crasis 15.
crearea imediată 84 sqq., 88.
cuvânt 3.
cuvânt tip 4.
cuvinte compuse 91.
cuvinte onomatopoeice 85.
cuvinte reflexe 85.
degenerarea cuvintelor 45.
dependența timpurilor 195.
derivarea imediată 72, 223.
determinant 125.
determinat 125.
diaresis 16, 26, 39 sqq.
dialect 2.
diferențierea 20, 23, 33, 51,
68, 69, 96, 102, 196, 209
sqq., 266, 273.
discordanța între membrele
psihologice și cele grama-
ticale ale propoziției 120
sqq. 219.
disimilația 15, 31, 33, 39, 51
dublete 213.
dvandvacomposita 226.
ecthlipsis 15, 29 sqq.
einschachtelung 230.

- elipsa 122, 193, 218, 219.
 epenthesis 16, 34, 35, 37, 38,
 39, 40, 41, 151, 226.
 epithesis 16, 37, 39, 41, 94,
 95.
 eterogen 114
 etimologia populară 106, 254.
 exclamare 188, 228.
 filosofia limbii 278
 forma activă 111, 187.
 forma cuvintului 7.
 forma gramaticală 3.
 forma pasivă 111, 187.
 forma reflexivă (medie) 111,
 188.
 forma verbului 111
 gen 113, 186.
 idiotismu 91.
 inconștiența fenomenelor lim-
 bice 6.
 independența timpurilor 195
 infinitiv 200.
 infix 118.
 interjecția 87, 120, 125.
 izolarea 88 sqq. 162, 170.
 întrebare 188, 228.
 întrebuintarea absolută a tim-
 purilor 195.
 întrebuintarea relativă a tim-
 purilor 195.
 lautwandel 14.
 lămurirea cunoștințelor 110,
 111, 169 sqq., 222, 273.
 legiuirea 11, 45, 233 sqq. 273.
 legiuirea în general 233 sqq.,
 limbă 2,
 limbă comună 6.
 limbă populară 8.
 limbă aglutinante 119.
 limbă flexionare 119.
 limbă izolătoare 119.
 limbă mixte 169.
 limba scrisă 237 sqq. 273.
 lungire compeusativă 16, 41.
 metateză 118, 139 sqq., 273.
 mod 111, 188.
 număr 187.
 nume 110, 174.
 nume abstract 175.
 nume concret 175.
 numeral 110, 185.
 origina limbii 282 sqq.
 parataxis 220.
 participiu 200.
 poliglotismu 167.
 polisintetismu 231.
 poziția cuvintelor 229.
 poziția logică a cuvintelor 229.
 predicat 187.
 predicat gramatical 126.
 predicat psihologic 126.
 prefix 111.
 prepoziție 111.
 pronume 110, 174.
 propoziție 187.
 propoziție subordinată 203.
 prothesis 16, 37, 39, 99.
 rădăcină 112, 118.
 radical 224.
 ritmu 97, 135 sqq.
 ritmul accentelor 228.
 samprasarana 226.
 sandhi 15.
 scheletul cuvintului 7.
 scrierea etimologică 258, 270.
 scrierea fonetică 270.
 scrierea pseudoetimologică
 271.
 scrierea pseudofonetică 271.
 σκληρά ἀπὸ καὶ σῆ 131, 134, 218.
 sinonime 213.
 stilul uuu popor 276.
 subiect 187.
 subiect gramatical 126.
 subiect psihologic 126.
 substantiv 110, 180.
 sufix 111.
 sunet tip (uzul sunetului) 11.
 svarabhakti 16.
 synairesis 15.
 syncope 15, 32 sqq., 151.
 teoria aglutației 120.

teoria evoluției 120.
 timp 111, 194.
 trecere organică 14.
 umlaut 226.
 uz 5.
 verb 110, 186.

verb impersonal 123.
 verbe modale 193.
 vorbire ocazională 5.
 zicătoare 91.
 zwiebelförmigkeit 230.

Indice de exemple

Dela verb însămnăm în indice iufinitivul, dela substantiv singularul, dela adiectiv și pronume masculinul singular. Cite abateri dela această normă se vor observa, au fost toate provocate de dorința unei mai mari lămuriri. Exemplele din dialecte le dăm traduse, pe cit putem, în limba comună.

a (art.) 18, 210.	acrișor 63.	afacere 214.
a (prep.) 18, 35.	acru 36.	afară 17, 31, 40, 58,
-a 32.	acum 29, 92, 94.	70, 92, 96.
a- 98.	acuș 92, 94.	aflare 31, 36, 214.
abatere 98.	adam babadam 97.	afumare 71, 99.
abia 91, 94.	adăpare 19, 68, 98.	afumat 47.
abundantă 214, 215.	adăpost 96.	afund 98.
abur 33, 61.	adăstare 98.	afundare 71, 98.
ac 65, 149.	adăugire 73, 74, 76,	afurisire 44.
-ac 149, 231.	78.	-ag 150.
acafist 160.	ademenire 302.	aghezmuit 47.
acasă 18, 93.	ades 93.	agonisire 47
acătării 89, 93, 95.	adesea ori 95.	a-rime 157.
acățare 43, 44, 148.	adevăr 68, 96.	agriș 64.
acceptare 214, 215.	adevărat 22.	a-ru 157.
acel 29, 36, 55, 56,	adeverire 72.	agudire 37.
94, 103.	adevericiune 182.	ah 86.
acelalalt 103.	adică 93.	ahotnic 154.
acelaș 103.	a-ție 157.	aht 87.
acest 29, 36, 39, 57,	adinioarea 94.	-ai (imperf.) 32.
94, 103, 295.	adincime 181.	-ai (perf.) 33.
acestalalt 103.	adincire 72.	aici 29, 92, 94.
-aciu 184.	adormire 98.	aită 37.
acolea 92.	aducere 36, 98.	aiună 38.
acolo 36, 92.	adumbrire 98.	aiurare 72.
acoperire 29, 74, 76,	adumbriș 63.	aiurea 92, 94, 95.
78, 98, 211, 213.	adunare 36, 45, 60,	aiusire 38.
acoperiș 64.	98.	ajunare 47.
acovinare 26.	adurmecare 73, 186.	ajungere 31, 78.
acrine 181.	advocat 162.	ajutare 29, 31.
acrire 70.	aer 41, 66.	ajutor 181.

- al 104, 109, 216.
 alaltăeri 92.
 alămie 24.
 alandala 80, 146.
 alătura 94, 96.
 alb 36.
 alba 46.
 albăstriu 184.
 albăstriu 184.
 albeață 63.
 albie 45, 62, 66, 67, 180.
 albiciune 182.
 albină 28, 46, 181.
 albire 70, 211.
 alburii 184.
 albuș 63, 214.
 alcătuire 155.
 aldămaș 64.
 al de 138.
 al doilea 98.
 alegere 75, 78.
 aleluia 47.
 alergare 45, 47, 148.
 alexandru 217.
 ali 157.
 alinare 98, 99.
 alior 63.
 alișveriș 64.
 alocurea 94.
 al patrulea 98.
 alt 22, 36, 79.
 altar 66, 67.
 alteori 94.
 altfel 94, 103.
 alțmintrelea 94.
 al treilea 98.
 alțuire 155.
 alun 45.
 alună 33.
 alunecare 98, 99.
 alungare 47.
 aluniș 64, 214.
 aluat 45.
 am 37, 41, 48, 69, 102, 109, 216, 272.
 -am 32.
 ama 157.
 amalomă 37.
 amar 212.
 amarnic 154.
 amăgire 214.
 amărăciune 182.
 amărire 17, 70, 212, 225.
 amărtipsire 17.
 amează 96.
 amenințare 98, 99.
 amestecare 98, 99.
 amețeală 232.
 am fost- 109.
 amic 214, 215.
 aminte 18, 95.
 amiră 233.
 amirosire 38.
 aminare 72.
 amindoi 29, 98.
 amnar 46.
 amortire 99.
 amurg 146, 147, 216.
 amuțire 98, 99.
 amvrut- 109.
 an 36, 93.
 -an 150.
 -an 150, 151.
 anaftimă 160.
 anda 157.
 andrea 47, 55.
 andregere 38.
 -andru 151, 294.
 anevoe 95.
 anica 59, 62.
 -anie 152.
 animal 214.
 ansărire 38.
 auțărț 93.
 aori 94.
 apă 11, 12.
 apă neagră 45.
 apărare 12, 47, 68.
 apăsare 15, 21, 30, 68, 70, 99.
 aplecare 98.
 apoi 26, 29, 39, 92.
 apostolă 233.
 aprig 12.
 aprindere 12, 44, 75, 98.
 aproape 22, 40, 92, 96.
 apropiare 70.
 apucare 140.
 apunere 44, 76, 78, 98.
 apusan 150.
 aputerefi 89.
 aramă 20, 66.
 arătare 39, 44.
 arățime 37.
 arbor 22, 36, 45, 66, 181.
 arc 65.
 arcuire 155.
 arcuș 64.
 ardelean 150.
 ardere 22, 73.
 -are 183.
 arendaș 64.
 aret 183.
 argia 33, 55, 148.
 argintar 180.
 argintărie 61.
 argument 214, 215.
 arhivă 237.
 ariciu 180.
 arie 41, 62.
 -ario 181.
 -ariță 153.
 armă 66, 181.
 armată 214.
 armatulă 233.
 arminden 47.
 aron 106.
 arzător 184.
 aruncare 44, 214.
 asară 95.
 asămănare 70.
 ascăpării 95.

- ascultare 29, 31.
 ascundere 26, 75.
 asemenea 94, 184.
 asfințire 47.
 asigurare 71, 99.
 asiin 180.
 asprime 181.
 aspru 36, 80.
 astă noapte 95.
 astă sară 95.
 astăzi 36, 93.
 astfel 94, 103.
 -astro 181.
 astupare 44, 99, 163.
 astupuș 64, 214.
 asudare 71, 99.
 asupriciune 182.
 asuprire 72, 213.
 asurzire 99.
 aș 34, 69, 70, 102, 109.
 -aș 213, 214, 232.
 '-aș 231, 232.
 așă 29, 91, 94.
 așăzare 39, 73, 75, 78, 98.
 așăzămînt 182.
 așchie 54, 62, 156.
 așfi- 109.
 -ași 33.
 așiș 95.
 așișderea 94, 95.
 -așt 157.
 așteptare 29, 30, 140.
 așternere 78.
 atare 103.
 -atico 181, 184.
 atingere 75, 78.
 atît 91, 103.
 -ato 184.
 atunci 92, 94.
 atuncine 95.
 -ați 33.
 ațișoară 63.
 aũ 35.
- aũ 33.
 aũa 26, 34, 35, 37, 181.
 aurire 70.
 auriu 184.
 auș 64.
 auz 61.
 auzire 36, 74, 75, 76, 77.
 -av 157.
 avere 30, 31, 32, 33, 36, 45, 69, 70, 102, 140, 211, 233.
 avut 46, 214.
 avuzire 36.
 aži 93.
 -ă (perf.) 23, 25.
 -ă (suf. der.) 73, 109, 186.
 -ă (subst. masc. mr.) 233.
 -ăciune 182.
 -ălu 156.
 -ămînt 182.
 -ăr 186.
 -ăranie 152.
 -ăreș 184.
 -ărie 61, 62, 108, 109.
 -ăș 231, 232.
 -ătate 183,
 -ător 182, 184.
 -ătoare 182.
 -ătură 183.
 -ăũ, 40, 41, 81, 154, 160.
 baba cloanța 97.
 baba hirca 97.
 ba bine că nu 95.
 bacăũ 160.
 badea ion 97.
 bahadircă 47, 80.
 baia 45.
 baie 66.
 baio 96.
 bajocorie 148.
- balan 150, 214.
 balanța 16.
 bale 34, 55.
 balmoș 231.
 baltă 45, 54, 140.
 baltag 150.
 ban 156.
 bandrabură 109.
 barbă 18.
 barba caprei 97.
 barbacot 96.
 barometru 16.
 barză 302.
 basma 55.
 bastonaș 64.
 bașordină 80, 146.
 bată 22.
 batae 47.
 batcă 151.
 baterie 17, 21, 22, 36.
 bazaconie 47, 152.
 băbesc 184.
 băcăuan 29.
 bādăran 150.
 bāețandru 151.
 băiare 70, 72.
 băiaș 64, 213.
 băiat 214.
 bălan 159.
 bălălăire 72, 87, 147.
 bălărie 45, 81.
 bănere 17.
 bănănăire 87, 147.
 bănuire 155.
 bănuș 231.
 bărbat 17, 18, 46, 60, 183.
 bărbătesc 184.
 bărbătește 92.
 bărbăție 61.
 bărbie 61.
 bărtatu 141.
 bāsmăluță 231.
 bășare 17.
 bătae 66, 163, 294.
 bātălăũ 154.

- bătătură 183.
 bătăuș 213
 băteliște 152.
 bătrin 36, 44, 141,
 183.
 bătrineță 63.
 bătriior 63.
 becisnic 21, 154.
 becisnicie 21,
 behăire 72, 87, 147
 bejănie 152
 belciug 150.
 belșug 150
 beluire 156
 bengă 148.
 berbec 66, 67, 180.
 bere 33, 36, 39, 74,
 75, 78.
 beșicare 72
 beșică 26, 180, 216.
 beșina lupului 97.
 beșire 147.
 beteag 150.
 beteșug 150.
 beție 61.
 bețiv 184.
 bezmetic 62.
 beznă 47.
 biciuluire 156.
 bine 22, 26, 27, 28
 37, 91, 156.
 bine de bine 93.
 birău 28.
 biriș 28.
 biruință 181.
 biserică 17, 21, 22,
 23, 28, 40, 59.
 bivol 28.
 bivoliță 152, 153.
 biziire 155.
 biiguire 87.
 bijbiire 87, 147.
 bilbiire 87, 147.
 bintuire 155.
 birlădean 150.
 birlog 38, 160.
 birnă 38, 160.
 birneț 181.
 bită 159.
 bitlan 150.
 bizdiganie 152.
 biziire 72, 87, 147.
 blajin 31.
 blăstem 61.
 blăstămăre 17, 28,
 44.
 blăstămător 17.
 blehăire 73, 87, 147.
 bliid 26.
 bliotocărire 87, 147.
 blindeță 54, 63, 180.
 blond 214, 215.
 boală 40.
 boar 181.
 bocire 72, 74, 78, 80.
 boclucaș 214.
 bodogănire 155.
 boereasă 44.
 boerel 106.
 boeresc 106.
 boerime 181.
 bogat 214.
 bogătaș 17.
 bogăție 17.
 boia 55, 232.
 boială 232.
 bojbăire 87, 147.
 bojoc 81, 231.
 bolborosire 87, 147.
 bolnăvire 28.
 bolovan 44, 45, 150.
 boltă 37.
 bombăire 73.
 bombănire 87, 155.
 boncăire 73.
 boncăluire 87, 156.
 bondar 87.
 bontăș 232.
 borșisor 63.
 bortă 160.
 bortă în cer 96.
 boscorodire 87.
 bostangiū 154.
 bot 47.
 botez 61.
 botezare 72, 186,
 225.
 botgros 96.
 botniță 153.
 boțire 72.
 boū 36, 66, 67.
 boulean 150.
 bour 26.
 bourel 106.
 boz 296.
 braiște 152.
 brașoavă 47.
 brad 302.
 brădet 181.
 brașt 157.
 breabenă 140.
 breaz 159.
 breb 140.
 brebenel 64, 140.
 briciag 150.
 brincire 72.
 brinđușă 64.
 brinză 81.
 brinză bună în bur-
 duf de cîne 97.
 broscoiū 182.
 broscuță 231.
 bruftuire 87, 155.
 brumărel 64.
 brun 214, 215.
 bubat 184.
 bubuire 87.
 buc 61.
 bucată 54.
 bucate 216.
 bucă 44.
 bucălău 98.
 bucătăreasă 182.
 bucătăriță 153.
 bucăți 216.
 buccia 55.
 buchiseală 232.
 bucioc 231.

- bucium 70, 180.
 bufnire 87, 155.
 buhaiu 47, 87.
 buhă 80.
 buhav 140, 141.
 buhnire 87, 155.
 buiac 149.
 bulbuc 63, 87.
 buleandă 151.
 bulevard 162.
 bulgarcă 151.
 bulubaşa 47.
 bun 18, 22, 56, 217.
 bunăoară 94.
 bunătată 181, 183.
 bună voinţă 96.
 bun de gură 98.
 bunel 64.
 buget 302.
 bunic 62.
 buişor 63.
 buratic 62.
 burduf 87.
 burete 66, 67.
 buric 62, 106, 180.
 buruiană 38, 150, 156.
 burtă 87.
 burtă verde 97.
 busuioc 231.
 buş 61.
 buşilă 232.
 buzat 22, 184.
 buzău 154.
 buzduğan 81, 150
 buziş 64.
 buzişoară 63.
 ca 18, 30, 51, 211.
 cacum 84, 105.
 cadă 66, 67.
 cadelniţă 152.
 cafea 55.
 caftan 150.
 caia 33, 41.
 caimac 149.
 cal 29, 33, 36, 294.
 calcea calului 97.
 cald 36, 184.
 cale 22, 31, 33, 41, 44, 67, 294.
 calinică 107.
 cam 20, 92, 216.
 camaş 92, 216.
 camătă 17, 47.
 camilavcă 17.
 canapea 55.
 ca nu carecumva 84.
 cap 22, 23, 67, 180.
 capac 16, 149.
 capăt 183.
 capişte 152.
 capoţel 64.
 capră 38, 181.
 car 212.
 caraghioz 214.
 care 21, 31, 51, 79, 94, 129, 211.
 care mai de care 96.
 careţido 157.
 careva 103.
 carne 22.
 carpen 67.
 carte 22, 47, 54, 60, 66, 67.
 casă 17, 18, 42, 43, 44, 56, 57, 58, 59, 60, 211.
 ca să 51, 104.
 casa albă 45.
 casa veche 45.
 casno 158.
 castravete 140.
 caş 64.
 caşi când 105.
 caşi cum 84, 105.
 çatapiteazmă 16.
 catastih 237.
 catenă 31.
 catincă 217.
 catregu 141.
 caţă 43, 148.
 cauză 214, 215.
 cazan 150.
 cazanie 152.
 că 18, 24, 25, 35, 50, 52, 162, 211.
 -că 151.
 căci 104.
 căciulie 61, 62.
 căciulire 72.
 cădere 17, 21, 36, 75, 156, 213.
 căinţă 17.
 căire 17.
 călare 54.
 călămară 17.
 călăraş 213.
 călcare 17, 18.
 călcător 181.
 călciu 17, 67
 căldare 22, 36, 180.
 căldură 17.
 călugăr 17.
 căluşor 63.
 căluţ 231.
 cămărăşiţă 153.
 cămeşă 18, 26, 39, 64.
 cămeşoiu 182.
 cămeşuică 152.
 căpătare 17.
 căpătiu 17.
 căpătuire 295.
 căpătină 181.
 căpestru 17.
 căpeţel 64.
 căprioară 63.
 căprior 63, 181.
 căpun 66, 67.
 cărare 72, 214.
 cărăuş 213.
 cărăruşă 213.
 cărbunar 183.
 cărbune 17, 181.
 cărbune acoperit 97.
 cărindar 163.
 căroare 17.
 cărpeniş 64.

- cărțisoară 63.
 cărțulie 62.
 cărunt 17.
 cărunțire 70, 72.
 căscaun 184.
 căscioare 45.
 căsoae 182.
 căsușoară 63.
 cășunare 215.
 cășune 182.
 cătare 44.
 cătasii 17.
 cătră 18, 25, 216.
 cătun 45.
 cătușă 17, 163.
 cățuluș 213.
 cățalandru 151,
 cățanu 17.
 cățea 18, 33, 55,
 294.
 cățel 64, 294.
 căuș 64.
 căzătură 183.
 ce 21, 22, 23, 31,
 35, 51, 216.
 ce fel 103.
 ceia lume 97.
 cel 39, 104, 109.
 -cello 64, 181, 184.
 cele cinci degete 97.
 celuire 156.
 cenușă 64.
 cenușiū 184.
 cep 147.
 cer 68.
 cerb 28.
 cerbice 180.
 cerboaică 151.
 cercare 70.
 cercel 64.
 ceremonie 21.
 cerere 36, 39, 40,
 76, 78.
 ceresc 184.
 cernere 76.
 cerșire 44, 72.
 cerșitorie 61.
 cerul gurii 47.
 cervu 107.
 cetate 33, 45.
 cetățan 150.
 cetățune 152.
 ceteț 153.
 cetire 21, 22.
 cetitor 22.
 cetluire 156.
 chefaluire 156.
 cheie 33, 35, 62,
 211.
 cheleș 232.
 cheltuire 155, 156.
 chemare 26, 156,
 213.
 chepeneg 150.
 cheră 59.
 cherestee 22.
 chetru 216.
 chiag 140.
 chiar 93.
 chicotire 87.
 chihăire 72.
 chilie 45.
 chima răului 138.
 chin 237.
 chingă 66, 140, 181.
 chior 81.
 chiorilă 232.
 chioțoare 21.
 chip 156, 214.
 chipeș 232.
 chir 44, 45.
 chirie 237.
 chișcă 151.
 chitaciu 66, 184.
 chitcăire 87.
 chitulă 232.
 chiuire 87.
 ci 51, 216.
 ciangăū 154.
 ciapă 39, 211.
 ciapa ciorii 97.
 ciapă degerată 97.
 ciară 39.
 ciarcin 181.
 ciardac 149.
 ciartă 214.
 cias 214.
 ciată 39.
 ciatlăū 154.
 cib 44.
 -cic 62, 108, 109.
 cicală 47.
 cicalăleală 232.
 cihăire 72, 87.
 cimbru 26, 160.
 cină 181.
 cincı 36.
 cine 78.
 cinel 64.
 cineva 103.
 cinevrei 103.
 cinste 160.
 cioandă 151.
 cioară 47, 87.
 cioban 150.
 cioc 87.
 ciocan 87.
 ciocălăū 87, 154.
 ciochină 87.
 ciocirlan 87.
 ciocirlie 302.
 ciocnire 87.
 ciocoiū 87, 182.
 ciolac 149.
 ciolan 22.
 ciomag 150, 302.
 ciomagaș 63.
 ciorsac 149.
 ciorsăire 87.
 -cios 184.
 cireadă 38, 159.
 cireș 67.
 cireșă 26, 39, 64.
 ciudă 47.
 -ciune 182, 297.
 ciupercă 140.
 ciupire 87.
 ciur 180.

- ciuruire 155.
 ciuștucare 103.
 cicat 17.
 cilți 160.
 cimp 27, 45, 68.
 cind 92, 96.
 ciudva 92.
 cine 22, 41, 94.
 cine cinește 93.
 cînepă 18, 22.
 cînepiște 152.
 cinesc 184.
 cintar 19.
 cintare 35, 213.
 cintec 22, 180, 213.
 cînticel 64.
 cîrcă 38, 160.
 cîrcel 64.
 cîrciire 87.
 cîrd 214.
 cîriire 72, 87.
 cîrjă 44, 140.
 cîrlan 150.
 cîrmă 38, 160.
 cîru 38, 160.
 cîrnaț 19, 20, 148.
 cîrneleagă 18, 96.
 cîrpă 38.
 cîrpire 28.
 cîrtire 19, 72.
 cîrtiță 38, 160.
 cișlegi 19, 96.
 ciștigare 19, 47, 295.
 ciștig 61.
 cit 18, 22, 91, 156.
 cit colea 92.
 cite doi 98.
 citeodată 93.
 cite patru 98.
 cite trei 98.
 cite unul 98.
 citmai 92.
 ritpece 92.
 citva 103.
 cițiva 103
 clacă 32.
- clauța 87.
 clădire 214.
 clănțanire 87, 155.
 clăpăug 150.
 clătînicu 182.
 clătire 17.
 cleampă 87.
 clefăire 72, 87.
 cloanță 87.
 clocire 87.
 cloncănire 87, 155.
 clonț 87.
 clopot 47.
 clopotniță 153.
 cloșcă 87.
 coacere 32, 40, 78.
 coacere pâlire 98.
 coadă 40.
 coada minzului 97.
 coada șoarecului 97.
 coaele popii 97.
 coajă 40.
 coală 40.
 coamă 40.
 coapsă 32, 40.
 coardă 40.
 coasă 40.
 coasere 37, 75.
 coastă 40.
 coate goale 97.
 cobe 44.
 cobilțire 73.
 cocian 150.
 codaș 64.
 codăriște 152.
 codău 154.
 codire 72.
 codiță 153.
 codobatică 96.
 codru 45, 47, 302.
 cofăel 64.
 coif 140.
 coire 72.
 cojan 150.
 cojiță 152, 153.
 cojoc 231.
- calac 149.
 colan 150.
 colcuș 64, 214.
 colindă 146, 159.
 coloare 181.
 coltucel 64.
 comind 61.
 comindare 45.
 conac 149.
 conac 149.
 conopiștiriță 109,
 146, 216.
 contăș 232.
 contenire 99.
 contra 91, 96, 216.
 controbout 106.
 copil 27, 28, 44, 214.
 copilandru 151.
 copilărește 92.
 copilărire 186.
 copilaș 213.
 coptură 181.
 coraslă 70.
 corăslire 72.
 corb 27, 28, 181,
 237.
 corbicu 182.
 cordea 33, 55.
 cordică 62.
 corn 65.
 coroană 40.
 corp 60.
 cortel 64, 65.
 cosac 149.
 cosăș 63.
 cosit 45.
 costiță 152.
 cosinzana 138.
 costișă 64.
 coștrăș 232.
 coșciug 44, 106.
 cot 25, 33.
 cotcodocire 87.
 coteneată 63.
 cotire 72.
 cotiugă 150.

- cotoac 147, 231.
 coțac 149.
 covățică 62.
 covițăire 72, 87.
 covor 212.
 cracatiță 152.
 craiū 44.
 crap 66.
 crăciun 17.
 crăfiță 18.
 crăiasă 17.
 crăpare 76, 78.
 creare 41.
 credere 36, 39, 75, 78.
 credință 60.
 crestare 72.
 creștere 76, 78.
 creștin 147, 295.
 creț 296.
 crezare 183.
 crezământ 182.
 crier 41, 296.
 cristelniță 152.
 crișcare 87.
 cricnire 155.
 crimpeiu 159.
 crîncen 159.
 crîng 159.
 crișmă 19, 38, 160.
 crișmăriță 152, 153.
 croncănire 87, 155.
 crop 107.
 cruciș 63, 95.
 cruciuliță 153.
 crud 184.
 cruțare 140.
 cruzire 72.
 cu 29, 31, 35.
 cuaternița 31.
 cu cale 93.
 cucerire 99.
 cucin 184.
 cu cît 105.
 cu chiū cu vai 95.
 cu chiuita 93.
 cucoană 44, 45, 237.
 cucon 44, 45.
 cucuiū 185.
 cucuvae 55, 233.
 cudalb 98, 107.
 cudeamăruntul 93.
 cudeasila 95.
 cudinadinsul 94.
 cu două fețe 98.
 cufundare 99.
 cufurare 99.
 cuget 61.
 cugetare 186, 214.
 cuib 68, 140.
 cuiu 29, 37.
 culaiu 217.
 culbec 302.
 culegere 75, 78, 99.
 cules 45.
 culme 67, 181.
 cum 84, 91.
 cumcum 92.
 cumenecăciune 182.
 cuminte 98, 156.
 cumnat 46.
 cumnată 46.
 cumnățel 64.
 cumpănă 19, 28.
 cumpănire 72.
 cumpărare 17, 38, 141.
 cumpăt 44, 183.
 cumpliciune 182.
 cumplit 46.
 cum se cade 95.
 cu nepusul în masă 95.
 cunoaștere 76, 78.
 cununare 71.
 cununie 61.
 cu o falcă în cer și cu una în pământ 95.
 cuprindere 99.
 captor 182.
 cur 68.
 curat 46, 48, 92.
 curățenie 152.
 curăție 61.
 curățire 72.
 curcubău 140, 154.
 curcubetă 140.
 curea 55, 233.
 curechiu 29, 49.
 curelușă 213.
 curgere 44, 75.
 curind 93.
 curmătură 45.
 curmeziș 64.
 curte 29.
 curtean 150.
 cusătorită 153.
 cuscu 36, 38.
 cu șosele cu momelile 96.
 cutare 79, 103.
 cutezare 186.
 cutiuță 231.
 cutoatecă 105.
 cu totul tot 96.
 cutremur 61.
 cutremurare 99.
 cutrierare 44, 99.
 cutruburu 141.
 cuțit 26.
 cuțitaș 64, 213.
 cu un picior în groapă 98.
 cu vai nevoie 96.
 cuvenire 99.
 cuviincios 184.
 cuvînt 45, 48, 58, 213.
 da 96, 216.
 dacă 52, 105.
 dalac 149.
 dalb 81, 107.
 daltă 140.
 danie 152.
 dar (subst.) 47.
 dar (conj.) 96, 216.
 darac 149.

- daradaică 151.
 dare 22, 25, 29, 30, 34, 35, 36, 39, 68, 69, 75, 211.
 dascal 16, 157.
 dată 46, 93.
 datină 181.
 dator 33.
 datorie 61.
 datorire 72.
 datornic 154.
 daună 66, 214.
 dăbălăzat 140.
 darimare 68, 74, 78, 216.
 dăunare 71, 72.
 dăunător 184.
 dăunăzi 93.
 de 21, 22, 51, 52, 156.
 de- 99.
 de a chioara 93.
 de acolo 92, 216.
 de acolo 92, 216.
 de a curmezișul 93.
 de a dreapta 18, 93, 96.
 de a dreptul 93.
 de aici 92.
 de aiurea 92.
 de ajuns 93.
 deal 37, 45.
 de a latul 94.
 de a lungul 94, 96.
 de amează 93.
 de a minune 94.
 deancălarele 93.
 de aproape 92, 96.
 deaputereaifi 89, 95.
 de a stînga 18, 95, 96.
 deasupra 92, 96.
 de atîtea ori 95.
 de azi înainte 95.
 decindea 92.
 de cînd 105.
 decît 105.
 de cîte ori 95.
 de cîteva ori 95.
 decusară 95.
 de demult 92.
 de departe 95.
 de desupt 92, 96.
 de două ori 95
 defăimare 20, 68.
 degerare 99.
 deget 29, 40.
 degetar 181.
 degețel 64.
 dehocare 80, 216.
 de jos 92.
 dela 104.
 dela rînd 95.
 delatură 94.
 delfin 157.
 deluț 231.
 de mama focului 95.
 demăndăciune 17.
 demîncare 96.
 de mîncate 95.
 de mult 22, 92.
 de multe ori 95.
 denainte 92, 96.
 de nicăiri 92.
 denie 152.
 deoarece 105.
 deodată 93.
 deoparte 95, 96.
 deosebire 204.
 de patru ori 95.
 depănare 99.
 departe 95, 96.
 depărtare 22.
 depe 22.
 deplin 98.
 deprindere 99.
 depunere 99.
 de puține ori 95.
 de rămas 95.
 derăpănare 99.
 deridicare 84.
 des 36, 37, 40, 59, 216.
 des- 99, 109.
 desară 95.
 descălecare 73, 99.
 descălțare 99.
 descălțat 183.
 descărcare 99.
 deschidere 21, 22, 23, 99.
 deschingare 99.
 descintare 99.
 descoasere 99.
 descoperire 99.
 descuiare 99.
 descumpărăciune 182.
 descurcare 73.
 desfacere 22, 23, 99.
 desfășurare 73, 99, 186.
 desfățare 99.
 desfățare 99.
 desființare 99.
 desfundare 99.
 deshămare 99.
 desilă 232.
 de silă de milă 96.
 desime 181.
 desiș 63.
 despărechiare 99.
 despărțire 99.
 despicare 99, 108.
 despletire 22.
 despoiare 22, 23, 99.
 despre 104
 despresurare 73, 99.
 desprețuire 99.
 desprimăvărare 99.
 desprindere 99.
 desărcinare 99.
 destoinic 154.
 destrămare 20, 68, 99.
 destupare 99.
 desumflare 99.
 de sus 92.
 deșalare 99.

- deșert 39, 46, 48, 214.
 deșărtare 71.
 deșărtăciune 214.
 deși 105.
 deșirare 99.
 deștept 140.
 deșteptare 19, 22, 72.
 de toate părțile 96.
 de trei ori 195.
 detunare 99.
 de unde 92, 96.
 de undeva 92.
 de voce 95.
 de voce de nevoe 96.
 devreme 95, 96.
 devremece 105.
 dezbatere 99.
 dezbatere 99.
 dezbrăcare 99.
 dezdăunare 99.
 dezdoire 99.
 dezghinare 28, 107, 148.
 dezghiocare 99, 216.
 dezgustare 99.
 dezjugare 71.
 dezlegare 22, 23, 99.
 dezmațat 146.
 dezmerdare 22, 29, 99, 148.
 dezminiare 99.
 dezormintare 99.
 dezmortire 99.
 deznodare 99.
 deznădăcinare 99.
 dezvăț 61.
 dezvățare 99.
 diac 149.
 diaconiță 152, 153.
 diavolaș 64.
 diferență 214, 215.
 dihanie 44, 81, 108, 152, 159.
 dihor 159.
 dimineață 21, 22, 28, 63, 93, 156.
 dimitrie 216, 217.
 dimon 236.
 din 21, 29, 31, 104, 156.
 dinainte 21, 92.
 din cale afară 93.
 din cind în cind 92.
 dincoace 92, 96.
 dincolo 92, 96, 216.
 dincontra 92.
 dinfață 94, 96.
 dingă 36.
 din gardul Răzoai 96.
 dinioarea 94.
 dintre 104.
 dintru 21.
 diovăsiere 17.
 discutare 91.
 dizdimineață 93.
 dîmb 159.
 diră 87.
 dirdală 87.
 dirdire 87.
 diriire 87.
 dirstă 38.
 dirz 38, 160.
 -do 157.
 doamnă 59, 60.
 doar 216.
 doară 93, 94.
 dobitoc 22, 214.
 dobindire 159.
 doctor 214.
 doftorie 61.
 dogire 72.
 doi 36, 39, 41, 70.
 doică 151.
 doilea 94.
 doină 294, 302.
 doisprezece 98.
 domestic 184.
 domesticire 71.
 domn 36, 56, 57, 60.
 domnesc 184.
 domnește 92.
 domnică 62.
 domnie 61, 177.
 domuire 71, 72.
 domnișor 63.
 dondănire 87, 155.
 doniță 152.
 dor 61.
 dorire 72.
 dormire 29, 36, 45, 74.
 dormitare 186.
 dos 46, 68.
 dosnic 154.
 dovadă 214.
 drac 47, 149, 163.
 drăcie 61.
 drăcușor 63.
 dragoman 151.
 dragălaș 214.
 drăguleț 184.
 drăguț 231.
 drăguț 19.
 drăngănire 87, 155.
 dregere 21, 44, 78, 214.
 drept 32, 39, 46, 156, 175.
 dreptate 183.
 drob 81.
 drojdie 61.
 dropie 52.
 ducă 61.
 ducere 22, 23, 35, 38, 78, 211.
 dudău 40.
 duduire 87.
 duhliș 232.
 duhluire 156.
 duhoare 81.
 dulciag 150.
 dulciată 63.
 dulcișor 63.
 dumbravă 160.
 dumicare 29.

- duminică 183.
 dumnezeiță 153.
 dumnezeu 96, 156.
 dunăre 58, 59.
 dupac 149.
 după 25, 29, 104.
 dupăce 105.
 dupăcecă 84.
 dupăcum 105.
 dupămează 93.
 durare 37.
 durăt 87, 183.
 durdă 87.
 durduire 87.
 durere 24, 40.
 duruire 87.
 dus de pe lume 98.
 dușman 151.
 dvoriște 152.
 ȕală 157.
 ȕiăxescu 157.
 e 35.
 -e (gen. dat.) 18, 57.
 -e (plur. neutr.) 60, 67, 68.
 -ea 33, 55, 232.
 -ear 33.
 -eală 232.
 -ean 150, 159.
 ederă 180.
 edificare 214, 215.
 -ei 304.
 eftin 160.
 eftin la făină 98.
 egumen 22.
 ei 24, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 55, 56, 79, 294.
 -ello 64, 181, 184.
 elisafta 217.
 emanuel 217.
 emanare 214, 215.
 enigmă 214, 215.
 -enie 152.
 -entia 181.
 episcop 214.
 epure 24, 29, 36, 181, 294.
 epure (verb) 82.
 epuraș 64, 213.
 epușoară 63.
 eram- 109.
 erbușoară 63.
 ereditate 214, 215.
 eri 92.
 eruare 71.
 ernatic 62.
 ertare 33, 39.
 ertăciune 182.
 erumpere 214, 215.
 -eș 231, 232.
 eșire 22, 74.
 -eșt 157.
 -et 183.
 etate 214, 215.
 -eto 181.
 -eț 153.
 eū 22, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 36, 37, 79, 94, 156.
 exemplu 214, 215.
 facere 21, 22, 25, 29, 35, 36, 39, 40, 45, 54, 69, 75, 78, 102, 211.
 fag 67.
 falcă 47, 66, 216.
 falce 47, 216.
 famin 40, 148, 157.
 fantazie 214, 215.
 fapt 32, 46.
 faptă 46.
 faraon 45.
 farmazon 90, 107.
 farmec 17, 18, 44.
 fașă 64.
 fată 30, 39, 40, 156.
 fată mare 91, 97.
 fațarnic 154.
 față 36, 46, 65, 94, 96, 163.
 fața miței 97.
 faur 180.
 făgăduire 155.
 făget 181.
 făină 37.
 făptuitor 184.
 făptură 182.
 fără 17, 25, 46, 84.
 fără cale 93.
 fără ca să 105.
 fără de lege 163.
 fărăcare 17, 18, 28.
 fătare 21.
 fătăciune 182.
 fătător 22.
 făt frumos 96.
 fătou 182.
 fătîș 64, 95.
 făuriște 152.
 fel 214.
 felezuire 155.
 feleguns 139.
 feligian 150.
 ferbințeală 232.
 ferărie 61.
 ferchezuire 155.
 fereagă 66.
 fereastă 37, 181.
 ferecare 73, 186.
 fereduire 155.
 feresău 40, 154.
 ferestruie 152.
 feresuire 155.
 ferice 184.
 ferire 72, 148.
 fert 107.
 festucă 63.
 fetică 62.
 fetie 61.
 fetire 72.
 fetișcană 150.
 fetișoară 63.
 fețuială 232.
 fiară 22, 28, 39, 46.
 fiastru 180.

- ficat 45, 157.
 ficioară 63, 214.
 ficior 22, 63.
 fiecare 103.
 fie că 105.
 fieciue 103.
 fier 28, 36, 39, 157, 212.
 fierbere 28, 36, 39, 40, 73, 74, 76, 78.
 fiere 40, 67.
 fică 151.
 fiudcă 105.
 fiuță 181.
 fildeș 232.
 filimică 107.
 filimină 107.
 filip 27.
 fiuce 40, 44, 62, 213.
 fu 22, 26, 28.
 fue 214, 215.
 fire 21, 27, 28, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 69, 75, 102, 213, 216.
 fridă 148.
 firosos 107.
 fiu 27, 28, 180, 294.
 filfiire 87.
 fiutiună 183.
 fiutiniță 153.
 firtat 140.
 firțire 87.
 fisiire 87.
 fișiere 87.
 fițiere 87.
 flamură 20.
 flăcău 154.
 flăcăuandru 29, 151.
 flăcările 182.
 flămînd 140.
 fleac 46, 147.
 fleandură 151.
 fleciure 155.
 fleoancă 87.
 fleoartă 87.
 fleoucănire 87, 155.
 fleorcăire 87.
 fleoșcăire 87.
 fleșcăire 87.
 fleșcările 182.
 fliacă 141.
 flinșturare 216.
 flinșturatic 80.
 floare 35.
 floc 231.
 florărită 153.
 florică 62.
 florică 62.
 fluier 87.
 flueraș 213.
 fluera viut 97.
 fluerele picioarelor 47.
 flutare 216.
 fluturatic 62.
 foae 62, 180.
 foame 40, 65, 181.
 foamete 183.
 foarteci 40.
 foarte 40, 92.
 foc 47, 68.
 foiofoiu 96.
 foire 72.
 foisor 63.
 foiu 66, 67.
 fojgăire 73, 87.
 fomf 87.
 fomatăire 87.
 forfotire 87.
 fosăire 72, 87.
 foșnire 87, 155.
 frag 54.
 fraușcă 151.
 frasin 67, 180.
 frate 36, 60, 156, 181.
 trăgezire 72.
 frămîntare 140.
 frățică 62.
 frăție 61.
 frățilă 232.
 frățior 63.
 freamăt 40, 65.
 frecare 76.
 frecău 154.
 frecaș 64.
 frig 60, 67, 181.
 frigere 32, 78.
 frigușor 63.
 friptură 177, 182.
 frîngere 75, 78.
 frîughie 62, 140.
 friu 18, 41, 67.
 frumos 92, 140, 175.
 frumușeță 54, 63.
 frumușel 64.
 fruite 156.
 fruntaș 213.
 frunțișoară 63.
 fruză 19, 66, 67.
 frunzărire 186.
 fruziș 64, 214.
 fruzișoară 63.
 frupt 32, 44, 65.
 fuga 94.
 fugaciu 66, 67, 183.
 fugă 61.
 fugire 36.
 fulger 67, 181.
 fulgerare 71.
 fum 68, 180.
 fumărie 62.
 fumegare 73, 186.
 fumuriu 184.
 fuud 68.
 fundac 149.
 funicel 64.
 fuuie 62.
 fur 66, 67.
 furculiță 153.
 furie 62, 180.
 furis 64.
 furluare 82.
 furuicare 71.
 furnică 24, 36, 62,

- 141, 180.
 furtişag 150.
 furtuială 90.
 furtună 181.
 fuştel 64.
 gaiţă 152.
 galbin 21, 22.
 -gan 150.
 gard 36, 140.
 garderobă 162.
 gaşpar 45.
 găgăuţă 151.
 găinaţ 183.
 găină 17, 180.
 găinărie 61.
 găinuşă 213.
 găitan 150.
 gălbănuş 214.
 gălbineală 232.
 gălbinele 232.
 gălbuiu 184.
 găleată 66, 147.
 galiş 232.
 găluşcă 151.
 găoace 216.
 găsire 214.
 gătire 34.
 găvozdire 38.
 gemândău 18.
 gemăt 65, 183.
 gemere 78.
 genunchiu 49.
 genune 302.
 gerar 107.
 ghem 25, 26, 67,
 156, 181.
 ghemuire 155, 295.
 gheorghe 156, 216,
 217.
 gheorghiaţă 217.
 gherdan 150.
 gheţărie 62.
 gheţuş 64.
 gheunoae 156.
 ghiară 212.
 ghiată 65, 156.
 ghiavol 236.
 ghiduş 64.
 ghinărar 156.
 ghies 216.
 ghindă 66, 156,
 ghindură 151, 181.
 ghintuire 155.
 ghiob 293.
 ghioc 216.
 ghiocel 38, 64.
 ghiorlan 150.
 ghiorăire 72, 87.
 ghiştire 148.
 ghiţă 217.
 ghiuj 293, 302.
 ghizdan 150.
 gialău 154.
 giamandan 18, 150.
 giambaş 232.
 giamîn 40, 184.
 giană 39.
 -giu 154.
 ginere 66.
 gingaş 232.
 gingăraş 26.
 gingie 35, 62, 180.
 gioian 150.
 giur 159, 160.
 giurgia 216.
 -gi 73.
 gicitoare 214.
 gidiliciu 182.
 gidilire 302.
 gişire 72.
 gilciavă 160.
 gilgüre 72, 87.
 gîndire 214.
 gingav 159.
 gînsac 149.
 girbov 38, 160.
 girneată 63.
 gîscă 159.
 git 67, 181.
 gituire 155.
 giză 159.
 glas 214.
 glumeţ 153, 184.
 gobaşt 157.
 gobeşt 157.
 godac 149.
 gogoman 151.
 golan 150.
 gonire 37, 155, 157.
 grabă 61.
 grad 65.
 graniţă 153.
 graţie 41, 62.
 grădină 17, 141,
 156.
 grăire 214.
 grămăjue 152.
 grăsimă 20.
 grăsun 184.
 greaţă 44, 63.
 grecesc 184.
 grecoaică 151.
 greşire 37, 141,
 159.
 greu 33, 34, 35, 55,
 184.
 grier 41.
 grijă 26, 255.
 grijire 26.
 grindă, 159, 161.
 grindină 29. 66, 67,
 180.
 grine 163.
 griuşor 63.
 grohăire 87.
 gros de obraz 98.
 grosime 181.
 grosişor 63.
 grosolan 150.
 grozăvenie 152.
 grue 41.
 grunţuros 184.
 gudurare 44.
 gunoişte 152.
 gunoiu 38.
 guraliv 184.
 gură 47, 59, 163.
 gură cască 97.

- gurguiū 294.
 gurișoară 63.
 gust 61, 65.
 gustare 71.
 gustărire 186.
 guvern 214.
 guzgan 150.
 ȳumar 157.
 ȳustur 157.
 hagiū 154.
 haidău 154.
 haine 214.
 haită 81, 232.
 haităș 232.
 halcană 150.
 halire 81.
 handrăburcă 109.
 hang 81.
 harac 149.
 haralamb 217.
 haramin 17.
 harapnic 154.
 harauă 233.
 harțag 150.
 hatalău 140, 154.
 hatman 151.
 hăitaș 64, 232.
 hălăduire 156.
 hăliță 17.
 hămăire 73, 87.
 hămeiu 38.
 hănțuire, 155.
 hărăbor 38.
 hărisire 17.
 hărțuire 155.
 hăț 61, 87.
 hăulire 72, 87.
 hău 154.
 hăugaș 232.
 herestuire 156.
 hilimică 107.
 hier 107.
 hîrbariță 153.
 hîrbuire 155.
 hîrcă 61, 87.
 hîrciire 73, 87.
 hirdău 24, 25, 40,
 154, 160.
 hîriială 232.
 hîriire 72, 87.
 hîrlău 154.
 hîrleț 159.
 hîrtie 19.
 hîrtop 38.
 hițuire 87.
 hizenie 152.
 hogaș 232.
 hohot 87.
 hohotire 87.
 holboca 231.
 honoată 38.
 hop 87.
 hopăire 58, 59, 87.
 horăire 72, 87.
 horbă 47.
 horcăire 87.
 horhăire 73.
 horn 160.
 hotar 212.
 hotărîire 212.
 hoț 80.
 hoțoman 151.
 hrană 214.
 hrănire 17, 22, 141.
 hrean 38, 159.
 hrib 38.
 hrișcă 38.
 hrubă 38.
 huciag 150.
 huet 87.
 huhurez 87.
 huidicioară 63.
 huiduire 72, 87.
 huire 72, 87.
 hultuială 90.
 humă 44, 66.
 hurducare 87.
 hurduz burduz 139.
 husăș 232.
 i 157.
 -i 186.
 iacă 92.
 iacămă 124.
 iacătăl 124.
 iacătălăi 124.
 iacătămă 124.
 iacătămăs 124.
 iacăte 124.
 iadeș 232.
 -ian 150.
 iapă 39.
 iar 96.
 iarba eretei 97.
 iarba lui tatin 97.
 iarbă dulce 97.
 iarbă mare 97.
 iarnă 33, 39.
 iască 39.
 iatac 149.
 iatagan 150.
 ibovnic 26, 154.
 -ic 18, 186.
 ici 92.
 -icio 153, 181, 184,
 231.
 -iciu 182.
 icnire 87, 155.
 -ico 62, 184.
 iconomie 61.
 ie 62, 180.
 ie 62, 66, 294.
 -ie 61, 62, 181.
 ifos 160.
 -ig 186.
 -ilă 232.
 ilău 24, 154.
 ileană 19.
 inaginație 214, 215.
 imaș 64.
 -imen 181.
 imer 22.
 impus 167.
 -îa 181.
 -îna 181.
 inel 22, 28, 64.
 ineluș 64, 213.
 inimă 19, 21, 22, 23,
 29, 47, 59, 60, 181.

- inimioară 63.
 iniper 67.
 iniște 152.
 -ino 181, 184.
 -ino 184.
 insulă 214, 215.
 invidie 41, 214, 215.
 ioan 216, 217.
 -ion 181, 182.
 iorgovan 150.
 iscălire 214.
 -isco 184.
 ispravnic 154.
 -iss 186.
 -issa 39, 181, 182.
 ist 39, 79.
 -iș 213, 214, 232.
 -'iș 231, 232.
 -ișor 63.
 -iște 152.
 itripsire 17.
 -itia 182.
 iță 66.
 -iță 153.
 iudă 45.
 iuțeală 232.
 iuțido 157.
 iuo 26, 33.
 ivire 27.
 -ivo 184.
 -iz 186, 225.
 izbăvire 17, 161.
 izbire 47.
 izbucnire 155, 214.
 izmene 44, 159.
 izmenire 155.
 izvor 212.
 izvorire 212.
 -i 73, 109, 186.
 îmlare 186.
 împărat 66, 67, 156,
 181.
 împărăteasă 182.
 împărătește 92.
 împărăție 61.
 împărățire 72.
 în 29, 35, 37.
 în- 100, 109.
 în adevăr 93.
 înadins 94.
 înaintare 72.
 înaintaș 64.
 înainte 92, 96.
 înainte de ce 105.
 înalt 38, 98.
 înapoi 93.
 înapoiare 72.
 înavuțire 100.
 înălbire 99, 100.
 înălțare 71.
 înălțime 177, 181.
 înăsprire 100.
 înbărbătare 68, 100.
 înbătrânire 100.
 înblinzire 100.
 înbrăcare 100.
 înbrătoșare 186.
 înbrîncire 100.
 înbucare 70, 100.
 înbufnare 87.
 înbunare 100.
 înbunătățire 100.
 înca 93.
 încalea 93.
 încă 94, 141.
 încălare 148.
 încălecare 73, 100.
 încălțămînt 100.
 încălțare 100.
 încălzire 100.
 încăpăținat 167.
 încăpere 34, 44, 69,
 100, 211, 215.
 încărcare 44, 73,
 100.
 începere 22, 75, 78,
 99, 215.
 încercare 100.
 încetare 71.
 încetinel 64.
 închegare 70, 100.
 încheiere 26, 70, 100.
 închidere 26, 29, 237.
 închinare 34, 44,
 69, 100.
 închingare 71, 100.
 închisoare 182, 214.
 încingere 99.
 încoace 92.
 încolo 93, 216.
 încordare 100.
 încotro 92, 96.
 încotrova 92.
 încredere 100.
 încrucire 100.
 încrucișare 100, 186.
 încruntare 71, 100.
 încuiare 70, 100.
 încuibare 100.
 încumetare 147.
 încunjurare 100.
 încunoștiințare 100.
 încurcare 73.
 în carînd 93.
 încuscire 100.
 încuviințare 100.
 îndată 93.
 îndată ce 105.
 îndatorire 100.
 îndămină 95.
 îndemanatic 62.
 îndemnuare 156.
 îndepărtare 100.
 îndeplinire 100.
 îndesare 71, 100,
 216.
 îndestulare 72, 100.
 îndirjire 81.
 îndoelnic 154.
 în doi perî 98.
 îndoire 72, 100.
 îndosire 72, 100.
 îndrăcire 100.
 îndreptare 100.
 îndreptățire 100.
 înduioșare 100.
 îndulcire 71, 99, 100,
 225.

- înduplecare 100.
 îndurare 99.
 înecare 44, 100.
 înegrire 100, 225.
 înfață 94, 96.
 înfăinare 100.
 înfășare 71, 80, 100.
 înfășurare 73, 186.
 înfățare 100.
 înfățoșare 100, 186.
 inferbintare 100.
 înfiare 100.
 înfigere 32, 78, 100.
 înființare 100.
 înfiorare 28.
 înflăcărare 100.
 înflorie 71, 99.
 înfrățire 100.
 înfricoșare 100, 186.
 înfrinare 71, 72, 99.
 înfringere 99.
 înfrumusețare 100.
 înfruntare 71, 100.
 înfrunzire 71, 100.
 înfruptare 100.
 înfriare 71, 100.
 îngăimare 68.
 îngălbiniare 100.
 îngennuchiare 100.
 ingeraș 213.
 ingerel 64.
 îngerește 92.
 îngheboșare 100.
 înghemnire 100.
 înghesuire 216.
 înghețare 26, 38, 71,
 100.
 înghimpare 156.
 înghiuare 107, 237.
 înghitere 99.
 înghițire 26.
 îngîmtare 44.
 îngiuare 44, 68.
 îngărășare 17, 71,
 100, 186.
 îngrefoșare 100.
 îngreuiare 100.
 îngropare 38, 214.
 îngroșare 26, 71.
 îngurliure 100, 156.
 îngust 184.
 înhățare 87, 216.
 în jos 92, 96.
 înjosire 100.
 înjngare 71.
 înjnrare 100.
 înlanțnire 100.
 înlătnrare 72, 100.
 în lătnri 94.
 înlemnire 100.
 înlocnire 100.
 înmărmnrire 100.
 înmormintare 100,
 214.
 înmniare 29, 100.
 înmulțire 100.
 înodare 71, 100.
 înoire 71, 100.
 înotare 100.
 înonrare 71, 100.
 înpăcare 100.
 înpăcăcinne 182.
 înpămîntenire 100.
 înpănare 71, 100.
 înpărătneș 64.
 înpărechiare 100.
 înpărtășire 100.
 înpărțire 17, 100.
 înpătrire 72.
 înpedecare 100.
 înpetrire 100.
 înpețit 95.
 înpingere 78, 99,
 107.
 înpînzire 100.
 înplere 26, 74, 75,
 78, 100.
 înprejur 94, 96.
 înpresnrare 73, 100.
 înprennă 92, 96.
 înprimăvărare 100.
 înprumutare 100.
 înpungere 78, 100.
 înputăcinne 182.
 înputernicire 100.
 înpuțicenie 152.
 înpuținare 100.
 înpuțire 100.
 înrădăcinare 100.
 înrântățire 100.
 înrînrare 167.
 înroșire 100.
 îns 141.
 însă 46.
 însăunare 71, 100.
 însănoșare 22,
 100.
 însărare 100.
 însărcinare 72, 100.
 însătare 100.
 însătoșare 100, 186.
 însoțire 71, 100,
 167.
 înspre 104.
 înstrăinare 100.
 însuflețire 100.
 însnrare 108.
 în sns 92, 96.
 însnșire 72.
 înșalare 159.
 înșfăcare 87.
 înșirare 100.
 înștiințare 100.
 întărire 100.
 întindere 100.
 întinerire 100.
 întingere 78, 100.
 întilnire 155.
 întimplare 100.
 întirziare 71, 100.
 întoarcere 100.
 întorsătnră 183.
 în totalni tot 96.
 într-aceia 96.
 într-acestea 96.
 intrare 19.
 întrămare 20, 68,
 100.

- între 29, 36, 104, 140.
 în treacăt 95.
 întrebare 29, 38.
 întrecere 100.
 întreg 140.
 întregăciune 182.
 întregime 181.
 întregire 71.
 întreire 72.
 întristare 100.
 într-o bună dimineață 95.
 într-o doagă 98.
 într-o doară 95.
 într-o ureche 98.
 într-una 95.
 într-un buc 95.
 întunecare 22.
 întunecăciune 182.
 întunecos 22.
 întuneric 21, 96, 163, 183.
 înturnare 100.
 înțelegere 39, 78.
 înțelept 32.
 înțelepțește 92.
 înțelenire 21.
 înțestat 167.
 înuntru 92, 96.
 învălire 37, 213.
 învăluire 155.
 învăț 61.
 învățare 39, 44, 100.
 învățătură 59, 182.
 învecinare 100.
 învechire 71, 100.
 inveninare 21, 71, 100.
 inverzire 100.
 înveșmîntare 100.
 învinețire 100.
 învingător 184.
 învingere 100.
 învinuire 155.
 învîrtire 148.
 învîrtoșare 100, 186.
 în zori de ziună 95.
 -irlan 150.
 jac 296, 297.
 jale 296, 297, 298.
 javră 296, 297.
 jălanie 152.
 jărtfă 160, 214.
 jăt 296, 297.
 jăvrire 297.
 jeliște 152, 297.
 jeliță 296, 297.
 jemlă 296, 297, 298.
 jemlugă 296, 297.
 jerebie 38.
 jghiab 159.
 jig 297.
 jigă 296, 297.
 jigărae 297.
 jigăranie 152.
 jigărit 296, 297.
 jignire 155.
 jiu 296, 300.
 jireadă 38.
 jitniță 153.
 jivină 297.
 jind 159.
 joc 38, 68, 180.
 jold 296, 297, 298.
 jos 36, 92.
 jucare 26.
 jucărie 62.
 jucăuș 213.
 judecare 21, 22, 23, 73, 297.
 jug 68, 297.
 jugastru 148, 181.
 jumări 38.
 junc 33, 183.
 june 297.
 junghiare 26.
 jupineasă 182.
 jupîn 44, 161.
 jurare 297.
 jurămînt 182.
 juruire 155.
 -l 72.
 la 18, 46.
 lac 65, 149.
 lacăt 17.
 lacoviște 152.
 lacră 140.
 lacrimă 211.
 ladă 54, 60.
 la dică 93.
 -lan 150.
 lanțug 150.
 lapte 22, 32.
 lare 25, 33, 74, 75.
 latin 44.
 lature 54.
 laț 180.
 lăviță 153.
 lazăr 17.
 lăcătuș 213.
 lăcomie 28, 61.
 lăcrămăre 71.
 lăcrămioară 27, 47, 63.
 lăcustă 25, 147, 181.
 lă-mă mamă 97.
 lămpușoară 63.
 lăndură 38.
 lăptar 183.
 lăptoc 231.
 lăptucă 32, 63, 181.
 lărgime 181.
 lărgire 17, 71.
 lăsare 18, 19, 38, 47.
 lăsăciune 182.
 lătrare 186.
 lătrat 65.
 lățire 72.
 lăudare 17, 20, 23, 37, 53, 54, 58, 74, 75, 76, 77, 84, 91, 101, 102, 103, 104, 233.
 lăudăros 184.
 lăuruscă 17.
 le 22, 26, 103, 104, 109.

- leac 159.
 leacă 107.
 leasă 159.
 leat 159.
 lecuire 155.
 leftică 180.
 legămînt 182.
 legătură 182.
 lege 163, 211.
 legumă 66.
 lehăire 73.
 leiță 153.
 leliță 153.
 lemă 31, 36, 40, 60,
 163, 181.
 lesne 92.
 leș 148.
 leșie 34, 35, 61, 180.
 leșin 148.
 leu 29, 181.
 -lie 62, 109.
 lihnire 155.
 liliac 149.
 liman 151.
 limba cerbului 97.
 limba cinelui 97.
 limbareț 153.
 limbariță 153.
 limbă 163.
 limbric 29, 62, 180.
 limbricariță 153.
 limbut 184.
 limpede 66, 67.
 limpezire 71.
 lin 66, 80.
 linchire 87.
 lindic 148.
 lingău 154.
 lingere 78.
 lingușire 186.
 linioară 63.
 liniște 152.
 lipcă 151.
 lipiciu 182.
 lipire 28, 37.
 -liște 152.
 littă 44.
 -liță 153.
 lîină 181.
 lîncezire 72.
 -lnic 154.
 -lniță 153.
 loc 94, 180.
 locaș 64.
 locuire 24, 147, 148.
 locului 94.
 locușor 63.
 logofăt 160.
 lovire 47.
 lovitură 182.
 lu 26, 103, 104, 109,
 216, 272, 303, 304.
 -lu 156.
 luare 26, 29, 30,
 33, 47, 69.
 luător 26.
 luciafar 40.
 lincire 74, 76.
 lucru 36, 47, 68.
 lucru mare 95.
 lucrușor 63.
 lug 36.
 lume 22, 47, 67,
 163, 181, 211.
 lumeț 184, 211.
 lumina ochilor 47.
 luminăciune 182.
 lunatic 62.
 lună 181.
 luncă 160.
 lunecos 184.
 lunecuș 64.
 lungan 150.
 lungău 154.
 lungăreț 184.
 lungă vorbă 97.
 lung de limbă 98.
 lungime 181.
 lungire 72.
 lungiș 64.
 lungoare 47, 67, 163.
 luntraș 213.
 lup 28, 36, 237.
 lupărie 62.
 luptare 28, 37, 71.
 luptă 32.
 lustruială 232.
 lut 181.
 lutărie 62.
 lutișor 63.
 ma 157.
 macarcă 105.
 mac roș 97.
 macru 29, 36, 38.
 madam 216.
 madamă 44, 45, 216.
 magheran 22.
 mahal 140.
 mahalagiū 154.
 mai 32, 37, 92.
 mai apoi 93.
 mai încolo 93.
 mal 214.
 maldac 107, 149.
 maldur 107.
 malo po malo 158.
 mamă 20, 30, 37, 67.
 -man 151, 294.
 marar 107.
 marchitan 150.
 mare 67.
 mare 37, 46, 211, 216
 marfă 216.
 marghioala 81.
 margine 21, 67, 180.
 marhă 216.
 marmură 66, 181.
 martă 233.
 martur 66, 67, 159,
 160.
 masă 17, 18, 39, 40,
 53, 59, 60.
 mascur 46.
 mata 37.
 materie 62, 180.
 mațe fripte 97.
 mazire 302.
 mă 36, 39, 148, 216.

- măcăire 73, 87.
 măcăleandru 151.
 măciucă 63.
 măciulie 62.
 mădular 54.
 mădುವ 33.
 măestrie 41, 163.
 măgură 294.
 măimunu 17.
 mălac 149.
 mălăeț 184.
 mămucă 63.
 mănăstire 25.
 măngălău 40, 154.
 măngăluire 156.
 măntăluță 231.
 mănușă 64.
 măr 40, 67.
 mări 216.
 mărcuță 20.
 mărgăritar 17, 19.
 mărgian 150.
 mărginire 72.
 mărinimos 98.
 mărișor 63.
 măritiș 64.
 măriuca 63.
 mărturisire 186.
 măruntae 163, 294.
 mărunțel 64.
 mărunțiș 64, 214.
 măsea 33, 55, 180.
 măsluire 155.
 măsoariște 152.
 măsură 37, 181.
 mășcat 148, 216.
 mătanie 62.
 mătasă 254.
 mătăsărie 62.
 mătrăgună 17.
 mătreăț 63.
 măturare 73.
 mătușă 255.
 medic 214, 215.
 medru 216.
 meyleme 157.
 mește 152.
 meiu 180, 294.
 melc 302.
 -men 157.
 mendre 151.
 menire 214.
 mergere 37, 44.
 merinde 44, 156
 180.
 merișor 63.
 merliță 153.
 mesișoară 63.
 mestecare 28.
 meșteșug 150.
 meu 27, 28, 29, 36,
 55, 271.
 mezin paresii 96,
 107.
 mia 33, 55.
 miazăzi 28.
 mic 26, 27, 46, 62.
 micsandă 151.
 micușor 63.
 micuț 231.
 mie 28, 66.
 miel 49, 157, 295.
 miercuri 28, 39.
 miere 39, 40, 67,
 157.
 mierlă 37.
 mieunare 28.
 miez 28, 39, 46, 68.
 miezilă 232.
 mihaiu 28.
 mijloc 96, 141, 296,
 297.
 mijlociu 27, 184.
 militar 214.
 minciună 21, 180.
 minte 156.
 mintimen 157.
 minunare 72.
 mioară 27, 63.
 miorlăire 72, 87.
 mirare 27, 28.
 mirăciune 182.
 mire 302.
 miriște 28, 152, 237.
 miron 81.
 miros 38.
 mistrie 159, 160.
 mistuire 156.
 mișălie 61, 62.
 mișcare 48, 73, 75,
 78, 147.
 mișcător 184.
 mișel 64, 184.
 miță 159.
 mititel 65.
 mițoc 231.
 mină 65.
 mîncare 19, 20, 45.
 mîncău 154.
 mîndrie 61.
 mîndru 21, 47, 159.
 mine 41, 92, 156.
 mîncare 186.
 mîncă 180.
 mîner 37, 44, 74,
 75, 78.
 mîngiure 47, 147.
 mîniare 72.
 mînie 19, 62.
 mînjire 160.
 mîntuală 232.
 mîntuire 156.
 minușită 153.
 minz 302.
 mînzoc 231.
 mîrlire 147.
 mîrșav 44, 81.
 miță 87, 163.
 miță blindă 97.
 mlădios 17.
 mlădiță 17, 153.
 moacă 61.
 moale 33, 40, 294.
 moară 40.
 moare 25, 40, 66,
 97.
 moarte 40, 60.
 mocan 61.

- mocnire 155.
 modru 49, 148, 151.
 moft 160.
 moftangiu 154.
 molatic 62.
 molăşag 150.
 molău 154.
 moldovan 150.
 moleaţă 63.
 moleşire 72.
 molăire 72, 87.
 molonoti 157.
 morav 107.
 morăriţă 153.
 morişcă 151.
 mormăire 73, 87.
 mormint 44, 180.
 morocănire 155.
 mort 36.
 mortăciune 182.
 moş pe groş 139.
 moştenire 214.
 movilă 237.
 mreajă 159.
 mreană 159.
 muceniţă 153.
 muzeală 232.
 muere 301.
 mueratic 62.
 muereşte 92.
 muget 65, 183.
 mugur 49.
 muiare 74, 75, 78.
 muiere 22, 40, 60,
 180, 213.
 mulcom 160.
 mulete 31.
 mulgere 73, 74.
 mult 92, 94, 174.
 mulţămire 72, 89,
 90.
 muncă 160.
 muncel 64.
 muncire 94.
 muncitor 184.
 munte 22, 45.
 muntean 150.
 muntenesc 184.
 muntos 184.
 mur 67, 181.
 murare 72.
 mură 38, 66.
 murg 146, 216.
 murgilă 232.
 murire 36, 74, 78.
 musafir 214.
 muscel 64.
 musculiţă 153.
 mustăcios 184.
 mustrare 44.
 muşat 70.
 muşcare 37, 70, 186,
 216.
 muşchiu 44, 163,
 180.
 muşiţă 153.
 muţire 70, 71.
 -n 155.
 na 158.
 nanie 107.
 naraţie 214, 215.
 narghilea 55.
 nas 68.
 naştere 36, 78.
 naşu 107.
 natură 181, 213.
 năcăjire 296.
 năcaz 296.
 nădăire 73.
 nădejde 17.
 nălucă 61.
 nămiezi 96.
 năpîrcă 214.
 nărav 38.
 năsălie 24, 25.
 născocire 48.
 năsturel 64.
 natărau 97.
 năzdrăvan 150.
 năzuinţă 181.
 năzuire 155.
 nchisire 141.
 nda 157.
 neam 156.
 neamţ 156, 159.
 -neaţă 63, 109.
 neauă 33, 34, 35, 66.
 nebun 91, 98, 147,
 156, 213.
 nebuneşte 92.
 neca 157.
 neculaiu 216, 217.
 necurat 21.
 nedreptăţire 213.
 neg 181.
 negel 64.
 neghiob 28, 302.
 negoţ 68.
 negreaţă 63.
 negricios 184.
 negrire 71.
 negrişor 63.
 negru 22, 36.
 neharnic 98.
 -nel 64, 109.
 nemăhnit 22.
 nemernic 44.
 nemeş 232.
 nemîncat 22.
 nemţoaică 151.
 nenumărat 22.
 neom 97.
 nepot 66.
 nepoţel 64.
 nepurcel 82.
 neputinţă 97.
 nesaţ 97.
 nescănţi 103.
 neştine 103.
 netare 97.
 neted 184.
 netezire 71.
 netot 98, 147.
 neturburat 22.
 nevastă 159.
 nevăstuică 151, 152.
 nevoe de cap-95.
 nevoe mare 95.

- nevoias 26.
 -nic 154.
 nicăiurea 92.
 nici 21, 22, 23, 156.
 nicipacum 92.
 nicicînd 92.
 nicidecum 92.
 niciodată 93.
 niciun 103.
 nicoară 216.
 nimeni 79, 94, 156.
 nimerilă 232.
 nimerire 156.
 nimernicie 21.
 nimic 22, 28, 97.
 nimicire 72.
 nimicnicire 155.
 niorcăire 87.
 niscare 103.
 niscareva 103.
 nișcițel 37.
 niște 103.
 nișticotă 103.
 -niță 153.
 nițel 37, 64, 97.
 noapte 32, 40.
 noaptea 95.
 noatin 40, 184.
 noduros 184.
 noi 39.
 noiță 147.
 noptilă 232.
 noră 65.
 noș 33, 34, 35, 55, 70.
 nouă 26, 33, 35, 70.
 nour 26, 33, 46, 184.
 nouraș 64.
 noutate 181.
 nouț 231.
 novac 149.
 nu 30, 31, 35, 39, 92, 211.
 nucă 66.
 nufăr 17.
 nuia 33, 55.
 numai 92.
 nu mai departe 95.
 număr 68.
 numărare 71.
 nume 181.
 numire 72, 213.
 nuntaș 64, 213.
 nutriment 214, 215.
 o (pron.) 18, 41, 302.
 o (ori) 37.
 -o 158.
 oacheș 22, 148, 214, 232.
 oae 35, 41.
 -oae 152.
 oală 40, 180.
 oară 18, 40, 44, 214, 215.
 oare 46, 70, 95, 96.
 oarecare 103.
 oareciue 103.
 oarecînd 92.
 oareunde 92.
 oaspe 40, 214.
 oaste 40, 44, 67, 181, 214, 295.
 oblăduire 155.
 obline 159.
 oborire 212.
 oboroc 231.
 obosire 214.
 obraz 296.
 -oc 231.
 ocazie 214, 215.
 ocazionare 215.
 ocă 55.
 ocărire 17, 212.
 ochesică 22.
 ochilă 232.
 ochinchele 97.
 ochiū 41, 156, 181.
 ochiul boulu 98.
 ocnă 44.
 odae 41.
 odată 93.
 odă 233.
 odinioară 94.
 oficiu 214, 215.
 oftare 87.
 oftigă 107.
 ogiag 150.
 ogor 212.
 olac 149.
 olicăire 87.
 -olo 182, 184.
 om 21, 22, 23, 31, 36, 41, 52, 56, 60, 180.
 om de zahar 97.
 omenie 61.
 ominesc 184.
 omorire 41, 212.
 -on 184.
 onanie 107.
 -onea 182.
 -oneo 81, 181, 182.
 opincă 28, 151, 159.
 opintire 159.
 oprire 41.
 opt 32.
 optzăci 29, 37.
 orade 156.
 orație 44.
 orăcăire 87.
 orb 28, 36, 44.
 orbiciune 182.
 orbilă 232.
 orbire 71.
 orbitor 184.
 ori 46, 96.
 -oria 182.
 oricare 103.
 oricine 103.
 oricînd 92, 96.
 orideciteori 95.
 orideunde 92, 96.
 -orio 182, 184.
 orișicare 103.
 orișicine 103.
 orișicum 92, 96.
 oriunde 92, 96.
 ornament 214, 215.

- ortoman 151, 302.
 orz 180.
 orzișor 63.
 os 18
 osiudire 159.
 -oso 40, 184.
 osos 184.
 ospăț 180.
 ostaș 64, 213.
 ostenire 22, 29, 214.
 ostreață 63.
 ostrov 214.
 osușor 63.
 -oș 231, 232.
 oștean 150.
 oștire 72.
 o toană 95.
 otravă 214.
 otrăvire 27.
 otrocol 140.
 ou 26, 33.
 ouare 71.
 oușor 63.
 ovăs 159.
 -oviște 152.
 pafra 55.
 pag 159.
 pagubă 214.
 pahar 212.
 paharnic 154.
 paing 159.
 pain 66.
 pajiște 152.
 palațandru 147, 151.
 palavru 140.
 pală 81.
 palmă 28, 37, 181.
 paloș 232.
 paltin 18, 67.
 pană 39.
 papistaș 64.
 papură 159, 160.
 para 18, 55.
 paradă 18.
 paradis 157.
 pară 39.
 parcă 95.
 parte 46, 54, 56,
 57, 60.
 pas 65.
 pasăre 17, 28, 44,
 58, 59, 67, 180.
 pastramagiū 154.
 paștere 78, 163.
 pat 302.
 patru 36.
 patrula 94.
 patrusprezece 98.
 păcat 19, 36.
 păcătoș 184.
 păcătnire 155.
 păcinire 155.
 păcorniță 153.
 păducel 64.
 păduche 66.
 pădure 17, 29, 31,
 44, 140, 163.
 pădureț 184.
 păgin 44, 147, 183,
 215.
 păginătate 183.
 păginesc 184.
 păhăruț 231.
 pălăcrășire 17.
 pâlălăe 182.
 pâlălăire 72.
 pâlărie 62.
 pâlărioară 63.
 pâlmuire 155.
 pâlțări 141.
 pâlmuire 155.
 pămînt 17, 33, 36,
 44, 68, 180.
 pămîntean 150.
 pămîntesc 184.
 pân-aici 93.
 pân-acolo 93.
 pân-acum 93.
 pân-atunci 93.
 până cînd 92, 96.
 până unde 92, 96.
 pânșă 64.
 pâr 67, 94.
 pârădnire 155.
 pârălnuță 18.
 pârăsicinne 182.
 pârăsiire 17.
 pârăsemî 37, 97.
 pârăche 28, 49.
 pârăre 17, 211.
 pârăte 17, 28, 156,
 180.
 pârîng 17.
 pârînuțel 64.
 pârtaș 64, 213.
 pârțică 17.
 pârținire 155.
 pâruiire 155.
 pâruiș 64.
 păs 48, 68.
 păsare 19.
 păsălarli 17.
 păsărică 62.
 păsărică 62.
 păsărică 152.
 păsărie 19.
 păsărie 61, 62.
 păsărie 153.
 păsărie 155.
 păsăruac 149, 180.
 păsărie 61.
 păsăruv 159.
 păsărie 17, 71.
 pătăranie 152.
 pătimaș 214.
 pătundere 75, 140.
 pătul 49, 182.
 pătire 36, 74, 75,
 78.
 până 66, 67.
 pânăș 64.
 pânănița 153.
 pânăriște 152.
 pe 21, 22, 29, 37.
 pealocuirea 94.
 peamînele 94.
 pe apucate 93.
 pească 70.
 pecete 214.

- pecingină 180.
 pe ciripie 93.
 pecind 105.
 pecind 105.
 pedepsie 107.
 pe față 94.
 pehlivan 150.
 pelerin 214, 215.
 pelin 159.
 pe nemincate 95.
 peniță 153.
 pentru 27, 29, 104.
 pentrucă 105.
 pepine 22.
 perdea 55.
 peregrinăciune 182.
 periciune 182.
 perire 27, 28, 39,
 74, 75.
 perișor 63.
 persecutare 162.
 perzanie 152.
 perzun 141.
 pe semne 95.
 peste 21, 22, 37,
 104.
 pestire 294.
 peștiman 151.
 peștișor 63.
 petic 18, 61.
 peticire 18.
 petrărie 61.
 petrecere 22, 101.
 petrică 62.
 petricia 33, 55.
 petrinjel 65, 107.
 petriș 64, 214.
 petru 216.
 petruire 155.
 pețire 44, 74.
 pe urmă 95.
 piatra sacă 98.
 piatră 19, 27, 28,
 39.
 pic 62.
 picare 27, 28, 213.
 picătură 182.
 picior 27, 28, 37, 63.
 picioruș 64, 213.
 picluire 155.
 picurare 73.
 picuș 64.
 piedică 28, 39, 156,
 180.
 piele 22, 28, 39, 40.
 piele rea 98.
 piept 27, 28, 32, 39,
 60, 67, 237.
 pieptar 28, 181.
 pieptine 22, 23, 27,
 28, 32, 39, 40, 71,
 180, 224.
 pieptișor 63.
 pierdere 21, 39, 75,
 78, 156, 157.
 pierde vară 98.
 piersic 39, 67.
 pierzător 184.
 pildă 214.
 pilug 150.
 pin 26, 27, 30, 65,
 67, 181.
 pinten 159.
 pipăire 72.
 pir 159, 161.
 piron 161.
 pirostii 161.
 pisare 76.
 pisc 28.
 pisică 87.
 pistol 28.
 pitac 149.
 piuă 28, 33, 34.
 piuliță 153.
 pivniță 28, 153, 161.
 pizma 214.
 pizmătareț 153.
 pizmătariță 153.
 piclă 159.
 pilc 160.
 pilpiire 72, 87.
 pince 37.
 pindilă 232.
 pindire 159.
 pine 22, 41, 67, 181,
 pingă 37.
 pingărire 44.
 pinișoară 63.
 pintice 66, 67.
 piră 61.
 pirău 29, 40, 41, 107,
 148.
 pirciū 160.
 pirdalnic 147, 154.
 piriire 72.
 pirire 212.
 pirlog 150.
 pirțag 87.
 platnic 154.
 platoșă 232.
 plăcere 74, 78.
 plămin 140, 181.
 plătire 17.
 plăvan 150.
 plăviț 22, 28.
 plean 159.
 pleavă 159.
 plecare 76.
 plecăciune 182.
 plescăire 87.
 plesnire 155.
 pleș 159.
 plin 184.
 plinăciune 182.
 plinire 147.
 pliscul cucoarei 98.
 plioscăire 72.
 plivire 159.
 plingere 60, 78.
 plintă 181.
 ploae 25, 33, 62,
 180, 298.
 ploită 153.
 plop 67, 140.
 plouare 26.
 plugar 181.
 plumună albă 98.
 plutaș 63.

- poală 19, 40.
 poale lungi și minte
 scurtă 98.
 poamă 66.
 poartă 40.
 poate 95.
 pocnet 183.
 pocnire 87, 155.
 podgorie 61.
 podoabă 40, 214.
 poftă 147.
 pogan 215.
 pogorire 212.
 poi 35.
 poimini 92.
 pojarniță 153.
 policandru 151.
 polignire 155.
 poliială 232.
 poliță 153.
 polog 150.
 pom 29, 67, 181.
 pomană 44, 159.
 pomăzuire 155.
 pomenire 155.
 pomet 180, 211.
 ponciș 95.
 popă 28, 237.
 popor 212.
 porcan 150.
 porcărie 61.
 porcușor 63.
 port 61.
 portar 181.
 portiță 153.
 porumb 17, 66.
 porumbac 149.
 porumbea 33, 55.
 porumbel 64, 211.
 porumbiște 152.
 porumbiță 153.
 poruncire 160.
 posmag 150.
 pospăială 232.
 postelnic 154.
 potecă 214.
 poticnire 155, 159.
 potirnice 156.
 potlog 150.
 potopenie 152.
 potroc 231.
 povară 40.
 poveste 44.
 povestire 214.
 povîrnire 155.
 pradă 39, 54.
 prag 150.
 prat 68
 praznic 154
 prădare 19.
 prăjire 17.
 prăpădenie 152.
 prășire 22.
 prășit 45.
 pre 140.
 pre- 101, 109.
 precugetare 101.
 precum 51, 105.
 precumpănire 167.
 precupeț 153.
 prefacere 101.
 prelingere 101.
 prelungire 101.
 preoteasă 182.
 preoție 61.
 preoțire 72.
 prepeliță 153.
 prepunere 101.
 presărare 101.
 presimțire 101.
 presupunere 101.
 pretutindenea 92,
 95.
 preț 68.
 prețăluire 156.
 prețuire 155.
 prevedere 101.
 pri- 158.
 pribeag 150, 159.
 pricepere 21, 44,
 75, 78, 101.
 pricină 214.
 pricoliciu 296.
 prier 41.
 prietin 214.
 priincios 184.
 prilej 214.
 primărie 61.
 primăvară 26, 59,
 97.
 primblare 101, 177.
 primenire 155.
 primire 44, 214.
 prin 104.
 prindere 75, 156.
 printre 104.
 pripă 29.
 prirugare 158.
 prisos 214.
 privighiare 21, 101.
 privighitor 182.
 privire 27, 214.
 prinț 180.
 prinzișor 63.
 proaspăt 40.
 proces 162.
 prostălău 154.
 prostuț 231.
 proțap 159.
 prubuluire 156.
 prun 67.
 prunc 46, 148.
 prund 160.
 prunet 181.
 puică 19, 151, 152.
 puicuță 19.
 pușor 63.
 pui 185.
 pulbere 67, 180.
 pulpană 147.
 pulpă 37.
 pulpișoară 63.
 punn 181.
 punere 22, 75, 76, 78.
 pungaș 64, 213.
 puncte 67.
 pupăză 48.
 purcedere 140, 214.

- purcel 64.
 purcia 33, 55.
 purcă 62.
 puricariță 153.
 purice 21, 22, 66, 67, 180.
 purtare 36.
 purtăreț 184.
 pururea 16, 92, 94, 95.
 pustietate 177.
 pustiū 214.
 pușcaș 64.
 pușcă 151.
 pușchia 64.
 pușchiū 32.
 pușculiță 153.
 putere 34, 36, 45.
 puternic 154.
 puțină 147, 159, 160.
 putred 297.
 putregiune 182, 296.
 puț 68.
 puțintel 65.
 rachi 217.
 rachiū 38, 237.
 raclă 140.
 radere 37.
 ram 20, 181.
 ramură 20.
 rano 158.
 rara 95.
 raritate 177.
 ratiș 232.
 rață 302.
 rază 66, 180.
 -ră 84, 104.
 răbdare 38, 45.
 răbdări prăjite 98.
 racială 232.
 răce 38, 44, 184.
 răcire 72.
 răcnire 155.
 răcoare 38.
 răcoreală 232.
 rădăcină 17, 19, 38, 180.
 răgușală 232.
 răgușire 72, 184.
 rămas bun 97.
 rămășag 150.
 rămășiță 153, 214.
 rămăneri 37, 101, 211.
 rântaș 64.
 răpegiune 182.
 răpezire 23.
 răpiciune 182.
 rapide 21, 23, 66, 67, 184.
 răpire 37, 38, 74, 75, 76, 78.
 răpunere 101.
 rărire 71.
 răriș 64.
 răriște 152.
 rărunchiū 37, 49, 211.
 răs- 101, 109.
 răsărire 17, 101.
 răscoacere 101.
 răscolire 101.
 răscură 101.
 răsculare 101, 107.
 răsfațare 101.
 răsfirare 101.
 răsfoire 101.
 răsfringere 101.
 răspăr 101.
 răspicare 108.
 răspingere 107.
 răspintie 159.
 răspundere 73, 74, 75, 101.
 răspuns 68.
 răsputare 101.
 răstel 49, 64, 148.
 răstignire 155, 159.
 răstire 216.
 răstimp 61.
 răsturnare 101.
 răsufare 214.
 răsunare 101.
 rășluire 155.
 rătacire 17.
 rău 29, 34, 36, 38, 48, 55, 175.
 rău de lucru 98.
 răutate 183.
 răz- 17, 101.
 răzătoare 182.
 răzbatere 101.
 răzbire 101.
 războiū 101.
 răzbunare 101.
 răzgindire 101.
 răzlog 150.
 răzmătat 146.
 răzmiriță 153.
 re- 101.
 reaua 97.
 reparare 214, 215.
 respirare 214, 215.
 rest 214.
 retragere 101.
 rețea 64.
 revărsare 101.
 rezbel 107.
 ridicul 214, 215.
 -riște 152.
 -riū 184.
 ridere 31, 37, 73, 74, 141.
 ridicare 19.
 ridiche 19.
 rigire 159.
 rilă 147, 297.
 rimare 38.
 rimf 301.
 rimleancă 151.
 rină 147.
 rincăū 154.
 rincezeală 232.
 rinchezare 186.
 rind 159.
 rindaș 64.
 rindunea 64.

- rîndunică 62.
 rinire 155, 216.
 rinjire 159.
 rinză 159.
 ripă 28, 31, 141, 211.
 ris 65, 159.
 risipire 19, 20, 27, 159.
 rișină 211.
 riu 45, 68, 181, 211.
 rivnă 159.
 -rnic 154.
 roată 40, 181.
 rob 214.
 rod de zahar 107.
 rodul pămîntului 98.
 roib 140.
 romin 38, 44.
 romîncă 151.
 rominesc 184.
 rouăire 72, 87.
 -ros 184.
 rost 48, 68, 181, 216.
 rostire 72, 216.
 roș 38.
 roșatic 62.
 roșcat 184.
 roșcă 151.
 roșcovan 150.
 roșeală 232.
 roșele 232.
 roșior 63.
 roșire 38, 72.
 rotire 71.
 rotiță 153.
 rotocol 97.
 rotund 24, 25, 147, 184.
 rotungior 63, 296.
 rouă 66, 70.
 rouruscă 107.
 roză 214, 215.
 rozmarin 97.
 rugă 213.
 rugăciune 44, 213.
 rugămintă 213.
 rugină 33, 66, 180.
 ruină 177, 180.
 rumegare 37, 38.
 rumen 159.
 rupere 21, 36, 37, 75, 78.
 rușinare 72.
 rușinăciune 182.
 rușine 38, 182.
 ruxandra 151.
 s- 99, 109.
 sac 149, 158.
 sacagiū 154.
 sac fără fund 98.
 safta 217.
 sahan 150.
 salbie 62.
 salcie 37, 62, 148, 180.
 salutare 215.
 samă 254.
 sandu 217.
 sară 39, 46, 54.
 sara 95.
 Sara 59, 60.
 saramură 97.
 sarbăd 211.
 sarcină 180.
 sardea 64.
 sare 67.
 sat 148.
 să 29, 49, 50, 79.
 săate 17.
 săbură 17, 33.
 săcară 19, 66.
 săcare 34.
 săcătuire 155.
 săceriș 64.
 săculteț 182.
 să fi- 109.
 săgiată 17, 39.
 sălaș 64.
 sălășluire 156.
 sălbatic 62, 184.
 sălbătăcire 17, 71.
 sălțet 180.
 să-l lipești la rană 98.
 sămăluire 156.
 sămăuare 40, 211.
 sămărit 302.
 sănătate 24, 156.
 sănătos 17.
 săpare 21.
 săpuneală 232.
 săpunel 64.
 săpunire 71.
 sărac 107, 149.
 sărac și curat 98.
 sărare 71.
 sărăcuț 231.
 sărbare 44.
 sărbătoare 182.
 sărbegiune 182.
 sărbezeală 232.
 sărbezire 72.
 sărilă 232.
 sărire 74, 75, 76, 78.
 sărit 213.
 sărman 107, 151.
 sărutare 44, 215.
 sătul 17, 33, 181, 184.
 săturare 29.
 săū (pron.) 25, 29, 55.
 săū (subst.) 33.
 -sc 225.
 scamă 20, 67.
 scădere 45, 99.
 scăldare 99.
 scăldătoare 182.
 scăpare 17, 18, 99.
 scăriță 153.
 scărmanare 84.
 scărpinare 17, 84.
 scăunel 64.
 scăzămînt 182.
 schelălăire 72, 87.
 schimb 61.
 scîncire 159.

- scîndură 150, 181.
 scîndurică 62.
 scînteiere 71.
 scîrbă 38, 160.
 scîrbire 27.
 scîrnă 38, 160.
 scîrpiere 73, 87.
 sclav 214, 215.
 sclifură 141.
 scoacere 99.
 scoatere 75, 99.
 scoică 151.
 scoicare 99.
 scorpie 41, 62, 66.
 scortîșoară 63.
 scortîșoare 72.
 scovardă 140.
 scriere 33, 78.
 scrin 216.
 scriptură 181.
 scrisoare 182.
 scrișnire 87, 155.
 scroafă 40.
 scufundare 99.
 scuipare 74, 140.
 sculare 36, 107.
 scump 160.
 scump la tăriță 98.
 scurgere 99.
 scurtare 71.
 scurtîșor 63.
 scutec 44, 148.
 scutelnic 154.
 scutire 72.
 scuturare 73.
 se 272.
 secerăciune 182.
 secere 40.
 secret 214.
 secul 214, 215.
 seducere 214, 215.
 semn 181.
 servire 167.
 sete 40, 181.
 seteciune 182.
 sfadă 214.
 sfară în țară 98.
 sfat 159.
 sfântuire 155.
 sfărîmare 68, 99,
 216.
 sfeșnic 154.
 sfetnic 154.
 sfirire 44.
 sfînt 97, 156, 159.
 sfirc 87.
 sfîrșire 38, 160.
 sfîrșit 214.
 sfișiare 80, 99.
 sforăire 72, 87.
 sfortare 167.
 sicriu 38, 216.
 sigil 214, 215.
 sihlă 44, 140.
 silnic 154.
 simiziana 97, 138.
 simț 61.
 simțimînt 182.
 simțire 35, 74, 75,
 76, 78.
 simțitor 184.
 singur 174.
 singurătate 177,
 183.
 sic 148.
 sicîire 73, 148.
 simbătă 159.
 simcelos 298.
 simcia 298.
 simedru 97, 148.
 simpietru 97, 148.
 sin 65, 181.
 sineață 63.
 sînge 180.
 sîngerare 71.
 sintilie 97.
 sînvăsiit 97.
 sînzenu 97, 148.
 sirb 38, 160.
 sisîiac 149, 159.
 slab 36.
 slăbăciune 182.
 sloată 40.
 slugărire 186.
 slugă veche 98.
 slujbă 214.
 slujnică 154.
 smead 159.
 smintire 21, 99,
 148.
 smintit 213.
 snîrc 38, 160.
 smochină 22, 23.
 smulgere 44.
 soare 22.
 soc 29, 33, 67, 181,
 231.
 socotire 156.
 socru 36, 38, 65.
 soldat 147, 214.
 solniță 153.
 solz 46, 148, 184,
 297.
 somn 181.
 somnișor 63.
 somnoros 184.
 soră 66.
 sorbire 28, 73, 74,
 76.
 sorire 71.
 soroc 231.
 soț 46, 163, 180.
 soție 163.
 soțior 63.
 spanac 149.
 spargere 37, 44, 78,
 spăimîntare 99.
 spălător 182.
 spălătorită 153.
 spărios 184.
 spic 62, 66, 67.
 spicușor 63.
 spin 67, 181.
 spinare 180, 296.
 spintecare 99.
 spin 161.
 spînzurare 73, 99.
 spînzurătoare 182.

- spîrcuire 87, 155.
 splină 66, 148.
 splină de aur 98.
 sprinten 159.
 spulberare 99.
 spulberatic 62.
 spumegare 73, 186.
 spunere 75, 76, 78,
 99, 103.
 spurcare 216.
 spurcat 216.
 spuză 66.
 spuzire 72.
 stabiliment 162.
 stan pătitul 98.
 staniște 152.
 stare 18, 25, 39, 69.
 statornic 18, 154.
 statul palmă 98.
 statură 181.
 staul 33, 180.
 stăpin 161.
 stăpînire 177, 214.
 stea 33, 34, 35, 39,
 55, 59, 60, 294.
 steag 159.
 steclă 159.
 stejar 298, 301, 302.
 steluță 231.
 sterp 22.
 stesso 158.
 stinghirire 72.
 stilp 160.
 stîmpărare 99.
 stină 161, 301, 302.
 stingaciū 184.
 stingere 29, 99.
 stîrc 38, 160.
 stîrpire 148.
 stîrv 38, 160.
 stoarcere 99.
 stog 150.
 stol 214.
 stolnic 154.
 storosș 232.
 stradă 214, 215.
 straiu 183, 184, 216.
 strașnic 154.
 stră- 17, 99, 108,
 109.
 străbatere 99.
 străbun 99.
 străin 184, 216.
 străjuire 155.
 strălucire 99.
 strămoasă 59.
 strămoș 99.
 strămutare 99.
 strănepot 99.
 strănutare 140.
 străpungere 99.
 străvechiū 99.
 străveziu 99.
 strecurătoare 22.
 stricare 99.
 strigare 214.
 strigăt 183.
 strigător 182.
 strîmbătate 183.
 strîmt 46.
 strîjnic 154.
 stringere 78.
 strop 87.
 stropire 87.
 strug 150.
 stuhărie 62.
 stupire 140.
 sturlubatic 87.
 subscriere 214, 215.
 sucilă 232.
 sudoare 67.
 suferire 68, 74, 101,
 211.
 suflare 36, 101.
 suflecare 80, 101,
 108.
 suflet 183.
 sugere 32, 45, 78.
 sughițare 26, 108,
 140.
 suire 33, 45, 101.
 suiș 64.
 sulă 29, 33, 181.
 suliman 151.
 suliță 153.
 suman 151.
 sumetere 101.
 sumeție 61.
 sunet 65, 183.
 supat 97.
 supărare 48, 68.
 supărăcios 184.
 supsuoară 33, 97.
 supțiare 71.
 supțiratic 62.
 supțire 29.
 supțirel 64.
 supțirică 62.
 supunere 101.
 surcia 64.
 surcică 62.
 surioară 63.
 surpare 74, 75, 78,
 101, 148.
 surgiū 154.
 surzeală 232.
 surzilă 232.
 surzire 72.
 suspinare 71.
 sutaș 64.
 sută 185.
 suvac 149.
 suveică 151.
 -ș 64, 109, 213.
 -ș (verb) 72, 186.
 șa 33, 40, 55.
 -șag 150.
 șagă 160.
 șalău 154.
 șalgău 154.
 șălar 294.
 șărpuire 155.
 șăs 297.
 șătrar 26.
 șăzătoare 182.
 șăzut 45.
 șchiaū 148.
 șchiop 21.

- șchiopare 72.
 șapte 39, 40.
 șerb 19, 35, 181.
 șerpe 22, 39.
 șese 35, 40.
 și 30, 31.
 și mai și 92.
 -șiță 153.
 șidere 36, 45, 74,
 78.
 șir 65, 148.
 șirag 150.
 șirău 40, 154.
 șiretenie 152.
 șirlău 40.
 șiroiū 148.
 șiruire 148.
 șoarice 40, 66, 67,
 180.
 -șor 63, 109.
 șoricel 64.
 șoptele 139.
 șosele 139.
 ștefan 217.
 ștefănuță 63.
 ștergător 182.
 ștergere 74, 99.
 ștersătură 183.
 știrb 38, 160.
 știrba baba cloanța
 98.
 știre 29, 76, 78.
 știutor 21.
 șuer 61.
 șuerare 180.
 șugubăț 48.
 șuguire 155.
 șuleandă 151.
 -șune 182.
 șupurire 140.
 șurub 38.
 tabac 149.
 tabla 55.
 taina 214.
 tainic 81.
 talercudouă fețe 98.
 tamar 60.
 tare 46, 211.
 targă 141.
 tarsita 81.
 tarvers 141.
 tasiia 81.
 tată 37, 87.
 -tă 104.
 tăbliță 153.
 tăcere 17, 45, 74,
 75, 76, 77, 78, 212.
 tăciune 180.
 tăiare 17, 26, 29,
 94, 212.
 tăiuș 64.
 tălmaciū 160.
 tălpăluire 156.
 tămăduire 156.
 tămiiat 47.
 tărăboiū 182.
 tărie 61.
 tăriță 38.
 tătăresc 17.
 tătucă 63.
 tău 25, 29, 36, 55.
 tăū (subst.) 154, 160.
 tăun 17, 33, 180.
 tăvă 233.
 teacă 40.
 teamă 61.
 tearfă 151.
 teasc 159.
 tecucian 150.
 teiū 66.
 -tel 65, 109.
 teleagă 150.
 teleleū tanasă 95.
 temeiu 157.
 temere 74, 75, 156.
 te miri ce 97.
 temniță 153, 214.
 teodor 156.
 tepreca 157.
 terchea berchea 98,
 109.
 tertip 44.
 ticnire 155.
 tihărae 108.
 timp 18, 35, 58, 60,
 67, 214.
 tinca 217.
 tindă 61, 156.
 tinereț 64.
 tinereță 63, 177.
 tinerime 181.
 tilc 160.
 tilcuire 155.
 timp 160.
 timpire 72.
 timplă 148.
 tîmplindu-mă-să 84.
 tînăr 24, 44.
 tînguire 155, 158,
 160.
 tîrcol 38.
 tîrfă 151.
 tîrg 38, 160.
 tîrgoviște 152.
 tîrguire 155.
 tîrnaț 44, 148.
 tîrnosire 141.
 tîrtan 107, 148.
 tîrziu 184.
 toacă 148.
 toaletă 162.
 toamnă 65, 181.
 toană 61, 148.
 toarcere 44, 74, 75,
 78.
 toartă 40, 46.
 tocmag 150.
 toiag 150.
 tolbă 216.
 tomnatic 62.
 tont 46.
 topire 28.
 topsică 66, 180.
 torbă 216.
 tort 46.
 tot 25, 36, 156.
 totdeauna 92.
 tovarăș 232.

- tragere 78.
 traistă 302.
 traista ciobanului 98.
 tramvaiu 162.
 trandafir 27, 214.
 trandafiriu 184.
 trăgaci 66, 67, 184.
 trăire 44, 214.
 trăsnet 21, 183.
 trăsură 182.
 treabă 159, 214.
 treacăt 183.
 treaz 159.
 trebăluire 156.
 trebuie 155.
 trebuitor 184.
 trecător 184.
 trecere 29, 75, 78, 211.
 trecut prin ciur și prin dirmoiu 98.
 trei 36, 39.
 treilea 94.
 treisprezece 98.
 tremur 61.
 tremurare 73.
 trenchea flenchea 109.
 trepădare 40.
 trestie 160.
 trezie 61.
 tricoloriu 296.
 trierare 33.
 trimetere 22.
 trist 66, 184.
 tristeță 181.
 trîmbiță 27, 153.
 trîndav 160.
 trînji 160.
 trîntire 160.
 troian 48.
 troiță 153.
 tron 68.
 troucănire 87, 155.
 tropăire 72, 87, 88.
- tropot 87.
 truchine 141.
 trupeș 232.
 tu 22, 24, 26, 29, 31, 33, 34, 37, 79, 94, 156.
 tudurachi 217.
 tueș 232.
 tufă 159, 160.
 tufiș 64, 214.
 tufire 87.
 tufușoară 63.
 tumurug 150.
 tunare 76, 78.
 tundere 74, 75.
 tunet 65, 183.
 turbare 211.
 turburare 73.
 turcesc 184.
 turcoaică 151.
 turmă 22.
 turnare 26, 45, 48.
 turtire 72.
 turturea 64.
 turturică 62.
 tusă 66, 254.
 tuscinci 95.
 tuspatru 95.
 tușese 95.
 tușire 71.
 țapîn 159, 184.
 țară 39, 40, 44.
 țarină 21, 181.
 țăhtisire 17.
 țălină 159.
 țăran 150.
 țărcălan 150.
 țărișoară 63.
 țărm 214.
 țărmurire 72.
 țăsătură 183.
 țeastă 40, 181.
 țesere 39, 78.
 țigancă 151.
 ținere 35, 39, 75, 78, 163.
- țingău 154.
 țintă 159.
 țipare 87, 214.
 țipenie 152.
 țipet 87, 183.
 țîștiucare 103.
 țuire 72.
 țiră 87.
 țiriire 72, 87.
 țită 87.
 țîțiire 72, 87.
 țol 148.
 țolină 107.
 țopirlan 150.
 țuchi 141.
 țundră 302.
 țurluiu 87.
 țurțur 87.
 țuțuian 150.
 țaru 157.
 țărăsire 17.
 țliană 157.
 -u 155, 295.
 -ă 271.
 ubidire 43.
 ucenic 154.
 ucidere 75.
 -uco 182, 184.
 ud 184.
 udare 34.
 udeală 232.
 -ue 152.
 -ug 150.
 -ui 304.
 -uică 152.
 -uiu 152, 184.
 uitare 214.
 uituc 63.
 -ul 186.
 ulcică 62.
 ulcior 181.
 ulicioară 63.
 uliță 153, 214.
 -ullo 182.
 ulm 67.
 uluire 216.

- umăr 68.
 umblare 36.
 umblet 183.
 umbra epurelui 98.
 umbră 37, 181.
 umbrire 71, 225.
 umegiune 182.
 umezire 71.
 umflare 29, 100.
 un 18, 29, 36, 41, 79, 94.
 unchiu 33, 156, 181.
 unchiaș 213.
 uncrop 107.
 unde 92, 96.
 undeva 92.
 undiță 153, 160.
 undrea 47.
 unealtă 97, 148.
 uneltire 72.
 uneori 94.
 ungere 36, 78.
 unghie 62, 156, 181.
 unghișoară 63.
 unghiū 181.
 unguresc 184.
 unciune 182.
 unire 71.
 uisprezece 98.
 unt 45.
 -ura 182.
 urare 44, 163.
 urdă 302.
 ureche 29, 49, 180.
 urechea ursului 98.
 urechelniță 153.
 -uri 18, 67, 68.
 uriaș 64.
 uricios 184.
 urire 76, 212.
 urit 92, 175.
 urlare 37.
 urlet 183.
 urluire 156, 216.
 următor 184.
 urnire 216.
 ursești 156.
 ursire 214, 216.
 ursoaică 26.
 urzeală 232.
 urzică 180.
 urzire 75, 78, 216.
 uscare 34.
 uscăciune 182.
 usturare 73, 186.
 -uș 213, 232.
 ușă 26, 66, 181, 255.
 ușar 180.
 ușarnic 154.
 ușor 63, 184.
 -ușor 63.
 ușurare 72.
 -uto 184.
 -uț 231.
 vacar 181.
 vacă 22, 54, 59.
 vad 68.
 vadră 159.
 val 68.
 vale 22, 33, 45, 294.
 vampir 18.
 -van 150.
 vanitate 214, 215.
 varatic 62.
 vară 40, 44, 163.
 vargă 40.
 varză 40, 46, 66.
 vas 67.
 vasilca 216.
 vasilca 81.
 vă 25, 69.
 văcușoară 63.
 vădov 33.
 vădovă 26, 148.
 vădovire 71.
 văgaș 64, 232.
 vâlcia 33, 55, 64.
 vâlcică 62.
 vâmuire 156.
 văpsire 17.
 vârare 72.
 vârguță 19.
 vărsare 24, 40, 48.
 văruire 155.
 vâsiu 216.
 vătămă 151.
 vătămăre 48.
 vătuire 155.
 văz 61.
 văzduh 159.
 veac 159, 214.
 vecin 184.
 vechiū 32, 141, 184.
 vedea 232.
 veghiare 141.
 veleat 107.
 venetic 62.
 venin 68, 163, 214.
 veninos 21.
 venire 22, 23, 28, 75, 78.
 verde 22, 37, 40, 56, 183.
 verdeață 63.
 vergia 64.
 vericare 103.
 vericine 103.
 vermișor 63.
 vers 65.
 verzi și uscate 98.
 verziū 184.
 verzuiū 184.
 veselie 61.
 vespe 39, 40, 66, 67.
 veste 159.
 veșcă 81, 148, 216.
 veșmint 214, 295.
 veștegiune 182.
 veveriță 153.
 vezi bine 95.
 viață 63.
 viață cârpită cu ață 98.
 vică 28.
 viclean 237.
 vicleșug 150.
 victimă 214, 215.

- videnie 152.
 vedere 21, 22, 24,
 29, 40, 45, 75, 78,
 156, 211, 212.
 vidră 159.
 vie 62, 180.
 vierme 28, 36, 39,
 157.
 viețuire 214.
 viezure 28, 294,
 302.
 viitor 21.
 vin 26, 28, 181.
 vindecăciune 182.
 vindecare 44.
 vindere 35.
 vineri 60.
 vinețea 232.
 vinețire 72.
 vinovat 27.
 vintre 181.
 vioară 40.
 viorea 27.
 viorică 28, 62.
 viperă 214.
 vîpt 32, 65.
 virgină 214, 215.
 vită 22, 28, 214.
 viteaz 160, 296.
 vitejie 296.
 vițișoară 63.
 viță 27, 66.
 vițaluș 213.
 vițea 33, 55.
 vițel 28, 36, 64.
 vițică 62.
 vițișoară 63.
 viu 28, 35.
 vijire 72, 87.
 vijit 80.
 vinare 37.
 vînat 65.
 vînătoare 182.
 vînjos 297.
 vînt 68, 157.
 vîntișor 63.
 vîntoaică 151.
 vîntrea 55, 65.
 vînturare 73, 186.
 vînzare 183.
 vîrcolac 160.
 vîrf 37, 38, 160.
 vîrjar 141.
 vîrșă 38, 160.
 vîrtop 160.
 virtute 163.
 vizdoagă 81.
 vlădică 214.
 voace 214.
 voe 61.
 voi 39.
 voinic 44, 62, 147,
 154.
 voinicel 64.
 voios 184.
 voire 29, 30, 69, 75,
 102, 148, 216.
 voiță 34, 69, 101,
 102, 109, 216.
 voiufi- 109.
 vorbareț 153.
 vorbariță 153.
 vorbă 22, 27, 66,
 213.
 vorbire 72, 156,
 214.
 vornic 154.
 vrajă 297.
 vrea- 109.
 vreme 159, 214.
 vreun 103.
 vrîstă 38, 160, 214.
 vrîstnic 154.
 vuet 87.
 vuire 87.
 vulpe 21, 22, 28.
 vulpoi 182.
 vultur 66, 67.
 za 34, 35, 55.
 za (prep.) 158.
 za- 158.
 zacăș 232.
 zăclidere 158.
 zahar 17.
 zamă 40.
 zare 216.
 zarzavagi 154.
 zăbovire 27.
 zăbrea 17, 55.
 zăcere 75, 78.
 zăcutie 107.
 zălog 150.
 zănatea 17.
 zăpsire 17.
 zărila 232.
 zărrire 72.
 zăvează 38.
 zbatere 99.
 zberare 39, 214.
 zbîrniire 72, 87.
 zbor 61.
 zboriște 152.
 zbucium 61.
 zbuciumare 99.
 zburar 29.
 zburdare 87.
 zburătuire 155.
 zece 39, 185.
 zenii 216.
 zeu 39.
 zgaibă 65, 141.
 zgău 154.
 zgirie brînză 98.
 zgobăvire 157.
 zguduire 155.
 zi 55, 59, 65.
 zicătoare 182.
 zicere 17, 21, 22,
 23, 29, 35, 58, 74,
 75, 76, 77, 78.
 zimbru 160.
 zină 97, 138, 184.
 ziuă 34.
 ziua 93.
 zîmbet 183.
 zîmbire 160.
 zîmbre 160.
 zîmatic 148.

zmîntină 159, 161.	zorilă 232.	zvîcnire 87, 155.
zmulgere 99.	zornăire 73, 87.	zvîrlire 87, 214.
zori 216.	zurbagiū 154.	

Explicarea scurtărilor.

Citațiile le-am făcut de obiceiū așa, ca să se înțeleagă lămurit despre ce este vorba. Cărilor însă de mai la vale, pe care le-am citat des, am fost nevoit să le dau titlurile mai pe scurt decît să poată fi pricepute de toți.

An. ac. rom. (Analele academieī romîne).

Arh. (Arhiva societății științifice și literare din Iași).

Arh. ist. (Arhiva istorică a Romîniei de B. P. Hasden).

Brugmann Vergl. Gramm. (Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen).

C. (Ducange, Glossarium mediae et infimae latinitatis. Citațiile din Ducange înseș le-am făcut iarăș numai pentru scurtare: ele însămnă că cuvintele respective se găsesc în mai multe limbi romanice).

C. L. (Convorbiri literare).

Can. (Doine culese și publicate întocmai cum se zic de Mihail Canianu, Iași, 1888).

Cihac Dict. (Dictionnaire d'étymologie daco-romane par A. de Cihac).

Cip. gram. (Gramatica limbii romîne de Tim. Cipariu).

Cip. princ. (Principii de limbă și de scriptură de Tim. Cipariu).

Col. Tr. (Columna lui Traian).

Cont. (Contemporanul).

Coresi Ps. (Psaltirea de Coresi, reproducă de Hasden, București 1881).

Creangă an. (Ioan Creangă, Anecdote, Iași, 1892).

Creangă pov. (Scrierile lui Ioan Creangă. Povești, Iași, 1890).

Cuv. (Cuvinte din bătrîni de B. P. Hasden, București, I 1878, II, 1879).

D. (Εισαγωγική ἐπισκευή de Daniel, în Miklosich Rumunische Untersuchungen I.)

Diez Gr. (Diez, Grammatik der romanischen Sprachen).

Diez W. (Diez, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen).

Fr. Cand. (Rotacismul la Moți și Istrieni de Frîncu și Candrea, București, 1886).

Friedrich Müller, Grundriss (Grundriss der Sprachwissenschaft von Fr. Müller, Wien, 1877—1888).

- Frunz. Dicț. (Dicționar topografic și statistic al României de D. Frunzescu, București, 1872).
- Gabelentz, Sprachwiss. (Georg von der Gabelentz, Die Sprachwissenschaft, Leipzig, 1891).
- Gast. Chr. (M. Gaster, Chrestomathie roumaine, Leipzig-Bucarest, 1891).
- Georg. Lex. (Lexicon der lateinischen Wortformen, von K. E. Georges, Leipzig, 1890).
- Georg. Wört. (Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch von K. E. Georges, VII ed.).
- Grund. (Grundriss der romanischen Philologie, herausgegeben von G. Gröber).
- Hasdeu Etymolog. (Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor de B. P. Hasdeu).
- Hasdeu Principii (B. P. Hasdeu, Principii de filologie arioeuropee, București, 1875).
- Intr. (A. Philippide, Introducere în istoria limbii și literaturii române, Iași, 1888).
- Ioan Neculcia (Letopisețul țării Moldovei de Ioan Neculcia. Cităm după a doua ediție a lui Cogălnicianu).
- Isp. (Legende saū basmele Românilor de P. Ispirescu, București, 1882).
- Istr. (Istro-rumunische Sprachdenkmäler, in Miklosich Rumunische Untersuchungen I.).
- K. (Καβαλλιώτης de Kavalliotis, in Miklosich Rumunische Untersuchungen I.)
- Kühner Gramm. (Kühner, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache.—Kühner, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache).
- Meglen (Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung von G. Weigand, Leipzig, 1892).
- Miklosich Beitr. (Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Vocal. = Vocalismus; C.=Consonantismus; Lautgr.=Lautgruppen).
- Miklosich Gramm. (Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen).
- Miron Costin (Miron Costin, opere complete, de V. A. Ureche. Cităm după această ediție dintr-un fel de îndărătnicie, fiindcă am apucat această carte dintruniu în mână la facerea notițelor. Ediția însă, macarcă tipărită supt auspiciile Academiei române după manuscrite, cu variante și note, cu o recenziune a tuturor codicelor cunoscute până astăzi, etc., nu este superioară nici chiar ediției a doua a lui Cogălnicianu).
- Mussafia Formenlehre (Mussafia, Zur rumänischen Formen-

- lehre, in Jahrbuch für romanische und englische Literatur X).
- Mussafia Vok. (Mussafia, Zur rumänischen Vocalisation, in Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse LVIII).
- Olimp (Die Sprache der Olympo-Walachen von G. Weigand, Leipzig, 1888).
- Pan pov. (Culegere de proverburî sau povestea vorbii de Anton Pan, București, 1883).
- Paul Princ. (Paul, Principien der Sprachgeschichte, Halle, 1886. Lucrarea de față datorește prea mult principiilor lui Paul pentru ca s-o pot eu aici arăta în câteva rânduri. Cine va ceti însă cu băgare de samă amîndouă cărțile va pricepe îndată asămănările, dar și deosebirile).
- Ps. șch. (Psaltirea șcheiană, publicată de I. Bianu, București, 1889).
- R. N. (Revista nouă).
- Rev. Toc. (Revista pentru istorie, archeologie și filologie supt direcția lui Gr. G. Tocilescu).
- Schuchardt Vocal. (Schuchardt, Vokalismus des Vulgärlateins).
- Seelmann Ausspr. (Die Aussprache des Latein von E. Seelmann, Heilbronn, 1885).
- Sievers Phon. (Grundzüge der Phonetik von Eduard Sievers).
- Șăineanu Sem. (Șăineanu, Incercare asupra semasiologiei limbii romine, in Rev. Toc. VI²).
- Șez. (Șezătoarea, revistă pentru literatură și tradițiuni populare, director Artur Gorovei, Fălțiceni 1892).
- Tiktin Gram. (Tiktin, Gramatica romină).
- Tiktin Stud. (Studien zur rumänischen Philologie von H. Tiktin, Leipzig, 1884).
- Ureche (Domniî țării Moldovii și viața lor de Ureche. Cităm după a doua ediție a lui Cogălniceanu).
- Vor. (Codicele voronețan, cu un vocabular și studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, București, 1885).
- Xenopol Istor. (Xenopol, Istoria Rominilor din Dacia traiană).
- Zeit. (Zeitschrift für romanische Philologie).
- Celelalte scurtări sînt iarăș lesne de înțales. Explicăm totuș vreo cîteva din ele.
- al. (alături cu).—dial. (dialectal).—dr. (dacoromîn).—l. c. (limba comună).—mr. (macedoromîn). n (noû, de pildă nsl.= noua slovenică).—v. (vechiû, de pildă vsl.= vechea slovenică, vm.=vechea muntenescă).

Greșeli

- Cifrele mici arată linia de sus în jos. in.=începutul
paginei. f.=finele paginei.—=în loc de.
cînd—când 3³
a—au 4²¹
asămănării—asămănări 5⁵
-is—îs 5⁸
-bus—būs 5⁹
uzul—uzulū 5 f.
psihicul—psichicul 7 in.
chiar—char 10²¹
La pag. 28²² nu *dezgînă* din *dezbină*, ci din-*contra*. Compară
pag. 107 f. și pag. 237¹⁷.
celalalt—celelalt 31²⁶
záua—*záüä* 34¹³
áren, árets—*arén, arétsi* 33¹⁵
de mai sus— — de mai sus, 34 f.
crucîma—crucîma 38³⁹
cu vocala—cu vocală 41¹⁵
izmeua—izmena 44²¹
corăspunzătoare,—corespunzătoare - 55 f.
suffero—suffero 68²⁸
*ũaș—*ũaș 69 f.
*vaș—*vaș 69 f.
*istaei—istaei 79¹⁹
fizică—fizică 85⁷
acest—accst 90⁴
La pag. 93²¹ trebuie șters *acásă*—ad+casa
vsl. svētū—vsl. svētī 97¹⁶
fi săturat de plîns'])—fi săturat de plîns'] 117²⁹
(R. N.^v 287 sqq.)—(R. N.^v 287 sqq.) 144⁶.
summus mons—summus mens 179²⁶
-îno—îno 184³
vezi la compliment—vezi la cazuri 185³⁶
față—față 185²³
tanquam Peliam recoxerit—tanquam Peliam, recoxerit 189¹⁴

La pag. 200¹⁴ să se adauge: *actio perfecta* prin participiul
și infinitivul perfecte.

actio continua — *continua* — *actio instans continua* 200²⁶

occupassent — *occupasseni* 203¹⁵

totuș — *totuși* 219¹¹

laudavera — (= **laudavesa* -) — *laudavera* (= **laudavesa*) 225⁴

-*ia* — *ia* 232²⁶

și, *pecind* — și *că*, *pecind* 242³⁰

La pag. 312¹ *balan* trebuie șters și numerele 150, 214 tre-
buesc adăugite la *bălan* aceiaș pag. 29

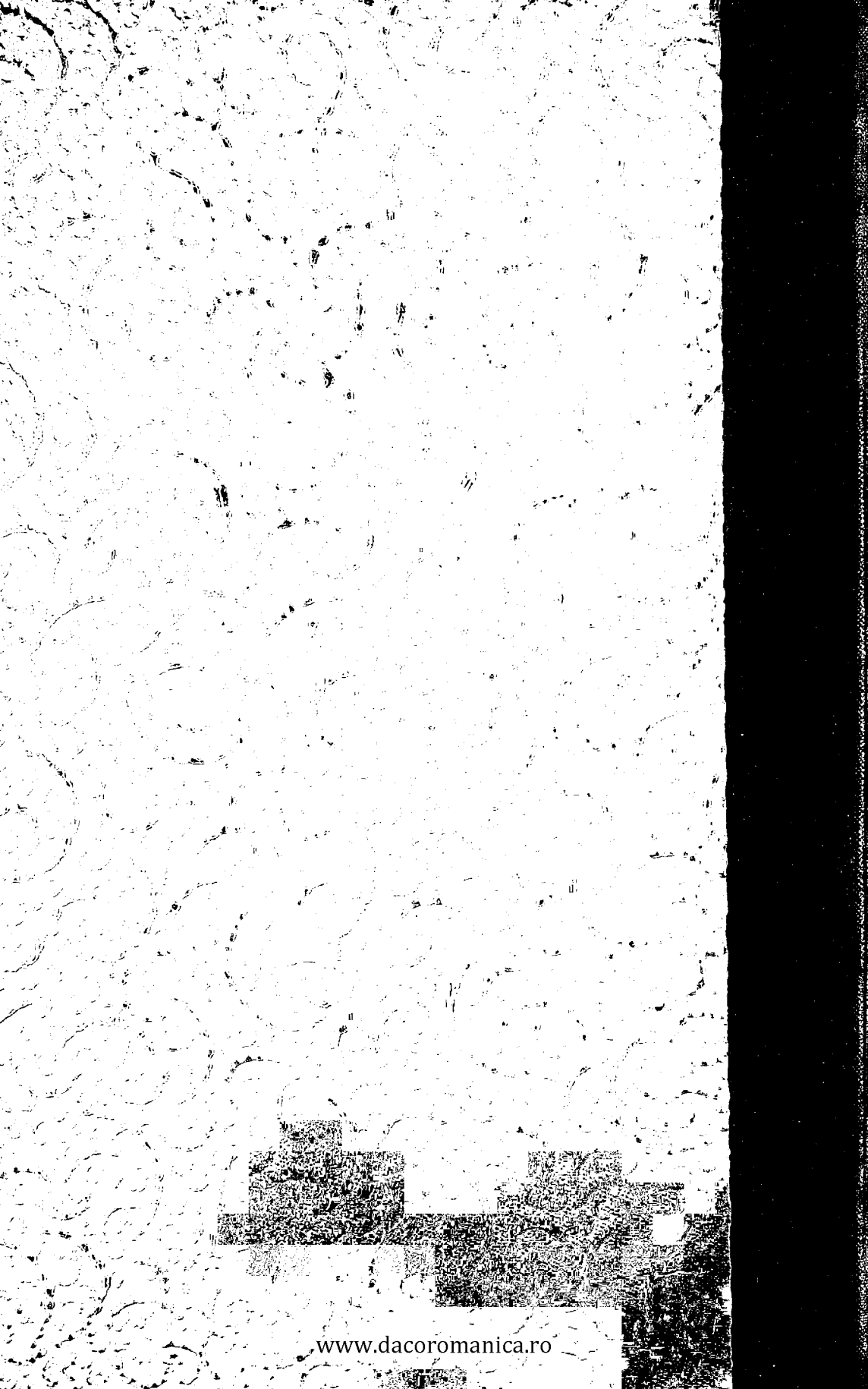
Cărți rare ce se găsesc în depozitul Librăriei-editoare FRĂȚII ȘARAGA, Iași.

<i>Codrescu Th.</i>	Protocolul conferințelor din Viena relative la chestia orientului. Corespondență diplomatică secretă a lordului I. Rossel. Acte importante atingătoare de princip. Dunărene. Un volum în 8, Iași 1855.	Lei 15
„	„ Presa franceză și principatele Dunărene un volum în 8 Iași 1856.	15
„	„ Buletinul Ședințelor Divanului Adhoc 1 vol. în folio Iași 1857.	25
„	„ idem în limba franceză.	40
„	„ Foiletonul Zimbrului pe anii 85-86.	20
„	„ Plășul logofăt mare, dramă în 5 acte.	1
„	„ Buciumul român foaie mensuală coprinzând din lit. veche. 3 vol. în 8, 1876-1881.	30
„	„ Uricarul, sau colecțiune de diferite documente și hrisoave, cari pot servi la Istoria Românilor 25 vol. în 8, cu o medalie de bronz, (50 m.m.) comemorativă.	175
<i>Suțu N.</i> (principe)	Statistica asupra Moldovei, Iași 1852. „	15
	Idem în limba franceză.	25
<i>Manualul Administrativ</i>	al Principatului Moldovei cuprinzător legilor și dispozițiilor introduse în țară de la 1832-55. 2 vol. în folio, Iași 1855.	50
<i>Regimentul organic</i>	al Principatului Moldovei vol. în 4 Iași 1837.	25
„	„ Idem retipărit la 1846.	20
„	„ „ tipărit în limba franceză 1 vol. în 4 New-York 1846.	40
<i>Donici Al.</i>	Pravile 1 vol. în 4 Iași 1814.	20
<i>Cantemir Dem.</i>	Cronicele Moldo-Vlahilor 2 vol. în 8 Iași 1835. „	30
<i>Drăghici M.</i>	Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până'n zilele noastre, 2 vol. în 8 Iași 1857.	20
<i>Beldiman Al.</i>	Eterie, sau jalnicele scene privilegite în Moldova din resvrătirea Grecilor prin șeful lor Al. Ypsilante 1 vol în 4, Iași 1861.	10
<i>Asachi Gh.</i>	Genealogia familiei <i>Stourdza sau Tourdza</i> , Iași 1842	20
„	„ Nuvele Istorice a României ilustr. cu portretul autorului.	10
<i>Șincai Gh.</i>	Cronicile Românilor 3 vol. Iași 1853.	30
<i>Viața Operile</i>	și ideile lui Șincai	5
<i>Iarca D.</i>	Catalogul cronologic al cărților române tipărite de la 1550-1864 1 vol. în folio București 1863 „	10
<i>Cogniceanu M.</i>	Letopisițele țării Moldovei 3 vol. Iași 1852 „	20
	„ „ „ 1872, 3 vol. „	

„	Arhiva Românească 2 vol. Iași 1860.	„	80
„	Dacia literară 1 „ „ „	„	20
„	Fragments des croniques Moldaves et Walaques 2 vol. în 8 Iași 1845.	„	40
„	Dorința partidului național din Moldova, redactată în Bucovina. Cernăuți 1848.	„	40
„	idem retipărită Iași 1883.	„	5
„	Chestiunea Strussburg.	„	5
„	Apararea Ministerului din 30 Aprilie 1860.	„	5
„	Chestiunea Dunărei București 1882.	„	3
<i>Bratiano I. C.</i>	Mémoires sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, 1857.	„	10

Asemenea putem procura cărți vechi privitoare la istoria țării, scrise și de autori străini.

<i>Barnuțiu S.</i>	Dreptul Natural Public.	5 lei 50 bani
„	Dreptul public al Românilor.	10 „ —
„	Pedagogia.	6 „ —
<i>Bujoreanu I. M.</i>	Colecțiune de toate legiurile vechi și noi votate până la 1875 împreună cu pravilele lui Caragea. legiurile lui Stirbeiu, codul civil al Moldovei, (Calimah) Pravila bisericească, statutele coloniilor bulgare din Basarabia, Coudica lui Ipsilant V. V, Instrucțiuni, Regulamente. Statute, Decreta, Tarife, etc. etc. 2 vol. mari.	50 „ —
„	Supliment III toate legile de la 1875—1885 împreună cu pravilele lui, Matheiu Basarab și Vasile Lupu, etc.	25 „ —
<i>Codrescu Th.</i>	Dicționar Francez-Român. 2 vol.	15 „ —
„	„ Germano-Român, 2 vol.	10 „ —
<i>Gomăneanu.</i>	Analele relative la istoria Românilor din Dacia Traiană.	3 „ —
<i>Hasdeu B. P.</i>	Poesii.	3 „ —
„	Răsvan Vodă poemă dramatică.	2 „ —
„	Ioan Vodă cel cumplit, ilustrat.	3 „ —
„	Psaltirea publicată românește la 1577 de diaconul Coresi reproducă cu un studiu bibliografic și un glosariu comparativ 1881,	15 „ —
„	Arhiva Istorică a României, 3 vol.	20 „ —
<i>Heliade R.</i>	Curierul de ambe sexe, 5 vol.	30 „ —
„	Spiritul și materie sau echilibrul între Anthize.	10 „ —

www.dacoromanica.ro